Secretele familiei
Gonzaga
Mana Bellonci SEGRETI DEI GONZAGA
Arnoldo Mondadori – Editoare
Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate Editurii UNIVERS
Maria Secretele
Belioncă familiei
Gonzaga în româneşte de Adriana Lăzărescu

Bucureşti – 1979
Editura UNIVERS

DUCELE ÎN LABIRINT
(1562 – 1612)
Partea întâi

Vincenzo, pe lângă că s-a născut sub un baldachin ducal de mătase satinată, s-a născut şi sub flamura neagră şi aurie a Contrareformei, învolburată de vântul puternic şi rece al Conciliului din Trento.

Era 22 septembrie 1562. În acelaşi an, la 18 ianuarie, tatăl lui, ducele Guglielmo Gonzaga, asistase la redeschiderea Conciliului, ca urmare a ultimelor sesiuni istovitoare, sub conducerea magnifică a Cardinalului Ei cole Gonzaga, fiul Isabellei d'Este, într-o atmosferă de rară strălucire ecleziastică, sub apoteoza panglicuţelor aurii şi a mitrelor episcopilor, arhiepiscopilor şi patriarhilor.

Naşterea lui Vincenzo a fost un semn al bunăvoinţei cereşti pentru tatăl său oare era cocoşat şi suferind. Astfel că! rugăciunile şi făgăduinţele evlavioase ale părinţilor săi, pe bună dreptate s-au revărsat asupra copilului blond, nespus de frumos, strâns înfăşat, din cap până în picioare, în brocartul de am –, rezervat majestăţii incomode şi preţioase a idolilor infanţi.

Ducele Guglielmo, ca om şi ca principe care ştie să traducă în fapte pozitive propriile-i raţiuni morale, a făgăduit să ridice o biserică, mai târziu bazilica dedicată Sfintei Barbara. Cât despre făgăduinţa ducesei Eleonora de Austria, fiica împăratului Ferdinand I şi nepoata lui Carol Quintul, soţie evlavioasă şi virtuoasă, a fost un act de revoltă inconştientă împotriva soţului ei; într-adevăr, fără să-l întrebe nimic, a făcut un legământ cu ea însuşi şi i-a invitat pe iezuiţi să se instaleze şi să predice doctrina lor la Mantova. După aceea a iest nevoie de douăzeci de ani de insistenţe din partea ei, pentru ca ducele să-i admită în oraş pe iezuiţi cu colegiul lor, era prea viclean şi prea ţinea, cu gelozie, la propria-i supremaţie, ca să-şi cheme în casă rivali de o asemenea subtilitate, mai înainte de a se simţi destul de matur ca să-i poată înfiunta. Prima piatră a bazilicii dedicate Sfintei Earbara a fost pusă în ziua botezului lui Vincenzo, adică. În februarie 1563, pentru ca imediat după aceea să se înceapă înălţarea zidurilor.

A intra într-o zi ploioasă în bazilica Sfânta Barbara din Mantova înseamnă o grea încercare pentru oricine ar vrea să-i sfideze adâncurile întunecimii, o întunecime care nu are nici măcar sumbrul măreţ şi feroce al Escurialului, ci un sumbru de oboseală chinuită care te apasă greu fără să te îngrozească. Sunt obsedante mai ales liniile frânte şi încrucişate capricios din desenul plafoanelor, cu adânci casete, ca şi acelea din nişa absidală, motiv ce se repetă mereu ca jocurile de cuvinte încrucişate care pot fi rezolvate mai degrabă mecanic decât logic. Cu porţile, scările monumentale şi capelele ei, este un adevărat decor de curte, de procesiune, dar o scenografie rece, având ceva stânjenitor şi deznădăjduit, care ne duce cu gândul. la stai-ea de spirit a arhitectului Gianbattista Bertani, acuzat de erezie şi constrâns la abjurare publică în tribuna ereticilor de la San Domenico, chiar în anul 1567, când bazilica era în plină construcţie; o victimă totuşi mai norocoasă decât canonicul Antonio Ceruţi, care a fost condamnat în perioada aceea la închisoare pe viaţă pentru că afirmase că sufletul moare odată cu trupul.

Un an ca 1567, apăsător pentru orice principe, ar fi trebuit să-l strivească pe un om ca ducele Guglielmo, care era obligat să constate la fiecare trezire umilitoarea diformitate fizică şi ingratitudinea sănătăţii atât de şubrede. În schimb, el a făcut din acest an unul din anii săi de fier, triumfal, în sensul că fiecare cicatrice rămasă însemna o bătălie câştigată; această paralelă evaluare a cicatrioelor şi victoriilor pare a fi fost modul său de a avea încredere în propriul destin.

Dacă Mantova era liniştită din punct de vedere civic sub dominaţia familiei Gonzaga, iar hotarele ei neştirbite, de când – din păcate – dominaţia spaniolă stabilită în această peninsulă lo acceptase şi le ratificase, cealaltă jumătate a domeniului G onza ga, Monferrato, era departe de a fi liniştită. Frumuseţea de ţinut fertil, adus ca zestre de Margherita Paleologa lui Federico Gonzaga, care avea să devină în primele decenii ale secolului al XVI-lea motiv de discordie în Europa şi avea să aducă în cele din urmă ruina asupra Mantovei, nu acceptase niciodată absolutismul celor din neamul Gonzaga, refractar la tradiţiile autonome şi comunale ale ţării, totdeauna respectate de principii precedenţi din familia Paleologilor. Localnicii din Monferrato fierbeau cu toţii; şi, pe sub mină, îi ajuta cu arine, protecţie şi sfaturi, marele adversar al lui Guglielmo, Emmanuele Filiberto de Sa voia, pentru care Monferrato era, ca şi mardii zaţul de Saluzzo, un cui în coasta înfloritorului stat savoiard.

Încă din 1565, această fierbere a localnicilor se manifestase prin ceva mai mult decât un simbol: construirea unei fortăreţe la Porţile Casale. Dar Guglielmo, care vedea în manifestarea unei revolte atât de concretizate vigoarea binevenită şi neşovăitoare a lui Emmanuele Filiberto şi alergase imediat la Casale pentru a încerca im acord cu supuşii săi, a fost violent dominat de asprimea propriei sale firi; în timp ce vorbea de pace, suprima cetăţii dreptul de a-şi întreţine oastea, provoca chiar o răscoală, punea să se tragă în mulţime şi aproape că îi îmboldea el pe cei mai dârji să fugă, luând cu e;

documentele ce atestau vechile privilegii ale oraşului. Ca să nu mai amintim că Emmanuelle Filiberto lua în slujba sa mercenarii plecaţi din tabăra adversă, încât în acest mod ar fi putut cuceri întregul Monferrato; între timp, conducătorul rebelilor, Oliviero Capello, înflăcărat de pasiune cetăţenească, credea că realizează foarte mult, înfruntând la Roma încruntarea lui Pius al V-lea în ceartă cu cei din neamul Gonzaga pentru probleme de jurisdicţie ecleziastică – cu intenţia de a-l câştiga pe papă de partea sa, argumentându-şi cauza.

Iluzii spulberate. Pentru că vom înţelege forţa lui Guglielmo Gonzaga când vom spune că Monferrato era de investitură imperială, că ducele de Mantova era cumnatul împăratului Maximilian al II-lea şi că pământurile îi aparţineau drept creditai, ratificat de Carol Quintul. Dreptul e drept: Guglielmo se sprijinea pe acest dicton, cu surda tenacitate a celor neîndurători care, dacă nu justifică, cel puţin îşi explică revendicările celor răsculaţi; a căuta originea acestor revendicări, a o înţelege şi a o accepta, ar fi presupus o anume capacitate de înţelegere, calitate cu totul străină ducelui de Manlova, care, eu cât se simţea mai sigur pe sine, cu atât se întărea şi continua să-şi exercite puterea asupra fortăreţei Casai e ca asupra unui pământ supus legilor sale. În jur, atmosfera devenea primejdios de încărcată: într-atât de încărcată, încât în ziua de 3 octombrie 1567, când ducele – care venise la Casale cu mare suită şi se îndrepta spre catedrală, pentru a asista la investirea unui episcop – a scăpat ca prin gaură de ac de la moarte prin melodramatica intervenţie a unui misterios călugăr, care a denunţat conspiraţia ce trebuia să-şi atingă scopul în momentul când clopotele aveau să bată la Sanctus.

Se înţelege că din clipa când a intrat în rolul principelui ofensat, Guglielmo nu avea să renunţe prea repede la această postură. Oliviero Capello a fost ucis la Chieri, o seamă de cetăţeni au fost închişi, iar pe lângă vinovaţi au fost persecutaţi şi cei fără vină; pentru toţi, închisoare, tortură, moarte.

Scăldat în sânge, copleşit de nenorociri, poporul abia mai respira, în agonie. Pentru comutarea pedepselor şi uşurarea sentinţelor nu a fost de ajuns nici închinarea întregii fortăreţe Casale, Paleologilor. Flaminio, fiu natural dar recunoscut de Gian Giorgio, a fost luat prizonier şi dus în mica fortăreaţă Goito, de pe râul Mincio. În acea verde privelişte ce se deschidea printre strălucitoarele desişuri, în acea Arcadie voluptuoasă ce-ar îmbia numai la viaţă, Flaminio avea să moară otrăvit, după trei ani de cumplită închisoare mistuitoare.

Asasinatul politic nu tulbura de obicei şi nu a tulburat nici în acest caz conştiinţa religioasă a ducelui Guglielmo; în el trufia propriei condiţii era atât de solid înrădăcinată, încât se situa în afara regulilor generale desigur, şi Dumnezeu ar fi ţinut cont de temeiurile sale, dincolo de căile ecleziastice: Cel dintâi la utrenie ca şi la vecernie, capabil

B

să urmărească cu devotament slujbe foarte lungi, urmărind cu devoţiune toate etapele liturgice, pătrunzându-se de spiritul lor, Guglielmo se simţea totuşi dezlegat de orice obligaţii faţă de biserică de îndată ce autoritatea sa ar fi fost atinsă cât de puţin; şi un exemplu în acest sens îl avem în lupta sa cu călugării închiz: ţiei, conduşi de neînduplecatul dominican Camillo Campeggi.

Imediat după Conciliul din Trento şi mai ales după bula papală dată cu strălşnicie la 1 aprilie 1566 de Pius al V-lea în favoarea Inchiziţiei – *Cum primum apostolatum* – mulţi oameni din toate păturile sociale, acuzaţi de erezie, mai ales luterană şi calvină, au fost încarceraţi şi la Mantova. Era de ajuns un cuvânt pentru a prinde pe oricine în raza lividă a acuzaţiei. Amarnicul inchizitor îşi flutura, odată cu sutana albă şi neagră, dramatica sa încrâncenare de napolitan, alergând din biserică la tribunal şi arestând mereu; arestg în case, în tirciumi, în palate, în mănăstiri şi chiar la Curte, fără să-l anunţe măcar pe duce. Ducele îi refuza prizonierii sau chiar îi elibera, inchizitorul protesta, plângându-se pe limba lui

călugărească: „Pe El (pe Dumnezeu) îl înfruntă, nu pe Fra Camillo, un biet călugăr”. Cetăţenii îi atacau pe călugări; în noaptea de Crăciun a anului 1567 au omorât trei; papa tuna şi fulgera împotriva ducelui care defavoriza îndrăgita lui inchiziţie, teroarea şi riposta clocoteau în cetate.

Dar ceea ce păruse grija ducelui pentru binele supuşilor săi, şi ceea ce ar fi trebuit să-i aducă lui Guglielmo recunoştinţa unui popor care se simţea apărat, s-a dovedit cât se poate de clar a nu fi decât orgoliul conducătorului de stat apărându-şi prerogativele, de îndată ce la Roma s-a trecut la aspectul politic. Era încă în viaţă Flaminio Paleologul, socotit pretendent la teritoriul Monferrato şi luat, în mod abuziv, prizonier de către Gonzaga. Papa Pius al V-lea ceru să-i fie predat; ducele, ca să nu-l scape din mână, îl împacă cu inchizitorul: iar papa i-a pus lui Gonzaga hamul pe grumaz odată cu concesionarea unei jumătăţi din bunurile confiscate de la eretici şi din amenzile vărsate de ei.

Din acest moment bătălia trecea de la episoade externe la un conflict intern între cele două pasiuni dominante ale ducelui Guglielmo: pasiunea guvernării şi avariţia. În cele din urmei, învinse prima; dar n-a fost o victorie netă: şi în ziua în care Paleologul a fost înlăturat, ducele a reînceput să protesteze împotriva Sfântului Oficiu, spunând că preotul-inchizitor este „un clevetitor oarecare1; însă condamnările n-au încetat; dacă sentinţele de moarte erau rare, deveneau şi mai dese rafinatele torturi morale şi fizice ale interogatorilor, umilitoarele procesiuni de eretici purtând mitre de hî. me pe cap, încinşi cu sfori colorate; confiscările, amenzile, arestările, îndelungile şi vlăguitoarele întemniţări. Iar ducele vrea să handicapeze severitatea inchizitorului: vai de cei excomunicaţi, vai de cei ce nu se spovedeau şi, mai ales, vai de concubini! Ar fi dorit să interzică dragostea în orice chip – dragostea, această periculoasă anarhie, ar fi fost un adevărat premiu pentru abstinenţa forţată de neurastenie a ducelui: el şi soţia lui. cu trei fii în casa lor, făcuseră legământ de dragoste pur spirituală, începând din acel să

1567 – exemplu de pioşenie, vor spune biografii.

Va fi fost un exemplu, dar nu un sacrificiu; pentru că dragostea, şi mai ales cea mai legitimă, dragostea conjugală, a fost „pentru ducele Guglielmo cea mai nenorocită încercare din viaţa sa.

Încremenit în genunchi, pe perna cu ciucuri de mătase, cu mâinile împreunate în rugăciune, cu degetele încleştate, cu pleoapele lăsate pe ochii lui prea lucizi, de cocoşat, Guglielmo putea simţi în atitudinea trupului său neclintit carenţa sângelui, desemnând în aer blestemata curbă a şirei spinării, linie ce vădea prin el, pentru ultima oară în dinastie – ţara unei moşteniri seculare în familia Gonzaga. Din umilirea suferită prin această năpastă, imposibil de uitol. el se deprinsese cu răbdarea feroce de a-şi consuma în sine fireasca revoltă, fără manifestări aparente, în afară de frenezia cu care alerga de la o vilă rezidenţială la alta, pololindu-se doar când exercitarea puterii o cerea. Semna decrete şi sentinţe, dicta scrisori, impunându-şi voinţa, îşi simţea inima înviorată, ca de tânăr viguros. Şi el recunoştea aceste recuperări de energie, acest filon dens şi ferm de voinţă care îl înarma şi mai mult în bătălia sa.

Poveste veche. Soarta îi hărăzise ca la 11 ani. la moartea lui Francesco, cel mai mare dintre fraţi, să-şi adune toate puterile, deoarece lui îi revenea dreptul la coroana ducaia;

Io

atunci, fratele său mai mic. Ludovici) Gonzaga, dotat din plin cu prestanţă, inteligenţă. Îndrăzneală şi mai ales cu acea firească înclinare de a participa spontan la viaţa oamenilor, ceea ce pecetluieşte înţelegerea umană – noroc dat unor puţini privilegiaţi – le apărea tuturor moştenitorul natural al puterii; nu numai poporului (chiar dacă iertăm poporului oprirea entuziasmului la aparenţe) ci chiar şi mamei, şi chiar unchiului tutore, cardinalul Ercole, omul drept şi scrupulos, principele perfect.

Nu numai fiorul, ci până şi amintirea fiorului mai persista în Guglielmo după atâţia ani, revăzând în minte

acea dimineaţă de manej când aprigul cal al lui Ludovico s-a ridicat, s-a cabrat şi s-a proptit atât de violent incit l-a trântit pe tânăr; dar cum băiatul nu păţise nimic, când Guglielmo l-a felicitat pentru norocul de a fi scăpat teafăr, Ludovico i-a răspuns cu o strălucire în privire: „Mai norocos eşti tu că te-ai născut înaintea mea”.

Nu. nu renunţase la coroana ducală în favoarea fratelui: acesta va pleca în Franţa, ca stăpân. al atâtor bunuri pe care i le lăsase acolo bunica din partea mamei, Anna d’Alençon, şi ca, ca toţi ceilalţi, plină de dragoste faţă de Ludovico. (Şi devenit acum mare senior, duce de Nevers, îl sfătuia pe regele Franţei ca în relaţiile cu Gonzaga din Mantova să alterneze favorurile cu ostilităţile.) Unchiului cardinal, care îi oferise toate onorurile unei vieţi ecleziastice glorioase, mai potrivite fizicului său ingrat, Guglielmo îi răspunsese cu o frază – într-adevăr chiar prea înţeleaptă pentru un copil de 12 ani – anume că nu se guvernează cu trupul, ci cu spiritul. lpa fost de ajuns spiritul pentru a o demonstra; a guvernat bine; nu numai că a obligat Monâeirato la pace – în mod sângeros – dar a restaurat administraţia statului, cu instituţiile publice revizuite, cu rentele scrupulos revizuite şi comerţul încurajat. Ce importanţă avea dacă în jur se bârfea că ducele cerea să se păstreze spre folosinţă până şi mucurile de luminare „dea tais cât să zăreşti, trecând dintr-o cameră în alta”. În casele ducale se îngrămădea aurul, de altfel cheltuit cu largheţe pentru binele cetăţenilor, după cum s-a văzut, în caz de ciumă sau de foamete; monedele bătute de familia Gonzaga erau considerate drept cele mai

Îl

frumoase şi cele mai sigure din epoca respectivă; pace, prosperitate şi justiţie (făcând abstracţie de inchiziţie) nu» m-au cuvinte goale în Mantova lui Guglielmo. Oricum ar i-i fost, pentru popor, puterea de mare senior a actualului duce era un fapt împlinit de care nu se mai discuta; iar toate sentimentele afectuoase se

îndreptau spre tânărul principe moştenitor, Vincenzo.

Trece ducele, toată lumea îşi descoperă capul; cocoaşa nu mai impresiona prea mult, devenise ceva de la sine înţeles, populară chiar în ansamblul întregii personalităţi a seniorului, dar omagiul adus ascundea sentimentul prăfuit, lenevos, al unei îndatoriri fără discuţie. Trece principele, cu expresia sa electrizantă, fastuos înveşmântat, cu mersul ţanţoş şi nepăsător. Este încă prea tânăr pentru a i se putea discerne nuanţa zâmbetului (încrezător, sau de convenienţă?), dar sunt binecunoscute toanele de gust popular ale acestui băiat, atât de nobil plantat pe picioarele solide şi iuţi, şi vitalitatea care arde în el stârneşte în juru-i o simpatie exuberantă.

La atât de mult Vincenzo a ajuns fără să facă nimic. Decât plin jocul nefast al sorţii, care s-ar putea numi, printr-o jalnică ironie, pedeapsa de a te naş; te; a fost, ce-i drept, o adevărată pedeapsă. Dar numai pentru tatăl lui. Când tânărul Guglielmo a luat coroana ducală, în sufletul tuturor clocotea dezaprobarea; şi el ştia cu câtă plăcere. se vorbea întruna la Curte şi în afara Curţii despre neputinţa lui nativă faţă de tainele iubirii. Nu era adevărat, dimpotrivă; atracţia femeii asupra-i a însemnat o tentaţie frenetică, o atracţie lubrică, lipsită de gingăşie, o obsesie de cocoşat; şi tocmai astfel, dându-şi scama de cruda realitate, a izbutit să despartă această atracţie de forţa spirituală, de puterea introspectivă pe care şi-a impus-o.

Dispreţuind orice explicaţie, cu un calm cucerit printr-o prea scump plătită acalmie, care, dacă ar fi izbucnit, s-ar fi revărsat în urlete, Guglielmo şi-a ales de soţie pe una dintre multele fiice imperiale urâte la chip, pe care Ferdinand I le oferea cu o mică zestre, dacă nu de loc, seniorilor Italiei. Pentru ea, pentru ei amândoi, Guglielmo poruncise ca serbările de nuntă să fie fastuoase, şi îşi răscumpărase ou pompă răceala şi şovăiala cu care fuseseră felicitaţi; nu a vrut să lipsească nici spectacolul aţâţător al serbărilor nocturne din curtea reşedinţei luminată de 2000 de torţe, făclii şi imense candele veghind

alegoriile de circumstanţă ale *Amorului leal*; şi dansuri şi turniruri şi festine, dintre care ultimul s-a nimerit în vreme de doliu, strângând în jurul soţului cocoşat şi al soţiei bigote o întreagă adunare îmbrăcată în negru.

Leonora de Austria se înfăţişa mulţimii acoperită în aur şi perle, pe un cal alb, sau în trăsură trasă de cai albi ca spuma; nu excela prin graţie, dar răspundea bine la titlul Alteţă prin ţinuta ei maiestuoasă, prin gesturile bine cântărite; până şi mărginirea inteligenţei trecea neobservată prin rezerva care îi aducea respect şi chiar veneraţie. Crescută în religiozitatea rigidă a Ilabsburgilor, n-ar fi dorit să se mărite; îl refuzase pe regele Danemarcei pentru că era protestant, şi-l acceptase pe ducele de Mantova nurpai pentru că-i fusese impus de către tatăl ei; faptul că soţul era cocoşat îi făcuse chiar plăcere – era un flagel mai mult; iar supunerea ei, deşi provenind mai mult din bigotism decât din caracter, îi confirma ducelui Guglielmo supremaţia care avea să-i fie întotdeauna recunoscută de această fată şi soră de împărat; docilitatea de concepţie a femeii l-a eliberat şi de povara inferiorităţii lui fizice, dându-i o dezinvoltură, o destindere nervoasă ce l-a ajutat mult să-şi ia revanşa faţă de cei care se îndoiseră de el, ca principe şi conducător şi ca om. Iar din acest obositor de discordant dialog conjugal, s-au născut trei copii: Margherita, o fetiţă cu paiul roşcat şi cu gropiţe în obraji, care ascundea sub graţia ei de copilă rotunjoară ceva din înclinaţiile dure ale tatălui, Anna Caterina, sentimentală şi pioasă, şi singurul băiat, Vinecnzo.

Vincenzo bineînţeles că nu a numărat de câte ori va fi mulţumit în genunchii lui Dumnezeu că era fiul tatălui său; dar în lungile tăceri meditative, în mirosul fumului de tămâie, i se sedimenta acel sânge moştenit, sinuoasa şi impulsiva senzualitate străvechi gonzaghescă şi ciudata-i proprie frenezie oare putea atinge ferocitatea când s-ar fi simţit constrâns şi sacrificat; iată-l deci izolându-se de această frământare, devenit binevoitor, ba chiar bun. Din punct de vedere spiritual, îl umbrea clarobscurul habsburgic, moştenire din partea mamei, aceeaşi

provenienţă având şi acel colorit blond excesiv, care ar fi diminuat frumuseţea fizică a tipului său, dacă nu ar fi fost susţinut de o arhitectură a membrelor atât de bine proporţională, de o naturală armonie între pas şi gest, asigurându-i autoritatea demnităţii. Cu timpul, anii aveau să-i îngraşe trupul şi să-i încărunţească părul, dar în acelaşi timp să-i precizeze şi cele mai pure calităţi ale familiei Gonzaga; în momentele extreme, avea să adopte acea melancolie temperată ce va da o superioară eleganţă şi vieţii Ceciliei, a lui Ludovico şi a Elizabettei Gonzaga.

În biserică, la procesiune, la vecernie, la rugăciune, ori călărind în zilele de sărbătoare şi de paradă, sau străbătând marile săli ale palatului ori participând la primirile fastuoase, ducele Guglielmo avusese timpul să-i facă educaţia cuvenită copilului şi mai apoi tânărului pe care îl avea alături de el: demonstraţia zilnică în faţa poporului şi a lui Dumnezeu ceea ce era o victorie a sa, a descendenţei ce-i purta amprenta. Dar când fiul precoce deveni prea grabnic bărbat, şi crescu mare, frumos şi falnic, Guglielmo căută să se mintă pe sine însuşi.

Pentru că era evident că Vincenzo nu se simţea apropiat de tatăl său; chiar dacă se înrădăcinase în el respectul, devotamentul, admiraţia pentru înţelepciunea paternă; Guglielmo înţelese cât mai putea cântări pentru fiu lumea. să atunci când băiatul îşi manifestă propriile gusturi şi preferinţe. În faţa unui cal de rasă, Vincenzo devenea peste măsură de entuziast; numai vm-bind despre el ai fi zis că îi şi flutură pletele în avântul cavalcadei, în timp ce pentru tatăl său – şi se înţelege – a se arăta călare era un sacrificiu chinuitor. Guglielmo era foarte religios; în felul său – colorat, artistic – şi Vincenzo era religios: îi plăceau slujbele frumoase, altarele cu statui de argint, marile picturi narative; dar în loc să-şi aleagă piietenii şi secretarii – după exemplul tatălui său – din lumea bisericii şi să se delecteze cu dizertaţiile lor teologice privind numai spiritul, Vincenzo îşi alegea ca prieteni pe cei mai nesăbuiţi tineri, extravaganţi şi libertini; iubea eleganţa vestimentară, purta preţioase bijuterii, catifele şi

brocarturi scumpe, eşarfe-bandulieră de mătase, încărcate cu chilimuri simbolice, şi mânecare brodate de doamna-inimii, berete cu pene şi uşoare spade aurite Obişnuia sii bea din abundenţă vinuri greceşti în alese potire şi să mănânce din plin, să danseze, să sară pe cal, să ia parte la turniruri, deloc indiferent la femei. Faţă de ele, înclinarea lui Vineenzo se anunţa tandră şi călduroasă, dar putea denatura uşor; erotismele lui n-ar fi putut fi totdeauna povestite nici măcar între bărbaţi dar tatăl voia să afle totul.

Nemulţumirea lui Guglielmo se întemeia pe fapte controlate. Aproape că se bucura scriindu-i ministrului său, Teodoro Sangiorgio: „Să dea Dumnezeu, dragă conte, să-l pot educa pe fiul meu în aşa fel încât să n-am de ce să roşesc când va ieşi în lume”, fără să avem de ce bănui că printre exerciţiile de grea răbdare ale bunului tată s-ar putea număra şi acela de a roşi pentru copiii săi (într-adevăr, meritoriu este sentimentul care se desprinde de aici: o pură revărsare de dragoste). Când Vineenzo împlini 16 ani şi plecă în Tirol, la vierii Habsburgi, odată, la o cină memorabilă, spiritele fiind aprinse, se încinse şi el atât de mult, încât se înfurie pe bufonii de la curte şi le aruncă lingura de supă în obraz; la Mantova s-a exagerat mult scandalul stârnit de această copilărie şi s-a exagerat tocmai prin reacţia ducelui, căruia i se aşternuse durerea pe chipul gata să ia oricând o nuanţă caricaturală. Ducele a fost nevoit să admită că soţia lui ştia să suporte mai bine încercările. Din tăcerea şi vederile ei obtuze, ea ştia totuşi să se coboare la inima fiului, cu demnitatea cerută, rugându-l fără să-l jignească, sfătuindu-l cu indulgenţă, ba chiar cu dezinvoltură; şi Vineenzo, chiar dacă-i răspundea nepoliticos, lăsa să se vadă prin purtarea lui un fel de respect încruntat, care însemna însă dragoste. Era adevărat că mama şi fiul, foarte deosebiţi unul de celălalt în obiceiuri, înclinaţii şi caracter, găseau totuşi o punte de comunicare, în timp ce tatăl, şi el simţea aceasta, rămânea pe dinafară.

Contrariat şi iarăşi contrariat, Guglielmo continua să-

şi alimenteze subtilul dialog cu sine însuşi; şi-l încheia apoi cu o soluţie practică, o măsură de prevedere, nu o pedeapsă – se gândea el – ceea ce din păcate, se acorda cu cel mai grav viciu moral al său, avariţia. „Pentru a-l ţine în firiu – îşi spunea sieşi – pentru a-l corecta, să-l privăm pe acest zvăpăiat de banii de cheltuială. Îi destina foarte puţini, împingându-l aproape să se dea pe mina cămătarilor, a prietenilor, a iudelor, oricui l-ar fi ajutat băneşte, lăsându-l în nesiguranţă materială şi, cum spunea tânărul, cu „un veşnic gust amar”.

Astfel stăteau lucrurile în 1580. Celor 18 ani ai lui Vineenzo îi urmară cei 19, vârstă „la care alţii dobândesc de obicei libertate şi credit” zicea el. În ceea ce-l privea, tânărul simţea cum mâna tatălui îl strânge până la stoarcere; atât de tulburat era, încât până şi conştiinţa certului său drept de prinţ moştenitor ajunsese o gogoriţă. Numai încurajările partizanilor săi îi redau forţa; şi atunci izbucneau capricii formidabile, gesturi violente. Deja nesocotise de două ori autoritatea paternă, plecând din reşedinţele care-i fuseseră destinate, fără să avertizeze pe nimeni, după bunul său plac, de la moşie la moşie, de la un castel la altul. Pentru a-l aduce pe calea cea bună, tatăl a trebuit să angajeze preceptori de talia unui Aurelio Pomponazzi, nepotul faimosului filosof, şi a unui Marcello Donaţi.

Aceste două personaje, angajate la curtea principelui, mai întâi ca preceptori, apoi ca secretari, aveau un rol greu şi delicat, dovedind nu numai valoarea lor, ci şi simţul de echitate al lui Guglielmo, care îi alesese în slujbele acestea fără a căuta să-i influenţeze. Pomponazzi, cu oarecari slăbiciuni, câteodată duios, alteori intolerant faţă de elevul său, îi admira inteligenţa, eleganţa manierelor şi acel mod al său de a se depăşi pe sine însuşi, ceea ce dă atâta strălucire tinereţii lui Vineenzo. Mai rafinat, Marcello Donaţi, naturalist, umanist, scriitor şi medic – care încercase să vindece chiar şi delirul incurabil al lui Tasso – recurgea la logica ştiinţifică în clarificarea intuiţiei sale de psiholog.

Cunoscându-şi atât de bine elevul, îl ţinea ca-n palmă, şi aşa-l stăpânea; dar nu abuza, mascând cele ştiute chiar faţă de duce, stăpânul său. Pomponazzi se lăsa uneori intimidat de autoritatea ducală şi nu o dată se agita peste măsură; nu acelaşi lucru se petrecea cu Donaţi; el rămânea deasupra incidentelor, cu tot respectul, gata să acţioneze, dar gata şi să nu acţioneze când i se părea că prin cea mai mică măsură corecţională ar împinge lucrurile prea departe; de altfel, când avea de-a face cu situaţii prea încurcate, ştia să le descurce sigur, cu o fermitate care putea ajunge la cruzime. Aşa cum se cere celui care vrea să fie prietenul tuturor, nu era de partea nimănui; dacă ar fi fost totuşi pus în situaţia de a alege, ar fi înclinat mai degrabă spre vitalitatea abundentă a fiului, decât spre avariţia tatălui, şi sfatul său era de o asemenea natură incit toţi ştiau că se pot încrede în el; desigur, ducele Guglielmo n-ar fi deviat niciodată de la linia ţinutei sale rigide şi de la interesul dinastiei; pe Vincenzo îl respecta în sinea-i până la a-i preţui şi libertinajul; umanitatea şi discreţia maestrului Donaţi atingeau perfecţiunea, prin faptul că-i respecta pe toţi, indiferent de caracter.

În acel an 1530, chiar din ianuarie, Vincenzo şi-a inaugurat anul său de răzvrătire, pornind-o spre Ferrara, unde îl invitase sora lui, prea tânăra Margherita Gonzaga, a treia soţie a bătrânului duce Alfonso d’Este. A savurat carnavalul de acolo, şi s-a reîntors în primăvară; a ignorat, ridicând din umeri, sfaturile pe care mama lui i le transmitea printr-un bileţel în care îşi închidea propria-i mâhnire: să se comporte bine, să nu joace cărţi şi să nu glumească în stilul ferrarezilor, toate acestea fiind cu totul nepotrivite unui principe. Leonora de Austria avea dreptate când îl sfătuia, dar Vincenzo avea motivele lui să acţioneze astfel. Se ducea în mod intenţionat la Ferrara pentru a se dezintoxica de atmosfera pentru el malignă oare îl oprima la Mantova.

Vă puteţi închipui cum l-a primit Ferrara, care nu pierdea niciodată ocazia vreunei serbări; dacă nu erau

carnavaluri pe care să i le ofere, erau *mezze quaresime* şi dacă nu erau *mezze quaresime* se organizau partide de vânătoare sau de pescuit, distracţii la nunţi, botezuri şi primiri. Pentru ferrarezii plini de energie, constrânşi de condiţiile din Italia, supuşi acum dominaţiei străine şi unei păci fără glorie, întreruptă de aventuri de război pe care cei mai viteji se duceau unul câte unul să le caute prin Franţa, Flandra, Germania, născocirea unor pretexte de sărbătoare devenise o necesitate vibrantă şi aproape exasperantă. Ceea ce putea proveni din această atmosferă, întâlniri ciudate, expediţii amoroase în masă, travestiri ale gentilomilor în călugări sau ale doamnelor în cavaleri şi încă altele, vă puteţi imagina (dar trebuie să lăsăm un spaţiu larg imaginaţiei). Şi, deşi ducele Alfonso al II-lea şi ducesa Margherita stăteau cât mai departe cu putinţă de această revărsare senzuală, ducând o viaţă moraliceşte ireproşabilă, totuşi, urmând caracteristicile unei vieţi de curte neîntrerupte, cedând cu un fel de cochetărie obiceiurilor locului, pierzându-se în amabilităţi, ofereau altora ocazia, dacă nu chiar pretextul, să-şi facă de cap în destul de tulburi plăceri. În jurul ducilor nu mai era viaţa constructivă din timpul lui Ercole I şi a lui Alfonso I, ci viaţa excesiv de luxoasă, ispitită de vârtejurile cele mai nuanţat intime ale pasiunilor, sfâşiată de delirurile lipsite de sevă ale orgoliului şi ambiţiei, umbrită de urgia inchizitorului şi a confesorilor Curţii, care a prins în mreje şi a dus la pierzanie sufletul chinuit al lui Torquato Tasso.

În anii aceia mai dura încă prizonieratul lui Tasso la Sfânta Ana, dorit de prudenţa’ şi nu de mila ducelui Alfonso d’Este, după furiile şi accesele de frenezie din 1579. Şi Vincenzo Gonzaga, care îl cunoştea pe poet, ooborâse în închisoare pentru a-l consola, promiţ. Îndui că îl va proteja cu afecţiune pe cât îi era posibil. Plin de mâţă, cu părul blond, cu fericirea care i se citea pe figură, a apărut probabil în ochii lui Tasso ca un model de supleţe fizică, inimitabilă pentru unul ca el, care după două guri de aer simţea că i se îneacă în gât dorinţa de a mai răsufla. Faptul că Tasso a scris pentru Vincenzo nu e o dovadă

sigură că l-iar fi simţit aproape de el (şi apoi poetul nu e condamnat la singurătate?); faptul că-l numea „frumos”, adjectiv folosit foarte rar pentru un bărbat, poate exprima tocmai admiraţia bolnavului pentru o fire senzual glorioasă. Îi dedică versuri din *Messaggero (Mesagerul)* şi madrigale pentru femei admirate, şi cântece, şi sonete, ca acela în care rostogolirea literei „r” din primul catren, sugerează vaietul unei deznădejdi fără scăpare:

„Chiaro Vincenzo, io pur languisco a morte în carcer tetro e sotto aspro governo fatto d’ingorda plebe e preda e scherno favola e gioco vil d’acerba sorte.”[1]

Relaţii ca de la curtean la prinţ; cât despre Vincenzo n-ai fi crezut că după veşnicele sale turniruri şi aventuri ce-i ocupau ziua, şi-ar fi armonizat zbuciumata existenţă cu intima confidenţă cu Tasso. Şi totuşi, tânărul Gonzaga cunoştea bine *Ierusalimul eliberat,* şi-l îndrăgea. Vom spune mai mult decât atât; acest poem îl hrănise ca o povestire de căpătâi din viaţa sa. Urzeala aceea de aventuri şi de pasiuni, luminată de podoabele unei religii, care, deşi simţită estetic, înnobilează şi susţine în nuanţele cele mai intime trama poetică, era ţesătura vie şi proaspătă de la care porneau întruchipate şi definite imaginile viselor sale. Simţind această receptivitate, Tasso putuse să-l numească „tânăr cu obiceiuri de multviteaz”, născut deci să devină asemenea eroilor cruciaţi. Dar a fi Tancredi aşteptând s-o întâlnească pe Clorinda; Rinaldo, cu condiţia să nu lipsească Armida şi cozile ei blonde, care se despletesc în cadenţa versurilor, cu un Sens de topire într-o undă amoroasă: iată condiţiile necesare visatului eroism al lui Vincenzo.

În timp ce la Mantova, Leonora de Austria încerca să convingă pe păcătoasele pocăite să se călugărească, iar când le convingea, le îmbrăţişa la rând, jubilând: „fiţi vesele, azi e zi de sărbătoare în cer”, fiul ei găsea la Ferrara prilejuri de inedite păcate pasionante. Curtezanele

---

1 **Prea luminate Vincenzo, eu crunt mă vaiet de moarte în bezna închisorii sub aspra dominaţie a plebei cea vorace, pradă şi rîs joc laş şi născocire a unei crude soarte. (it.)**

nu îi lipseau şi nici tinerele înflăcărate şi amatoare de cele mai nebănuite şi dezlănţuite aventuri amoroase, tocmai sortite uitării; dar gustului cavaleresc şi sentimentalismului lui Vincenzo li se potriveau mai bine femeile pe care le întâlnea în saloanele ducate ale surorii Margherita, marile doamne şi domnişoarele „drăgăstoase şi gata să-i răspundă", de la curtea ferrareză.

„Şaptezeci de nobile doamne, inclusiv văduvele, bat, rinele şi toate celelalte", spunea un florentin, înmămunehindu-le cu maliţiozitate în frază; printre ele erau însă cele mai strălucitoare frumuseţi ale Italiei, ultima generaţie a femeilor din Cinquecento, care au avut curajul să-şi afirme dreptul unei personalităţi proprii şi şi-au ales în mod liber şi glorie şi umilinţă.

Anii Lucreziei d'Este, ducesă de Urbino, sora ducelui Alfonso se rostogoleau în crepuscul; cealaltă Leonora, pe care legenda a pecetluit-o drept cauză a nebuniei liui Tasso, îşi trăia ultimele clipe nefiind totuşi nici ea învinsă cu totul; Lucrezia care repeta numele bunicii ei, Lucrezia Borgia, şi care-şi purtase căpşorul său frumos pe trupul unduios lăsând să plutească în jurul ei atmosfera unei vieţi trufaşe, vestită cu căldură, ispitea imaginaţia bărbaţilor. Dar în jurul frumuseţii cizelate, de 17 ani, a ducesei Margherita d'Este, roşcată şi cu tenul alb, triumfa Marfisa d'Este, o blondă plină de capricii şi de o veselie savuroasă; şi muzicienele pe care Orlando di Lasso le invidia atât de mult la Ferrara; apoi Lucrezia Bendiclio (ea cea mult iubită de Tasso, dar pătimaş îndrăgostită de cardinalul Luigi d'Este), gingaşa şi rezervata Laura Peperara; şi Livia d'Arco, mantovana; şi Arma Guarini, destinată să moară pentru că păcătuise prea mult în dragoste. Printre alte doamne invitate la curte, strălucea grupul manierat al celor din familia Scandiano, adică soţia şi surorile contelui Giulio Thiene din Vincenza, foarte frumoase şi îndrăcite când era vorba de petreceri. Dar asupra tuturor, domina, recunoscându-i-se deopotrivă de bărbaţi şi de femei dreptul acestei dominaţii, Barbara Sanseverino Sanvitale, contesă de Sala.

Contesa de Sala. Acest nume a avut un foarte mare răsunet în Lombardia, ba ciliar în întreaga Italie din ultima parte din Cinquecento. Şi la ridicarea cortinei, apărea o frumuseţe maiestuoasă şi de un rar rafinament, aidoma portretului făcut de Correggio, frumuseţe care nu se exprima doar în desăvârşirea delicată a liniilor, ci părea să anunţe în ele, învăluind-o, o taină ascunsă – inteligenţa sângelui şi a inimii. O prea nobilă doamnă din familia Sanseverino întrunea orgoliul, combativitatea şi tenacitatea; o femeie de mare stil, calităţile feminine pe care le poseda – frumuseţe, şiretenie, duioşie – le exalta; avea capacitatea de a se insinua în viaţa bărbatului ca un mesaj de veselie, prilejuindu-i o anume esenţă de senzaţii, uşor de uitat apoi, dar urmărind cu multă seriozitate desfăşurarea faptelor şi ideilor.

O asemenea femeie umple în toate chipurile viaţa celui ce se nimereşte în preajma ei, impune un anume stil, aruncând pete de culoare pe monotonia albă a timpului; dar, lăsată numai în faţa propriei judecăţi, răspunzând propriului instinct mereu cu aceeaşi impetuozitate, forţă şi abundenţă, nu-şi dă seama cât e de periculos să-şi susţină în mod făţiş mândria feminină, crede că-i e îngăduit să lupte de la egal la egal cu oricine, îngăduindu-şi-o chiar fără măsură, aşa încât, când se va ivi o întâlnire nefastă, va fi obligată să piardă, ruinându-se.

În 1580, Barbara împlineşte 30 de ani, dar frumuseţea sa e neclintită în furtuna vremii, dacă nu chiar şi mai glorioasă. Pe vremea aceea era căsătorită cu contele Sanvitale, cu mult mai în vârstă decât ca, sub protecţia ducelui de Parma, Ottavio Farnese. Nu e nicio îndoială că bătrânul duce o protejează; pentru a-i fi pe plac, a vrut să uite că a fost certat cu tatăl ei, Sanseverino, şi a investit-o pe ea personal cu feuda Colorno, luată de multă vreme de la aceeaşi familie Sanseverino; ducele i-a confirmat din nou investitura pentru fiul ei Girolamo şi aceasta n-a1 fost pentru cei din familia Farnese o renunţare măruntă, ţinând seama că fecundul pământ de la Colorno era şi punct de observaţie strategi co-politic al ducatului de Parma în

Lombardia.

Acum Barbara îşi unduieşte timpul prin vila spaţioasă, lăsând în urma ei trena de brocart, cu vioiciunea femeilor care ştiu să traducă în viaţă senzuală viaţa gândurilor şi a artei; printre tablourile faimoase, acolo aflate, este şi portretul Papei Leon al X-lea, şi Madona cu leagănul de Rafael, Căsătoria mistică a Sfintei Caterina de Correggio, picturile lui Parmigianino, ale lui Dürer, ale lui Pordenone.

La Colomo, unde trandafirii din grădini au o intensitate de strălucire cu un inefabil adaos de culoare, mai ales acei trandafiri roz-banană, deschizându-se delicaţi şi opulenţi până la carnal, aici se întruneşte aşa numita *accademia degli Amorevoli* printre care se număra însuşi ducele de Parma, Tasso, Cu arini şi Mu zi o Manfredi. Dispute literare, discuţii asupra unor întâmplări amoroase, lecturi de versuri, de tragedii, de comedii: Barbara se hrăneşte din esenţe literare ca din esenţe naturale care îi stimulează gândirea şi dă vigoare replicilor în conversaţie. Şi societatea de doamne şi domnişoare de la Colomo, toate îmbibate de aroma primejdioasă a spiritului contesei, colindă vile şi castele, invitată şi sărbătorită la curţile din Parma şi Ferrara, la curţile modeste din Guastalla şi din Bozzolo, ajungând până la marea curie papală din Roma, unde un arhiepiscop îndrăgostit, Matteo Vaniero, se va alinta în dialect vene ţi an;

„Do*na. Pompa del cicl unica e sola se no ardesse per vu bisogneria picurrne per la gola*

Colombina d'amor, pura anzólela mo se vede perché le grazie tute tre' ve zoga sul bel viso la zoeta, chemiile omori cari e *piccinini ve ja sempre în ti ochi i matazini.* „[2]

---

2 **Femeie, fast divin, unică în lume de n-aş vibra în faţa ta de amor ar trebui să mă spînzur şi să mor**
Colombina iubită, pur îngeraş,
acum văd eu de ce
graţiile, toate trei
îti joacă bucuria pe obraz.
şi mii de amoraşi
în ochii tăi gingaşi
fac mii de nebunii.

Cântată şi recântată de atâţia poeţi şi în primul rând de Tasso, argumentul acesta al poeziei era pentru Barbara cea mai mică justificare dintre multe altele care o însoţeau de-a lungul zilelor ei. Conştientă de măsura în care era doar o invenţie lirică a poetului creator, o Laura, viaţa de femeie conta pentru ea mai mult decât nemurirea literară. O desfăşura pe diferite planuri, unele făţişe şi mondene, altele ascunse într-o tăcere vădit impusă; şi marea ei taină era aceea a relaţiilor ei cu casa Faroese. O iubea oare bătrânul duce Ottavio care o proteja atâta? Şi era prin urmare rivalul fiului său Alessandro, viitor mare general şi guvernator al Flandrei, îndrăgostit de Barbara în asemenea măsură, încât când apărea contesa era pentru toţi semnul că va apărea şi el. O altă taină a ei era felul cum manevra jocul pentru ca anumite situaţii să pară simple coincidenţe. Nu încape îndoială că, după plecarea lui Alessandro Farnese în Flandra, bucurându-se de mare favoare la Parma şi de oarecare favoare şi la Fernara, unde ducele Alfonso al II-lea o adora şi o stima, copleşind-o prin curtenia sa, contesa îl adusese la picioarele ei şi pe tânărul prinţ de Mantova, joc chiar prea uşor pentru o femeie ca ea. A fost o întâlnire, da, dar, în ciuda celor spuse, n-a existat un deplin acord între cei doi.

Între contesa de Sala şi Vincenzo Gonzaga n-a scăpărat scânteia care părea atât de natural să scapere şi la care se aşteptau cu toţii; poate din cauza ei, care era îndrăgostită de altcineva; şi Vincenzo, atras şi absorbit de personalitatea acestei femei autoritare, continua s-o iubească, mergând pe o cale întortocheată; simţea stimulentul acelei prezenţe, se mistuia în dependenţa pajului faţă de castelană, transformându-se chiar dintr-un adolescent într-un copil. Faptul că o numea „mamă” îi permitea orice desfătare când de îndrăzneaţă, creând relaţiilor lor un fundal de duioşie, o savoare ambiguă într-o atmosferă plină de subînţelesuri. Desigur că nu se poate stabili până la ce limită libertăţile rămâneau ca atare, fără a deveni vanităţi satisfăcute; însă e foarte probabil că au rămas doar mici libertăţi, din dorinţa Barbarei care

conducea jocul, dacă nu cumva chiar ea a fost autoarea vicleană a îndrumării victoriilor sale către alte femei, când situaţia îi convenea, îndreptând pasiunea tânămiui principe spre altă doamnă de la Curtea din Colorno.

Numele acesteia era Ippolita Torricella şi aparţinea pesemne marii familii Simonetto, conţi de Sissa, de Terzi, seniori de Torricella şi de Belvedere. Locuia când la Reggio, când la Parma, când la Colomo şi poate că nu era nici măritată, pentru că nu numai cei care au scris despre ea, ci însuşi Vincenzo nu făcea niciodată aluzii la prezenţe masculine în jurul ei; era indicată ca „o tânără" ceea ce pe atunci era sinonim cu fată-mare. Femeie fără istorie; din viaţa ei cunoaştem doar dragostea pentru Vincenzo Gonzaga, dragoste umbrită de gelozie şi de neîncrederi, luminată de bucurii şi de drăgălăşenii exaltate, poate că mai vibrantă fiind nesigură, şi dobândită cu atâta trudă.

Vincenzo răspundea acestei iubiri, dar cu elanul puternic al îndrăgostiţilor senzuali. Şi Sanseverina, luând în mină intriga amoroasă, o conducea, jucând cu prinţul de Mantova o partidă care depăşea înţelegerea lui. Înţelesese polemica tânărului cu tatăl său şi, generoasă şi plină de entuziasm cum era, a luat imediat apărarea rebelului împotriva impunerii unor constrângeri pe care ea le socotea un abuz. Luându-şi libertatea de a urma propriul impuls, îl favoriza pe Vincenzo în iubirile lui, i le cultiva, pentru ca el să se afirme mai bărbăteşte, să se simtă detaşat de autoritatea paternă, liber. Pentru anarhia ei feminină impetuoasă şi înflăcărată, a se măsura cu ducele cocoşat care le dispreţuia pe femei era o provocare continuă şi intensă. Şi ea mergea şi mai departe; privind revolta lui Vincenzo ca pe un lucru grav, şi nu o copilărie, maturizând adolescentul în adult, îşi promitea satisfacţia despotică de a regăsi cândva în viitorul duce de Mantova omul format de ea, cu amprenta ei uşor de recunoscut.

Ademenit în acest prim labirint, Vincenzo nu-l recunoştea ca atare, ba dimpotrivă; şi atitudinea sa bătăioasă, manifestată la Ferrara în 1580 prin jocuri de noroc, prin dansuri neîntrerupte, turniruri, dispute cu

gentilomi provocaţi chiar de el la ciocniri armate „fără martori”, însemna mersul nesigur al celui care nu vede clar făgaşul propriului său drum. Mai mult decât mina de ajutor material, îi lipsea iniţierea paternă, a ducelui. Guglielmo, care mergea rareori în oraş – purtându-şi neliniştea dureroasă dintr-o vilă în alta, în splendidele vile ale familiei Gonzaga – şi. crezând că-şi corectează fiul, îi reducea tot mai mult resursele, sperând să-l înfrângă. În septembrie, ducele dorise să pară îngăduitor când fiul, împovărat de datorii, îi ceruse bani, şi îi trimisese 200 de scuzi de aur, un fel de pomană. Vincenzo i-a refuzat sec, ripostându-i destul de mit vistiernicului. Apoi şi-a pus toată curtea în mişcare, s-a aruncat pe cal şi a ponnit-o spre Viadana cu gândul de a ajunge la graniţa mantovană, şi acolo, despărţindu-se de suita sa, în afara câtorva gentilomi prieteni, trecu graniţa şi se adăposti la Colorno.

Faptul de a-l fi primit cu bucurie era lucru uşor pentru contesa de Sala, care l-a învăluit în strălucirea plivirii ei aprobatoare, exaltând astfel revolta lui Vincenzo. Influenţa ei, consimţirea, siguranţa ei le găsim în scrisoarea pe care prinţul o scrie de la Colorno secretarului său Pomponazzi, pentru a i-o înmâna ducelui. Îşi justifica fuga, dar vorbea foarte clar de „învinuirile multiple” aduse de tatăl său; protesta afirmând că era prea umilul fiu, gata să se supună, dar declara că nu vrea să treacă peste plăcerile sale sub niciun motiv; de altfel credea că tatăl său îl ura şi îl socotea de prisos şi tocmai de aceea se hotărâse să plece, fiind gata s-o pornească chiar spre pământuri mai depărtate. Se mutase la Viadana unde conta să se întoarcă de câte ori i-ar fi plăcut; şi acum se găsea la Colorno unde stătea în casa „doamnei contese de Sala pe care o iubesc cu o dragoste atât de sinceră încât soră de mi-ar fi fost n-aş fi iubit-o mai mult”, declara el.

O afirmaţie atât de ostentativă de alianţă era făcută pentru a-i fi pe plac Sanseverinei, care, fără îndoială că a citit sau poate că a şi inspirat această scrisoare; de aceste omagii avea nevoie pentru a-şi simţi puterea în modul cel

mai profund şi mai energic. Şi Vincenzo şi-a primit premiul. Mai mult ca sigur (regăsim în scrisorile următoare aluzii uşor de interpretat) era la Colorno şi femeia iubită de Vincenzo, Ippolita Torricella, cu prietenele ei intime, Lavinia de Cesisi, Ana Simonetta şi fiica Annei, Vittoria Simonetta Sissa. Şi era o societate foarte aleasă, înmănuncheată de însăşi contesa de Sala într-o perfectă dozare de caractere şi de spirite, pe care ea le manevra într-un stil scăpărător, inimitabil, ce reuşea să cucerească şi pe cei mai îndărătnici.

În septembrie – când câmpia întinsă dinspre Parma şi Lodi, răspunzând fireştii legi a pământului era în plin rod, parcă frământată de miresmele aerului înţepător dintre cer şi pământ, îmbibată de parfumul pătrunzător de toamnă şi supusă la extrema chemare a soar elui către reavănul din măruntaiele pământului, trecând de la zilele scurte şi încărcate la nopţile lungi, răcoroase şi tulburătoare, pe claviatura unor tainice note pline de semnificaţii – oaspeţii de la Colorno se lăsau atraşi de o moleşeală asemănătoare, ispitiţi de plăceri, parcă pradă unei dulci condamnări. Şi i se va da crezare lui Scipione Guerrieri gentilom din preajma lui Vincenzo, când, după ce a trimis în mare grabă la curte un valet pentru a îngrămădi în bagaje hainele pompoase şi bijuteriile principelui, scria că la Colorno serbările nu mai conteneau nici zi, nici noapte, că toţi erau sfârşiţi.

Aşa, pesemne că-şi spunea contesa de Sala, în timp ce gusta din acea vlăguire, ea niciodată obosită, rotindu-şi pe gâtul alb şi matur* căpşorul, în jurul căruia erau răsucite cozile, în stil spaniol. Descoperise un secret halucinant care se mai dovedise eficace la curtea familiei d’Este; în clipa când am fi gata să cedăm oboselii, ne-am putea regăsi totuşi dincolo de noi înşine, gata de noi porniri, ca şi cum atunci s-ar degaja cu adevărat sensibilitatea noastră cea mai ascunsă, generată de o înţelepciune şi o agerime abstractă şi-n acelaşi timp intensă, emanată de divagaţiile spiritului în acord cu pulsaţia sângelui. Pretext: ciocnirea paharelor cu vinul –

cel mai ameţitor; să se deschidă, rotindu-se unul după altul, decoruri cu pereţi şi grădini, să se ridice figura Ippolitei, albă, aurie, ca luna de septembrie; şi în spatele ei să se alinte ireal un „monstru graţios, pitica Isabellina, în chip de caricatură voluptăioasă”, „gura aceea frumoasă, gura aceea frumoasă”, cum va repeta frenetic Vincenzo când îşi va aminti. Apoi să se lase noaptea, încărcată de stele şi, fără vise vom ajunge pe negândite în zori, în sfârşit, vlăguiţi.

Vacanţa la Colorno n-a durat însă mai mult de o săptămână. În timp ce Vincenzo fura din timpul acesta, la Viadana, curtea sa nu-l mai putea aştepta în linişte, fiind lipsită de bani, credite, şi toate celelalte; măcelarul îi părăsise, nimeni nu mai avea lenjerie curată, toţi se îmbolnăveau, gentilomi şi servitori. Poate că din observatorul său bine organizat, ducele Guglielmo s-ar fi bucurat, de atâtea neplăceri ca de o binemeritată pedeapsă; dar una din marile lui calităţi, prudenţa, exercitată în vederea unui continuu echilibru, l-a prevenit când a sosit momentul să intervină; şi ducesa Leonora a primit misiunea să-i recheme pe rebel.

Leonora primise de la fiul ei o scrisoare detaliată împreună cu o solie a lui Pomponazzi care adăuga restul. Şi, cunoscând intrigile cumnatului Ludovico Gonzaga de Nevers din Franţa, atent ¡la acea Mantovă pe care o considera uzurpată unui drept al său, se temea, mai mult decât soţul ei, ca principele de Mantova să nu asculte de promisiunile atrăgătoare ale unchiului, care îl invitase în Franţa să lupte împotriva hughenoţilor, onorându-i astfel curtea şi cruciada; şi această plecare ar fi însemnat ceva care ar fi răscolit în Spania susceptibilităţile obscure ale lui Filip al II-lea. Mai mult decât atât, cucernica femeie plângea păcatele de la Colomo, şi se zbuciuma în reale şi chinuitoare patimi; ne putem imagina prin urmare că de îndată ce a primit consimţământul soţului, a trimis iuţi mesageri călări să-i recheme fiul.

Vincenzo a răspuns imediat apelului matern, părăsind Colomo şi grupul în care se complăcea, şi sosind

la vila din Porto, unde se afla mama sa, a făcut o scenă. Două scene. Trei scene. Foarte înţeleaptă, mama l-a lăsat să-şi verse focul, a ascultat protestele, l-a lăsat să doarmă, pentru ca a doua zi să reuşească să-i smulgă promisiuni de ascultare şi vorbe îmbufnate de supunere în faţa voinţei tatălui. A fost totuşi nevoie de aproape o lună pentru ca Vincenzo să se hotărască să-i scrie tatălui său o scrisoare de scuze; mult şi în acelaşi timp puţin pentru el, care a vrut să reziste până la capăt şi care capitulase, fără să aibă în schimb promisiuni, ci numai speranţa bunăvoinţei părinteşti. Tatăl îi plăti datoriile mai urgente, aparent lăsă mai liber frâul restricţiilor, dar nu prea mult; în realitate el înăspri pedeapsa fiului.

Pentru că Vincenzo simţise instinctiv că ducele abuza de autoritatea sa paternă; deşi disimula în mod inteligent abuzul, înţelesese, mai ales la sugestiile contesei de Sala, că se afla în posesia unor arme valabile, cum ar fi fost chiar ameninţarea de a intra în slujba unei curţi străine; dar, adunându-şi argumentele sale, în loc să şi le păstreze şi să le exploateze unul câte unul, le îngrămădea, le amesteca şi, până la urmă, îşi vărsă tot focul într-o izbucnire, care, deşi violentă, a fost totuşi trecătoare. Fireşte că după aceea se văzu obligat să rămână lipsit de apărare în faţa poziţiilor intacte şi bine păzite ale tatălui său, cu amarul, dezolarea şi ura celui ce-şi simte negat orice ajutor, tocmai de la cel mai natural aliat al său.

Ducesa Leonora, care ar fi vrut să-i vadă uniţi pe tată şi pe fiu, îşi dădea seama, pe zi ce trecea, că dezbinarea se accentua tot mai mult, în loc să se estompeze. Oricât de mult ştia ducele să se autodomine, de cum intra Vineenzo în camera unde îl aştepta, Guglielmo simţea împunsătură jignirii. Eşarfa şi manşetele elegant brodate de îndrăgostita Ippolita, insolenţa umerilor laţi şi frumoşi, de unde coborau două linii zvelte care se uneau în strânsoaroa viguroasă a taliei fine, risipa fastuoasă a culorilor şi privirea, voit mortificată, într-o expresie de respect ocazional, orice mişcare, orice cuvânt al fiului suscita în tatăl obez, bolnav de gută, chircit în fundul unui

fotoliu aflat între sobă şi un mic cămin, o gelozie sfâşietoare care îl rodea în suflet şi pe care numai stima ar fi putut s-o înfrângă. Dar ducele nu-şi stima moştenitorul; simţea străină de el vibraţia inteligenţei sale (poate că nici nu i se părea a fi inteligenţă), îl blama pentru că nu era în stare să depăşească exploziile firii sale, că se risipea în flacăra pasiunilor, ba chiar îl lua în râs; prin urmare Vincenzo avea dreptate să se bănuiască urât de tatăl său, chiar dacă la rândul lui nu înţelegea ce însemna acel sentiment – care era mai mult decât ură – iritarea pe care o simt părinţii faţă de copii, când se văd excluşi din viaţa acestora.

Tratativele de pace dintre Guglielmo şi Vincenzo s-au desfăşurat pe o bază politică şi dinastică; era nevoie ca în jur să nu se răspândească zvonul discordiilor din familia Gonzaga, într-un moment în care în cancelariile ducale se îngrămădeau neînţelegerile asupra celei mai importante dintre afacerile mantovane: căsătoria tânărului princip când fiul a fost transformat într-un instrument politic, atunci ducele a mers într-adevăr nespus de iute cu raţionamentul, adunând date şi îngrămădind interese, ordonând cercetări, determinând pacte şi convenţii, uzând, în favoarea sa, de sofisme şi false subtilităţi. Fiind lucru hotărât că soţia trebuia să constituie un element de stabilitate pentru Vincenzo, mai mult decât o întâkure fericită între soţ şi soţie, trebuia ţinut seama de sprijinul dinastiei, alianţa unor nume, calitatea privilegiilor, utilitatea economică. Şi pentru că totul trebuia să fie măsurat, trebuie să recunoaştem că ducele de Mantova avea o mină de maestru în asemenea situaţii.

Se mai vorbise cândva de o verişoară a lui Vincenzo, Leonora de' Medici, fiica lui Francesco, mare duce de Toscana, şi a Giovannei de Austria, sora ducesei de Mantova. A fost impusă de arhiducele Ferdinand de Austria, cumnat şi cu Gugliebno Gonzaga şi cu Medici, care cerea pentru fiul său pe sora cea mai mică a Leonorei, Anna. Ducele Gugliehno, deşi foarte gelos pe norocul familiei Medici de când Cosimo I obţinuse pentru el, odată

eu titlul de Mare Duce, preponderenţa asupra celorlalte dinastii italiene care se socoteau totuşi mai nobile şi mai vechi, a lăsat să i se smulgă consimţământul; pentru ca apoi să desfacă totul de îndată ce Alfonso II d'Este, manevrând o quadruplă alianţă, între principii Italiei septentrionale, îl atrăsese în sânul ei, cu serioase asigurări. Nu era o alianţă militară, de neconceput într-un timp cu atâtea dominaţii străine apăsătoare, dar trebuia să fie o posibilitate de sprijin prudentă şi adaptată întru păstrarea posibilelor proprii prerogative; să le numim libertăţi. În realitate, alianţa era îndreptată împotriva puterii crescânde a casei Modici şi îi reunea pe cei din familiile Farnese, Savoia, Gonzaga şi d'Este; pentru a o cimenta, Alfonso II de Ferrara avea să se căsătorească cu Margherita Gonzaga şi Vincenzo de Mantova cu Margherita Farnese de Parma.

Pentru cei din familia Farnese şi Gonzaga, pactul matrimonial începea să însemne mai multe; era mai ales o depunere a armelor, care nu mai fuseseră lăsate de când Ferrante Gonzaga, în 1547, cu consimţământul lui Carol Quintul, urzise asasinatul lui Pier Luigi Famesse. Ferrante acţionase atunci în total acord, ba chiar sub patronajul marelui cardinal Ercole Gonzaga, duşman de moarte al lui

Paolo III Farne.se Familia Farnese i-a ripostat mai târziu, închizându-i implacabil drumul spre pontificat. Existau motive de ură atât de grave între cele două familii, încât moartea nu numai că nu le ştergea, ci le accentua în a & emena măsură, încât se transmiteau din tată în fiu; şi tocmai mina Margheritei Farnese, în vârstă de 14 ani, trebuia să le şteargă. O zestre bogată de 300 de mii de scuzi avea s-o însoţească pe copilă la Mantova, împreună cu strălucirea pe care i-o dădea faptul că descindea din Maria a Portugaliei şi din marele general Alessandro Farnese.

Nu se poate spune cât de mulţumit a fost Guglielmo Gonzaga să le joace un renghi preanorocoşilor Medici; a întrerupt tratativele începute cu privire la fiul său şi la Leonora, iar la plângerile cumnatului arhiduce începu prin

a-şi cere scuze cu prefăcută jenă, ca până la urmă să declare fără menajamente că, da, el ţinea din inimă la Casa Medici şi o respecta, dar cum ar putea aproba căsătoria Marelui Duce cu acea doamnă veneţiană, atâţia ani concubina sa. Şi apoi, micile prinţese ieşeau împreună cu ea, se arătau în caleaşca ei, ele, fiicele Giovannei de Austria, nepoatele împăratului… Cum tolera Marele Duce o asemenea ofensă adusă memoriei surorii sale?

Doamna veneţiană era Bianca Cappello, mare ducesă de Toscana, din 1579. Atât ea cât şi îl ancesco de' Medici au simţit, una după alta, împunsăturile de care cocoşatui din Mantova nu-i cruţa deloc. Dar cum erau prea fini, au tăcut amândoi; aveau să-şi amintească bine de afront la momentul potrivit.

Vincenzo conta pe căsătorie; ştia că, odată cu soţia ar fi avut din nou o curte bogată, tot apanajul la înălţime, o independenţă recunoscută şi drepturi pe care nici măcar tatăl lui nu i le-ar mai fi putut uzurpa. Rudele soţiei, oameni de viţă nobilă, ar fi fost probabil de partea sa; şi poate că Guglielmo, sub influenţa lor, s-ar fi hotărât să deschidă secretariatul privat unde se tratau afacerile de stat într-o atmosferă strict secretă, chemându-şi fiul la o reală colaborare în conducere, deşi limitată. Vincenzo nu simţea în el dorinţa de a conduce, care poate degenera la tineri, mai ales când nu au mintea destul de coaptă, într-un abuz de putere, dar avea capacitatea de a conduce, moştenită din cea mai pură sevă a viţei Gonzaga. Să vină prin urmare soţia şi să se hotărască treburile de familie.

Chiar „treburi de familie" defineşte tânărul prinţ căsătoria sa, când o anunţă într-o scrisoare plină de dragoste iubitei sale Ippolita Torricella; şi adaugă imediat: „Nici soţia, nici altcineva nu mă va face să-mi smulg inima de acolo de unde am dăruit-o", desigur, fără a avea intenţia să jignească în soţia sa pe viitoarea ducesă, şi nici femeia. Separase de mult noţiunea de căsătorie de aceea de dragoste, aşa cum fac oamenii conduşi dp-un instinct pur social, dar supuşi capricioaselor dorinţe înfocate; iar în privinţa dragostei, era loc de-ajuns pentru toţi în acea

inimă largă: soţie, amante, fii legitimi, fii naturali. Nu i se părea niciun fel de problemă faptul că iubirea lui pentru Ippolita ar putea deveni, cum spunea el hiperbolizând în stilul secolului „un rug al dragostei”, în zilele de la sfârşitul anului 1580, când se hotărăşte şi se defineşte logodna lui cu Margherita Farnese. Foarte încântat de logodnica lui. O asigură că nu şi-ar fi dorit o alta, şi între timp se lasă pradă iubirii faţă de Ippolita; fără să ţină seama de limite, îi scrie scrisori lipsite de reticenţă, aproape că nu-şi controlează cuvintele: începe de pildă: „Am atâtea să scriu şi să strig că nu ştiu de unde să-ncep” arătându-ne cu acel „strigăt”, puternic exprimat, calitatea pasiunii sale.

Povestea de dragoste a lui Vincenzo, aşternută în scrisorile lui intime, o datorăm scrupulozităţii înrăite a unui secretar care pare a fi şi este Marcello Donaţi; şi vom insista asupra intervenţiei secretarului, pentru că deşi la curţile princiare era obiceiul de a se păstra copiile scrisorilor, obiceiul acesta nu includea şi scrisorile de dragoste; într-adevăr, copiştii rareori se ocupau de scrisori de dragoste, care nu prea apar în documentele de arhivă; de altfel, deşi Vincenzo a scris o viaţă asemenea scrisori n-o cunoaştem decât pe cea privind-o pe Ippolita. Ce calcul sau ce bănuială l-a împins pe Donaţi şi i-a condus pana în exclamaţii şi vocative de acest fel, nu se ştie; să se fi temut oare de vreo răbufnire a tânărului principe şi să fi voit să aibă la îndemână mărturia întregii poveşti, în termenii ei exacţi, pentru a putea să acţioneze oportun la nevoie, sau să fi ascultat de ordinele ducelui Guglielmo care şi-ar fi transformat astfel supravegherea asupra fiului într-o indiscreţie tulbure, sau să-şi fi făcut datoria cerută de serviciul său, accentuând-o cu un capriciu de povestitor indiscret al unor documente cu pur caracter uman; cert e că subtilul medic umanist a copiat cu mâna lui nu numai scrisorile lui Vincenzo către Ippolita, dar şi pe toate celelalte, adresate altor persoane dar care referindu-se la acelaşi subiect, dându-ne o poveste ordonată despre această intrigă pe care a notat-o într-un carnet, până când,

obosit, sau prea solicitat de misiuni politice, sau de alte ocupaţii, a lăsat în pagini albe sfârşituţ povestirii.

Nu are importanţă; e de ajuns să răsfoim primele pagini ale carnetului pentru a respira aerul de roman. Scena se deschide în momentul când soseşte portretul Ippolitei; şi iată-l pe Vincenzo improvizând înflăcărat:

„Portretul vostru mi-a fost nespus de drag; nu mai am altă dorinţă decât să mă gândesc la dumneavoastră, pentru că mi-am pus toate speranţele în dumneavoastră viaţa mea. Mă mulţumesc să privesc măcar efigia celei atât de mult iubite de mine; astfel, doamna sufletului meu, vă rog să fiţi încredinţată că dragostea mea nu este dintre cele care să treacă uşor, şi că ea va dura cât timp voi trăi…”

A fost uşoară trecerea de la acel „Dumneavoastră” de curte, la confidenţialul „dumneata”, reluat în următoarele scrisori unde protestele se accentuează, crescând în intensitate:

„Dimineaţa şi scara şi toată ziua vorbesc cu dumneata şi nu-mi răspunzi niciodată, viaţa mea; poate că o faci pentru a chinui şi mai mult această inimă îndurerată, dar n-ai dreptate, pentru că e atât de chinuită că nu poate vedea pe aceea care-o ţine în viaţă, încât dacă nu va fi ajutată se va stinge şi poate că sufletul va ieşi din trup pentru a se bucura de dulcea viziune pe care o port ca sculptată în inimă… nu e fiinţă pe lume să poată iubi mai mult decât te iubesc eu, pentru că numai dumneata eşti toată speranţa mea şi tot ce am mai bun pe lumea asta… Lumina ochilor mei, dacă n-aş spera să te văd în curând, cred că durerea prea mare m-ar ucide. Nu doresc nimic altceva pe lumea asta decât să te pot sluji, cu preţul propriului meu sânge, *implorându-te să nu uiţi că sunt în puterea dumitale* şi *să fii sigură că nimic nu mă va putea depărta şi că voi rămâne neclintit ca o stâncă lovită de valuri, care, cu cât e mai lovită.*

ea

cu atât se întăreşte mai mult… păstrează-l în viaţă pe sclavul dumitale în lanţuri, care-ţi sărută de mii de ori

mâinile... Suflet al acestei vieţi trudite... prea dulcea mea viaţă, mângâierea sufletului meu îndurerat, doamnă a inimii mele, regina mea, stăpâna mea, iubita mea dragă”.

Retorica netemperată a îndrăgostiţilor; dar de o savoare deosebită; pentru că vom vedea cum, sub impulsul unei vivacităţi care repetă dansul sângelui, cuvintele urmează crescendo-ul hiperbolic al unui limbaj pe care Vincenzo era obişnuit să-l asculte şi-l asculta pentru pura sa plăcere; deci, limbajul „commediei dell’arte”, pe care-l vom regăsi şi în alte dovezi scrise în maniera teatrală de atunci, de exemplu, în scrisori înflorite ale comicilor din vremea aceea, stil reluat aici nu din rolul lui Pedrolino sau Ailechino, ci din al îndrăgostitului, Lelio, din trupa comedianţilor.

Chiar pe vremea aceea, Vincenzo reunea la Mantova trupe de comedianţi, îi asculta cum recită, le proteja pe actriţe, comenta comedii şi tragedii; şi e semnificativ faptul că, vorbind de dragoste, a reuşit să-şi însuşească accentele teatrale care îl emoţionaseră. Recunoaştem aici pentru prima oară semnul sub care se vor desfăşura aventurile lui Vincenzo, evoluând spre stilul somptuos teatral din anii săi maturi: singura eliberare ce pare a-i fi fost sortită era transfigurarea în alegorie a vieţii sale.

Ippolita era numită şi Andromeda, poate pentru că era brunetă, sau ca o reminiscenţă a lecturilor sau a reprezentaţiilor teatrale. Să-i aparţină ei, sub numele lui Perseu, măguleşte la Vincenzo pasiunea travestirii: tânărul insistă să semneze cu acest nume numai din piuă plăcere, paravanul numelor false fiind mult prea subţire pentru a putea rezista indiscreţiilor. Ippolita aparţinea nobilei societăţi din Parma şi nobilei societăţi din Reggio, acel Reggio – Reggio elegant din Cinquecento – *„Reggio al oamenilor de bine, nobilul Reggio”* după cum spunea Aretino. Închisă într-un cerc exigent de relaţii mondene, şi tocmai de aceea supravegheată şi spionată, la Torricella se poate ajunge cu greu; trebuie să-ţi aduni complici, să ceri ajutor, să te fereşti, să te încredinţezi contesei de Sala; cui altcuiva decât ei? Barbara, ca o mare doamnă, se preface

că nu se pretează la un rol de intermediară

3 – Secretele familiei Gonzaga şi trece misiunea unor confidente ale sale, doamna Anna şi doamna Lovirii a, care, sub tainicul îndemn al contesei, iau în primire biletele, scrisorile, darurile, le trec pe ascuns Ippolitei, primesc răspunsurile, îi pun pe curieri să zboare la Mantova, într-un ritm de intrigă şi supleţe specific Commediei din Cinquecento; nu lipsesc nici replicile care răbufnesc de trivialitate, cum se întâmplă când Vincenzo scrie: „Cred că mi s-a scris să-i dau vreo patru pumni, ca să nu zic o ciomăgeală lui Scipione; ca să nu greşesc, a primit de la mine şi pumnii şi ciomăgeala”; sau câte un *motto* burlesc, ca atunci când a trimis la Colomo un coş cu peşte, dăruindu-l întregii trupe, dar, în special „bietei Isabellina”, pentru că „e gravidă şi nu cumva să nască un copil cu un peşte pe nas”.

Pentru a-i păstra moiio-ului toată culoarea sa, va trebui să explicăm că Isabellina era o pitică, poate aceeaşi care a trăit şi la curtea Ducesei de Ferrara (frate şi soră îşi trimiteau mereu pitici, comedianţi şi cântăreţi), cea pe care Tasso a copleşit-o cu atâtea madrigale, în care uneori insistenţa diminutivului rezolvă graţia inventivităţii într-o afacere de curte:

„Isabellina non fuggir Grechino che non e can rabbioso mă cagnino amoroso… etc etc.1

Lui Vincenzo îi plăcea atât de mult această pitică ce pare să fi avut un umor foarte picant, încât şi-o făcuse confidentă. Astfel că de câte ori cei douăzeci de ani ai tânărului strigau prea tare, îl ameţeau şi-l împiedicau să asculte şi să înţeleagă capriciile femeieşti ale Ippolitei, din apartamentul piticilor, decorativ şi graţios, totul fiind miniatural, se ivea mărunţica ambasadoare, purtându-şi vălul, mănuşile şi jupa de mătase; asculta proteste şi recomandări, părăsea Mantova, lăfăindu-se într-o caleaşca mult prea mare pentru ea; ajungea la Colomo; se întorcea apoi purtând mesajele de dragoste ale Ippolitei, cele informative ale Lavinici, cele insidioase ale Contesei de Sala; e

1 Isabellina nu fugi de Grechin» că nu-i câine turbat ci un căţel înamorat... etc., etc.

vedeai alergând vioaie pe urma paşilor principelui, cu răsfăţuri exagerate, parcă lunecându-i în preajmă, în timp ce el privea portretul iubitei, şi devenind ecoul suspinelor îndrăgostitului cu o bufonerie catifelată care nu jignea, ci accentua dragostea lui Vincenzo.

Din noiembrie, schimbul de scrisori, de pachete şi de daruri se înteţeşte; Ippolita trimite amintiri feminine – panglici şi manşete brodate cu culorile şi herbul său; Vincenzo jura că avea să poarte acele preţioase obiecte cât timp va trăi, „câtă vreme oasele îmi vor susţine trupul" ba chiar că avea să le ia cu el şi în mormânt, şi trimite la jindul lui căţeluşi pufoşi, atlaz sau mătăsuri fine, bijuterii de valoare, coşuri cu peşte; acestea din urmă, pare-se, fiind daruri foarte apreciate, dar care necesitau un transport mai rapid şi mai abil decât oricare altul; ajungeau la Colomo unde se găseau întotdeauna gata să le primească Anna sau Lavinia (ele aveau totdeauna partea lor, ca şi contesa de Sala) şi de acolo, imediat, ca şi cum ar fi venit din partea lor, o porneau spre Reggio.

Că Ippolita era îndrăgostită se vede prea bine, fiindcă suferea din plin, era nervoasă în proiectele legate de şederea ei la Parma sau a principelui la Reggio, tremura dacă el se rănea la mină în vreun turnir, îl socotea crud când întârzia să-i scrie, se îngrozea de vorbele pe care i le-ar putea spune duşmanii dragostei lor, printre care se număra episcopul d'Osimo, prieten intim al casei Farnese, vrăjmaş foarte înverşunat; îngrijorată mai ales de acesta, nu se simţea acceptată în cercul ce ocroteşte o femeie care nutreşte un amor leal şi era îngrozită; lui Vincenzo nu-i mai erau suficiente hiperbolele, frazele lui Lelio nu-l mai ajutau acum când nu mai era vorba de declamaţii, ci de consolări; cuvintele de suferinţă ale iubitului „suflet nenorocit, viaţă neconsolată, inimă îndurerată" se rostogoleau fără ecou. Poate că Ippolita înţelegea că el făcea parte dintre bărbaţii ia care numai atracţia fizică stabileşte o comunicare, şi simţea durerea acestei

descoperiri, ca şi dorinţa pătimaşă şi iute, fulgerătoare de a se amăgi. Nu era scăpare; trebuia să se renege, să se prosterneze la picioarele dorinţei masculine, să caute şi ea în prezenţa fizică a amantului deplinătatea amorului Plecă, sosi la Colomo, primită cu duioşie de Contesa de Sala, deveni cu toată fiinţa o chemare. În

Vincenzo ideea de a ajunge la ea coincidea cu cele mai aprige dorinţe ale sale şi-l făcea să-şi muşte buzele de nerăbdare, dar în clipa aceea nu se putea mişca negăsind faţă de tatăl său un motiv justificat de a părăsi Mantova. În zadar cerea învoire să plece la Parma în preajma sărbătorilor de Crăciun sau de Anul Nou; şi poate că intenţionat găsea un răspuns negativ la cei din familia Farnese, prin mijlocirea episcopului d'Osimo şi cu aprobarea ducelui Guglielmo; desigur că dacă Vinoemzo s-a dus la Ferrara, n-a putut ajunge la Colomo. Veni Crăciunul şi, în locul principelui, sosi contele Claudio Gonzaga de Novellara cu o scrisoare pentru Contesa de Sala şi alta pentru Torricella; dar acum aceasta nu se mai mulţumea cu atât, simţea că nu ea ocupa toate gândurile lui Vincenzo, trăia singurătatea chinuită de suspine a amantelor. S-a închis în ea ca un melc în cochilie; n-a mai scris, l-a lăsat pe Vincenzo să înnebunească şi să-i scrie ca scos din minţi.

Pitica Isabellina a alergat la Colomo să explice situaţia, s-a dus să discute cu contesa de Sala, cu doamna Lavinia, cu însăşi Ippolita; doamna Lavinia şi-a luat misiunea de a o convinge pe frustrată, şi a reuşit s-o potolească (vai, Ippolita nici nu cerea altceva şi cine ştie dacă suferea în timp ce capitula). Vestea acestei capitulări ajunse la Mantova şi-l surprinse pe Vincenzo în timp ce se pregătea să ia parte la un turnir; o primi printr-un anume părinte Tuuio, foarte înclinat spre indulgenţă, ceea ce a făcut ca tânărul să întrunească în bucuria lui primirea mesajului şi imaginea vrăjită a „mamei" de la Colomo; nu mai ştia cum să-şi arate recunoştinţa, simţea cum i se întăresc muşchii, striga „Voi face minuni la turnir!". Alese

o bijuterie pentru Barbara, şi-şi oferi Ippolitei viaţa. „Daţi-mi o foaie de hârt de!”... „De unde eram pe jumătate mort, am înviat numai pentru a o servi pe dulcea şi buna mea Andromeda pe care o iubesc mai mult decât orice pe lume!”, scrise el cu o pană care dansa uşoară.

Poate că Vincenzo a reuşit s-o vadă pe Ippolita în perioada dintre ianuarie şi februarie 1581; cu siguranţă, la jumătatea lui februarie, pornind-o la drum pentru nunta din Parma, a trecut pe la Colomo, unde a rămas o săptămână. Această oprire, înainte de căsătorie, a scandalizat şi

Parma şi Mantova; şi contesa de Sala susţinea cu fermitate că vizita principelui era un omagiu adus ei, „mamei”, „surorii”, prietenei şi râdea de furia ducelui Guglielmo, care n-avea să i-o ierte. Vincenzo, prins în laţul senzualităţii, se bucura de faptul că punea la picioarele Ippolitei insolenţa gestului său; ea l-a crezut în sfârşit (în acel februarie simţea o reîntoarcere a îndoielilor şi aproape că reuşise să-şi revină, ca să se lase, apoi, din nou învinsă). Printre cei de la Colorno, agitaţi de ticăloşia pornirii amoroase a tânărului principe, poate că bingura care tremura era Ippolita. Ştia că primeşte mai mult decât era permis; şi nu voia să-şi pună întrebări prea profunde pentru a nu-şi mărturisi că în acest „mai mult” era într-adevăr prea puţin: un strigăt, o înflăcărare, nu departe de reducerea la nimic.

Margherita Farnese a sosit ia Parma în perioada ianuarie-februarie a anului 1581. Îl lăsase în Flandra pe tatăl ei – guvernatorul acelui ţinut pe care Spania voia cu tot dinadinsul să-l subjuge – ocupat în acţiunea sa de guvernare şi de cucerire, excelent sub ambele aspecte, lucra de care Filip al II-lea şi-a dat foarte bine seama când l-a numit în acea funcţie. Situaţie foarte bine înţeleasă: Incit, nevoind să-i lase o autonomie absolută, a chemat-o alături de el şi pe mama lui, Margherita de Austria, fiica lui Care-l Quintul şi ducesă de Parma, încredinţându-i ei toate drepturile civile. Alessandro Farnese se ridică împotriva

împărţirii puterii, încercând s-o convingă pe mama lui să renunţe, dar a aflat prea puţină înţelegere la înţeleaptă bătrână care dobândise multă energie şi capacitate intelectuală în viaţa ei aventuroasă (ce-i drept a avut nevoie de trei ani ca să părăsească locul pe care i-l încredinţase regele Spaniei). Încă nu venise pe atunci timpul vestitului asediu de la Anvers, unde Alessandro Farnese avea să dovedească, în afara vitejiei şi a fermităţii de soldat, abilitatea strategică a unui excelent general; dar el, nu numai că lăsase să i se întrevadă asemenea calităţi, dar le şi afirmase. Educat în spirit italian, Alessandro Farnese a adus echilibru în viaţa militară, acea reală eleganţă a intelectului, fermitatea lipsită de ferocitate, raţionamentul viu şi luminat al italienilor care ştiu să înţeleagă în propria lor umanitate umanitatea celorlalţi; şi i-a reuşit ceva de neînchipuit: numit guvernator de regele Spaniei care era atât de urât de popor, izbuti ca el personal să nu fie urât.

În 1587 îi muri soţia, Maria de Portugalia, lăsându-i trei copii, Margherita, Ranuceio şi Odoardo; această principesă fusese frumoasă, dar în primul rând celebră prin virtutea ei. Se povestea despre ea o istorioară semnificativă: sosind în Italia, cineva i-ar fi dat să citească Biblia curţilor italiene din Cinquecento: *Canţonierul* lui Petrarca; şi ea, de cum şi-a aruncat ochii asupra cărţii, a azvârlit-o cât colo, arătându-şi tot dispreţul faţă de persoana care îndrăznise să-i ofere o carte atât de imorală.

Este posibil ca dispreţul ei să fi ascuns un suflet atât de ispitit de dragoste, încât să-i fi simţit arsura ca de păcat; fără îndoială, Maria de Portugalia era o femeie amară, neîncrezătoare, obişnuită să răsucească în mintea ei îndoielile şi chinurile unei nemulţumiri stârnite de gelozia care, de altfel, avea motiv să existe, deoarece soţul ei, Alessandro Farnese, se lăsa bucuros înflăcărat de alte femei, după cum s-a văzut pe vremea pasiunii sale făţişe faţă de contesa de Sala. Din nenorocire pentru el, moştenitorul ducatului, Ranuceio, avea să-i semene mamei; dar Margherita nu-i semăna, fiind foarte încântată

de Petrarca, Ariosto şi poezie în genere. În afara muzicii şi a poeziei, Margheritei îi plăceau dansul, cavalcadele, reprezentaţiile teatrale, mesele câmpeneşti, goana prin grădini, compania pajilor şi a domnişoarelor de la curte, toate distracţiile de ia palat pe care ea le hiperboliza ca pe un basm, cu magica şi vesela fantezie a copilăriei; şi duios de copilăroasă, avea o anume blândă luciditate, descărcată de orgoliu, lucru rar la o principesă din vremurile acelea şi cu atât mai rar la cineva din familia Farnese.

Când Margherita a părăsit casa pentru a se căsători cu Vineenzo Gonzaga, avea frageda vârstă de 14 ani. Venise de la Namur, călătorind veselă, însoţită de damele de onoare, numind aventură orice întâmplare neînsemnată din timpul călătoriei, aplaudând zăpada, ceaţa, râurile îngheţate, peisajele cristaline din toiul iernii. La curte i se pregătiseră serbări fără număr cu ocazia nunţii; alături de cei din familia Farnese, se aflau marii latifundiari ai ducatului, familiile Pallavicini, Scotti, Sanseverino şi o mulţime de invitaţi de seamă din Milano, Ferrara, Brescia, Reggio, Mantova, Cremona, pregătiţi de ceremonii între Parma şi Piacenza, gata să sesizeze emoţiile tuturor şi intenţiile fiecăruia. De fapt, ducele Ottavio voia ca prima întâlnire a celor doi miri să aibă loc la Piacenza, chiar în sala în care cu ceva mai mult de treizeci de ani în urmă, în 1547, Pier Luigi Farnese fusese asasinat din ordinul lui Ferrante Gonzaga. Sensul politic pe care voia să-l dea întâlnirii e uşor de intuit; alianţa matrimonială de azi trebuia să şteargă neuitatul delict. Vincenzo venise să înfrunte cu mare veselie şi morţii şi viii, urmat de o mare suită de cavaleri, în ziua de 25 februarie; se întâlni cu soţia care-l aştepta în Cittadela. În capătul scărilor, înconjurată de doamnele ei de onoare; au trecut apoi cu toţii în sala de recepţie, luându-şi fiecare locul, şi aici, ducele Ottavio, omul ale cărui zâmbete le numărai pe degete, a fost auzit spunând că doamnele de faţă nu erau de fapt prea bune peţitoare fiindcă, adăugă el după o scurtă pauză care le îngheţă pe toate, pici una nu s-a gândit să împreuneze mâinile mirilor. Pornind de la acest început, Vincenzo,

nespus de vesel în timpul mesei, nu mai contenea, murmurând oricui voia să-l asculte cât de frumoasă îi era mireasa şi cât de mult întrecea ea în realitate portretele trimise. Între timp, în sala de dans se auzeau cântând viorile; şi ca o ciudăţenie, de altfel nu singura la această ieşită din comun întâlnire de la Piacenza, dansul a fost deschis chiar de episcopul d'Osimo, monden şi încântat, urmat apoi de toţi ceilalţi. Dar o extravaganţă şi mai mare a fost aceea că printre doamnele venite cu contesa de Sală se afla şi Ippolita. prezentă probabil la serbările nupţiale pentru a pune la încercare jurământul pe care tânărul Gonzaga i-l făcuse de atâtea ori, asigurând-o că „nici soţia, nici altcineva" nu i-ar fi schimbat sentimentele. Se întâmplă însă contrariul: şi Ippolita a trebuit să suporte amarnice umilinţe care au închistat-o în lacrimi şi ură. Un mister de neînţeles este faptul că însăşi contesa de Sala şi-a condus eleva la acea confruntare temerară. Nu există nicio îndoială că ea a adus-o, şi cu consimţământul ducelui Ottavio, după cum relevă trimisul din Mantova. Zibramonti, căruia Farnese i-a afirmat în scrisori limpezi că o sfătuise pe contesa de

Sala să vină împreună cu Ippolita, pentru că aceasta „fiind o tânără foarte simplă, sau mai bine zis fără prea multă minte", nu aveau de ce să se teamă că ea ar putea stârni vreo dezordine. Întortocheata unor asemenea experimente nu scapă nimănui; şi în privinţa părerii pline de dispreţ a lui Farnese, trebuie să remarcăm că tocmai femeile fără minte provoacă dezordine; iar „simplitatea" Ippolitei era probabil blândeţea unei dezarmate.

Nunta a avut loc la 2 martie 1581. Şi, începând cu Barbara şi cu Ippolita, toţi şi-au dat seama, în curând, că Vincenzo pornea la o nouă poveste de dragoste, cu Margherita. De îndată ce-şi oprise privirea asupra ei, observase că şi ea era dintre cei ce consideră lumea ca punct de plecare spre o proprie fantezie. Şi s-a grăbit s-o primească în sufletul lui; nu o umbrea prezenţa Ippolitei care se topise odată cu descoperirea Margheritei, a ochilor îndrăgostiţi ai Margheritei, a vivacităţii copilăroase şi

feminine a Margheritei. Fuziunea iubirilor trecute cu cele prezente sau fuziunea celor prezente, armonizate în scopul unei maturizări fizice, s-a petrecut în mod firesc şi cu Vincenzo, fără ca acest fapt să denunţe o dezordine morală. Cel mult o deficienţă morală. Atent la chemările din afară, el nu căuta să le analizeze în eul lui profund, nu le cerceta în orele de linişte, ca să le constate rezistenţa, ci pur şi simplu le accepta, în virtutea unei vitalităţi abundente, necontrolate; îi aparţineau, dar şi trecuse dincolo de ele. Chiar dacă în el se frământau anxietăţi şi stări melancolice, nu-şi dădea seama; şi se va simţi de mai multe ori reînnoit cum se simţea acum, cu Margherita, în acest sfârşit de iarnă, în timp ce asupra Parrnei iama istovită îşi juca până la destrămare ultimele văluri ale ceţurilor.

După patru zile de la căsătorie, mirii locuiau la Borgo San Donnino, cu curtea lor privată, lăsând oaspeţii să se bucure de serbările din Parma. Această fugă ce ar putea avea aerul unei răpiri nupţiale, ascundea în schimb o taină atât de dureroasă, menită să impună tăcere în jurul ei.

Totuşi cine trebuia să fie înştiinţat, fusese. Ducele Guglielmo, la Mantova, după ce a simţit greutatea evenimentelor, a avut dreptate să se alarmeze; şi scoţându-i din vizuină pe Maroello Donaţi, din biroul lui supraîncărcat de codice şi cărţi, îl trimise imediat la Vincenzo.

Grăbindu-se în felul lui lent, Donaţi ajunse la Borgo San Donnino unde a avut o discuţie cu principele. L-a găsit emoţionat şi stupefiat şi înţelese într-o clipă că nu era vorba de ceva uşor. Între cei doi, soţ şi soţie, era un obstacol, poate un maleficiu, poate un blestem; şi cele povestite de Vincenzo secretarului său constituie un document care ar cere să fie relatat, într-atât e de demn de milă şi de iritant; dar nu se poate. Vom spune, prin urmare, că tânărul ajunsese chiar să admită că în prima noapte a nunţii e posibil ca el să fi fost prea slab, prea dezorientat când s-a trezit în braţele unei făpturi atât de fragile şi greu de cucerit; dar în nopţile următoare, nu, ce-i drept.

Martore erau doamnele de onoare care au dojenit-o cu severitate pe Margherita pentru puţinul ei curaj de femeie. „Şi ce însemna acest leşin?” o întrebaseră ele cu asprime în priviri. Mititica făgăduise că va fi vitează şi-l primi pe soţul ei cu un zâmbet eroic; dar după aceea, urlete şi plânsete de martirizată făcuseră ca doamnelor de onoare din camerele alăturate să li se încreţească pielea.

Donaţi rumegă îndelung, prezentă o relatare temperată ducelui, o defini prea tânără pe Margherita, printr-o perifrază politicoasă „încă nu i-a înflorit minunatul dar”, însă după câteva zile, în urma unei vizite medicale, trimise diagnosticul: cu greu soţia ar putea face faţă rolului ei; şi, fără îndoială, nu ar putea da un moştenitor familiei Gonzaga, decât cu riscul vieţii ei şi a copilului.

Ducele de Parma, informat şi el în acelaşi timp, simţi că-i îngheaţă sângele în vine la asemenea lovitură; îi murmură în mare secret cele auzite episcopului d’Osimo care pusese îndelung la cale căsătoria şi-l dojenise pe Vincenzo pentru nebuniile lui cu Ippolita; acesta, frecându-şi nervos mâinile, se declară „stupid, fără minte şi disperat” şi abia, abia de şi-a revenit încât să poată participa la sfatul ţinut de duce cu confesorul iezuit de la curte. Şi toţi trei au ajuns la sugestia lui Donaţi, anume aceea de a solicita părerea celui mai renumit medic chirurg al vremii, Acquapendente. Acquapendente a fost chemat la Parma, unde s-au întors şi tinerii căsătoriţi; răspunsul medicului păru încurajator; s-au reluat serbările într-un ritm. şi mai vioi. luminate de cascadele de râs ale contesei de Sala. Chiar de la curtea principesei, cel mai minuţios informator al ducelui Guglielmo, Cesare Gavriani, ataşat ca gentilom de onoare al Margheritei, trimitea relatări în legătură cu balurile, serbările şi micile discuţii de cui ist de la curte, amintind şi de prezenţa Ippolitei, care îi scotea pe toţi din sărite; şi, în toată atmosfera aceea de flecăreală. anunţa sobru că Acquapendente găsise mai bună situaţia soţiei decât s-ar fi gândit. Vincenzo întărea detaliat aceeaşi veste, scriind el însuşi. Până când Acquapendente, terminându-i şi vizitele medicale, se

reîntoarse.

Totul era ţinut în mare taină. Şi Margherita îşi păstra arzătorul secret care o mulea, îngrozită de apăsarea acestei poveri; nici n-a încercat să pară vitează, dimpotrivă, cereri îndurare. În timp ce se amuza, cu efuziunea celor 14 ani ai ei, rotindu-se în jurul ei, sau alintând o maimuţică, sau încercând un pas de dans sau cântând în acordurile lăutei. Ce însemna să fie străină de propria-i feminitate a trebuit să înţeleagă cu brutalitate sub mâna lui Acquapendente; dar de ce o trădase natura şi până la ce punct ajungea gravitatea trădării nu putea şi nici nu voia să înţeleagă.

Nopţile ei erau crude. Încercau s-o facă aptă căsătoriei prin mijloace mecanice în urma cărora sângera; şi Vincenzo se ducea la ea aproape în fiecare seară, copleşind-o cu efuziunile amoroase, excitat şi în mod ciudat fascinat. Declara alor săi că-i era cu neputinţă să stea alături de ea ca un frate: şi povestea apoi ceea ce se petrecea în patul nupţial, cu amănunte uluitoare. Îndrăgostita Margherita accepta toate torturile care-i dădeau dreptul să-şi iubească soţul; când îl vedea, speranţa şi o palidă bucurie îi luminau chipul.

Absorbită de povestea ei intimă. Margherita era prea puţin preocupată de alte interese, şi-i lăsa pe gentilomii din Mantova să se mire, scriindu-i ducelui Guglielmo despre aceasta. Familia Farnese plătea pentru ea o dotă importantă, trei sute de mii de scuzi de aur şi ar mai fi adăugat şi bijuterii şi îmbrăcăminte; dar cum bătrânul duce Ottavio se ferea să-şi lase banii pe mina nepoatei, ea bucuros se lipsea de ei, ordonând şi comandând cu inconştienţa fragedei vârste mai degrabă decât cu conştiinţa rangului ci, dar totdeauna reţinută. I se făcuseră câteva rochii frumoase; şi foarte frumoase când Guglielmo, la două luni după căsătorie, şi după animări ai căror sens amar numai ea îl cunoştea, s-a hotărât s-o invite pe soţia lui V incerta o la Mantova.

De îndată ce fu hotărâtă plecarea, toţi îşi dădură seama că Margherita îşi schimbă firea; începu să pretindă

şi să probeze rochii de mare lux, una ţesută în fir de aur. brodată toată în aur şi argint, de un fast uluitor, şi o altă rochie şi mantilă din atlaz alb, cu guler mare, înalt, şi cu o pălărie fronsată; această mare de sclipiri stăvilite de digurile flexibile ale cordoanelor de aur şi argint consimţea să-şi potolească tonul numai în discreta iridesoenţă a unei broderii de perle; şi pe pălărie, un mănunchi de pene albe încheia emfaza secentescă a apariţiei cu un oarecare aer teatral, dar de amplă respiraţie, care amintea de ritmul unui balet monteverdian.

Muzica, după cum am mai amintit, nu era atât o distracţie sau o excitare pentru Margherita, cât o condiţie necesară de exprimare. La curtea ei, anunţa gentilomul de onoare Cesare Gavriani, scriindu-i ducelui de Mantova, muzicanţii îi erau totdeauna la dispoziţie: harpe, lăute. şi flaute în muzica de cameră, suflători şi tamburine când ieşea la aer liber, în trăsuri sau călare. Tot convoiul venise la Mantova cu un program prevăzut pe tot timpul călătoriei; deoarece grupul de călători avea să navigheze în corabia de gală pe canaluri şi râuri.

De la Parma au plecat în ultimele zile ale lunii aprilie, cântând din gură şi la instrumentele muzicale ca la operă, într-un final de prim act. Consolată de asemenea armonie, călătoria a fost plăcută. Şi în ultima zi a lunii aprilie, când mică principesă şi-a făcut intrarea în noua ei patrie, ea ar fi părut copleşită de prea albul gătelii de mare gală, dacă n-ar fi susţinut-o speranţa şi vitalitatea ei ingenuă şi vibrantă, dând o oarecare strălucire paloarei sale. Aprilie înclina spre mai; în acest anotimp, lumina care coboară asupra Mantovei aprinde turnurile, înflăcărând cu blândeţe vechiul sânge al cărămizilor, se opreşte pe înaltul caselor şi al palatelor ca deasupra unor frunţi pe care să le trezească (şi, într-adevăr, le trezeşte, iar dinspre porţi se văd ieşind, îmblânzite, zeloasele femei reprezentante ale matriarhatului, cu o strălucire în ochi care cere să fie susţinută de dragoste). Citadin vesele, pieţele mantovane din centrul oraşului se deschid una într-alta, aidoma unor săli mari puse la dispoziţia poporului: din mica piaţă San

Andrea dai spre lunga şi înstărita piaţă delle Erbe, spre careul pieţii Broletto şi spre marea piaţă a domului, unde se ajunge din umbra unei arcade, în timp ce pasul încetineşte, bucurându-se de înclinaţia terenului în urcuş, până ce atinge lin porticul palatului ducal.

Anotimpul îi îmbie pe mantovani să iasă din case, după lunga răbdare încercată în timpul iernii; şi iată-i pe toţi, artizani, negustori, agricultori, oameni din popor, cu glasurile lor robuste, folosind un limbaj propriu muncii lor de toată ziua, revărsându-se dinspre o piaţă într-alta, privindu-i pe cei invitaţi în caleştile lor, recunoscându-i, povestind despre ei anecdote cu o libertate foarte dezinvoltă, câteodată chiar usturătoare: care nu exclude totuşi respectul şi devotamentul.

De la Ferrara veniseră ducele Alfonso d'Este şi ducesa Margherita Gonzaga, mult iubita soră a lui Vincenzo, complicea lui, prietena lui, partizana lui, mai mult roşcată decât blondă, mai mult focoasă decât strălucitoare. Ducii de Ferrara au venit cu o suită nespus de elegantă, cu damele de onoare gătite şi radioase, cu delicatele cântăreţe şi manieraţii cavaleri. Frumoasele din Mantova, din Monferrato, din Parma şi Ferrara treceau în trăsuri, oferindu-şi vederii chipurile în corolele albe ale gulerelor bogate şi înalte, de stil spaniol, tivite cu dantele; se aplauda mireasa care pălea cu stoicism în veşmintele ei, încărcate cu broderii în fir de aur şi nestemate; se ascultau concertele doamnelor, bărbaţii se întreceau în turniruri purtând fiecare culorile doamnelor favorite, se dansa cu doamnele; se respira aceeaşi atmosferă feminizată. Doar camera nupţială rămânea, cu uşa ferecată, loc de mortificare.

Ducelui Guglielmo i se părea că trebuie să-şi poarte cocoaşa cu o oarecare uşurinţă, din moment ce exista pe lume cineva şi mai umilit decât el. Ba chiar o dată a încercat să danseze o *gagliardă*, dar încercarea nu i-a izbutit şi poate că i-a redat conştiinţa aspectului său simpla lunecare a privirii unei femei, oscilând între dispreţ şi milă, I s-a dus buna dispoziţie; şi, într-o seară, în timp ce

doamnele făceau muzică, văzând cum toată lumea urmărea cântul şi sunetul viorilor şi al lăutelor, şi cât de mare era plăcerea de a privi şi de a admira frumoasele chipuri, mâinile elegante, tinerele căpşoare gânditoare, Guglielmo nu-şi mai putu stăpâni propria-i intoleranţă. Se adresă ducelui Alfonso d'Este, exclamând cu glas tare: „Mare lucru şi femeile! Pe cinstea mea că mai degrabă aş vrea să fiu măgar decât femeie!", apoi, întorcându-lo spatele, se ridică (muzica se frânse, parcă făcută ţăndări) şi după ce invitaţii au fost poftiţi să treacă în salonul de spectacole, porunci să se joace o comedie de Zanni cu interludii muzicale scrise de el însuşi. În Arlechini, în Matamoros, în Francatrippe, în Graziani, el nu vedea doar o caricaturizare lipsită de maliţie, ci batjocura umanităţii însăşi.

Totuşi, după ce s-au epuizat serbările şi au încetat motivele de jignire, Guglielmo şi-a dat seama că nora lui îi stârnea curiozitatea; o privea ca pe o curiozitate pe care dorea să o înţeleagă, atât de diferită şi de îndepărtată şi totuşi atât. de asemănătoare lui în destinul comun de fiinţe trădate de natură. Era interesant de urmărit cum avea să-şi poarte condamnarea ei fizică. Dezarmată, docilă, veselă cât putea de des, Margherita îl privea în ochi fără ironie sau repulsie, văzând în el doar pe tatăl omului iubit. Era atentă ca o şcolăriţă ori de câte ori o lăsa ducele să-i asculte compoziţiile muzicale, cântece sau muzică sacră: şi în timp ce ea, plină de încredere, se lăsa întru totul absorbită, Guglielmo o străpungea cu ocheadele lui înţepătoare. Încerca să se descătuşeze de ea, arătându-i o ponderată bunăvoinţă paternă, căutând să îndepărteze norul de durere pe care i l-ar fi evocat Margherita. În cele din urmă, simţiea un fel de milă faţă de acea creatură care i se încredinţa fără scuturi protectoare; dar îi era de ajuns să se gândească la riscul necontinuării dinastiei, şi la faptul că ar fi fost suficient un accident al lui Vincenzo pentru ca din Franţa să coboare spre Mantova, ca stăpâni, Ludovico Gonzaga de Nevers şi fiii săi, pentru a-şi simţi mâna inexorabilă gata să lovească.

Cât despre ducesa Leonora, în afară de măsura în care voia să-şi salveze bunăvoinţa creştină, nu-şi iubea nora, îndrăgostită fiind de prima logodnică a fiului ei: acea Leonora de' Medici, fiica surorii sale Giovanoia de Austria, care purta acelaşi nume ca al ei. Deşi atenuate şi învăluite, zvonurile care circulau în jurul nenorocirii conjugale a fiicei lui Farnese îi soseau totuşi foarte stânjenitoare; reuşea să le accepte numai prin forţa argumentelor. Firea plină de fantezie a tinerei mirese, faptul că ea continua să se înconjoare de muzică şi să simtă viaţa ca pe o încăpăţânată chemare de bucurie, a reuşit până în cele din urmă să o îndepărteze pe Leonora. cu atât mai mult cu cât presimţea cum această fire se va armoniza cu aceea a fiului ei, contribuind să i-l smulgă.

Gândindu-se în sinea lui la ceea ce i se întâmpla, Vincenzo îşi simţea inima străpunsă de o chinuitoare duioşie; pentru a se apăra de ea amina totul pe a doua zi, cerea tatălui său să se aştepte maturizarea adolescentei; pleca, se lăsa sustras de alte chemări (o dată se duse la Colorno şi de mai multe ori la Ferrara) se întorcea, o regăsea pe Margherita, îşi dădea seama cum. din discreţie, ea căuta să pară naturală, ca de obicei, aproape opacă faţă de situaţie. Pericolul de a se înduioşa prea mult îi dădea tânărului un sentiment care se descătuşa printr-un gest făţiş, comun bărbaţilor care compătimesc femeile dar refuză să fie alături de ele în suferinţa lor: oferirea de daruri. Margherita primea de la Vincenzo bijuterii, flori, coliere, gentuţe de aur şi, între timp, răbda vizitele medicilor – tot Ac q un pend un te şi acum Avonzo – se lăsa pe seama ştiinţei, nu voia să se lase cu totul lipsită de nădejde.

Între cei doi soţi s-a scurs o perioadă dureroasă şi acută, un an sub privirea rece şi hotărâtă a ducelui Guglicârno. Încheiat anul 1581, a început anul 1582 şi a sosit de la Ferrara invitaţia la carnaval; Vincenzo şi Margherita au plecat împreună; au sosit după ce curtea familiei d'Este intrase în viitoarea serbărilor. Abia au mai avut timp să-şi pună măştile că au şi fost absorbiţi de

distracţiile de acolo.

Carnavalul ferrarez, totdeauna tumultuos, avea în anul acela im ritm vertiginos; veselia era un fel de fanatism, nimeni nu avea timp nici să mănânce şi nici să bea la orele stabilite; puţinul răgaz pe care reuşeau să-l smulgă trebuiau să şi-l ia atunci când se ivea ocazia, şi să stea cu masca la îndemână. Unii se întorceau în zori, iar alţii, de îndată ce se lumina de ziuă, iată-i în trăsuri sau pe jos, porniţi cu toţii la voia întâmplării, bărbaţi şi femei; aici se întreceau în turniruri, acolo participau la întreceri cavalereşti. pentru cucerirea unui inel, a unei gâşte de soi sau a unui superb curcan; se pregăteau comedii, se dădeau concerte, se lăsau să alunece cu săniile pe străzi. Nespus de entuziastă, mulţimea striga: „Măşti, măşti, măşti!”

Cât de mult îi plăceau lui Vincenzo aceste zile ieşite din comun e lesne de închipuit: cu atât mai mult cu cât, dacă dăm ascultare informatorilor, se pare că ar fi întâlnit la Ferrara o veche şi „deosebită iubire” a lui (Ippolita?). Şi Margherita, care în primele zile părea să se lase copleşită de oboseală, dar mai mult sub blestemul care o excludea de la participarea da orgiile senzuale, până la urmă îşi găsi un mod al ei de distracţie; dansa şi ea, asista la gingaşa demonstraţie de balete muzicale inventate la curte de cumnata ei, ducesa, toate numai dantele, pene, broderii, atlazuri şi voaluri; se desfăşura totuşi mai în largul ei în unele distracţii copilăreşti; suplă şi viguroasă, cu măscuţa pe faţă, alerga pe stradă însoţită de câteva persoane, bătea pe rând la toate porţile dintr-un cartier, fugea iute, mânca pe stradă ceea ce cumpăra la târg, se îmbrăca în stil ferrarez, se împodobea în stil ferrarez, împrumuta obiceiurile celor din Ferrara. Întorcându-Sie la Mantova va inaugura acolo moda şi manierele oraşului Ferrara, cu e emoţionantă funie de aluzii la Casa d-ste.

În anul acela, se părea că exista dragoste pentru toată lumea; la Mantova, ducele Guglielmo, chiar el, reuşi să-şi uite cocoaşa şi-misoginismul, îndrăgostindu-se de o comediantă, căreia, lăsând la o parte oroarea lui faţă de gesturile galante, îi dărui din hainele lui noi, colorate în

roşu-vânăt şi drmâziu, însoţindu-le cu „elegante pălărioare” –, încărcate până la refuz de penaje de tot felul. Comedianta n-ar fi fost la înălţimea ei dacă n-ar fi ştiut să profite de un moment ciudat din propriul ei destin: aşa că Guglielmo se lăsă în voia iluziilor, păru chiar să rivalizeze cu fiul său, după cum s-a văzut când, după ce aflase că Vincenzo avea să dea o masă mare nobilelor doamne din oraş, a vrut să le invite pe toate în aceeaşi zi la o magnifică masă oferită de el.

Carnavalul s-a încheiat îşi a sosit primăvara. Se împlinea anul de când Margherita intrase în casa Gonzaga; şi ducele Guglielmo, cu o discretă misivă, îl anunţă pe ducele Ottavio Farnese că ar trebui să i-o restituie pe Margherita. La Parma, toţi simţeau stânjeneala şi jignirea acestei întoarceri; dar cardinalul Alessandro Farnese îi imploră să ţină în mare secret acest lucru şi să se aştepte venirea episcopului d’Osimo, plecat spre Mantova. Se petrecură evenimentele prevăzute: Vincenzo se despărţi de Margherita după un foarte afectuos rămas bun, vorbindu-i de o proximă reîntâlnire, ducele şi ducesa plecară şi, lăsată în singurătate, Margherita a fost informată că trebuia să se întoarcă la Parma pentru a urma un tratament care să-i priască: odată vindecată, la timpul cuvenit avea să se întoarcă la Mantova.

Presimţirea multor dureri cuprinse curtea micuţei principese. Şi într-o seară, la 26 mai, după un pelerinaj la sanctuarul *aelle Grazie,* Margherita, istovită de rugăciunile înduioşătoare, îşi adună în jurul său prietenii şi doamnele de onoare, într-una din grădinile palatului ducal, pline de trandafiri, statui şi fântâni. Cu un glas sfârşit, întretăiat, a vorbit despre ea, şi şi-a prezis moartea, peste şase luni; a cerut să fie pomenită în rugăciuni, făcându-i pe toţi să plângă; şi, când Cesare Gavriani, cavalerul ei de onoare, care se nimerise şi el de faţă, încercă să întoarcă lucrurile în glumă, Margherita, jignită ca toate femeile când îşi simt negat dreptul de a suferi, întări prevestirea de mai înainte cu această asigurare: nu vorbea dintr-o superstiţie deşartă, ci pentru că avea conştiinţa a ceea ce urma să se întâmple.

Traducea în cuvinte certitudinea unei condamnări iminente, şi nu conta dacă profeţia nu avea să coincidă apoi cu evenimentele. Faţă de Gavriani confesiunile sale atinseră culmea: va avea de ales între vindecare sau moarte.

Deşi nu trebuia să se afle nimic în legătură cu adevăratele motive care o readuceau pe Margherita la Parma, femeile şi tinerele fete de la curtea ei plângeau nenorocirea principesei şi pacostea de a fi femeie. Gavriani căuta să risipească lamentaţiile, dar nu reuşea întotdeauna. Dacă contesele di Langoseo, mamă şi fiică, rămâneau calme, tânăra doamnă Ersilia Pallavicini la ale cărei graţii Vincenzo apela cu pretenţioase daruri – ca, de pildă, un mic papagal de aur – ofta adânc ghemuită în colţul unei ferestre, citind povestea lui Iason în cartea lui Remigio florentinul: povestea unui divorţ, explica sobru Gavriani; şi cuvântul, apărut aici pentru prima dată, aducea cu el şi fantoma divorţului.

Ranuccio Farnese, cu doi ani mai mic decât Margherita, veni să-şi ia sora; zvelt, cu picioare graţios modelate sub pantalonii scurţi, bufanţi, cu obrajii bucă laţi şi bărbia de fată, ¡nu ar fi lăsat să se întrevadă bărbatul care avea să devină, cu nervozitatea hrănită de imaginaţie şi cu cruzimile justificate prin sofisme. Pe atunci, el trecea de la adolescenţă la tinereţe, moment când lumea începea să i se dezvăluie ca o coaliţie împotriva lui şi nu numai lumea persoanelor şi a evenimentelor, ci şi lumea spiritelor şi a ideilor; făcea excepţie sora lui, născocitoare şi ea de fantezii, capabilă să-i însenineze orice temere de îndată ce-l privea cu ochii ei negri surâzători, ca o chemare. Ranuccio simţea că pentru Margherita el rămăsese încă copilul pe care ea îl stârnea cu un inocent neastâmpăr fratern, luând în râs, fără suspiciune, temerile lui; şi cu cât în realitate el se depărta mai mult de acea imagine, cu atât îndrăgea pierduta icoană, pe care o regăsea radiind doar în sora lui. Povestea ratatei căsătorii cu Gonzaga va eşua, pe lângă ungilinţa Margheritei (ajunsă şi ea de blestemul existenţei) şi în coroziva ofensă adusă familiei Farnese.

Nicicând Ronuccio nu avea să-şi amintească de Vincenzo Gonzaga fără să simtă că i se încrâncenează sângele în vine; îl va urmări cu o îndârjire rafinată; şi-l va atrage cu înşelăciuni într-un clocotitor delir, timp de treizeci de ani, până va ajunge să-l implice în tenebroasele-i halucinaţii de conspiraţie, trădare şi moarte.

Din străfundul disperării sale, Margherita l-a văzut sosind pe fratele ei şi l-a primit cu o oarecare reînsufleţire, izvorâtă din vechiul spirit de solidaritate familială, caritabil chiar şi când ne trădează. I se părea că prezenţa l-ai ar fi primul semn al încurajărilor care aveau să-i vină după aceea; un fior de vitalitate o reîmprospătă; aşa că după ce i s-au pregătit, cuferele, cu puţine lucruri ca să-şi poată făgădui reîntoarcerea curândă, o porni împreună cu fratele ei şi cu o suită redusă, spre Revere, ca să-şi salute socrul duce.

Îngândurata companie plecă la începutul lunii iunie; călătoreau de-a lungul Padului, văzând din depărtare cum se profilează pe câmpie, înflăcărată, marea culisă teatrală Revere; au poposit cu toţii la castel, primiţi de ducele Guglielmo, care îşi întipărise pe chip expresia definită şi calmă a celui ce a rostit o judecată scrupulos cântărită; şi era adevărat că, legate de condiţia vindecării Margheritei, vorbele lui în legătură cu proxima reîntoarcere a nurorii nu sunau fals. Margherita, consolată de marile speranţe care i se învălmăşeau în piept tăindu-i şi redându-i respiraţia, se reîntoarse la 6 iunie la Parma, unde puţinele camere, de un lux pălit de vreme, pe care i le pregătiseră în palat, i s-au părut de bun augur pentru a locui câtva timp acolo, instalată cu curtea sa. N-a întâlnit alte femei în casa Farnese decât pe mătuşa ei, văduva Vittoria parnese, ducesă de Urbino, una din femeile celebre din Cinquecento, inteligentă, dar prea bătrână acum, şi prea cristalizată în înţelepciune pentru a putea să participe la o poveste atât de sfâşietoare; poate că dacă ar fi fost întrebată, Vittoria ar fi sfătuit-o în şoaptă să aleagă mănăstirea; şi, într-adevăr, astfel a sfătuit-o ducele Ottavio, când după ce o vizitase pe nepoată în grabă, se debarasă

de ea trimiţându-i propriul duhovnic, pe preotul iezuit Piero Angelo care începu s-o asalteze cu interogatoriile. În afara prezenţei abstracte şi pesimiste a fratelui ei, Ranuccio, Margherita era singură.

Din această dramă dureroasă din care numai femeile (şi zece bărbaţi cel mult, dintre cei mai miloşi) ar putea înţelege sensul, traducând-o într-o dezolată alegorie feminină, nu vom urmări decât episoade sumare, rămânând în afara aspectelor prea tenebroase. Şi, în primul rând, vom observa cum Margherita căpătă imediat şi în mod necesar aerul făpturii menite a fi sacrificate. Medicii chemaţi s-or-o viziteze o declaraseră restituibilă vieţii conjugale; ea afirmase că e pregătită pentru orice, numai să se reîntoarcă la Mantova, la soţul ei; şi totuşi, cei din familia ei, Farnese, se încăpăţânau să lase să treacă zilele goale, făcând-o ca în acea răceală familială să simtă cu atât mai calde şi mai afectuoase mesajele lui Vinoenzo şi chiar cele ale socrului ei; în duioşia soţului ea nu desluşea umană dar tot mai îndepărtată milă, ia Inn solicitudinea lui Guglieimo, intenţia de a-i grăbi hotărârea. De altfel plecaseră de la Mantova ambasadori la papa Grigore al XIII-lea, prieten al familiei Gonzaga şi al familiei Farnese, ca să judece el cât de dăunată puteau fi Italia şi Biserica prin lipsa de urmaşi în casa ducală de la Mantova.

Să judece ponteficele, scria Guglieimo „cât de periculos ar fi dacă, lipsindu-ne urmaşii direcţi, ar veni în aceste state, care sunt totuşi două porii ale Italiei, copiii domnului duce (Ludovico Gonzaga duce de Nevers), fratele nostru, care ar aduce cu ei un neam atins de molimă, după cum poate considera şi Sanctitatea Voastră”. „Molima”, era protestantismul hughenoţilor, iar „neamul” Franţa. De aici reiese că teama care-i lua somnul ducelui provenea dintr-o raţiune polemică împotriva fratelui şi rivalului său, Ludovico. După ce îl învinsese în tinereţe, ideea de a lăsa acum locul copiilor lui îl ardea într-atâta pe ducele Guglieimo, încât insistenţa lui faţă de Margherita devenea logic implacabilă.

Şi asta o înţelegeau cei din familia Farnese: dar nu

Margherita, care, neclintită în faţa complimentelor măgulitoare venite de la Mantova, insista s-o vadă medicii, îi dădea dreptate socrului care grăbea tratamentul, îşi pierdea răbdarea şi se răzvrătea dacă ducele Ottavio punea condiţii casei Gonzaga; de exemplu condiţia ca, după o expertiză chirurgicală care ar declara-o vindecată pe soţie, ea să se poată reîntoarce la Mantova fără riscul de a fi din nou trimisă acasă. Un gând cald în care se refugia Margherita în taină, făcându-şi curaj, era gândul la tatăl ei, tatăl ei care o iubea, tatăl ei care o înţelegea. De la Parma plecase de mult un curier în Flandra; şi Margherita avea toată încrederea în călătoria acestuia, însoţindu-l în gând pe tot dru

D1

mul, din loc în loc, cu siguranţa unui răspuns care să fie într-adevăr un mesaj.

Curierul, Pedro de Castro, se anunţă în noiembrie, anul 1582; şi Margherita, de cum a aflat, o chemă pe tânăra contesă Langosco, însoţitoarea ei preferată, şi organiză, plină de aprindere, o adevărată punere în scenă; pentru ea un solemn fotoliu princiar, impunător de înalt, după cum se şi cerea; pentru prietena ei un loc în spatele draperiei, ca să poată asculta, fără a fi văzută, tot colocviul secret. Se aşezară flecare la locul ei, râzând, antrenate în ceea ce avea să urmeze; sosi de Castro, prezentă scrisorile de acreditare, făcu reverenţele de rigoare şi declară sentinţa: Alessandro Farnese, considerând întreaga situaţie, îşi sfătuia fata să se „retragă într-o mănăstire, din moment ce Dumnezeu doreşte ca ea să poarte în fiinţa ei acel zăgaz, spre a nu mai fi nevoită să se gândească la cele lumeşti, ci doar la slujirea maiestăţii divine; şi de aceea o roagă şi-i porunceşte să nu se opună hotărârii sale deliberate”.

Din spatele draperiei, contesa Langosco simţea cum i se crispează zâmbetul, transformându-se într-un rictus; mai întâi auzi cum se cască tăcerea, un fundal vibrant ca o lovitură neaşteptată de pumnal, apoi plânsul Margheritei contopit cu proteste, împotriviri, ţipete: tatăl ei îi dăduse

acel soţ şi ea voia să şi-l păstreze cu orice chip; desluşea dezaprobarea rece a lui Castro: să aibă grijă Alteţa Sa la ceea ce face şi să nu se expună morţii din prea mare dragoste de viaţă; şi protestele Margheritei indignate, fără şir, acuzatoare, ameninţătoare, până şi împotriva tatălui ei, care parcă voia s-o împingă „la o moarte disperată”.

De Castro se retrase, şi intrară doamnele de onoare şi gentilomul, cavalerul ei de onoare, care nu se abţinu să nu-i ţină o lecţie de etichetă, dăscălind-o că revolta şi ţipetele nu se cuveneau unei principese care trebuie să replice cu calm şi demnitate; interesul discuţiei mutându-şi centrul dureros, au căutat cu toţii s-o sustragă şi s-o încurajeze.

Din ziua aceea, tainicele consfătuiri din palat deveniră fără număr. Cuvântul „mănăstire”, odată rostit de Alessandro, a fost adoptat de toţi din familia Farnese; l-au declarat şi ei, căutând prin orice mijloc să-l impună şi Margheritei. Se duceau şi veneau iscoadele, umblând de colo până colo din apartamentele ducelui Ottavio în ale principesei; unii făceau relatări reale, alţii inventau; ungherele casei erau populate de grupuri-grupuri de curteni; lume din vremea aceea: dacă jurau păstrarea secretului, o făceau totdeauna cu o rezervă în sinea lor. Nu puteai da la o parte o draperie fără a risca să găseşti în spatele ei pe cineva spionând, până şi în veşmânt preoţesc; o dată, însuşi ducele Ottavio ajunse să tragă cu urechea ca să prindă mai de aproape şi mai dezarmate sentimentele nepoatei. Mai degrabă se sufocau la curtea din Parma decât respirau; şi Margherita, după ce i-a răspuns hotărâtă tatălui ei că nu vrea să se supună, şi după ce i s-a adresat socrului ei, care se prefăcea c-o susţine şi păstra în arhivă toate scrisorile ei pline de proteste sincere şi de mulţumiri, a avut o idee de fiinţă disperată; scrise o suplică papei, povestindu-i situaţia ei şi, în secret, i-o dădu contesei Langosco. Ducele de Mantova nu numai că a lăsat-o să plece, dar a ţinut să fie dusă la Vatican chiar de către consilierul ducal Aurelio Zibramonti.

Mare zarvă la Fioma: e chemat la raport cardinalul

Alessandro Farnese (de ce familia Farnese voia să forţeze vocaţia unei fiinţe? Şi de ce să nu o ajute pe principesă în drepturile sale?); sunt convocaţi ambasadorul lui Filip al II-lea, ambasadorul de Mantova, consilierul ducal, cardinalii partizani ai celor două case în cauză. Erau incluse primejdii obscure pe care papa le şi vedea luând dimensiuni de inamiciţie armată; trebuia împiedicat prilejul ca vechea duşmănie dintre familiile Farnese şi Gonzaga să profite de noile evenimente pentru a se reaprinde până la a ajunge să tulbure echilibrul statelor italiene, echilibru precar, o linişte clocită; dar care, pentru moment, papii i se părea a fi unica posibilitate pentru ca peninsula să aibă o existenţă oarecum mai sigură. Pusă în termeni juridici, expusă într-o pedantă latină oficială, dureroasa aventură a unei femei devenea un caz dificil, optim pentru excitarea minţilor scormonitoare. Discutau cu toţii, răsfoind textele de drept canonic: cardinali, episcopi, preoţi, călugări şi fiecare Îşi dădea câte o părere. Nu putea fi ceva mai rău decât aceste infinite discuţii, încremenite în realitatea rece a hârţoagelor, pentru a aţâţa sensibilitatea unuia sau altuia dintre capii de dinastie din Mantova şi Parma; până şi ducii, din spatele meselor impunătoare, începuseră să încarce instrucţiunile pentru ambasadori şi să se acuze indirect unul pe altul de neîncredere şi lipsă de loialitate. În acest moment, papa Grigore al XIII-lea se hotărî să se impună: numi un arbitru şi, pentru ca judecata să fie indiscutabilă, îl alese pe cel mai mare personaj al vremii: cardinalul arhiepiscop de Milano, Carlo Borromeo.

De îndată ce a apărut infailibilul nas ca o coasă al lui San Carlo Boiromeo, se înţelege de la sine că procesul Margheritei era pierdut: şi nu atât din cauza disproporţiei dintre puterile ei, o tinerică abia conştientă de sine, şi forţa celui ce a fost considerat omul cel mai amamic – riguros din vremea sa, ferecat într-o armură încheiată fără nicio fisură, cât din cauza dialogului cumplit dintre cele două forţe indescifrabile, care face ca femeia să devină întotdeauna sclava sacerdotului. (Astfel a fost condusă

Ifigenia, suind la altarul sacrificiului, reculegându-se cu un potolit fanatism sub privirea ucigătoare a slujitorului Dianei.). Totdeauna colocviul între un om al bisericii şi o femeie, care trebuie adusă la o raţiune opusă înclinaţiei ei înnăscute, este o ciocnire; şi, dacă preotul iese din această ciocnire îmbogăţit de faptul de a-şi fi încercat încă o dată puterea de experimentator, femeia nu iese niciodată aceeaşi ci, fie răzvrătită, fie convertită: răzvrătită îi e ruşine să fie, şi cu cât strigă mai mult, cu atât se simte mai ruşinată: convertită în numele incognoscibilului şi al divinului; aceste cuvinte de multe ori nu înseamnă pentru ea o cucerire lucidă a spiritului, ci o fascinantă revelaţie a magiei.

Margherita nici nu bănuieşte ce-i pregăteşte marele sfânt lombard; ea, care-l aşteaptă ca pe un aliat trimis de supremul apărător al lumii, papa; inconştienţa ei însăşi ar merita o pedeapsă, dacă n-ar fi contrabalansată de o candoare de clar de lună; şi până la urmă ne trec fiori de milă când, pentru a să-i bători victoria propriilor drepturi, Margherita cere să i se compună în grabă o canţonă pe versuvile lui Ariosto, transferate de la persoana a treia la persoana fcitâi:

Mi *pare a sa una lieta a verde riva d'odorifari fior lutta dipinta mirar îl beli avorio e la nativa propora ch amia Amor di sua man ţinta e le duc chiare siella onde notriva ne le reli d'amor Vanima avvinta.*

Io parlo dei becili occhi e del bel volto chem hanno îl cor di mezzo al petto tolto.[3]

0 declaraţie de dragoste oferită soţului; şi o cânta şi o raseinta umplând de armonie spaţiile reci ale camerelor ei din palat. Şi chiar dacă pusese în mişcare Vaticanul în slujba iubirii ei, Margherita era încântată de puterea sa, dar toată îndrăzneala i se oprea aici; şi nu cuteza nici să-i

---

3 **Mi se părea, pe malul verde-neîntător,**
Cu flori înmiresmate, de-un har îmbietor
Că admir frumosul fildeş şi purpura pe care-Amor Cu
mina lui a făurit Şi două stele lucitoare în mrejele
iubirii încătuşat-au sufletu-mi.
De ochii tăi vorbesc si de fmmosu-ţi chip Ce inima din piept mi-au smuls şi m-au vrăjit.

ceară bunicului o rochie mai pretenţioasă, acum când ca o copilă ce era. mai crescuse şi ea ca statură, se mai împlinise. puţin, după cum ne relevă gentilomul ei de onoare, cerând familiei Gonzaga să trimită o rochie pentru această făptură care, până şi lui, un misogin, i se părea o „fată tare bună!” Ducele Guglielmo trimise două rochii şi încă frumoase: Vincenzo îi trimise o cruce lucrată în perle şi diamante şi adăugă, cu o nuanţă de fantezie afectuoasă, un fluieraş de aur.

Între timp. Carlo Borromeo, plecând din Roma, revenea în Italia trecând prin Loreto, intriina din călătoriile lui voit incomode, fidel principiului său de perpetuă penitenţă. Pentru a-şi manifesta supunerea, acceptase sarcina papală de a fi arbitru între familiile Gonzaga şi Farnese; şi dacă chestiunea îi repugna, el, cu superioritatea raţionamentului său şi cu sensul integrei dreptăţi, îi anula orice nuanţă tulbure. Însuşindu-şi o observaţie justă „nu este o chestiune particulară ci una ce priveşte binele public”, cardinalul şi-a luat locul de judecător, unde nu avea să se cruţe de niciun interogatoriu şi de nicio cercetare. De altfel, puritanismul lui era atât de necruţător, încât femeile se ruşinau să apară în faţa lui; iar el, încuviinţă acest lucru, după cum a încuviinţat într-o zi gestul unei doamne care, văzându-l de departe, îşi lăsase vălul deasupra chipului.

În jurul anului 1583 – sunt anii maturităţii sale – acest strălucit general al Bisericii triumfase asupra subtilelor intrigi ecleziastice, asupra inamiciţiilor politice (sunt celebre ciocnirile lui cu guvernatorul spaniol din Milano, ce luptase cu ură înarmată împotriva manilor lui goale). Triumfase asupra corupţiei clerului impunând o reformă severă repunficatoare; şi până şi în timpul ciumei din 1576, când milanezii îl văzuseră, întărit de o extraordinară, pasionată energie, în lumea aceea în descompunere, a fost prezent acolo unde totul lipsea şi mai ales umanitatea. Nu era principe sau om din popor care să nu vadă în prezenţa-i maiestuoasă o sursă divină; mai practic, nu era om să nu se supună sentinţei unui spirit

înarmat cu atâta superioritate în legiferări.

Atât Guglielmo Gonzaga cât şi Ottavio Farnese îl acceptaseră bucuroşi ea arbitru (de altfel Borromeo era înrudit cu ambele familii); dar ducele de Mantova, care-l cunoştea, avea oarecare temeri, deoarece îl văzuse de mai multe ori de aproape în oraşul lui, fie pe vremea disensiunii cu inchiziţia, fie când prezidase ceremonii religioase cum a fost aducerea pe apă ale unor moaşte ale Sfintei Bai bara de la Veneţia, pe corabia de mare gală Bucintoro; şi ca să tatoneze intenţiile cardinalului, expediase de la Mantova pe un trimis dintre cei mai abili, pe castelanul Luigi Olivo, supraîncărcat cu instrucţiuni.

Sub pretextul că, încărcat de atenţii, vine să-l salute cu plecăciune din partea ducelui, Olivio se opri în Romagna, şi pe malul ferm dar lin al canalului Cesenatico se întâlni cu sobra suită cardinalescă; ceru să fie anunţat sfântului, veni să-i vorbească şi, în timpul colocviului, nu întârzie să-l ia cu asalt. Inutil. E lesne de închipuit că un om ca Borromeo, obişnuit să descifreze lucrurile cu dedesu’olurile lor, ghicise imediat, că vizita castelanului nu ena decât o vizită de recunoaştere a terenului; dar eliberat de orice interes personal, referindu-se mereu la o lume superioară, şi neavând de ce să se prefacă, îşi putea permite să învingă fără a lupta; declară că avea să procedeze aşa cum îi impunea scrisoarea papală: vizite separate celor doi soţi, consultări cu medicii şi, dacă avizul medical era favorabil, o cură principesei: apoi reapropierea soţilor.

Unde? Cum? Şi de ce pentru această reapropiere se alesese Parma şi nu Mantova? întrebă Olivo. Pentru că onoarea principesei cere ca lucrurile să fie lămurite acasă la ea, îi răspunse cardinalul. Şi onoarea familiei Gonzaga? insistă Olivo, prefăcându-se uimit că Borromeo se ocupa mai mult de onoarea familiei Fanrese decât de cea a ducelui său. Aici, cardinalul, întorcând-o cum nu se putea mai bine, îi repetă că el nu avea să asculte decât de papă. Şi, la o precaută întrebare a lui Olivo asupra eventualei călugăriri a Margheritei, primi răspunsul că despre asta n-

ar trebui să se vorbească: era drept că ducele de Parma încercase s-o convingă pe principesă, dar cum ea nu avea vocaţie, nu trebuia să-i fie impus acest pas niciodată.

Să se roage toată lumea, adăugă cardinalul cu mâna ridicată în semn de exortaţie: să se roage! Dar Olivo, neabandonând ocazia de a continua discuţia, trecu la subiectul ce-l privea pe principe şi controversele acestuia cu tatăl său. Avea oare cardinalul intenţia să-i vorbească tânărului şi să-l dojenească după cum dorea ducele? Bineînţeles – afirmă calm Borromeo – avea să-l dojenească; şi la rândul lui, legă iute de răspuns o întrebare dură: ce ar fi trebuit să spună dacă principele i s-ar fi plâns de tatăl lui care-l ţinea într-o situaţie materială atât de mizerabilă, sub nivelul rangului său, dându-i prilejul să păcătuiască? Vai, se sperie castelanul, cardinalul nu trebuie să se menţină la discuţii generale, nimic altceva decât să-l îndemne pe tânăr la supunere şi respect; dimpotrivă, nici să nu repete această întrebare în faţa ducelui, fiindcă ar însemna să întoarcă totul pe dos. Nu ştia oare cardinalul că banii mulţi, pretinşi de principe erau motivul marii discordii dintre tată şi fiu, etc. etc.?

Ne-ar surprinde ca austerul Borromeo să fi luat aici apărarea celui răsfăţat şi neînfrânat împotriva celui temperat şi judicios, dacă aceasta n-ar fi însemnat dovada cea mai certă de cât de eronată era considerată atitudinea lui Guglicimo Gonzaga de către un observator dezinteresat. Poate că Borromeo i-a dat a înţelege câte ceva însuşi ducelui, când a ajuns la Mantova, după câteva zile; şi oricum, sosind la Parma, se convinsese de un luciu; trebuia să-şi sprijine fiece gest al său pe dreptul canonic şi pe autoritatea papală, pentru că ducele de Mantova era gata, asemenea unui procuror, să subtilizeze, toate amănuntele formale, dacă lucrurile n-ar fi decurs după voia lui.

Acesta e motivul pentru care fiecare zi din desfăşurarea acestei povestiri ne e dovedită prin numeroase documente atât de minuţioase şi prin multiple relatări trimise de diferiţi mesageri. Principele trebuia

vizitat acasă la el şi nu la Parma, spunea Guglieimo; şi aici dispute în jurul aliniatului din scrisoarea papală care hotăra vizita; se ajunse la un acord asupra locului, alegându-se un teren neutru, Ferrara. Calm. Borromeo se duse la Ferrara (era ianuarie, carnavalul în toi; dar ducele Alfonso d'Este suspendă măştile de îndată ce a văzut pe fruntea sfântului o brazdă dureroasă faţă de ostentativul spectacol al păcatelor), se întâlni cu Vincenzo care, fascinat de o asemenea personalitate, îi răspunse bine la întrebări şi-i ascultă dojenile afectuoase cu mâhnire, fără a avea totuşi intenţia de a se schimba câtuşi de puţin. Şi între timp, la Parma, se îngraşă1 grupul medicilor, chirurgilor, observatorilor şi al martorilor; sosirii maestrului Andrea de Fano, venit de la Roma cu siguranţa c-o va vindeca pe principesă, îi corespundea la Mantova sosirea consilierului ducal Aurelio Zibramo-mi şi, puţin după aceea, a lui Marcelo Donaţi. Cu Donaţi, omul situaţiilor dificile, ducele de Mantova îşi juca cea mai bună carte; şi se va înţelege imediat care era aceasta de îndată ce vom aminti că medicul umanist îi pusese diagnosticul cu un an înainte Margheritei, găsind-o inaptă pentru căsătorie. Neclintit mai mult ca oricând în această convingere personală care, deloc forţată, coincidea cu interesele familiei Gonzaga. Donaţi se informa, fără să pară că o face, în legătură cu opiniile ce soseau întruna, supraveghea, relata: era clar că dintre toţi, numai unul singur ar fi putut face faţă rafinamentul său critic: Borromeo.

Reîntors de la Ferrara, cardinalul începuse să postească, cu rigurozitate, oferindu-şi Domnului penitenţa; se organizau procesiuni menite să obţină favoarea divină, poporul a fost chemat la biserici, călugăriţe şi călugări se rugau intens în mănăstiri. Pentru Margherita, până şi acest flux de rugăciuni se (transforma într-o îmbătătoare mireasmă de osanale nupţiale; şi după vizitele crude ale medicilor şi nu mai puţin crudele interogatorii, spiritul îi rămânea, totuşi, deschis spre bucurie. Atunci îşi chema muzicanţii, îşi aduna curtea, înjgheba mici serbări

dezlănţuite şi inocente cu doamnele de la curte, cu pajii ei şi cei ai lui Ranuccio, improvizând pe motivele de carnaval învăţate cu un an în urmă la Ferrara. Pentru cea mai fantezistă dintre serbările sale a ţinut să evoce o încoronare imperială cu toată ceremonia spaniolă, într-o coloratură caricaturală: împărătească a fost doamna Ginevra Visdomini, Margherita a făcut pe majordomul, prezentând parcă un număr de revistă, principele Ranuccio a fost toboşarul, medic o doamnă din Bagno, căpitanul gărzilor frumoasa Antonia zisă şi Togna, îmbrăcată în războinic cu lance şi platoşă, locotenent, tânărul conte Orazio Scotti, capelan, pajul Bagnino etc; carton aurit, ghirlande şi trofee au schimbat atmosfera marei săli a provizoriei reşedinţe; şi într-o atmosferă de bufonerie, muzică şi dans, s-au distrat şapte ceasuri.

Era 19 februarie. În jurul orei trei dimineaţa se stingeau ultimele torţe din sala cea mare; epuizaţi de râs şi dans adormiseră cu toţii, paji şi domnişoare; şi în zorii aceleiaşi zile, cardinalul Borromeo îşi ridica spre cerul îmbâcsit de februarie energica sa rugăciune. În rezumat, putem spune că Borromeo a condus acţiunea cu o prudenţă şi un scrupul exemplare. Dar interogatoriile repetate ale protagoniştilor, martorilor, rudelor; vizitele medicale, consultările cu medicii, moaşele, chirurgii şi oamenii legii; rugăciunile ce se repetau în mănăstiri şi biserici ziua şi noaptea; postul impus lui însuşi pentru a se lăsa condus spre clarificarea cazului pe calea purităţii; toate acestea ne arată martiriul unui suflet care pătimea, nevoit să se amestece în cazuri atât de omenesc contaminate. Dragostea Margheritei faţă de Vineenzo, specific feminină, caldă, deschisă, şi atât de jalnic patetică prin insistenţa ei de a voi să devină o femeie normală, iubitoare, înfruntând orice tribunal şi orice probă, nu avea să-l scandalizeze pe un om ca Borromeo cât avea să-l indigneze în forul lui interior, erotismul său sublimându-se într-o lume spirituală. Caritatea lui, într-adevăr arzătoare, îl susţinea, făcându-l să depăşească dezgustul iniţial; dar poate că nu totdeauna şi nu total. Documentele ne oferă un

episod dificil de povestit şi mai ales de interpretat: este vorba de o vizită pe care, poate la sfatul lui, şi fără îndoială cu îngăduinţa lui, medicii au făcut-o în grup într-un orfelinat ţinut de maici, alegând patru fetiţe de 14 ani fiecare: medicii erau obligaţi să se clarifice cu certitudine pe subiecte vii, printr-o confruntare imediată, asupra diferenţelor anatomice care existau între fetiţe cu constituţie normală şi principesa Farnese. După relatarea acelei vizite, urmează informaţia că fetele acelea atât de intim cercetate, atinse greu în pudoarea lor, aveau să-şi dobândească o dotă; dar că, trecând peste scrupule, pentru cardinalul ajuns până aici nu poate exista decât oroare; oroare subordonată obligatoriu raţiunii, până când cazul uman avea să fie redus la o rece axiomă; şi se ştie cum pe căile teoretice întortocheate se poate ajunge uşor la inuman.

Arbitrajul din Parma avea să se numere printre penitenţele ce aveau să-l coste mult pe Carlo Borromeo. A fost nevoit să stea câtva timp în cumpănă între îndrăzneala chirurgicală a maestrului Andrea da Fano şi obiecţiunile altora, nu toate, trebuia s-o recunoască, convingătoare. În cele din urmă, ajunse să găsească un argument ferm, de care se cramponase şi ducele de Mantova, în spusele lui Marcello Donaţi: acesta jură pe Evanghelie că, după părerea lui, operaţia chirurgicală ar fi putut fi mortală pentru Margherita; Borromeo simţi în aceste cuvinte seriozitatea omului, convingerea medicului, senina, desprinsa cinste a înţeleptului, şi de aceea i s-a părut drept să se opună unei intervenţii chirurgicale care s-ar fi putut transforma într-un asasinat; şi mai drept d s-a părut să ia hotărârea că – Margherita, dorind şi cerând operaţia, în loc să şi-o refuze ea pe o sinucidere, cădea în păcatul mortal, pregătindu-şi direct drumul spre infern: trebuia să fie convinsă că face o greşeală şi să se dezică de ceea ce dorea.

Descoperind aşadar o orientare morală într-o chestiune amoroasă, Carlo Borromeo se simţea înălţat, eliberat; fără îndoială că în rugăciunea lui se ascundea

ceva asemănător unei mulţumiri. Prinzând puteri acum din justeţea convingerii sale, nu mai pătimea şi nu mai şovăia; caritatea îl investea minunat cu maiestuosul său costum alb de judecător; şi când, pe la amiaza zilei de 19 februarie, s-a anunţat în apartamentul Margheritei, autoritatea lui se revărsa într-atâta în jur, încât atingea un aer despotic. Modelându-şi glasul, căruia o uşoară şovăire, contracarată însă de vigoarea interioară îi dădea o irezistibilă putere, îi anunţă Margheritei sfârşitul romanului ei; colegiul medicilor îşi exprimase părerea contrarie unei operaţii, operaţia nu avea să aibă loc şi nici nu trebuia dorită. E drept că se puteau încerca alte cure şi aveau să fie chemaţi şi alţi medici; dar până una alta tânăra trebuia să fie gata de a se resemna voinţei Domnului, oricare ar fi aceasta; în supunere avea să-şi găsească liniştea şi adevărata ei menire, adevărata raţiune de existenţă.

Copleşită până la a ajunge să-şi piardă şi respiraţia sub greutatea apăsătoare a unei asemenea sentinţe, Margherita simţea într-adevăr că acum nimeni n-ar mai fi putut-o ajuta; căzu în genunchi izbucnind în plâns; dar deşi în forul ei interior refuza imperativa binecuvântare care cădea asupra capului ei, n-a putut să nu se lase pătrunsă de un fluid luminos, încât, după plecarea lui Borromeo, începu să simtă o fisură tocmai în punctul unde se socotea mai tare; în certitudinea dreptului ei de femeie, încă nu se preda; plângea, îşi revenea, atingea cele mai acute momente de independenţă spirituală revoltându-se împotriva lui Borromeo şi jurând că ar vrea să-şi piardă odată cu trupul şi sufletul; apoi recădea în disperare, se crampona de cuvintele cardinalului în legătură cu alte cure posibile, pentru care, Borromeo, serios şi grijuliu, chemase medici din Pavia şi Milano. La baluri şi baluri mascate, cu protestul înfocat al celor 16 ani ai ei, se istovea dansând până la epuizare; o dată, prelungi dansul în care intrase seara, până la ora când bătură clopotele de utrenie.

Dar micilor sale victorii (refuzul ei de exemplu de a-l primi pe părintele iezuit, Piero Angelo, confesorul ducelui

de Panna), se contrapuneau manevrele continue ale asaltatorilor; dacă i se întâmpla să intre în dom pentru ¡slujbă, predicatorul se lansa imediat improvizând în legătură cu fericirea celui care, urmând exemplul lui Carol Quintul, abandonează tristeţile acestei lumi pentru beatitudinea vieţii contemplative. Acasă, trebuia să facă faţă vizitelor ducelui de Parma, care juca acum rolul îndureratului cap de familie, veştejind răzvrătirea nepoatei ca pe ceva urât de care trebuia să se elibereze. Cu cruzime o făcu să înţeleagă că la Mantova nu mai era iubită şi dorită, denunţând cererea de despărţire înaintată de ducele Guglielmo la Roma, şi o convinse de necesitatea de a se considera abandonată de soţul ei; şi cine-i mai rămânea dacă nu familia ei? Dar în sânul familiei trebuia să revină căită şi supusă, să renunţe la familia Gonzaga, să promită să se retragă. Atunci cu toţii aveau să fie de partea ei, aveau să-i îngăduie plimbări, distracţiile cuvenite, şi avea să-şi reprimească onorurile cuvenite rangului şi, în întregime, dragostea tatălui.

Joc nemiios al ducelui Ottavio; s-o conducă treptat de la o capitulare la alta, încântând-o cu discuţii în care cuvintele „demnitate” şi „afecţiune” străluceau ca iasca. Şi, între timp, din moment ce din partea noilor medici trimişi de Borromeo i se promitea doar un tratament, şi nu vindecarea, au convins-o să nu se lase martirizată în asemenea experienţe, ci să-i expedieze pe doctori la casele lor. Buimăcită, îi lăsă să plece; ca să izbucnească apoi în plâns, de îndată ce se îndepărtaseră, simţind că prin plecarea lor se mistuise pentru totdeauna tot ce mai putea spera. Şi-l întreba pe Dumnezeu de ce, în loc de a o face să moară copil, fericită, în braţele mamei, o păstrase pentru supliciul acela. Suferea primăvara ca pe o agonie: încerca să-şi ocupe timpul, obţinea o plimbare, un bal, o zi amăgitoare, până când părintele Piere Angelo, duhovnicul refuzat, îşi luă vindicativa sarcină de a merge să-i vorbească, iar discuţia cu el o lăsă furioasă, frământându-şi mâinile. Se pronunţase cuvântul „divorţ”, iar în legătură cu călugărirea se indicase o scadenţă precisă în timp.

Margherita se prăbuşea: nimeni n-o mai vedea râzând, era foarte slabă, foarte palidă, se îmbrăca în negru, renunţase la toate bijuteriile, una câte una, îşi pieptăna părul cu modestie, nu mai ieşea la niciun fel de recreaţie, din cele care-i făcuseră atâta plăcere până atunci. Dar nu-şi pierduse o-biceiul de a-şi exprima în muzică sentimentele, însă în loc de cântecul de rezistenţă:

Scalpello şi vedră ăi piombo e lima (Daltă de plumb se va vedea şi pilă.)

tot sub influenţa versului lui Ariosto, îl intona acum pe cel de durere:

Gravi pene în amor şi provan molie (Grele chinuri şi multe se încearcă în iubire)

sau pe cel de disperare:

Oki, perché roglio anco di me dolermi! (Vai, de ce vreau să mă mai tângui încă!)

şi până la urmă hohotea în plâns. Şi, doborâtă de durere, capitulă ca orice femeie, acceptând voinţa masculină acolo unde era mai categorică, în cel ce dăduse sentinţa sacrificiului ei; după ce şi-a negat cererea făcută cu câteva luni în urmă papei, îi scrise lui Carlo Borromeo, cerându-i învoirea de a se retrage din lume, pentru a duce o viaţă de castitate.

Nu de claustrare, preciză ea curtenilor săi, ci o viaţă de călugăriţă în propria-i casă, în apartamentul ei de principesă, servită de paji. Se agăţa de această ultimă speranţă, de o viaţă care să nu fie o renunţare totală, cel puţin inaparenţe; dar cardinalul Boi romeo ştia prea bine – că, după dreptul canonic, căsătoria lui Vincenzo nu ar fi considerată anulată decât după ce porţile mănăstirii s-ar fi închis în spatele Margheiitei şi ea ar fi fost moartă pentru lumea din afară; şi o sfătui cu Mândeţe să încerce această viaţă oare îi repugna: dimpotrivă, zicea el, pentru ca să se simtă liberă şi ca să fie sigură de sine, îi oferea să vină la Milano şi să petreacă câtva timp alături de călugăriţele de> la San Paolo; foarte liberă, apoi, se înţelege, să hotărască după cum ar fi dorit ea. Oferta dovedeşte încă o dată siguranţa de cunoaştere psihologică a cardinalului:

era drept că a se îndepărta de Parma însemna pentru Margherita să abandoneze câmpul de luptă; dar în călătorie, ea n-a văzut decât ocazia de a părăsi acele încăperi unde în fiece colţ parcă atârna câte o speranţă străpunsă şi rănită; acceptă invitaţia chiar cu oarecare bucurie, exprimată în voioasa alegere a micilor paji care aveau s-o urmeze la Milano. Şi totuşi, lăsată cu totul în voia cardinalului, palpita atât de puternic în ea refuzul renunţării la dragostea de viaţă, încât la 26 mai 1583, când curtea ei de mantovani a însoţit-o la Lodi, la doamna Ersilia Farnese Borromeo, n-a reuşit să-şi păstreze până la urmă ţinuta de fată înţeleaptă pe care şi-o impusese. Au venit toţi în jurul ei ca s-o salute în timp ce se urca în trăsură, nobilele doamne, gentilomii, lacheii şi valeţii, afirmându-i prin cuvinte de emoţionant rămas bun afecţiunea lor: dar deosebind larga cadenţă a accentului mantovan, îşi reaminti o anume prezenţă; plânse încet, adânc, fără suspine; „foarte bine” – se exprimă cu o cruzime admirativă Gavriani, încheind cu aceasta oficiul lui de gentilom-cavaler de onoare. Plânsul acela era ca o comemorare.»

Vincenzo simţea o dramatică melancolie în faţa poveştii Margheritei Farnese; dar mila lui pentru soţie era iritată de stânjeneala pe care o încearcă bărbaţii când se simt într-un fel mortificaţi în virilitatea lor. Să mai adăugăm că şi falsa lui căsătorie nu-i adusese niciunul dintre avantajele la care se aşteptase, niciun mod mai independent de viaţă, niciun ajutor din partea noilor sale rude, înţelese parcă între ele să-l deteste, nicio familiaritate paternă; dimpotrivă, tatăl insista în atitudinea lui de a-l ţine din scurt, cum se exprimase cardinalul Borromeo, pe care trebuie să-l credem dincolo de cuvintele lui foarte bine cântărite. împotriva atitudinii limitative care-i înălţa ziduri din toate părţile, Vincenzo nu putea opune decât revolta, cu atât mai arzătoare, cu cât era mai mare violenţa celui ce-l oropsea. Fierberea interioară – hrănită de el însuşi, ajungea până la urmă la izolarea într-o febrilitate, ce semăna cu delirul şi-l împiedica să asculte

orice glas, fie el şi! ascinant; a ştiut-o cardinalul Borromeo, când, cu câteva zile înainte de a pleca din Farma, a trebuit să ducă la împlinire o nouă vizită medicală la care trebuia supus tânărul, la cererea stăruitoare a familiei Farnese, ce-şi exprima îndoieli în privinţa lui Vincenzo.

Cea de a doua întâlnire între principe şi cardinal avusese loc la Reggio, oraşul Ippolitei; e păcat că nu avem dovezi mai amănunţite despre aceste zile: pentru că aproape cu siguranţă din cauza Ippolitei a fost Vincenzo atât de distrat şi de nerăbdător cu cardinalul în timpul vizitei, încât a zburat de îndată ce a putut, sub pretextul unui bal, lăsându-i pe Marcello Donaţi şi pe Zibramonti să-l caute ca să-l aducă din nou la colocviu.

Din această perioadă, Vincenzo se împrietenise cu un tânăr cavaler, cel mai smintit libertin din Mantova, cu izbucniri violente, gata oricând să tragă spada şi pumnalul, Ippolito Lanzoni. Vincenzo îl cultiva pe acest foarte elegant destrăbălat; îi dăruia lucruri frumoase din garderoba lui, şi nu numai acei rari ciorapi de catifea cafenie întreţesuţi cu fir de argint, jachete corespunzătoare de atlaz cu dantelă argintie, ciorapi de catifea roşie brodaţi şi căptuşiţi cu ţesătură în fir auriu şi argintiu, asortându-se la jacheta roşu-vânătă încărcată de dantele aurite; îi dăruise şi bijuterii, nasturi cu rubine, diamante şi perle. Aventurile celor doi erau de nerelatat şi însuşi Vincenzo trebuia să le recunoască excesive, din moment ce din când în când făgăduia s-o rupă cu Lanzoni; dar după aceea, când se sufoca în cleştele constrângerilor paterne, umorul reconfortant al tovarăşului său de aventuri îi devenea atât de necesar, că până în cele din urmă îl chema la el şi era de ajuns stimulentul acestei prezenţe nocive pentru ca răzvrătirea lui să se cristalizeze în revoltă.

De acest moment se leagă unul din episoadele cele mai răsunătoare din partea a doua a Cinquecento-ului italian, asupra căruia s-a discutat şi după aceea fără ca adversarii să-l fi explicat, prea ocupaţi cu polemica lor. Şi totuşi e atât de clar pentru noi, care-l urmărim pe Vincenzo Gonzaga în desfăşurarea lăuntrică a

personalităţii sale, încât nu va fi nevoie nici să irosim pica multe cuvinte de comentariu.

Un arhanghel, dar unul prefăcut, sosise din Scoţia în Italia, trecând prin Paris, în jurul anului 1530. Avea o (Stare chilă: născut în Eliock, fiul Lordului Robert Crich5 – Secretele familiei Gonzaga

Ion. se numea Jack Crichton, nume care de ram a trecut Alpii s-a italienizat în Critonio, cu adaosul de „admirabilul”; şi acest nespus de frumos tânăr de 20 de ani. călăreţ, gimnast, balerin, îndopat cu concepte poetice elizabetane, cu o obscură filosofie, cu studii de magie şi de cavalerie, abil predicator al unei ştiinţe care poate că era mai mult memorie mecanică decât învăţământ liric, cunoscător a zece limbi şi a multor dialecte, îi impresiona pe umaniştii italieni; nu pe Traiano Boccalini, care râdea cu eleganţă de atâtea merite, ci la Veneţia pe Aldo Manuzio şi la Padova pe Sperone Spei-oni, omnipotent arbitru al gustului literar italian. Erau impresionaţi, dar depăşiţi totuşi în entuziasm de nobilul veneţian, Alvise Comaro. Acesta nu îi oferise numai credinţă ci şi credit, bani şi ospitalitate, totul într-o pornire de amiciţie; şi se străduia alături de alţii să-l ajute; deoarece, cu toate calităţile lui, scoţianul venise în Italia ca să trăiască, lipsit cum era de bani şi de bagaje. Şi în Veneţia, până în cele din urmă, i se găsi un loc graţie lui Annibale Cappelo, care-l recomandă ducelui de Mantova ca podoabă a curţii sale. Ne-am fi aşteptat de la un om ca ducele Guglielmo la un refuz; dar acesta nu numai că l-a angajat în slujba sa, ci l-a şi numit imediat consilierul său particular, i-a asigurat o leafă, cu intenţia de a face din el un favorit, lucru pentru care i-a lipsit însă timpulnecesar.

Critonio, în care trebuie să recunoaştem un tip rar de aventurier cu sclipiri reci, intelectuale, sosi la Mantova la începutul anului 1582, în februarie; o lună i-a fost de-ajuns pentru a cerceta mediul şi a reuşi să se impună ducelui Guglielmo; asculţindu-l, poate că era prima oară în viaţa lui când ducele într-adevăr se distra. Să susţină dispute teologice şi filosofice cu cei mai abili consilieri ducali era

pentru tânărul acesta un exerciţiu prea bine cunoscut de teme speculative şi variaţiuni fantastice, exerciţiu la care ciceronienii de curte cu greu se adaptau; dar nu şi ducele Guglielmo, extrem de subtil, care se bucura când îi vedea pe ai săi tresărind când Critonio le vorbea de „demonul Socrate" şi de „năzdrăvanul Homer". Cu ducele, Critonio discuta despre politică, muzică şi arhitectură, se lansa în heraldică, conducând arabescurile raţionamentului său spre realitatea măruntă şi plicticoasă

Gf>

de etichetă, (descendenţe, steme, titluri – constituind mania lui Guglielmo) şi extrăgând din toate, parcă prin magie, un gust de aţâţare a inteligenţei; adăuga la toate astea o răbdătoare artă a adulării pe care, pornind de la răceala lui specifică, o exalta, lansându-se în virtuozităţi de jongler. Nu ne vom opri să ne întrebăm ce anume era îndoielnic în Critonio şi cum se acorda el cu ambiguităţile profunde ale ducelui (şi vom aminti aici – fără a ne sprijini pe aceste date, ci numai ca pe o referire care ne poate orienta în bezna tendinţelor secrete – procesul urzit mai târziu împotriva ducelui Guglielmo); fără îndoială între aceste două fiinţe atât de deosebite una faţă de cealaltă exista un mod de înţelegere care poate că nu era numai o recunoaştere de stimă reciprocă.

Scoţianul a stat la Mantova în lunile februarie şi mari le 1582. Se întoarse apoi pe teritoriul veneţian, cerând învoirea protectorului său, Alvise Cornaro, de a se retrage în vila din Codinico pentru ca să se „dedice sufletului", De ce această cură spirituală îi era dificilă la Mantova, ticsită de mănăstiri şi călugări, nu ştim; şi cine ştie dacă nu avea dreptate cine rânjea în ascuns, comentând motivele absenţei; în ceea ce-l privea, Cornaro, fericit că protejatul lui găsise credit pe lângă un om atât de pretenţios ca Guglielmo Gonzaga, îi deschise vila, îi comandă haine de curte, îi împrumută bani.

În mai, când Critonio se întoarse la Mantova, găsi o atmosferă apăsătoare. Abia trecură câteva zile şi se plânse iconsilierilor ducali de un gentilom care nu-i dădea prilej

de a-l lua în râs şi-l vorbea de rău chiar în faţa ducelui. Vom observa că tonul scoţianului, când îşi denunţă rivalul, e reţinut, ca să nu spunem chiar respectuos ceea ce, dincolo de logica lucrurilor, va fi un motiv în plus de a-l identifica pe gentilom în Vincenzo Gonzaga.

Se încheie luna mai şi lucrurile se înrăutăţesc; favoarea acordată scoţianului creşte, ranchiunele lui Vincenzo se încheagă în ură, iritate şi mai mult de Lanzoni care brava, desigur, făcând tot felul de aluzii şi ameninţând. Dar consilierii ducali l-au asigurat pe Critonio de intenţiile rivalului, şi aventurierul, păzindu-se, caută să-şi creeze o viaţă fructuoasă; începe un soi de comerţ cu sticluţe de ulei şi licori, deschide şi păstrează scrisori care-i sunt

Încredinţate pentru a fi date mai departe, face datorii, jură că le va plăti pe toate, şi, când i se năzare, de exemplu cum a făcut cu prietenul său Cornaro, se prosternează în efuzii exaltate şi adoratoare care trăsnesc a falsitate. Va avea dreptate veneţianul când va rosti o sentinţă amară: „el nu aprecia de fapt pe nimeni în sinea lui”.

La sfârşitul lui iunie, ducele Guglielmo se afla la Goito unde începuse de curând să-şi construiască o mare vilă pe Mincio, înaltă, colorată, acoperită cu picturi, lângă micul palat quattrocentesc Monisterolo: „Fără scene licenţioase1” dăduse el ordin decoratorilor, condamnând cu o încruntare a sprâncenelor amoroasele licenţe picturale din palatele Marmirolo ştie. Vila de la Goito urma să aibă picturi decente şi heraldice (printre altele celebrul ciclu de Tintoretto înfăţişând gloriile militare ale familiei Gonzaga) patru etaje şi patru capele; şi în vara aceea se lucra intens, sub supravegherea vigilentă a lui Guglielmo. Consilierii ducali, Critonio inclusiv, rămăseseră în oraş.

În seara de 3 iulie, Vincenzo Gonzaga, cu favoritul Ippolito Lanzoni, amândoi aflaţi în acea dispoziţie înflăcărată binecunoscută, ieşiră din castel, declarând că se duc să-l salute pe prietenul lor, Valeriano Cattaneo.

Noapte cu lună plină: în asemenea nopţi ceva din spiritul originar vrăjitoresc al Mantovei se încheagă în umbrele lunare, care, alternând perfect cu fâşiile de lumină, nu rămân zone compacte şi catifelate de repaus, ci găuresc parcă pământul, negre, invitând la ascultarea unei chemări îndepărtate şi făcând să răbufnească din străfunduri anxiosul fior al presimţirilor. Cei doi tineri, singuri, neînsoţiţi de niciun valet, purtând bereta ce le lăsa liberă fruntea, prefăcându-se că se plimbă, întârziau intenţionat la fiece pas; intenţia le era vădită de micul scut rotund pe care-l purtau trecut pe braţul stâng, faimoasa „rotella” a celor ce stăteau la pândă în Settecento.

Coborâră spre piaţa del Purgo, iar la răspântie aleseră drumul care ducea spre San Silvestra: şi aici au văzut apropiindu-se un tânăr, singur, de statură înaltă, cu mersul zvelt şi figura acoperită de gluga mantalei. Era Critonio. Nu-l credem pe Vincenzo care avea să afirme că nu l-a recunoscut, ba chiar că-l luase drept gentilomul său, Baldassare Langosco. Desigur că se aştepta să-l întâlnească: într-atât încât, de îndată ce l-a zărit, într-o clipă s-a repezit la el şi l-a izbit cu putere (ca să „glumească” afirmă el mai târziu). Îşi uşură povara de pe suflet, şi trecu mai departe; dar cel îmbrâncit, pricepând intenţia agresivă a glumei, simţi cum toate resentimentele lui îngheţate prind viaţă şi ies la iveală, odată cu dispreţul faţă de celălalt; scoase din teacă pumnalul fin şi prelung, armă interzisă de legi şi se răsuci; şi cum principele era cu doi paşi înaintea lui, înfipse pumnalul până în plăsele în spatele – lui Lanzoni, care se afla mai aproape.

Tresărind, tânărul se întoarse iute, ridică scutul ca să-şi apere faţa şi începu să mânuiască spada; rănit mortal, se sprijini de zid, în timp ce Vincenzo, cu spada lungă, îngustă şi aurită îl atacă pe asaltator. Celălalt se apără, dar neputând rezista impetuozităţii adversarului, căzu străpuns; şi recunoscându-l atunci pe Vincenzo (probabil că înţelesese de la cine pornise provocarea, deşi nu-şi închipuise că însuşi Gonzaga venise la înfruntare), îl rugă cu un glas plângăreţ: „Alteţă, nu v-am recunoscut; iertaţi-

mă şi cruţaţi-mi viaţa”.

„Iar eu i-am cruţat-o – va povesti mai târziu Vincenzo – m-am întors spre tovarăşul meu care abia se mai ţinea pe picioare şi, vrând să-l susţin, el căzu”. În Mantova lui Guglielmo Gonzaga, umbra tăinuia o „magie a călugărilor”; şi lui Vincenzo i-a fost de-ajuns să-şi ridice ochii că a şi dibuit doi călugări capucini, unul lângă altul, aşteptând neclintiţi. Îi chemă pentru a-i face muribundului o ultimă rugăciune, înainte de a trece pe lumea cealaltă şi, puţin după aceea, Ippolito Lanzoni îşi dădu sufletul. Între timp, rănit, pierzând sânge, tulbure şi întunecat în noaptea cu lună, Critonio o luase la goană, dispărând fără urmă. Prea expert în spadă pentru a nu fi convins că-l rănise de moarte, Vincenzo trimise după slujitori şi gentilomi, se prefăcu preocupat că asasinul lui Lanzoni fugise şi că s-ar putea adăposti la un loc sigur; făcu şi mai mult; se prezentă chiar el căpitanului castelului, Luigi Olivo, şi-i ceru să-şi dispună gărzile de-a lungul apei pentru ca Critonio să nu se poată salva, trecând apa înot.

„Acum. după ce a murit, nu se mai putea să] v; i „îi răspunse castelanul cu răceală; el aflase că scoţianul, abia târându-se, fusese dus de cineva la o dugheană cu leacuri şi acolo îşi dăduse sufletul ca un bun creştin, călugării împărtăşindu-l în clipa supremă. Olivo adaugă cele cuvenite „unui umil slujitor” faţă de principe: fără îndoială» cuvinte severe, din moment ce tânărul simţi nevoia să se disculpe, afirmând că nu-l recunoscuse pe scoţian, dar că era sigur că fusese recunoscut de el. Oricum era adevărat că el, singurul moştenitor al familiei Gonzaga, trecuse prin pericolul de a-şi încheia zilele sub pumnalul lui Critonio; mai era adevărat şi că un gentilom, Lanzoni, murise. Când Vincenzo îl pomeni pe prietenul său păru să dea durerii un ton de falsă mâhnire, rostind prea multe cuvinte pompoase şi goale, căutând de fapt să-şi îndepărteze teama omului care văzuse pierind alături de el alt om.

De la Goito, ducele Guglielmo tuna şi fulgera împotriva fiului său: „Îl voi face să apară într-un proces, îl

voi condamna fără niciun respect faţă de rangul său". Îl chemă pe magistratul ducatului, îi dădu ordin să reconstituie faptele şi să dea sentinţa fără părtinire. Acesta îi răspunse afirmativ, dar de pe atunci ştia el bine cum avea s-o scoată la capăt; după care ducele îi trimise o scrisoare plină de resentimente lui Marceflo Donaţi.

Această scrisoare apare ca un ciudat document: nu pentru că tatăl nu ar avea dreptate să fie revoltat de purtarea fiului, ci pentru că revolta, în loc să se amplifice trecând dă la acuzaţiile minore la cele majore, se amplifică după o logică cerebrală, rece, abstractă, inumană; capetele de acuzaţie enumerate de Guglielmo sunt următoarele: faptul că Vincenzo şi-a mânjit mâinile cu sânge, lovind pe unul din consilierii ducali; dar asta nu înseamnă nimic faţă de cu totul alt delict şi anume că, după ce-şi dăduse cuvântul de onoare că nu-l va mai frecventa pe Lanzoni, Vincenzo şi-l luase drept tovarăş într-o acţiune destinată să circule pe buzele tuturor. Cine, se frământă Guglielmo, cine va da crezare euvintului său de principe? Cine, dacă el, tatăl, în lipsa de stimă pe care o simte faţă de fiul său, este ispitit să se socotească singur vinovat pentru faptul de a-i fi dat viaţă?

Când a sos; t scrisoarea ducelui, Donaţi zăcea la pat, făcând pe bolnavul; şi de acolo i-a răspuns foarte abil, ridicându-se în apărarea lui Vincenzo în singurul fel eu putinţă: căutând să explice. Fără îndoială că tânărul Critonio ripostase excesiv (şi, de altfel ducele nu găsea că a răspunde cu o lovitură de pumnal unui brânci mai violent ar fi un act barbar?); dar nici nu era de aşteptat ceva mai bun din partea unuia căzut pradă trândăviei şi tovărăşiilor de proastă calitate. Ducele Guglielmo se trezi din acuzator acuzat, şi înţelese foarte bine că greşise şi coborâse cerând apărare din partea secretarului. Încât Donaţi deveni arbitru] situaţiei, dirija atitudinea lui Vincenzo, îi scrise scrisori ponderate în care îi expunea situaţia pe un ton îndurerat, şi îl făcu să accepte ancheta înaltului magistrat. Acesta încheie, după ce judecă faptele drept o „încăierare întâmplătoare" prin a-l absolvi pe principe.

Se spunea că ducele Guglielmo şi consilierii săi ar fi avut intenţia să-l expulzeze pentru un an pe Vincenzo din Mantova, şi că el, ştiind de aceasta, ar fi intrat cu ai săi în casa primului consilier şi l-ar fi ucis cu lovitură de spadă; poporul tulburat de sclipitoarele pumnale, romanţa evenimentele pe coardă tragică. Dar, într-adevăr, Vincenzo era îngrijorat: nedreptele acuzaţii paterne care nu-l atinseseră unde era cu adevărat vinovat, ci-i transformaseră vina într-o chestiune de onoare, contribuiau să-l abată de la drumul drept.

La sfârşitul lunii iulie n-a mai rezistat: găsim o intensă vibraţie într-o scrisoare indirectă adresată consilierului ducal, Zibramonti, în care Vincenzo îşi reafirmă nu propria-i durere pentru tovarăşul ucis, ci dreptul de a-şi alege drept parteneri pe cei care i-ar face lui mai multă plăcere. Cerea să plece şi să nu se mai vorbească niciodată de cele întâmplate. Plecă deci la Ferrara să-şi reverse amarul pe lângă sora lui, pentru a trece după aceea la Coiorno unde-l aşteptau consolările contesei de Sala.

— A fost primit cu obişnuitele sărbătoriri, ba chiar ceva mai intense. După nunta lui Vincenzo, deşi ducele de Mantova fusese fierbinte rugat atât de fiul cât şi de nora sa, Margherita Farnese, nici nu voise măcar să audă de a primi în favorurile sale pe acea femeie care, numai prin simpla ei apariţie, îl desfiinţa pe el cât. şi raţiunea lui de a exista: aşa încât ura dintre Guglielmo şi Sanseverina continua să se menţină. Nu ştim dacă în perioada aceea se afla la Colorno şi Ippolita lui Vincenzo: dar. fără îndoială, pe o cale sau alta, şi printr-unul din mijloacele sale, Barbara îl ajută pe tânărul principe să o regăsească. Era una dintre femeile care nu se temeau de petele de sânge de pe mina unui bărbat. Nutrea credinţa că orice bărbat este o fiinţă supusă reacţiilor instinctive brutale sau reacţiilor logice aride, având nevoie de mijloacele femeii pentru a atinge o formă armonioasă de viaţă. Delictul lui Vincenzo se clarifica la Colorno prin interpretările pe care, în şiretenia ei, contesa ştia să le ofere ucigaşului; ea îl

justifica în discuţiile ei reamintind tânărului câte pătimise în chip de fiu neajutorat şi de soţ frustrat, de bărbat lipsit de misiuni, şi-i înşiră unul după altul evenimentele, gradându-le pe diferite tonuri, până ajunse să compună un şirag de mătănii din aventurile umane. În fine lui Vincenzo i s-a părut că vede clar în sinea lui; povestea lui era cea a unui tânăr care îşi rezervă pentru viitor toate răzbunările, adică povestea unui persecutat; în această definiţie dispăreau una câte una obsesiile care-l împinseseră la fuga de sine şi din Mantova. Obişnuită cu compromisurile, mina feminină îl reconducea pe bărbat de la oroarea morală la împăcarea cu viaţa: şi cei doi morţi rămaseră acolo în stradă, sub o lună vrăjită, inutili şi daţi uitării.

În luna septembrie a anului 1583, Margherita Farnese se întoarse la Parma cu chipul atât de senin, încât poporul spuse: „A triumfat”. Cum se supusese sugestiei de a intra la mănăstire, s-ar putea spune că pierduse totul, şi că astfel se retrăgea, zâmbitoare, într-un delir d. e libertate interioară, asemenea omului care se simte descătuşat până şi de speranţă. Dar ar însemna să spunem prea mult. În realitate, Margheritei i se întâmplase ceva cu totul neprevăzut; capitulând, tocmai când crezuse că renunţă 3 a orice senzaţii noi, îşi dăduse seama că viaţa de mănăstire i-ar fi putut oferi tot atât cât îi oferea şi cea de la curte, ba chiar, mai misterioasă şi mai puţin crudă, i-ar fi dăruit compensaţii cel puţin egale cil renunţările: doar puţin curaj şi puţină fantezie, şi iată-le găsite.

Se prea poate că o consolaseră şi cei 16 ani ai săi, mai mult decât mediul la care pietatea de iier a lui San Carlo Borromeo o izolase. Desigur că la invitaţiile călugăriţelor milaneze, strecurate printre atâtea graţiozităţi dulcege, ea răspunsese bine: ce miracol, de pildă, să vadă motivul umilitor al pătimirii sale transformat într-un semn de înaltă alegere; sau să vadă cum toate femeile acelea îi vin la picioare, unele din ele purtând nume ilustre şi vechi, şi cferindu-i continuu autoritatea ca pe un sceptru. Fiica lui Alessandro Farnese, nepoata Margheritei de Austria, strănepoata lui Carol Quintul, nu

putea refuza privilegiul conducerii: şi femeia, puţin şireată, a intuit din instinct că se putea folosi de acest privilegiu pentru a-şi construi o existenţă după placul ei. Ar fi putut reduce toată lumea la un spectacol, la aparenţele care îi plăcuseră, coregrafice şi teatrale, rămânând totodată de această laltă parte a lumii, salvată de canonul anxietăţilor ei. Ştim prea puţin despre anii îndelungaţi ai existenţei ei de călugăriţă, dar este semnificativ că în 1623, la 40 de ani după aceste fapte, primadona unei trupe de comedianţi, Antonietta Catalla Baiardi, o numea protectoarea ei şi îi dedica o piesă de teatru *„La vittoria migliorata"* Totuşi, ceva din firea-i înnăscută avea să continue să trăiască şi să acţioneze: şi din făptura aceasta plăpândă şi mortificată, cineva avea să evoce într-o zi o implacabilă fantasmă a tenebroaselor fiice ale lui Cronos.

La 30 octombrie 1533, soţia lui Vincenzo Gonzaga, cu numele preschimbat în Sora Maura Luccnia, se călugăreşte, depunând jurământul suprem în faţa lui San Carlo Borromeo, venit anume de la Milano la Parma, şi intră în mănăstirea San Paolo, unde Coreggio pictase în încăperea stareţei cu un penel vioi, scene din mitul Dianei. Răsfăţată de dragostea tenebroasă a fratelui ei, Ranuccio, Mar gherila va trăi peste 60 de ani în mănăstire şi va muri în 1643, foarte bătrână, supravieţuind tuturor personajelor din această poveste; nu numai Vincenzo va fi pierit, ci şi toţi fiii săi, iar asupra Mantovei devastate de ciumă şi de fiorosul pârjol al lui Aldringen, va veni să domnească tocmai ramura detestată a familiei Gonzaga, cea aflată în Franţa, descendenţii lui Ludovico de Nevers.

Şi astfel, a înfrânge o femeie cu o manevră atât de vicleană Tiu-i va fi servit ducelui Guglielmo; şi nu-i va fi servit lui Vincenzo faptul de a fi sacrificat nu numai dragostea, dar şi angajamentul moral de a se contopi cu suferinţa altei fiinţe. Gestul de a fi dat din umeri plictisit în faţa unei probleme ingrate, ştergând din memorie până şi mila, 11 va plăti scump: ba începu să-l plătească curând, de îndată ce, odată îndepărtată prezenţa Margheritei, familia Farnese, luându-i apărarea, se arătă potrivnică

familiei Gonzaga.

E lesne de închipuit ce s-a putut discuta în Parma, pornind de la bunicul Farnese şi până la nepotul de 13 ani; între altele nu uitară să dea vina dramei Margheritei pe seama constituţiei fizice a soţului. Pălăvrăgelile fură nenumărate şi atât de grijuliu divulgate, încât în Italia toată lumea nu comenta decât aceste lucruri; chiar prea mult; şi de îndată ce au început discuţiile despre divorţul Margheritei Farnese, iar ducele Guglielmo a reînceput în mare grabă demersurile de căsătorie cu fiica lui Francesco de' Medici, marea ducesă Bianca Cappello şi-a amintit de cuvintele dispreţuitoare rostite de Gonzaga cu trei ani în urmă în legătură cu ea, când o arătase cu degetul arhiducelui Ferdinand de Austria, drept motivail reţinerii sale de a se înrudi cu familia Medici. Dacă îşi amintea Bianca, însemna că-şi reaminteşte şi Francesco; şi deşi căsătoria Leonorei cu Vincenzo Gonzaga le părea foarte convenabilă, atât florentinul cât şi veneţiana au găsit modul de a o impune Mantovei pe un ton de sfidare dispreţuitoare.

De altfel, aparent justificat, Margherita Farnese încă se mai zbătea, şi atrasă şi îngrozită de ideea mănăstirii, iar între cardinalul Cesi, ataşat la Bologna, şi curtea din Florenţa începuse o corespondenţă secretă. Cardinalul, care ţinea să-şi arate zelul faţă de familia Medici, aduna şi trimitea mărturii în legătură cu presupusa impotenţa a lui Vincenzo, amplificându-le cu anecdote şi zvonuri redate în scris. Marele duce şi marea ducesă citeau, comentau şi meditau asupra acestora: Francesco răsucind tot felul de chestiuni şi probleme, întorcându-le pe o parte şi pe alta, cu o trudă lentă de vierme de mătase; Bianca, înzestrată ra avântalul şi inteligentul ei dar de a citi în evenimente pentru a-şi însera în ele propriile el acţiuni, era gata să se lanseze ciad îi va veni momentul. Şi nu numai din Florenţa ci şi din Pratolino, din Poggio a Caiano – locuri ale căror nume trezeşte în mintea celui ce le citeşte în cuprinsul vechilor scrisori o luminozitate vibrantă, de parcă simţim cum cerul Toscanei se întinde peste capetele noastre ca un

baldachin aerian al celor mai limpezi vedenii – scrisorile oficiale începură să se succeadă frecvent şi animat.

Când în noiembrie 1583 nu se mai vorbea despre Margherita, tratativele între familiile Gonzaga şi Medici au intrat în mina a doi prelaţi, cardinalul Cesi, cel ataşat la Bologna şi episcopul de Alba, adică aridul Zibramonti, consilierul ducelui de Mantova. Însuşi cardinalul a trebuit să declare, căutând să alunece peste cuvinte, că nu era chip să te înţelegi cu cei din Florenţa; voiau să fie în mod concret asiguraţi în legătură cu calităţile conjugale ale tânărului principe; Zibramonti relată toate acestea la Mantova, ducele fu nevoit să se conformeze unei discuţii asupra unui asemenea subiect şi să indice ca martori pe cei ce-l însoţeau pe Vincenzo în frivolităţile lui orgiatice.

Printre aceştia, unul dintre cei mai obişnuiţi era don Cesare dISste; şi el şi tatăl său, don Alfonso d'Este. fiu al Laurei Dianti şi al lui Alfonso I, duce de Ferrara, au fost primii chemaţi în mare grabă de către familia Medici. Prieteni foarte buni ai casei florentine erau cei doi din familia d'Este; şi nu fără temeiuri politice, într-adevăr, don Alfonso, văzând că prin ducele de Ferrara. nepotul său, se stingea ramura directă a casei d'Este, spera ca ducatul să-i poată reveni propriului său fiu; ştia că aceste mutaţii i se împotriveau papii, foarte hotărâţi în dorinţa lor de a relua statul ferrarez (de investitură papală) şi tot atât de hotărâţi în a nu recunoaşte căsătoria secretă legitimă dintre Alfonso I şi Laura Dianti; dar spera ca, legat cu familia de Medici, puterea lor să-l ajute în clipa periculosului pas. În acest scop, trata căsătoria fiului său, don Cesare, cu o soră a Marelui Duce Francesco, Virginia; şi, în secret, fără ca ducele de Ferrara să bănuiască, păstra o strânsă legătură cu ambasadorul familiei Medici din Ferrara, e: u care împărtăşea fiece eveniment de la curtea du cală.

Pe don Alfonso, personaj ce încarnează bine tipul nobilului din Cinquecento-ul italian, cu maniere alese, şiret şi sinuos, Marele Duce Francesco ştia că poate conta: eventual, pentru a-i favoriza pe Medici s-ar fi dovedit

pesimis în privinţa principelui de Mantova. Şi când, la 11 decembrie 1533, a plecat de la Ferrara „confidenţială" lu' don Cesare d'Este, „... neputând eu, din datorie de conştiinţă, să nu afirm ceea ce ştiu despre Serenissimul senioi principe de Mantova, aşadar spun, afirm etc...", mărturie atât de absolută a cuiva care se aflase de mai multe ori în compania lui Vincenzo Gonzaga în expediţii amoroase, ai fi trebuit să fie de ajuns. Aceasta era opinia cardinalului Cesi, pe când transmitea familiei Medici „confidenţială" cu afirmaţia, mai degrabă distonantă într-o asemenea misivă, că „această căsătorie este voinţa Domnului, ceea ce se şi vede". Din punctul lui de vedere, ducele Guglielmo atrăgea judicios atenţia la Florenţa că acuzarea venea dintr-o sursă viciată şi anume de la palatul ducal din Parma: aşadar să se ferească de a îmbrăţişa asemenea păreri. În rest, ducele se declara gata să semneze contractul matrimonial, adăugând următoarea clauză: că orice s-ar întâmpla în viitor, el se obliga s-o reţină la Mantova pe noră, tratând-o ca pe o mare principesă ce era.

La Florenţa, marele duce Francesco îşi târa sângeroasa lui neurastenie, schimbându-şi părerile de la o oră la alta a zilei. Nu era acest Medici printre mai marii familiei sale: dacă judecata sa politică avea o consistenţă sigură, fiind derivată din excepţionala şcoală a tatălui său, nu avea totuşi o forţă care să se menţină în timp şi spaţiu, şi îşi îndrepta atenţia nu atât asupra unor noi aventuri cât asupra consolidării cuceririlor lui Cosimo pe care ţinea să le păstreze. Miniştrii abili îl ajutau şi el avea bunul simţ să-i lase să lucreze după cum doreau; clar puterea familiei Medici, încă intactă şi de mare greutate în acea parte a doua a Cinquecento-ului, stătea neclintită, consecventă aceloraşi formule ale ei dintotdeauna; dar era în pericol de decădere.

Brun, robust şi taciturn, închis într-o amabilitate sobră, peste măsură de corectă, Francesco putea să apară ca un bărbat care să maturizeze cuvintele în fapte, un înţelept: dar îl trăda privirea, care fiind atentă la imagini,

le respingea de îndată ce începea să le înţeleagă: greşeala, simpla eroare, văzute mereu în juru-i, într-o lume mai mult decât sucită, se amestecau tulbure în spiritul său, cu o grea ereditate din partea mamei spaniole, o ereditate nefericit altoită pe trunchiul florentin. Deformaţii cronice de temperament revelau straniile sale preferinţe pentru plăcinte umplute cu ienupăr, piper şi condimente, sau predilecţiile pentru alchimie şi magie, comune şi altor principi ai timpului, dar pe care el când le exalta, când le nega, sau chiar îşi bătea joc de ele, după capriciu. Avea reţineri neprevăzute, când se refugia într-un adânc de tăcere, din care putea apoi să urce din nou pe culmi negândite; nimeni nu ştia mai bine decât el să cultive arbuşti pitici, copaci mici cu lămâi dulci, tufe de trandafiri pe care el însuşi le planta şi le îngrijea. Îşi iubea familia, mai ales fetele; dar diferitele părţi incoerente ale existenţei sale se legau, devenind viaţă activă, doar atunci când se lăsa prins în irezistibilele mreje ale zâmbetului veneţian al Biancăi Cappello.

Privind-o în ochi, pierdut în limpedele azur unde îi părea că încă mai dansează, după atâţia ani, un foc de amoroasă nebunie, Francesco de' Medici decretase „confidenţială" lui Don Cesare d'Este insuficientă pentru a-i garanta în viitor plenitudinea vieţii pentru fata lui; se justifică apoi că ar vrea să-şi ia precauţii pentru ca prietenia dintre familia Gonzaga şi familia Medici să nu fie niciodată tulburată, deoarece i-ar fi durut prea mult; dar în realitate, jignirea adusă familiei Gonzaga însemna un dar pentru Bianca, repararea insultei pe care o primise cu câţiva ani în urmă de la Mantova; n-aveau decât să o suporte ducele de Guglielmo şi fiul lui, din moment ce se plasaseră în poziţia de a o suporta. Ba chiar, pentru ca puterea Biancăi Cappello, să se poată valorifica Marele Duce Francesco a cerut ca tratativele căsătoriei să aibă loc direct între curtea din Mantova şi Bianca: că avea să dicteze pactele, ea semna acordurile; şi în cele dictate tot de ea la 6 ianuarie 1584, găsim şi usturătoarea clauză: căsătoria Leonorei şi a lui Vincenzo avea să se realizeze

numai după o prealabilă probă.

În sfârşit, cuvântul scandalos a fost rostit; şi, zvârlit ca o minge de la o curte ducală la alta, rechema asupra Man iovei şi Florenţei atenţia întregii Italii, ba chiar a întregii Europe. În fine, spunea Marele Duce, părându-i-se că simplifică situaţia, totul constă în „a alege o fatămare… pe care principele avea s-o viziteze într-o seară”. Don Alfonso d’Este era gata să pregătească întrevederea şi să aibă grijă de toate cele necesare. Familia Medici avea să ofere apoi o zestre bogată fetei şi întâlnirea avea să aibă loc la Ferrara, cu cea mai mare discreţie posibilă.

Dar era carnaval, şi sub măşti se desfăşurau în toată libertatea tot felul de comentarii; dimineaţa la piaţa de zarzavaturi sau la cea de peşte, pe unde veneau mascaţi în costume ciudate de carnaval doamne şi gentilomi din Ferrara ce-şi făceau târguielile pentru ospăţuri, începeau să circule imediat primele cancanuri şi comentarii ce aveau să se amplifice în cursul zilei, iar mai apoi pe calea trăsurilor de pe Giovecca, şi seara la baluri, la cinele bogate, episoadele marelui eveniment se succedau ca într-un roman în serii.

Circula numele fetei alese; părea că ar fi una dintre fiicele lui Pierd-Ligorio, arhitectul cu o imaginaţie de Ariosto, cel care dăduse celebrei vile de la Tivoli numele cardinalului Ippolito d’Este. Atâta dăruire de sine şi acea înflăcărată fantezie de constructor, armonizată cu o extrem de minuţioasă şi constantă abilitate de anticar, îi serviseră doar că la patru luni după moartea lui, văduva sa, femeie obişnuită cu o viaţă fără griji, şi cinstitele lui fete, s-au văzut silite să trăiască din mila unui bătrân gentilom, Scipione del Sacrato; erau atât de sărmane aceste bune făpturi, încât ar fi fost „un noroc” pentru ele ruşinoasa desemnare. Sperăm însă să fi refuzat, deoarece la scurt timp după aceea nu se mai vorbea de ele, ci de o tânără bogată, deprinsă să întârzie în genunchi cu mătăniile în mână\ şi garantată drept foarte virtuoasă. Fata fusese scoasă din mânăslire şi dusă într-o casă la ţară de către don Alfonso d’Este, întovărăşită de matroane şi moaşe; şi

aştepta acolo lovitura sorţii.

Imaginea acestei tinere naive îi făcea pe toţi bărbaţii focoşi de la curte să pălească sub măştile carnavalului. Şi între timp, la 3 ianuarie, Vincenzo sosi la Ferrara; alerga mascat pe străzi, lenevea tolănit în căldura plăcut feminină a camerelor surorii lui; cu simpla lui prezenţă, anima vioiciunea dansurilor şi a festinurilor. Seara dansa, juca, poate chiar pierdea destul de mult: 4.000 de scuzi de aur dintr-odată i-a luat contele Rangoni. Dar asemenea partidă nu era nimic faţă de cealaltă pe care se părea că o va câştiga prin căsătoria cu o Medici, Vorbea şi iar vorbea despre căsătoria lui, îi invita pe toţi gentilomii şi pe toţi prietenii, în timp ce ambasadorul florentin, vigilent, îl supraveghea strângând din buze. Şi condiţia pusă? – murmura el. Uitase de condiţie?

Veni şi 16 ianuarie şi, din acest moment, lucrurile se desfăşurară prost; la 20 totul era gata: patru moaşe, fata, eustozii judiciari; numai asupra chestiunii de timp nu căzuseră de acord, deoarece Vincenzo nu se simţea în stare să urmeze stricteţea celor trei ore stabilite de Marele Duce. Don Alfonso d'Este se prefăcea că regretă amarnic că nu poate schimba nicio virgulă din condiţiile primite de la Florenţa şi, relatându-i ambasadorului florentin discuţiile cu Gonzaga, făcea uz de cuvinte imparţiale dar, în acelaşi timp, îşi arăta fruntea întunecată de o nedumerire care-l pusese pe gânduri: ambasadorul înrăutăţea lucrurile relatându-le în scrisorile sale oficiale, şi-l întărită pe Frâneesco de' Medici, care nu mai sfârşea cu uimirile şi aproape că privea cu ochi răi faptul că un tânăr nu accepta fără a şovăi orice pact şi orice durată. Lucrurile se tărăgănară într-atâta, încât s-a ajuns la un dezacord: moaşe, matroane şi custozi au fost concediaţi, bigota a fost retrimeasă la mănăstire, dispărând de pe scena noastră. Până şi el, principele, plecase şi se ferecase în mănăstire: ar fi avut dreptate să fie scârbit dacă şi-ar fi dat seama de propria-i silă, şi nu ar fi luat-o drept furie. Ducesa Margherita mărturisi că fratele ei se retrăsese printre călugări pentru a se consola de tristeţile care-l

năpădiseră: lua situaţia în glumă, insistând să pară că gluma porneşte chiar de la el, de la Gonzaga. Dar nu reuşi să abată întru totul grindina de flecăreli.

Felul în care Marfisa d'Este, cea mai blondă şi mai zeflemitoare damă de onoare de la curte, ticluise o maliţioasă discuţie asupra bigotelor şi a celor ce ar fi avut nevoie de ele, felul cum se glumea în legătură cu întâmplările mantovane mai mult hazoase decât triste, felul cum aceste discuţii pe seama lui Vincenzo dădeau mai multă sevă şi vervă carnavalului, erau relatate de ambasadorul florentin care adăuga de la el o sumedenie de insinuări pipărate. Ajungând la Mantova, toate pălăvrăgelile au fost luate drept o stăruitoare ofensă, iar ducele Guglielmo, pricepând că trebuia să acţioneze, trimise în goană mare soli la Florenţa, ca să fie primiţi de Bianca Cappello. Foarte afabilă, veselă şi blondă, aceasta şi-a arătat satisfacţia de a-i încânta, dar până la urmă declară că, fără o probă prealabilă, nu era posibil să se încheie niciun contract matrimonial; mai degrabă totul avea să se rezolve în familie, dat fiind că se stârniseră toate acele bârfe şi dat fiind că înţelegea că intermediarii prinseseră gust să încurce lucrurile; Marele Duce avea să aleagă fata la Florenţa, iar ca teren de întâlnire se va alege un loc sigur, ca Veneţia; supraveghetori aveau să fie Marcello Donaţi, secretarul lui Vincenzo, şi Belisario Vinta din Volterra, unul din primii miniştri ai Marelui Duce.

Întâlnindu-l aici pe Belisario Vinta, şi necunoscându-l, am fi ispitiţi să-l punem în carantină. Prea promptă şi fără reticenţe ni se pare dezinvoltura lui în timp ce preia comanda acestei manevre, prea seacă şi ironică naturaleţea lui, ca să nu sugereze cuvântul cinism. În schimb, acest personaj, printre cele mai puternice din Florenţa ducală – a fost în mod constant ministru sub Francesco de' Medici şi cancelar sub Ferdinand – avea ce-i drept o subtilitate de spirit, toată numai împunsături, care se îmbina cu un realism toscan, aş spune concret, ce-l susţinea totdeauna în momentul când traducea în termeni umani abstractele lui combinaţii; şi fiecare viclenie a lui

era redusă după aceea la un numitor comun; avantajul politic al principelui şi al statului său.

Aşa cum pentru un artist fiecare obiect poate fi centrul unui univers, pentru Belisario Vinta fiecare conjunctivă politică, chiar şi cea mai neînsemnată, devenea o problemă de enunţat, de meditat şi de rezolvat. Spiritul său combativ era aplicat cu egală forţă, când era vorba de rezultatul unei solii la curtea Caterinci de' Medici, în Franţa, sau de expedierea unor grâne în Sicilia; şi de îndată ce a fost desemnat de Francesco de' Medici, s-a şi străduit să prezideze litigioasă şi încâlcita afacere a căsătoriei, ajungând până la unele mărturii indiscrete.

„Mă simt cuprins de compasiune, văzându-vă implicat într-o intrigă mult nepotrivită cu natura voastră", îi scria prietenul şi rivalul lui la curte, ministrul Antonio Serguidi; dar Belisario, depăşind orice resentiment personal, colindase, sceptic şi răbdător, azilele de caritate din Florenţa, scârbit de a fi găsit acolo numai „fete râioase şi lipsite de graţie", până când la mănăstirea *delle Abbandonate* din Cappo găsi două fete frumoase. „Într-adevăr, preciză el, sunt mai degrabă două făpturi înfloritoare decât două chipuri angelice; dar, continua (şi aici i se simte şuierul de şarpe), este întocmai ceea ce ne trebuie pentru cazul nostru".

Marcello Donaţi fiind invitat s-o vadă pe fată, sosi de la Mantova. În legătură cu secretarul mantovan se crease o mare neîncredere la curtea florentină: Francesco de' Medici, căruia cineva îi relatase că fusese uimit de inteligenţa lui Marcello, trimise o scrisoare oficială lui Vinta spunându-i că Marcello pare a fi „pretenţios şi plicticos". E uşor de închipuit cum curiozitatea omului din Volterra s-a ascuţit la gândul că se va lupta cu un rival dificil: a-l aştepta a echivalat pentru el aproape cu a sta la pândă.

Marcello Donaţi a sosit la 6 martie, zi de mare doliu la curte; suita sa personală se întâlnise pe drum cu o înmormântare, aceea a principesei Anna de' Medici care murise foarte tânără şi mult-plânsă de surorile ei, Leonora

şi Maria; mai puţin plânsă de tatăl ei, care poate că neputând îndura să vadă cum îşi sfârşeşte zilele, nu se clintise de la Livorno. Nu chiar atât de sceptic încât să treacă cu sânge rece peste durerea umană a acestui doliu, Marcello a privit cortegiul funebru şi i-a adresat un suspin filosofic. Şi iată-l în discuţie cu Vinta, amândoi încântaţi să se recunoască plămădiţi din acelaşi aluat, ca

G

meni cu cap şi. În afara cazurilor privind interesele de stat, leali.

Să nu se teamă Alteţa Sa, relatează imediat Vinta ducelui, acest Donaţi este „o persoană dibace, practică, elocventă, deloc falsă: şi de altfel vom fi foarte atenţi, pentru orice eventualitate”. Dar n-a fost nevoie. Vinta simţea nevoia să-şi construiască un mic discurs – foarte viclean – în legătură cu frumuseţea Leonorei şi a virtuţilor ei; Leonora, zicea el, abia de putea rezista la ilustrele oferte de alianţe ce o asaltau.

„Vă închipuiţi şi noi la Mantova ce asediaţi suntem”, răspundea Donaţi, enumerând toate principesele pe care seniorul său le-ar fi putut lua de soţie. Dar după aceste panegirice, conduse de altfel pe un ton degajat de ambele părţi, mantovanul îl invită pe ministrul florentin la o discuţie clarificatoare, bizuindu-se pe simpla realitate. Această căsătorie trebuia făcută, spunea el; şi faptul că tulbură atâta lume, Spania, Franţa, Ferrara, Parma, este un motiv în plus pentru grăbirea încheierii ei. Desigur, spaniolii nu văd cu ochi buni alianţa dintre Gonzaga şi Medici, deoarece ar vrea să-i vadă pe prinţii Italiei dezbinaţi, nu prea puternici şi vasali Spaniei. Pe de altă parte, francezii fac presiuni asupra lui Vincenzo, caută să-l momească cu tot felul de promisiuni şi de onoruri, îi oferă pe fiica ducelui de Lorena, rudă a regelui, pentru că ar vrea să vadă în viitorul duce de Mantova un partizan al Franţei; şi tânărul, care nu e prea absorbit de interesele statului, n-ar fi străin de tendinţele acestea. Ducele de Ferrara nu-şi iubeşte cumnatul şi ar fi bucuros să se intituleze stăpânul său; cei din familia Farnese, se ştie, nu-i

mai pot fi prieteni după cele petrecute cu Margherita, etc. etc. „Spun aceste toate pentru a demonstra că nu trebuie să se ţină seamă de pălăvrăgelile din afară, continuă Donaţi, şi dat fiind că nu ne lipseşte posibilitatea şi nici priceperea, să vedem cum putem clarifica mai repede situaţia între noi doi”.

Vioiciunea acestui fel de a vorbi îi plăcea lui Vinta care adoptă bucuros acelaşi limbaj; şi cei doi miniştri au căzut la învoială, în deplin acord, deşi amândoi atenţi la interesele propriului senior. Dar când mantovanul a cerut să vadă, fie chiar şi în treacăt, pe principesă, fiindcă primise

această sarcină din partea lui Vincenzo; pentru a-i face o relatare precisă în legătură cu frumuseţea ei, Vin la a fost prompt în răspunsul său afirmativ, desigur; păcat însă că principesa tocmai se pregătea să plece la Livorno unde fusese chemată de tatăl ei care voia să o sustragă de la durerea morţii surioarei Anna. Ar putea să o vadă fără a fi el văzut, în timp ce se urca în trăsură, propuse Donaţi; Vinta lăsă să se înţeleagă că accepta, dar între timp dădu ordin majordomului casei principesei să grăbească plecarea; să plece din Florenţa înainte de ivirea zorilor. Motivul pe care îl înfăţişă ducelui era următorul: principesa, atât de încercată de durere, ar fi părut prea palidă şi slabă în ochii subtilului judecător.

Între timp, se pregătiseră gătelile fetei alese pentru probă. Era o tânără de 21 de ani, înaltă, nici slabă şi nici grasă, bine proporţională, cu un chip deloc vulgar, înnobilat chiar de coafura şi rochia elegantă; modestă şi ruşinoasă, dar vioaie ca spirit. Bastardă a familiei Albizi, purta numele de Giulia; i s-a făcut o rochie dintr-un material colorat, cu mânecile şi gulerul brodate, au pieptănat-o şi i-au arătat-o lui Donaţi care, după ce a privit-o şi a murmurat că i-ar fi plăcut să fie mai atrăgătoare, hotărî că putea merge şi aşa. Se decise întâlnirea. În timp ce secretarul se întorcea la Mantova, micul grup florentin se aşează în ordine pentru a porni la drum.

De la Mantova, ducele Guglielmo urmărea pas cu pas evenimentele: auzind că era blamat la curtea papală pentru că aranjase ca înaintea unui jurăm în sfânt să se comită un păcat mortal, după ce în primele momente el dirijase acţiunea „acum i se păru mai înţelept să-şi decline întru totul orice răspundere morală! Declarând cazul mult prea delicat pentru conştiinţa lui, îi lăsase fiului toată libertatea de acţiune şi acum îl privea cum se lansează în această întâmplare, direct şi fără ocolişuri, cercetându-l cu o privire clară şi de gheaţă, în ale cărei străfunduri. se insinuase o licărire de invidie.

Vincenzo, nesuspectând maliţiozitatea paternă, discuta şi accepta condiţiile, deloc jignit, ci foarte convins de cele mai bune rezultate. Cererea Medicilor, o josnicie" după părerea ambasadorului francez, i se părea o provocare; şi faptul că el o accepta nu numai ca fapt fizic, ci şi din punct de vedere moral, fără a simţi nimic din ceea ce înseamnă pudoare, este un indiciu al felului său de a trăi fără perdea, care nu-i îngăduia să se maturizeze precum şi bunele şi inteligentele sale impulsuri, pe care însuşi Belisario Vinta i le recunoştea.

La 4 aprilie, Vincenzo plecă la Veneţia cu o frumoasă suită de gentilomi, pregătită sub privirea discriminatoare a secretarului Donaţi, şi asistată de o grijulie radă a lui, Cari o Gonzaga, având aici când rolul de înţelept, când de om care deplângea faptele. Au pornit-o pe o corabie de gală mică dar solidă, luând-o pe Pad spre Comacchio, când au dat de două mori care, fiind smulse de pe mal de puterea apei învolburate, rătăceau de-a lungul râului. „Întâlnire bestială" se exprimă Donaţi, simţindu-se mai mult ca oricând un om raţional în faţa iraţionalului naturii. Ciocnirea a fost gravă, strigăte de „Isu-se Cristoa.se!" s-au înălţat dispe – rate, şi prinţul se pregătea să se arunce în apă şi să înoate, când corabia a reuşit să-şi croiască drum printre mori şi să-şi reia liniştita ei navigare.

În dimineaţa zilei de 5 aprilie au sosit la Veneţia şi s-au instalat pe Canale Grande; de îndată oraşul se animă de pe o terasă pe alta în murmure, şoapte, semne secrete.

Vâltorio Cappello, fratele Marei Ducese Bianca, a venit la principe ca să sondeze terenul. Ambasadorul regelui Franţei a făcut la fel şi, desigur că ceva a cules şi el din aluzivele reticenţe ale lui Vincenzo, care, pentru a intra în climatul aventurii, nu se dădea în lături de la picanterii, stridii, mâncări de post fierbinţi ca în ajunul Paştilor.

Grupul de florentini sosi pe data de 9. Contrar principelui, Giulia nu mai mânca şi nu mai dormea, preocupată să asculte şi să traducă în sinea ei instrucţiunile pe care Belisario Vinta i le dădea cu o obiectivitate precisă şi crudă; şi Vinta, deşi recunoscuse dificultatea acelei sarcini, încet, încet, urmărea în elevă progresul lecţiilor date. Timiditatea ei devenise o aşteptare, teama virginală devenise curiozitate. Privirea Giuliei pierduse în timpul călătoriei lumina pură a inocenţei.

Ce teatru această călătorie! O porniseră la drum ca persoane particulare, Vita travestindu-se într-un burghez obişnuit, fără medaliile şi semnele distinctive ale rangului său; dar la hanuri, era salutat cu „cavalere, cavalere” şi toţi hangiii se plecau în faţa lui, recunoscând după fizionomie pe puternicul ministru florentin. Desigur că a-l vedea însoţit de acea neobişnuită suită, frumoasa fată şi ambigua matroană din escortă, era un prilej de tulburare pentru toţi; dar atmosfera de aventură secretă care plana asupra grupului cum putea fi risipită? Ministrul inventase o povestioară de comedie cinquecentescă, patetică şi romantică pe cât se putea: tânăra aceea, se prefăcea el că mărturiseşte hangiilor, ar fi fata unui căpitan german, prietenul său – şi se născuse în Italia cu douăzeci de ani în urmă: dădea până şi numele căpitanului, Freuchberger, care-şi aştepta nerăbdător în Germania copila pe care n-o văzuse niciodată. La fiece etapă povestea lui se îmbogăţea; când au sosit la Veneţia, era atât de bine rotunjită şi de potrivită, încât ar fi fost păcat să n-o folosească.

Veneţia a servit bine şi. acestei intrigi după cum serveşte bine oricărei intrigi de dragoste. Într-adevăr, nu e oraş mai potrivit decât Veneţia pentru amorurile secrete –

observa Vinta stabilindu-se cu femeile lângă Canal Grande, într-o vilă a unui slujbaş al marelui duce. Dar aici se întâlni cu ceva neprevăzut: slujbaşul florentin era pe moarte, ba chiar muri în beara aceea. Aproape cald încă, a fost scos afară din casă şi transportat în biserica alăturată; apoi s-au împărţit încăperile, pregătindu-se scena pentru întâlnire. Belisario Vinta dovedea o atenţie excesivă care depăşea fireasca grijă a misiunii sale, încercând închizătorile şi trântind uşile, ca să poată împiedica orice truc; continua poate în el spiritul caricatural, de comedie, pe care şi-l însuşise odată cu plecarea din Florenţa. Medita asupra unei anumite mici terase care-i părea accesibilă. Măsură distanţa de la pământ şi, în sfârşit puse pe un om ai său de pază în strada vecină cu sarcina de a supraveghea mica terasă, ferestrele, uşile, acoperişul şi toată casa.

S-a ajuns la 11 martie. Seara, Vincenzo, dezinvolt şi vesel, s-a oprit la vila unde locuiau florentinii cu un cavaler al său şi cu demnitarul Donaţi: în mod confidenţial.

se pregătea pentru noapte, bine dispus, agitându-se, sigur de trupul şi vigoarea sa de bărbat tânăr; râse şi închise uşa. Ministrul toscan stătea afară de pază; el şi Donaţi numărau orele.

Trei ore: nicio mişcare nu agita perdeaua cufundată în linişte: ministrul şi secretarul se consultau dacă nu ai fi cazul să meargă să „vadă ce se întâmplă”, când uşa se deschise pe neaşteptate şi tânărul principe ţâşni îndoit de mijloc, ţipând de durere: „Acasă, acasă!” ceru el cu o voce sfxşietoare. îl cuprinseseră obişnuitele sale colici, povestea gâfâind. În timp ce i se aduceau compresele calde, iar Vinta se bucura în sinea lui că nu trimisese în cameră masa gata pregătită – nu se ştie niciodată ce zvonuri s-ar mai fi putut scorni, legate de vreo încercare de otrăvire. Vincenzo mâncase prea mult, mai ales prea multe stridii şi ţipari, încât acum nu se gândea decât la patul lui, unde să poată suferi singur şi lăsat în pace. Au plecat: gondola abia cotise din canalul lateral în Canal Grande când cavalerul Vinta şi intră în cameră. Relatarea a fost negativă.

Zilele care au urmat au fost cu adevărat înfiorătoare

pentru cei c. are-l înconjurau pe Vincenzo Gonzaga. În jurul principelui, încă suferind de dureri de abdomen, dar mai degrabă umilit şi abătut, se învârteau oamenii săi cu feţe lungi şi întunecate. Pe Marcello Donaţi îl încerca o senzaţie de greaţă; o clipă a bombănit şi el că i se pare limpede că voinţa Domnului se împotriveşte în mod vădit unei asemenea fapte. Cârlo Gonzaga era cu totul zdrobit; „Aici e nevoie de o rugăciune pentru alungarea diavolului”, afirma el, şi de un călugăr dintre cei mai tari împotriva duhului rău. Oare nu fusese dovedită prin destule semne funeste prezenţa necuratului, aducătoare de rău? Gentilomul nostru le enumera: primul semn, Donaţi sosind la Florenţa se întâlneşte cu un cortegiu funerar, al principesei Arma, sora Leonorei. Al doilea semn: Vinta sosind la Veneţia găseşte un mort în casă. Al treilea semn, principele călătorind spre Veneţia a fost cât pe-aci să se înece în Pad. Nu lipseau nici semnele de mai mică importanţă. Trebuia să ai ochii închişi ca să nu recunoşti gheara diavolului.

Simţind sau nu mirosul de sulf al iadului; Vincenzo îşi pierdu capul, renunţă la soţia din familia Medici, îi scrise unuia din miniştrii mantovani cerându-i să-i povestească cele petrecute tatălui său şi să-l lase pe el să hotărască sau nu dacă trebuie să insiste în această blestemată probă: sau n-ar fi mai bine să se procedeze împreună cu ambasadorul francez la tratativele de căsătorie cu fiica ducelui de Lorena? în sfârşit, aceasta era o ocazie pe care ducele de Guglielmo a apucat-o cu amândouă mâinile ca să-şi biciuiască fiul în vanitatea sa de libertin, el cel pocit de natură, el nefericitul, cel cu atâtea tare, cocoşatul. Răspunsul a fost foarte rece: ducele, hotărât să nu se amestece în această situaţie, şi-a sfătuit fiul să încerce să distingă o durere de abdomen întâmplătoare de propriile şi realele sale posibilităţi: dacă durerea aceea era doar o scuză, atunci „s-o lase baltă”. Cât despre înrudirea cu Franţa, ideea îl revolta pe Guglielmo atât ca om logic cât şi ca om politic: i se părea, spuse cu duritate, că intrase în prea multe încurcături cu Parma şi cu Florenţa, fără să mai

rişte să intre în aceleaşi încurcături şi cu un om ca regele Franţei: să înceteze deci orice tratative prost venite.

Nici nu sosise încă această biciuitoare scrisoare oficială, când Marcallo Donaţi îşi regăsise întreaga forţă şi răceală a judecăţii. Nu exista scăpare, trebuia să-l convingă pe principe să se reîntoarcă la vila florentinilor. Marcello simţea propria-i responsabilitate în această întâmplare, ba chiar se folosea, pentru a se stimula singur, de impulsul orgoliului personal: nu garantase el la Florenţa pentru calităţile fizice ale elevului său? îşi amintea exact cuvintele. Cu aceleaşi cuvinte îl reînsufleţea acum pe principe, îl stimula printr-o discuţie cu tâlc, plină de subînţelesuri libertine şi de îndemnuri îndrăzneţe; şi în timp ce-l hrănea cu mâncăruri uşoare şi totuşi substanţiale, convenită" şi asupra ideii cu călugărul exorcist.

De ce nu? explica el apoi rece: ar fi slujit, dacă nu la altceva, măcar să-l asigure şi să-l sustragă de la obsesie pe imâr. O atât de delicată analiză a stării psihice a principelui îi reuşi: în seara de 14 martie Vincenzo intră „în arenă"; după un sfert de oră, Vinta a fost chemat ca martor, putând să povestească despre o întâlnire victorioasă.

Ceea ce a fost definit drept cel mai mare scandal din Cinquecento se încheiase acum. În asistenţa întregii Italii, după cum se exprima Marcello Donaţi, primindu-şi ca pe o decoraţie titlul de „maestru în codoşie", a reînviat nu numai onoarea familiei Gonzaga ci şi onoarea lombardă. Şi în faţa acestui rezultat, ce importanţă mai avea consolarea Giuliei, care, în mica-i dar dureroasa dramă, îşi plângea soarta sub ochii ministrului Belisario Vinta; acesta era gata-gata să-şi piardă stilul, ocărind mintea scurtă a femeii: incapabil să discearnă în lacrimile ei decepţia femeii în faţa propriei ei naturi (şi interogatoriul luat fetei, în toată cruzimea lui anatomică, ne demonstrează decepţia, insatisfacţia, şi acel gen de opoziţie al femeii împotriva fiinţei bărbatului pe care numai pasiunile arzătoare sau lentele deprinderi reuşesc să le potolească).

Toţi ceilalţi erau foarte veseli: Carlo Gonzaga, fericit să vadă dejucate şiretlicurile diavolului; în marea-i satisfacţie, simţea că i se vindecă şi înveterata lud boală de rinichi; Marcello Donaţi oferea florentinilor confirmarea garanţiilor sale; Belisario Vinta răsufla uşurat pentru faptul că el condusese acţiunea la un sfârşit favorabil intereselor seniorului său; cumătră bătrână, trecută prin multe, folosindu-şi priceperea, ştia că merită un dar scump. Până în cele din urmă zâmbi şi Giulia: i se făgăduia o zestre bogată, un soţ, şi era cert acum că nu avea să mai trăiască în mizerie. Cât despre viaţa ei de femeie, avea să înceapă şi ea să mintă; şi i-a fost uşor s-o dovedească în mod fericit, într-o seară când principele i-a făcut o nouă vizită, cu mare plăcere.

La Florenţa, relatările lui Vinta erau disputate de duce şi de Marea Ducesă. „Scrisoarea dumneavoastră oficială ne-a redat liniştea, deoarece prima scrisoare ne luase orice speranţă…” scria Serguidi lui Vinta, adăugând cu un zâmbet subţire: „Senioria Voastră a adus ducatului un serviciu cu adevărat demn de trecut în istorie”. E de necrezut cât s-au mai distrat pe seama cuvântului „serviciu” la Palazzo Vecchio. Bianca Cappello recompunea cu realismul ei colorat şi vaporos scenele descrise de primul ministru şi putea să presimtă pe dâra acelor cuvinte stimulentul primăverii veneţiene. Francesco dei Mediei îşi simţea liniştită propria-i vanitate, întrucât reuşise să impună unor oameni îngâmfaţi ca cei din familia Gonzaga o faptă atât de insolită, „într-adevăr ceva nedemn, nu numai pentru principi ci şi pentru persoane de rând”, după cum judeca cineva pe bună dreptate; şi în calitatea acestei satisfacţii îşi dezvăluia întortocheata sa fire, acea eruptivă brutalitate tainică pe care nici măcar graţia persuasivă a Biancăi Cappello nu reuşise s-o destrame. Prin urmare nunta s-a hotărât. Şi în timp ce la Mantova se anunţa căsătoria, iar slujba de mulţumire se oficia la biserica sunt Andrea în prezenţa lui Belisario Vinta, adulat la curte şi răsfăţat, la Florenţa i se anunţa în sfârşit Leonorei apropiata ei căsătorie şi, fără a se mai pierde vremea,

începuseră să i se croiască tot felul de brocarturi în fir de aur şi argint.

Deşi atins într-o măsură de peripeţiile „congresului de la Veneţia”, cum numeau unii oameni cu haz cele petrecute acolo, Vinccnzo se sugestiona să nu simtă umilinţa pe care o ascundea de fapt victoria lui; umbla prin Mantova şi-şi afişa excentricitatea, lăsând în grija ducelui Gugliebno contractul matrimonial; ducele, văzând hârtiile semnate, găsi o clauză de modificat: contractul spunea că în cazul decesului soţiei, dota trebuia restituită în întregime familiei Medici. De ce în întregime? întreba el; şi cerea să se modifice paragraful în acest sens: în cazul morţii Leonorei, jumătate din dotă să revină Medicilor şi jumătate să rumână familiei Gonzaga.

Belisario Vinta se înfurie: i se părea un abuz ca în ajunul nunţii să mai revină asupra punctelor pactului de mult stabilit; şiret cum era, pricepu repede că ducele voia să tragă un folos practic de pe urma concesiei pe care o făcuse şi declară: „Bănuiesc că Senioria Voastră nu va voi să se spună că doreşte să fie plătită pentru probă”. Se duse să se tânguie lui Vincenzo, care nu s-a putut abţine să nu zâmbească, adulmecând îndată izul vechiului păcat al avariţiei paterne; a luat asupra lui rezolvarea situaţiei, arătând că se interesează doar din respect faţă de tatăl lui şi ferm hotărât să nu împingă lucrurile mai departe; între timp. Îşi atârnă ia căpătâi portretul Leonorei şi se pregăti să plece la Florenţa să-şi cunoască logodnica.

Când sosi Vincenzo cu suita sa de tineri gentilomi, care-şi prinseseră la şei pistoale impresionante, lăsând să le zángano arme aurite, lucrate în stilul de Damasc, bătute în pietre scumpe, la Florenţa mai toţi se îndrăgostiră de el; poporul, care vedea o adevărată înfăţişare de mire în acest luxos lombard, îmbrăcat tot în alb-auriu şi roşu, cu barba blondă pufoasă care-i urca de la bărbie spre obraji, ca poleită în aur; cu privirea-i electrizantă, cu felul lui de a fi deschis, şi călărind într-un stil nesăbuit; Bianca Cappello, care-i recunoştea supraplinul temperamental, era încântată ştiindu-se arbitra căsătoriei dintee copiii celor

două principese austriece ce o urâseră atâta, ridicându-se împotriva ei în dubla lor calitate de fiice şi surori de împăraţi şi de femei virtuoase; Francesco de' Medici era surprins de atitudinea degajată şi veselă a tânărului Gonxaga; curtea era înviorată de prezenţa manto vanilor care aduceau şi un val de prospeţime cordială în înţeleaptă dar prea încordata şi câteodată prea severa viaţă florentină; mireasa, în sfârşit, se lăsa condusă de fluxul simpatiilor spre dragostea mirelui, vărul ei. Prima lor întâlnire a fost bine calculat reţinută, păstrându-se distanţele; ca numai după o zi Vincenzo s-o şi sărute în public şi să se „zbenguie" cu ea – după cum scrie un ambasador.

Încă o dată această povestire prinde lumină printr-o întâlnire de dragoste. Şi pesemne că avea dreptate cronicarul mantovan care ne spune că nicio femeie nu reuşea să reziste farmecului drăgăstos al lui Vincenzo, pe care se pricepea să şi-l arate când partenera îi plăcea. Cronicarul defineşte această putere de atracţie cu un nume pretenţios, „demnitate", înţelegând pesemne prin aceasta capacitatea de dragoste plină de dăruire, generoasă, neîntinată de calcule şi de reticenţe. Şi acum e rândul Leonorei să fie prinsă în mreje.

Fiica lui Francesco de' Medici nu era o cucerire uşoară şi nicio tânără uşor de catalogat. Deşi lui Marcelo Donaţi i se părea foarte frumoasă – el judecând-o după constituţia şi robusteţea ei de soţie şi viitoare mamă, în acel fel umilitor al cărui secret îl deţin medicii şi care ar convinge pe orice femele înfloritoare (dacă n-ar fi toate atât de răbdătoare în fidelitatea lor faţă de natură) să apuce calea ascetismului şi a renunţării – Leonora nu era frumoasă după toate canoanele clasice. Bine legată şi înaltă, trăsăturile ei nu erau cruţate de o oarecare lipsă de armonie, accentuată de modelajul maxilarului lung ce se încheia într-o bărbie destul de ascuţită, semn şi de ascuţime spirituală; moştenise de la mama ei buzele prea groase ale casei de Habsburg: şi această seriozitate a fizionomiei care avea să devină mai târziu expresia unei

tării de caracter, era subliniată şi totodată îndulcită de prospeţimea coloritului fără pată şi de graţia gesturilor şi mişcărilor totuşi spontane în preţiozitatea lor. În prea eleganta-i înfăţişare, Leonora îşi vădea inteligenţa analitică şi ironică, dezvoltată pe un fond de melancolie care ar fi putut chiar s-o întunece, dacă nu s-ar fi apărat prin resursele de autoritate pe care le au femeile florentine în genere şi femeile din cavsa Medici în mod special.

Cu spiritul ei critic treaz, deloc entuziasmată de surpriza şi plăcerea ameţitoare cu care a copleşit-o cornul abundenţei nupţiale, Leonora parcă s-a lăsat culeasă de soţ. împotriva inimii, am putea spune; deoarece cunoscând suferinţele mamei ei, Giovanna de Austria, bolnavă de gelozie pe soţul care o înşela, şi extrăgând astfel o înţeleaptă dar pesimistă morală în legătură cu relaţiile conjugale, nu găsea ¡acum în realitate nimic care să coincidă cu teoriile ei. Se simţea ca trădată de fericirea de a iubi şi de a fi iubită; şi i se părea aproape dureros s-o accepte.

Şi lotuşi, în primăvara acelui an 1534 erau zile care să-ţi umple sufletul aidoma pomilor înfloriţi într-o livadă. Şi pulsaţiei sângelui îi răspundea vârtejul multicolor al curţii: în negru tatăl, blondă şi azurie marea mamă vitregă, strălucitor în purpura lui unchiul cardinal, în alb şi roz prea fcânăra mătuşă Virginia, în roşu-aprins surioara de zece ani, Maria, care avea să se căsătorească după doar câţiva ani cu Henric al IV-lea şi să devină regina Franţei: culori, culori; pe un fond de brocarturi, de ţesături în fir de aur, catifele şi atlazuri, în sclipirea pietrelor scumpe şi a perlelor revărsate în cascade. Veneau ambasadori, doamne şi domnişoare, gentilomi; se făceau pregătiri pentru un festin, pentru un hal mascat, pentru un concert sau un bal. Şi în timpul unui bal, putea să i se întâmple Leonorei să surprindă într-un zumzet confuz, pe care-l asculta dintr-o deprindere de atenţie, una din lungile discuţii care se agitau pe tăcute între Mantova şi Florenţa, asupra problemei titlurilor.

Poveste moartă pentru noi, problema titlurilor era o

crudă încercare pentru nervii principilor italieni; adevărat semn al unei epoci bolnave, care se susţinea prin aparenţe şi în ele îşi transfera ambiţiile şi pasiunile; aşa ei a această înflăcărată şi istovitoare trudă a ambasadorilor la curţile imperiale şi papale şi pe la micile curţi italiene, pentru meschinăria obţinerii unui drept ereditar. De când Casimo I, cu titlul de Mare Duce, cucerise primatul asupra ducilor uomnitoii de Savoia, Mantova, Ferrara, Parma şi Urbino, animozitatea împotriva familiei Medici se amplificase până la ură; se complica apoi cu animozităţi reciproce ale diferitelor curţi ducale care se certau între ele, subtilizând apelativele pe care să şi le dea sau nu, în funcţie de alianţe şi descendenţe. Guglielmo Gonzaga era dintre cei care sufereau cel mai mult din cauza lăcomiei de titluri, într-atât încât să se îmbolnăvească de gelozie că soţia lui, fiica împăratului, avea drept la apelativul de Alteţă Serenissimă, titlu negat lui. îl solicitase cu atâta patimă pe împăratul Rudolf, încât căpătase concesia dreptului la aceiaşi titlu, reuşind ca să i se acorde chiar la curtea lui şi de către unii din principi; nu însă de cei din familia Medici, nici măcar acum cu ocazia căsătoriei, deşi Leonorei i se dăduse libertatea să-şi numească socrul după dorinţa lui. Se ajunsese la acest punct de pedantă subtilitate: Beiisario Vinta primea minuţioase instrucţiuni din partea ducelui, cu ordinul de a se adresa cu titlul de Alteţă şi tatălui şi fiului Gonzaga, dar să nu le acorde aceste titluri şi în scris; şi Beiisario, ca să dea ascultare ordinelor, trebuia să recurgă la abilitatea de a-i scrie ducelui la persoana a treia sau de a se adresa secretarului său.

Pentru că, îi explica Marele Duce lui Maroeuo Donaţi în timpul unui bal, în ceea ce-l privea ar fi acceptat cu plăcere dorinţa lui Gonzaga, dacă n-ar fi fost pe urmă nevoit să recunoască aceleaşi titluri şi ducelui de Ferrara şi ducelui de Urbino: şi atunci? Toţi Alteţe? Toţi Serenissimi? Donaţi îi dădea dreptate, nu toţi; dar în cazul lui Gonzaga, da. Prezent la orice problemă, anumite discuţii, absorbite odată cu aerul respirat, nu-l plictiseau, ci îi serveau drept pretext pentru o serie de speculaţii

logice. Că, după aceea, în forul lui interior le judeca mai sever, e posibil, dar nu e sigur; şi în ci, ca într-atâţia, puteau coexista critica şi respectul faţă de pasiunile din vremea sa.

Mai maleabilă decât soţul ei, Bianca Cappello se înţelesese imediat cu Donaţi; îi făcea plăcere faptul că era medic, fiindcă îi putea povesti toate slăbiciunile fizice ce începuseră s-o mineze buhăind-o, făcând-o mai grasă decât era normal. Vorbeau şi râdeau împreună, când unul când celălalt glumind asupra manierelor lombarde şi veneţiene; dar fără a pierde niciunul nimic din controlul şi propria fineţe. „Ştiţi”, se destăinuia Bianca, înclinând spre chipul ascuţit al mantovanului curbele albe şi prea ample ale persoanei sale, „încă nu au încetat denunţurile împotriva principelui vostru; dar Marele Duce care nu e Francesco, ci Toma necredinciosul, râde de toate astea cu poftă”. Donaţi îi mărturisea la ureche că din episodul din Veneţia va rămâne un martor: fata florentină, Giulia, se credea însărcinată. Ce alt pronostic mal de bun augur putea fi pentru căsătoria lui Vincenzo cu Leonora?

De foarte bun augur pentru miri, destinul Giuliei pare supus însă unei condamnări morale (şi de ce ar trebui să ispăşească tocmai ea, adică cea mai nevinovată, rămâne o enigmă care nu ne revine nouă s-o dezlegăm); după naşterea copilului lui Vincenzo, care a fost trimis la Mantova, unde totuşi nu-l găsim printre numeroşii fii naturali ai lui Gonzaga, au căsătorit-o, acordându-i-se o dotă impresionantă, de trei mii de scuzi de aur, cu un muzician de la curtea medicee, numit Giulio Romanul, în care va trebui să recunoaştem cu o exclamaţie de surpriză, un nume celebru din istoria muzicii, Giulio Caccirii. Artist genial din grupul de muzicieni ai lui Bardi, numărându-se printre inovatorii în moduri de armonie, Caccini era însă atât de brutal ca om, încât a jucat rolul lui Iago într-una din cele mai îngrozitoare drame din Casa Medici; asasinarea Leonorei da Toledo, soţia posomorâtului don Piero, fratele mai mic al Marelui Duce; se pare că muzicianul i-a dat lui don Piero un bilet de dragoste,

compus în stil spaniol de amantul ei Bernardino Antinori; şi astfel au fost omorâţi amândoi amanţii, numai ia cei douăzeci de ani ai Iot. Delaţiunea nu i-a adus totuşi noroc lui Caccini deoarece, după gestul lui, curtea abia 11 mai tolera; şi s-a căsătorii eu Giulia tocmai în speranţa de a reveni în graţiile ducelui Ce viaţă i-a oferit ei, este un secret conjugal rămas obscur pentru noi; dar după ce i-a dăruit soţului câţiva copii printre care viitoarea celebră cântăreaţă şi compozitoarea Cecehina, Giulia a murit tânără, înainte de 1600, poate zdrobită zi de zi de aroganţa despotică, de vanitatea şi poate şi de dispreţul soţului ei; iar amintirea celor petrecute la Veneţia avusese timpul să devină o legendă secretă.

Acum, Bianca Cappello şi Donaţi se amuzau în legătură cu cele petrecute la Veneţia; apoi, pe nesimţite, Bianca trecea la altceva. Era adevărat că familia Gonzaga avea perle atât de frumoase şi în cantitatea impresionantă de care se vorbea? Desigur că avea, îi răspundea jovial Donaţi, deşi nu atâtea câte poseda Casa Medici; şi apoi toate câte erau le purta ducesa (nu era adevărat, bătrâna ducesă se îmbrăca foarte modest şi-şi punea bijuterii numai la serbările de mare gală). Şi avea să i se dăruiască îmbrăcăminte principesei? Marcello credea că e dator să răspundă afirmativ: da, desigur: şi imediat Marea Ducesă, precisă şi practică, întreba cum de reuşiseră să i le coasă veşmintele fără să-i ia măsurile? Donaţi născocea o mică conspiraţie de garderobă: „poate că le-or fi avut în ascuns” asigura el, şi înţelegea de ce i se lua interogatoriul: celor din Casa Medici le era teamă să nu i se treacă Leonorei veşmintele Margheritei Farnese.

Fantoma Margheritei se înălţa ca o sperietoare asupra acestei nunţi; şi, într-o măsură, toţi îi răneau imaginea. Nu ştim dacă şi cum o vedea Leonora; desigur cardinalul Ferdinando, fratele lui Francesco de’ Medici, implacabilul duşman al Biancăi Cappello, se interesa ce cardinali şi (-îţi o însoţiseră pe Margherita la prezentarea ca mireasă şi se arăta foarte invidios de onorurile faţă de Casa Farnese. Şi faptul că Vincenzo se gândea la prima

soţie cu un anume simţământ de umbrire a bucuriei, pe care el se încăpăţâna să-l numească plictiseală, ni-l arată un mic fapt semnificativ: nu voia cu niciun chip ca Leonora să-şi facă intrarea la Mantova La 30 aprilie, ziua în care îşi făcuse apariţia acolo şi Margherita.

Marele Duce nu mai sfârşea cu scuzele pentru fastul care se pregătise la Florenţa; nu era cine ştie ce, spunea el, doar mici serbări improvizate, fără mare inventivitate, din moment ce timpul scurt nu le-a permis mai nimic; dar până una alta s-a organizat o partidă de joc de minge, la care au participat principi şi nobili, îmbrăcaţi în costume trasate cu fir de aur, reuşind să o facă animată şi elegantă, după o regie precisă, dar cu aparenţa dezinvolturii; apoi o populară bătaie cu pietricele, joc în care artizanii din diferite corporaţii răbufniră în instinctele lor de sfadă, aruncând cu pietre în coifuri şi în armurile de hârtie şi câlţi, cu atâta convingere încât foarte mulţi au ajuns acasă şontâc-şonlie, privind şaşiu, sau cu ei te un dinte rupt: „ceva nebunesc” comenta înţeleptul Donaţi. A fost şi o splendidă coridă. În fiecare seară la Palazzo Vecehio se dansa, în timpul zilei se dădeau concerte de cameră; şi erau acele „moduri noi” ale grupului Bardi, oare, ca ultim rod al umanismului, aveau să renoveze, limbajul muzical şi să redea muzica eliberată de virtuozităţile de contrapunct, mai apropiată de interpretarea afecţiunilor şi sentimentelor, purtând-o spre olimpul luminos al lui Claudio Monteverdi şi a marilor realizări din seicento muzical italian.

În seara de 22 aprilie, sub un cer înstelat, în Florenţa, la lumina torţelor, ieşi o mulţime de lume mascată, precedată de un car încărcat de bărbaţi şi copii care cântau madrigale pe muzică şi texte de Giambattista Strozzi tânărul. Cortegiul era format din opt grupuri alegorice care înconjurau opt bivoliţe înşeuate, călărite ele câte un foarte abil călăreţ, de meserie. Şi aşa a apărut figuraţia zeilor nupţiali care alungă melancolia, Amazoanele luptând împotriva lascivităţii, şi desfrâul lui Circe înfrânt de Castitate Un grup de mascaţi erau mauri

din Abisinia, un altul reprezenta cele şase vârste ale omului, un altul readucea pe pământ eroii Casei Gonzaga şi ai Casei Medici; dar cel mai bizar grup mascat a fost fără îndoială acela oferit de Marele Duce Francesco, care numai prin titlu, „Umorile spirituale ale creierului nostru" şi apărea ca o expresie a timpului şi a autorului. Extravaganţă elegantă, sărbătorirea cu bivoliţele, şi rară deoarece era foarte costisitoare şi foarte dificilă. În cântec şi muzică, la lumina torţelor.

mascaţii au sosit în piaţa Santa Crooe unde tinerii au început să arunce doamnelor înghesuite în tribunele de lemn ridicate anume în jurul pieţii, sticluţe în formă de ouă, pline cu parfumuri, în timp ce bivoliţele alergau în cursă, steagul câştigător fiind înălţat pe treptele bisericii. Învingătoare a fost bivoliţa Marelui Duce.

Lui Vincenzo îi plăcea tot ceea ce vedea la Florenţa; chiar şi „Umorile spirituale", amplificate în creierul ducelui, şi care deseori însemnau capricii de moment. Socru şi ginere au căzut iute de acord, într-o dimineaţă când, în timpul solemnei ceremonii din Santa Maria del Fiore a înmânării trandafirului de aur trimis Leonorei din partea pontifului, au rămas în piaţă să tragă cu archebuza în ciorile cuibărite în campanila lui Giotto: s-au armonizat apoi în dezlănţuita vânătoare de mistreţi şi cerbi din bogatele rezervaţii medicee. Şi astfel vânătoarea, ca şi celelalte serbări, au fost aduse de mai multe ori în arenă, în aşteptarea zilei favorabile plecării, amânată de astrologul Marei Ducese, care părea neliniştit de un semn citit în stele cu privire la momentul cel mai favorabil al viitorului mirilor. După părerea lui, cortegiul nupţial trebuia să-şi mai amâne plecarea.

În perioada aceea, Bianca Cappello era absorbită de magie; credea, voia să creadă pentru a ajunge să spere, împotriva duşmăniei feroce a cardinalului Ferdinando, cumnatul ei, ştia că un singur lucru ar putea avea efect: naşterea unui fiu care să asigure succesiunea directă a lui Francesco deci Medici: încă nu pierduse toată speranţa; dar era o speranţă şubredă, dat fiind că avea nevoie de

ajutoare disperate ca acelea ale astrologilor. Astrologul Biancăi devenise consilierul ei; n-a fost nevoie de altceva decât de adeverirea anumitor prudente profeţii privind sănătatea Marelui Duce, pentru ca fiece cuvânt al lui să capete autoritatea oracolului.

În sfârşit, după ce astrologul a confirmat că se poate pleca, suita tinerilor mantovani a pornit cu aceleaşi pistoale mari prinse la şa, şi acelaşi zăngănit cu care să dezmorţească lumea paşnică. După două zile urmă suita soţiei, mai puţin zgomotoasă, dar plină de vigoare şi veselie, cu doamnele de onoare, domnişoarele, cavalerii şi pajii: lăzi mari de metal închideau trusoul şi prima rată din dotă, o sută de mii de scuzi, în piese de argint, pentru care, calculase Medici tatăl, ducele de Mantova ar fi putut căpăta cine ştie cită dobândă.

Albizi, Strozzi, Pitti, Salviati, Capponi, Neri, Acciaiuoli, Guicciardini, Buondelmonti, Bardi, Ricasoli, Panciatichi, Tomabuoni, Rueellai: în această înşirare a numelor celor din suită parc că citim istoria Florenţei. Gătiţi cu fast şi grijă, cu pene la berete şi culorile costumelor armonizate cu garniturile alese cu un gust ce putea atinge uneori un sofisticat rafinament, florentinii erau cu ochii treji, gata să remarce orice lipsuri, atenţi unul la altul şi mai ales cu ochii la lumea din Mantova; toţi, de la seniori ia militarii de escortă, de exemplu căpitanul Bisaccione şi căpitanul Signorelli, şi până la paznicul însoţitor care purta cu ostentaţie porecla drăcească de Farfanicchio. Grupul era conclus de cei doi fraţi ai Marelui Duce, cardinalul Ferdinando şi dqtn Giovanni, tânărul de 18 ani, bastard, gata la orice aventură, frumos, insolent, plăcându-i riscul, care avea să se arate doar mai târziu moştenitor al calităţilor militare ale lui Giovanni delle Bande Nere.

La 28 aprilie, mireasa sosi la San Benedetto în Polirone, minunată mănăstire care mai păstra încă mormântul acelei măreţe mânuitoare de regate şi conştiinţe care a fost contesa Matilde. A fost nevoie de o scrisoare papală pentru ca nobilele doamne să se poată

opri printre călugări care, neobişnuiţi cu societatea feminină îşi foşneau neliniştiţi rasele prin apartamentul oaspeţilor mănăstirii, improvizând un corp de serviciu pitoresc şi încurcat.

Dar o deplină glorificare, într-adevăr nupţială, s-a petrecut a doua zi, la palatulte, unde Leonora s-a mai oprit înainte de a intra în oraş, pentru a fi primită de cele mai nobile rude ale casei ducale. Ducele Guglielmo venise în caleaşcă pentru a o îmbrăţişa pe mireasă: şi plecase, luându-l cu el pe cardinalul Ferdinando care, dintr-un sofisticat argument de etichetă, nu dorise să apară la intrarea cortegiului în oraş.

Palatul pătrat dinte, unde Giulio Romano pare că a voit să prindă în liniile arhitecturale taina oamenilor de la şes în taifas constant cu pământul, apare pe de o parte ca un edificiu nu prea înalt, aproape turtit faţă de falnicii tei care-l înconjoară; dar capătă! elief pe măsură ce te 7 – Secretele iarailiel Gonzaga

apropii de el, pentru a se înălţa apoi într-un peisaj eu totul fantastic, de îndată ce începi să te mişti între zidurile sale. O bună dispoziţie fără rezerve specifică acelui cinquecento, bogată, înmiresmată, savuroasă, erupe din acest palat, creat anume pentru amorurile lui Federico Gonzaga cu Isabella Boscheşti într-un moment fericit. Nimic mari profund tulburător, decât tabloul lui Mantegna, *Camera nupţială,* din castel, bineînţeles; dar la arhitectura gândită după reguli umanist-geometrice, se adaugă nespus de libera inspiraţie a pictorilor şi a celor ce au lucrat ornamentele de stuc, cu bogăţia nudurilor amoroase în sala Psicheei, cu delicatele virtuozităţi în decorare, cu teatralul şoc până la spaimă din sala Giganţilor. Aici, fără îndoială că Leonora a fost condusă – era minunăţia locului – şi-a fost rugată să asculte, poate chiar de însuşi Vincenzo, cum glasul şoptit într-un colţ al sălii, face ca acelaşi glas să se audă, în unghiul opus, cu o vibraţie ce-ţi ia respiraţia, ca o vigoare subpământeană: şi într-adevăr ceva din noi, pentru o clipă, se prăbuşeşte în

lumea infernului, reîntorcându-se apoi şi strigând după ajutor…

Dar momentele de teamă şi extazurile stârnite piin secrete lucruri concrete au fost pentru Leonora în ziua aceea ca o îndepărtată reprezentare. Realitate era trăsura graţioasă, pe jumătate descoperită, înconjurată de tineri negustori din oraş, îmbrăcaţi în alb şi auriu; realitate era rochia ei de mireasă, din mătase albă, brodată cu perle, şi mai înnobilată de faimosul şirag de perle, diamante şi rubine pe care socrul i-l pusese la gât, îmbrăţişând-o (Vinta defineşte colierul drept „frapant", pe un subînţeles ton de depreciere); realitate era cortegiul, poporul care aclama, plânsul de bucurie al soacrei austriece, care o primi în faţa porţii. bisericii Santa Barbara; realitate era privirea albastră a lui Vincenzo care se apropia de ea şi o chema (cum să se apei e?) la altarul gătit cu mare pompă.

Se făcu şi cununia şi se cântă Te *Deum*: apoi Leonora intră în palatul ducal, trecu pe lângă o peisagistică de picturi, tapiserii, goblenuri, ţesături brodate cu fir de mătase şi aur, traversă marea sală Manto şi, în cele din urmă, fu condusă în camerele ei, unde soacra se duse s-o revadă, încă neîncrezătoare în atâta fericire. Ducele gusta compania inteligentului cardinal Ferdinando, iar rezerva nativă a floren linilor era infinită de generoasa ospitalitate lombaxdă; vremea lenevoasă, în aşteptare, îşi croia drum spre noapte. Soarele apuse. Şi închipuiţi-vă cum mantovanii şi florentinii, rudele şi prietenii, stăteau cu urechile ciulite spre apartamentul nupţial.

Dimineaţa, cavalerul de onoare al principesei, cel mai important personaj de la curte în acel moment, luat cu asalt la întrebări, părea satisfăcut: şi satisfăcut era şi Belisario Vinta, care citea în ochii mirelui ce puţin dormise în noaptea aceea. Vincenzo îi trimise Biancăi Cappello relatarea acelei nopţi (Bianca îi răspunse felieitându-l); şi cardinalul de' Medici luă pana în mână pentru definitiva ratificare.

Şi astfel au început veselele ceremonii oficiale: deschise temniţele, întreceri cavalereşti, lupte, jocuri de

arme. reprezentaţii teatrale. Nici nu trecuseră zece zile când Vincenzo, cu o euforie care ar putea să pară obtuzitate, îi mărturisi lui Vinta că, într-adevăr, relaţiile dintre tatăl lui şi el începeau să devină afectuoase, dovedind încrederea şi satisfacţia paternă; reuşind să-şi creeze singur iluzii, dar nu şi să amăgească perspicacitatea rece a celui din Volterra care continua să aprecieze relaţiile dintre tată şi fiu drept „o situaţie confuză”: Vincenzo spera, era mulţumit, îşi iubea soţia, poate că de pe atunci îi pregătea în *Nova Domus,* apartamentul la care se ajungea printr-un pasaj însorit, pictat în culori deschise, pe fonduri cu sonorităţi de galben şi pe treisprezece trepte mici, care păreau că duc la un etaj suspendat, descoperit, deschis spre verdele aprins al grădinii de pe marginea lacului. Cine ştie dacă era adevărat că Leonora a îndrăgit imediat lacul sau dacă nu cumva i se părea doar că-l îndrăgeşte fiindcă era iniţiată în acel gust de Vincenzo. Într-adevăr, prin soţul ei parcă se pierdea şi nu reuşea să-şi găsească temeiul, nici rând îşi punea la încercare subtila-i capacitate de analiză. Se lăsa transportată; şi deşi era obişnuită cu aerul marin al ţărmului deschis din Livorno, găsea că e plăcut să se ducă la pescuit în barcă sau în corabia lor de gală, pe lac, în sunetul muzicii, cântdind, fără a mai măsura timpul, în adâncul inimii ei pline de soare. Tot pe calea apei, tinerii căsătoriţi au pornit-o în iunie până la Veneţia, unde Leonora a înţeles în sfârşit sensul poveştii veneţiene care i se păruse altă dată prea colorată în relatările Bisneai Cappello. „Oi-aş miraculos” – murmura ca temându-se să nu leşine.

La întoarcere, soţii au trecut prin Ferrara; şi aici serbările au luat un Ion mai uşor, deşi în ritm mai acant; nu se mai încerca în trăirea acestor zile ardoarea care subţiase şi prefăcuse chipul Leonorei la Veneţia, până la a-i face pielea strălucitoare ca o mască volupbuos plăsmuită. Şi nici nu cobora asupra ei uimirea înspăimântată de a nu mai recunoaşte în nopţi succesiunea regulată a orelor, răsturnate parcă de o suflare obscură. Acestei tulburi vrăji

cu greu i s-a adaptat Leonora, prea inteligentă şi prea raţională pentru a se exalta. Jignită, nu. nu reuşea să fie, după cum i-ar fi plăcut, chiar dacă, fără a-i reproşa soţului că o tratează ca pe o amantă mai curând decât ca pe o soţie, simţea discordanţa, aproape incorectitudinea unei astfel de purtări şi nu atât pentru că ceea ce-i dezvăluia Vincenzo o dobora, cât pentru că era convinsă că viitorul nu putea să ducă spre o ascensiune o asemenea condiţie umană. Până în cele din urmă, acceptă în prezent viitorul pe care-l prevedea de pe acum; şi tocmai în asta constă nespus de inteligenta descoperire a Leonorei, într-un cuvânt care ar părea vlăguit: răbdare; nu pasivitatea cenuşie a celei ce a renunţat, ci constanţa luminoasă a celei ce e gata să ispăşească, zi de zi, chinuitorul privilegiu de a se simţi viu.

În această perioadă se situează unul din momentele decisive pentru formarea caracterului lui Vincenzo Gonzaga; iar vina tatălui de a nu-i fi fost favorabil la timp, va apăsa asupra fiului toată viaţa. Atât ducele cât şi principele au numit fiecare câte un delegat ca să cadă de acord asupra noii curţi a tinerilor căsătoriţi, care ar fi trebuit să fie un nucleu de tinereţe în palatul ducal; dar lui Guglielmo îi repugnă foarte mult această hotărâre, nemulţumit în avariţia lui şi stânjenit în absolutismul lui, încât tratativele nu reuşesc să-şi croiască făgaş. Vincenzo rămâne într-o situaţie de subordonat, mereu fără un ban, constrâns să se adreseze socrului său, care-i trimite prudent, totuşi înţelegător. Îi mai cere bani şi cumnatului său, Alfonso d’Este, ridicându-şi datoriile la 16.000 de scuzi de aur; până şi în schimbările de atmosferă familială se simte încurcat când, fiind invitat la faimoasele vânători ale Medicilor de la Poggio a Caiano, ducele Guglielmo se încăpăţânează să-i refuze permisiunea acestei călătorii, sub scuza vreunui posibil accident care ar putea tulbura o ipotetică sarcină a soţiei. Vincenzo trebuie s-o roage pe Bianca Cappello să apeleze la Marele Duce ca să scrie la Mantova, cerând să i se trimită fiica şi ginerele „hotărât şi fără şovăială”.

Ar părea o născocire şi totuşi este un fapt precis verificat că oricărei constrângeri din partea tatălui, fiul îi răspundea printr-o explozie de crudă sălbăticie. L-am văzut pe vremea existenţei lui Critonio; şi acum, în anul 1585, în timpul unei vânători la Poggio a Caiano, s-a întâmplat un misterios asasinat; într-o pădure jilavă şi umbroasă cade răpus un gentilom al Marelui Duce, pe nume Becearia; în grupul mantovanilor fumegă o archebuză; să fie a cavalerului Veri sau a vasalului său, Giannantonio Faliaguerra, sau chiar a lui Vincenzo? Cercetările au lăsat să cadă bănuiala pe Falaquerra; şi Francesco de' Medici l-a cerut ducelui de Mantova cu intenţia de a-l pedepsi; dar după aceea ordonă, cu prudenţă, să fie eliberat. Înăbuşită, ce-i drept, o poveste urâtă şerpuieşte de la Mantova la Florenţa; şi e adevărat că Vincenzo a ucis încă o dată, e adevărat că nu simte nicio remuşcare ci o senzaţie de intoleranţă; şi încă o dată, anxioasa lui constrângere dacă nu-i justifică starea, cel puţin i-o explică.

Ceva parcă înţelege şi ducele Guglielmo, dacă atât de des, din 1584 până în 1587, promite că-şi va chema fiul să ia parte la guvernare, chiar dacă apoi, pe neaşteptate, ridică podul şi-l lasă despărţit de castel, decepţionat şi jignit. Nu-i adevărat că nu încerca să se împace nici cu sine însuşi; odată ajunge să-l numească pe Vincenzo să comande intendenţa grajdurilor ducale; apoi, profitând de şederea la Florenţa a fiului şi a norei, dă ordin de rechiziţionare a 60 de iepe selecţionate pentru reproducere şi le vinde unui client de pe alte meleaguri. Când s-a întors Vincenzo, i-a reproşat acest lucru demonstrându-i cât de nesocotită şi de păguboasă a fost vânzarea; şi de astă dată

Guglielmo s-a dovedit ipocrit, spunându-i că avusese nevoie de bani, o absurditate chiar pentru cei ce ignorau conţinutul caselor de bani ţintuite în cămările vistieriei. Altă dată, sub influenţa îndemnurilor Marelui Duce de Toscana, îl cheamă în consiliu; dar îi e de-ajuns să vadă cu ce deferenţă şi atenţie i se adresau tânărului consilierii,

prevăzând în el pe viitorul şef de stat, pentru ca morbul geloziei să-l scoată din minţi.

Bolnav, Guglielmo, simţind cum îi slăbesc puterile fizice, voia să se refugieze în viaţa pe care şi-o făurise, descătuşată de mizeriile trupeşti. Şi statul lui atât de bine echilibrat în diverse ramuri, răspunzând unui sistem ce funcţiona de la centru la periferie, şi pe care el îl reexamina şi îl perfecţiona cu mereu mai luminată atenţie, când ocupându-se de reforma senatului, care să poată delibera liniştit şi just, când de comerţ care să exporte grânele minunate, salamurile excelente, şi derivatele din lapte, grase şi untoase în schimbul altor mărfuri egale în valoare şi calitate, când de emiterea monedelor noi, şi când de Spitalul Maggiore, refăcut de la cele mai importante la cele mai mici probleme (Guglielmo se ocupase până şi de doici pentru copiii găsiţi); acest stat pe care el îl proteja de viitoarele neajunsuri, achiziţionând de exemplu şi plătind, pământurile pe care particularii voiau să le vândă, pentru a evita să fie anexate de congregaţiile de preoţi şi călugări ce şi-ar fi mărit astfel prea mult puterea în provincie, ei bine, acest stat i se părea lui Guglielmo că era destinat să se fărâmiţeze odată ce l-ar fi lăsat în mâinile lui Vincenzo.

Tristă frământare. O clipă de fericire şi aproape de dragoste îl cuprinse pe Guglielmo în 1586, când i s-a născut un nepot, moştenitorul Francesco, un copilaş durduliu, alb şi frumos; atunci solii trimişi de la curte la curte să anunţe că dinastia promite să-i pună la picioare un nesfârşit viitor, au pornit în sunetul trâmbiţelor; Leonora şi Vincenzo au fost copleşiţi de daruri. Dar când la câtva timp după acest eveniment, Vincenzo vrea să se retragă într-un castel pe care i-l dăruise tatăl lui, Solferino, i se interzice această bucurie; se află deci în faţa unei noi constrângeri, de care ne dăm seama dintr-o misivă a lui Vincenzo, ce consemnează că vrea să plece acolo unde ceea ce va poseda va fi cucerit de el şi unde va putea „să trăiască şi să moară ca un adevărat soldat”.

Aceste cuvinte de eroism nu erau doar vorbele

nechibzuite ale unui revoltat într-un moment de izbucnire, ci se subînţelegea în ele şi un răspuns la oferta care-i fusese făcută de regele Franţei. De câţiva ani, Henric al III-lea, fără îndoială la sugestia lui Ludovic de Nevers, căuta să cheme în casa lui pe moştenitorul lui Gonzaga; de aceea îi oferise la vremea cuvenită o soţie de origine franceză, fiica ducelui de Lorena. Ce victorie pentru Ludovic, să-l înfrângă pe fratele Gugliehno, tocmai prin fiul lui, stârnindu-l la răzvrătire împotriva tatălui. Era o manevră politică; ce achiziţie pentru regele Franţei, într-o Italie supusă în întregime influenţei spaniole, să câştige de partea lui pe un om ca viitorul duce de Mantova, stăpân al celor două porţi ale Italiei, Monferrato şi Mantovano, care, puteau opune o contragreutate preponderenţei spaniole şi influenţei casei de Austria asupra intereselor italiene şi europene.

Pe vremea aceea, comandantul suprem al armatei regelui Franţei, Ludovic de Nevers, exilatul de la Mantova, lupta împotriva hughenoţilor şi se distingea prin vitejii relatate şi elogiate, de la marea victorie repurtată în 1586 pe Loire, împotriva germanilor, aliaţi ai lui Henric al IV-lea rege de Navarra. Povestirea triumfurilor sale, ajunsă la Mantova, îl exalta pe Vineenzo care recunoştea ascendenţa unui mânuitor viteaz al armelor. cu totul opus diformului său tată. Tuturor li s-a părut o preferinţă logică. dar de fapt n-a fost decât un capriciu faptul că al doilea fiu al lui Vineenzo, Ferdinando Teodoro, născut în 1587, a fost ţinut la botez de regele şi regina Franţei; ceea ce-l angajează mult mai mult decât şi-ar fi închipuit, ştiind prea bine că a se arăta partizan al Franţei putea sii însemne trezirea suspiciunilor lui Filip al II-lea, precedate de acelea ale ameninţătorului guvernator al Milanului. Da, ofertele franceze erau frumoase; miliţie puternică, o cauză nobilă şi eroică, se putea simţi un paladin al credinţei, un cruciat; şi ce viaţă diferită faţă de cea frustrată de aviditatea odioasă a tatălui, atât din punct de vedere economic cât şi spiritual (chiar în zilele acelea denunţate într-o dură şi ironică scrisoare a lui Sixtus V).

Încă o dată Vincenzo ar fi fost gata de plecare, dacă n-ar fi intervenit Donaţi, care-i ceru să mai amâne despărţirea, şi p] m şi.il Leonorei, soţia ce-şi arăta copiii cu un gest în faţa cărcra o inimă caldă nu putea să nu cedeze.

Interveni Francesco de' Medici, peste măsură de uimit, scandalizat că Guglielmo putea să stăvilească elanul fiului său Vincenzo, în loc să-l adore cum ar fi făcut el, care mult îşi dorise un asemenea fiu. În casa Medici lua proporţii de tragedie lipsa unui fiu al Marelui Duce şi al Biancăi Cappello (faimosul Antonio, asupra naşterii căruia planează atâta mister, e clar că nu conta). Faptul că Bianca ar fi avut o falsă maternitate i se părea lui Medici motiv de înveselite; şi atunci o anunţase pe fiică, prin cuvinte fără ocol până la brutalitate, de speranţa pe care o avea de a-i dărui soţiei un fiu, acum după ce ea îşi mai împrospătase sângele.

Când Bianca păru să dea semne că e însărcinată, s-au pus străji în faţa apartamentului, pentru a nu lăsa posibilă introducerea vreunui nou născut în Palazzo Vecchio, ca nu cumva, să-l oblige pe Marele Duce să-l considere fiul său legitim; aluzia umilitoare şi diabolică pornise de la cei doi cumnaţi care o urau pe Bianca, şi anume, cardinalul Ferdinando şi don Piero. Înţelegem aşadar că, încleştat de pasiunea sa de a fi tată, Marele Duce încerca să domolească duritătile lui Guglielmo Gonzaga şi să înfrâneze răzvrătirile ginerelui, doi oameni care nu voiau să se recunoască norocoşi; dar nimeni n-ar fi reuşit să facă să dureze pacea dacă în februarie 1587 lui Guglielmo nu i s-ar fi agravat pe neaşteptate boala. Vincenzo a înţeles că era cazul să rămână locului.

Dar puterile omului sunt mari. Revenindu-şi, Guglielmo reîncepu să hărţuiască, să limiteze, să constrângă, să restrângă; şi Vincenzo, care se plecase în faţa lui până la a-i cere iertare, dădu din nou ascultare celor mai teribile capricii şi se lăsă dus spre aventuri, care nu erau altceva decât banditisme, găsind în ele un fel de falsă glorie de soldat năpăstuit, compensându-şi astfel inerţia jugului cu care-l chinuia pe Guglielmo. S-a spus că

în vremea asta, când se depărtase de soţia lui, i s-a născut în 1586 o fiică naturală, Leonora, care va deveni mai târziu călugăriţă. Vincenzo iubea o femeie din popor, care locuia în casa unui oarecare Fabio Asinello, o rudă de-a ei; şi avea ca rival nu un gentilom, ci un mic organist de la basilica Santa Barbara, pe Ruggero Detroffeis. Să se răzbune pe sărmanul om, un nimic pentru el: de la bărbat la bărbat; dar îl tenta pe Vincenzo să-şi manifeste supărarea într-un mod ilegal, hrănindu-se cu *o* amară furie ce-i clocotea în adâncul sufletului. Aşa că în seara zilei de 10 mai 1587, când principele se înfăţişă în marea sală a arcaşilor chemându-l pe unul dintre tinerii de gardă şi anume pe An-l fonio Bardellini, înalt, cu picioare lungi, în ciorapi galbeni, după cum îi cerea-livreaua, şi îi porunci în şoapte să iasă împreună cu el şi cu tovarăşul său Alessandro Lomasso, era clar că n-aveau să poarte degeaba spadele cu ei.

Cei trei se îndreptau spre San Sebastiáno, arcaşii în stânga şi în dreapta principelui, iar el la mijloc, îmbrăcat tot în negru, în costumul de mătase satinată, cu pelerină, cu pălăria de fetru trântită dezinvolt peste părul blond; noaptea era liniştită şi întunecoasă, uşor înfiorată de răcoarea lacustră. Vincenzo ţinea în mină o lampă mică… Au ajuns lângă San Sebastiáno şi au cotit-o pe strada numită pe vremea aceea Contracta Nuova; de la o fereastră deschisă la parterul unei case, cineva vorbea cu o persoană din stradă. Văzându-l pe omul din stradă, Vincenzo se întoarse către arcaşi şi le spuse: „Omul de-acolo e Ruggero”.

Au trecut toţi trei, în grup compact şi ameninţător, cele şase picioare mişcându-se în pas ritmat, sub ochiul galben al micului felinar. Ruggero i-a văzut apropiindu-se de el, le înţelese intenţiile şi nu se tulbură. Dimpotrivă, în timp ce treceau, continuă să discute cu persoana de la fereastră (doamna care fusese poate la fereastră se retrăsese, lăsând în locul ei un bărbat, probabil stăpânul casei) sporovăind despre unele plimbări fără rost, vorbind în dialectul bergamase, specific limbaj al bufonilor pe

vremea aceea.

Sfida situaţia şi chiar izbucni într-un râs larg – sonor, între timp grupul celor trei se oprise ceva mai departe, Vincenzo trecuse micul felinar lui Lomasso, cu un ordin

— Scurt; arcaşul înainta sprinten spre organist, şi când ajunse ungă el îi ceru cu o politeţe excesivă să-i facă deosebita favoare de a elibera locul şi de a se retrage; se putea rentoarce mai târziu acolo, dacă i-ar fi făcut plăcere… Ruggero traversă strada şi se aşează în gardă cu spatele la perete; în urma lui, arcaşul îi repetă cu o aroganţă din ce n ce mai pronunţată să plece de acolo „eu toată amabilitatea, curtoazia, gentileţea”.

— Şi de ce? De ce, mă rog? întrebă cel asaltat.

Intervenind şi principele, îi răspunse el însuşi, înfierbântat şi gata de harţă:

— Nu vrei să pleci de-aici?

— Eu, nu, deloc, răspunse celălalt în dialect.

— Te fac eu să pleci, încheie principele şi, scoţându-şi spada, lovi cu latul ei atât de violent incit era gata să-l rănească la braţ pe unul dintre arcaşii săi.

La semnal, au sclipit toate spadele; din umbră ieşi un tovarăş al lui Detroffeis, care încrucişă două lovituri şi fugi urmat la o oarecare distanţă de Lomasso; încăierarea deveni generală. Unul dintre arcaşi se năpusti asupra organistului şi-l lovi de mai multe ori, până îl văzu căzând. „Şi după ce l-am văzut prăbuşindu-se, am continuat să-l lovesc cu cuţitul” mărturisi el la interogatoriu, din nu ştiu ce bestială fanfaronadă. Vincenzo porunci ca celui căzut să i se ia spada; apoi, după ce l-a văzut că se ridică, plin de sânge, îl întrebă dacă-l recunoaşte. Faptul că Ruggero era un om care nici pe pragul morţii nu şi-ar fi moderat îndrăzneala, a dovedit-o răspunsul său:

— Seniore, desigur că vă cunosc, şi aşa o să vă cunosc pe vecie.

Era o aluzie că ar vrea să şi-l regăsească alături şi-n lumea de dincolo.

Vincenzo înţelese şi ridică spada:

— Te trimit eu în veşnicie, impertinentule!

— Când am spus „pe vecie”, nu m-am gândit la Veşnicie… adăugă rănitul, gata parcă să-şi dea suflarea.

I-au cerut numele celui care-i sărise în ajutor, şi apă au plecat toţi trei să-l caute. Ruggero, pierzând şiroaie de sânge se îndreptă spre un felcer, să-i panseze rănile; voia să trăiască, dacă se putea.

Raport castelanului, cercetări, chemare severă din partea magistratului, arestări. Ruggero, sfârtecat tot, se simţea mai rău, dar lupta cu moartea; interogat, mai întâia păstrat tăcere asupra numelui principelui, pomenind numai de arcaşi; dar cum în oraş se aflase întâmplarea, în cele din urmă povesti totul detailat. Când ajunse vestea la Goito, ducele Guglielmo, exasperat de propria-i boală şi de răzvrătirea fără rost a fiului, porunci arestarea arcaşilor, interogatoriul, procesul. La care Vincenzo i-a răspuns cu răutate: chiar în aceeaşi seară a luat felinarul cel mic folosit în seara cu bătaia, i-a scos pe complicii săi dintr-o cămăruţă unde-i ţinea ascunşi, i-a condus printr-o portiţă secretă până la lac, a chemat doi barcagii, a dat ordin să fie conduşi arcaşii până la o barcă mai mare, care să-i ducă la Governolo: de acolo aveau să treacă la Bologna. la contele Camillo Malvezzi, care avea să-i găzduiască într-un turn, cât mai tainic cu putinţă, pentru ca ducele Guglielmo să nu-i poată aresta prin cardinalul guvernator.

Era necesară această conspiraţie; deoarece odată cu trecerea zilelor, furia lui Guglielmo creştea, pe măsură ce îi ajungeau la urechi relatările miniştrilor săi asupra comentariilor populaţiei. Şi într-adevăr situaţia era mai gravă decât fusese cu ocazia uciderii lui Critonio. Deocamdată era al doilea atac la drumul mare, ca să nu le mai socotim pe celelalte, mai ales ciocnirile din timpul carnavalului, denunţând astfel nu un întâmplător gest izolat, ci tendinţele unei firi cum nu se mai pomenise în familia Goozaga, printre membrii căreia se număraseră libertini şi nechibzuiţi, dar niciodată samavolnici. Certurile între gentilomi, şi mai ales cu un gentilom străin, nu numai că erau tolerate de mantovani, dar aceştia chiar se distrau pe seama lor ca la un spectacol; dar dacă principele se

atingea de cineva atât de neînsemnat faţă de el, însemna că se atinge de popor; cu toţii se simţeau ameninţaţi de monstrul care până atunci nu acostase niciodată pe malurile râului Mincio: tirania. Şovăitori, mantovanii se întrebau acum dacă erau obligaţi să recunoască drept părintele patriei pe cocoşatul care se stingea la Goito, temându-se că în tânărul şi strălucitorul principe apar maniile înfricoşătoare ale unui viitor Caligula.

Până şi Vincenzo simţi toate acestea. Să-şi vadă propria-i imagine umbrită în sufletul supuşilor, i-a fost într-adevăr o lecţie aspră, prima pe care a înţeles-o în toată profunzimea ei. Ne lipsesc documentele pentru a dovedi cum i-a pătruns în conştiinţă această lecţie; dar gestul, comentat pe ton mustrător de istorici, de a-i fi readus la Mantova pe cei doi arcaşi pentru a-i încredinţa justiţiei, dovedeşte înţelegerea faptului că nu-i era permis – să prefacă legea în liber arbitru, după pofta lui. Mai târziu avea să-i salveze (şi, într-adevăr la scurt timp, cei doi arcaşi au intrat pesemne într-o amnistie, deoarece numele lor nu se mai află printre condamnaţii sau deţinuţii din vremea aceea); dar între timp urma să aibă loc procesul, şi ordinea, fie chiar formală, a justiţiei, nu avea să se răstoarne. Cu privire la Ruggero, după interogatoriul ce i s-a luat de către judecător, la căpătâi. nu au rămas documente; dar se pare că a arătat trăinicia vigorii sale de om din popor, supravieţuind multelor răni suferite.

Între timp, la curte, pentru Guglielmo se profila apropiată călătoria cea din urmă; şi, în mod fatal, creşteau creditul şi importanţa lui Vincenzo. Miniştrii veneau să-i ceară păreri, să-i supună situaţii, să-i citească scrisori oficiale; dacă se ducea la Innsbruck, la arhiducesa de Habsburg, adică la Anna Caterina, sora lui, nu era lăsat în părăsire, ci i se trimiteau în mod regulat veşti în legătură cu tot ce se petrecea în ducatul lui. Fireşte că această schimbare se producea gradat, şi nu totdeauna era sesizată de tânăr; dar fără ştirea lui, atenţia şi interesul pentru viitorii săi supuşi, fiind mereu solicitate, deveneau tot mai intense; se întreţinea cu miniştrii în lungi discuţii,

prinse gustul de a se ascuţi în arta guvernării, care se potrivea cu propria-i fire, era mereu mai afabil cu cei de la curte, când îi saluta; şi peste măsură de afabil şi generos s-a arătat (acest gest i-a fost recunoscut totdeauna de urmaşi, până şi de cei mai aspri), înclinându-se curtenitor în faţa unui genial nebun, care scria chiar în acel an: „Eu mă aflu la Mantova, găzduit de Serenissimui Principe. şi slujit de servitorii sui ea şi cum eu însumi mi i-aş fi ales; şi în rest, îndrăgit după placul Alteţei Sale”; este vorba de Tasso.

De la spitalul Sant Anna, în Ferrara, după şapte ani petrecuţi în chinuitoarea şi celebra închisoare, Vincenzo reuşise să-l elibereze pe poet. De atâtea ori i-o ceruse cumnatului său, fără să reuşească să obţină nimic; dar în sfârşit Alfonso d’Este îi îngăduise să-l elibereze pe Tasso, avertizându-l totuşi, că emul, „bietul om”, cum spunea ducele, era într-o stare care cerea să fie supravegheat în continuare; ca nu cumva să încerce să fugă, ideea fixă a maniacilor care nu-şi pot găsi nicăieri echilibrul între confuza lor viziune interioară şi realitatea exterioară a lucrurilor. Vincenzo făgăduise că-l va ţine sub supraveghere, dar de departe, lăsându-i iluzia libertăţii, şi-l luase cu el la Mantova, navigând cu Bucintoro la 14 iulie 158Q.

Supravegheat, prin urmare, dar cu discreţie, poetul începu să retrăiască, gustând descoperirea Mantovăi în vinul, în pâinea, în locul acela: dar din păcate, aici ca şi în altă parte, trebuia să plătească prin poezie, prea scumpă monedă, ospitalitatea care i se oferise: spunem, din păcate, chiar dacă deplângerea rămâne toată a noastră, deoarece condiţia mintală a lui Tasso faţă de viaţa de la curte era atât de halucinantă, încât aproape că nici nu-şi dădea seama de propriul sacrificiu. (A existat chiar şi situaţia în care el, departe de a-l considera un sacrificiu, vedea în acest fapt un mod de a i se recunoaşte valoarea; atât de departe ne aflăm de un Ariosto care ar fi preferat napii din grădina sa de zarzavat, decât potârnichile de la curtea ducală.) A-i mulţumi ducelui în versuri i se părea lui

Tasso o datorie, şi tot de datoria lui socotea şi compunerea unor buchete de madrigaluri dedicate doamnelor preferate de Vincenzo, printre care se număra şi Barbara Guerrieri. Plăcându-i principelui mantovanele, acestea îi plăceau şi poetului; după cum mărturisea într-o scrisoare, era foarte ispitit să se îndrăgostească, ba chiar că aproape şi-a ales femeia iubită; şi poate că-l măgulea vreo cochetă, ca să dea savoare propriilor capricii amoroase. Pentru femeile din a doua parte a Cinquecento-ului, a avea un madrigal sau un sonet scris de Tasso însenina a aparţine unei caste privilegiate, de curte princiară, umanistică, poetică; marea dramă a poetului le stârnea milă, acea milă feminină, mângâietoare şi plină de bunăvoinţă, toate însă de suprafaţă. De altfel, se poate aduce oare vreo vină femeilor care nu se oboseau să distileze graţia, sensibilitatea, de tiu da acelei poezii şi se lăsau fermecate de fluentul amalgam al armoniei cuvintelor, că n-au ştiut să discearnă prin ce teasc de obscură disperare curgeau acele delicate ciorchine?

Questi ozi în riva al Mincio ov io fiorisco ne dolci studi e leggo e scrivo e canto nu face il mio signor che ascolla îi canto e quasi Dio Vadoro e riverisco.1

Astfel vorbeşte Tasso despre Vincenzo. Acum. prietenii poetului puteau spera că acesta îşi găsise cel puţin o perioadă de linişte, dacă nu chiar pacea. Dar, din melancolia lui, el privea insistent gesturile seniorului, elnlărindu-le cu măsurile lui vrăjite. Se înţelege că principele, oferindu-i locuinţă în palatul lui şi punându-l în perspectiva de curtean, în poziţie privilegiată, nu se ocupa de el, zi de zi. Dar pentru Tasso cel mai mic gest de dezinteres era pricină de prăbuşire şi sentiment de dizgraţie; se mâhnea, vorbea despre gheţuri, despre solitudine ferecată între ziduri. La anunţul unei călătorii a principelui se pierdea cu totul: „Ce vreţi să mai fac eu aici dacă voi fi lipsit de lumina ochilor mei?” în zilele acelea aştepta de la tipografii ferrarezi *II Floridante,* poem cavaleresc al tatălui său, Bernardo, corectat şi întregit de el; dedicat ducelui Guglielmo, tatăl lui Tasso fiind ofiţer în

slujba lui, la Ostiglia. Tasso se aştepta la mari onoruri de la duce şi de la fiul său pentru această ofrandă de poezie; dar Guglielmo nu va vedea niciodată poemul *II Floridante.*

Plăcuta-mi trândăvie pe malul apei Mincio unde întineresc în studii încântătoare, şi scriu, cânt şi citesc Stăpânului ce ascultă al meu cânt o datorez iar eu pe el l-ador şi-l venerez.

Era în august; şi în primele zile ale lunii o febră puternică îl asalta pe ducele cuibărit în răcoarea vilei sale din Goito. Treceau zilele, febra creştea, creştea şi rezistenţa bolnavului. Recunoştea avertismentul răului în creştere şi ştia că trebuie să-i accepte pentru a merita şi un semn de vindecare; stătea prin urmare liniştit în patul mare, sub baldachin, suferind, în aşteptare: dar în cele din urmă îndură o teribilă criză.

Provocată de forţa lui sufletească şi de curajul lui. Fiindcă era adevărat că în discuţiile grave cu gentilomii de la curte el spusese de mai multe ori că l-ar fi recunoscut drept un adevărat prieten pe cel care, când avea să-i sune ultima clipă a vieţii, va avea curajul să-l înştiinţeze; atunci, fusese sincer, după cum suntem cu toţii sinceri când cuvântul moarte ne sugerează cu atât mai puternic şi savuros gustul vieţii noastre prezente. Dar când contele Cattaneo, dintr-un sentiment de inumană supunere elevată, s-a apropiat de patul suferindului şi i-a mărturisit adevărul, că pentru el totul se sfârşise, până şi Guglielmo, cel prea puternic, se revoltă. Câtva timp îl cuprinse un disperat dezgust ce-l făcu să se zvârcolească; refuză datoria care i se prezenta imperios, aceea de a încheia în mod exemplar o viaţă exemplară; poate că a fost ispitit să rostească cuvinte de ocară, să strige, să se revolte pentru tot ceea ce suportase în viaţă; desigur, curtenii l-au văzut luptând cu el însuşi până la extrema extenuare fizică; şi numai în această clipă a învins spiritul.

Atunci au putut fi chemaţi duhovnici, călugări, consilieri într-un grup solemn care să fie martori la înalta armonie dintre ultimele sale ceasuri şi viaţa trăită până atunci; şi-a întors privirea către soţia lui, în rugăciune (da,

aici totul era cum se cuvenea, ca întotdeauna, după cum era firesc să fie) şi apoi spre fiul său, privindu-l pe furiş, cu o îngrijorare plină de întrebări, cu care se consola, îndurerat totodată, dându-i întâlnire, cu o scadenţă îndepărtată, în aceeaşi împrejurare; acum totul era previzibil şi chiar bine prevăzut. Ca o infuzie în vene, rugăciunile se infiltrau una după alta, adormindu-i simţul vital ţ două trei iluminări, tresăriri ale sufletului; la 14 august 1587 Guglielmo Gonzaga muri.

ni

Partea a doua

D

ezgustul de libertate, această buimăcire amară de a constata cât am fost de legaţi, tocmai în clipa când suntem dezlegaţi; acest blestem de a fi pedepsiţi prin exact ceea ce ne-a eliberat – moartea; moarte care, prin legătura de sâng e, l-a lovit şi pe Vincenzo Gonzaga, ce s-a înclinat cu respect şi suferinţă în faţa memoriei paterne. În faţa mult încercatului trup al cocoşatului duce, întins sub baldachinul purpuriu, Vincenzo avea un sentiment de afecţiune, de regret apăsător, cât şi îndoiala care-i torturează pe copii când în faţa lor se prăbuşeşte scutul patern, neputinţa de a-i fi înţeles în ceea ce ar fi dorit ei mai mult. Pierderea pentru totdeauna a tainei lor.

Îndoiala se transforma la Vincenzo în oboseală morală, în opresiune; şi din adâncul neguros al acestei melancolii, el se ridica, nu printr-o meditaţie care să-i rezolve simţămintele în gândire, ci cu un gest ilustrativ. Dădu ordin să se bată o monedă care să comemoreze ascensiunea sa la putere şi alese o emblemă veche a familiei Gonzaga, focul în jurul căruia converg roată limbi de flăcări, sugerând turnarea aurului pur; şi din inimă îi izvorî, ca o consolare, acel motto: *Probasli, Domine".*[4]

În ce anume se simţea încercat de Dumnezeu, el, ducele de douăzeci şi cinci de ani, frumos, bogat, adulat, el gata la toate aventurile (şi-şi făgăduia să nu renunţe la

4 *„M-cti încercat, Doamne"* **(lat.).**

niciuna) poate că nici el nu ştia. Doar dacă alegerea sa poate fi în parte explicată prin atracţie faţă de „aventurile” pe care le căuta printre cele mai devoratoare, în căutarea unicului şi al sublimului; ceea ce denotă în el, chiar dacă în termeni confuzi, drama unei limitări interioare. mult mai sensibilă acum în faţa libertăţii care i-a fost oferită de împrejurări. Constrâns atâţia ani, mereu într-o atitudine de dependenţă, îşi dădea seama pentru prima oară în viaţa lui că parcă încremenise în situaţia aceea; a se descătuşa risca să devină chiar dureros; şi i se întâmpla acum, după ce dorise atât de mult independenţa, să se simtă depăşit, copleşit până şi în forţa lui musculară şi nervoasă de o stânjenitoare vlăguială.

Probabil că Vincenzo nu a îndrăznit să judece şi această ultimă trădare a lui Guglielmo Gonzaga; dimpotrivă, generos în fond, s-o fi abţinut să rostească cuvinte acuzatoare la adresa tatălui său; pietatea faţă de cei morţi nu înseamnă oare a-i despovăra de răspunderi şi a-i trimite uşuraţi de păcate? Drept e că şi rătăcirea tânărului duce a durat puţin: după cum alegerea monedei ne-a indicat un moment al lui de preţioasă gândire, numeroasele, susţinutele alegeri de mai târziu, pietrele scumpe care au adus faimă încoronării lui în fastul renumit al familiei Gonzaga, au dovedit cât de uşor şi-a revenit. Aici, redresarea nu înseamnă o certă orientare. Liber pe neaşteptate, e clar că Vinoenzo foloseşte libertatea cu o poftă nerăbdătoare, ou o colţuroasă hotărâre, fără să se preocupe din punct de vedere moral, fără să înţeleagă că lui, imprudentul, i se deschid uşile unui labirint din care nu se va putea salva.

Şi nu are importanţă că Vincenzo consideră sărbătorirea încoronării ca pe un episod al începutului vieţii lui de duce, firesc şi de bun augur triumfal. A comanda invitaţiile în cancelarie, a vedea cum se aliniază sub mina secretarului cei poftiţi de el, numele principilor domnitori, Savoia, Este, Medici, Senioria din Veneţia, împăratul Rudolf, arhiducele Ferdinand de Habsburg, i se păru preludiul fanfarelor şi trâmbiţelor de argint; şi în

schimb trimişii au plecat de aici, Cu încâlcite şi grele neînţelegeri generate de trufie, de discordii, şi s-au întors cu buzele încleştate; printre aceştia erau şi doctorul Constantino Cocoapani de la Ferrara, Traiano Bobba de la Florenţa; şi pentru ce alt motiv, dacă nu din cauza ascuţitelor rivalităţi pentru precedenţă? Nu numai veneţienii care se considerau primii, prin drept străMoşesc, la toate curţile, dar şi familiile d'Este, de Savoia şi de' Medici, care nici pe patul de moarte nu s-ar fi înţeles asupra acestui aspect malign, erau toate în alarmă. Mai mult decât ceilalţi, Francesco de' Medici, care după ce expediase condoleanţe de înaltă ţinută – şi împreună cu el, Bianca Cappello – trimisese un sol fiicei sale. Leonora era bolnavă de multă vreme, „asasinată" după cum spunea ea de o febră slabă, poate că de o malarie care îi revenea continuu; şi ascultându-l pe trimisul tatălui ei, îi comunică şi soţului cum înţelegeau cei din familia Medici, în mod absolut, ca lor să le fie rezervat primul loc la oricare ceremonie, imediat după veneţieni, înaintea celor din familia Ferrara şi, hi neînţeles, celor din familia Savoia. Vincenzo, care poate că se compromisese oarecum faţă de sora lui şi de cumnatul din familia d: Este, răspunse vag; Leonora insistă, punându-i întrebarea în termeni precişi, încât nu era chip să se eschiveze; atunci, aşa cum fac bărbaţii când simt că nu pot ţine piept. logicii soţiilor, se înfuria şi el, vorbi pe un ton ridicat, declarând că Marele Duce voia să-i aducă focul discordiei în casă: parcă-l auzim adăugând fraza pe care poate că niciun bărbat, de la cel dintr-un cămin obişnuit până la cel dintr-o reşedinţă regală, n-a reuşit să o evite în timpul vieţii sale de soţ, şi anume că el e cel care comandă în casă, etc. etc. La un moment dat cicăleala deveni atât de insistentă încât se transformă într-o reală neplăcere; Vincenzo o numi chiar o stare de plâns; şi, suindu-se pe cal, lăsând pe Leonora la pat în grija mamei sale, şi necazurile în seama secretarilor, o porni spre vila lui de la Sacchetta.

Măcar de-ar fi luat-o pe soţia lui cu el, bombănea la Florenţa, agitându-se într-o mizerabilă dispoziţie,

Franceseo de' Medici, care ştia sau îşi închipuia în ce măsură luna septembrie îi era ginerelui său aducătoare de toane volptuoase.

La 22 septembrie 1587 vremea se anunţa cu un cer cât se poate de senin. Dar ce delicată înceţoşare răspândeşte asupra oraşului lumina bogată şi trandafirie a toamnei, la şes. Vincenzo împlineşte azi douăzeci şi cinci de ani, îi simte pe toţi radioşi în jurul lui, în timp ce îşi potriveşte costumul de ceremonii, de satinalb, brodat cu fir de aur, şi simte cum îi înveleşte – spatele, ca o îmbrăţişare, mantila scurtă ducală de blană de jder, albă, din loc în loc cai franjuri din codiţe negre care marchează ca nişte virgule trecerea de la o nuanţă la alta, de la albul discret de basm al blănii, la albul strălucitor, susţinut de ampla şi bogata stofă lucioasă. Excesivă parcă, ce-i drept, teatrala manta de satin alb ea neaua dacă n-ar trebui să exprime dinasticele simboluri alegorice, sporindu-şi valoarea prin bogăţia ornamentaţiei ou emblema cu palmetă ţesută în aur şi perle, care dă fermitate căderii cutelor şi înlesneşte mersul ritmat în faldurile stof ei rigide.

La o asemenea manta se cere bereta ducală cu borul de hermină, pe care străluceşte coroana, o coroană bătută toată în pietre scumpe, scânteietoare în focurile ca sângele ale unui celebru rubin: şi e firesc ca atunci când Vincenzo apare înveşmântat în albul pe care nestematele lui prind orice reflex de lumină, să fie recunoscut drept senior mai înainte chiar de a primi sceptrul de fildeş. Odată încoronat, coroana îi conferă o nouă seninătate: aşa încât i se cuvine de drept cortegiul ecleziastic, cu episcopi. preoţi, canonici, servanţi şi, mai de drept, magnificul, cortegiu de cAvaleri prin care vrea să ofere supuşilor săi imaginea unui. suveran în prima zi a domniei sale.

Poporului, ce-i drept –, i se cuvine cavalcada, după ceremonia sacră din San Pietro şi ceremonia simbolică a înmânării puterii; poporului care i-a şi judecat pe cavalerii din escadroane, văzându-i atât de trufaşi, în pieţele din San Pietro şi delle Erbe, bărbaţi de o rară frumuseţe, toţi înalţi de statură, în arme strălucitoare şi împodobiţi cu

eşarfe de mătase albe, roşii, galbene; se anunţă cu un fior sărbătoresc avangarda cortegiului, archebuzieri călare cu haine scurte de catifea neagră. Imediat după ei, iată prea nobilele gărzi *Casacche,* fără ofiţeri, deoarece ascultă numai de duce; înveşmântate şi ele în catifea neagră dar ciu ornamente aurii, cu fermecătoare eşarfe brodate în simboluri legate de iubire, şi lanţuri cu pietre scumpe, pălării încărcate cu pene, cu panglici lungi, franjuri, perle, galoane de argint şi aur, iar la şa, pistoale care se folosesc numai pentru apărarea suveranului. Slujitorii mantovani şi monferrini, valeţii de cameră ducali, gantilomi-slujitori ai Curţii, fără livrea, sau numai în haine de o eleganţă fastuoasă, încărcată de podoabe; zece, douăzeci, treizeci de marchizi Gonzaga („I Gonzaghi! I Gonzaghi îl" strigă mulţimea, recunoscându-i unul câte unul pe cei direct înrudiţi cu familia şi romanţând în voie poveştile lor sacre sau nebuneşti), diversele ramuri ale Caselor Novellara, Bozzoao. Castiglione, Castelgoffredo, Guastalla atestă forţa de sânge a gonzaghilor şi slăbiciunea atâtor ramificaţii din teritoriul mantovan. O luxoasă gardă de coi-ţi italiană şi germană precede doisprezece paji tineri, amoraşii cavalcadei de bărbaţi, nespus de frumoşi, demni să servească pe primul monarh din lume, după cum observă un entuziast; toţi subţirei şi vibranţi în haine ţesute în argint, de modă spaniolă, călare pe căluţi de rasă înveliţi în mătăsuri colorate, cu harnaşamente şi podoabe cu broderii mari în fir de am.

Mantovanii au de ce să admire caii, sunt ca de scenă, exemplarele cele mai preţioase ale celebrelor grajduri Gonzaga, iar în şei cavaleriştii de curte îi fac să se rotească, să se cabreze, să execute tot felul de figuri, mimând chiar fantezii cu totul ieşite din comun... Oh, au schimbat uniforma arcaşilor; nu mai poartă ciorapi galbeni şi jachete galbene, ci ciorapi roşii şi haine purpurii ornate cu panglici albe şi gqjbene; şi-i comandă Guido Gonzaga, veteranul din Flandra, adevărat om de război, cu chipul brăzdat de cicatrice. Arcaşii sunt cei care merg cel mai aproape de duce; şi într-adevăr, iată apărând imediat

baldachinul ducal precedat de vistiernicul care aruncă mulţimii pumni de monede de aur şi argint din câte două pungi din satin alb, brodate în fir de aur.

Sub ondulata luminozitate a baldachinului de argint susţinut de mai marii negustori ai oraşului, pe ea Lui sau alb – bijuteria grajdului ducal, faimosul Armellino – înflăcărat şi sensibil la frâu, iată-l pe Vincenzo Gonzaga duce de Mantova şi Monferrato, înaintând binevoitor, cu chipul destins şi luminos, şi expresia solemnă a unei îngândurări. Invitaţia de a avea încredere în el se transmite tuturor, direct, cald, maiestuos: vor avea încredere în el. Simt că dincolo de toate exaltările, înnegurările şi fantasmagoriile simţurilor, ceva rămâne la acest principe totdeauna clar şi ferm: virtutea sa civică, interesul şi dragostea pentru poporul său.

În spatele ducelui defilează principi şi demnitari, ambasadorul cardinalului Scipione Gonzaga (de alţi ambasadori s-au lipsit după extenuanta bătălie a precedenţelor), oamenii de guvernământ, consilierii de stat, senatori, secretari, magistraţi, şeful justiţiei şi al armatei, ofiţeri şi nobili; şi cortegiul e închis de două înflăcărate companii de cavalerişti; prima în tunici de catifea galbenă cu dantelă şi pasmanterie roşie, comandată de favoritul Fabio Gonzaga, unul din cei mai eleganţi tineri din Mantova, călăreţ graţios până la a da loc la insinuări; a doua, în tunici de catifea cărămizie cu pasmanterie albă şi galbenă, sub comanda lui Cristoforo Castagnino, căpitan de o armonioasă şi maiestuoasă apariţie. Pe lăncile înalte, cele două companii poartă mici banderole late de mătase uşoară; în pătrăţele albe şi roşii – oamenii lui Gonzaga, albe şi galbene – cei ai lui Castagnino. Pioşu, alb, galben, culorile alese de Vincenzo, ca expresie cromatică a zilei sale măreţe, parcă făceau aluzie prin desenul precis de tablă de şah, la enigma unei viitoare partide de joc.

Catifea galbenă şi brocart de aur decorau imensul salon unde se dădea banchetul; brocartul de aur şi catifea galbenă compuneau baldachinul care indica şi proteja

locul ducelui. Despre acest banchet s-a discutat mult timp în toată Italia şi despre paharele de cristal aurit, ornate cu pietre scumpe, despre farfuriile de argint şi aur, despre feţele de masă dantelate, despre ospăţul regesc. Porţelanurile transparente în care se servea la masa baronilor, a gentilomilor (pentru duce se folosea numai aur şi argint) nu erau readuse în bucătărie, ci sparte, „pentru mai multă voioşie", spunea un cronicar; şi imediat înlocuite cu altele şi mai fine şi mai delicate. De sus, din spatele unei balustrade aurite, muzicanţii învăluiau totul în melodii instrumentale şi vocale, în plin ospăţ. Banchetul a durat şase ore.

Era noapte când la un semnal, fel estre şi balcoane s-au populat, pe lac s-a ridicat un castel împodobit cu drapele, pline de bastioane şi metereze; pirotehnicienii au compus din focuri de artificii o alegorie, rodind episoadele unui asalt de castel, al incendiului şi al triumfului final. De la balcon, Vincenzo se străduia să-şi stăpânească în piept o inimă în care răbufnea exaltarea; poate numai soţia lui, Leonora, mereu bolnavă la pat, a ştiut să-i vadă ochii albaştri plini de vise îngrijorătoare, când a intrat la ea în cameră ca s-o" ascultă ca ducesă; şi ea a simţit, dincolo de nelinişte, duioşia şi neîncrederea în viitor; acea nelinişte întru totul femeiască, a Cassandrelor familiale, care nu pot nici măcar să avertizeze pe bărbatul iubit cum să se înarmeze împotriva lui însuşi. Pentru ceilalţi, el era mai mult decât un om fericit, un om care-i poate face pe alţii fericiţi, un semizeu.

E gli fiorisce în seno tntto quel che ne giova a che ne piace

A gli alţi ingegni e largo campo aperto Ha favore ogni merto l'industria ha loda e dei suoi doni abbonda.

Arii sorgete, e Poesia risorga şuoni il suo nome e Tebro e *Mincio e Sorga*.1

Astfel scria Tasso într-un foarte mediocru cântec tipărit izolat la 1 septembrie, apoi alături de versurile altor maeştri în rime. Neliniştit, zbuciumat, poetul circula prin

curte, se lăsa absorbit de sclipirea neîntreruptă, valuri-valuri, a petrecerii, se simţea uitat, din nou în ghearele demonilor săi, a delirantei sale melancolii, a râsului întunecat, a obsesiei fugii; iar minusculul fascicol cu poezia lui poate fi văzut pe masa ducelui, între călimara cizelată şi o cerere de scutire de dări vamale, în prim planul unei naturi moarte din cancelarie»

Frumos, primul gest de guvernare al lui Vincenzo: un act de pacificare între familiile sectare, răzvrătite, din Casale care umpleau Monferrato de sânge şi lupte; ca o salutare cordială şi mărinimoasă care anunţa monferrizilor, atât de încercaţi de asprimea lui Guglielmo, fericirea unei guvernări blânde. Şi mai grăitoare pentru intenţiile lui înţelepte este lista celor de la curte în care intrau, ce-i drept, tineri gentilomi de vârsta lui şi de temperamentul lui, dar dintre cei mai moderaţi; printre aceştia se numărau şi unii dintre bătrâni miniştri şi consilieri ai lui Guglielmo, «ei ce-i fuseseră profesori tânărului duce şi care l-au readus de multe ori pe calea cea bună, cunoscându-i valoarea şi punctele lui slabe: Aurelio Pomponazzi şi Marcello Donaţi.

Adevărul e că instinctul, supraveghetor şi totodată trădător al lui Vineenzo, îl prevenea că, pentru a-şi clarifica propriile impulsuri, avea nevoie de ceva mai mult decât de un singur ajutor. Nu fiindcă n-ar fi cunoscut situaţia, ea fiind generată de înseşi vremurile existente, sau fiindcă n-ar fi ştiut că pentru orice gest trebuia să se adreseze puterilor străine, Spania, Austria, Franţa, prin medierea papei, când şi cât se putea; dar chiar în ciuda acestei certitudini ar fi avut curajul să făurească un viitor sigur şi independent (o. libertate!): Curajul însă nu înseamnă şi calea de realizare: şi aici ar fi vrut el să fie ajutat prin mijloace tehnice care să-l elibereze de apăsătorul nor spaniol ce amenința de la Milano: şi la o asemenea nevoie ce-i puteau oai-e sugera miniştrii dacă nu un singur cuvânt, cuvântul lui Guglielmo. echilibru?

Era pe vremea când Spania lui Filip al II-lea, ticsită de aurul din Indiile Occidentale, înainta spre o maturitate

care avea să devină, în mod precoce, senilitate: îndârj iţele lupte implacabile din Flandra, războiul împotriva Elizabetei a Angliei, care a culminat prin înfrângerta faimoasei *Invencible Armada,* sfâşierile interne ale Inchiziţiei, abuzurile şiintrigile seniorilor, părăsirea comerţului şi a industriei, neglijate şi în afara protecţiei suveranilor, destinând de pe acum încremenirii mişcarea de expansiune a marelui regat, începută de Ferdinand de Castilia şi Isabolla Catolică, şi dusă dincolo de hotarele europene de Cărei Quintul. Dar regele Spaniei are acum puteri supreme în Europa, plăteşte tot şi se infiltrează peste tot, urmat inc aproape de vărul lui, împăratul Austriei. Încredinţează familia trufaşului dicton A.E.I.O.U. al casei de Habsburg *(Austriae cât imperare orbi universo)*; iar în Italia, dominaţia spaniolă, neclintită, asupra Siciliei, Regatului Napoli, şi Milanului, ţine Peninsula sub presiunea nerezolvării păcii.

Sunt ani în care scriitorii, poeţii şi teoreticienii politici, nxflăcărându-se pentru pierduta libertate a Italiei, vorbesc atât de mult. despre lanţuri, plăgi, lacrimi şi sclavie, încât sunt gata să se dezlănţuie; ura faţă de Spania găseşte în fiecare zi motive să se accentueze; dar e cu neputinţă să ne gândim la o confederaţie a statelor italiene împotriva străinilor: Veneţia, izolată în neutralitatea ei de aur, Toscana ferecată de familia Medici, Ferrara unde familia d'Este e pe punctul de a cădea în declin, sub sterila înflorire a lui Alfonso al II-lea, Parma şi Urbino unde Farnese şi Della Rovere sunt scoşi la pensie de regele Filip al II-lea. Dezbinarea inimilor şi a sufletelor, provocată în mod abil şi cultivată de regele Spaniei, se întărită prin împunsături otrăvite şi trufaşe rivalităţi; şi papa, absorbit de reformele spirituale şi de luptele dintre protestanţi şi catolici, şi atent la secularul război din răsărit, avea nevoie de alianţa spaniolă şi de pace în Italia. Unui principe care voia să existe ca personalitate liberă nu i-ar fi fost de ajuns curajul şi inteligenţa; aceste calităţi. împreună cu multe altele, luciditate, flexibilitate, energie, ar fi trebuit să fie aţâţate de un foc aproape fanatic; de prădalnicul fanatism

poliţie pe care-l găsim în Piemonte, ia ducele de Savoia, Carlo Emmanuele I.

Cât despre Vincenzo Gonzaga, el ştia că stalul său avea o importanţă care depăşea întinderea lui; de câte ori îl vom auzi repetând că Monferrato şi Mantova sunt două porţi ale Italiei; şi era adevărat. Încât i se părea firesc să se poată folosi de acest privilegiu de afirmare reală pentru a urca şi mai sus, el şi dinastia lui. Trebuie să recunoaştem de asemenea că prin inteligenţa lui mobilă, care nu-şi judeca propriile-i acţiuni, a fost primul dintre principii italieni care a prevăzut forţa unui curent francez ce putea sluji intereselor italiene, punând în cumpănă puterea Spaniei şi aceea a Habsburgilor: o intuiţie superficială care ar fi trebuit să fie decantată sau iluminată, după cum la Florenţa acelaşi lucru încerca să-l facă priceputul om politic care a fost Ferdinando de' Medici; intuiţie exprimată tangenţial de Vincenzo, doar ca o formulare pur superficială; în îmbrăcăminte, de pildă, pe care, după cum observau spaniolii bănuitori, o purta cu eleganta dezinvoltură a modei franceze.

Dar Vincenzo, oricare ar fi fost antipatia sa faţă de abuzurile arogante ale spaniolilor, ştia că faţă de acel guvernator nesuferit al Milanului, trebuia să se poarte condescendent; şi mai atent faţă de regele Spaniei, acest mare distribuitor de favoruri. Nu socotea că face pe vicleanul, expediindu-şi concomitent ambasadorii în Franţa şi Spania, când anunţă moartea lui Guglielmo, în Franţa a trimis vorbă unchiului său, ducele de Nevers, că numai moartea tatălui îl împiedicase să accepte oferta regelui Henric al III-lea, adică să-i atace pe hughenoţi în fruntea a o mie de cavaleri. În solia trimisă regelui Spaniei cavalerii se triplau pentru ca Filip al II-lea să înţeleagă ce propuneri primea tânărul duce de Mantova. Şi din faptul că refuzase comanda supremă care-l onora atâta în Franţa, Vincenzo îşi făcea un merit pentru care cerea gradul de general al infanteriei în Flandra, ordinul Linii de Aur şi protecţia directă a guvernatorului din Milano asupra ducatelor Mantova şi Monferrato. Gradul de general, nici pomeneală;

dar ordinul Linii de Aur, Filip al II-lea, din adâncurile Escurialului, se hotărâse să i-l trimită, însărcirundu-l chiar pe guvernatorul Milanului, pe don Carlos de Aragón, duce de Terranova, să i-l ducă personal la Mantova; semnificaţia zâmbetului său rece, în timp ce-i făcea această concesie, o găsim explicată într-o scrisoare trimisă lui Vincenzo de marele duce de Toscana, scrisoare mult prea plină de complimente pentru a nu stârni suspiciuni. Ce fericire, se prefăcea că se extaziază Medici, pacea şi acordul cu Maiestatea Sa Catolică, ce bine-i stătea Ordinului Linii de Aur în casa Gonzaga; eu atât mai mult cu cât ştiau cu toţii, că amabilitatea fusese plătită cu altă amabilitate, adică ducele de Mantova îi dăruise regelui Spaniei 300.000 de ducaţi, cifră rotundă; în sfârşit cumpărase marea decoraţie cu aurul scos din tainiţa de fier, unde se descoperiseră la moartea lui Guglielmo Gonzaga vase adânci, pline cu monezi noi, nenumăraţi ochi galbeni, unul lângă altul, strălucind în întunericul lăzilor. Mult peste un milion de monede de aur, fără a mai socoti hârtiile de credit, bijuteriile, argintăria.

Scrisoarea florentină concepută într-un stil superlativ şi maliţios, venea, am mai spus, de la Marele Duce; nu de la Francesco de' Medici, ci de la fratele său, Ferdinando, unchiul Leonorei. La câteva luni după moartea lui Guglielmo

Gonzaga, în octombrie 1587, se întâmplase tragedia de ia Poggio a Caiano: moartea simultană a Biancăi Cappello şi a lui Francesco de' Medici, subiect mult timp discutat, fără a se lămuri până astăzi alternativa între o simplă coincidenţă şi o otrăvire. Marele Duce s-a aşezat în pat cu febră, după o partidă de vânătoare şi după ce băuse, cu imprudenţă, un pahar cu apă foarte rece. După câteva zile se îmbolnăvi şi Marea Ducesă; amândoi au murit la distanţă de câteva zile, mai întâi Francesco, în mijlocul unui supravegheat şi confuz du-te-vino de medici, duhovnici şi curteni.

Îi asista cardinalul Ferdinando; şi desigur că pe acest viclean cu inima seacă, pe acest puternic, nemilos profitor

de ocazii îl vedem urmărind ultimele ore ale fratelui şi ale cumnatei cu o înverşunată asprime, încât gestul de a fi grăbit sfârşitul lor ar părea logic; dimpotrivă, aproape că ar fi de mirare dacă, găsind necesar gestul, nu l-ar fi împlinit. Se poate întâmpla totuşi ca gestul să nu fi fost necesar. Marele Duce Francesco era de mult timp bolnav, îl scutura o febră puternică, amestecul de gheaţă şi piper pe care le alterna în băuturile sale indicau o viitoare criză. Iar cât o priveşte pe Bianca, îi putem urmări, zi de zi, timp de doi ani, evoluţia unei maladii lente, hulropizia s-a spus, sau poate o nefrită, în documentele oficiale şi în rele mai puţin cunoscute. Din halucinantele nelinişti, din înspăimântătoarele deliruri, din anxioasele oboseli, ea se ridica numai cu preţul unei mari încordări nervoase; şi ceea ce era mai valoros la ea era faptul că, extenuată de suferinţe, amarnic chinuită de teamă, reuşea să depăşească toate aceste stări până la a-şi regăsi tonusul vechii sale vivacităţi veneţiene. Deoarece răul fizic nu însemna nimic faţă de realele suplicii morale pe care era obligată să le pătimească, de pildă mania constantă a lui Francesco de a o crede însărcinată „în timp ce ea ştia bine că pântecul umflat ora semn de boală, şi încă un semn grav. „Obositoarea mea nesiguranţă” cum defineşte ea admirabil acest rău fizic şi moral, într-o scrisoare autografă.

Cmd în octombrie 1587 a căzut la pat, după ce l-a îngrijit câteva zile pe soţul ei bolnav, Bianca era o femeie sfârşită, care se aştepta la moarte. O mai ţinuse în viaţă

Frâneesco, cu stimulentul ocult şi tenebros care fusese totdeauna pentru ea iubirea faţă de acest om indescifrabil pentru oricine şi, pe care numai ea îl înţelegea. Şi era limpede că i-ar fi fost de ajuns să-l ştie pe el pe cealaltă lume, pentru ca ea să nu mai vrea să supravieţuiască. Pesemne că delictul lui Ferdinando de’ Medici a fost altul, de altfel şi mai înfiorător fiindcă scapă controlului legii umane: acela de a o înştiinţa pe cumnată că rămăsese văduvă; repetându-i, pe – un ton sacadat, acest adevăr, sensibilizând momentul prin aroma tămâii

arse, prin tropăitul surd al purtătorilor lecticii, prin copitele cailor de la carul funebru şi interminabilele rugăciuni ale preoţilor, o răni atât de adânc şi de barbar încât Bianca văzu o uşurare în acea arcă a morţii.

Felul în care s-a sfârşit înmormântarea Marei Ducese într-un mormânt întunecos, căci Ferdinando, într-unul din impulsurile lui de răutate crudă, a declarat fără menajamente, „n-o vrem printre ai noştri”, lăsând-o în seama servitorilor, e bine cunoscut. Fără a ţine cont de testamentul lui Frâneesco, care desemna ca moştenitor pe misteriosul lor fiu, don Antonio, Ferdinando s-a grăbit să dezbrace iute haina de purpură cardinalescă şi să se încoroneze ca Mare Duce (Doamne, ce vor spune ereticii?) se frământa. Întrebându-se Sixtus al V-lea, care nu reuşea să prevadă şi să înfrâneze mişcările bruşte ale acestui caustic Medici); a domni îi pare lui Ferdinando un exerciţiu menit să-i creeze un mediu familial pentru calculele sale, ideile sale şi teoriile sale.

Poate prea multe idei, prea multe teorii; şi instinctul politic al lui Ferdinando va sfârşi încremenit în planuri. Dar e adevărat că alături de el se respiră o atmosferă animată, la Palazzo Vecchio cancelaria lucrează activ; pare că ceva nou ar mai putea încă surveni în Italia; Belisario Vinta călătoreşte în Franţa şi Germania, purtând cu el uneltirile zeloase şi viclene ale stăpânului său.

Pe nepoatele lui, Leonora şi Maria, Ferdinando le iubea, şi fiindcă serveau jocului – său politic, şi dintr-o veche raţiune de sectă familială el – paladin al Giovannei de Austria împotriva Biancăi Cappello – a recunoscut-o pe Leonora drept o Medici, i-a stimat precisa şi reţinuta ei eleganţă, incisiva ascuţime a judecăţii, modul tacit de a fie păstra în propriile-i limite. Ştia că numai ea era în stare să înfrângă devierile soţului ei, să-l conducă spre o raţiune politică; până şi fizic se recunoaşte întrucâtva în chipul prelung şi în zâmbetul inteligent al tinerei ducese de Mantova, Unchiul se va înţelege cu nepoata. Şi el îşi descarcă familiar inima în primele scrisori, dar la descrierea morţii tatălui ei, mai degrabă rece, fatalistă,

primită de la Ferdinando, Leonora răspunse foarte îndurerată şi sobră că nu va izbuti să supravieţuiască decât printr-un miracol divin. Fc-rdinando are o asemenea fire încât şi când vrea să pară afectuos reuşeşte să se manifeste aspru; dar l-a însărcinat pe Maroello Donaţi să-l informeze amănunţit despre viaţa Leonorei; şi „contesa Maria Langosco şi-a îndeplinit sarcina, adăugând veşti despre copiii Gonzaga. De la Florenţa sosesc scrisori, invitaţii, daruri, nu numai mici casete fanteziste, frumos lucrate sau cutiuţe elegante cu fructe glasate, dulceţuri şi flori, sau amulete şi leacuri împotriva otrăvurilor, pe care, în afara darurilor mai importante marele duce Francesco le trimitea zilnic fiicei sale, ci şi bijuterii, tablouri, parfumuri; şi pentru Vincenzo sosesc scrisori, nu arareori pline de comentarii şi de disimulate deplorări.

De exemplu, Ferdinando nu reuşeşte să-şi explied prin ce întunecare a spiritului s-ar îndrepta Gonzaga spre o discordie cu vecinii săi de hotare. Are impresia şi o spune făţiş că guvernul mantovan vrea să înainteze croindu-şi drum cu umărul. Cu ducele de Savoia ar înţelege, pe Carlo Emanuele I pare că îl arde patul, atât de mare îi e pofta de a se lupta cu cineva; şi nu de azi ochii casei de Savoia se îndreaptă spre Monferrato. Dar cu cumnatul Alfonso d’Este, duce de Ferrara, de ce să se ajungă pe pragul unei încăierări? De la Alfonso, Vincenzo primise totdeauna ajutor, ba chiar un sprijin în viaţa lui libertină şi desfrânată. Alfonso îl instruise în exerciţiile armelor, ale vânătorii şi înotului; cu Alfonso crescuse într-o adevărată şcoală de idei cavalereşti şi tocmai acest cuvânt, „şcoală”, îl ardea pe Vincenzo de când începuse să bănuiască faptul că cumnatul său îl trata cu o condescendenţă de profesor binevoitor dar clarvăzător, judecându-l de la înălţimea celor şaizeci de ani. sterili, prea netezi; e sigur că dacă Vincenzo compara viaţa lui complicată cu rectilinia stilului moral al familiei d’Este, trebuia să se simtă mai mult decât jignit, desfiinţat de un exemplar atât de deosebit. Apoi începuseră şi consilierii, adulmecând atmosfera, să-i sufle câte un cuvânt asupra unor ambiţii pe care Alfonso d’Este

le-ar nutri în legătură cu Monferrato, ambiţii ce păreau bine cunoscute de ducele Guglielmo; şi se prea poate ca cineva să se fi dus să-i raporteze cum Alfonso dăduse să se înţeleagă, cu câţiva ani în urmă, că se consideră stăpân al Mantovei şi al prinţului ei. Prin urmare nu era nevoie de prea mult: obişnuitele asperităţi între vecini, chestiuni legate de ape, de hotare, de taxe vamale, pentru a complica lucrurile; şi închipuiţi-vă că nu lipseau nici certăreţii care să grăbească evenimentele. O lume amestecată într-o serie de un partizane, de încăierări, de răzbunări, de asasinate, fie că se numeau Carletti, Fantoeoi, Federzani, profita de ocazie pentru a oscila de o parte şi de alta a Padului, sub reprezentanţii familiei Gonzaga sau d'Este. Fantocci, mari bandiţi, se adăpostiră până în cele din urmă la Eeggiolo în Mantova; acolo, tocmai la o oră de târg, în primele zile ale lunii mai, un anume Alessandro delFAmbrosia îi atacă pe şeful familiei, pe Alfonso Fantocci, şi-i crăpă capul în două, după care a fost purtat în triumf până la Carpi.

Foarte tânăr, pentru a nu spune exaltat în modul de a domni, Vincenzo îşi colora cu un aprins penel resentimentele: autoritatea lui fusese neluată în seamă, îi încălcaseră teritoriul, poate chiar râdeau de el. Ambasadorii tratau afacerile lor, când luminând, când umbrind lucrurile. În legătură cu moartea lui Fantocci, Vincenzo se răzbună pe câţiva din familia Bellentani, legaţi de cei din familia d'Este; îi ţinu în închisoare, îi tortură, le făcu proces de intenţie; şi ce intenţii ticăloase: de pildă, că s-ar fi gândit să-l ucidă pe episcopul de Ostiglia, în timp ce lua parte la procesiunea din Vinerea Mare.

Aceste nume ale familiilor Federzani, Fantocci, Bellentani, împreună cu alte nume şi mai întâmplătoare şi obscure se încrucişează într-o vibrantă activitate epistolară, un adevărat roman de remarcabile proporţii, pe care doctorul Constantino Coccapani ni-l povesteşte, dând cele mai exasperante detalii. La toleranţa dispreţuitoare a ducelui de Ferrara se alăturau furiile reci ale Marelui Duce Ferdinando. care, iiind chemat ca arbitru al disensiunii, a

considerat foarte nechibzuite planurile lui Vincenzo, căutând ca prin binec întărite raţionamente, deseori înţepătoare, să-l îndrume la o reconciliere. Rău e să nu ştii să iei măsuri de apărare: Vincenzo, de exemplu, trecu travestit pe pământul familiei d'Este, şi după o întâlnire neplăcută, ajunse să spună că însuşi cumnatul lui îl pândise cu gândul să-l ucidă. Acuzaţia îi păru gravă până şi lui, şi se încheie cu relaţii cât se poate de rele între cei doi.

De Crăciun, cerul evenimentelor s-a mai înseninat, Margherita Gonzaga îşi regăsi buna dispoziţie, după ce iubitul ei frate îi trimise un mesaj afectuos; în curând se iscăli un acord, dar totul păru să clocotească din nou când o ramură a familiei Gonzaga din Rovellara, prieteni ai casei d'Este, agitaţi şi rebeli, nu numai de acum, faţă de ramura principală a casei Gonzaga – au trimis tâlhari să jefuiască pe teritoriul mantovan. Ceea ce i-a dat ocazia lui Vincenzo să rostească cuvântul război.

Şi în timp ce savura în taină cuvântul, Leonora de Austria se amesteca între fiu şi ginere, până când, într-o zi, pe neaşteptate, Vincenzo se văzu silit să accepte reconcilierea şi pacea.

Cheia pe care ne-o dă ducele de Mantova în legătură cu personalitatea lui e uneori surprinzătoare: de exemplu, când pentru o nouă „acţiune1 vrea ca Muzio Manfredi, literatul de la curte, prieten al lui Tasso, să-i inventeze un motiv inedit de brodat pe mantia de turnir; şi ne dă de gândit, nu atât sugestia micului poet, lupta dintre un leu şi o acvilă, alegorie des folosită, cât simbolul figuraţiei de herb. Manfredi a trebuit să schimbe dictonul ce-o însoţea: *„Victor victus"* 1 cu un altul *„Quid şi concordes?"* 2, Vincenzo nesimţindu-şi intenţia prea clar exprimată prin primul dicton, ar părea logic să fi găsit în încăierarea dintre cele două sălbăticiuni, un simbol războinic, dacă nu chiar o aluzie politică. În schimb Manfredi, explicând alegoria într-un elegant scris de curtean, spune că leul şi acvila însemnau doi îndrăgostiţi (majuscula îi amu-tine), şi precizează: dacă doi îndrăgostiţi de acea frumuseţe ar fi căzut de acord, ce foc s-ar mai fi aprins în lume, deoarece

frumuseţea este puterea Amorului”.

Cu acest gen de violenţă destul de interpretabil, simbolul r edă ideea, iar noi vom continua pe urme asemănătoare să găsim zilele lui Vinoenzo patinate şi adesea supraîncărcate de aluzii amoroase. Numele prea multor femei îngreunează ghirlanda în loc s-o îmbogăţească; şi am putea crede că nu lasă urme capriciile, ba chiar şi mai puţine, unele întâlniri întâmplătoare în călătorii, cu fiice de hangii, aventuri pe care el le savurează în popasurile din diferitele hanuri; dar doamnele de la curte pretindeau să fie eroine, întunecata doamnă Orizia, marchiza Felicita Gonzaga, doamna Barbara Guerrini, doamna Francesca şi doamna Fulvia; asupra ultimelor două, totuşi neexistând prea precise indicii, în comparaţie cu celelalte. Că femeile s-ar fi speriat de intemperanta şi inconstanţa ducelui nu era adevărat şi nici faptul că s-ar fi urât una pe alta. Şi vom vedea mai târziu sub ce influenţă se împăcau. Dar nu tolerau ca alte persoane să se amestece între ele şi Vincenzo. Unui asemenea intrus necugetat i se putea întâmpla, ca în cazul favoritului Alfonsino Boschetti, care discutând cu unele nobile doamne, invitate la o petrecere de bărbierul ducal, izbucni implorându-le „pe mormântul din Santa Croce” să nu primească invitaţia, bărbierul fiind, o spunea el, „codoşul” Alteţei Sale. Se găsi imediat o doamnă care se duse să-l denunţe pe imprudent, făcându-l să-şi piardă favoarea şi rangul.

Leonora de’ Medici, înconjurată de copilaşi, patru la număr în 1591, Francesco, Ferdinando, Guglielmo şi Margherita, stă neclintită, din ce în ce mai sigură pe locul său de ducesă dominatoare. Vincenzo o iubeşte pe draga lui soţie, doreşte să fie iubit de ea, şi ajunge să i-o scrie deseori când e departe de dânsa, într-un răsfăţ afectuos, repetându-i „iubeşte-mă puţin”; citindu-i scrisorile conjugale, am înclina să credem că era cel mai credincios dintre soţi; şi în schimb, în acelaşi timp, nu o pasiune, ci două îi înflăcărau visele; sau cel puţin o pasiune şi un capriciu, pe lângă duioşia prieteniei amoroase. Leonora

ştie, cunoaşte totul; ba chiar când intervin situaţii catastrofale, când soţii amantelor se năpustesc cu ameninţări de scandal şi moarte.

Vineenzo se adresează soţiei lui care, fără preget, cu o iuţeală şi o autoritate infailibilă, îl protejează, îl ascunde, îi ajută.

Cum a ajuns ea la atât de largi vederi este o poveste întreagă: într-o zi Leonora şi-a dat seama că în Vineenzo se potolea prima înflăcărare şi că, după ce o iubise cu emoţie, acum se ataşase de ea serios. Acest fapt, simplu şi logic, rareori este iertat cu adevărat de o femeie, chiar dacă-l acceptă. Dar Leonora a iertat; şi nu numai atât; dar de aici, regăsindu-şi specifica-i integritate şi forţă, progresează, însoţindu-şi soţul, observându-l, inspirându-i respect şi, uneori, înduioşată compasiune.

Reîntorcându-se la mijloacele de apărare din timpul meditativei ei adolescenţe, când mama ei, Giovanna de Austria, atât de înşelată de soţ, i se păruse o victimă, dar vinovată de slăbiciune, iar tatăl ei, Francesco de' Medici un vinovat absolvit de pedeapsă prin dublul privilegiu de a fi bărbat şi de a-i fi tată, Leonora ar fi trebuit ca după atâta lungă cale să regăsească valabilă regula ei fundamentală şi practică în ce priveşte viaţa unei soţii; nu era de temut la soţul ei amorul pentru atâtea femei, ci amorul faţă de una singură; era de evitat prin urmare o favorită, o Bianca Cappello, singura care subminează liniştea conjugală. Înţelepciune de femeie matură; iar ea se apropia de 25 de ani, nu fără a fi simţit un fior rece în ziua în care a trebuit să-şi spună că este o femeie înşelată, trecând şi ea prin starea sufletească de a se lepăda de ea însăşi, ba chiar de a nu mai avea încredere în farmecul ei: o ajutase sentimentul religios, consolând-o, şi mai ales raţiunea care-i redase orgoliul de principesă şi integritatea cam aridă a toscanelor ce ştiu să găsească lucide argumente.

Să poftească prin urmare femeile, şi e bine să fie cât mai multe, încheie Leonora; şi o vedem informându-şi soţul asupra frumuseţii unor femei din Casale, strecurând totuşi în descriere şi oarecare ironie. Nu îndepărtează de la curte

pe femeile iubite de Vineenzo, dimpotrivă, le protejează, şi le apropie, fără să decadă în complicitate, ci susţinând cu autoritate morală şi princiară propria-i ascendenţă; şi între timp le supraveghează, şi dirijează, fără a părea că o face, această orchestră amoroasă, obţinând ca diferitele părţi să se acorde cu partea ei, împotriva primejdiei unui „solo” ce le-ar deposeda pe toate.

Se înţelege că din când în când îi scapă din vedere câte una şi se aprinde câte o disensiune; dar va veni şi momentul când nu va mai reuşi să ţină în frâu situaţia. Şi se mai înţelege că rolul ei o costă scump pe Leonora, după cum a costat-o tot ce i-a oferit viaţa, până şi maternitatea, atât de necesară rangului ei, acea maternitate invocată de toată familia Gonzaga. Nu putuse accepta dezgustul repetat fără a trece, măcar la început, prin nebuloase de revoltă, încât ajunsese să-i scrie atunci surorii Maria, viitoarea regină a Franţei, sfătuind-o să nu se căsătorească niciodată ca să nu guste din amarele fructe nupţiale; abatere gravă pentru o principesă din vremea aceea, obligată unui anume stil epistolar de etichetă. (Maria, în vârstă de 11 ani, râdea de scrisoare, cu dezinvoltura ei flegmatică de blondă, şi râdea pe seama sfaturilor surorii ei, desenând pe foaie un şir de păpuşele în faşă). Mai târziu, când experienţa maternităţii avea s-o prelucreze şi să o maturizeze, Leonora va rezista intoleranţei, dar cu sobrietate. Mamă foarte atentă şi înţeleaptă, în înclinarea ei afectuoasă faţă de copii se va păstra mereu blândă şi în acelaşi timp severă, fără a-şi pierde niciodată cumpătul; şi în adâncul sufletului îl va iubi întotdeauna pe tatăl copiilor ei chiar dacă – făţişă polemică – ea va căuta să-şi educe copiii după criterii ideale, cu totul opuse stilului lui Vincenzo Gonzaga.

Şi totuşi, constelaţia ameninţătoare a unei favorite se ivi la orizontul lui Vincenzo Gonzaga. Apare în jurul anului 1589, sau poate şi mai înainte, în perioada cea mai necor – turată dar şi cea mai efervescentă a domniei sale, când evenimentele nu par propice incului interior al tânărului duce. Leonora îşi petrece în vremea aceea zilele zărind la

pat, scuturată de repetate crize cu mare febră. Privirea de adâncă răbdare, specifică celor ce au fost foarte bolnav i în tinereţe, devine expresia ei. Chiar dacă Vincenzo pleacă într-una din călătoriile sale la Innsbruck, la rudele habsburgice (îşi aduce cu el bagajele încărcate cu pietre preţioase, lemne încrustate, stampe, tablouri cu miniaturi flamande), întorcându-se îşi găseşte soţia mai întremată; dar de cum soseşte el, ea se îmbolnăveşte din nou, dându-i

9 – Secretele familiei Gonzaga motiv Marelui Duce Ferdmando de' Medici să scrie scrisori secrete şi urgente, foarte spinoase prin tenebroasele semne de întrebare asupra unor delicate probleme de alcov. Era oare nevoie la Mantova de un frate călugăr abil în exorcisme?

Dacă ar fi fost de ajuns un exorcism, Leonora i-ar fi invocat ca însăşi împotriva femeii – care, fiind iubită de Vincenzo, îşi lua libertatea să-i scape ei. Venită din sud. din Neapoie spaniolizat pe vremea aceea, această Agnese, fiica unui anume don Ferrante de Argotta, gentilom de Cordova, acostase în Lombardia la chemarea unei puternice vrăjitoare, contesa de Sala. Chiar ea, Barbara Sanseverina. O chemase pe tânără la Colomo, în jurul anului 1582, şi o ţinuse alătură de ea, iniţiind-o printr-o continuă perindare de subtilităţi în felul ei liber şi vioi de a interpreta creator viaţa. Şi, altoită pe picanteria unei firi spaniole, educaţia acesteia se arătase foarte fructuoasă, făcând din Agnese cea mai graţioasă femeie din lume, cum spunea maestra încântată, care parcă se recunoştea în eleva sa.

Printre trandafirii din Colomo, sub zâmbetul Barbarei, indulgent până la afectuos cinism, pesemne că Agnese simţise cum o învăluie dragostea lui Vincenzo, acest meteor vag dar luminos, aşa cum simţise şi Ippolita. Poate că Ippolita Tomcella mai venea pe la Colorno, invitată de Barbara; poate că cele două femei s-au cunoscut. Ippolita a ştiut când a sunat momentul declinului ei („până la moarte" spusese Vincenzo, şi trebuia să se prefacă acum că nu-şi aminteşte de vorbele lui, pentru a nu umili prea mult marea iubire), a ştiut-o când a văzut, în pasul celeilalte ezitarea cuiva săgetat în plină cursă? Cine

ştie dacă a întâmpinat-o cu revoltă, cu rugăminţi, cu resemnare; sau cu un suspin de creatură eliberată, care regretăcă simte cu ce preţ îşi plăteşte o femeie eliberarea?

Între timp, Agnese, la insistenţele lui Vincenzo, răspunsese cu intensitatea şi şiretenia femeilor meridionale, dându-se bărbatului cu toată supleţea, cu graţia prospeţimea vârstei; se încredinţa toată amantului, atribuindu-i depline puteri. Şi, patronată de Gonzaga, are loc căsătoria ei cu un nobil din Monferrato, Prospero del Carretio, căruia îi va dărui un fiu, pe Francesco (şi poate că tot al Agnesei era şi un alt Francesco, cel pe care documentele îl indică născu? între 1588 – 1589 drept fiu al lui Vineenzo cu o oarecare napoletană, şi care a devenit mai târziu preacinstitul călugăr şi episcop de Nota). Nu cunoaştem data precisă a miiinirii dintre spaniolă şi Vincenzo, dar cum în 1589 Agne.se începe să primească daruri şi favoruri de la duce, trebuie să deducem că legătură lor dura de cel puţin un an. Nu e un obicei specific amanţilor tandri să celebreze trecerea anotimpurilor prin gesturi de gratitudine? Oferirea titlului de marchiză, investitura unei feude îi vor da Agnesei posibilitatea să urce scara privilegiilor; iar contesa de Sala se va bucura ca de o reuşită a şcolii de la Colomo, chiar dacă prietenia Sanseverinei pentru Agnese va trebui să treacă prin unele perioade neutre, chiar îndoielnice, înainte de a lua coloratura şi forţa care le va lega pe cele două femei într-un nod de tragică anvergură.

Desigur, în momentul când intră Agnese în scenă, Vincenzo nu poate să-şi dea seama de vreo perspectivă funestă, nimic nu ne lasă să bănuim aşa ceva: nici calda exuberanţă a legăturii lor, nici caracterul ei – tânăra lasă Impresia că apare în scenă cu pasul ei elegant şi mlădios de dansatoare şi se lasă cuprinsă de entuziasmul lui Vincenzo; era un moment constructiv atât de puternic, încât şi Vincenzo voia să se exprime şi printr-o construcţie, care va fi tocmai foi tăreaţa puternică de la Casale ce avea să atragă atenţia marilor puteri străine.

În timp ce planurile de construcţie, drumurile dintre

tranşee, bastioanele, meterezele iau formă în fantezia lui Vincenzo, ministrul său Petrozzani face uz de multă înţelepciune pentru a-şi convinge seniorul că nu e nevoie să se construiască fortăreaţa. Monferratol, spune bătrânul consilier, nu are comunicare liberă cu Mantova: este imposibil să fie adusă aici cea mai redusă garnizoană fără să se treacă prin teritoriul milanez, adică fără permisiunea Spaniei. Prin urmare fortăreaţa nu ar putea servi ca punct de apărare nici împotriva Spaniei, nici împotriva prietenilor Spaniei, şi, oricum, nu. ar putea fi folosită fără aprobarea Spaniei. Oare nu va deveni până la urmă o cetăţuie a Spaniei? Şi aici Petrozzani reia un adevăr verificat de istorie şi anume apărarea statelor mici împotriva celor mari depinde mai mult de inteligenţă, diplomaţie şi politică decât

de puterea a nu clor. Inutil, Vine-enzo voia tunuri tari şi ţinea ca acestea să fie aşezate pe Vaste terenuri, acolo unde s-a şi ridicat cea mai mare fortăreaţă a Italiei, pentru a-şi proclama o independenţă imaginată cu atâta convingere, încât a devenit pentru el ferment de creaţie; faptul că fortăreaţa nu şi-ar găsi mai târziu justificare în necesităţi reale nu era ceva ce putea atinge pentru un moment convingerea şi avântul fanteziilor sale.

Nu-l vom face deci pe Vincenzo mai speculativ decât a fost, dimpotrivă vom spune că nu era deloc speculativ şi că, pentru a-şi atinge scopurile, pornea totdeauna de la ceva imediat şi palpabil, însă în evoluţia gândurilor sale devia de la făgaş, îndepărtându-se de realitate, lăsându-se pradă imaginaţiei. În acest caz, ideea fortăreţei apăruse ca o idee de defensivă împotriva ameninţării pe care tânărul Gonzaga o simţea imanentă, anume frenezia de cucerire a vecinului său, Carlo Emanuele I. Nu-l sfidase acest mic duce de Savoia pe regele Franţei, permiţându-şi să ocupe marchizatul de Saluzzi şi anexându-şi-l fără prea multă discuţie? *„Hoţul savoiard”,* aşa îl numiseră atunci, şi

seniorii italieni s-au năpustit asupra lui cu nelinişte şi invidie, poate pentru că simţeau că, dintre toţi, numai el avea în ascuţişul spadei o reală forţă de cucerire. A-i pune în faţă un gigant, fortăreaţa de la Casale, i se păruse lui Vincenzo un fel de dominare a acestuia: el simţea într-adevăr că fiecare cărămidă era ca un argument împotriva planurilor periculosului vecin. Astfel încât, primind amplul proiect al lui Germanico Savorgnan, aprobând cheltuielile şi dând drumul lucrării, Vincenzo se simţea năpădit de o bucurie atât de vie, încât nu a putut să nu şi-o ia alături pe femeia iubită: era şi pentru el un bun prilej.

Din mai 1592, o găsim pe Agnese la Mantova, în Pallazzo delte; şi cine ştie dacă pentru o vreme n-a locuit acolo cum locuise cu cincizeci de ani înainte cealaltă celebră favorită a unui Gonzaga, Isabella Boschetti. Un adevărat palat al favoritelor, palatul delte, ornat cu senzualele picturi ale lui Giulio Romano, cu o eleganţă luxoasă şi vioaie, cu graţia complice a micilor ascunzişuri şi a anumitor taine de decor ca acela de la Grotta, unde o cameră de baie încrustată cu scoici, dispuse într-o scenografie liberlină, este un exemplu al rezultatelor nedorite la care poate să ajungă şi un gust bine educat, când se lasă contaltnnat de tentaţii insidioase. Şi la palatul delte, Agnese domnea eu puterea unei feminităţi recunoscute, cu autoritatea şi siguranţa care la anumite femei de mare inteligenţă substituie în amor pudoarea. Veselă din fire, ea prezida o societate foarte elegantă, compusă din mai mulţi literaţi gentilomi din Mantova, o curte de poem cavaleresc unde se puteau propune şi discuta probleme ca aceasta: dacă amorul este destin sau liberă voinţă. Destin, destin, susţinea Agnese: şi împotriva unui necunoscut cavaler, poate că însuşi Vincenzo, care o contrazicea mai subtil („dacă ar fi destin, ce merit ar mai avea alegerea mea şi constanţa mea?”) ea îl chema ea arbitru ţie Battista Guai mi, chiar în zilele în care poetul fenrarez se pregătea să vină la Mantova ca să discute eu ea reprezentaţia extraordinară a spectacolului *Pastor fido.*

Pastor fido era o alegere a Agnesei care, cu

aprobarea lui Vincenzo, l-a numit drept aghiotant al ei pe contele Baldassare Castiglione, strănepot al autorului celebrei *II Cortegiaho,* iar autorul pastoralei, Battista Guarini, literat, poet, diplomat şi curtean a fost chemat late. Bună alegere, *Pastor! ido; e* drept că nu putem să-i recunoaştem sublimul cristal tassian al *Amintei,* acea şlefuire şi armonie care ne stârneşte emoţia cu o neaşteptată stupoare, încercată numai în faţa arborelui abia înfrunzit din aprilie, sub cerul albastru şi fără adieri de vânt; dar e mai colorată şi mai senzitivă opera lui Guarini, care-şi cunoaşte propriile limite şi, pentru a-şi desemna cu o anumită preciziune tipurile, când se foloseşte de modele greceşti, când se depărtează de ele, păstrându-şi însă o calitate ce convine unui climat ai iubirii.

Au trecut nouă ani de când Guarini citea, în curtea cea mică de la Guastalla, primele pagini din opera unui grup de literaţi, prezidat de spiritul zburdalnic al contesei de Sala. Acum, de la o curte la alta, toţi cer să asculte povestea lui Mirtillo şi Amarilli; şi nu contează că, nebuni după moda nouă, curtenii se extaziază cel mai mult în faţa mozaicatelor concepţii ale operei, punct de plecare spre supraîncărcatul *secentism* al lui Marino: voluptatea languroasă a anumitor scene, ca întrecerea de săruturi între iată şi păstor îmbrăcat în femeie, sau dialogul dintre iubita săgetată şi iubitul săgetător, sau contrastul de mitologică magie între Corisea şi Satir, realitatea teatrală a caracterelor şi ţesătura sonoră a versurilor dau operei vigoarea de a rezista secolelor şi de a trece mările, ducând aventurile păstorului credincios până în Pensia şi India.

Se înţelege cum la palatulte, Agnese simţea că se maturizează în căldura lăptoasă a acelor versuri: zi de za poezia – o emoţiona şi o exalta; şi ea i se dăruia cu felul e sprinten de a fi, descătusându-se parcă din propria-i fiinţă, toată o consimţire:

…amante e il cielo, amante. la tena, amante il mare.

Quella che lassu miri innanzi all'al ba cosi *leggiarda stella arde d'amor anch el la e del silo Hglio sente la fu.*

mâna: ed el la chemnamora innamorata splende…[5]

Nu degeaba s-a vorbit după aceea de fete pierdute de pe urma acestui cântec de dragoste şi BeHarmino deveni sever, acuzând *Pastor fido* de faptul că reuşise să corupă mai multe suflete decât Luther sau Calvin. Repetiţiile teatrale de la Mantova se înteţeau, se întâmpla ca tinerilor care interpretau roluri de femei să li se schimbe între timp vocea subţire, trecând la voce de bariton; şi iat-o pe doamnă şi pe poet străduindu-se să găsească o altă Amarilli şi o altă Corisea, sfătuindu-se cu multă răbdare, până la minuţiozitatea examinării oricăror inflexiuni ale glasurilor, modularea atitudinilor, cadenţa intrărilor şi a ieşirilor. îiilr-o regie fermă, prin care opera de artă avea să prindă bine relief.

Din palatul ducal, Leonora privea palatul Te şi fruntea i se întuneca: tăcea şi se ocupa şi ea de reprezentaţie, conform ordinelor soţului ei, deoarece Vine.cn/. O ţinea să iasă ceva sclipitor. Curtea rustică a palatului trebuia să fie acoperită şi luminată de o mie de torţe: peste tot lumini, tapiserii, picturi, ghirlande care aveau să continue printre spectatori somptuozitatea decorurilor de teatru: iar doamnele să aibă grijă să apară cu cele mai înfloritoare coafuri. Leonora încuviinţa; dar un fel de reprobare emana pesemne de la Palatul ducal, ţinând seama de faptul că Guarini, în ciuda ritmului accelerat de muncă a lucrătorilor, a muzicanţilor, a balerinilor şi a actorilor, îi scria în mod confidenţial cardinalului Scipione Gonzaga că, totuşi, flerul lui îi spune că spectacolul nu va avea loc; îşi reafirmă după câteva zile această convingere a lui în faţa unui prieten. Diplomatul, care se ascundea în poet văzuse clar, deoarece într-adevăr *Pastor fido* nu s-a reprezentat atunci la Mantova şi a trebuit să aştepte până în 1598; mai mult ca sigur că a intervenit gheruţa Leonoiei; prea jignită, simţindu-se

---

5 **„…Iubitor e cerul, iubitor pământul iubitoare marea.**
Ceea ce, înainte de ivirea zorilor e steaua ce arde de iubire şi simte văpaia fiinţei, ea care aprinde pe alţii aprinsă-i de iubire cînd străluceşte…“

supusă voinţei Agnesei, domnitoare acum în împărăţia palatuluite, această insulă a dragostei.

Ştia că spaniola, deşi neclintită în deferenta faţă de Alteţa Sa Serenissimă, era tot atât de neclintită în propria-i independenţă. Şi Vineenzo o iubea, prindea vigoare în această dragoste; o făcuse marchiză, îi donase feuda Grana diit Monferrato, extinzând investitura şi asupra soţului ei, acel taciturn marchiz Prospero de Carretto, care era atât de des plecat în străinătate, ocupat cu respectabile solii. Nu numai că le făcea daruri şi onoruri, dai-Vineenzo îi proteja îndeaproape; dacă sufla vânt de sărăcie agricolă în atmosferă, dădea ordin să li se trimită saci cu cereale din grânarele sale; sau într-un litigiu pe care l-a avut cu vărul Aleratno del Carretto, a forţat mina judecătorilor, rugându-i s-o considere pe marchiză ca pe propria-i persoană. Leonora, soţia, tăcea; şi tăcerea ei cădea greu, cu inteligenţă şi maliţie asupra singurei persoane care putea încerca ceva, Leonora mama.

Bătrâna şi foarte grasa ducesă, care, de cum i-a murit soţul n-a putut rezista vanităţii de a se iscăli „născută arhiducesă de Austria”, primise din partea fiului dovezi de recunoştinţă la care, din cauza bănuitoarei rivalităţi de onoare a lui Guglielmo, renunţase de mult: un apartament splendid, o curte numeroasă, un apanaj impresionant, Dedicată întru totul celor religioase „îi plăcea să-şi declare virtutea în sentinţe specifice cărţilor pioase, după cum răspundea şi celor ce remarcaseră faptul că ea îşi împrumuta aiii de la trăsură ca să se transporte cărămizile pentru noua biserică a iezuiţilor; şi celor ce remarcau că frumoşii gonaşi nu erau deloc potriviţi cu această salahorie, le răspundea cu o bombastică banalitate că, dacă puteau transporta carcasa ci, destinată în scurt timp să putrezească, puteau cu mai mare glorie să transporte cărămizile pentru casa Domnului. Splendorile pline de senzualitate din Te erau considerate de ea drept demonice; pe Vincenzo îl vedea înconjurat de flăcări infernale, cât despre Agnese, ar fi jurat că aceasta ascundea sub veşminte furca diavolului. Aproba tăcerea

virtuoasă a nurorii ei şi, neputând reacţiona împotriva păcătoşilor fără a isca un scandal, acţiona indirect împotriva lor, trecând de partea lui Aleramo del Carretto în disputa cu marchiza de Grana, acordându-i acestuia avocaţii, protecţia şi sprijinul ei.

La început, Vincenzo se nelinişti doar, ca faţă de nemulţumirea unei femei, dar după aceea, când şi-a dat seama că mama lui luase lucrurile în serios, începu să tune şi să fulgere împotriva ei, şi n-a lipsit mult ca Aleramo del Carretto să plătească scump cointeresarea protectoarei sale: arestat şi aruncat în temniţă, el s-a văzut nevoit să tăgăduiască în mai multe rânduri supunere şi devotament ducelui, ca să fie eliberat (sau poate că a fost eliberat pentru ca scandalul să nu planeze prea făţiş asupra capului iubitei Agnese). Mamă şi fiu au stat câtva timp fără să-şi vorbească; au fost trimise urgent, dacă nu scrisori, fără îndoială mesaje secrete din partea Leonorei de Austria către papă. Pe un ton patern mâhnit, Grigore al XIV-lea îl îndemna pe tânărul duce să nu încalce jurământul căsătoriei.

Totul era împotriva Agnesei; şi în jurul ei se înmulţesc pricinile de nelinişti, una câte una prevăzute, deşi depăşite. Vincenzo continuă s-o adore în văzul tuturor, cu temeritate, cu dorinţa frenetică de a-i recunoaşte o suveranitate activă, şi cu uimirea de a-şi dezvălui sentimentele şi de a-şi asculta propria destăinuire coincizând cu destăinuirea ei.

Acest lucru e rai; potrivirea senzuală şi sentimentală care pare şi uneori chiar stabileşte o asemănare, şi care, fără îndoială, e prima condiţie între doi amanţi; el o găsise, în sfârşit, şi se simţea exaltat. Nu numai că se aprindea în prezenţa Agnesei, dar şi în absenţa ei, când în inima lui, pe neaşteptate, se amplifica imaginea ei. Şi, constrânşi să trăiască separaţi, suportau depărtarea ca pe o intensificare în memorie a imaginilor reciproce şi se armonizau atât de bine între ei, încât era de-ajuns să schimbe o privire ca să se simtă la fel de aproape ca totdeauna. gata să-şi reia dialogul vremelnic întrerupt.

În Agnese, pe lângă frumuseţe, pâlpâia o vibraţie aprinsă. Era tocmai acea debordantă bogăţie, mişcarea trepidantă a sufletului, vocea ei, mereu pe punctul de a se stinge de emoţie, acel substrat patetic într-o femeie atât de luminos înfloritâ, şi care reînnoia la infinit în Gonzaga surpriza, această fin tină de tinereţe pentru dragoste. Devenită marchiză de Gratia, Agnese nu se încoronează cu ambiţii, ci ştie să-şi poarte rangul; deşi influenţa ei era discretă, câtă putere avea aceasta o demonstrează cei care prin mijlocirea ei ajungeau la duce, oameni de prim plan, de pildă cardinalul Sforza; şi în perioada aceasta Vincenzo avea aii ta încredere în sfatul ei, încât o lăsa să deschidă pachetele cu scrisori sigilate din cancelarie, chiar şi pe cele mai delicate. Deşi ştia să dăruie atâta din propria-i fiinţă şi deşi i se recunoştea valoarea, totuşi nu era sigură de fidelitatea amantului; unuia ca el i se poate întâmpla ceea ce pare şi este chiar o ciudăţenie, şi anume că în preaplinul vitalităţii sale nu reuşea totdeauna să se stăpânească, ci asculta extaziat şi alte voci, alte chemări.

Nu ne surprinde prin minare că găsim, datată din 1591, mărturia unei legături a lui Vincenzo cu o doamnă Orizia, pe care el ar dori să ne-o descrie drept o nerăbdătoare, deşi poate că nu era decât o femeie care se simţea jignită să aştepte să-i vină rândul la iubirea lui Vincenzo. Trebuia să se răzbune, obligându-l pe duce s-o urmeze în sinuoasele-i capricii; şi văzând că nu i se putea impune, îl acapara cu persoana ei, cu acel sistem de luptă şi aţele arme care rănesc mai mult pe cine le foloseşte decât pe cel ce urmează a fi lovit. În cele din urmă, ea a repetat gestul de o jalnică demnitate al femeilor neiubite din toate timpurile şi de toate condiţiile: şi-a cerut înapoi scrisorile, insistând că le vrea pe toate. În acest moment ne apare un Vincenzo exasperat, care se adresează prietenului său confident, Fabio Gonzaga, cerându-i să-şi asume el plictiseala de a aduna scrisorile şi bileţelele şi de a i le trimite furibundei. Şi îi cere să încheie toată povestea asta, ba chiar subliniază cu o frază pentru el profetică, că vrea să iasă „o dată din labirintul ăsta atât de

întortocheat”.

Prin ce arabesc de relaţii, apoi, în 1590, l-a readus la sine contesa de Sala, independent de voinţa Agnesoi, e greu de urmărit. Numele Sanseverinei reînflorea totdeauna în amintirea lui Vincenzo, chiar dacă acum el nu mai jongla cu cuvintele cum făcea altă dată când scria: „Doamnă *Mamă,* mai amintiţi-vă când şi când de noi, mizerabilii şi nefericiţii Voştri servitori şi aveţi grijă să nu ne abandoneze graţia Voastră pe care o stimăm, ea însemnând pentru noi însăşi viaţa noastră”. Şi „mai frumoasă şi mai vie ca oricând” el o zugrăveşte cu un cald entuziasm unui trimis din Ferrara.

Barbara atingea pe atunci 40 de ani, monedă de aur sunătoare pentru ea, şi se lăsa invitată şi urmată de Vincenzo la Maderno, într-un elegant mic pavilion unde se bucura de aerai proaspăt şi tulburător al lacului Garda, împreună cu trei prea frumoase tinere pe care şi le luase de la Panna, după vicleanul şi ambiguul său obicei; prea ambiguu, chiar cochetând cu perversitatea am putea spune, -undindu-ne că Sanseverina cunoştea pesemne bine relaţiile lui Vincenzo cu Agnese, începute sub egida ei, cu câţiva ani în urmă. Era oare numai o distracţie pe care ca o oferea ducelui de Mantova, cunoscând bine poziţia prietenei, acum foarte asigurată? Sau gestul ei ascundea o sfidare faţă de Agnese, pornind clin tainicele resentimente; de maestrei faţă de elevă? Sau voia pur şi simplu ca, pregătind o noutate lui Vincenzo, să-i ofere un nou capitol de viaţă, iar ea să stea şi să privească desfăşurarea experienţei? Ne-am putea întreba o dată mai mult dacă contesa se limita la rolul de intermediară, căci din câte ne avertizează Vineenzo însuşi, şi interesul ei era solicitat de cele trei fete; dar poate că e mai bine să nu încercăm să descurcăm atâtea iţe ale voluptăţii.

Sanseverina începea să simtă nevoia de a-l vedea pe ducele de Mantova ca pe un prieten, acum când situaţia ei la Parma pornea să se întunece. Se despărţise de soţul ei cu o atitudine de intoleranţă care avusese drept rezultat închiderea ei într-o mănăstire, din ordinul episcopului de

Parma; până când, rămasă văduvă, într-un moment foarte oportun – în 1585, reuşise să-şi croiască o viaţă de o libertate foarte îndrăzneaţă, viaţă care i se potrivea de minune. Şi pentru cei ce preţuiesc victoriile feminine e plăcut de văzut cum calomniile răsar de sub sfidătoaren lor haină, convertindu-se până la urmă în osanale: astfel, contele Orazio Simonelta, maestru de călărie al ducelui de Parma, care o definise mai întâi drept cea mai mare curtezană din lume, avea să se însoare după aceea cu ea, la 45 de ani, adorând-o, iar fiul lui, la început rebel în faţa mamei vitrege, după ce i-a răspuns unui trimis al ei cu o frază în care afirma că doreşte să înlăture din jur pe „toţi încornoraţii" care o servesc pe soţia tatălui său, până la urmă ajunge să cadă la picioarele fascinantei femei.

În ce-o priveşte pe Barbara, casa Farnese oscila între a veghea şi a supraveghea: după ce murise bătrânul duce Ottavio, o proteja noul duce, generalul Alessandro din îndepărtata Flandră; şi a fost un joc plăcut să-i conducă cu jugul de gât pe aceşti doi, pe bătrânul întunecat şi pe omul luminos; totuşi, când Alessandro era absent, Barbara presimţea o putere ostilă în vicarul ei din Parma, principele Ranuccio; şi atunci firea ci de jucătoare i-a sugerat să se ţină aproape de ducele de Mantova, ea de unul ce-i putea fi util în viitor; dar a fost o mişcare greşită. S-a dovedit lipsită de prudenţă, ce-i drept, întâlnirea de la Maderno între contesă şi Vineenzo, întâlnire care probabil a lăsat să se subînţeleagă că vor urma şi altele, deoarece tocmai atunci Ranuccio a putut începe să pună cap la cap, în mintea lui obsedată, imaginea Sanseverinei cu imaginea atât de urâtă de el, a lui Vineenzo, condamnindu-i pe amândoi. Nici ea nu-şi putea închipui că întâlnirile lor galante, la concerte şi în conversaţii amoroase, printre ura ghirlande şi mese de gală, că acea voioşie a lor ca la culesul viilor, avea s-o coste viaţa.

Din această epocă datează protestul lui Vincenzo Gonzaga împotriva regelui Spaniei, care a permis guvernatorului Milanului să ameninţe ducatul de IVI – antova, dacă acesta nu i s-ar fi supus necondiţionat,

Pământul Mantovei, i-a răspuns Vincenzo, nu era o pradă chiar atât de uşoară pentru cine ar fi vrut să-l ia cu forţa „fiindcă nu ne lipseşte devotamentul poporului şi nici puterea oamenilor şi a armelor, sau curajul şi hotărârea pe care au avut-o înaintaşii noştri de a-l stăpâni şi a-l păstra în vremuri mult mai vrăjmaşe decât acestea”. Cuvinte de înfruntare militară, care pornind de la un prinţ modest, împotriva unui rege puternic, demonstrau multă îndrăzneală. La lumina rece a logicii, se pare că protestul îşi găseşte cu greu locul printre acţiunile mantovane la curtea spaniolă menită să obţină conducerea ca general, a Flandi ei, dorită peste măsură de duce (şi se înţelege că Filip al II-lea nici nu se g îndea să i-o acorde); dai1 Vincenzo nu cunoştea uşurinţa şi nestatornicia în hotărârile lui; dimpotrivă, vădea o libertate şi o convingere intimă de a merge înainte şi de a putea trâta cu oricine asupra oricărui argument; totul i se părea posibil în voinţa sa de a se dovedi valoros. Spaniolii scandalizaţi, din cale afară, şi mai mult decât bănuitori, nu înţelegeau nimic din acest caracter ingenuu şi doritor să fie generos; şi pândeau toate mişcările ambasadorului francez care se anunţă la Mantova, sosi acolo şi dispăru pe neaşteptate, creând poate o atmosferă mai misterioasă chiar decât convorbirile cu ducele.

Mai grăitoare în ce priveşte maturizarea lui. Vincenzo sunt prevederile lui luate în consiliul său intern, sau în timpul revărsării Padului din 3588, sau a înspăimântătoarei foamete care a secătuit Italia în 1591. Pentru a-şi ajuta supuşii, el s-a gândit să construiască un arsenal în micul port Catena, în partea de sud a lacului de la marginea Mantovei; acţiune binevenită, pentru că orice cetăţean care dorea să câştige un ban, putea să lucreze bine plătit la construirea lui. Plinea a fost amestecată cu orezul care se produsese în foarte mare cantitate mulţumită ploilor, din pricina cărora putrezise însă griul. S-a dat dispoziţia să se producă mai puţin vin de calitate şi mai mult vin uşor, ca să fie din abundenţă şi pentru cei săraci: a fost pusă pază la hotare, la poduri şi la porţi,

pentru ca străinii să nu dezechilibreze alimentarea atât de limitată a mantovanilor; astfel că asupra Mantovei nu se abătură foametea şi nici ciuma care bântuia în întreaga peninsulă; în timp ce la Roma murea un tânăr iezuit, cea mai de seamă rudă a ducelui de Mantova, San Luigi Gonzaga.

Vincenzo fusese crescut în cel mai catolic cuib al religiei şi în cel mai negru cuib al contrareformei: să nu uităm că se născuse în anul hotărâtor al Conciliului din Trento. Mai degrabă îi iubea pe călugări şi pe preoţi, decât îi respecta, condiţie primejdioasă care îl făcea să le acorde mai mult decât le oferise pe calea privilegiilor şi a beneficiilor prudentul Guglielmo, care fusese hotărât să împiedice accesul unui număr prea mare de preoţi pe teritoriul său. Se ducea la slujbă, îmbrăca la procesiuni haina de călugăr a confreriei, purta pe umăr crucea în Vinerea mare, ba chiar o cerea pe cea mai grea, bucuros că o duce din biserică în biserică: şi fără îndoială că colocviul său cu Dumnezeu avea un ton emoţionat, sincer. Simţise asupra lui, după cum am văzut, farmecul lui Carlo Borromeo, pe care nimeni nu-l putea egala; dar îl cinstea cu afecţiune pe vărul său, pentru care păstra o vie admiraţie.

Fusese într-adevăr fără seamăn ziua aceea din anul 1585 când la Mantova, într-un palat al familiei Gonzaga în apropierea palatuluite, Luigi ceda titlul de marchiz, drepturile lui de prim urmaş şi feuda Castiglione fratelui său Rodolfo, căruia nu-i venea să creadă în atâta generozitate; şi, văzându-i chipul strălucind de bucurie, îl întrebase cu zâmbetul lui reţinut şi palid: „Cine crezi că este mai mulţumit dintre noi doi? Eu. desigur”. Şi se îndepărtase. fără a mai privi înapoi. În anul 1589, anul când Vincenzo s-a îndrăgostit de Agnese, profilul năsos al palidului tânăr iezuit se ivise la Mantova pentru ultima oară. Mamele, Marta Tana şi Leonora de Austria, îl chemaseră atunci ca să fie arbitru, gata întotdeauna să încurce lucrurile pentru şeful familiei lor. Vincenzo se prezentase la întâlnire, dacă nu chiar cu parfumul Agnesei

în piele, sigur cu imaginea ei în inimă; în loc să se lase prins în plasa unui examen serios şi a unor convingătoare argumentări «le tânărului, Vincenzo s-a lăsat sedus de el: acest lucru îl bucurase pe tânăr, deoarece, trecând rudelor propriile lui drepturi, simţea mulţumirea, liniştea deplină a aceluia care se lasă în voia unui raţionament superior.

Când sosi vestea că Luigi a murit ca un sfânt la Roma, în slujba celor bolnavi de ciumă, Vincenzo a cinstit neîntârziat memoria acestuia, nu numai în numele unui orgoliu de familie, ci pentru că în viaţa exemplară a vărului său el descoperă un eroism care îl entuziasmează, un simbol care îl impresionează ţaici, ca totdeauna, fără cuvântul simbol ar fi greu să ne orientăm în amestecul de elemente atât de opuse ce alcătuiesc viaţa lui Vincenzo). Minunile, aceste rezolvări înalt misterioase ale situaţiilor, îl exaltă la culme şi, dacă ascultă glasurile sfinţilor, se înţelege că îl tulbură şi mai mult glasurile celor posedaţi, afini cu magia. Tocmai acum, în perioada cea mai aprinsă de iubire pentru Agnes, acceptă un pact spiritual cu o femeie socotită drept sfântă, Antea dei Morii din Lucea, care şi-a con: „aerat viaţa sufletelor din Purgatoriu, cerşind pretutindeni pentru a plăti slujbe şi rugăciuni întru salvarea acestora. Aflând că el suferă de o durere de cap cronică, ea se oferă să-l vindece în schimbul mai multor slujbe care urmau să se ţină pentru îndrăgiţii ei din Purgatoriu. Când durerea de cap a ducelui se lecui, Antea a fost cuprinsă de o bucurie nestăpânită; minunea, aşa cum o povestesc călugăriţele bârfitoare, este că, într-o zi când vistiernicul a uitat să plătească slujbele, ducelui i-a revenit boala ţinându-l până la achitarea întregii sume.

Cu mult mai mari decât micul stat al Mantovei, puterile – străine care stăpâneau atunci Italia nu puteau fi atinse de înţepăturile oricât de ascuţite ale unui Vincenzo Gonzaga. Aceasta era o garanţie de pace; dar el o considera neputinţă, şi s-ar fi simţit înjosit dacă nu ar fi avut o modalitate infailibilă de a se redresa, când norii melancoliei îi întunecau încrederea în viitor: străbătea atunci cu pasul elastic, de om deprins cu mişcarea,

magnifica sală de arme a familiei Gonzaga, înspre Prato di Castello, pavoazată cu

H_2

stindarde şi flamuri, revăzând în faţa acelor mărturii gloriile militare ale înaintaşilor.

La sala de arme, se ajungea trecând prin teatrul de Curte: şi vecinătatea aceasta a iest cauza unui dezastru, într-o noapte de iarnă, are loc un incendiu în culisele îngrămădite în spatele scenei; iau loc lemnele uşoare şi cartoanele decorurilor, ard laolaltă teatru şi sala de arme, sunt distruse vechile trofee, transformate în fiare vechi falnicele lănci, topite de-a valma armăturile, halebardele, ghioagele, bombardele, un întreg armament pregătit în sfârşit pentru câteva mii de soldaţi.

Rătăcind printre grămezile de lucruri fumegânde încă, Vincenzo simţea o durere ascuţită de parcă era strivit. Nu, răbdarea lui nu-I ajuta să suporte imaginea unei distrugeri atât de mari; funinginea îi întuneca gândurile, stârnind în el un amalgam de bănuieli şi îndoieli. Respinse, considerând-o prea simplă, ipoteza unui incendiu întâmplător, şi îşi spuse cu certitudine că cineva a provocat focul; dar cine şi din ce motiv? Răzbunare? Invidie? Când poliţia din Mantova s-a oprit asupra unui bandit, pe nume Ruggero Pantara, refugiat în statul Parmei, lui Vincenzo
i se păru că are o revelaţie.

La Parma, după ce ducele Otlavio îşi dăduse sufletul în braţele iezuiţilor, domnea acum Alessandro Farnese: de departe, totuşi, din perenul pământ al. Flandrei unde milita în serviciul lui Filip al II-lea. îl reprezenta în ducat fiul lui, Ranuccio, căruia cei douăzeci de ard abia împliniţi îi luaseră orice rotunjime a chipului şi, totodată, orice capacitate de adaptare la realităţile vieţii. Între familiile Farnese şi Gonzaga, în urma călugăririi Margheritei, şi a căsătoriei lui Vincenzo cu o Medici, se părea că relaţiile se înseninaseră; dar era vorba de o înseninare de cancelarie, de o aplanare forţată, de complimente prin aduceri de condei. Trebuie să remarcăm şi faptul că Vincenzo, gata

totdeauna să-şi înfrunte vecinii cu orice fel de polemică, faţă de Parma se arăta reţinut, deşi cunoştea acuzaţiile umilitoare de care nu era cruţat niciodată de cei din familia Farnese; poate că, fără să-şi dea seama, respecta în Parma o durere încă vie, şi în el însuşi o amintire care ii mai răsuna şi acum în suflet, destul de amară cândva: aceea a surorii Maura Luccnia, tânăra călugăriţă din mănăstirea San Paolo. Dar tocmai pentru că relaţiile lui cu familia Farnese erau atât de delicate şi de iritante, el reacţiona violent la suprasolicitări. Şi îndată ce poliţia mantovană avu suficiente motive să-l poată acuza pe Pantara, refugiat la Parma, Vincenzo se adresă marchizului de Vasto di Casalmaggiore, vărul său, ca să i-l predea pe bandit fără condiţii.

Tânărul marchiz, unul din cei mai neînfricaţi tovarăşi ai lui Vincenzo, având în plus trufia descendenţei sale spaniole, luă o hotărâre chiar prea netă. Nu se formulase încă în cuvinte acuzaţia împotriva lui Ranuccio Farnese, dar fusese suspectat drept vinovat contele Alessandro di Correggio – în ceartă cu ducele de Mantova, pentru mica lui feudă; lui Farnese, deocamdată, i se atribuia numai vina de a-l proteja pe contele de Correggio. Ma rehţ-ul de Vasto, gândindu-se că niciodată la Parma nu s-ar preda cuiva angajatul unui prieten, se folosi de trucul de a tocmi un alt bandit care să-l atragă în cursă pe Pantara la Viadana; aici nenorocitul a fost prins, condus la Mantova şi interogat; şi fiindcă interogarea înseamnă tortură, iată că-i scăpă următoarea mărturisire: sala de arme a fost incendiată din ordinul prinţului de Parma, Ranuccio Farnese.

Cât adevăr era în această afirmaţie nu ştim; numai că Pantara ba întărea cele spuse, ba le nega, şi le schimba în aşa fel încât nu era cu putinţă să recunoşti în ele miezul adevărului. Fapt este că abia apucă să pronunţe numele lui Ranuccio, că pe loc lui Vincenzo, la auzul acestui nume i s-au stârnit resentimentele dureroase; şi astfel prizonierul deveni foarte preţios. Era pe vremea antrenantului carnaval din 1591, o întrecere de distracţii uşoare: în anul acela apăruse noua modă a măscuţelor de aur şi argint;

într-o seară, poate că imediat după ce şi-au scos de pe faţă masca strălucitoare şi şi-au aruncat pe umeri câte o capă, peste costumul de bal, Vincenzo şi marchizul de Vasto au coborât în închisoare pentru a asista laintei ogatoriul banditului, care făcea mărturii sub stare de spaimă sau tortură. De astă dată, omul jură că este nevinovat, în cele din urmă povesti un adevărat subiect de nuvelă: La câteva zile după incendiul armurăriei – spunea el – plecând din Mantova unde venise pentru unele afaceri, o luase pe drumul care ducea la Parrna, însoţit de doi neguţători care discutau aprins despre rugul nemaipomenit, de la palatul ducal. Aceştia, înfierbântaţi de drum şi dispuşi la vorbă, au dat de înţeles că ar fi responsabili de incendiu, ba chiar, în cele din urmă se lăudară că ei ar fi dat foc teatrului de Curte, ca să se extindă până la armurărie. Continuându-şi drumul toţi trei au înnoptat 2 ntr-o cârciumă; noaptea, unul din negustori, simţindu-se rău, chemă un duhovnic; şi din patul lui, Pantara ar fi ascultat, în spovedania muribundului, denunţarea prinţului de Parma, ca fiind cel care ar fi ordonat incendiul.

Aţâţată de groaza închisorii şi a torturilor, imaginaţia banditului era bogată; şi probabil că nu era crezut întru totul nici la Mantova, deşi toţi doreau să se fi întâmplat aşa. La puţin timp după aceea, fie din cauza unei boli, fie în urma unor prea mari torturi, Ruggero Pantara muri în închisoare; şi profitând de plecarea în Flandra a marchizului de Vasto, care-l găsi acolo pe Ranuocio Farnese, ambii aflându-se sub comanda lui Alessandr o Farnese, Vinccnzo îl însărcină să comunice prinţului de Parma cele întâmplate, prefădindu-se că aşteaptă o înţelegere de la gentilom la gentilom. E uşor de închipuit că marchizul nu s-a dat deloc în lături să accepte o astfel de misiune: îşi îndeplini sarcina pe un orgolios ton onorabil, şi nu observă că înţepătura atingea o rană mai de mult infectată. Ranuccio, stăpânindu-şi dispreţul evident, răspunse că era vorba de o calomnie şi ceru să i se trimită îndată de la Mantova documentele privind procesul şi depoziţia banditului.

Scena se desfăşoară acum în Franţa, în 1592, pe câmpia de la Château-Thierry unde sunt adunaţi catolicii francezi ai ducelui de Mayenne, pentru ceea ce era trienala luptă împotriva regelui Franţei, Henric al IV-lea de Bourbon, neconvertit încă la catolicism. Sub marile corturi conice sau trapezoidale, în tabără, alături de francezi, sunt adunaţi şi catolicii lui Filip al II-lea, trimişi de regele Spaniei cu speranţa declarată de el însuşi de a o vedea urcată pe tronul Franţei pe fiica sa Isabeua, care descindea din partea mamei, Elizabeta de Valois, din Henric al II-lea şi Caterina de' Medici. Speranţa lui Filip al II-lea purta, din punct de vedere militar, un nume puternic: Alessandro

Farnese; şi se înţelege că un monarh obişnuit să-şi vadă generalul învingător, juca pe o carte sigură. Profitând astfel de o perioadă de pace în Flandra, trupele regelui catolic se rostogoliseră din Ţările de Jos în Franţa septentrională, eu toţi căpitanii italieni şi spanioli care erau înrolaţi acolo; printre aceştia erau marchizul de Vasto şi Ranuccio Farnese, chemat de tatăl lui care, bolnav de hidropizie şi de gută, ar fi vrut să-i transmită şi moştenirea gloriei militare.

Într-o dimineaţă senină de început de vară, la câtăva vreme de la asediul inconcludent asupra Rouenului, marchizul de Vasto, hotărât să se întoarcă în Italia, după ce-şi luase rămas bun de la generalul Alessandro, vede venindu-i în întâmpinare pe prinţul de Parma, înconjurat de un grup de nobili care ieşeau de la slujba religioasă. Se salutară: apoi Ranuccio, încurajat în – taină de prezenţa tatălui, de aerul militar al taberei, de fluturarea panaşelor, de strălucirea spadelor şi a armurilor, începe, primul, conversaţia, cerând veşti în legătură cu faimosul proces de la Manfova. Că nu erau noutăţi ştia el, dar îi plăcea să i se spună acest lucru de faţă cu mai mulţi martori. „Domnule marchiz", adăugă el după ce a primit răspunsul, „doresc să repet că dacă dumneata sau domnul duce aţi afirmat sau aţi lăat să se înţeleagă că eu am pus să se dea foc armurăriei, şi dacă încercaţi să vorbiţi despre acest lucru

sau să-l daţi drept adevăr, minţiţi. * Aici, sau unde vreţi, mă ofer să răspund cu arma la această ofensă”.

Marchizul de Vasto simţea în orice cuvânt fitilul unei viitoare explozii; se bucura, dar în acelaşi timp îi plăcea să se domine cu calm şi cu un aer emfatic. Răspunse că este uimit de faptul că tocmai lui, prieten al familiei Farnese, i s-a adresat cineva pe acest ton; de altfel nimeni nu afirmase vreodată că prinţul ar fi fost responsabil de incendiu: ducele de Mantova şi /tă însuşi repetaseră cel mult depoziţia lui Pantara, având grija de a i-o relata. „Dacă noi am fi spus mai mult – adăugă tânărul, şi aici îşi accentua şi îşi ascuţi glasul – aş recunoaşte-o nu numai în faţa Alteţei Voastre, ci în faţa oricărei alte persoane, de la fiul Domnului în jos”.

Lăâind să scape deliberat, în plină tabără catolică, sub soarele puternic de vară, aluzia la descendenţa bastardă a Farneşilor din papa Paolo al III-lea, marchizul lasă ca jignirea să pătrundă bine, să sfâşie; şi întorcându-se spre grupul cel mai mare de nobili, afirmă: „Minte cp nei-uşinax e cel ce atribuie ducelui de Mantova cuvintele rostite de banditul acela: îmi pun la dispoziţie propria mea persoană în înfruntarea unui duel. Şi aceasta, se înţelege, o spun doar pentru satisfacţia mea personală”.

Ţeapăn de mânie, Ranuceio îşi găseşte cu greu un fir de glas şi cere marchizului lămuriri cu privire la unele zvonuri care-l ţinteau pe acesta, legate de un ajutor eşuat cu ocazia asediului Rouenului; apoi schimbă subiectul, poate pentru a găsi în mărunte probleme militare un pretext de a se îndepărta de diferend; mai viclean, marchizul nu se lasă învins şi dă un răspuns vag: el nu a luat parte la asediul Rouenului pentru că era bolnav şi nu a putut vorbi despre el în niciun fel. Se înţelege că dacă ar fi declarat ceva, şi-ar fi sprijinit fiece vorbă cu spada în mână.

Salutăindu-se până la pământ, fiecare se îndepărtă umflat în pene, în propria-i armură, spre propriul cori. În aceeaşi zi, marchizul plecă; dar era atât de beat de fumurile onoarei şi de frumosul rol pe care îl jucase, încât

pe drum avu o tresărire de scrupul: sfidarea lui Ranuceio i-a atins oare şi pe cei care au relatat mărturisirile banditului? se întrebă. Pentru că în acest caz, el, care le comunicase, trebuia desigur să se bată. Opri grupul, îşi instala în grabă regimentul, şi trimise un mesager la Ranuceio cu întrebarea sa sofisticată; şi numai când sosi răspynsul că dezminţirea ar privi numai pe cel ce admitea responsabilitatea prinţului în incendiu, îşi reluă drumul spre Italia. Odată ajuns acasă, şi după ce i-a relatat lui Vincenzo cele întâmplate, marchizul întocmi o „avizare" şi, pe dată, cancelariile făcură efortul de a expedia o copie tuturor curţilor: „Dacă cineva, sublinia marchizul, redă lucrurile într-un alt fel, minte; şi cine afirmă că eu am minţit, se face el însuşi vinovat de minciună".

Un lanţ de provocări; şi se înţelege că nu serveau la nimic tocmai pentru că primul „dacă" lăsa deschisă

scăparea adversarului, descoperind jocul. Şi totuşi, în acest fals atac trebuie să recunoaştem ceva mai mult decât o neîntemeiată ciocnire de încăpăţânări, şi anume un semn cu adevărat dureros. Chiar în ceea ce priveşte obiceiurile, perioada senină a umanismului a luat sfârşit, s-a terminat cu Renaşterea; se anunţă acum nelinişstea, melancolia adâncă, fulgerările fantastice şi contorsionate din Seicento. Ciocnirea dintre Farnese şi Gonzaga denunţă, odată cu întâmplările particulare ale acestor prinţi, o stare de suflet prolixă, între generozitate şi neputinţă, impetuozitate şi furie., splendoare şi decădere, împreună cu entuziasmul pentru ceva care ai trebui să fie pe punctul de a se întâmpla şi nu se întâmplă, punând individul la încercare. Chiar în această tulbure ură mocnită ce se numeşte Ranuccio Farnese, vom simţi în afară de decăderea unui caracter şi de trădarea unor împrejurări, efectul extrem al timpurilor: întocmai cum într-o lună de februarie umedă şi rece simţim aproape lugubru trecerea ostenită de la o viaţă trăită la viaţa de viitor.

Vara anului 1592 e un anotimp agitat. La Mantova,

nu se vorbeşte decât de provocări la duel şi de dueluri. La Marmirolo tânărul duce, împreună cu prea favoritul lui marchiz de Vasto, joacă tare, bea, bravează, îmbracă în cuvinte o obsesie maniacă care-l împinge să întocmească şi d q „avizare”. Vrând să se exprime pe un ton de elegantă neutralitate, vrând să interpreteze prea mult şi să deghizeze sentimentele, avizarea lui ajunge să fie naivă; este adevărat că recunoscând cu o ironic plină de manierisme buna intenţie a lui Vincenzo, răspunsul lui Ranuccio dădea de înţeles că în cuvintele ducelui de Mantova desluşise aproape o retractare.

Şi fiindcă se înfierbântau relaţiile între Parma şi Mantova din cauza unor ranchiune vechi şi noi, profitau aventurierii, derbedeii, experţii în mânuirea armelor albe, „pungaşii” cum îi numea un cardinal, deplorând intervenţia lor în acest litigiu. Cinici şi temerari, cu pumnalul la centură, capabili numai de viclenie şi de reacredinţă, intrau în slujba celor puternici, fiind pricepuţi mai ales în iscodiri: în fiecare zi, anumiţi indivizi treceau Padul şi pătrundeau în pădurile de la graniţă, strecurându-se apoi pe cărări discrete în oraşe, înşelând pe paznicii porţilor cetăţii; intrau travestiţi, prindeau din zbor veştile şi dispăreau aşa cum veneau.

Unul din aceştia ne oferă un fir preţios pe care alte documente vor veni să-l întărească: trimis să spioneze la Parma, ajunse acolo după un drum plin de aventuri, şi asistase la întoarcerea lui Ranuccio din Flandra. Înştiinţă că prima vizită a prinţului, abia coborât de pe cal, a fost la fratele său, cardinalul Odoardo; o a doua vizită ce urmă îndată după aceea, mai lungă, a făcut-o surorii lui, călugăriţa Maura Lucenia. Ce şi-au spus fratele şi. sora nu se ştie: desigur au vorbit despre Mantova; este de presupus că Margherita a rostit cuvinte de pace şi de reconciliere, singurele cuvinte adecvate veşmântului şi caracterului ei. Dar a-şi vizita sora nu însemna pentru Ranuccio şi nevoia de a primi un sfat de la ea; îi era de-ajuns să o vadă, pe acea Margherita atât de vioaie altă dată, fata căreia-i plăceau mascaradele, farsele şi

cântecele, înjosită acum, în veşmântul ei de soră, pentru ca să-l stârnească împotriva acelui Gonzaga care ducea acum o viaţă fericită, cu o soţie înţeleaptă, cu Copii, băieţi, şi cu atâtea idei deplorabile şi sucite în capul lui. Drama Margheritei era pentru Ranuccio mereu prezentă, vie: şi ceva ce descoperea în ochii ei, o lumină care nu voia să se resemneze la declin, îi reînnoia ui a.

Între timp, oameni suspecţi treceau în valuri între Parma şi Mantova: curând la hotare au apărut bandedezordonate despre care se spunea că fuseseră înjghebate pentru răzbunări particulare: se vorbea de ucideri, toţi erau în alarmă, o bănuială dădea naştere altor o, mie. „Pentru Dumnezeu!” izbucnea marele duce Ferdinando de’ Medici, exasperat de inconştienţa cu care Vincenzo era pe punctul de a dezechilibra Italia, şi a o dezechilibra fără a avea idee măcar de unul din viclenele planuri politice pe care Medici le pregătea în taină cu ajutorul cancelarului Belisario Vinta. „Să citească Alteţa Voastră” – îi scria Marele Duce nepoatei lui, Leonora, „această scrisoare ducelui, şi după aceea să o ardeţi”. Şi îi scria categoric că într-un singur fel ar fi putut Vincenzo să se ajute: făcând. „Se zvoneşte că pretutindeni mişună bande de criminali. Voi vorbi deschis că, dacă este aşa, nu pot aproba acest lucru, părându-oni-se ceva nepotrivit pentru un prinţ, ceva ce ar aduce mai mult rău decât bine. Şi apoi, să înceteze de a mai scrie avizările acelea!” Medici le judeca bine, avizările erau tentaţii nefaste… Nu există îndoială”, concludea el, „că pentru onoare trebuie să-ţi dai şi viaţa… dar nu trebuie să o faci pe temeiul unor vorbe sau al unor interpretări”.

Asupra acestor cuvinte atât de inteligente, erau de acord, împreună cu Medici, toţi doritorii de pace: ducele Alfonso d’Este, în ceea ce îl privea împăcat şi supra-împăcat cu Vincenzo, împăratul, arhiducii şi papa Clement al VIII-lea, care, alarmat, trimisese în grabă la Mantova pe unul din cei mai destoinici militari ai bisericii, pe celebrul general al iezuiţilor Claudio Aquaviva, spaniolul.

Transferându-şi toate sentimentele în practica

rugăciunii şi a meditaţiei acest discipol al Sfântului Ignaţiu de Loyola aproape îşi anulase personalitatea umană: nicio nuanţă de pasiune nu mai rămăsese – ¿n conturarea robustului personaj, acum cu gesturi lente de o demnitate atât de rezervată, încât parcă era lipsit de consistenţă. Că inteligenţa şi fermitatea îi erau aceleaşi, el o demonstra şi acum ducând o bătălie feroce, aşa cum ştiu să fie luptele între oamenii bisericii, împotriva iezuitului Acosta şi a papii însuşi, care ar fi vrut să reformeze constituirea Ordinului, limitând dictatura generalului său; şi, până la urmă, avea să învingă şi să-l aducă la părerea sa şi pe Clement al VIII-lea. Aquaviva se afla la Mantova în septembrie, în timp ce Vincenzo se desfăta în plăcerile de la Marmirolo: greşeala lui a fost aceea de a veni să-i vorbească ducelui, invitându-l să judece situaţia împreună.

Ferm în ceea ce priveşte lucrurile din afară, şi interzicându-şi să sondeze cu întrebări adâncul acelui nod de ranchiune, prea isteţul argumentator spaniol găsise o tactică de sofist: dat fiind că prima provocare venise de – la marchizul de Vast o şi că lucrurile grave fuseseră rostite de acesta în tabăra de la Château-Thierry, dacă Vincenzo ar fi avut de gând să nu recunoască drept a sa cauza marchizului, s-ar fi putut vorbi de o reconciliere: de fapt nu se pronunţaseră injurii directe între Farnese şi Gon/aga. O pace separata, în sfârşit; dar Vincenzo refuză: nu şi-ar fi părăsit niciodată vărul care se compromisese pentru el. Tocmai pentru că s-a compromis, trebuia părăsit, afirma Aquaviva cu toată gravitatea. Şi tocmai această logică atât de rece o respingea Vinccnzo, declarând hotărât că el şi marchizul de Vasto puteau fi consideraţi una şi aceeaşi persoană

Nu e nicio îndoială că diavolul vrea să aţâţe un incendiu, comenta marele general, extinzându-şi plasa asupra tuturor iezuiţilor din Panma, ca să-l influenţeze pe Ranuccio, şi asupra iezuiţilor din Mantova pentru ca de acord cu Leonora mamă şi Leonora soţie să intervină pe lângă Vincenzo şi întreaga curte. Dar Vincenzo îşi simţea zilele scandate într-o cadenţă tainică: nici măcar Agnese

care îl înflăcărase totuşi, nu-i mai era de-ai uns: pe ea o căuta, oare, sau pe altă femeie, pe malurile lacului Garda, unde trimişii îl urmau alergând după el din vilă în vilă? Se întorcea apoi la Mantova: aerul de primejdie îl excita şi îl ameţea; şi, după exemplul lui, se răsturna întreaga ordine a curţii, aveau loc neplăceri, conducerea înţeleaptă a casei depinzând acum de înţelepciunea solidă a Leonorei. Îşi ieşea din fire până şi Mareello Donaţi, omul dreptăţii; o demonstră, poruncind să fie bătut un oarecare duşman al lui şi trimiţând în ziua următoare pe cineva la palat cu cererea de a i se despăgubi bătaia: insolenţa gestului trezise prea multă nedumerire.

Se înţelege cât de greu se orienta un logician pur ca Aquaviva – şi o mărturisea – în faţa salturilor şi capriciilor lui Vincenzo, care la un moment dat părea că înclină spre o concluzie raţională, pentru ca în clipa următoare s-o pornească în lumea fanteziei atotstăpânitoare. A fost nevoie de un alt iezuit, renumitul Antonio Possevino, mantovan, mai condescendent, mai maleabil, inteligent şi bun psiholog, ca să se apropie de duce şi să obţină de la el să recunoască cel puţin autoritatea papei în arbitrii hotărâţi de el, ducele Alfonso d'Estee şi Ferdinando de' Medici. Pasul acesta spre reconciliere venea la timp, pentru că scrisorile atrăseseră după ele alte scrisori, unele mai jignitoare decât altele: la o scrisoare a lui Ranuccio, care purta

wm

mărturiile domnilor Ligny şi Iâashincourt împotriva marchizului de Vasto, acesta răspundea cu o scrisoare corozivă în care, reluând amănuntul propriei genealogii imaculate, lăsa să se întrevadă că toţi. cunosc originea infamă a familiei Farnese; făcea aluzie desigur la vechea pasiune a papei Alessandro al VI-lea Borgia pentru Giulia Farnese, aceea care contribuise la cariera strălucită a cardinalului, fratele său, viitorul Paul al III-lea. (erau anii în care cei din familia Farnese vegheau ca la Vatican să

rămână acoperită cu o placă bătută în cuie. şi cu o pânză de brocart o Madonă a lui Pinturiechio, frescă în sălile Borgia, despre care se spunea, greşit, că ar înfăţişa-o pe faimoasa Giulia).

Feudatarii familiei Gonzaga înrăutăţeau starea de spirit. Prinţul de Stigliano, de exemplu, moştenitor din partea mamei al feudei Sabbioneta, părea că vrea să îşi vândă dreptul de moştenire tocmai lui Ranuccio Farnese, care se declarase prompt în a-i trimite 500 de oşteni: alţi oşteni din Parma erau în solda marchizului de Castiglione, fratele lui San Lulgi, tânăr de neînţeles, cu sufletul negru, dându-şi aere de „umanist”, plăcându-i să facă pe blestematul când declara, după exemplul lui Caligula, că ar vrea ca supuşii lui să aibă un singur cap, ca să-l poată reteza dintr-o singură lovitură. Vincenzo, având în casă nenumăraţi, duşmani şi trădători, cu firea lui nechibzuită şi veselă, se temea de ei; şi fiindcă nu i s-a întâmplat niciodată nimic din partea acestora, a avut mai degrabă el motiv să aibă încredere în ei. decât Loonora să tremure de spaimă de cele ori îl vedea plecând din palat fără gardă şi înarmat prea uşor. la vreun senior sau altul, sau la cină în casa vreunei actriţe sau chiar la vreun han.

Spre deosebire de Vincenzo, Ranuccio Farnese se temea la Parma până şi de umbra sa şi denunţa acum originea îndepărtată a urii sale împotriva lui Gonzaga, cu un gest demonstrativ: a deschis un proces secret împotriva lui Vincenzo pentru cele petrecute cu zece ani înainte în legătură cu Margherita, chemându-l să depună mărturie pe un cântăreţ de ia curte, care auzise cel dintâi vorbele din alcov, foarte grave pentru ducele de Mantova. Şi iată din nou pe Margherita, cu trista ei problemă de femeie, chemată în scenă deschisă fără ca veşmântul de călugăriţă să o poată apăra: numele. şi chipul ci treceau de la o curte la alta, şi tocmai în faţa chipului ei, cei mai înverşunaţi lăsau să le cadă braţele, socotind situaţia disperată.

Dar în momentul când cuvântul război a început să prindă consistenţă, lucrurile s-au schimbat. Au manevrat atât de mult iezuiţii, a poruncit atâta papa, au tunat şi au

fulgerat într-atât familiile Medici şi d'Este, încurajaţi de împăratul Austriei, încât la sfârşit, ca printr-o cădere neaşteptată de cortină, Vincenzo a cedat; Ranuccio nu a putut să nu-l urmeze. Bătrânul duce de Ferrara, Alfonso al II-lea, delegat al papei şi al împăratului la arbitrarea litigiului, îi chemă pe cei doi inamici în castelul Bresccilo de pe Pad. Şi acolo a avut loc un fel de reconciliere în ziua de 27 iulie 1593, exact la un an de la prima provocare.

„Mai curând reconciliere decât pace". comenta un anonim; şi chiar ca reconciliere, nesinceră. Într-adevăr, în timp ce cancelariile schimbau între ele obişnuitele complimente, ambele părţi se luau la întrecere în a aresta ici şi colo servitori şi cetăţeni suspecţi, pentru fleacuri. La Mantova au fost interceptate scrisorile cu aluzii la un „leac pentru stomac", trimis de prinţul Ranuccio, pentru doi „prieteni", în care erau recunoscuţi Vincenzo şi marchizul de Vasto: în aşa numitul leac se ghicea otrava., La Parma au fost luaţi prin surprindere şi arestaţi doi oameni de încredere ai lui Gonzaga „nu numai salariaţi dar foarte îndrăgiţi şi apreciaţi de Alteţa Sa", şi la arestarea lor au tresărit cei de pe Mincio.

A contra venit înţelegerii, da, a contravenii pactului, afirmau toţi, adăugând că nici măcar la barbari nu s-ar fi uneltit împotriva servitorilor prietenilor. Pentru a avea spatele sigur, Vincenzo s-a încredinţat unui jurist, desigur isteţului său ministru, Annibale Chieppio: acesta îi acordă dreptul la replică, limitată totuşi la anularea reconcilierii şi la cererea de eliberare a arestaţilor. Reîncepu caruselul trimişilor de la Roma, cardinali şi preoţi: femeile, toate îl implorau în genunchi: cu flacăra părului ei roşu, sora lui Vincenzo, ducesa de Ferrara, cu eleganţa convingerii şi a sugestiei Leonora de' Medici, cu o severitate patetic îngrijorată Leonora de Austria, care nu înceta nicio clipă să facă penitenţă pentru fiul ci şi să se roage sfinţilor din

Paradis, şi rudelor ei de pe permut Habsburgii, ca să-l îndrume pe calea cea bună.

Scrisorile pe care Vincenzo le scrie în această perioadă arată monotona exasperare a zilelor lui. Foarte

atent la un examen introspectiv – era vremea exerciţiilor spirituale – şi gata să mărturisească sincer că la o judecată mai profundă modul lui de a înfrunta viitorul era nechibzuit, îşi propunea să se rest rin gă în cheltuieli, să facă orice efort pentru aşi îmblânzi propriile reacţii în cearta cu Parma (după care sporea luxul de la curte, şi se înflăcăra şi mai mult în conflictul cu Farnese); cât despre rest, o spunea limpede: „dacă aş accepta să fac ceva împotriva voinţei mele sau să fac silit ceea ce-mi place, nu aş realiza niciodată un lucru bun". Aşadar să nu se atingă cineva de ceea ce îi plăcea lui.

Marchizei de Grana nu i se întâmplase încă să se vadă înlocuită, ci numai să aibă mai mult decât o singură rivală alături de ea în inima ducelui; şi de atunci a început să se roage eu toată puterea în faţa unei Madone de Andrea del Sarto căreia, ne spune ea, i-a mărturisit zi de zi toate suferinţele. Rugăciunea care îi stă totdeauna bine unei femei, reînsufleţea în Agnese o văpaie tulburată de conştiinţa de a păcătui şi de a fi pedepsită, o satisfacţie dureroasă a ei; de-aceea, tocmai fiindcă o făcea să plângă, Vincenzo o iubea mai mult decât pe toate celelalte, deşi nu se putea apăra de alte asalturi, mai ales când ea. pentru a salva aparenţele, trebuia să-şi urmeze soţul la Monferrato. Distracţiile lui Vincenzo – doamne, femei din popor, sau actriţe, erau efemere; dab în cele din urmă s-a oprit la o Gonzaga, marchiza Felicită, pe care Leonora o socotea drept prietena ei cea mai apropiată.

Felicită era fiica lui Tullio Guerrieri, demnitar pontifical al lui Vincenzo: văduvă a unui Gonzaga încă din 1590, foarte tânără; primul lucru pe care i l-a dăruit iubirea lor a fost o fetiţă, Francesca, pe care Vincenzo o recunoaşte şi pe care o va mărita apoi, dându-i o zestre consistentă. Pe de altă parte, nu ştim dacă a fost ea sau alta din casa Guerrieri acea Barbara foarte curtată de Vincenzo şi salvată de Leonora printr-o manevră rapidă, înir-o zi când s-au stârnit vorbo de scandai în familie, şi fraţii ei o ameninţau. aventurile amoroase ale lui Vincenzo sunt prea numeroase pentru a le putea descâlci una cate

tuia. Dar leonora continua să o ţină în preajma ei pe Felicită, probabil că o cunoaşte şi po micuţa Francesea, le protejează pe amândouă, le supraveghează, fermă în planul ci de a face să înceteze, când se va putea, aventurile soţului. Este limpede că Felicită Gonzaga nu o nelinişteşte pe Leonora; o femeie atât de bună, din cele care, învăluite într-o obtuzitate afectuoasă, rămân pentru bărbat ca un peisaj prieten şi ştiu să-i ofere un răgaz de odihnă.

La judecata Leonorei, Vincenzo consimte în mod tacit. O iubeşte pe Felicită; dar în acelaşi timp cere să i se facă Agnesei portretul, pe care îl solicită de departe; un portret în bronz, desigur un bust –, opera milanezului Giacomo Corio; pe Agnese o dă în grija surorii lui. În ziua în care Agnese îi naşte un fiu, care va primi numele pastoral de Silvio, Vincenzo se îndrăgosteşte într-atât de micuţ, încât vrea să-l recunoască drept un Gonzaga (în ce fel şi-a dat consimţământul marchizul Del Carrelto rămâne o problemă, dar a fost numai o discretă formalitate); şi, abia ieşit din prima copilărie îl va dori la curte, ca să crească împreună cu copiii legitimi Gonzaga. Să aibă acelaşi rang, acelaşi titlu, aceleaşi onoruri, aceiaşi maeştri, până şi aceeaşi îmbrăcăminte, porunceşte Vincenzo, care se recunoaşte în întregime în acest copil; Silvio moştenise într-atât de la părintele lui puterea de seducţie, încât îşi atrăgea toate simpatiile, lucru la care se adăuga radiaţia sentimentală a mamei, încât nu exista nimeni la curte care să nu-l iubească, inclusiv fraţii lui, entuziasmaţi de el.

„Răbdare, Leonora”, îşi spunea poate ducesa, când vedea pe fiul spaniolei tovarăş al ultimului ei copil, numit Vincenzo, ca şi tatăl lui, după un obicei al familiei Gonzaga de a-şi oglindi în fii numele părinţilor, creând astfel, cum zicea în glumă unul din ei, „soţiorii” mamelor şi „soţioarele” taţilor. „Răbdare”. Un gând feminin răzbunător, care îi uşurează suferinţa, este acela că din momentul intrării lui la curte, Silvio, departe de supravegherea maternă, începe să devină şi va deveni în fiecare zi tot mai mult o dureroasă nostalgie pentru Agnese. E timpul să suferă şi ea părăsirile, pe aceasta şi

altele. Dar ce înseamnă o femeie a iubirii, Leonora nu-şi mai aminteşte, neclintită în rolul ei de soţie. Nici nu bănuieşte că Silvio, luat din braţele materne, poate însemna între cei doi amanţi o legătură ătăt de vie, o prezenţă transfigurată de memoria inimii, cu cât este mai îndepărtată materialmente. Şi, în mod sigur*, Agnese suferă din cauza intermitenţelor pasionale ale lui Vincenzo; dar, după ce a suferit cu cruzime atâta timp, acum se poate depăşi, dilatând timpul întâlnirilor cu omul iubit, compensând toate ceasurile despărţirii, inoculându-i lui toate gândurile ei, senzaţiile, imaginile, încât atunci când el i le întoarce, să simtă în această reînnoită ofertă de fidelitate, propria ei fidelitate miraculos regăsită. Fericirea lui Vincenzo seamănă cu fericirea unui parazit pentru că este adevărat că, pe măsură ce se maturizează, se maturizează şi puterea lui asupra femeilor, putere de bărbat adevărat, generos, pătimaş egoist: este adevărat că, dată fiind condiţia lui de prinţ, egoismul îi este uşor iertat, şi femeile acceptă chiar şi suferinţa, într-un sens justificat, după o logică naturală; dar tocmai el se încurcă în agitatele treceri de la una la alta, în reverii, în dispariţii, în căinţe, în iubiri nestăpânite; şi nu va rezolva niciodată problema iubirii şi pe aceea a senzualităţii, aceste poi-ţi magice ale labirintului lui.

I se întâmplă să fie şi trădat, spiritualiceşte chiar şi de Leonora: de exemplu, când în 1593 îi moare un copil de doi ani, bolnav din naştere, şi el îi trimite soţiei o scrisoare de condoleanţe de la Genova, Leonora îi răspunde cu o scrisoare afectuoasă, dar parcă înstrăinată de el. Redă sobru cele întâmplate; şi apoi îşi sfătuieşte soţul să nu sufere prea mult, ba chiar să caute să uite nenorocirea: ia asupra ei totul. Ori îşi iubeşte soţul într-atât, încât vrea să-l scutească de suferinţe, ori îl socoteşte incapabil de durere; oricum Leonora îl îndepărtează de ea în momentul cel mai tragic din viaţa a doi soţi; şi poate că greşeşte prin faptul că nu-l solicită sever şi că-l lasă prea liber pentru a-şi desfăta în voie simţurile şi gândurile.

Vincenzo ţine la libertate cu un fel de frenezie care

contopeşte tulburarea generală referitoare la neputinţa lui politică cu tulburarea mai obscură, aceea a spiritului care, îndemnat să se realizeze în senzualitate, nu reuşeşte să se liniştească. Şi, ca toţi cei pe care practica imediată a vieţii îi distrage de la o autoînţelegere şi care nu pot recunoaşte originea neliniştilor, a găsit un fel de a-şi consuma propria energie, în epoca aceea, ramificând-o în multiple iniţiative: călătoreşte, schimbă regiunea, orizontul, lumea din jurul lui.

S-ar putea spune că a moştenit acest impuls de la tatăl lui; dar dacă pentru Guglielmo Gonzaga călătoria însemna o retragere în vile solitare, o fugă de propria-i imagine reflectată în privirea altuia, pentru Vincenzo înseamnă i egăsirea în privirea altuia printr-o strălucire a consimţirii; şi fiindcă vitalitatea lui are nevoie de un fel de plebiscit –, iată-l rătăcind dintr-un oraş în altul, expunându-se şi agăţându-se de orice pretext pentru a-şi prelungi şi a-şi înveseli şederea. În 1592, în urma unei fraze măgulitoare a papei, inventează că ar fi chemat la o discuţie la Vatican, alarmează toate curţile Italiei care îşi trimit mesagerii pretutindeni ca să descopere secretul politic, inexistent, al acestei chemări, soseşte La Roma, rămâne să viziteze ruinele, să cumpei e piese de anticariat, să asiste la unele comedii, să joace, să vâneze, să-şi petreacă timpul cu prinţi şi cardinali, cu toţii prieteni ai lui.

Într-o zi descoperă Genova, şi marea îl încântă nespus: la Genova joacă şi pierde foarte mult, trebuie să lase amanet mai multe bijuterii, şi va fi nevoie de mulţi ani ca să-şi plătească datoriile: va fi foarte iubit de femei aci, şi mai ales de Giulia Grimaldi, dar atât de prost judecat de bărbaţi, încât după câţiv-a ani, când va dori să ceară im împrumut, nu va găsi niciun negustor dispus să-i dea bani pe credit şi va trebui să amaneteze câteva titluri de rente din Monferrato şi Mantovano. La Florenţa, la marele duce Ferdinando, se duce mereu cu plăcere, deşi cu o oarecare alarmată prudenţă mai ales de când Medici a luat-o în căsătorie pe Cristina de Lorena; şi iată-l la Veneţia sau în

pelerinaj la Loreto, sau la Ferrarra, ori la Innsbruck La Augusta. E fără de sfârşit lisa obiectelor pe care le aduce din călătorule lui: stampe, obiecte de marmură, stofe, brocarturi, dantele, tapiţerii, bijuterii, tablouri, sculpturi, miniaturi, fiâdeşuri, bronzuri, cărţi, opere de artă, ca să-şi decoreze imensul palat ducal şi aşa destul de împodobit, şi pentru a dărui în dreapta şi stânga. A dărui era. O calitate a lui atât de înnăscută şi de fericită incit putem să o numim pură; şi corespundea fondului său temperamental generos, acela de a izbucni spre viaţă, într-un gest de ofertă, solicitând de la ceilalţi sentimente vibrant afectuoase. Pentru aceasta, dăruirea lui este totdeauna o alegere, un mod de comunicare: dacă sora lui Margherita îi cere cântece spaniole, el cerc să i se cânte un album întreg pentru a le alege pe cele mai frumoase; supraveghează păstrarea rasei căţeilor favoritelor şi prietenilor lui, alege cu gust o stofă sau o bijuterie pentru a le oferi soţiei, pune să se pieptene sub propria-i privire peruci, ca să-i arate surorii sale, arhiducesa, noua modă feminină. Îndrăgostit de florile artificiale, de aur sau de mătase, sau de florile naturale, cere să i se trimită din toată Italia pentru a le oferi doamnelor de la curte, mulţumit că le vede sosind la serbări împodobite cu darurile lui; într-o dimineaţă, trecând printr-una din grădinile lui de zarzavat de un verde intens, care alternau cu grădinile din jurul palatului ducal, vede o minunată conopidă cu franzele proaspete acoperite de rouă, strânse pe pulpa dură, şi cere să fie imediat culeasă şi oferită uneia dintre favorite: şi tot astfel fructe de pe ţărmul lacului Garda, peşte pescuit în iac sau în laguna din Comacehio, toate sunt oferite deopotrivă soţiei şi doamnelor curtate.

Şi se înţelege că la atâta risipă de afecţiune se opunea mama sa, mereu atentă să-şi spioneze fiul în orice gest, văzând totul şi suspinând; dar când ea moaie, în 1594, onorată şi plânsă, Vincenzo va fi atât de generos incit să permită călugărilor şi preoţilor să ia în primire cele lăsate prin testamentul matern, în loc să le anuleze, aşa cum făcea de obicei prinţii în asemenea cazuri. În acest

respect faţă de voinţa mamei, iese în evidenţă pietatea filială a lui Vincenzo mai mult decât prin funeraliile pompoase, organizate, înfăţişând poporului un catafalc în forma unui templu înălţat în mijlocul bisericii Santa Barbara, lugubră şi somptuoasă acumulare de statui, catifele drapate, torţe, vulturi, epigrafe şi embleme.

În atâtea şi atât de diverse stimulente, se adunau tot mai mulţi anii lui Vincenzo, fără ca el să fi reuşit să le dea avântul de energie care ar fi trebuit să fie principiul ascensiunii lui. Recapitulându-i primii ani de domnie, îi vedem luminaţi de străfulgerări, fiecare dintre ele însemnând o speranţă anulată în clipa-următoare. Pierduse timp preţios eu certurile pentru Ferrara, lămurite tot prin certuri, iar duşmănia eu Parma, încă vie şi fierbinte, era o durere adâncă imposibil de tradus în fapte de vitejie Cât despre numirea solicitată de el, ca general al vreunui ordin catolic în alte ţări. nimeni nu-i oferise nimic; şi Vincenzo începea să îşi concentreze gândurile şi să-şi pună întrebări cu privire la propria-i existenţă, când îi sosi ecoul unui clopot promiţător de glorie: cruciada.

Într-adevăr fulgerul cumplit al iataganului turcesc lucea asupra Europei orientale, în ultimii ani din Cinquecento. împăratul Rudolf al II-lea de Habsburg, ameninţat la frontieră, simţea că nu ar putea rezista mult fără ajutoare – într-un imperiu sfi. şiat de luptele – interne dintre luterani şi catolici – împotriva inamicului musulman, aducător de calamităţi, şi care, intrat în Ungaria, se stabilise la Budapesta şi de acolo ameninţa teritoriile vecine şi îndepărtate. Proiectele turcilor nu aveau limite, forţa lor era masivă, crudă, feroce. Deşi Sigismund Báthory a încercat să-i oprească în Transilvania, ei reuşiseră să se infiltreze în Balcani, în Valahia şi în Moldova: erau aşteptaţi să apară şi pe coastele Dalmaţiei. Astfel victoria de la Lepanto, această perlă a gloriei catolice, nu ajutase decât prea puţin; şi când Rudolf de Habsburg, extenuat de continuele veşti aducătoare de nenorocul, ceru în 1595 ajutor Romei, Clement al VIII-lea Aldohrandini făcu apel călduros la prinţii catolici din

Europa şi din Italia să ia armele în mâini. Trebuia apărat occidentul, ameninţat de steagul verde al Profetului.

La fervoarea apelului, Europa a răspuns nemulţumitor. Franţa nu a trimis nimic, prea secătuită de luptele dintre catolici şi hughenoţi (abia atunci începea să-şi revină sub mina înţeleaptă a lui Hernie al IV-lea, acum convertit la catolicism şi recunoscut rege); Poloniei i-a trebuit un oarecare timp ca să răspundă, aflându-se în război cu tătarii şi cu cazacii. Angajată în războiul cu Flandra. Spania trimitea aur şi făcea promisiuni condiţionate; Veneţia înhămată în tratatele comerciale cu orientul manevra o neutralitate elastică; Medici expediară aur, grupuri de mercenari şi trei căpitani de sânge ducal, don Giovanni, don Antonio şi don Virginio Orsini, fiul Isabellei de' Medici. Ducele de Ferrara, cu spirit cavaleresc şi religios, s-a considerat prea bătrân pentru a mai lua spada în nună; Parma şi Urbino nu au mişcat un deget. Numai Vincenzo simţi în cerere o chemare şi răspunse.

Împotriva părerii tuturor. Încă din 1594, la primul semnal al noilor valuri turceşti în Ungaria, Leonora văzuse strălucind în ochii soţului ei un albastru intens şi înţelese. Drăgăstoasă, cu abilitatea insinuantă a femeilor care ar vrea să împiedice unele intenţii pe care le-au prevăzut la bărbaţii lor, Leonora îi vorbi în şoaptă despre riscurile cruciadei: exemplul unchiului, marele duce Ferdinando, care trimisese alţi membri ai familiei, el rămânând acasă, i se părea cel mai bun dintre toate exemplele. Erau destui porniţi pe înfruntări şi dornici de luptă în familia Gonzaga şi în toată regiunea Mantovei; oare nu puteau pleca aceştia în număr cât mai mare? Un timp, reuşi să manevreze mulţumitor planul ei; şi la jumătatea anului 1594 când se părea că spaniolii, de comun acord cu ducele de Savoia, erau gata să invadeze Monferrato, cu intenţia de a şi-l împărţi, aproape că i espiră uşurată, gândindu-se că întâmplarea era atât de gravă încât să-l facă pe duce să renunţe pentru totdeauna de a mai pleca să se lupte în Orient. Dar chestiunea feudei Monfei rato se lămuri

curând (regele Spaniei nu avea niciun interes să mărească Piemontul lui Carlo Emanuele I); şi, pe neaşteptate, venind veşti grave din Ungaria, iar glasul papei devenind mai emoţionant (în timpul slu jbei din 25 septembrie 1594 udase cu lacrimi cinci batiste), Vincenzo declară că este gata de plecare.

Nimeni să nu-i răpească fericirea acestei clipe! O bucurie nestăvilită, o înflăcărare totală, legitime toate aspiraţiile lui, chiar şi cele mai exagerate, acum când marea aventură războinică le da un sens adânc, îi fac viaţa atât de plină, încât nu mai poate discerne care ceas al zilei este făcut pentru entuziasm, cel ce începe cu dimineaţa, sau cel ce închide ziua, ambele pregătind amplu viitorul. În sfârşit *Ierusalimul eliberat* devenea realitate, scenariu al tuturor viselor lui de odinioară; în vine îi cântă cadenţa exaltată şi voluptuoaisă a octavelor lui Tasso. Tancredi şi Rinaldo! Tânărul duce îşi simţea cei treizeci şi trei de ani ai săi vibrând ca la douăzeci; iubirea pentru Agnese continua să se manifeste mai sinceră şi mai duioasă ca oricând: nu întâmplător îi scria surorii lui, Margherita, recomandându-i iubita, declarându-se gata să o servească în tot restul vieţii.

Ameţitoare trecere! Desprins din braţele ei să intre în Prato di Castello, pentru a se vedea salutat de credincioşii ochi duri ai lui Carlo de Rossi, tânărul căpitan care urma să comande cele trei companii de archebuzieri călare şi care supraveghea armamentul general. împreună cu de Rossi, era încântat să viziteze depozitul de arme, să citească lista oştenilor şi a cavalerilor, să asiste la manevre, să discute diviziunea escadroanelor; apoi trebuia să aleagă „emblema”, semnul sub care avea să se desfăşoare cruciada. După o îndelungă meditaţie, Vincenzo se opri la vechiul „Şic” al familiei Gonzaga, înserat într-o semilună, oferind o enigmă nobililor curteni nedumeriţi de această semilună înălţată de un creştin împotriva turcilor (explicaţia, simplă, ne este dată de cronicarul Amadei: coarnele lunii ridicate în sus, în faza de creştere a astrului, indicau creşterea viitoare a puterii casei Gonzaga).

Apare măreaţă cavaleria mantovană, echipată temeinic, numărând pe cei mai viteji tineri din ţinut, rigizi pe caii aleşi de ei, cu candidul „Şic” strălucind pe braţul stâng: îi comandă Carlo de Rossi, fiul unui bătrân soldat, Ferrante de Rossi, nume demn de încredere. Şapte marchizi din familia Gonzaga, nobili şi curteni, cele mai frumoase nume ale nobilimii, urmează pe ducele care călăreşte în mijlocul gărzii preferate, companie într-adevăr regală. Vincenzo a obţinut din partea papei, în afara unei lungi binecuvântări, şi permisiunea de a lua cu sine un episcop care să ducă într-un tabernacol ceva din Prea Preţiosul Sânge; şi îl urmează o curte completă de bucătari, sufragii, curieri, paji, spiţeri, şi chiar cinci muzicieni sub conducerea lui Claudio Monteverdi.

Când noii cruciaţi trec pe străzile Mantovei, după oficierea slujbei şi după binecuvântarea solemnă din cripta

SCititului Andrei, sub» murele sfârşitului de iunie, muzica, aplauzele, cântecele, trompetele şi clopotele compun o adevărată simfonie în sufletul tânărului duce. Şi iată-l că pleacă, părăsind cu adevărat cuibul cald al femeilor în care soţia, amantele, doamnele de la curte plângeau pentru el şi, după cum spunea un curtean, se stingeau de dorul lui. A surprins în ochii Agnesei dojana pasionată, întrebarea femeiască, acel *„de ce?”* căruia bărbaţii ce se duc în război nu ştiu şi nu pot să răspundă. Părăseşte Mantova: străbătând câmpiile Lombardiei galbene, sub griul încins de arşiţa verii înaintate, ar putea, ca un senior de ţinut agricol ce este, să-şi cântărească recolta, dacă platoşele şi armele cu strălucirea lor nu l-ar face prezentă şi orbitoare numai ideea războiului.

Să-l inunde clocotul vieţii acum când este pregătit să dea piept cu iataganul turcesc! Lăsând în urmă trecutul cu obositoarea maşinărie a reacţiilor cotidiene, Vincenzo simte simplitatea candidă a bunului soldat pentru care sunt importanţe numai lucrurile esenţiale; în rest totul capătă alura unui joc. Dureroasa senzaţie de oprimare pe care o încercau în perioada aceea toţi italienii generoşi, lipsiţi de libertate, şi pe care Vincenzo a încercat-o până la

exasperare, poate fără a o recunoaşte, a dispărut ca prin minune de îndată ce a luat în mină spada. Este adevărat, el nu luptă pentru a-şi mări teritoriul, nici pentru bani (va pierde în cruciadă mai mult de o sută de mii de scuzi) şi nici măcar dintr-un profund simţ religios: se poate spune chiar că nu crede câtuşi de puţin în cauza care îl cheamă la luptă; clar tocmai pentru asta, reducând motivele plecării sale la un pact cu el însuşi şi acceptându-l, el simte că răspunde unei exigenţe riguroase, aceea a propriei conştiinţe. Platoşele lucitoare, panaşele colorate, drapelele fluturânde, lozincile sublime, numele poetic de cruciat, emoţiile despărţirilor, avântul excitant al plecării, tot acest nou senzualism fermentează în el şi se simte pentru prima oară în viaţa lui înălţat de un angajament moral, precis, de curaj şi de demnitate, care stă la baza oricărei acţiuni militare. Călătoria nu este pentru Vincenzo o maturizare ci o eliberare a spiritului: şi când ajunge la Innsbruek, la sora sa, arhiducesa Arma Cât urina, se simte în sfârşit liber.

Ce râs nebunesc l-a apucat rând a văzut-o pe sora lui venindu-i în întâmpinare, îngrăşată de părea de două ori cât a fost, îmbrăcată după moda germană, atât de disproporţionată, încât şi el, şi nobilii de faţă se sileau să-şi stăpânească ilaritatea, Râse cu poftă mai târziu, în camera sa; şi iar râs, în timp ce îi scrie elegantei lui soţii, spunându-i că i-a comandat o rochie la fel cu aceea a arhiducesei şi pe care i-o va trimite ca să se distreze şi să facă şi ea haz. Dar ar fi prea mult dacă am cere Leonorei să recunoască pe dată, în această scrisoare, spiritul copilăros al respectabilului soldat; ea a rămas acasă, tremurând de spaimă; simte viaţa ca pe o dramă şi războiul ca pe o tragedie, nu se poate obişnui cu gândul că soţul ei s-a înrolat voluntar ca să caute primejdia într-o lume plină de curse ameninţătoare. împreună cu celelalte doamne de la curte, se roagă şi plânge; scriind, îi mărturiseşte lui Vincenzo că nu reuşeşte să se obişnuiască cu absenţa lui, aşa cum s-ar cuveni soţiei unui războinic, iar veselia lui o face să sufere, dacă nu chiar o jigneşte. O oarecare patetică consolare o primeşte însă într-o bună zi

din partea episcopului d'Avila, care, trecând prin Mantova pentru a lua potirul cu Prea Preţiosul Sânge, jură că-l va urma pe duce cu crucea în mână, în orice bătălie; în momentul acela chiar şi episcopul simte în el suflul spiritului lui Petru Eremitul.

Dar la Innsbruck Vincenzo a avut o zi rea; vestea i-a dat-o un mantovan, un astrolog, un oarecare Panizza, care le-a mărturisit unor nobili că a citit în stele că ducele nu se va mai întoarce viu din cruciadă. Pe drum cineva i-a transmis profeţia lui Vincenzo, care era foarte sensibil la sugestiile necromanţiei (şi apoi care om plecat la război nu crede în influenţe binefăcătoare sau răufăcătoare?). Primind profeţia lui Panizza, acest „spirit gentil" cum îl numea zâmbind strâmb, ducele nu mai avea linişte: şi îi scrise repede ministrului său Petrozzani să-l aresteze pe astrolog şi să-l forţeze prin orice mijloc să spună pe ce temeiuri îşi sprijinea profeţia. „Nu că aş crede în ea, dar nu-mi plac asemenea trăncăneli", afirmă el şi, făcând aluzie la Ranuccio Farnese, adaugă: „... nu aş vrea să dau satisfacţie cui nu mă poate suferi". Să-l facă să

— ...

spună tot, aşadar, uzând de violenţă, chiar pentru că, „îţi mărturisesc că vestea mă arde".

Puţin interesează ce i s-a întâmplat imprudentului astrolog. Reluându-şi drumul, Vincenzo se însenină curând, deveni din nou vesel şi cald şi, ajungând la Dunăre, a fost întâmpinat pe Bucintoro de arhiducii Ferdinand şi Maximilian, continuând drumul cu ei până la Linz şi intrând apoi în Praga, unde îl întâlni pe împăratul Rudolf al II-lea în spiritul de mistică agitaţie a oraşului.

Rudolf de Habsburg, suveran fără soţie (poporul nu-i ierta faptul de a fi refuzat pe infanta Isabella, fiica lui Filip al II-lea, cu toată zestrea din Flandra) era stăpânit de o neliniştе pe care încerca să o lecuiască, coiindind vilele, palatele, grădinile; strângea colecţii de artă, obiecte de marmură, bijuterii şi cărţi. Făcând parte din oamenii care,

trecând din copilărie la adolescenţă, nu şi-au găsit punctul de sprijin al fantasticei lor realităţi interioare într-o realitate umană care să le facă posibilă adaptarea – măcar ca o convenţie – în lumea celorlalţi, Rudolf îşi irosea zilele în tentativa de a descoperi un mod de a accepta existenţa aşa cum este ea. Închis la orice confidenţe şi comunicări, cu incertitudinile şi repulsiile lui, numite lacurte abulii, ajunsese să fie neiubit şi nepopular. Până şi cultura, deşi îl ajuta să intuiască şi să protejeze geniul lui Kepler, i se altera într-o delectare prea rafinată, atrăgându-l până la urmă în cele mai complicate abstracţiuni. Meseria lui de împărat nu-i plăcea, de-abia rezista în virtutea unui simţ atavic al datoriei, şi pe deasupra suporta greu obsesia turcilor care ameninţau din Ungaria şi care pretindeau Austriei un tribut; ca şi discordia politică şi religioasă a statelor germanice şi clocotitoarea duşmănie a fratelui Mathias. împreună cu arhiducele Mathias plecase şi arhiducele Maximilian ca să lupte împotriva turcilor: dar el, Rudolf, în ciuda oricărui îndemn al papei, n-ar fi luat spada în mină.

Soseau ajutoare din occident. Trupele auxiliare ale papei, comandate de Gian Francesco Aldobrandini, ajungeau din urmă pe cele ale arhiducelui Mathias înspre Gran. Şi tot spre Gnan pomi şi Vincenzo, părăsind Praga” fără prea multă grabă, după ce impresionase delicata şi înflăcărată fiinţe zic a acelui popor, strălucind la serbări.

Ia vânători şi la recepţii, cu priceputa lui vervă. Sosi la Viena într-o trăsură cu şase cai, capitonată cu catifea neagră, dăruită de Rudolf al II-lea; nenumărate au fost serbările vienezilor, oferite cu mare gentileţe. A fost organizată şi o demonstraţie a miliţiei mantovane care a trecut admirată, în adierea începutului de toamnă, cu cai frumoşi şi oşteni frumoşi în armonia sigură a uniformelor elegante, a pasului desăvârşit, a mişcării măsurate fără greş. Şi, în cele din urmă, plecară la luptă.

Îi ieşi în întâmpinare Garlo de Rossi cu cele trei companii de archebuzieri încercate în focul luptelor cu otomanii; şi de la el află că aceştia sunt războinici de

temut. Au instalat corturile cu candidul lor „Şic” în cornul semilunii; au sosit apoi Paolo Sforza şi monseniorul Doria, pentru saluturile de rigoare, după care au urmat arhiducii Mathias şi Maximilian, şi toţi au fost invitaţi la concertul de seară al muzicanţilor italieni, conduşi de Claudio Monteverdi însuşi: mai mult ca sigur, concertul era o compoziţie proprie şi suntem încântaţi să-l urmărim şi să simţim emoţia marelui compozitor, singurul personaj nemuritor printre atâţia prinţi, arhiduci şi generali, în acel ajun de înfruntare a inamicului sub cerul Ungariei, luându-şi libertatea sublimă de a-i transporta pe ascultători într-o lume a lui de reală civilizaţie, unde ceea ce-i etern în trecerea noastră terestră e prins în sunete pure.

Prima ispravă războinică a lui Vincenzo a fost norocoasă: luptând zi şi noapte, cuceri Visigrad (Plintenburg), fortăreaţă importantă pentru poziţia ei pe fluviu şi pentru că era centrul unei regiuni de patru sute de sate. l-au bombardat atâta pe atacanţi, încât asediul s-a încheiat la 22 septembrie cu cucerirea localităţii. Faptul că asediaţii au trimis vorbă că doresc să se predea numai „paşei” din Mantova, dovedeşte nu numai renumele de care se bucura Vincenzo, dar şi şiretenia turcilor, care aflaseră desigur de generozitatea cavalerească a acestui Gonzaga; şi, într-adevăr, înduplecat şi adulat, el le-a cruţat viaţa, i-a primit pe comandanţi în cortul lui, i-a admirat pentru luptătorii destoinici şi i-a trimis împreună cu familiile lor spre Budapesta.

Dacă îndrăciţii bârfitori din tabără spuneau că don Giovanni de’ Medici ca şi don Antonio şi don Virginio, iim oprit pe turci la porţile Visi gradului pentru a-i jelui, şi numeau această faptă o farsă reuşită, despre Vincenzo se spunea că a fost risipitor peste măsură, că a împrumutat din propria-i pungă cu douăzeci şi cinci de mii de florini pe arhiducele Mathias şi a dat zece mii de scuzi unor soldaţi valoni care, întrucât nu li se plătiseră soldele, părăsiseră tabăra ca să jefuiască ţinutul. Şi astfel, tocmai din cauza invidiilor create între comandanţi, acţiunea începu să stagneze. Nimeni nu-şi poate imagina cele îşi atribuiau

între ei condotierii cruciadei: unul era avar, altul devorat de trufie, al treilea nu era bun de nimic, al patrulea un hughenot bestial. Între ei „se bârfeau îngrozitor” scrie Vincenzo care, la rândul lui, slavă Domnului, îi bârfea copios pe toţi. Un scandal demn de povestit a fost următorul: catedrala din Gran, aflată timp de mai mulţi ani în mâinile turcilor, fusese respectată de aceştia; dar nu şi de luteranii germani care, de cum au intrat în ea, au răsturnat altarele şi au scos ochii sfinţilor din icoane.

Dar pânza zilelor de militaiale lui Vincenzo se dastru mă; la 26 septembrie, nestăpânindu-şi ambiţia de a face o nouă încercare, ducele de Mantova profită de veştile despre turcii care prădau ţinuturile dintre Visigrad şi Buda şi anunţă că se va duce să cureţe regiunea de aceşti bandiţi. Trompetele cheamă trupele, cavalerii mantovani şi valoni se adună, şi cu toţii pornesc pe plaiurile ungureşti, umede de atâtea ape, printre coline şi podişuri înaintând spre inamic cu însufleţire, pândind printre copaci să descopere sclipirile iataganelor turceşti.

Au călărit opt ore în tăcere: nici urmă de turci. S-a lăsat seara; cavalerii obosiţi au făcut popas într-o pădure şi s-au consultat între ei; nici unul neputând să declare ce bănuia: o cursă; între o vorbă şi alta, îşi ciuleau urechile, în aşteptare. Între timp, în tabără se aflase despre această expediţie, iar căpitanul ungur Nicola Palffy, ori fiindcă aflase că turcii semnalaţi erau în număr prea mare, ori, aşa cum au spus mantovanii, invidiindu-l pe Gonzaga. trimise oameni să-l oprească pe duce şi zbură el însuşi să-l găsească. Descoperindu-l în pădure, îl convinse să se îndrepte către un loc sigur şi, în dimineaţa următoare, trimiţând ştafete care au relatat apoi apropierea unei mari armate turceşti, se hotărâră să revină în tabără.

În seara aceleiaşi zile, sub pavilionul lui don Antonio de’ Medici, luau masa împreună Vincenzo, don Antonio, don Giovanni şi Gian Francesco Aldobranclini, şi discutau despre război: discuţiile deviau. La un moment dat, Vincenzo declară că, cu atâtea strategeme şi emfaze, simţea că bate pasul pe loc şi, deci, ar fi tentat să se

întoarcă în patrie; odată rostite, aceste cuvinte creară o atmosferă de nelinişte în care păreau să se topească şi entuziasmul şi interesul acţiunii. Vincenzo încercă să-şi redreseze starea de spirit, să vorbească despre speranţă şi despre încredere, dar nu i se mai răspunse nimic; încercarea de redresare a fost ratată şi de veştile privind anotimpul nefavorabil, marea mortalitate printre soldaţi, în sfârşit de un erizipel care l-a ţinut la pat multă vreme cu febră şi delir. Fiind bine îngrijit, se însănătoşi; dar pământul german îi repugna acum şi i se părea atât de puţin sigur, încât ceru permisiunea să se înapoieze acasă prin Veneţia, temându-se de cursele care-i puteau răsări în cale la fiecare pas. Fără a se mai consulta cu împăratul, salutându-i în grabă pe arhiduci, porunci să i se seringă corturile cu alba semilună şi, în curând, la începutul lui noiembrie, cruciaţii mantovani se aflau la vetrele lor, lângă focul aprins, în aromele zilelor de toamnă, cu vin nou, ciuperci şi castane prăjite, povestindu-şi aventurile din orient.

Să o spunem deschis: expediţia a fost un faliment. Şi dacă şi-ar fi mărturiteit-o, Vincenzo, gustând fondul amar al acestui cuvânt, ar fi putut găsi o scuză consolatoare. Dar atâţia soldaţi şi comandanţi căzuţi pe câmpul de bătaie, o sută de mii de scuzi aruncaţi în vânt, erau un lucru destul de grav pentru mica Mantovă: aventura nu se soldase cu nimic bunr şi astfel, încă o dată, Vincenzo a fost trădat de propria-i înflăcărare; ar fi avut nevoie de o privire severă, dar pretutindeni în Mantova a găsit priviri de bucurie aprinsă. Se înţelege că nebuni de admiraţie erau copiii lui care, în seara sosirii, agăţaţi de cuverturile patului părintesc, copleşiţi de prea marea lor iubire, se împotriveau recalcitranţi, ca „nişte catâri spanioli” preceptorului care voia să-i ia cu el; nici Leonora nu se vădi perspicace, văzându-l scăpat şi bănuindu-l preocupat, îi zâmbi cu subtilitate şi cu acel simţ tentacular de dominare pe care îl au soţiile când soţii li se întorc acasă de departe, Miniştrii şi consilierii, chiar şi cei care dezaprobau războiul, nu se puteau stăpâni să nu-l

sărbătorească pe duce; şi să ne închipuim femeile care în prezenţa lui simţeau atâta înfiorare pe sub bogatele lor veşminte, căzând în largi falduri rigide: tot astfel, toţi curtenii, muzicanţii, pictorii, saltimbancii, grupul multicolor al prietenilor de petreceri…

Carnavalul a fost strălucitor: au recitat cei doi fii mai mari ai lui Vincenzo, prinţul moştenitor Francesco şi viitorul. cardinal Ferdinando, şi au jucat într-o pastorală artiştii comici *Desiosi,* printre care se remarca frumoasa Diana, mai demult în graţiile ducelui; o altă actriţă şi autoare de comedii celebre, Isabella Andreini, i-a scris scrisori fermecătoare şi pline de un delicat manierism, invocând graţia lui într-un stil care sugera mâini împreunate şi genunchi plecaţi. Au venit apoi, ca o ploaie, printr-un decret al papei „binecuvântări şi osanale; cum se mai putea minuna Leonora că în sufletul lui Vincenzo zilele din Ungaria se transfiguraseră într-atât încât cele rele erau ca şi uitate. Poate că el nu şi-ar mai fi recunoscut scrisoarea pe care, abia sosiit acasă, o trimisese împăratului Rudolf al II-lea şi din care reiese cum a părăsit câmpul de luptă fără consimţământul acestuia. Cu trecerea zilelor, războiul devenea o frescă comemorativă; şi fiindcă în el rămăsese ceva infailibil, în ciuda tuturor eşecurilor, înţelegea prin simţul sigur al favoarei populare că se ridicase în stima supuşilor lui, din clipa când aceştia l-au văzut plecând în fruntea soldaţilor; şi simţea că datora ceva imaginii pe care poporul şi-o făurise despre stăpânul lui. Solicitat de acest stimulent, reuşea uşor să desluşească un nod sângeros al crimelor săvârşite printre membrii familiei Gonzaga din ramura Oastiglione. ¡ ¡

Rodolfo Gonzaga, cel căr-uia San Luigi îi codase toate privilegiile şi posesiunile de teritorii, îl omorâse mişeleşte pe propriul lui unchi Orazio, în timp ce pescuia: a pus apoi stăpânire pe feuda lui, Castelgoffredo, închizând într-<o cameră a castelului pe fiica şi pe văduva celui asasinat şi încercând să se impună cu forţa faţă de populaţia paşnică, A stăpâni cu biruri monstruoase, a tortura, a mutila, a ucide, orice era prea puţin pentru a potoli aspra

bestialitate a lui Rodolfo Gonzaga: dar nu a sfârşit-o bine. Pentru că, într-o bună zi, în timp ce se îndrepta spre biserică, oferind mina frumoasei sale soţii Elena Aliprandi, în vârstă de douăzeci de ani, un glonte de archebuză îi opri pasul şi respiraţia.

Răzbunarea a pornit din popor, ca şi masacrarea gărziitiranului, alcătuită în mare parte din oameni pe care Rodolfo îi tocmise de la Parma, cu intenţia de a-l doborî pe Vincenzo. Dar Vinoenzo, trimiţând în grabă la Castelgoffredo un prezidiu (sosit la timp, două ore înaintea unui prezidiu spaniol care găsi locurile ocupate, grav afront pentru guvernatorul Milanului), îl descoperi pe asasin, un om din popor care a mărturisit totul cu nobleţe şi organizând un proces al cărui arbitru a fost el însuşi, numit de împăratul Rudolf al Ii-lea, încheie procesul nu numai absolvindu-l pe vinovat, ba chiar declarându-l răzbunător al poporului, Desigur, sentinţa i-a fost inspirată lui Vincenzo de o dorinţă de revanşă împotriva lui Ranuccio Farnese (acesta trebuia neapărat să o simtă) şi răspundea intereselor ducelui, care voia să-şi atragă simpatia populară, acum când intenţiona să se impună rudelor pentru a obţine feuda Castelgpffredo; şi totuşi aceasta era o sentinţă rară, mai ales pentru vremurile de atunci, când prinţii ţineau cu încăpăţânare la apărarea propriei lor autorităţi de neclintit.

Apx-oape că a fost mai greu de rezolvat cazul nevinovatei şi frumoasei văduve, care nu-şi putea stăpâni lacrimile, nu atât de durere pentru moartea soţului, cât pentru teama că soţul ei murise atât de păcătos incit să fie damnat pe vecie. Nu se spunea oare că el făcuse un păci cu Satana şi că îl slujea un spii it diavolesc, închis în montura pietrei unui inel? Pentru a se asigura, Elena povestea printre lacrimi un vis avut în noaptea dinaintea asasinării, vis în care ascultase glasuri sfinte şi *miserere* îngereşti. La jelaniile ei, maică-sa adăuga însă propriile-i viziuni, pretinzând că ar fi coborât în Infern şi că ar fi văzut diavolii care îşi rânjeau dinţii, urlând de furie că Rodolfo le scăpase mulţumită sfaturilor şi rugăciunilor

fratelui lui, San I.uigi. aflat lângă tronul Domnului; şi a fost o binefacere faptul că mama a inventat viziunea aceasta, pentru a consola câinele de nelinişte ale fiicei.

Lupii aceia, care erau fraţii lui Sari Luigi Gonzaga, s-au descoperit a fi aşa, când fratele mai mic al lui Rodolfo, după ce a moştenit feuda Castiglione, a început să-şi persecute cumnata. Pentru a o scuti de neplăceri, ducele şi ducesa care o stimau cu toată bunăvoinţa, au invitat-o la Mantova: iar ea a venit până la urmă, şi a frecventat curtea, oferind cu o studiată inocenţă frumuseţea-i de văduvă în doliu, afişată tocmai pentru a înduioşa inimile şi a irita simţurile bărbaţilor. S-a căsătorit, cu aprobarea ducelui, cu un alt Gonzaga, cumsecade şi foarte bogat, CI audio, căruia i-a dat în nouă ani şapte copii, împărţindu-şi cuminte timpul între iubirea conjugală şi rugăciuni, şi poate că a fost una dintre puţinele femei care au reuşit să fie admirate până la sfârşitul vieţii.

Rezolvând situaţia cu Castelgoffredo prin acea sentinţă demnă de înţelepciunea împăratului Traian, Vincenzo nu avu totuşi curajul de a mai înfrunta insolubila ceartă cu Parma. Să recunoaştem că i-ar fi trebuit o detaşare ştiinţifico-filozofică pentru a-şi lămuri în termeni limpezi problema. Fiindcă chiar dac-ar fi vrut să uite motivele prezente ale litigiului cu Parma, şi mai ales ofensa adusă, Vincenzo nu ar fi putut să scape de un lucru, şi anume de amintirea Margheritei, cu atât mai mult cu cât Ranuccio, reuşea – de departe – să i-o ţină trează nu numai printr-o vădită semnificaţie a gesturilor lui, ci şi cu tenacitatea gândurilor lui. Nu mad auzim vorbindu-se despre procesul deschis de Farnese împotriva divorţului intentat de Gonzaga, surorii lui, dar poate că mai continua încă în prea tăinuitele camere ale Pilottei unde, Ranuccio, devenit duce din decembrie 1592, în urma morţii în Flandra a tatălui său Alessandro, ţesea o pânză de păianjen, în ura-i devenită manie.

Servitori fugiţi, servitori descoperiţi, uneltiri mărturisite, oameni întemniţaţi şi interogaţi sub tortură (un ticălos s-a dat drept trimis de Ranuccio pentru a-i

asasina pe Vincenzo în timpul unui bal mascat), iată cu ce se alimenta veşnicul litigiu. Acum interveniseră şi juriştii, care-l manevrau cu o fineţe sofisticată, proprie caracterului lui Ranuccio, dar străină de Vincenzo. Şi totuşi, acum, deşi procesele verbale care consemnau discuţiile reciproce se înmulţeau, litigiul nu mai avea vigoare, era un rău ascuns care degenera în minţile celor doi inamici; puteau chiar să se împace, aşa cum au făcut o dată, în 1597, în lacrimile de bucurie ale celor două familii; dar erau sortite să eşueze atât cedarea Fameşilor cât şi uşurinţa lui Gonzaga, căruia i se păreau prea neînsemnaţi toţi cei ce i se opuneau, acum când se hotărâse să-şi dedice în întregime silele războiului din Ungaria.

Veştile despre cruciadă se înrăutăţiseră în aceşti doi ani: turcii intenţionau să ajungă în nord, turcii se îndreptau spre apus; avansau îndrăciţii, ţâşnind, ca focurile de artificii, dintr-un punct de plecare într-o rapidă năvală de cucerire, pe care armatele imperiale nu reuşeau să o stăvilească, în iarna anului 1596 căzu Agria, în Ungaria de nord; pentru Austria pericolul devenea tot mai apropiat, Rudolf al II-lea vedea în nopţile lui chinuitoare fantomele drapelelor verzi care înaintau ca o pădure pe solul creştinătăţii. Cerea sprijinul papii: Clement al VIII-lea aduna aur şi soldaţi, cancelaria Vaticanului trimitea apeluri disperate prinţilor creştini; dar prea puţini răspundeau.

O scurtă cerere de sprijin militar sosise şi la Mantova, şi, citind-o, Vincenzo află în acele cuvinte o senzaţie de viaţă, reizbucnind în el cu atâta forţă, încântraţiunea nu se mai putea opune: răspunse că se pregăteşte, că el este gata; şi înţelegând acum războiul sub aspectu-i dur, fără surle şi trompete, pomi din Mantova în ziua de 28 iulie 1597, bine echipat, mai ales cu armament din Brescia.

În ziua de 29, saluta lacul lui drag, Garda, la Desenzano; în 30 se afla la Riiva di Trento, trecând apoi prin Bolzano şi Bressanone, la Innsbruck. De la Hall şi Linz, pe apă, se îndreptă spre Viena unde îşi regăsi prietenii care-l copleşiră, sărbătorindu-l: opt zile

neîntrerupte, după carnavalul vienez; şi nu se vorbea decât de vânători şi de distracţii, La 21 august, Vincenzo reîntâlni pe arhiducele Maxknilian, şi s-a mai adăugat o sărbătorire; dar între 28 şi 30 august, ajunşi la Giavarrmo, au început să cerceteze terenul: la început, mici ciocniri, trecerea fluviului, serviciu de gardă pentru a păzi coloniile de muniţii, ceea ce nu era deloc uşor; Vincenzo realizează acest luăru cu trupa lui îndemânatecă. Apoi, după alte două pregătiri, alte opriri neutru ospeţe şi vânători în cercurile din

Odenburg, în primele zile ale lunii septembrie, se asediază Giavarrino. La 9 septembrie i s-au alăturat faimosul căpitan Giorgio tk-istu şi marchizul de Borgau; şi, împărţindu-şi zonele de acţiune, s-au hotărât să ia cu asalt, într-o manevră simultană, poziţiile ridicate din jurul oraşului. Vincenzo studiază sectorul şi-i distribuie pe ai săi în grupuri mici, pentru a oferi o ţintă mai mică duşmanului; în momentul stabilit, dă semnalul atacului, şi imediat se înfruntă cu inamicul primejdios şi viteaz. A fost o zi minunată; Vincenzo observă la un moment dat că un grup izolat de cavaleri de-ai lui, comandat de Ercole Roşa, căzuse într-o cursă, fiind ca şi pierdut sub ploaia de lovituri; Cesare Gonzaga căzuse rănit în spate de o lance; Antonio Andreasi, cu capul despicat de o lovitură de iatagan, atârna mort pe spinarea calului; gâlgâia sângele ţâşnind din numeroasele răni ale contelui de Rivara şi ale lui Federico Gonzaga. Vincenzo lansă o comandă rapidă şi întoarse calul, îndreptându-se spre mica escortă; se aşează în mijloc, lovi în plin şi se angajă cu toată euforia şi cu tot elanul care dau măsura calităţii virile în lupte. Îi salvă pe ai săi, luă înapoi de la turci pe prizonierii mantovani, lăsă pe loc morţi şi grav răniţi şi scăpă fără nicio zgârietură: cineva dintre cei din jurul lui putea să jure că văzuse figura lui San Francesco di Paolo plutind deasupra ducelui, gata să întoarcă loviturile duşmanilor destinate lui Vincenzo; şi el nu va uita la întoarcere să organizeze o solemnă procesiune ca să mulţumească protectorului bisericii de puţin timp construită întru slava lui, la Mantova; slăvire

cântată cu inima deschisă, pe cât de ironic fusese şuierată mulţumirea adusă marchizului de Borgau, care, deşi asistase cu cei 700 de cavaleri ai săi la ciocnire, stătuse deoparte, venind în ajutor numai după ce se încheiase lupta.

Odată cu zilele călduroase, comanda a fost încredinţată lui Don Giovanni di Prininstein, unul dintre acei oameni care se nasc soldaţi şi care posedă autoritatea ca printr-o investitură nativă, şi s-a trecut apoi la asaltul colinei San Martino ce domina oraşul asediat. Foarte abili, turcii încearcă să deturneze forţele imperiale, prefăcându-se că trimit trupe asupra Gi anului: cruciaţii nu cad în plasă şi decid asaltul la care Vincenzo, după ce primise noi ajutoare mantovane, aleargă printre primii. Dar în acel ¿¡0 septembrie, prima zi a atacului, don Giovanni di Prininstein a murit străpuns de lance şi iatagan, pe calul lui alb, în zbor; şi moartea sa, care avea să oprească acţiunea de la Giavarrino, timpul imperial de luptă reducându-i-se la obişnuita mocirlă a discordiilor, tulbură în Vincenzo siguranţa de sine, atât de greu consolidată. Fusese numit general tocmai marchizul de Borgau, cel care văzuse secerată cavaleria mantovană fără să fi alergat în ajutorul ei, şi Vincenzo nu reuşea să se dezbare de amărăciunile unui legitim resentiment. Cu o scuză, se despărţi de arhiducele Mathias, părăsi iute timpul de luptă şi se întoarse acasă. Giavarinno a fost cucerit în anul următor – şi ducele de Mantova pierdu acest prilej – care a însemnat o mare victorie a creştinătăţii.

În legătură cu încheierea celei de a doua campanii din Ungaria, Vincenzo nu-şi făcea gânduri; i se părea foarte legitimă acea despărţire bruscă a lui, pentru apărarea demnităţii. Luptase, îşi simţise propria viaţă atrasă, şi periclitată de oţelul armelor duşmane; şi i se părea că oferise lumii o imagine atât de evidentă, încât oricine trebuia să-l vadă acum aşa cum se vedea el, avântat pe cal, într-un peisaj măreţ, împotriva unui furnicar de ieniceri şi, ca plutind pe un nor, pateticul sfânt, cu ochii ridicaţi spre cer, care-l încredinţa bunăvoinţei

cereşti. Această imagine reprezenta pentru Vincenzo viaţa sa militară, şi. nu o acumulare de fapte fără sevă şi izbânzi dure. De la o apoteoză la alta, trecerea îi era uşoară; susţinut de braţul unei zeiţe trandafirii şi voinice, aşa cum pictase Tizian pentru D'Avalos sau Parmigianino pentru Farnese, el se simţea chemat spre meniri înalte: prin urmare, de ce nu, la Coroana regală?

Ideeu nu era nouă în Italia: Savoia, Este, Medici, Gonzaga. toţi ar fi vrut să iasă din „buchetul de principi italieni", după cum se exprima Carlo Emanuele I. Şi ducele de Savoia încerca să poarte titlurile de rege al Ciprului sau de *rege* al Albaniei, desprins de toate anvergurile politice, cu acea arzătoare animozitate care devenise la el un fel de fantezie cinică şi luminoasă; iar la polul opus, cei mai lumi dintre Medici aspirau să devină regi ai teritioriului lor delimitat, Toscana; Alfonso d'Este împăcase realitatea cu fantezia când, ca fiu al Renalei a Franţei, îşi pusese candidatura la tronul Poloniei. La acelaşi tron şi prin mijlocirea Casei habsburgice, folosindu-se de descendenţa sa din Leonora d'Austria, aspira şi Vineenzo, care deţinând câteva date asupra discordiei dintre nobilii polonezi şi asupra poziţiei disputate a regelui Ştefan Báthory, sugeră diplomaţilor săi să răspândească în diferite părţi ale provinciei câte o poveste bine ticluită. Deghizaţi ca negustori de grâne, în mare secret, sprijiniţi de iezuiţi, ambasadorii.au plecat în Polonia, au studiat condiţiile economice şi sociale ale ţării, au vorbit cu electori influenţi, dintre care cu câţiva evrei, au subscris obligaţii în ebraică, rămase în arhivă. Diplomaţia mantovană, perfectă unealtă a casei Gonzaga, cu nimic inferioară celebrei diplomaţii veneţiene, se mişcă şi de astă dată, demonstrând şi acum o abilitate care se afirma până şi în încercările nereuşite. Se urziră intrigi în jurul tronului Poloniei; şi păcat că n-a fost datată întreaga listă a darurilor de distribuit electorilor influenţi, partizani ai regelui italian, şi nici relatarea minuţioasă a unui mesager, Cesare Spadari, care, enumerând mijloacele sigure ale unei izbânzi populare, sfătui să se trimită şi o mână de

intelectuali, lucru mult dorit de oamenii de carte din Cracovia. Tronul Poloniei urma să rămână însă un tron la care se ajunge prin operaţii de cancelarie; şi Vineenzo, în timp ce aştepta o nouă ocazie pentru el printre atâtea care se iveau în Europa, dispus să-şi împartă ambiţiile cu fiii săi, îşi făcea şi alt plan: trimisese un portret al fiicei sale mai mari, în vârstă de 7 ani, împăratului Rudolf al II-lea şi, prin cuvinte elogioase adresate împăratului, se gândea să-l determine să se căsătorească cu ea peste câţiva ani, în ciuda marii diferenţe de vârstă. Planul mergea; mai modestă dar mai bine întemeiată era cererea lui de a i se încredinţa un post militar în Spania, pe lângă noul rege, Filip al III-lea, care părea mai puţin suspicios în tratative, în comparaţie cu rigidul său tată, Filip al II-lea. Ambasadorul mantovan la Madrid credea că poate obţine lucruri mari.

Pe vremea aceea a murit şi ultimul duce de Ferrara, Alfonso al II-lea d'Este, fără să lase urmaşi, soţia lui, Margherita Gonzaga, rămânând văduvă tânără şi foarte bogată Ut treizeci şi ceva de ani. grasă şi aibă; cu părul ei bogat şi roşcat. Şi Ferrara, după secole de glorioasă domnie a familiei d'Este, se realipea Statului Neapole, papii neacceptând niciodată să recunoască ca moştenitor legitim pe don Coşarc d'Este, descendent al lui Alfonso I şi al Laurei Dianti. Lui don Cesare i-au fost acordate Modern şi Reggio, cu teritoriile lor şi titlul de duce, iar Clement al VIII-lea intră triumfător în acea Ferrara la care aspira constant, de aproape un secol, Vaticanul. Luni şi luni.de procesiuni, de serbări, de primiri magnifice dădeau ferrarezilor iluzia că oraşul lor nu avea să-şi piardă din importanţă, ba dimpotrivă. Optimiştii ajungeau să-şi spună că Ferrara, post avansat al Bisericii în nordul Italiei, ar putea deveni chiar o a doua Romă.

Vincenzo şi-a readus sora la Mantova, acordându-i toate onorurile titlului ei şi oferindu-i toată căldura inimii lui vibrante în afecţiunea faţă de membrii familiei. Nu se poate spune că l-ar fi mâhnit prea mult căderea Casei d'Este. deşi existase o veche fraternitate de libertinaj între

el şi don Cesare. La Ferrara, avu capriciul de a organiza un cortegiu de 2000 de nobili elegant îmbrăcaţi, încărcaţi de juvaieruri şi dispuşi ca într-o pestriţă coregrafie cu efecte de crescendo până la un diapazon de splendoare. A dus-o numai într-o petrecere, timp de trei zile, şi era binevenit oricine ar fi vrut să bea şi să benchetuiască la masa lui. Clement al VIII-lea îl primi cu onoruri regale, şi poporul, înclinat să facă o comparaţie între cordiala măreţie a lui Gonzaga şi rigida atitudine a lui Ranuecio Farnese, sosit şi el ca să se închine în faţa papei, cu o mare suită de feudatari, îi asigură un triumf de simpatie. Era aceeaşi simpatie care-i făcea pe supuşii săi să-i ierte risipa de bogăţii, expediţiile militare fără foloase, ba până şi taxele pe care Vincenzo trebuia să le pună ici şi colo pe grâu sau pe vin, rând se simţea încolţit de greutăţi: ce-i drept, le menţinea puţin timp, doar cât era nevoie pentru a depăşi momentul greu, aproape mai mulţumit el să le desfiinţeze decât poporul să fie uşurat de ele.

În 1598, în afara unui carnaval cu multe reprezentaţii teatrale şi baluri, în timpul căruia s-au văzut nenumărate mascarade cu ieniceri şi turci – o idee repetată a ducelui – au mai avut loc şi serbările pentru botezul Leonorei Anna Maria, ultima fiică a lui Vincenzo şi a Leonorei de' Medici, viitoare împărătească a Austriei; la botez a ţinut-o în braţe Margareta de Austria, în trecere prin Italia în drum spre Spania, unde avea să devină soţie a noului rege Filip al III-lea. Era plăcut de urmărit atmosfera festivă din Mantova în acele zile îmbelşugate de septembrie. Invitate pe grupuri, soseau exuberantele femei din Mantova şi Monferrato în eleganţa decorativă a gulerelor ample de modă spaniolă, dispuse în raze în jurul gâtului, pe planuri suprapuse, şi a veşmintelor cu perle, iar în pieptănăturile complicate purtând pietre preţioase şi penaje. Festivităţile religioase alternau cu baluri, lupte şi turniruri; dar serbarea care a tăiat tuturor răsuflarea şi pentru care nobilimea din Milano şi Veneţia îşi disputa invitaţiile, a fost punerea în scenă a *Păstorului credincios (Pastor Fido)* de Guarini.

Nu ştim ce emoţii au deşteptat întâmplările lui

Mirtillo şi ale Amarillei, ale lui Silvio şi ale Dorindei în sufletul uneia dintre primele invitate la spectacol, marchiza de Grana; cea atât de legată de această poezie, care îşi scandase tempo-ul ei cel mai aprins. Îşi amintise, pesemne, de fiul ei şi al lui Gonzaga, căruia îi dăduse numele de Silvio, şi de anii care trecuseră după acel mistuitor an. 1592, şi se puteau numi ani de dragoste: de atunci se bucurase întruna de rolul şi titlul de favorită, care i se recunoştea în mod discret şi azi, fiind văduvă din 1596. Dar e adevărat că faptul de a acumula bogăţii şi beneficii dintr-o perioadă de amor poate înăspri pe o femeie; îi răpeşte frăgezimea tinereţii înrourate; aproape că-i mai bine pentru ea să plângă cu mâinile goale. Este ceea ce a intuit Agnese, care cunoaşte valoarea voluptuoasă a durerii şi a rugăciunii şi care, atingând 30 de ani; ştie că toate înfiorările, fie chiar cele provocate de ambiţie, trebuie să fie susţinute, în primul rând, de căldura unor taine pasionale. Ea nu se împacă cu ideea renunţării; şi o vom vedea în această poveste reacţionând neliniştită, ca o femeie care are încă mult de dat dragostei; nu vom mai romanţa, imaginându-ne-o acum clătinându-se şi prăbuşindu-se în ea însăşi, cu ochii închişi, vrăjită de o mare emoţie la unele accente din *Păstorul credincios:*

Dolce vita amorosa, perche şi tardi al core mi-o venişti?[6]

Simţi întrebarea ca pe o chemare. Cine ştie? Poate că din clipa aceea numele care concentra pentru ea esenţa lumii începea să nu mai fie cel al lui Vincenzo. Cu spectacolul *Păstorul credincios* se împlinea o făgăduială care plutise în atmosfera curţii din Mantova din 1592, iar ducele, care aproape că nu putea suporta ideea că pastorala fusese recitată în 1596 la Caprarola, din ordinul cardinalului Farnese, poruncise să se facă o montare grandioasă. S-au organizat şi s-au dat trei spectacole cu interludii reuşite şi cu foarte inspirate invenţii fanteziste, deşi pe o temă pedantă ca nunita lui Mercur cu Filologia. Margherita de Austria s-a complăcut, atât cât îi permitea

6 **Viaţă dulce amoroasă, de ce atît de tîrziu în inimă-mi apari ?**

rangul său de regină a Spaniei, lăsându-l pe Vincenzo atât de sigur de obţinerea guvernării Flamdrei sau de o altă înaltă demnitate, încât când i s-a oferit din partea Spaniei rangul de comandant suprem al galerelor portugheze, grad inferior faţă de cel al unui principe de Savoia, mai mult decât dezamăgirea l-a durut jignirea. Nici gând să împărtăşească tehnicienilor spanioli, trimişi de guvernatorul din Milano, secretele ingineriei sale teatrale; nu aveau decât să vadă maşinăriile pe jumătate demodate; dar aceasta era o răzbunare minoră; Vincenzo nutrea intenţia vindicativă să plece la Spa, invocând scuza unui tratament la băile de acolo, în urma unei răni la picior. La Spa a avut lungi întrevederi cu Charles de Nevers, vărul lui, şi cu Maurice de Nassau, fiul ducelui d'Orange, marele duşman al Spaniei. „Sunt gentilomi, dintre care unul mi-e rudă", ar fi fost răspunsul prompt al lui Vincenzo, în cazul când guvernatorul de Milano ar fi protestat; nu aveau decât să se încrunte, măcar atât, aceşti spanioli avari şi neîncrezători.

Se părea că, în Italia, cei nud inteligenţi conducători înclinau acum către prietenia lui Henric ăl IV-lea al Franţei. Semnalul îl dădea Toscana, unde Maria de Medici, sora mai mică a Leonorei, cea mai bogată partidă din Europa, „un milion de scuzi de aur", îl refuzase pe arhiducele Mathias de Habsburg, după o critică pesimistă sugerată de portretul miniatură trimis de el: spunea că ar fi impresionat-o nu numai urâţenia lui, dar putuse să distingă şi lipsa de duh şi sănătatea şubredă a arhiducelui, şi dăduse de înţeles „lacoma" că l-ar fi preferat pe bogatul şi galantul Henric al IV-lea. Tocmai la timp: pentru că fiind anulată căsătoria lui cu Margot de Valois, şi murându-i favorita, Gabrielle d'Estrées, se putea considera liber şi cu inima deschisă. Gustul Mariei coincidea cu planurile Marelui* Duce Ferdinando, căruia alianţa franceză i se părea o contragreutate eficace în faţa puterii spaniole în Italia; Medici mobiliză prin urinare pe cei mai abili oameni de stat ai săi, conducând bine manevra matrimonială, în care a avut un prim rol o veche cunoştinţă de-a noastră,

Belisario Vinta. El, Belisario, în dimineaţa de 23 aprilie 1600, citea capitolele documentului matrimonial al noii regine a Franţei, rămânând după aceea în scenă şi în septembrie şi octombrie, în timpul serbărilor şi ceremoniilor nunţii.

De la Mantova au venit ducele şi ducesa; au fost primii la fiecare serbare, în preajma miresei, strălucind şi prin bijuterii. Poate că tocmai pe atunci Leonora adoptase obiceiul rafinat, pe care a continuat să-l urmeze cu atâta plăcere, de a purta pe rochii elegant studiate în simplitatea lor aparentă, puţine bijuterii, cel mult un colier de perle, alese bob de bob, încât fiecare să fie ca o unică mică lume perfectă. Dar purpura, crinii de aur, salvele de tun, titlurile, privilegiile regale, tronurile, stimulau fantezia lui Vincenzo; şi găsi un fel de echilibru în exaltarea lui numai la spectacolul *Euridice,* de Otlavio Rinuccini, transpusă în muzică de Iacopo Peri, prima operă care s-a transpus pe scenă şi care avea să însemne apariţia unui nou gen îndelung apreciat: melodrama. Cu Peri îl regăsim aici pe Giulio Caccini (văduv şi recăsătorit cu o oarecare Lucia), din nou favorit la curte şi autorul aplaudat al textului muzical al operei lui Chiabrera, *Porpslea lui Geţalo (Favoia di Cejalo).* Peri, Caecini, Buontalenti, Giambologna, Guarini, Chiabrera, Marino au fost numele muzicienilor, arhitecţilor, sculptorilor şi poeţilor care au contribuit la slăvirea Medicişilor, în sclipitoarea prestanţă flegmatică a tinerei regine.

În timp ce Leonora, împreună cu marea ducesă de Toscana şi cu doamnele sale de onoare, o însoţea pe sora ei în Franţa, navigând pe faimoasa navă-comandor a cavalerilor ordinului Sfântul Ştefan, împodobită cu roşu şi auriu, cu crinii burbonici încrustaţi în topaze şi cu cele şapte sfere ale Medicişilor, prezentate în preţioase pietre de hiacint (printre cei din suită era şi Belisario Vinta care ţinea cheile lăzilor de zestre), Vincenzo se oprea la Genova şi numai de Crăciun se întoarse acasă, odată cu soţia lui. În tot timpul iernii se ocupă de problemele de stat, împletindu-le cu amoruri, intrigi de curte, baluri şi

reprezentaţii, asupra cărora se sfătuia cu Federico Follino, supraintendentul său, însărcinat cu organizarea serbărilor la palat. Începu să proiecteze alianţe politice prin mijlocirea căsătoriilor: se gândi să-şi căsătorească primul născut cu fiica marchizului de Vasto, apoi cu fiica surorii lui, arhiducesa Anna Caterina, care i-ar fi adus 800.000 mii de scuzi dotă, aproape cât dota reginei Franţei. Dar, în intervalele dintre o preocupare şi alta, Vincenzo îşi dădea seama că se apropie de 40 de ani. Generaţia în creştere, aceea a fiilor săi, începea să-l rănească şi în viaţa lui încă nu se întâmplase nimic deosebit; tinereţea sa însă, ce-i drept, se evapora.

Din Orient, răsunau tobele de război; şi când în primăvara anului 1601 se află că în Croaţia turcii ocupaseră, prin puterea aurului, Canissa, deschizându-se astfel prin sud calea spre Viena, Rudolf al II-lea a cerut din nou ajutor papei, iar papa, Europei; s-au repetat obişnuitele episoade de răspunsuri incerte, rău compensate prin trimiteri de bani şi de trupe adunate de ici-colo; Marele Duce de Toscana îl trimise pe acelaşi don Giovanni de' Medici, el rămânând acasă, iar Vincenzo se declară pentru a treia oară gata de plecare.

Şi am avea dreptate să observăm că acest repetat şi sistematic schimb de chemări şi răspunsuri avea ceva aproape mecanic, cum au adesea gesturile oamenilor ne

m

obişnuiţi să se lămurească în ci înşişi, dacă nu ar trebui să vedem în asta o dovadă a ingenuităţii şi trăiniciei aspiraţiilor lui Vincenzo Gonzaga, Cât despre cele două expediţii eşuate, nu i-a fost greu să şi le justifice. „Ştiu eu bine, poate că îşi spunea el, ce înseamnă războiul şi cum mi se potrivesc platoşa şi spada; şi dacă până acum n-am obţinut un rezultat concret al strădaniilor mele, vina a fost desigur numai a împrejurărilor, care mi-au negat modul de a ajunge până la el. Vom plecă prin urmare din nou, fructificând totuşi experienţa trecutului, vom căuta să avem pe cât posibil mâinile libere pentru ca războiul să devină într-adevăr războiul nostru". Nu ar fi vrut să

acţioneze fără titlul recunoscut de locotenent general, cu toate onorurile şi atributele gradului; dar oricât de rafinat ar fi lucrat trimişii mantovani la curtea c. ezarului, ca să-i împlinească fiece dorinţă, reuşitele n-au fost decât parţiale. Oricum, Vincenzo a obţinut titlul şi sarcina de locotenent al *Generalissimului* Gian Francesoo Aldobrandini. nepotul papei, şi a vrut să se bucure de el.

Că Vincenzo dădea acestei campanii militare a lui semnificaţia unei ferme hotărâri, o dovedesc pregătirile făcute cu pasiune, şi nu numai cele militare şi administrative ale guvernământului şi ale familiei, ci şi celelalte care priveau de exemplu valorile de artă, sau toate întâlnirile fixate pentru data reîntoarcerii sale victorioase. Şi aici întâlnim, la 18 iulie 1601, numele răsunător al lui Peter Paul Rubens, în vârstă de 20 de ani, sosit atunci din Flandra la curtea mantovană, şi trimis la Roma pentru a copia capodoperele marilor colecţii ale oraşului şi pentru a achiziţiona – tablouri alese după gustul său. Rezidentul mantovan la Veneţia trebuia să supravegheze la Murano confecţionarea geamurilor mari de cristal pentru noua galerie ducală a operelor de artă, mai marele construcţiilor primi comenzi de mici camere, logii, şi de noi saloane; intendentul general al serbărilor urma să pregătească minunate reprezentaţii de celebrare; chiar şi cortegiul de alchimişti, pe care Vincenzo şi-i disputa cu alţi principi ai vremii şi pe care-i găzduia la palat, primise un ordin: să lucreze la experienţele lor şi să obţină, în măsura posibilului, vasalul aur croat în alambic.

La guvernarea Mantovei, Vincenzo o lăsa pe înţeleaptă sa soţie, Leonora; şi ea, dacă privea în sinea ei, îşi spunea pesemne că a accepta această însărcinare nu mai era o greutate, ci o răsplată şi încă una bună. Pe cât de mult o costase sacrificiul din primii ani de căsătorie pentru a se adapta intereselor atât de puţin femeieşti ale statului în timpul neregulatelor absenţe ale soţului, pe atât îi era de dragă şi de plăcută acum exercitarea puterii, cu cea mai profundă înţelegere şi prevedere; ei da, îl iubea. E de ajuns să-i parcurgem epistolarul ei de principesă

regentă pentru a fi de acord cu istoricii în a-i recunoaşte capacitatea şi fineţea inteligenţei şi rafinatul simţ politic, specific Medicişilor; şi fiindcă aceste calităţi îi erau recunoscute încă de pe atunci de miniştrii săi, Vincenzo avea dreptate să-şi privească soţia cu deplină încredere. Numai că cu puţin timp înainte ca Vincenzo să plece în expediţia din Croaţia, se ivise o altă doamnă care rivaliza cu Leonora: de astă dată nu o favorită (pentru care Cel puţin ar fi existat arme de a o combate) ci însăşi sora ducelui, Margherita Gonzaga.

Madama Serenissima di Ferrara – acesta era titlul dat la Mantova văduvei lui Alfonso al II-lea d'Este – mărturisea încântată că-şi simte chemarea în viaţa meditativă a mănăstirii: şi cu această declaraţie se retrăsese într-o primă mănăstire pe care o părăsi după aceea, alcătuindu-şi o mică curte de doamne alese şi în directă dependenţă de ea. În realitate, după moartea soţului ei, Alfonso al II-lea d'Este, Margherita Gonzaga îşi descoperise pe neaşteptate adevărata ei vocaţie: la Ferrara nu se gândise niciodată să se ocupe de treburi de Stat, cu un soţ care era un om al gândirii şi al ideilor şi care o manevrase cu un real rafinament, limitându-i. activitatea la organizarea operelor de binefacere, a serbărilor şi balurilor ce aduseseră faima ultimilor ani ai ducatului d'Este.

Măgulită şi răsfăţată, Margherita acceptase ani de zile rolul femeii tinere, căsătorite cu un om mult mai în vârstă decât ea, şi nu-şi dăduse seama că tocmai acceptarea aceea o păstrase în atmosfera copilăriei, adică a unei prelungite adolescenţe; acum îşi zicea că fusese amăgită, simţind deodată cei 35 de ani ai săi, bine închegaţi. Dar ce să fi făcut cu o robusteţe care se maturiza pe neaşteptate, tocmai când ea nu mai avea multe posibilităţi să-şi exprime femini Lăţea? Viaţa privată de nobilă doamnă, care-i revenise odată cu văduvia, îi repugna, onorurile şi grija fratelui, primirea amabilă şi stima cumnatei nu-i erau de-ajuns; simţea că se dezvoltase în ea o dominantă vigoare a spiritului, pentru care

comanda devenea o revelaţie şi în acelaşi timp o necesitate. De-ar fi fost o fiinţă slabă Leonora! Dar reprezentanta familiei Medici era ageră şi tenace, îi avea pe toţi de partea ei, nu era chip s-o înlăture… deci era mai bine s-o ia pe ocolite şi să asedieze pe unul care, ca bărbat şi cu o viaţă atât de deschisă, se putea presupune că era şi accesibil: Vincenzo.

Nu-i uşor să discerni pe ce cale înalta Doamnă de Ferrara reuşise să-şi realizeze planurile; ştim că avea la curte pe cineva de mare încredere, ba chiar un grup de oameni credincioşi amestecaţi prin lumea cu idei conservatoare, oameni care admiraseră în ea, renăscute, însuşirile pozitive ale ducelui Gugliehno. Ceva e sigur: că în mai 1601, Vincenzo îi scria prietenului şi confidentului său Fabio Conzaga, numindu-l guvernator în Monferrato, în limpid absenţei sale; şi în iulie îi retrase numirea, încredinţându-i-o surorii sale. Ea se lăsă puţin rugată şi apoi, pentru a-i face pe plac scumpului său frate, acceptă şi plecă spre Monferrato cu aerul de a se sacrifica pe altarul unei datorii. Ceea ce avea să uneltească acolo pe cont propriu se va vedea pe urmă. În orice caz, rezultatul dublei regenţe feminine avea să fie excelent: mai mult decât rivale, concurente, cumnatele puneau în strădania lor tot ce aveau mai bun de dat; şi erau două minţi subtile, mai înflăcărată în entuziasmul ei Margherita, mai raţională Leonora. Am spune că egalitatea inteligenţei lor era o egalitate de calitate. Pornite din punctul iniţial al omagiului şi supunerii faţă de autoritatea bărbătească, la un moment dat, şi fără să şi-o mărturisească, se eliberau de servitutea oricărei legături şi acţionau din proprie iniţiativă, după un criteriu propriu şi o proprie înţelegere a lucrurilor: şi ceea ce se crea din mâinile lor aristocratice devenea în cazul fiecăreia, din moment ce nu mai era o ofrandă adusă bărbatului, un mod-cu totul personal de a se manifesta şi exprima.

Pledând de la Mantova la 18 iulie 1601, foarte sărbătorit la Veneţia, unde poporul, care se simţea ameninţat de invazia turcească din Croaţia, îi aclama ca pe

apărătorul lui, Vincenzo sosea la Gratz în primele zile ale lunii august, primit cu bucurie de arhiducii Maximilian şi Ferdinand. Se aflau la faţa locului Gian Francesoo Aldobrandini, nepotul papei, şi don Giovanni de' Medici, cu trupele pontificale şi mercenarii florentini; lume zgomotoasă şi turbulentă, care strica liniştea cetăţenilor de provincie; de cum a sosit, Vincenzo a nimerit în plin litigiu.

Nu numai Aldobrandini, ca *Generalisim,* dar nici măcar Medici nu voia să-i recunoască ducelui de Mantova titlul de locotenent general; îşi amintea acest trufaş că familia lui nu cedase niciodată în chestiunile de întâietate în faţa familiei Gonzaga, încă de pe vremea lui Cosimo I; şi mai mult, comparându-şi propriile calităţi militare cu cele ale lui Vincenzo, se găsi atât de avantajat, încât îi devenea insuportabil gândul că ar trebui să se supună ordinelor unuia pe care îl considera, şi din punct de vedere al tehnicii militare, inferior. Printre condotierii cruciaţi începu o întrecere de pătimaşe mojicii; de la Mantova, Leonona îi scria unchiului, Marelui Duce de Toscana, cerându-i să-şi dojenească recalcitranta rudă; şi timpul trecea.

Dublând jocul strategiei lor militare cu jocul vicleniilor politice, turcii se prefăceau că sunt speriaţi de moartea lui Efraim Paşa, survenită la Belgrad, şi se părea că ar vrea să trateze pacea, dar între timp întăreau şi fortificau Canissa. La Gratz, în schimb, când nu erau certuri, se bucurau de adierea uşoară şi caldă a lunii august, se făceau cheltuieli pentru distracţii, glume, vânători, banchete, aventuri galante rustice şi citadine; într-adevăr, scrisorile care soseau la Mantova, conţinând spumoasa naraţiune a vieţii voioase a cruciaţilor, par să se îngrămădească, într-un sinistru fâşâit.

În sfârşit, la 13 septembrie, după ce s-au potolit controversele, ajungându-se la destule compromisuri, s-a făcut revizuirea generală, şi la 22, Vincenzo pleca pe câmpul de luptă sub un cer propice, cu nori – şi soare, în fruntea lombarzilor săi, atât de recunoscători populaţiei

pentru atitudinea ei generoasă şi civilizată. Au pornit-o în mijlocul cântecelor, florilor. şi ghirlandelor: *În Goties Namen; În Goi. Ies Namen! Durchlauchtiger Herr*! 1 striga poporul, cadenţând aclamaţia în germană, însoţind trupele italiene care plecau; i-au urmat cu cântece mai bine de o leghe, fermecaţi de frumosul condotier blond, amabil şi surâzător. cât o ilustraţie dintr-o poveste cavalerească.

Dar la Gratz, cineva avusese îndoieli: şi acesta era consilierul lui Vincenzo, cel mai intim şi mai ager ministru al său. Annibale Chieppio. Guvernarea lui Vincenzo se sprijinea solid pe – Chippio. care-l înlocuise pe Marcello Donaţi, desprins de viaţa de la curte, preocupat foarte mult de codicele lui şi de experienţele lui de botanică şi medicină. Dintr-o familie cu modeste condiţii de viaţă, excelentul jurist, omul prevăzător, administratorul foarte capabil, talentatul politician, unea toate aceste calităţi cu dragostea credincioasă faţă de sclipitoarea fire a stăpânului său. Orbit mai întâi, în natura lui ponderată, de fastul stârnitor de senzaţii al lui Gonzaga, se obişnui cu timpul într-atât, încât să recunoască unde dădeau greş aceste calităţi ale lui; şi aici intervenea el, inventând, prevăzând, corectând. Vincenzo îl iubea; şi dacă se întâmpla ca uneori consilierul să-l simtă înstrăinat de el şi să încerce neliniştea omului inteligent care se amărăşle recunoscând încă o dată în alţii confirmarea propriului pesimism asupra naturii umane, găsea totuşi întotdeauna modul de a reveni la comunicarea dintre ei şi apoi la o desăvârşită încredere. Nu era un necinstit, dar niciun dezinteresat: pentru el aurul însemna, pe lângă un mijloc, un semn al puterii; şi se înţelege că, fiind favorit şi foarte bogat, era urât, temut şi detestat de curteni şi, ca de obicei la curţi, tocmai de către cei care i se declarau prieteni; şi care dovediseră mai mult decât o dată, prin acţiunile lor, după cum spunea el, că „sub învelişul numai miere se ascundea otrava invidiei.”[7]

T>r pe atunci, în 1601, aflat în jurul a 60 de ani, Chieppio se găsea la Gratz împreună cu Vincenzo; şi chiar

7 **în numele Domnului ! In numele Domnului ! Prea onorate domn !**

mai înainte de plecarea ducelui pe câmpul de luptă, gustând dispoziţia violentă şi malignă a căpitanilor, reflectată şi asupra soldaţilor, după o confruntare atentă de cifre, se îndoia, cu prudenţă, de reuşita cruciadei. Se întoarse la Mantova gânditor, sporind să se fi înşelat, şi ar fi vrut să-i creadă pe optimişti, când la Tamitz sosiră ştiri că în Canissa izbucnise ciuma, care rărise şirurile apărătorilor; se dădea a înţelege că cetatea avea să reziste puţin, şi poate chiar şi-ar fi deschis porţile fără să încerce să reziste. Vestea ciumei era o viclenie de a lui Hannam Paşa, care comanda apărarea Canissei, piele tăbăcită de vechi luptător, pe cât de valoros în mânuirea armelor, pe atât de meşter în urzeli, ca bun psiholog ce era. N-aveau decât să se apropie, încrezători, asediatorii, că furtuna ar fi fost mai crudă pentru ei, se gândea generalul turc, îndreptându-şi mica statură obeză, cu un zâmbet feroce în ochii săi arzători; şi îl confirmau, dacă ar mai fi fost nevoie, veştile în legătură cu ceea ce se întâmplase în rândurile adversarilor.

Într-adevăr, reîncepuseră certurile dintre conducătorii expediţiei. Ce era acea trecere a unor căpitani, Savelli, Baglioni, Malatesta, sub ordinele directe ale lui don Giovanni de' Medici? Şi de ce strategul companiei, colonelul Orfeo, nu împărtăşea planurile sale locotenentului general? Pentru a nu se supune, Medici prezenta hârtii imperiale care-l scuteau de supunere în faţa oricăror alte ordine; lua cu el avangarda armatei, punând-o în marş pe cont propriu, sau profita de sarcina care-i fusese dată de şeful operaţiunilor militare, pentru a distribui campamentele în aşa fel, încât locurile miloase şi descoperite duşmanului să revină mereu corturilor ducelui de Mantova. Acesta se plânse arhiducelui: don Giovanni, chemat la raport, se sprijini pe planurile militare, cită, jongla cu amănuntele, se dovedi elocvent. Arhiducele dădu fiecăruia dintre ei oarecare dreptate şi a doua zi totul se reluă da capo: era evident că războiul nu avea acel flux secret şi constant al înaintării, care conduce acţiunile militare la o încheiere fericită.

Părea că se stabilise o oarecare armonie când începură faptele de arme, deoarece căpeteniile italiene (cărora imperialii, prevăzând poate duritatea acţiunii, le lăsaseră comanda) au simţit pentru un moment onoarea responsabilităţii şi au acţionat împreună. Reţeaua de asediere a fost studiată, măsurate terenurile, armata dispusă cu mare atenţie; dar lăsată atât de mult timp turcilor, Canissa, supraîncărcată de muniţii, de hrană şi de soldaţi, era acum o verigă a apărării în lanţul bine sudat. Când Hannam Paşa, eu burta lui proeminentă, se apleca peste ziduri, vedea câmpul duşman ascuns printre băltoacele noroioase din câmpie; şi, bătând din pleoape, îl lăsă în voia dizgraţiei anotimpului.

Veni, ce-i drept, luna august; apoi septembrie, cu zile ploioase şi ceţoase, iar în jurul oraşului se lăţeau bălţi cenuşii. Şi la 12 septembrie, cu o mişcare întreprinsă cu rapiditate, după trei zile de pregătiri, Vincenzo înaintă sub răpăitul neîncetat al archebuzelor turceşti şi puse stăpânire pe un pod care traversa cea mai vastă mlaştină; oprindu-se pe teren uscat lângă oraş, dădu ordin să fie fortificat locul; a doua zi au trecut pe acolo trupe de artilerie. Şi astfel şi-au putut instala tabăra sub zidurile Canissei; şi s-a dat o luptă crâncenă eu întărituri de 600 de ieniceri care, profitând de o negură densă cu burniţă, căutau să pătrundă în cetate prin porţile răsăritene. Ploua continuu; dar Vincenzo, mereu călare, prompt, dârz, prudent, simţea zilele acelea dure ca pe o răsplată; noaptea, visele sale erau ca dintr-o bucată şi treceau uşor: dar tocmai când era gata să-şi recâştige toată siguranţa de sine, se îmbolnăvi; a trebuit să se retragă în pavilionul său, cu genunchiul îndurerat de pe urma vechii plăgi, rău îngrijite la Spa, şi totul deveni iar greu de rezolvat.

Au venit să-i spună că soldaţii florentini nu voiau să folosească aci artileria, pentru că asemenea operaţiune nu era destul de nobilă pentru ei, veniţi ca adevăraţi artilerişti şi nu ca distrugători. Arhiducele Maximilian şi căpitanul Francesco del Monte discutau în faţa lui Vincenzo, întins şi chinuit în culcuşul său, despre diferitele corpuri de

armată, şi despre atribuţiile lor. Din când în când, sentinelele aduceau câte un prizonier, un cetăţean al Canissei, pe dte o bătrână, sau un ienicer travestit, îi conduceau la duce, care vedea în ochii lor mereu aceeaşi lumină de primejdioasă minciună.

Dinspre zidurile cetăţii, tunuri şi archebuze făceau zi şi noapte pagube, cărora le răspundea slab artileria asediatorilor: „Suntem aici dăruiţi cu tot felul de necazuri” – scria Vineenzo „şi abundenţă nu e decât în bubuituri de tun şi împuşcături de muschetă”… Pe deasupra, germanii luterani nu pierdeau ocazia să râdă de cruciaţi, al căror ecou satiric se făceau turcii din Canissa. Aceştia, după ce armatelor pontificale le-au sosit artilerii de tir mai lung, au încercat să distrugă bastionul, un punct de observaţie periculos al inamicului, aplaudau la fiece lovitură, ridicau steagurile, aprindeau focuri de bucurie, agitându-se ca smintiţi: „Trageţi mereu, că aceste materiale ne vor servi!” – strigau ei, adăugând că nu-i stimau câtuşi de puţin pe duşmani, că erau hotărâţi să se apere şi să se distreze nemaipomenit pe seama neroziei creştinilor, care se canoneau acolo, în vreme ce acasă la ei soţiile îşi petreceau vremea cu preoţi şi călugări.

Ceea ce surprinde, aş spune, şi chiar nelinişteşte, este că, pe frontul creştin, oamenii se distrau de această jignire sângeroasă. „S-a desfăşurat un război şi o comedie”, scrie un mantovan, cu un umor prea cinic, care ne mărturiseşte că soldaţii nu se lăsau atinşi de insultele duşmanilor, fiindcă niciunul dintre ei nu participa realmente! a cauza pentru care lupta. Mercenari, mai toţi, războiul era pentru ei o meserie, bună, atunci când se ivea. Dar faptul că nu simţeau nici măcar stimulentul meseriei bine făcute, aşa cum simţiseră şi încă o mai simţeau mercenarii din alte războaie, de exemplu cei din Flandra, era un semn grav de decădere.

Printre toţi aceştia, Vineenzo Gonzaga, singurul care lupta fără soldă şi intrase în aventura războiului dintr-un impuls pur, s-a abătut şi el din drum, după dezamăgirea speranţelor din zilele de septembrie. Ca întotdeauna, a fost

trădat mai întâi de un viciu lăuntric, apoi de o împrejurare exterioară; şi primul, care îl măcina de câtva timp, îndepărtându-l de la logica războiului către aparenţa vană a unei răscolitoare fantezii, îl stăpânea cu adevărat, din moment ce găsim scrisori datate din august, adresate agenţilor şi medicilor mantovani, cărora le cere să transraită ordine alchimiştilor care lucrau în apartamentele palatului ducal şi în cel dinte.

Din felul cum sunt transmise acele ordine, reiese că Vincenzo Gonzaga era tulburat: pentru că alchimiştii nu numai că trebuiau să prepare substanţe toxice, poate pentru a otrăvi fântânile şi hrana duşmanilor, dar şi ghiulele de tun care, lansate de bombardiere, să dezlănţuie nori otrăvitori sau somnifere, pentru ca turcii să cadă morţi sau ameţiţi. Prin natura sa neliniştită, din dorinţa de a pune stăpânire cu orice preţ, chiar şi pe cele mai incredibile şi mai fantastice lucruri, poate că şi dintr-o curiozitate ştiinţifică, din confuzul ferment al unei culturi şi a unei cunoaşteri noi, el se lăsase atras de pasiunea alchimiei; şi nu reuşi să-şi menţină motivele şi acţiunile separate de tentaţiile magiei, care descătuşează aburi din cuptoare, sau picături din alambicuri. Niciodată ca în acest caz nu a fost mai clar că, pentru el, visul devenea un fals mod de viaţă, şi viaţa se exalta în falsul presentiment al unei evoluţii viitoare; încât nu-l descuraja nici şarlatania alchimiştilor şi a celor ce-i patronau şi care făgăduiau descoperiri supranaturale, taine pe care nu le-ar putea plăti regate întregi, pentru ca după ce înhăţau o pungă plină cu ducaţi, să fugă chiar şi în haine de casă şi papuci, fără a fi chip să li se dea de urmă. Că cei rămaşi nu erau oameni capabili de lucruri măreţe se vedea bine; nu pe uşiseră să combine nici măcar o otravă oarecum puternică, deşi erau stimulaţi de ducele înfuriat, dornic să i se trimită caseta cu pulbere şi să se simtă apărat de puteri invulnerabile. Într-atât îl stăpâneşte ideea otrăvurilor de război încât, uitând până şi de obişnuita lui umanitate paternă, ordonă să se facă proba otrăvurilor pe câţiva deţinuţi, acuzaţi de delicte grave, în închisorile din

Mantova; şi astfel, într-o zi, un născocitor alchimist, însoţit de un medic, coborî în temniţă cu fiola între degete; otrava a fost turnată în câteva chiftele care au fost oferite unui nenorocit; acesta, înţelegând însă ce destin i se pregătea, refuză farfuria şi se revoltă: l-au obligat în cele din urmă să mănânce şi au aşteptat, supraveghind efectul. Ca reacţie, omul, după câteva zile, a avut o febră puternică şi atâta tot; dar *m*

poate – adaugă cu înţelepciune cel ce relatează faptele – febra venea de la spaima prin care trecuse.

Aşadar, alchimiştii au dat greş atât în armele ucigătoare şi somnifere, cât şi în cele mai obişnuite otrăvuri; şi unui om care ar fi fost într-adevăr născut pentru meşteşugul armelor, i s-ar fi părut firesc să se întoarcă imediat la realitate şi să se ferească de farsele imaginaţiei. Dar Vincenzo, după ce şi-a mai vindecat genunchiul bolnav, apăru iarăşi călare alături de ai săi în recunoaştere, pregătind asediul Canissei şi conţi nuându-şi fantasmagoriile, fără a se întreba cel puţin de ce don Giovanni de' Medici se întorcea acasă, cu o scuzăsau alta, ca şi atâţia alţi căpitani. În octombrie murise Gian Francesco Aldobrandini, comandantul suprem al cruciadei; şi cu fiecare din aceste absenţe, Vincenzo credea că va câştiga mai multă autoritate, devenea mai trufaş şi, convins că în curând avea să fie învingătorul de la Canissa, se înconjura cu toţi laurii gloriei doritei cuceriri. Nicio lecţie nu era de-ajuns ca să-i servească, nici măcar înfrângerea din 30 septembrie când, vrând să folosească artileria atunci refăcută-şi dispusă pe câmpul de bătaie, comandă asaltul. Artileria, condusă de nişte oameni nepricepuţi, confundă ţintele, nu-i acoperi pe cei porniţi la asalt, care căzură cu sutele sub tirul precis al turcilor; au fost nevoiţi să se retragă fără cel mai mic avantaj.

„Canissa nu cedează în faţa noastră şi noi nu cedăm în faţa frigului şi a intemperiilor" – scrie eu o elegantă perifrază descurajatoare un corespondent mantovan, literatul conte Alessandro Striggi; dar tocmai din acea

vreme, scrisorile lui Striggi, de obicei atât de ample şi vioaie, devin foarte laconice eludând veştile despre război, sau rezumându-le cu grijă, emiţând deseori apeluri la justiţia şi judecata Domnului. Nu e încă propriu-zis pesimism, dar un presentiment sumbru reţine exuberanţa condeiului gentilomului mantovan: şi totuşi Vincenzo nu numai că speră, dar e convins că va învinge; a cerut o reîntărire de trupe germane, pe care arhiducele Mathias i le trimite, sub ordinele colonelului Herman Cristofor Roswurn; să le aşteptăm; odată unite şi adunate toate forţele, se va porni împreună la asaltul definitiv.

Putem fixa pe data de 13 noiembrie 1801 ultima zi în care îi mai este permis lui Vincenzo să creadă în propria-i vocaţie de soldat. Această limpede bucurie care-i circulă prin tot trupul ei o cunoaşte: înseamnă încredere; datorită ei se poate lăsa legănat în voia unui motto secret – *„Poate că da, poate că nu”* – care-l însoţise încă de când părăsise Mantova pentru războiul din Croaţia. Era probabil o străveche zicală populară, culeasă şi valorificată într-o poezioară de Marchetto Cara, cu o sută de ani înainte; şi probabil că la palatul ducal toţi cunoşteau pe dinafară vesela canţonă care echilibrează, într-o mişcare pendulară, o anume graţie ironică şi indolentă:

*Forse che şi forse che no îl tacer nuocer non pud forse che no forse che şi non fu il mondo ognor cosi.*1

A desprinde primul vers şi a-l lua ca deviză îi plăcuse lui Vincenzo, care, cu siguranţă, potrivit felului său de cavaler curtenitor, s-o fi gândit la o femeie, cine ştie ce doamnă de la curte, care i-l spusese din cochetărie. Măcar de dragul amintirii acestei făpturi, incorigibilul îndrăgostit care era Vincenzo ar fi vrut să ia cu asalt Canissa, purtând culorile favoritei la braţ sau „în bandulieră; dar cum acest lucru ar însemna o recunoaştere a unui caracter prea uşuratic, să ne spunem, aşa cum şi-au mai spus şi alţii, că el şi-ar fi ales motto-ul, referindu-se doar la sfârşitul nesigur al războiului, prevăzând un eventual eşec. Dar cum s-ar fi putut îndoi şi în acelaşi timp să persevereze, el, un

entuziast pur şi un catolic credincios, sigur pe el însuşi şi încrezător în ajutorul cerului?

Până la 13 noiembrie 1801, Vincenzo era sigur că Hannam Paşa va fi înfrânt şi că porţile Canissei se vor deschide în faţa trupelor triumfale ale creştinătăţii. Se aşteaptă întăriri de trupe germane; mai multe zvonuri

1 Poate că da poate că nu Tăcerea nu poate dăuna Poate că nu poate că da Lumea n-o fi mereu aşa.

anunţau că în cetatea asediata se suferă de foame şi proviziile putrezesc în depozite, inundate de ploile abundente: deci pentru Vincenzo e uşor să reînsufleţească soldaţii, oferindu-le linişte, simpatie şi încredere; şi crede că înşelându-se pe el însuşi îi poate înşela şi pe ceilalţi, deoarece chiar în ziua aceea ia pana şi scrie la Mantova lui Federico Foliino, intendentul care se ocupa cu serbările de la palat, cerându-i să-i pregătească pentru apropiatul carnaval o serie de divertismente scenice cu istoria figurată şi colorată a asediului şi cuceririi Canissei.

Nu se gândise la un poet, la un Tasso, care să cânte această cruciadă: poate că se va gândi mai târziu la un istoric care să povestească episoadele într-o proză susţinută, legând-o cu fimduliţele o Matei retorice din seicento; dar gândul lui imediat şi firesc se îndrepta spre o consacrare scenică, o apoteoză în coregrafie; şi Foliino, la Mantova, de îndată ce a primit scrisoarea ducelui, a trecut în cancelarie, a adunat în mănunchi toate datele în legătură cu războiul, şi, petrecând o noapte întreagă la masa de lucru, a compus o schemă a unei reprezentaţii în cinci acte. Patrule care vin şi pleacă, defilări de regimente, dispuneri de artilerie, cavalerie care face tot felul de voltije, asalturi victorioase, balete cu turci perfizi sau creştini eroici, alegorii scenice, drapele care flutură, toate acestea şi multe altele erau adunate în scenariile lui Foliino, fără vreo logică în cele scrise, ci numai cu logica teatrului care trebuia să se afirme cu consecvenţă faptică numai pe scenă. Patru tablouri erau desenate, deşi nefinisate; ultimul, tabloul apoteozei, era doar schiţat în două linii. Pentru a-i da valoarea de comemorare triumfală,

trebuia să se aştepte, spune Foliino, amănuntele luării cu asalt a Canissei. Se iviră zorile şi intendentul care se ocupa cu serbările îşi termină lucrul; înmânând scrisoarea adresată ducelui unui curier extraordinar, se duse la culcare, palid dar mulţumit; desigur că nu şi-a închipuit că exact în dimineaţa aceea, armata mantovană se reîntorcea în negura de la Gratz cu speranţele zdrobite.

Fuseseră de-ajuns 16 zile pentru ca totul să se prăbuşească; dar nici de astă dată nu era vorba de o înfrângere în câmp deschis, dură dar netă, fără echivocuri; dimpotrivă, nici nu se dăduse măcar o bătălie cu duşmanii. Sosind colonelul Roswurn, Vincenzo se duse să-l întâmpine ca pe cel ce îi aducea forţe noi, ca să-şi întărească trupele atât de slăbite: se înţelege că aveau să cadă de acord asupra asaltului final şi să înceapă discuţiile asupra planului de bătălie; Vincenzo nici nu dorea altceva. Dar colonelul german îl înştiinţă că adusese cu el un întreg program pe care avea să i-l explice treptat, în felul său milităros, ipocrit şi dur; după multe preliminarii de politeţe, colonelul ceruse darea de seamă asupra operaţiilor desfăşurate până atunci, întocmind un consiliu de război, bombardându-l cu întrebări seci şi nemiloase pe locotenentul general. Un adevărat proces, şi Vincenzo, brusc, în loc să răspundă cu condescendenţă întrebărilor informative puse de un subaltern, se simţi redus la un rol de acuzat şi dădu răspunsuri fără vlagă. Înţelesese că greşea, căută să reacţioneze. Se încurcă din ce în ce mai rău, când Roswum, inspectând tabăra creştină, săgetă cu priviri critice aşezările corturilor, armamentele şi pe soldaţi, continuând să sesizeze greşeli lipsite de circumstanţe atenuante; căpitanii imperiali se înşirară şi declarară, deşi nu crezuseră că ar putea-o face vreodată, că de la bun început nu fuseseră de acord cu campania de la Canissa, declinându-şi astfel orice răspundere şi revărsând toate acuzaţiile asupra locotenentului general. Panica morală care-l cuprinse pe Vincenzo îi încovoie spatele, îl sufocă, îi luă în sfârşit pânza de pe ochi; acum simţea într-adevăr preţul unei trude atât de mari, al unei

suferinţe atât de crunte, al atâtor morţi, şi îl apăsa coşmarul propriilor erori până acum nebănuite. Totul în jurul lui a început să-i apară spectral; Roswurn, implacabil, dădea din cap, aproape cu compasiune, când i se vorbea de noi bătălii, şi, în fundul ochilor săi mici, albaştri, strălucea o obtuză ironie germană, aceea care dădea tonul bunei dispoziţii la curtea lui Rudolf al II-lea de fiecare dată când în camerele şi anticamerele imperiale se vorbea despre Canissa. Nu pentru că – explica Lichtenstein, consilierul împăratului, încercând să fie subtil – campania din Croaţia ar fi o acţiune eşuată (prea cunoşteau multe imperialii, care suportaseră de şase ani zeci de înfrângeri mult mai importante din partea turcilor), ci din cauza acelui fel de a purta războiul, fără o tehnică şi fără o disciplină strictă. Nimeni nu recunoştea sau nu voia să recunoască în Gonzaga doar un entuziasm lipsit de noroc: acuzaţia împotriva lui, cea mai umilitoare pentru cineva care se pretindea condotier, era aceea de incapacitate militară.

Ca şi cum ar fi fost atras de un perfid magnetism, Vincenzo păru că-şi secundează denigratorii; reuşise să-şi găsească raţiuni de a rezista în faţa asalturilor oboselii şi a istovirii; dar în faţa asaltului criticii nu s-a mai recunoscut; a simţit cum îi fuge pământul de sub picioare; desigur că a ascultat de un primar instinct de conservare când, pe neaşteptate, fără să se justifice, fără a-şi graţia sentimentele, fără a aduna măcar de formă un consiliu de război, porunci să se strângă corturile; ordinul se lăsă peste câmp, săltă şi se rostogoli, stârnind mai mult decât comentarii, întrebări urgente şi concrete în legătură cu marea manevră.

„Plecăm, ne întoarcem, ei bine! Dar convoiul de care şi cai prezintă mari inconveniente: cum vom transporta mulţimea de bolnavi şi de răniţi? Şi merindele, pe lângă trei mii de pâini mari abia sosite? Nu avem frânghii pentru a manevra artileria grea; cum să le urnească pe toate?” Cum se vor rezolva atâtea probleme, ripostau implacabil imperialii pe un ton plin de dezaprobare; şi locotenentul

general le-a rezolvat-o prost, de fapt n-a rezolvat nimic; la fiecare întrebare se retrase în propria-i cochilie, devenind tranşant şi necomunicabil, şi a pasat soluţiile ofiţerilor săi; incit, după ordine răzleţe şi contraordine, adunarea de trupe s-a învălmăşit, invalizii şi bolnavii au fost lăsaţi în voia Domnului, proviziile lăsate în părăsire, artileria abandonată, ruinată pe câmpia mlăştinoasă; reîntoarcerea armatei creştine, în totală dezordine, a avut aerul unei adevărate fugi.

La Gratz, lombarzii noştri au dat peste ploi, tăcere şi frig, o ostilitate cenuşie, atât a vremii cât şi a întregii atmosfere înconjurătoare. Au plecat de acolo de îndată ce au pus puţină ordine în rânduri; la 18 decembrie, după ce au sosit la Mantova, nici focul din căminul familiei nu era de-ajuns ca să-i încălzească; se întorseseră puţini;

multe femei vărsau lacrimi şi nu puteau fi consolate cu nicio poveste frumoasă. La curte, Chieppio făcea calculul nefericitei expediţii militare; însăşi Leonora nu se putu abţine să n-o judece, chiar dacă încerca să evite discuţiile despre aceste lucruri; şi în fiecare zi sosea altă veste înţepătoare; când o relatare a campaniei din Croaţia, prezentată lui Rudolf al II-lea de căpitanii imperiali, întărită de o scrisoare impresionant de lungă, pedantă şi feroce, a colonelului Roswurn; când o serie de satire usturătoare, peste măsură de tăioase; când, la Florenţa, o „narativă” a lui Pigafetta, cea mai maliţioasă din câte puteau fi închipuite; şi, de fiecare dată, situaţia trebuia învinsă cu calm, ascultând totul, chiar şi zelosul dispreţ, cât şi încurajările curtenilor.

Mai grele au fost explicaţiile date prietenilor, pentru a le demonstra că povestea cu Canissa putea fi, şi era de altfel, un fapt onorabil în viaţa unui principe; cancelaria, în frunte cu Chieppio, pregăti relatări, alese curieri, trimise oratori; unul dintre cei mai abili a fost trimis la Veneţia, unde se prezentă Consiliului celor Zece cu o relatare minuţioasă a faptelor, reevocând, unul câte unul,

episoadele asediului, lăudând actele de vitejie şi de prudenţă ale ducelui, expunând planurile sale strategice, acuzându-i pe coloneii imperiali că acţionaseră fiecare de capul lui, fără a se fi înţeles cu şeful lor; apoi, se îndepărta de subiect şi prelungea discuţia înfăţişând bolile, neajunsurile şi chinurile care decimaseră şi slăbiseră trupele ale căror corturi erau aşezate în mlaştini. Veneţienii ascultară, părură să înţeleagă situaţia şi, în momentele de încheiere ale discuţiei, îşi spuseră unul altuia în şoaptă, dar nu atât de încet încât oratorul să nu-i audă: „Din păcate, aşa este…" sau „Asta-i, ştim noi", cu tonul unei descurajări prea ostentative pentru a nu fi fost simulată. La urmă, dogele răspunse cu amabilitate, asigurând că este foarte convins că ducele se purtase la Canissa ca un viteaz, ceea ce şi era; şi că soarta luptelor e capricioasă, şi că Veneţia îl consideră pe Gonzaga drept un foarte drag fiu al ei etc. etc. în aceeaşi zi, ambasadorul spaniol la Veneţia se ducea din palat în palat, declarând că, după atâtea demonstraţii de vitejie, ducele de Mantova putea să-şi poarte fruntea sus, chiar dacă războiul nu se încheiase în mod favorabil. Aceste diplome lăudabile erau înţelese la Mantova la valoarea lor depreciativă; şi Vincenzo trebuia totuşi să se prefacă a le accepta ca pe un premiu.

Şi astfel, Canissa pare să fi însemnat pentru Vincenzo ajungerea la limită; şi, în felul lui brutal, ar fi trebuit să aibă dreptate contele de Fuentes, guvernatorul spaniol din Milano, care, la numai trei luni după campania din Croaţia, când Vincenzo ceruse la Madrid nici mai mult nici mai puţin decât generalatul maritim, îl sfătuise pe ambasadorul mantovan, Vincenzo Guerrieri, să nu ceară sarcini militare pentru seniorul său, care oricum dăduse dovadă că nu ştia să răspundă unor grele obligaţii. În schimb, să primească o alocaţie, ca şi ducii de Parma, Modena, Urbino şi să stea liniştit acasă.

Ei bine, această idee de a se retrage acasă, ca pensionar, nu va fi niciodată acceptată de Vincenzo. După Canissa, are nevoie de câtva timp ca să se refacă, dar nu

de prea mult timp; atent şi avid, îşi ascultă curtenii, care, selecţionând şi separând fapte şi posibilităţi, îi demonstrează cum totul a fost logic şi fatal în războiul acela; o ascultă pe Leonora care, din milă de soţie, se străduieşte să-i dea dreptate, şi admite că soţul ei este cel mai viteaz dintre toţi principii Italiei, ba chiar singurul viteaz; probabil că dă ascultare şi altei femei, uneia de genul contesei de Sala sau al Agnesei; poate chiar Agnesei însăşi, expertă în arta de a reconforta bărbaţii, repovestindu-le propriile lor întâmplări prin interpretări care, mergând paralel cu realitatea, printr-o uşoară transfigurare reuşesc să pară mai convingătoare decât însăşi realitatea. Ajutat de atâtea şiretlicuri binevoitoare, se vindecă, speră, crede în el, cel puţin atât cât îi e de-ajuns ca să-şi făurească în imaginaţie regate, să plănuiască aventuri eroice, să se revadă condotier cu o soartă surâzătoare, să viseze răzbunări şi glorie; şi-l vom vedea încercând, nu o dată, acţiuni de mare îndrăzneală. Şi totuşi, tocmai ceea îi reproşau istoricii, lipsa de pregnanţă a atitudinii sale politice şi şovăiala în acţiuni sunt; pentru noi indicii certe ale prudenţei instinctive care îl sfătuieşte să nu se încreadă în el însuşi nici când se aplaudă.

După Canissa, Vincenzo nu renaşte cu totul: nici strălucirea albastră din ochii lui şi nici fascinanta splendoare a vieţii lui de om matur nu reuşesc să ne înşele; dimpotrivă, pare că se pierde în atâtea aparenţe tocmai ca să nu-şi pună întrebări şi să nu trebuie să-şi răspundă; deoarece nu se ştie care ar fi fost răspunsul. Există prin urmare un pesimism al lui Vincenzo Gonzaga; drama e că acest pesimism, îndepărtat şi neconturat, nu va apărea niciodată în mod conştient, încât să provoace o criză ce pare mereu amânată; şi chiar credinţa în viaţă a lui Vincenzo ţine de domeniul senzorial, al acelor senzaţii făţişe, care fac din el un instrument foarte apt de a se bucura de viaţă, până la respingerea, cu dispreţ şi jignire, a experienţei durerii.

Niciodată nu a strălucit senzualitatea lui Vincenzo ca după reîntoarcerea lui din Croaţia; în toată plenitudinea ei;

şi inteligentă; manifestându-se în amor, sau în artă printr-o măreţie emoţionantă şi chiar înţeleaptă. Toate formele de artă îl ispitesc, în primul rând teatrul: şi vedem din documente cum cheamă în jurul lui actori şi actriţe, alcătuind companiile sale preferate – mai ales pe aceea numită *Fedeli* – alegând comediile şi distribuind rolurile pe care comedianţii ţin să le primească din mâinile lui, din adulaţie şi cochetărie, dar şi ca un omagiu faţă de gustul unui om care se pricepea în arta scenică. E de neînchipuit labirintul de intrigi la care era chemat să participe ca arbitru şi judecător, fie că e vorba de Tristano Martinelli, renumitul Arlechin, favoritul tuturor oamenilor de vază, sau de fratele lui, Drusiano, sau de Pier Maria Cecchini, nu mai puţin renumitul Frittellino din Ferrara, de Angelica, Vittoria, Margherita sau Diana; poveşti de crestarea obrazului în semn de dezonoare, de ranchiune, de otrăvuri, cu perindări de oameni drapaţi în pelerine şi mascaţi, cu maeştri în ciomăgeli, căpitani îndrăgostiţi, femei şirete, sau persecutate, sau vindicative, adresându-se toate lui Vincenzo care se lăsa câteodată ademenit cu mare efuziune sentimentală. Dar între timp, din gustul şi din impulsul lui, companiile mantovane de teatru dobândeau coeziunea şi căldura care le făceau să fie foarte căutate nu numai în Italia, de guvernatorul de Milano, de ducele de Savoia, de Marele Duce de Toscana, ci şi în Franţa, unde Maria de' Medici şi Henric al IV-lea le savurau într-atât, încât îl implorau pe Gonzaga să le trimită la Paris. Şi la Paris, aceşti comedianţi care nu pierdeau nimic din natura lor anarhică, şi nici nu şovăiau să scoată spada împotriva oricui, erau pesemne primii care aduceau în teatre amplitudinea firescului, libertatea, supleţea c*ommediei dell'arte* italiene, care printre atâtea succese a avut şi norocul de a influenţa mai târziu formarea geniului lui Molière.

Cu documentele în mână, ne e uşor să ni-l reprezentăm pe ducele de Mantova într-o dimineaţă, la palat, după ce comicii au ieşit cu rolurile noii comedii, în timp ce examinează un tablou pe care l-a primit de la

Roma sau din Veneţia sau din Florenţa; şi el ştie să se bucure de pictură, educat încă de copil la şcoala marii colecţii a familiei Gonzaga (încă de la 16 ani avea în slujbă, în exclusivitate pentru el, un pictor, pe Giovannino al născocirilor). În Leonora de' Medici găsise apoi o parteneră care, cu gustul ei florentin pur şi rafinat, sporise entuziasmul lui: şi dacă, mai restrânsă în gusturile ei, Leonora cerea să i se caute tablouri de Andrea del Sarto, pe care galanton, Vincenzo, se grăbea să i le găsească, el aduna pentru sine cu frenezie numai ceea ce era excelent şi rar.

A enumera marile piese de artă care aparţineau pe atunci familiei Gonzaga, *Camera mirilor* a lui Mantegna în castel, *Triumful lui Cesar* a lui Mantegna, din palatul dinspre San Sebastiáno, *Cei doisprezece împăraţi* de Tizian, în apartamentul din Troia, *Cupidon* de Michelangelo, în grota Isabellianã, *Fasturile gonzacheşti* de Tintoretto la Goito, şi, peste tot, tablouri de Rafael, Tizian, Tintoretto, Veronese, Mantegna, Coreggio, Perugino, Costa, Parmigianino, Sebastiáno del Piombo, Carpaccio, Romanino, Giulio Romano, ca să nu citãm şi pe alţii, spre a nu face doar o rece înşirare de nume. Vom spune în schimb că Vincenzo considera galeria sa nu atât o moştenire extinsă până la el, cât o raţiune în plus, şi foarte nobilă, pentru exaltarea vieţii sale senzoriale. Toţi cei din familia

Gonzaga au fost prin tradiţie protectori ai artelor şi culturii, dar nimeni, nici chiar Federico, nu donase cum a donat Vincenzo, în 1604, chiar o feudă – Cagliano în Monferrato – pământ, castel, titlu şi rentă, conţii or de Canossa, în schimbul unei madone de Rafael. Pentru a-l înţelege mai clar este de-ajuns să confruntăm relaţia statornică dintre Ludovico Gonzaga şi Mantegna şi aceea mai superficială a lui Federico cu Giulio Romano care avuseseră loc, respectiv, cu o sută cincizeci de ani şi cu optzeci de ani în urmă, cu întâlnirea dintre Vincenzo şi Peter Paul Rubens.

Să-l găsim pe Rubens la Mantova, în slujba ducelui,

care-l recrutase de foarte tânăr şi încă necunoscut, în cursul unei călătorii în Flandra, în 1599, e un fapt care ne bucură, ca şi fericita înţelegere a doua temperamente care aveau în comun abundenţa şi grandoarea vitală; şi, într-adevăr, nimeni n-ar părea că răspunde mai bine decât flamandul, în exprimarea lui picturală şi în cea umană, temperamentului lui Gonzaga. Ne-am aştepta să vedem repetându-se, într-o altă manieră, acordul dintre marchizul Ludovico şi Mantegna; de fapt, lucrurile au stat altfel: să admitem că lui Vincenzo nu i s-ar putea cere capacitatea critică de a prevedea în artistul de azi, care avea ceva mai mult de 20 de ani, pe măreţul artist de mâine, şi că mai întâi l-a angajat în calitate de copist şi ca expert cu care să se sfătuiască în achiziţiile sale (şi la sfatul lui, va intra în colecţia mantovană *Moartea madonnei* a lui Caravaggio, după ce această fantastică operă a scandalizat pe călugării care o comandaseră şi care au refuzat-o ca pe o prea brutală imagine); dar a-l vedea cum a preferat, atunci şi mai târziu, pe un alt flamand, maestru şi el dar de cu totul altă calitate, pe Pourbus, e un semn că intuiţia lui Vincenzo, optimă la început, nu a dăinuit ci a deviat; şi ne displace chiar dacă (sau poate tocmai pentru că) favoarea lui Pourbus la curte ni se explică prin eleganţa atât de şlefuită, prin reconfortanta demnitate şi prin vivacitatea portretelor sale.

De altfel, cu Gonzaga, Rubens a dus-o bine, după cum a afirmat el însuşi cu mulţi ani mai târziu, înfăţişându-şi experienţele tinereţii într-un elogiu sobru şi afectuos faţă de casa domnitoare, când aceasta naufragia sub furtuna lăncierilor lui Aldringen iar el, devenit foarte celebru, n-ar fi avut motiv să linguşească. Dezinvoltura caldă şi amabilă a obiceiurilor lombarde, o senzaţie de viaţă plină care se respira oriunde era Vincenzo, şi o aproape absolută independenţă îi permiteau pictorului aventurile spirituale, singurele care contau pentru el, cu marea pictură italiană, mai ales cu cea veneţiană. Astfel, bucuros ca cel ce alege momentul just pentru orice experienţă, Rubens care a avut şi şi-a păstrat totdeauna capacitatea şi fineţea diplomatică,

acceptă în 1603 propunerea lui Vincenzo de a pleca în Spania ca purtător de mesaje şi daruri la curtea lui Filip al III-lea.

De curând la Madrid se clarificase poziţia ducelui de Lerma, ea favorit al regelui; şi Vincenzo, care nu încetase de a spera să obţină ceva de la Spania, se g încleştă să câştige graţia potentaţilor de acolo, din sud; alege obiecte rare şi bijuterii, dă ordin să se pregătească o spectaculoasă trăsură într-o arhitectură de biserică cu mai multe faţade, apoi argintărie artistică, ciocănită, parfumuri şi uleiuri pentru rege şi regină; pentru favorit, despre care se spune că era iubitor şi cunoscător de lucruri de artă, comandă copii după tablourile cele mai de seamă din bisericile şi galeriile italiene. Îi va reveni lui Rubens grija de a conduce convoiul şi de a oferi darurile; dar iată că pictorul pleacă şi are parte de o călătorie animată, pe care el ne-o va povesti plastic în câteva plăcute scrisori italiene. Fie că descrie marea litieră barocă sculptată şi pictată toată în spirale, ornamentaţii de tot felul, amoraşi de aur, car. e apar legănându-se pe spinarea catârilor în îngustele strâmtori ale Appeninilor, apariţie teatrală şi totodată grotescă, ce pare să dezagrege compoziţia peisagiului; fie că povesteşte cum, după ce au sosit la Florenţa Marele Duce Ferdinando l-a chemat la o discuţie pe Rubens şi acesta, trebuind să păstreze secretul misiunii, s-a desfăşurat într-un dialog nu lipsit de înţepături, ţinând secrete instrucţiunile ducelui şi lista darurilor; fie că descrie cum s-a îmbarcat cu greu la Livorno, sau a navigat pe mare prins de furtună, şi în sfârşit, a ajuns la Madrid, unde ducele di Lerma, îmbrăcat într-o haină de casă de brocart lucrat cu fir de aur trece în revistă copiile mantovane, aprobându-le cu o trufie înţepată, luându-le drept originale, tânărul flamand se dovedeşte în continuare ceea ce este: un om de o dispoziţie vie şi înţeleaptă, care ştie să discearnă şi sensul exact şi sensul fantastic al lucrurilor.

De exemplu a fost admirabil calmul lui Peter Paul când, deschizând lăzile şi găsind tablourile stricate de

umezeală, a luat iute şevaletul şi a reparat o mulţime din ele, pe două refăcându-le pe pânză albă neîncepută, sub privirea ambasadorului mantovan, entuziasmat de o muncă atât de rapidă şi fericit inspirată. Dar flamandul ni se arată şi mai tare după câtva timp, într-o umană comparaţie cu principele care-l plătea, în răspunsul către Vincenzo care-i poruncise să plece în Franţa pentru a executa portretele tuturor franţuzoaicelor care aveau renumele de frumoase, principese, burgheze şi femei din popor; atunci Rubens scrie fără dispreţ, dar ferm, cerând să fie folosit pentru lucrări care să aducă mai multă onoare şi artistului şi ducelui; şi poate fi socotită drept consecinţă indirectă a acestui exemplar refuz comanda a trei imense tablouri *Botezul, Schimbarea la faţă* şi *Treimea* pe care Rubens le-a pictat la Mantova şi pe care Vincenzo a vrut să le doneze în 1605 noii Biserici a Iezuiţilor numită chiar *Treimea.*

Sacre, ambele tablouri, *Botezul* şi *Schimbarea la faţă;* dar în cel intitulat *Treimea,* destinat altarului mai mare, Rubens, aidoma lui Mantegna în *Camera mirilor* de la castel, îi zugrăveşte pe cei din familia Gonzaga. Nu-i reprezintă monumental, ci pictând în partea de sus imaginea *Treimii,* dispune dedesubt, fără nicio rigiditate, într-o atitudine reţinută şi pompoasă, catolicele sale personaje. Un vânt plăcut adie pe terasa deschisă, îngrădită acolo jos de o balustradă scundă pe un fundal de copaci şi cer, o adevărată terasă într-o grădină lacustră: iar aici, în prim plan, se roagă în genunchi, cu devoţiune, pe cele două mici scaune de îngenuncheat, faţă în faţă, ducele şi ducesa, învăluiţi în mantale, cu gulere largi, diademe, trene, colane, străjuiţi, parcă asistaţi din planul secund de Leonora de Austria şi de Guglielmo cocoşatul. Toţi stau cu mâinile împreunate. Coloane în torsadă, cu mari reliefuri şi striuri, coloanele din *Rustica* lui Giulio Romano, închid scena principală şi împart sub arcade, în stânga şi în dreapta, portretele (mai târziu tăiate şi furate) ale copiilor Gonzaga: în stânga cei trei băieţi, în dreapta, cele două fetiţe; apoi prezenţa neaşteptată a unui câine alb de vânătoare, şi două străji ale ducelui în uniforme viu

colorate, indică graţia luxului şi demnitatea unei curţi domnitoare: şi, după cum Mantegna se pictase împreună cu seniorii săi, tot astfel şi Rubens şi-a făcut portretul în acelaşi tablou cu seniorii săi. Diferenţa dintre ei denunţă epoca: Mantegna, cu bereta bine potrivită pe cap, stă liniştit de vorbă, de la egal la egal, cu Federico Gonzaga, moştenitorul marchizatului; pe când Rubens, pentru dreptul de a apărea în acest tablou, trebuie să se reprezinte deghizat în vesele veşminte de halebardier: ca un subaltern.

Tăiat în partea superioară a culiselor laterale – pierzându-se prin urmare autoportretul pictorului – tabloul cel mare al *Treimii* nu ne-a parvenit în întregime: totuşi, chiar şi aşa, emană o respiraţie largă. Portretele sunt mai mult decât istorii umane, biografii princiare, celebrative; e de-ajuns să observăm cum profilul Leonorei se concentrează echilibrat în nările subţiate ale Medicişilor, sau cum chipul lui Guglielmo, reconstituit după portretele anterioare, recreat de pictor, se afundă în rugăciune cu o înclinaţie care frizează puţin grotescul, sau cum vălul se lasă pa fruntea bătrânei ducese austriece parcă aplatizându-i figura, evidenţiind o încăpăţânată voinţă de umilinţă creştină, ca să recunoaştem în naraţiunea picturală o povestire adânc psihologică. Şi Rubens este pictorul care ne lasă portretul cel mai veridic al lui Vincenzo, cuprinzând, pe lângă persoana fizică a lui Gonzaga parcă şi proiecţia lui, într-atât îl interpretează şi-l comentează în mişcarea extrem de vioaie a capului, în privirea aţintită mai degrabă spre o viziune terestră decât spre o rugăciune, o prezenţă care, vrând să se impună măreaţă, îşi forţează expresia până la ştirbirea integrităţii personale.

Cineva care s-a înţeles pesemne spiritualiceşte cu* Rubens a fost Leonora, care dacă ar fi trăit, s-ar fi putut lăuda că Rubens i-a făcut portretul înaintea surorii ei, regina Franţei (mai târziu celebrată cu atâta strălucire în suita sărbătorindu-i căsătoria, azi la Luvru): ajuns până la noi, în trei variante originale, uşor diferenţiate una de alta.

Aici, pictorul, chemat să exprime un caracter greu de redat, răspunde în mod magistral, deşi nu se preocupă să-şi înfrumuseţeze modelul, dimpotrivă, accentuează anumite defecte ca de pildă, maxilarul unghiular şi bărbia prea accentuată. Un pur respect faţă de personalitatea ei umană abia îl reţine de a nu reda descumpănitor, privirea Leonorei, exprimând atâtea renunţări spirituale, curajoase acceptări, amară înţelepciune; şi cine ştie dacă ea şi-a dat seama că prin această reprezentare i s-a adus o mărturie dreaptă, un omagiu delicat de respect şi comprehensiune?

Prin urmare, este clar că Rubens nu era dispus să picteze imaginile femeilor frumoase, aşa cum îl trimisese Vincenzo să i le descopere în toată Europa, căutând să-şi absolve în contemplaţie neliniştitele sale dorinţe: se va duce după ele Pourbus, şi se vor duce pictori mai mici şi foarte mici; şi va dura o perioadă lungă această culegeri iar după 1608, Peter Paul Rubens avea să părăsească Mantova şi Italia, închizând într-un moment decisiv din punct de vedere artistic experienţa sa italiană, care l-a ţinut neclintit aici în prima-i tinereţe. Vincenzo nu avea cum să-şi dea seama că îl părăseşte cineva pe care ar fi fost spre binele lui să-l reţină; e cu totul cufundat în dorinţa de a i se construi în palat o cămăruţă, pe care o va ticsi cu portrete de femei frumoase, şi o capelă unde adună copii din câte Madone miraculoase sunt pe lume; şi nu i se pare că îşi tulbură spiritul prin acest amestec, ci cel mult că se împlineşte, şi că se face iertat.

Ca atâţia alţi voluptuoşi, păcătuieşte în dragoste şi nu ştie că păcătuieşte împotriva dragostei, multiplicându-şi aventurile; şi astfel, înşiruirea amantelor sale se îngroaşă, şi se repetă monoton poveştile diverselor intrigi de dragoste pe care Leonora încearcă să le secătuiască de mister şi de splendoarea pompei amoroase. Leonora a vegheat într-atât, încât puţine nume au ajuns până la noi din multele favorite ale lui Vincenzo Gonzaga. Agnese mai păstrează încă o putere care va dăinui, când ea va accepta s-o numească prietenie; Felicita Guerrieri apune şi cedează locul alteia din Casa Gonzaga, poate o Francesca, de la

care Vincenzo a avut un fiu, pe care ea nu l-a putut recunoaşte, pentru a nu-l face să piardă dreptul la feuda tatălui legal. Cine ştie dacă nu-i era dedicat chiar ei motto-ul *Poate că da, poate că nu,* pe care Vincenzo l-a salvat din experienţa Canissei, şi care-i colorase prin amintirea iubirii până şi timpurile acelea? Acum, la reîntoarcerea lui, în noul apartament pe care i-l pregăteşte Viani alături de aerianul apartament al Leonorei, a dorit ca acelaşi motto să fie înserat într-un labirint, sugerat ornamental pe un tavan aurit: şi l-a legat de zilele din Croaţia cu o altă reflecţie scrisă în juru-i: *Dum sub arce Canisiae contra Turcos pugnabat* pe când lupta împotriva turcilor la asediul fortăreţei Canissa.

Tavanul este şi azi intact devenit celebru prin romanţarea danunţiană; şi cum greşit a fost considerat o aluzie la prizonieratul lui Vincenzo la Canissa, în care nu a pus niciodată piciorul nici ca prizonier nici ca învingător, păstrează misterioasa sa aluzie, în spiritul dorinţei lui Vincenzo, care, din „expediţiile” sale cavalereşti, dorea ca acest apel să rămână obscur pentru cei neiniţiaţi; oscilaţia motto-ului şi figuraţia geometrică a labirintului inspiră mister, taină. Se prea poate însă ca netedele şi timidele rămurele de aur, întrerupând motto-urile repetate în meandrele labirintului, să reprezinte o grădină, o grădină poate în formă de labirint, pe care arhitectul Bertazzolo o construise în vremea aceea pentru Vincenzo, între poarta Pusterla şi poarta Cerese; şi poate că nimfa din grădină a fost o femeie reală, care a sugerat amantului această celebrare, pe care Vincenzo şi-a dorit-o prezentă în sala centrală a apartamentului său, cea mai frumoasă, unde pereţii erau acoperiţi de o înaltă zonă pictată deasupra paramentului decorat în piele de Cordova aurită, şi cu peisaje de Tintoretto. Se prea poate: dar lanţul referirilor ne scapă.

Pentru Vincenzo totul trebuia să fie totdeauna luminat şi aprins: şi viaţa circulă într-adevăr prin sălile imensului palat mantovan, pictat şi ornat, cu ansambluri de apartamente sporite de-a lungul secolelor, în linii

paralele transversale în corpul central sau periferic, printre grădini şi terase, legate prin întortocheate coridoare, scări înalte, scăriţe intime şi pasaje secrete. Şi că toate mijloacele i se par bune pentru a-l stimula, ne-o afirmă atâtea mărturii; una de exemplu, o găsim în primul salon al apartamentului lui Vincenzo, sala arcaşilor, într-o vreme atribuită lui Bibbiena şi acum atât de just restituită lui Viani, între sfârşitul Cinquento-ului şi începutul Seicento-ului.

De cum intrăm, ne străbate parcă un fior rece, o senzaţie de spaţiu lipsit de graţie, nu se ştie dacă prea înalt sau prea larg, deşi este vorba de un spaţiu pătrat, de proporţii nu evident nete, dar reţinute totuşi printr-un echilibru cert. Ferestrele mari, atât de înalte încât să pară lunguleţe, înserează spaţii de lumină ce convin vastităţii sălii şi întăresc caracterul de bogăţie bine împlinită a apartamentului; dar ne dăm seama de ceva apăsător numai dacă ridicăm privirea spre depărtatul cer al tavanului. La limita pereţilor, imensele console sunt susţinute de cariatide cu chip de harpii, în întregime sau în parte drapate în valuri ce urmează expresiile dezordonate ale capetelor furtunoase, unele rânjite, altele absorbite într-o tensiune bestială. De-ar fi numai un decor exagerat până la exasperare: dar perversitatea compoziţiei o descoperim în acei sâni ai harpiilor, ambigui prin apropierea aripilor vrăjitoreşti: nudităţi false şi diforme care contaminează formele umane prin forme de furii mitologice. Desigur că acolo unde se cere conceperea unui asemenea tavan, evocările se revarsă nenumărate; şi însăşi iubirea, istovită de imaginaţia mult prea biciuită, apare dezlănţuită până la descompunerea sentimentului şi inteligenţei.

Partea a treia adarnic îi fusese trimisă ducelui de Lerma în Spania, *t-„*seria de copii după tablourile celebre refăcute de Rubens. Nu se putuse obţine nimic altceva, decât un vag proiect de căsătorie între sora lui Vincenzo, văduvă, înalta Doamnă de Ferrara, şi atotputernicul ministru, şi el de curând văduv. Ducele de Lerma era de acord; de voinţa favoritului depindea întreaga Spanie cu problemele ei uriaşe şi delicate, în timp ce Filip al III-lea arăta lumii întregi aspectul spiritual negativ al unui rege, care, din cauza inerţiei sau a sufletului său slab nu ştie să se folosească de puterea încredinţată, irosind-o în loc să şi-o impună sieşi şi celor din jur ea o garanţie pentru viitor. De la acesta, mai mult din cauza spiritului său de avariţie, decât datorită programului său politic, Vincenzo nu reuşi să obţină nici răscumpărarea pentru Sabbioneta care trecuse în stăpânirea ducilor de Mondragone, ca moştenire de ramură feminină, şi nici măcar mica feudă Correggio; în zadar sprijinise proiectul lui Guglielmo de a reuni sub o singură conducere micile feude în care era fărâmiţat pământul Mantovei.

Era gata să pună în aplicare o altă idee a părintelui său şi anume aceea de a schimba Monferrato, îndepărtat de Mantova şi separat de ea, cu Cremona şi pământurile sale; acestea erau planuri înţelepte, proiecte solide despre care ambasadorii şi trimişii speciali scriau tomuri întregi: era tocmai lucrul pe care Spania nu avea să-l îngăduie niciodată, nici lui şi nici altora, fiind vorba de o consolidare şi de o extindere de teritoriu care ar fi putut deveni începutul puterii italiene. Cedând în faţa unui adevăr atât de necruţător, Vincenzo va încerca să-l îndepărteze printr-o manevră vicleană al cărei impuls i se datorează chiar dacă este desfăşurată cu o prudenţă continuă şi măsurată de marele său ministru Annibale Chieppio, ajutat de cei doi consilieri, Tullio Petrozzani şi Annibale Iberti. În aceştia trei Vincenzo avea motiv să se încreadă. Chiar şi când momentele lui de elan sunt întrerupte, miniştrii săi vor avea grijă să le ordoneze şi să le pună cap la cap, asigurând astfel politicii familiei Gonzaga o continuitate şi

o logică; şi totuşi, în ciuda risipei de abilitate, inteligenţă şi trudă, tot ceea ce vor izbuti ei, va fi să se mulţumească cu un cuvânt: echilibru.

Exista o ameninţare gata să distrugă echilibrul Mantovei şi al Italiei în general, ceea ce era şi mai rău; ameninţarea venea din Piemont, din partea lui Garlo Emanuele I, ars mereu de dorinţa de a poseda Monferrato. Ne amintim că încă din primii ani ai domniei sale, Vincenzo pusese să se construiască, împotriva rivalului său savoiard, marea fortăreaţă din Casale, concepută de Germanico Savorgnan, fortăreaţă pentru care suma pusă la dispoziţie, 50.000 de scuzi, fusese depăşită, ajungându-se până la un milion şi jumătate: o cheltuială enormă, care chiar dacă nu-l impresiona prea mult pe Vincenzo, stârnise o severă dezaprobare din partea oamenilor înţelepţi de la curte, în frunte cu Leonora; ea însăşi nu se putuse stăpâni să nu-l condamne cu cuvinte grele pe arhitect pentru marea diferenţă între suma prevăzută şi cheltuiala reală.

Fortăreaţa din Casale nefiindu-i suficientă, Vincenzo avea la Torino spioni foarte isteţi care, în scrisori semnate sub diverse nume, îl informau de fiece mişcare a ducelui; astfel că prin ajutorul guvernatorului spaniol, gata oricând să îngrădească furia posesivă a lui Carlo Emanuele, a putut să păstreze neatinse graniţele ducatului Monferrato. Însă cu toţii presimţeau că nu avea să fie totdeauna la fel; de la Roma, ponteficele Paul al V-lea Borghese, care îi urmase papei Clement al VIII-lea, insista ca cele două case rivale să încheie un acord ce-ar fi fost pecetluit prin căsătoria fetei mai mari a lui Carlo Emanuele, născută în 1589, cu fiul mai mare al lui Vincenzo, Francesco, născut în 1586. Vincenzo, pătruns de ideea acordului, avea să renunţe la zestre şi să cedeze din pământurile piemonteze din Monferrato: alte pământuri urmau să fie schimbate în mod favorabil pentru ambele state. Dar la prima ofertă venită din Mantova, Carlo Emanuele răspunse cu o atitudine prea hrăpăreaţă, cerând chiar jumătate din Monferrato, încât pentru moment tratativele se împotmoliră.

Era cineva însă la Mantova care avea motive să creadă că i se oferă o ocazie şi voia să-şi încerce norocul. Anume, înalta Doamnă de Ferrara, Margherita Gonzaga. Cei trei ani de viaţă independentă, obţinută cu condiţia unei recluziuni claustrate, începuseră s-o apese pe văduva încă tânără, care se vedea curând, cu o tainică amărăciune, apropiindu-se de grăsimea flască a femeilor neglijate de dragoste. Ca să uite, se autoanaliza, îşi descoperea o calitate neaşteptată, inteligenţa, care, înlăturate momentele de întunecare sentimentală, era scânteietoare. Începu atunci să-şi împartă timpul între cele două pasiuni: politica şi religia; astfel ieşea din ce în ce mai mult la iveală un simţ rafinat, atât de dăunător rivalilor ei şi pe care ambasadorii se arătau unanimi în a i-l recunoaşte. Nu datorită unei acţiuni directe, dar cu siguranţă graţie sugestiei cuiva care-i ţinea partea, la plecarea lui Vincenzo în Croaţia, fusese numită regentă a ducatului Monferrato; când sosi aici, în iunie 1601, aduse cu sine un plan precis, pus la cale în acord cu consilierii ducal!

După ce ajunse la Casale, a căutat să cunoască oraşul, a vorbit de rău doamnele, s-a plâns de căldură şi de oboseală – a făcut oarecum pe martira; dar între timp a primit un mesager din Torino, a stat adeseori de vorbă cu el, şi în sfârşit, în 1601 a trimis pe un călugăr benedictin, un confident de-al ei, un anume Padre Valeriano, la Carlo Emanuele, cu următoarea propunere: Margherita de Savoia să se mărite cu Francesco Gonzaga, iar ea, Margherita Gonzaga, cu Carlo Emanuele, căruia avea să-i aducă în chip de zestre 500.000 scuzi de aur. Părintele Valeriano, ajungând la Torino, reuşi să vorbească în secret cu ducele (care-şi făcuse o impresie defavorabilă despre el), şi aşteptă răspunsul. Între timp, ambasadorul spaniol, care ghicise despre ce fel de mesaj era vorba, nu mai înceta cu pretextele pentru a schimba cursul tratativelor. Nu se căzuse de acord că prima fiică a casei Savoia merita cinstea unei căsătorii imperiale? Iar el, ducele, cu nouă copii în casă, cum de se putea gândi la o nuntă nepotrivită

pentru un tată dintr-o familie atât de importantă? Carlo Emanuele primea sfaturile, pe care le provocase pesemne, ascultându-le, unul câte unul, cu atenţia mărită a omului politic care caută să descopere în fiecare replică a dialogului scopul urmărit de celălalt şi propriul său avantaj. Nu credea că o căsătorie ar fi fost nepotrivită pentru el (dragostea îi plăcea atât de mult, încât în curând numărul copiilor săi naturali ajunse la unsprezece; mai târziu, se căsători în secret cu Margherita de Roussillon), dar i se părea mai avantajos să fie liber în mişcări şi nu legat de o femeie ca această Gonzaga, care se dovedea de o inteligenţă mult prea acaparatoare. Părintele Valeriano se întoarse la Casale cu un refuz. Înalta Doamnă se simţi condamnată la văduvie. Se îmbolnăvi din cauza deziluziei, şi din clipa aceea înţelese că îi era permis să domnească peste un singur domeniu: Mantova, şi într-un singur fel: indirect şi secret. Cu aceste două cuvinte, indirect şi secret, cu greu se împăca. Dar în anul următor, întorcându-se la conducerea ducatului Monferrato, găsi un partid organizat gata să se opună imperativelor ei şi presimţi că în aer plutesc posibile înfrângeri ce i-ar fi distrus prestigiul. Aşa încât se închise în carapacea feminină a disimulării. De atunci, după un scurt noviciat meditativ, Margherita Gonzaga îşi va cultiva credinţa religioasă cu o furie înverşunată; părăsind prima mănăstire, îl puse pe Viani să construiască biserica şi mănăstirea San Oi sola din borgo Pradella şi îşi întemeie aici o puternică insulă independentă, pictată şi aurită, păzită de înaltul zid mănăstiresc; dar un du-te-vino de fraţi, preoţi şi laici va lega această cetăţuie de locuinţa ducală, transformând-o într-un observator; iar ea va urmări zi de zi evenimentele familiale, intervenind cu un gest hotărâtor ori de câte ori casa Gonzaga va trece printr-o criză.

Reluându-se oficial tratativele pentru căsătoria lui Francesco cu Margherita de Sa voia, părea că ele ajunseseră într-o fază finală, în 1604; iar în septembrie, la graniţa dintre statul savoiard şi Monferrato s-au întâlnit Carlo Emanuele şi Vineenzo, care adusese cu el pe

Francesco în vârstă de 18 ani. Discuţia a avut loc într-un pavilion de vânătoare şi părea definitivă. Se enunţaseră promisiuni de pace şi alianţă, se stabilise schimbul de teritorii din Monferrato cu altele din Asti: dar Carlo Emanuele, deşi îl copleşise cu afectuoase mângâieri pe tânărul moştenitor al familiei Gonzaga şi-i admirase ţinuta chipeşă pe cal, n-a vrut să precizeze pe care dintre fiicele lui, Margherita sau Isabella, avea să i-o dea. Pe a doua, dacă împăratul Austriei ar dori-o pe prima, şi pe Margherita dacă împăratul ar fi renunţat la ea; aşa declarase el, lăsând deoparte pentru moment orice altă afabilitate. Ba chiar nici nu-i păsa dacă cei din familia Gonzaga s-ar fi simţit jigniţi de această promisiune condiţionată.

Pe Carlo Emanuele toţi istoricii l-au descris ca pe un tată afectuos şi noi vom accepta această apreciere pe baza scrisorilor, delicate şi pline de viaţă, pe care le trimitea copiilor săi, subordonând-o unei pasiuni care la ducele de Savoia trecea înaintea oricărei alte porniri: pasiunea politică. Copiii şi-i manevra după propriile lui planuri în veşnică mişcare, schimbându-şi intenţiile în legătură cu ei după intuiţiile sale schimbătoare. După ce fuseseră trimişi în Spania cei trei fii mai mari, primul băiat, Filippo

Emanuele, muri foarte tânăr la Madrid, iar în legătură cu ceilalţi doi, Vittorio Amedeo şi Emanuele Filiberto, ducele a fost nevoit să ajungă la concluzia că nu se făcea prea mare caz de ei la curtea lui Filip al III-lea al Spaniei, aşa încât dădu dispoziţii să se întoarcă. Marea deziluzie suferită în Spania era dureroasă pentru un om ca el, care visase cândva că acea coroană avea să fie a fiului său şi, altă dată, a fiicei sale mai mari. A visa coroana pentru Margherita era o preocupare potrivită cu spiritul de mare făuritor de iluzii al tatălui ei; mai întâi, aproape că se încheiase căsătoria ei cu prinţul de Condé, moştenitorul prezumtiv al tronului Franţei, repede desfăcută, de îndată ce Henric al IV-lea se căsători cu Maria de Medici; se duseseră apoi tratative pentru căsătoria* cu Filip al III-lea al Spaniei, care alese în schimb o principesă austriacă:

acum, în faţă. ochilor lui Carlo Emanueld se perindau fantome împodobite cu pietre scumpe, coroana arhiducală – în curând regală – a lui Mathias de Habsburg şi coroana imperială a lui Rudolf al II-lea. Şi totuşi, nici inimosul savoiard, în timp ce analiza posibilităţile cu ochiul său atent, nu-şi putea împiedica fiii şi fiicele să-i semene şi, prin urmare, să-i scape de sub supraveghere.

Plictiseala devenise o trăsătură firească a curţii din Torino de când venise aici, în calitate de soţie a lui Carlo Emanuele, fiica regelui Spaniei Filip al II-lea, Ecaterina, aducând cu ea obiceiurile pretenţioase şi rigide ale Curţii spaniole, şi exagerându-le din mândrie faţă de originea ei. Convinsă că o cât de mică dovadă de sensibilitate ar fi o jignire adusă de un principe propriei sale imagini, şi dornică de a ascunde sub un foarte sever orgoliu pornirile inimii, calde şi vii, Caterina constrânsese întreaga curte de Savoia la un exerciţiu de reprimare şi automăeinare – nu atât pe Carlo Emanuele, deşi cei din jur de la curte îl vedeau transformat faţă de cel ce fusese înainte de căsătorie – cât pe fii şi, bineînţeles, pe fiice. Pentru a-şi oprima propria-i vioiciune, transmisă prin sânge fetelor ei, Caterina chemase din Spania pe o nobilă de curte, donna Mariana de Tassis, mumificată în cultul etichetei şi al bigotismului; aceasta, un spirit îngust de autoflagelantă, făcea parte din femeile din generaţia lui Filip al II-lea, care, *li*

aflate în primele rânduri la arderile pe mg, se rugau pentru osândiţi, îndemnându-i să-i mulţumească Domnului care le dăruise înălţătoarea ispăşire. Constrângându-se la o luptă inumană cu ea însăşi, se înţelegea de ce Caterinei nu-i mai rămăsese nici inima vie. Deoarece soţul îi fusese destinat prin legea divină şi impus de tatăl ei, cu sarcina de a-l ţine ancorat de Spania, îşi îngăduise să-l iubească şi îl iubise într-atât, încât să-şi dea şi sufletul pentru el. Îi dăruise zece copii, îl urmase, îl sprijinise, îl ascultase, vlăguită oră de oră în lupta dintre dragostea care-i stârnea o intensă şi entuziastă vitalitate şi voinţa de a se domina;

până în cele din urmă, istovită de o maternitate nefericită, în timp ce Carlo Emanuele lupta la Chambéry, fără a trimite veşti, crezându-l mort, Caterina se lăsase pradă intensei sale dureri; această primă libertate din viaţa ei o doborâse şi o ucisese la doar 32 ani, în noiembrie 1597.

În amintirea Caterinei, pe care o iubise atât, Carlo Emanuele accepta în castel orgoliul poruncitor al donnei Mariana de Tassis; fără să se mai gândească la faptul că faima de „temniceră" a guvernantei îl scutea de orice grijă faţă de tinereţea fiicelor sale. Exprimându-se mereu prin cuvinte de constrângere, dorma Marianna dispusese ca cele patru infante atât cele mai mari, Margherita şi Isabella, cât şi cele mai mici, Maria şi Caterina, ţepene în costumele lor încărcate de bijuterii, să fie condamnate la o viaţă lipsită de aer, să iasă din castel doar o dată pe lună, iar la biserică să arate poporului numai căpşoarele lor plecate în rugăciune, din înaltul unei estrade, pierdute în umbra aurie şi deasă a capelei regale. Îngăduite, încurajate erau doar rugăciunea şi căinţa, iar infantele se chinuiau astfel, deprinzându-se chiar cu periculoasa voluptate care este cinismul autoflagelării; şi nu erau oprite, dimpotrivă le erau impuse, printr-un control neînduplecat, plăcerile necesare unei educaţii princiare, ca de exemplu: dansul studiat cu compasul, pentru ca fetele să vadă până şi în vârtejul dansului vioi, *nizzară a,* dansul preferat al curţii torineze, o lecţie de matematică şi de ţinută.

Deoarece fastul spaniol cerea ca la curtea infantelor să fie prezenţi curteni şi nobili, multă nobilime piemonteză, cu pielea deschisă la culoare şi ochii la fel, forfotea în saloanele castelului, printre ornamentele aurii ale mobilelor, experţi în reverenţe, sub privirea pesimistă a guvernantei spaniole. Trebuie menţionat că, deşi raportul făcut de ea ducelui nu era totdeauna binevoitor, Carlo Emanuele nu-i dădea mare atenţie; ba chiar, uneori, se simţea prea multă severitate în cuvintele ei şi îşi îngăduia un moment de reflexie asupra felului de viaţă al fetiţelor, supuse acestui despotism: şi atunci se ducea pe

neaşteptate în camerele infantelor, le alegea travestiuri cu bijuterii şi pene, el însuşi se deghiza cu multă fantezie şi ieşea cu micile domnişoare, luându-le pe cele mai mari cu el, iar cele mai mici lăsându-le cu ducele Nemours, toţi în trăsuri uşoare şi aurite, căptuşite cu brocart roşu, în trapul căluţilor vioi, printre pocnituri de bici şi saluturile supuşilor care-i îndrăgeau văzându-i.

Ce însemna întoarcerea din asemenea scurte escapade – ca şi de la marele şi foarte elegantele baluri de curte – şi ce urme lăsa amintirea lor în mintea fetiţelor – iată probleme inexistente pentru tatăl lor. Dacă infanta Isabella, cea de a doua fiică, găsea destulă forţă pentru a se reculege într-o mândrie senină, aproape astrală, primei fiice, Margherita, mândria nu-i ajungea pentru a se mulţumi cu aşteptarea. Pasivitatea, această supremă armă de apărare a femeilor, îi repugna; şi o astfel de repugnanţă era evidenta dovadă a unei vieţi destinate înfrângerilor.

Oricât ar cânta-o poeţii ca pe o ninfă şi o zeiţă (insistând totuşi asupra cuvântului „maestade”), Margherita nu era frumoasă: nu prea înaltă, nu prea albă, nu prea dăruită cu rotunjimi feminine, avea însă o delicateţe a încheieturilor, o vitalitate intensă atât de graţioasă la cei 16 ani ai săi, care o fac să-i semene tatălui ei. Semăna cu Carlo Emanuele şi la caracter, mereu vioaie, foarte orgolioasă, curajoasă, calităţi care, ţinute sub control vor deveni în viitoarea femeie agitaţie, aroganţă, încăpăţânare. Nu, chiar cu preţul liniştii sale, Margherita nu se va putea abţine să nu persevereze în mania ei de a impune şi altora un tenace şi propriu fel de a vedea lucrurile; este explicabil de ce, în toamna lui 1605, de îndată ce află câte ceva de tratativele cu Mantova, alege dintre oamenii de la curte pe un gentilom, prieten al familiei Gonzaga, pe contele Alessandro da Ro, pe care şi-l apropie pe nesimţite; începe să-l descoasă asupra celor ce la curte, de la palat, asupra familiei, a probabilului ei logodnic. Imediat, gentilomul îi devine complice.

Adio plictiseală; mintea Margheritei este încărcată de grija nerăbdătoare; a cunoaşte prin descrierile lui

Alessandro da Ro pe bărbatul care putea să-i fie soţ, şi a compara firea lui cu a ei, a o accepta în forul ei interior, încă nu ar fi fost mare lucru; dar a-l conduce pe acest logodnic, din poziţia ei de dependenţă, până la căsătorie şi a se lăsa condusă de tatăl ei acolo; a o lua înaintea surorii sale, Isabella, care părea mai degrabă desemnată de Carlo Emanuele pentru această căsătorie, a ţese intrigi fără ca donna Mariana să ştie, salvându-şi prestigiul, demnitatea şi propria-i conştiinţă în mod pedant – religios, iată ce o preocupa. Margherita găseşte felul în care să împlinească toate acestea. Urcau şi coborau Fadul, între Torino şi câmpia mantovană, bileţele, mesaje, cadouri secrete de eşarfe şi broderii; pluteau uşoare suspine, se vărsau şiroaie de lacrimi; infanta conducea acţiunea de câtva timp, şi contele da Ro se considera triumfător; i se părea, spunea el, că reuşise să cucerească seniorului său o soţie.

Este adevărat că odată cu speranţa Mantovei, la Torino venise un val de nouă căldură; iarna dintre 1605 – 1606 vede o mare strălucire a trupelor de comedianţi ai ducelui de Mantova, trimişi special de Vincenzo pentru a o înveseli şi a o fermeca pe viitoarea sa noră. Hotărârea de a trimite de la Mantova această trupă a lui Frittellino şi Arlechino, celebrii Pier Maria Cecchini şi Tristano Martinelli, vestită şi jinduită de întreaga Italie şi cerută cu insistenţă de Franţa, este o mare concesie. Actriţele comice Flaminia, Flavia şi Rizolina, femeiuşti pline de farmec, stârneau bârfeli, suspine şi zvonuri picante; don Amedeo, fratele natural al lui Carlo Emanuele, o proteja pe Flavia, iar contele Camillo Martinengo pe Flaminia. Trăsuri cu însemne nobiliare se luau la întrecere de la spectacol şi le plimbau pe capricioasele actriţe; din înaltul său scaun de la curte, Margherita, furată de vârtejul amorurilor ţesute, şi fără a participa direct, asista la spectacol, simţindu-se lansată pe o traiectorie de idei noi şi vii. Cuvintele de dragoste ale lui Lelio şi Flaminia n-o prea emoţionau auzindu-le, cât o îmbătau la rece, în timp ce şi le atribuia în taină de parcă ar fi fost inventate pentru ea; şi descoperirea teatrului ca şi orice altă descoperire a ei, i

se părea că distilează un anume sens, nu fiindcă ea o vedea ca pe un episod din istoria afirmării sale avide, scopul vieţii ei.

Mica intrigă durează aproape trei ani; cine vrea, poate găsi în ea toate elementele unei mici povestiri romantice: cei doi protagonişti îmbracă în culori duioase, printr-o înţelegere inconştientă, convenienţele cuvenite, care-i conduc pe unul spre. celălalt; atât pe Francesco, strâns legat de interesele familiei Gonzaga de a se înrudi cu casa Savoia, încât fără a o cunoaşte pe niciuna din fiicele lui Carlo Emanuele, ba chiar ştiind că a doua era mult mai frumoasă decât prima, se opri asupra primei, întrucât reprezenta drepturile primei născute; cât şi Margherita, care a intuit că membrii familiei Gonzaga şi logodnicul ei constituie un teren bun de cucerit pentru dominaţia ei viitoare. Şi se înţelege că, ţinând seama de aceste precizări, frământarea lor, ardorile lor, chemările lor, nu exprimă graţia anarhică a dragostei, ci avansează într-un ritm sever, aproape descumpănitor, aidoma unei conspiraţii conjugale.

Când, în 1606, se părea că împăratul Rudolf al II-lea al Germaniei, îşi concentrase dorinţele lunatice tocmai asupra fiicei mai mari a ducelui de Savoia, dacă la Torino Margherita plângea, iar la Mantova Francesco declara că n-o va lua niciodată de soţie pe infanta Isabella, era vorba doar de încăpăţânări stârnite de voinţă şi nu de durere; şi între timp, donna Mariana descoperi manevrele Margheritei, îl denunţă ducelui pe prietenul familiei Gonzaga, porni o campanie de dojeni, o condamnă pe infanta Margherita ca pe cineva care s-ar fi înjosit, arătând o înclinaţie faţă de un bărbat (să nu rostim cuvântul dragoste, că donna Mariana s-ar supăra rău), mai înainte de a fi autorizată, ba chiar obligată de tatăl ei. Şi ar fi fost momentul pentru Carlo Emanuele de a intra la bănuieli, chiar dacă este clar că voinţa fiicei nu va fi niciodată un obstacol în faţa planurilor sale, dacă nu ar fi descoperit că propunerile lui Rudolf al II-lea păreau a fi o înşelătorie, pusă la cale între verii de Habsburg, de Austria şi de

Spania, pentru a zădărnici căsătoria plănuită, împăratul neavând deloc intenţia de a se înrudi cu casa de Savoia. Să nu se spună vreodată că spaniolii au reuşit să-şi râdă de noi, Carlo

Ernármele! Dimpotrivă le vom face acest dar, măritându-le pe aceste două infante, în acelaşi timp, cu doi prinţi italieni. Pe Margherita cu Gonzaga şi pe Isabella cu tânărul principe de Modena, Don Alfonso d'Este. Şi-a fost o fastuoasă sărbătoare!

Anul 1606 care avea să dovedească faptul că sămânţa luptelor religioase nu putea da rod în Italia, pierzându-şi fecunditatea din cauza unei legi înţelepte, proprii acestor locuri, unde oamenii ştiu de la naştere că omorul între oameni este un păcat capital, anul faimosului conflict între papă şi Veneţia, anul celor doi Paul: Paul al V-lea, şi Paolo Sarpi – a fost pentru Vincenzo Gonzaga un an funest, care l-a dus la o adevărată întunecare morală. Nu numai că a încercat trădarea, dar nici măcar nu a fost în stare s-o ducă până la capăt.

Să admitem că, pentru Vincenzo, 1606 începuse prost, îl tulbura aventura din anii 1604 – 1605, când, pornind de la o chestiune de jurisdicţie între el şi cardinalul de Ferrara în legătură cu Polesine dei Papini, îl ameninţase cu război pe ponteficele însuşi. Din Milano, în numele Spaniei, contele de Fuentes, tunase atunci împotriva celui ce tulbura pacea; şi numai datorită intervenţiei Veneţiei, care presimţea pe viitor conflicte şi mai grave pe temeiuri asemănătoare, ajunseseră la o înţelegere. Dar cuvântul război, rostit cu viteza spadei dar iute repus în teacă, ideea de a-l declara pe neaşteptate adversar pe însuşi papa, sincer venerat până în ajun, arăta că la Vincenzo simţul raţionalităţii se clătinase rău. Aşadar în zadar Chieppio se folosea de toată inteligenţa şi abilitatea sa pentru a transforma greşelile ducelui în tot atâtea avantaje pentru Mantova. Chiar în anul 1605, imediat după medierea Veneţiei în problema Polesinei, şi după ce ea se arătase atât de prietenoasă faţă de Gonzaga, părea că sosise momentul potrivit pentru ca Vincenzo să

ceară postul de căpitan general al trupelor Republicii, pe care atâţia bărbaţi din familia Gonzaga îl deţinuseră în secolele trecute. De ziua înălţării, Vincenzo, cu fiul său mai mic, Francesco, au plecat împreună cu Chieppio la Veneţia; aici au avut loc serbări, s-au schimbat complimente, s-au ţinut cuvântări înflorite şi măgulitoare; dar oameni ca veneţienii, mult prea bine documentaţi asupra priceperii militare a ducelui de Mantova, nu i-ar fi încredinţat niciodată acestuia comanda trupelor lor pe uscat: şi chiar dacă se arătau că ar fi de acord cu tratativele în acest sens, cerând să fie aduse de la cancelaria mantovană pergamentele şi vechile pacte dintre familia Gonzaga şi Veneţia, le-a fost de-ajuns să scuture bine de praf regula care cerea ca orice căpitan al Veneţiei să fie eliberat de obligaţii faţă de alte puteri – ceea ce presupunea ca Vincenzo să trimită înapoi în Spania ordinul Linei de aur – pentru ca să-i piară pofta lui Gonzaga de a se aşeza în fruntea trupelor veneţiene.

În acelaşi an, în primele zile ale lunii august, Vincenzo, renunţând definitiv la ideea de a se vedea general al Republicii, după un pelerinaj sentimental prin locurile sfinte ale Italiei, Loreto, Assisi, Camaldoli, Vallombrosa, sosi pe neaşteptate la Roma şi la Vatican, unde rămase trei zile, foarte bine primit de Paul al V-lea. Ce-or fi vorbit, ce-or fi stabilit, ce-or fi plănuit? Iată întrebările pe care şi le puneau ambasadorii, neputându-se hotărî să accepte declaraţia făcută din Mantova de Chieppio: „Nu există niciun mister în ceea ce discută între ei”. „Pe cine vrea el să convingă?” murmurau ceilalţi şi treceau la noi presupuneri: ducele ar fi putut cere ordinul de cardinal pentru cel de-al doilea fiu al său, Ferdinando, sau plănui căsătoria primului său fiu cu Margherita de Savoia, cerând sprijinul papei pentru realizarea ei; cineva afirma că aflase că s-ar fi discutat despre războiul împotriva turcilor şi mai ales despre probabilitatea unei noi campanii în Ungaria, care părea iminentă. Într-adevăr, întors la Mantova, Vincenzo aduse de mai multe ori vorba despre cruciadă, cerând reprezentantului său la Roma ca,

imediat ce papa va concretiza proiectul, să-i sugereze ideea numirii sale drept căpitan general al noii expediţii. Şi să-i amintească faptul că marchizul Ludovico fusese numit în această funcţie de Pius al II-lea Piccolomini, cu o sută cincizeci de ani în urmă.

Ideea numirii sale a căzut, înainte de-a ajunge în faza de formulare; şi când în noiembrie 1605 a sosit la Mantova obişnuitul scurt îndemn pontifical de a-l ajuta pe Rudolf al II-lea, ameninţat de un nou val turcesc, Vincenzo răspunse melancolic că era prea sărac pentru a putea oferi mai mult decât propria-i persoană: bani nu mai putea lua din vistieria greu încercată şi subţiată, şi nici oameni care să lupte.

După ce a dat greş ambiţia lui Vincenzo de a fi general al trupelor veneţiene, după cum a dat greş şi aceea de a fi general al trupelor papale, el îşi întoarse atenţia şi mai mult spre dragoste şi arta, teatru, muzică şi alchimie, amestecându-şi pasiunile eu o teribilă furie, exagerând în toate domeniile. Era neliniştit: simţea că i se şubrezise sănătatea, la fel şi sufletul, şi, mai ales, i se duceau speranţele; călătoriile ajunseseră pentru el un mijloc de a fugi mereu de el însuşi; până şi familia, acest nucleu de stele fixe la strălucirea cărora găseşte lumină orice om care se clatină, începea să fie minată de nepotrivirea caracterelor divergente şi de fărâmiţarea ei prin căsătorii.

Prima care părăsise casa părintească a fost Margherita, copila născută în 1591, căsătorită la vârsta de 15 ani cu ducele de Lorena sub patronajul Mariei de Medici, care-şi iubea mult nepoata ce-i semăna întru totul. Această Mărgherita Gonzaga (şi cel care iubeşte jocul numerelor va constata că este a şaptea principesă cu numele de Margherita pe care o întâlnim în povestirea noastră, toate aflându-şi originea la Margherita de Austria, mătuşă şi tutoare a lui Carol Quintul), o copilă cu piele alb-roză pe care Rubens a pictat-o într-un moment plin de viaţă al adolescenţei ei, sintetiza multe din caracteristicele austriece ale celor două bunici din partea mamei şi a

tatălui; de exemplu, părul blond-roşcat; dar nu avea nimic din expresia Habsburgilor, dimpotrivă, era veselă, în stilul familiei Gonzaga. Şi Vincenzo ar fi iubit-o chiar prea mult, dacă Leonora nu ar fi avut grijă să îndrepte dragostea tatălui mai ales faţă de băieţi. Acoperită de perle şi bijuterii grele, la care aveau să se adauge preţioasele diademe ale casei de Lorena, Margherita a fost condusă de mama ei până la soţ, lăsându-şi tatăl lângă Augsburg cu şiroaie de lacrimi pe obraji şi duioase vorbe de rămas bun.

Leonora şi-a continuat drumul cu fiica ei, a intrat în Franţa, a ajuns la Nancy, unde a avut loc o nuntă ca în poveşti. Cele două femei din familia Gonzaga, inteligente şi discrete, au risipit neîncrederea locuitorilor din Lorena. Călătoria ducesei de Mantova continuă cu mare fast în

Franţa până la Paris, unde sora ei, regina Maria de Medici, o sărbători cu mare răsunet, alegând-o să ţină ea în braţe la botez pe delfin, viitorul Ludovic al XIII-lea, la Fontainebleau. Călătoria Leonorei semăna cu o adevărată vacanţă şi ea profita din plin, dispusă mereu să observe obiceiuri şi tipuri caracteristice, împăcând ascuţimea de spirit a unei înalte doamne florentine cu bonomia casnică ce-i însoţea părerile ca o plăcută adiere înmiresmată. Dar şi ea a avut în compania lui Henric al IV-lea o revelaţie atât de entuziasmantă, încât nu ¡se putu stăpâni să nu-i scrie şi soţului ei că acum înţelegea de ce până şi pietrele îl adorau pe rege; cât despre Hemde al IV-lea, datorită firii sale generoase, îşi sărbătorea cumnata şi, împreună cu ea, pe frumoasele sosite din Mantova, mai ales pe doamna de Rossi – „cele mai frumoase mâini din lume”, şi pe doamna Gondi; nici barba căruntă, nici cei 53 de ani, nici melancolia care-i întuneca din când în când fruntea de om foarte inteligent nu-i stăvileau entuziasmul firii lui înclinate spre amor.

Leonora aflându-se în Franţa şi Vincenzo într-una din neconcludentele sale călătorii de destindere la Innsbruck şi München, regenţa Mantovei a fost acaparată de înalta Doamnă de Ferrara, apărută ca prin farmec din mănăstirea San Orsola în palatul ducal, şi prinzând rădăcini la masa

Consiliului, alături de Chieppio: se înţelegeau bine, deşi se supravegheau reciproc, la fel de abili în problemele politice. Am putea spune că soarta o ajutase pe această femeie în pasiunea ei de a domni, când i se încredinţase regenţa într-un moment dificil, căci tocmai când era ea la putere intervenise anatema pontificală asupra Veneţiei şi Republica fusese excomunicată, începând acea luptă îndârjită între cele două puteri, cea civilă şi cea militară, adică istoria acelei interdicţii lansate de Paul al V-lea.

Nu-i aici locul să rezumăm o problemă atât de pasionantă şi complexă. Vom aminti de ea atât cât e necesar povestirii noastre. De altfel, toţi ştiu că cei doi preoţi de nedemnă ţinută, canonicul Săraceni din Vincenza, denunţat de o doamnă că el îi mânjise uşa casei în semn de insultă, şi abatele Brandolino, citat spre a se prezenta în faţa Tribunalului din Treviso, bănuit de omor, au fost cauzele întâmplătoare ale unui conflict cu referiri şi rădăcini seculare. Veneţia arăta (şi aici nu numai că se simplifică situaţia, dar se reduce chiar la un singur aspect) că binele statului trebuie pus înainte de orice, chiar şi înaintea religiei, şi că delictele comise, orice ar fi delincventul, laic sau mirean, trebuie judecate de tribunalul civil. Paul al V-lea susţinea că jurisdicţia asupra clerului era de competenţa forului din Roma. S-a întâmplat ca Leonardo Donă, dogele Veneţiei (care îşi declarase părerea spunând că mai întâi a fost cetăţean al Veneţiei şi mai pe urmă a fost botezat creştineşte) să găsească în mănăstirea călugărilor pe un om ca Paolo Sarpi; şi se înţelege că nu numai orbit, dar chiar întărit de o asemenea forţă spirituală, a-l numi pe Sarpi ca teolog al statului i se păruse dogelui ca şi celor Zece din Consiliu un câştig pentru Republică.

Într-adevăr, după îndemnul lui Sarpi, Veneţia susţinea că ar deţine dreptul divin de a hotărî în deplină libertate soarta supuşilor săi, fie şi împotriva voinţei papei, astfel că după nesfârşite epistole, încercări de conciliere, nenumărate incidente asupra unor chestiuni extrem de încâlcite, în cele din urmă situaţia se limpezi în felul

următor: Dp la Roma, la sfârşitul lui aprilie, 1608, a fost lansată hotărât, de către Paul al V-lea, bula de excomunicare a teritoriului veneţian. Erau interzise liturghiile, oficierea sfintelor Taine, slujbele obişnuite, orice serviciu divin; toţi supuşii veneţieni erau condamnaţi să se sufoce într-o existenţă lipsită de atmosfera religiei, părăsită de Dumnezeu, între închisele-i hotare.

Ceea ce a urmat – apărarea viguroasă a Republicii, care a impus clerului să-şi continue îndatoririle sub ameninţarea pedepsei cu moartea, ezitarea şi apoi supunerea episcopilor şi a preoţilor, rezistenţa opusă de iezuiţi la semnalul dat de Generalul acestui ordin, Claudio Acquaviva, expulzarea lor din teritoriul veneţian şi exodul au fost imediat urmaţi de călugării capucini şi teatini, toate acestea constituie o parte din evenimentele care interesau şi tulburau nu numai Italia ci întreaga Europă.

Răsuna glasul lui Paolo Sarpi, cu acea intensitate a cuvântului care-i sublinia puterea gândirii; şi, ascultându-l, protestanţii credeau că văd în el un Luther al Italiei, trimiteau apeluri, scrisori, ofereau sprijin şi soldaţi. În

Franţa, Henric al IV-lea, îndatorat Veneţiei, prima dintre toate naţiunile care-l recunoscuse ca rege, nu putea să-i ia totuşi apărarea fără ca Vaticanul să nu îi bănuiască drept falsă recenta convertire, şi căuta cu formule sobre, trădate în parte de ambasadorul său, să joace rolul de împăciuitor. Spania făcea acelaşi lucru, trimitea ambasadori împodobiţi cu tot felul de pene, dar pe ascuns profita, Urzind războaie în Italia, mai ales împotriva Veneţiei, atât de urâtă de Spania. Dintre italieni, dacă marele duce Ferdinando de Medici era sincer în medierile sale de pace, Carlo Emanuele de Savoia ridica pe contul său, împreună cu Toscana şi Mantova, o ligă împotriva Spaniei, dar în acelaşi timp tatona pe lângă Spania pentru a obţine eventual Monferrato, sau pe lângă Franţa, în vederea obţinerii Milanului. Era o dezordine şi o confuzie generală. Se înţelege că o agitaţie atât de mare, care ar fi tăiat răsuflarea oricui, acţiona ca un excitant asupra lui Vincenzo Gonzaga, cu atât mai mult cu cât, aflându-se la

graniţa cu Veneţia, Mantova resimţea direct efectul oricărui eveniment prin care trecea Republica.

Într-adevăr, imediat ce s-a semnat la Veneţia decretul de expulzare al iezuiţilor, pe malul râului Mincio s-au refugiat în stoluri sutanele negre ale Ordinului *Compania lui Iisus,* urmate de tunicile lungi ale fraţilor capucini şi teatini: furnicarul de preoţi şi călugări care mişunau în oraşul şi aşa ticsit de călugări, pesimismul apocaliptic al acestor exilaţi nu prea discreţi – care invocau şi profeţeau un război de pedepsire şi de exterminare împotriva Veneţiei şi jucau rolul unor martiri persecutaţi, se jeluiau şi ţeseau intrigi, gata să se travestească până şi în femei pentru a trece la Verona, unde discutau cu cei credincioşi lor – tulburau spiritele, aţâţând reacţii şi atitudini tenebroase. Şi Vincenzo, care, după cum îi dicta sufletul, îi îndrăgea pe clerici şi îi scria din München lui Chieppio ordonându-i să-i adăpostească pe călugării capucini late, palatul favoritelor şi al alchimiştilor, şi să facă bogate ofrande iezuiţilor, primindu-i bine pe toţi, se pomeni iute în mare încurcătură.

Înaltei Doamne de Ferrara nu-i venea să creadă că are ocazia de a manevra evenimente atât de importante şi de a coresponda atât de des cu călugări, preoţi, episcopi şi cardinali, punând mult zel în primirea fugarilor şi adăpostirea lor, în numele Domnului. Ce jubilare! Marea procesiune de ziua Sfântului-Sacrament, legănându-se în ritmul lungului convoi de optzeci şi patru de perechi de capucini, liturghiile zilnice în toate bisericile şi la toate altarele, predicile zilnice, conversaţiile cucernice la orice oră! Este inutil să mai arătăm că dacă Doamna trăia cu intensitate saturnalele ei sacre, nu pierdea în schimb din vedere nicio clipă interesele politice; dar nici ea nu mai putea să-l susţină pe iezuitul bolognez Statera, care, în seara de 21 mai, în biserica della Trinità – unde străluceau cele trei tablouri ale lui Peter Rubens şi drapelele învolburate de vânt, pline de culoare şi lumină, cu portretele ducilor şi ale copiilor lor – începu să vorbească despre obligaţia de supunere pe care o au principii faţă de

biserică. De aici izbucni un incident zgomotos cu Veneţia, domolit cu prudenţă de Doamna de Ferrara, care se distra scornind un şir de sfruntate minciuni (puţin crezute, dar admirate totuşi de diplomaţii veneţieni, şi susţinute de Chieppio, şi apoi, după întoarcerea lui Vincenzo, şi de acesta). Nu trecuse încă o lună când un alt iezuit, părintele Gagliardi, se dezlănţui din acelaşi amvon împotriva Republicii şi a scrierilor lui Paolo Sarpi, dând naştere unui incident diplomatic şi mai complex. Vincenzo s-a mâniat, Chieppio a încercat remedieri, şi lucrurile s-au aranjat din nou, aproape mai bine, deşi îl atingeau chiar pe duce aluziile şi dojenile unui călugăr care denunţa în public viaţa îmbelşugată şi voluptuoasă de la curte, în timp ce la graniţă se îngrămădeau toate pedepsele Domnului.

Totuşi, susţinut de manevra abilă a lui Chieppio – aflat când de partea Veneţiei, când de partea Romei – şi după respingerea propunerii de intrare în ligă cu Spania, prin care şi-a atras elogiul Republicii, atent la mişcările lui Carlo Emanuele I şi ale celorlalte puteri mari şi mici, Vincenzo reuşi să se comporte cu dezinvoltură: dar era prea ameţit de zgomotul armelor ca să nu păţească ceva. Şi în octombrie 1606, ispitit de visele lui de mărire şi exaltat de imboldurile inimii care-l îndemna să acţioneze, Vincenzo dădu ascultare bravadelor câtorva căpitănaşi, iubitori de riscuri şi lipsiţi de scrupule – numele unuia îl cunoaştem: Cristoforo Gualtieri, spadă vândută familiei Guagnini din Verona, asasin oficial la ordinele acestora – şi născoci un plan.

Chieppio fiind bolnav, departe de birourile din palat; Petrozzani fiind prea bătrân şi obosit pentru a mai avea autoritatea de a se opune de unul singur, Vincenzo profită, simţindu-se un adevărat şef al statului, şi trimise o scrisoare foarte rezervată reprezentantului său din Roma, cu următoarea propunere adresată lui Paul al V-lea: să intre pe neaşteptate pe teritoriul veneţian ocupând prin surprindere fortăreţele din Verona, Peschiera, Legnago. Acţiunea părea uşoară, cu condiţia de a obţine aprobarea papei; de aceeaşi părere erau persoane de mare valoare şi

înşişi căpitanii fortăreţelor; cine nu înţelege că o asemenea ieşire ar echivala cu o lovitură de pumnal în coasta statului venet?

Nu ne vom întreba cum anume gândea Vincenzo să justifice trădarea pe care o pregătea Veneţiei, într-un moment când aceasta i se arăta cel mai bun prieten şi nici cum o explica el conştiinţei sale. Desigur că şi lui, ca şi altora dintre aceşti machiavelici rătăciţi, totul i se părea justificabil prin raţiunea de stat: ne vom întreba însă cu ce argumente ar fi putut răspunde la examinarea consecinţelor pe care le-ar fi atras după sine gestul său, prima fiind revărsarea fluviului de trupe spaniole care se învolbura la Milano, sub grimasa ameninţătoare a contelui de Fuentes, marele duşman al Veneţiei. Revărsarea de care se temeau cu toţii în Italia şi în Europa, avea să se dezlănţuie în curând; dintr-un gest de bravură, dintr-un capriciu, sau dintr-o explozie temperamentală, marele război care ar fi început aici ar fi putut antrena întreaga Italie şi ameninţa chiar vitalitatea seculară a republicii veneţiene.

Şi totuşi, Vincenzo nu reuşi să trăiască nici această imensă şi distrugătoare aventură. Papa nu s-a încrezut în propunerea făcută, n-a acceptat-o deşi a elogiat-o, răspunzând că trebuie să reflecteze ceva mai adânc. Între timp, s-a însănătoşit Chieppio, s-a întors la palat, a citit corespondenţa, s-a înfiorat, s-a simţit, după cum afirmă el însuşi „pe muchie de cuţit”. A început să facă ordine, să clarifice situaţia şi, cunoscându-şi ducele, să tărăgăneze lucrurile. Într-adevăr abia trecu o lună, de-ajuns ca pe teritoriul veneţian să aibă loc o schimbare de căpitani, pentru ca planul să înceapă să se încurce, în timp ce Vincenzo, desigur potolit de considerentele pe care indirect i le strecurase Chieppio, a văzut că ideea lui se destramă şi nu s-a mai îngrijit de executarea ei, ci aproape că a abandonat-o definitiv.

În acest moment însă, papa se răzgândeşte, iritat de orgolioasa intransigenţă a Veneţiei, şi consideră că dacă i-ar da mână liberă ducelui de Mantova, gestul ar putea

constitui o lecţie pentru vanitoasa Seniorie; acum reia el proiectul, îl readuce la lumină, insistă să fie pus în practică, făgăduind că-i va lăsa lui Vincenzo dreptul de proprietate asupra tuturor cuceririlor sale de pe teritoriul veneţian. „Nu putem da înapoi, dimpotrivă trebuie să ne arătăm credincioşi unei idei elaborate, profitând de această decizie pentru a cere Romei conducerea tuturor trupelor pontificale, în locul unui reprezentant al familiei Farnese”, îşi spuseră Vincenzo şi Chieppio; zis şi făcut. Dar între timp, cei doi tărăgănează, găsesc pretexte de amânare, fie chiar şi printr-o neaşteptată plecare a ducelui la vânătoare, şi dau un alt ton tratativelor, prin declaraţii de acest fel: ei ar fi gata de luptă, dar înclină mai mult spre pace decât spre război.

Să vină la Mantova turbulentul Cristoforo Gualtieri, cel care trebuia să fie cel mai de seamă complice al lui Vincenzo, şi să-i predea fortăreaţa Veronei; de sosirea lui va afla însă cel mai mare duşman al acestuia, gentilomul de curte Tommaso Canossa, multe din rudele căruia fuseseră ucise de spada căpitanului veronez. N-are nicio importanţă faptul că sosirea lui Gualtieri trebuie să rămână secretă, ţinând seama de furnicarul de spioni pe care Republica îi plăteşte în teritoriile vecine. Cine i-a spus lui Canossa de sosirea căpitanului la – Mantova? Cine i-a făcut cunoscut itinerariul trecerii nocturne a acestuia pe străduţele singuratice? Era geroasă noaptea de 17 ianuarie 1607, când un grup sprinten de oameni în mantale şi cu măşti pe faţă, în frunte cu gentilomul din casa

Canossa, s-a postat la o răscruce; trec orele pe străzile scârţâind de ger; şi târziu, dar la timp, la un misterios semnal, Canossa îşi schimbă poziţia, ajunge la ţanc spre a se întâlni cu Gualtieri şi a-i impune un duel, doborându-l cu o lovitură de spadă.

Odată cu căpitanul veronez a căzut orice proiect de a ataca Veneţia pe la spate; a zburat ultima ocazie a lui Vincenzo de a deveni protagonistul unei imense aventuri necugetate. În scurt timp, datorită intervenţiei trudnice a

cardinalului de Joyeuse, ruda regelui Franţei, se va ajunge la un acord de împăcare între Veneţia şi Roma, care avea să lase Italia într-o îndelungată şi bolnăvicioasă amorţire. Negustorii de pe Rialto pierduseră prin înarmare şi prin stagnarea comerţului şase milioane de scuzi de aur; dar Veneţia, deşi predase ca prizonieri pe cei doi dlerici – cauza conflictului – regelui Franţei, pentru ca acesta să-i predea mai departe papei, învinsese. Niciuna din legile sale nu fusese modificată, nicio lege nouă nu fusese modificată, nicio lege nouă nu fusese introdusă în constituţia statului. La Roma pacea nu satisfăcea pe nimeni. Poate, arată cu subtilitate un observator, deoarece nu a fost obţinută prin război; la Mantova în schimb, unde războiul fusese pe cale să izbucnească dinspre graniţele milaneze, nu mai conteneau Te-Deum-urile şi slujbele de mulţumire. Ah, ce reuşită, deşi atât de greu de obţinut! se lăuda Chieppio şi, cu un oftat de satisfacţie, îi invita pe curteni să i se alăture, elogiind în acelaşi timp marea prudenţă a ducelui.

Printre nepermisele voluptăţi mantovane, condamnate din amvon de un călugăr sever, care le socotea „mânia Domnului” în timpul carnavalului din 1607 se număra şi opera *Orjeu* de Claudio Monteverdi, „povestire muzicală” pe care o compusese cremonezul după ce ascultase *Euridice* de Peri, în memorabila reprezentaţie din 1600, când a fost la Florenţa cu ocazia căsătoriei Mariei de Medici. În legătură cu această lucrare, definită drept capodoperă a noii melodrame, prima încercare de melodramă cu o viguroasă logică în raporturile dintre muzică şi poezie, Vincenzo îşi dădea seama, probabil, că reprezintă o noutate revoluţionară pentru muzica-teatru. Cu siguranţă că i-a plăcut într-atât, încât, fără a se mulţumi numai să asiste la repetiţiile infinit de lungi, a cerut ca spectacolul să fie reprezentat de trei ori în prezenţa sa.

Alessandro Striggi, gentilom şi poet, era libretistul. Noi care-l cunoaştem, fiindcă l-am urmărit în scrisorile sale şi ştim cum se pricepea să-şi orienteze viziunea asupra

lucrurilor înclinând spre sensul cel mai viu al existenţei, am fi vrut ca libretul lui Orfeu să nu fie atât de împăstoşat prin imitaţia lui Rinuccini şi a lui Chiabrera, ci să lase să se întrevadă mai bine graţia şi puterea de comunicare a unui spirit temperat. Asta, în ce ne priveşte, dar Claudio Monteverdi a depăşit fără efort slăbiciunile poetice ale libretului; mai mult, el a reuşit următoarea minune: trecând dincolo de poezia formalistă a lui Striggi, el a considerat cuvintele ca nişte semne magice şi le-a scos la iveală, unul câte unul, dându-le strălucire prin declamarea melodică, traducând în muzică nu atât sensul cuvântului, cât greutatea şi forţa sa de evocare. Cum ar fi putut să nu fie impresionaţi ascultătorii dialogului dintre Mesageră şi Orfeu cu acea de neuitat înălţare spre durere, care începe de la enunţarea: „Frumoasa ta Euridice… iubita ta soţie a murit”! Vincenzo se afla printre cei care au plâns.

Este uşor de închipuit (şi documentele sunt numeroase în acest caz) că interpretele erau pentru Vincenzo deseori şi amante, chiar dacă nu vom pomeni, ca alţii, de un harem muzical, dacă nu de altceva măcar din respect pentru Claudia Cattaneo, iubita soţie a lui Monteverdi, cântăreaţa de cameră a ducelui. Dar capriciile multoivestite muziciene vor fi descoperite în actele ducelui, împreună cu descrierile meritelor, rivalităţilor şi obositoarelor lor relaţii. Şi dacă până la 1600 favorurile lui Vincenzo se împart aproape egal între cântăreţe de operă şi actriţe de teatru, cum trece anul, curând după revelaţia de la Florenţa, vedem că n-iu zic ionele predomină în defavoarea comedienelor: o femeie capabilă să îmbine senzualitatea unei voci modulate cu animaţia jocului scenic, într-o minunată ţesătură de mişcări şi lumini, deghizată şi deci transfigurată alegoric, era pentru Gonzaga o vrăjitoare cu darul unor multiple filtre: şi cine era mai amator decât el să se lase vrăjit?

La o formă nouă interpreţi noi: venise ora când actriţele de comedie, ca madama Europa şi madama Sabina, să treacă la rolurile de mâna a doua. Vincenzo care invidiază teatrul familiei Medici pentru cântăreţele sale

vioaie, pune să se caute în toată Italia o foarte tânără cântăreaţă, pe care s-o formeze pentru el; e găsită la Roma de către un cantor al capelei papale, Paolo Facconi; era o fetiţă de 13 ani, Caterina Martinelli, pe care tatăl o oferă, garantându-i virtutea cu cuvinte de o precizie ce ating obscenitatea.

Necoaptă ca frumuseţe, voce şi inimă; să vină imediat, e dorinţa lui Vincenzo, care porunceşte să fie adusă la Mantova în ciuda unei veri foarte călduroase. Deoarece îşi arată nerăbdarea, ducele trebuie să fi fost de acord cu condiţiile meschine puse de părinţii Caterinci. Dar, chiar dacă gândul la copilă îi tulbură şi-i însufleţeşte gândurile, el e prea sensibil şi rafinat pentru a strica în boboc floarea unei plăceri pe care-şi propune s-o cultive în viitor; prin urmare, mica romană va trăi aproape ca într-o mănăstire în casa lui Monteverdi, unde învaţă muzică, sub supravegherea maestrului şi sub cinstita ocrotire a soţiei lui. Cine îi va ţine cont de vacanţele din vilele şi palatele ducale? Copleşită de binefaceri şi daruri, mica romană primeşte totul cu ingenua trufie a celor foarte tineri, care cred că lumea a fost creată pentru a-i aştepta; şi nu ea va fi aceea care se va întreba asupra sensului dragostei părinteşti a ducelui; dragostea senzuală, caldă dar distratră, atentă dar distantă.

Poate că dintr-un fel de compensaţie morală, dacă nu chiar numai datorită riguroasei sale metode pedagogice, Monteverdi o pusese să cânte mai întâi muzică sacră: şi abia la carnavalul din 1608, Caterina a apărut pe scenă cu aripioare multicolore prinse pe spate, cu picioruşele goale în coturni de aur, cântând rolul lui Amor în *Daphne* de Rinuccini, pe muzica lui Marco di Gagliano: avea 18 ani, era durdulie şi plăcută, avea o voce mică, dar cu registru înalt şi un sunet pur care se mlădia în melodie cu siguranţa vioaie a acelei care urmase cinci ani la rând lecţiile excepţionale ale lui Monteverdi. Graţia debutului venea la timp, deoarece, la curte, mica favorită, prea tânără pentru a şti să-şi creeze un cerc şi prea necoaptă pentru a se face apreciată sau temută, nu era iubită. Cei pasionaţi de artă

aşteptau cu binevoitoare curiozitate s-o vadă ca protago

nistă în *Arianna,* pe care o pregătea Monteverdi, când fata se îmbolnăvi pe neaşteptate de vărsat sau scarlatină şi muri în martie 1608, neplânsă, abia în treacăt compătimită, după spusele lui Chieppio. Dar Vincenzo, credincios tuturor amorurilor sale, chiar celor hrănite doar în minte, porunceşte pentru ea frumoase funeralii, un mormânt în biserica del Carmine, slujbă zilnică de pomenire, şi cere să i se compună o elegie pe muzică de Monteverdi şi un epitaf plin de gingăşie.

Dacă s-ar fi mulţumit cu cântăreţele şi ar fi lăsat în pace doamnele de la curte, ar fi fost mai puţine chipuri întunecate în palat, susţinea partidul moralist, condus de Leonora de Medici şi Francesco Gonzaga, fiul cel mai mare al lui Vincenzo. Asupra lui Francesco, în momentul povestirii noastre se concentrau de 22 de ani, sub influenţa determinantă a mamei, speranţele oamenilor cumpătaţi, care obosiseră numărând scandalurile stârnite de duce. Tânărul prinţ greşea, cunoscând toate acestea şi complăcându-se în situaţie, încât la 20 de ani poza în virtuos şi se autopropunea ca model uman, în contrast cu tatăl său; într-un cuvânt devenise un mare pedant. La acest rezultat a contribuit şi mama, prin stilul educaţiei eronat uneori, după cum se întâmplă mai totdeauna cu principiile de educaţie ale celui care le extrage din propria-i polemică a vieţii. Leonora fusese trădată prin voinţa ei de a combate în copiii săi lipsa de cumpătare a tatălui: se înfiorase prea tare când Francesco, la 7 ani, făcuse prima sa datorie la un cămătar. Cerând biciul, l-ar fi biciuit cu mâna ei dacă n-ar fi fost îmblânzită de lacrimile celorlalţi copii, îngenuncheaţi la rând, implorând milă pentru fratele mai mare. Dar din acest moment i se păruse necesar să-şi apropie mai mult fiul, să înceapă să-i dezvăluie adevărul din viaţa strălucitoare a tatălui, să-l facă să vadă din câtă adâncă suferinţă a altora se hrănea această strălucire şi măreţie.

Lecţia aplicându-se unui temperament slab, prinsese rădăcini, anulând aproape cu totul în Francesco naturala înclinare a familiei Gonzaga spre viaţa voluptuoasă: şi de altfel, la şaisprezece ani, drăguţ, ba chiar frumos la douăzeci, Francesco era ca o floare larg deschisă, într-o înflorire excesivă; şi astfel blândeţea lui, dezvoltată pe un fond fără nerv, îi va determina în curând, dacă nu chiar o fire slabă, în orice caz mediocritatea. Se înţelege că la curtea mamei tânărul blond, trandafiriu, galant şi virtuos era iubit, doamnele şi domnişoarele glumeau cu el foarte liber, în stilul lor lombard, mai ales de când circula zvonul disputatei sale logodne cu Margherita de Savoia; şi poate chiar ele îi tăinuiau secretul cu complicitatea frenetică a femeilor care iubeau iubirea. Deoarece era vorba de o poveste cu scopuri matrimoniale, se puteau admite şi glume dacă le îngăduia şi Leonora: „E vremea lui”, spunea ea zâmbind fiului cu o aluzie indirectă la adresa părului înspicat al soţului.

Şi ea împărtăşea opinia generală că Vincenzo îşi prelungea adolescenţa peste măsură, depăşind limitele cuvenite: aproape că s-ar fi ruşinat, nu fiindcă era atinsă şi rănită de trădările soţului (viaţa lui amoroasă n-o mai interesa), ci pentru că acel caracter făţiş al aventurilor lui o jignea pe prinţesă şi mamă. Era dispusă chiar să se arate îngăduitoare, să ţeasă la războiul răbdării vălul care să îndepărteze de el părerea celorlalţi. Durerea ei era că nu-l putea opri pe un om ca ambasadorul veneţian, Francesco Morosini, să scrie: „Viaţa lui prea liberă şi rezultatul jalnic al războaielor purtate de el în orient au răpit faima ducelui de Mantova”.

„Ah, să nu se atingă nimeni de faima lui de principe”! exclamă cu patimă Leonora, devotată nu numai familiei, dinastiei şi guvernului, ci şi soţului ei ca persoană ce putea fi apreciată după etalonul valorilor umane. Ea, împreună cu Chieppio, cu Doamna de Ferrara, cu bătrânul Petrozzani, cu maturul Annibale Iberti şi cu tânărul marchiz Vincenzo Guerrieri – unul dintre spiritele luminate de la curte, frate cu Felicita Guerrieri, şi ea printre

favoritele ducelui – erau cu toţii uniţi pentru a-l apăra, fie chiar şi împotriva lui însuşi; lui Chieppio, Leonora i se poate destăinui, după cum o şi face, într-o scrisoare trimisă din Franţa în 1606, arătându-şi nemulţumirea faţă de alchimiştii care abundau în subsolurile palatului şi care până şi în fumul creuzetelor îl înşelau pe duce şi dădeau altora prilejul să râdă de el. Leonora îi îngăduie soţului orice: să se războiască, să iubească, să poruncească serbări şi reprezentaţii, să facă proiecte, să construiască, să se extindă cum doreşte; dar totul până la o limită, fără s-o constrângă pe ea la proba de forţată toleranţă, prea chinuitoare: de exemplu s-o scutească de a mai primi de la unchiul ei, Marele Duce Ferdinando, bileţele ca acela prin care o informase că Belisario Vinta, trecând prin Pavia, auzise într-o locandă pe un cetăţean oarecare, de condiţie umilă, lăudându-se că ar putea vinde şi viaţa ducelui de Mantova oricui ar vrea s-o cumpere, fiindcă ducele îşi petrecea nopţile cu una din frumoasele sale fete vitrege. Dacă ar fi reuşit să-i vorbească direct, Leonora aproape că l-ar fi implorat pe soţul ei să se tempereze; dar ea tăcea; poate că-l cunoştea prea bine pe Vincenzo şi înţelegea că tocmai asta îl tenta: libertatea de a se opri la orice izvor să-şi potolească setea, dezvăluindu-i-se astfel noutatea ameţitoare a unei noi pasiuni.

Dacă soţia ierta, deşi cu melancolie, copiii îl judecau, iar Francesco Gonzaga, care simţea că i-a crescut importanţa de îndată ce căsătoria lui cu Margherita de Savoia a devenit sigură, avga chiar aerul că ar vrea să-şi înlăture tatăl, în timp ce căuta să-şi atragă cât mai mult cu putinţă simpatiile curţii, etalându-şi marea-i afabilitate, împăunându-se cu viaţa-i exemplară. De altfel, tată şi fiu ajung ia aceeaşi concluzie, deşi pe căi diferite: serbările pentru căsătoria vlăstarelor familiei Savoia şi Gonzaga trebuie să fie mai mult decât magnifice: „va fi glorificarea mea”, gândeşte Francesco; dar el nu ştie că la tatăl său acţiona şi învingea tentaţia de a transforma, chiar şi. În această clipă, în realităţi visele sale pline încă de vigoare.

De când a fost chemat să conducă recepţiile pentru –

nuntă, Federico Follino, intendentul serbărilor, deşi priceput în a transpune viaţa într-un dans, trăieşte ziua şi doarme noaptea într-un vârtej ameţitor de mituri, luptându-se cu alegoriile. Distribuirea rolurilor nu e mare lucru; s-au luat din timp măsurile necesare, actorii studiază de şase luni, inginerii fac planuri, meşteşugarii lucrează; dar a urmări toate fazele, a le lega, a potrivi într-un ansamblu armonios imensul angrenaj, este o trudă vlăguitoare, nu departe de a te face să-ţi pierzi minţile. Claudio Monteverdi va scrie o operă în genul lui *Orfeu,* care plăcuse cu un an înainte atât de mult ducelui. Aceasta va fi *Arianna*; libretul îl va compune repede florentinul Ottavio Rinuccini, poetul atât de delicat al curţii medicee, cel care a scris libretul şi pentru opera reprezentată la Florenţa cu ocazia căsătoriei Mariei cu regele Franţei.

Şi apoi Monteverdi va scrie muzica pentru un balet: *ÎI ballo delle Ingrate,* tot pe un subiect de Rinuccini; apoi tot Monteverdi va compune un prolog pentru interludiile de la *Idropica* a lui Guarini, pe un subiect de Chiabrera. Să vină trupa Fedeli să interpreteze *Idropica.* Dar cine va cânta partitura *Ariannei,* acum când micuţa romană Caterinuccia Martinelli e moartă? După un moment de îngrijorare, e găsită o fată la Bergamo (se pare că are o voce divină) şi este trimis un mesager s-o solicite; dar fata, stingherită din cauza unui defect ingrat la umăr, avea toată dreptatea să nu vrea să apară pe scenă, ci să cânte doar muzică sacră. Să stea la locul ei, cocoşată: va cânta primadona Virginia Andreini, Florinda trupei *Fedeli.* Florinda cântă în *Arianna,* Florinda cântă şi dansează în *Ballo delle Ingrate,* Florinda interpretează un rol în *Idropica,* va fi triumful acestei femei energice şi studioase, care munceşte din greu ca să înveţe perfect partiturile, sub conducerea neînduplecată a lui Monteverdi. Repetă, repetă, repetă: cu Settimia Caccini, abia sosită din Florenţa, cu Orlandi, cu Rasi, cu Brandino, împrumutaţi de la Marele Duce: cine a asistat la repetiţii pleacă de acolo cu chipul iluminat al iniţiatului.

O altă reprezentaţie în proză, care va sta alături de

Idropica va fi *Ifigenia,* scrisă de Alessandro Striggi. Pentru toate, arhitectul Vianni şi inginerul Bertazzolo schiţează, calculează şi construiesc; din vârful grafitului apar grote, grădini, valuri false, ceruri care se ivesc şi pier, care înaripate, stele, nori, fulgere şi aştri. Elementele naturii vor dansa într-un joc de o halucinantă fantezie, aurul se va revărsa în valuri, şi Chieppio păleşte în faţa cheltuielilor. Imitându-l pe duce, nobilii sărăcesc, cumpărând brocarte şi dantele, ca să nu mai vorbim de bijuterii; de la Veneţia nu mai sfârşesc sosind negustori cu mâini abile şi nas coroiat, cântărindu-şi casetele de bani din ce în ce mai pline. Costumele de scenă sunt ţesute numai din aur şi argint. Cine nu ştie că la *Dansul Ingratelor* se purtau veşminte din mătase cenuşie şi o întreagă combinaţie de fire de aur şi argint, rubine, granate, ori alte nestemate roşii, vrând să sugereze cenuşa şi focul veşnic la care sunt condamnate femeile crude faţă de amanţii lor!

Ce forfotă de spirite a fost această nuntă! Spirite de paradă, îngeraşi coloraţi, cu avânturi şarjat baroce, spirite senzuale şi subtile, spirite polemice şi politice… Din Veneţia, Traiano Boccalini vedea în dubla alianţă a casei de Savoia cu doi prinţi italieni, Gonzaga din Mantova şi d'Este din Modena, un fel de început de uniune italiană şi poruncea ca un Apollo, în străfulgerări din Parnas, manifestări extraordinare de veselie; Chiabrera compunea un cântecel elegant, aerian chiar despre gloria casei Gonzaga, iar Giambattista Marino, sosit în anul acela la curtea torineză în urma protectorului său, cardinalul Aldobrandini, risipea moneda strălucitoare a poeziei sale în mod imparţial pentru ambele surori mirese; iar dacă epitalamul dedicat Isabellei în *Baletul Muzelor* este o glorificare destul de forţată a caselor de Savoia şi d'Este, abia înviorat de strigătul lui Himeneu, epitalamul pentru Margherita reuşeşte să fie o aluzie la alcov evidentă şi prin titlul ales – chiar *Patul (II Letto),* cu variaţiuni pe tema dragostei senzuale, atât de frecventa temă reluată şi amplificată de bardul săruturilor. Abaţi, secretari, mici poeţi, toţi exprimându-şi în versuri laudele, în ton cu

uralele curţii şi ale poporului torinez, care la 9 martie 1608 a fost martorul sosirii dinspre Porta Susa a grupului de călăreţi mantovani în frunte cu ducele şi principele, amândoi frumoşi, strălucitori şi blonzi (mai fascinant fiind tatăl, după părerea doamnelor), suita numărând zece marchizi, treizeci de conţi şi o sută de gentilomi.

Întâlnirea dintre Margherita şi Francesco, după o aşteptare de trei ani, a avut loc în seara de 9 martie, la lumina candelabrelor, între şirurile plecate ale curtenilor şi doamnelor de la curte; împinşi unul către celălalt din nevoia unui acord complet care să justifice voinţa lor încăpăţânată şi reciprocă, cei doi tineri au şovăit o clipă în teama lor de a nu se recunoaşte, au făcut un efort de voinţă şi s-au răsplătit, plăcându-se îndată între ei. La zece martie, la San Giovanni, se căsătoreau; iar în ziua următoare, soţul şi socrul trimiteau la Mantova relatările lor asupra tinerei soţii, cu obişnuita libertate de exprimare a familiei

Gonzaga: „E drept că nu e o contesă Flavia (poate că Rivara, vestită frumuseţe mantovană iubită de duce), dar nu e nici urâtă şi ca soţie e satisfăcătoare” – concludea fără perifraze Francesco în scrisoarea adresată mamei sale; şi cu jovialitate îşi critica fratele cardinal pentru că încălc & se postul mare, mâncând carne, dar, adăuga: „mâncarea” era prea atrăgătoare şi gustoasă ca cineva să se fi putut abţine. Cât despre Vincenzo, participa la nuntă şi la elegantele serbări torineze cu o voie bună temperată de melancolie: n-o considera pe Margherita „urâtă, dar nici foarte frumoasă”. Dădea asigurări că cei doi tineri s-au plăcut şi pecetluia aceste veşti cu cuvintele „Dumnezeu să-i ţină mereu aşa”, pornite din inimă odată cu un reţinut suspim

Este o perioadă de suspine înăbuşite pentru Vincenzo, dar el însuşi nu recunoştea după cum nu ar fi permis nici ca alţii să observe. Dimpotrivă, revenind la Mantova pentru a pregăti primirea soţilor, se aşternu pe muncă, pentru marele mecanism al serbărilor, cu un entuziasm pe care l-am putea defini chiar disperat.

„Mai mult, mai bine încă” îndemna ducele, de câte ori se atingea o limită. Era o succesiune aproape înspăimântătoare de simboluri, o revărsare extenuantă de născociri care ar fi putut părea o dovadă de extravaganţă sau de nebunie dacă aici, ca şi în atâtea alte exagerări, n-ar fi de identificat efortul său patetic de uman pentru afirmare cu orice preţ, peste limitele propriului destin. Ideea că imaginea ar purta în ea sufletul lucrurilor, determinându-le în însuşi momentul evocării era la Vincenzo o credinţă, cea mai veche ca origine sufletească. Imagini, prin urmare, care să-i constrângă pe privitori la surpriză şi admiraţie, fără posibilitatea unor condiţionări; orgoliul său umilit şi ambiţia sa dezamăgită şi-ar lua astfel o revanşă asupra satirelor, asupra insuccesele şi mortificărilor din trecut. El, principele, transformat în erou, iată impresia pe care dorea s-o fixeze Vincenzo în faţa lumii, în cadrul serbărilor din 1608: un erou desăvârşit, cu forţa sa, plenitudinea, senzualitatea sa, care nu mai era ameninţată de timp şi înjosită de greşeli, ci strălucitoare şi legitimă, ca un drept, însufleţită de culoare, de energie, de antrenul dansurilor, al turnirurilor şi al ospeţelor.

În tonul acestei intenţii secrete, întreaga Mantovă abundă în strălucire, versuri, muzică, bijuterii, veşminte, eşai fe, pieptănături, râsete şi chiar lacrimi. În timp ce Claudio Monteverdi, muncind la *Arianna* îşi consuma dramatic durerea pentru moartea dragei sale soţii, survenită cu puţin timp în urmă, şi acoperea în note muzicale cuvintele elegantului libret al lui Ottavio Rinuccini (din Florenţa, Iacopo Peri îl ajuta, punând recitativele pe note) sosea şi Gabriello Chiabrera, cu felul lui de a privi uşor pieziş, cu părul încărunţit; un tip distant, dar foarte elegant, inventiv în provocările la luptă din turnire şi în dansuri pentru doamne şi cavaleri, lucrul cel mai rafinat de la curte.

Atât cât era posibil să se sustragă tatălui, el a fost imediat acaparat de cardinalul Ferdinando Gonzaga, al doilea fiu al ducelui; aici îl întâlnise pe acest tânăr de 20

de ani, pe care inteligenţa şi capacitatea de discernământ, caracterul său vioi, pasiunea pentru literatură şi muzică îl arată ea pe unul din cele mai autentice şi rafinate personaje ale dinastiei. Mei eu îndrăgostit – un adevărat Gonzaga şi sub acest aspect – în perioada aceea iubea pe o nobilă florentină, căreia îi trimitea versuri, cântece şi suspine, prin intermediul poetului Rinuccini, foarte dezinvolt şi amabil până şi în această postură de intermediar; nu bănuia delicatul tânăr cardinal de douăzeci de ani că sosirea Margheritei de Savoia avea să însemne pentru el o poveste dureroasă de dragoste, chinul şi remuşcarea întregii sale vieţi. Sosise şi Rinuccini al său din Florenţa, şi se întreceau citindu-şi poeziile şi admirându-şi-le reciproc. Şi între timp, de la graniţe, se anunţa ambasadorul veneţian Morosini, don Antonio de' Medici, ambasadorii Lorenei, ai Bavariei, ai arhiducelui Mathias, şi ai arhiducelui Ferdinand. Cancelarii unelteau pentru a obţine de la Roma un cardinal, nu pe Aldobrandino, fiindcă Paul al V-lea îi era duşman, dar măcar pe Montalto, cu multă trecere pe lângă papă.

Se pare că Montalto nu avea intenţia de a veni, dar se anunţa în schimb cardinalul Pius; de ce tocmai el, prieten cu Aldobrandino? Poate pentru a încerca să-l apropie pe tânărul cardinal din casa Gonzaga de partidul duşman papei? Ferdinando primi un avertisment de la Chieppio; ceea ce era superfluu, dat fiind discernământul tânărului prelat, care pentru moment rămâne credincios înţelegerii sale cu cardinalul Borghese. Faptul că era partizanul lui Borghese nu însemna, cum credeau unii. O alianţă cu Spania; dimpotrivă, Ferdinando afirmă că doreşte să fie liber (şi el va insista asupra acestui cuvânt) fără a rămâne nimănui tributar, şi că nu acceptă avantaje nici de la Spania, nici de la Franţa; dar în curând, noaptea, la Roma, cardinalul va fi văzut scoţându-şi veşmântul purpuriu şi îmbrăcând haina strâmtă din zale şi umblând cu un grup de oameni înarmaţi; câţi spanioli s-a întâmplat să-i iasă în cale, tot atâţia au şi fost bătuţi în noaptea aceea.

Această Spanie! E de necrezut cât venin o măcina de pe urma căsătoriilor italiene; a fost nevoită să le accepte, dar nu a trimis nici reprezentanţi şi nici daruri. Mai mult, când Isabella de Savoia, în drum spre Modena, a trecut cu soţul ei, d'Este, prin statul milanez, contele de Fuentes n-a comandat nici cea mai mică manifestare în semn de sărbătoare şi prietenie. Era o reală satisfacţie pentru italieni să-l întărâte în încruntarea lui continuă pe sumbrul guvernator spaniol; să vadă cum se puteau descurca şi fără el principii din peninsulă; mai bine aveau să se vadă toate acestea când aveau să se adune la serbările din Mantova toţi principii italieni; căci nu era puţin lucru să fie prezent aici acel simbol al mândriei care purta numele de Carlo Emanuele I.

Dar Carlo Emanuele nu se clintea din Torino. Spunea că trebuie să-l aştepte pe ambasadorul francez, anunţat din Paris; spunea că fuseseră descoperite în Savoia depozite de muniţii fără destinatar, semn al unor comploturi obscure; spunea că nu vrea să se expună situaţiei de a suferi manifestarea de indiferenţă a spaniolilor, dacă trecând prin statul. milanez în călătoria sa de la Torino la Mantova nu ar fi fost onorat cum se cuvine de contele de Fuentes. Cu acestea şi cu alte motive, se scuza pentru întârziere, în realitate fiind hotărât să nu plece; fie pentru că ar fi considerat familia Gonzaga inferioară casei sale şi îşi putea permite să nu ţină mult seama de ea. fie din cauza unor motive personale, derivate dintr-o împletire de gânduri trufaşe. Printre aceste gânduri, înflăcăratul politician ce era, începu în acel moment să se familiarizeze cu ideea mai mult decât genială, frenetică, a unei confederaţii italiene îndreptate împotriva străinilor. De aceea îşi sfătui ginerele să se oprească la Piacenza, în trecerea sa obligatorie de la Torino la Mantova, şi să-i arate prietenie lui Ranuccio Farnese. Aceasta ar fi fost o ocazie unică pentru a sublinia pacea dintre cele două case şi pentru a face primul pas spre unirea principilor italieni, cu ajutorul căreia s-ar fi putut împotrivi oricui, insinua el. La Piacenza la familia

Farnese? întreaga casă Gonzaga se cutremura la acest îndemn; şi desigur că Franceseo a primit ordin de la Yincenzo să nu se oprească pe pământul acestora nici măcar un ceas.

Ducele vine, ducele nu vine, ducele şi-a amânat plecarea, ducele e gata de plecare; ar părea tot atâtea capricii ale lui Carlo Emanuele, care ar fi putut fi considerate istericale, dacă nu s-ar fi ştiut că faptele lui proveneau dintr-un rezervor de secrete legate de o înfocată logică subterană. În timp ce Margherita, prinsă între soţ şi tată, era atentă să-şi aleagă rolul, Franceseo Gonzaga – departe de el interesul de a descoperi la soţie dacă nu un suflet, măcar un caracter – se plictisea la Torino. Era bine că-l găsise aici pe Giambattista Marino. Este cu adevărat cel mai galant bărbat din lume acest poet şi ce bine te puteai distra în tovărăşia lui, cu suculenta-i volubilitate napolitană, luminoasă şi vibrantă. Este de mirare cum pentru el lumea e plină de semnificaţii şi câte lucruri reuşeşte să scoată dintr-o zi aparent plată, oferindu-le apoi celor din jur într-o prestigioasă şi hazlie ghirlandă! Din acest punct de vedere nu sunt de invidiat cei care circulă uneori prin Mantova „învăluiţi” în poeziile domnului Ottavio şi domnului Chiabrera. Dar conversaţia unui poet, binevenită câteodată, nu e de-ajuns pentru principe; şi la scrobita curte savoiardă, unde paşii şi închinăciunile sunt numărate, vai de cel ce ar greşi! Viaţa de aici nu se poate compara cu cea din Mantova; nu numai în privinţa serbărilor, care sunt şi aici frumoase, deşi rare, ci pentru că la curtea lui Carlo Emanuele lipseşte acea fervoare şi libertate de exprimare plăcute societăţii, care exaltă imaginaţia, dând până şi celor mai mici serbări ale casei Gonzaga o amprentă de voioasă fantezie.

Alergând pe patine cu rotile în cursa fără aventură a unui asemenea exerciţiu, adevărată plictiseală de neînţeles pentru o minte trează după o zi grea, vlăguit de şovăielile socrului, Francesco îşi rumega proasta dispoziţie creată de puerile distracţii, şi nemulţumit de donna Mariana, guvernanta Margheritei, care mai mult ca oricând

continua să-i insufle tinerei soţii idei intransigente de tip spaniol. Da, avea dreptate tatăl său să fie supărat de atâtea întârzieri. Mantova era plină de oaspeţi, corăbiile de gală trăgeau la malurile lacului, căleşti şi grupuri călări intrau în oraş dinspre nord şi dinspre sud, ambasadorii erau pe punctul de a sosi. Iar la Curte erau nevoiţi să mărturisească că nu se cunoaşte încă data sosirii soţilor. Vincenzo, în buna lui purtare ca tată de familie, ceea ce-l făcea foarte iubit de supuşii săi, se mânia văzând cum marile cantităţi de provizii pregătite pentru nuntă începeau să se strice „lucru demn de întristare”, şi că preţurile griului şi vinului creşteau împovărând poporul; îl iritau cheltuielile enorme şi inutile, îl necăjeau „uşoarele ironii” care ţâşneau din întreaga Lombardie, din partea spaniolilor şi a prietenilor lor şi, în sfârşit, se simţea jignit de puţina consideraţie pe care părea că i-o arată Carto Emanuele, care-i cunoştea proiectele, primul fiind călătoria în vederea curei de ape la Spa, impusă de medici pentru rana veche de la picior care se agrava, învineţindu-se. Francesco nu putea să nu fie de partea tatălui său, dar nu îndrăznea să se ridice împotriva socrului; şi contele Alessandro Striggi, care veni la Torino cu ordinul de a-i face pe soţi să plece imediat, cu sau fără ducele de Savoia, i se păru un adevărat eliberator.

Carlo Emanuele nu plecă, ci numai soţii cu cei doi fraţi ai Margheritei, principii Vittorio Amedeo şi Emanuele Filiberto şi un grup strălucitor de doamne şi gentilomi, poeţi curtezani şi muzicanţi, toţi pe o corabie mare cu o cupolă aurită, călătorind astfel pe fluviu; cu ei mai era un bătrân rotofei şi vesel, pictorul Federico Zuccari, mai era şi Marino care-i strângea pe toţi în juru-i cu obişnuitul său comportament ciudat, distrându-se cu jocuri de cuvinte biciuitoare, împreună cu rivalul său de la curtea torineză, micul poet Gaspare Murtola, cel care avea să tragă în el cu focuri de archebuză, celebre în istoria literaturii italiene… De-a lungul malurilor Padului apărea din când în când un pavilion împodobit cu ghirlande; se bănuia după culorile distinctive numele seniorului căruia îi aparţineau, bărcile

şi băncuţele se îngrămădeau în jurul corăbiei, gentilomii veneau să invite prinţii în numele stăpânilor lor, şi a însuşi ambasadorului Milanului, la mesele câmpeneşti de pe maluri.

Era o călătorie veselă şi dragostea lui Francesco profita de ea, dându-i Margheritei posibilitatea de a realiza portretul moral al soţului; ciudat cum moleşeala şi plictiseala se schimbaseră la el într-o vioiciune nervoasă, pe măsură ce se apropia de pământul Mantovei. Şi cum îşi arăta dragostea pentru patrie, cu elan şi adoraţie, mulţumind cerului, văzduhului şi apelor, că-l aduc în Lombardia; dar această adoraţie prea făţişă nu era oare un simptom de slăbiciune a unuia pe care firea lipsită de curaj îl ţinea legat de propria-i casă, de teamă să nu-şi piardă calitatea, cutreierând prin lume? Poate că Margherita nu-şi punea o întrebare atât de subtilă, dar înţelegea de pe atunci, după cum a dovedit-o mai târziu, că soţul ei nu era un om tare. Probabil că revelaţia, în loc s-o dezamăgească, o încuraja: descoperind lipsa unei mari valori în caracterul lui, simţea crescând în ea energia şi voinţa de a se afirma, de a da frâu liber dorinţei ei secrete de dominaţie; şi o arzătoare dorinţă, rapace dar reprimată cu grijă, răzbătea din adâncul sufletului până în firavul ei corset de brocart auriu.

În dimineaţa de 24 mai 1608, Vincenzo sosi la palatul Te cu Leonora. Ducele şi ducesa, după 24 de ani de căsătorie, s-au regăsit în acelaşi loc unde Leonora îmbrăcase rochia de mireasă cu atâţia ani în urmă. Nu vom romanţa prea mult povestea, imaginându-ne că Vincenzo îi surâdea dragei lui soţii reamintindu-şi trecutul şi că şi ea îşi ascundea emoţia cu drăgălăşenia isteaţă şi familiară pe care o avea din tinereţea ei, petrecută la Florenţa, drăgălăşenie care şi azi, după atâtea secole, ne zâmbeşte în corespondenţa ei intimă.

Alături de ei stătea, femeie coaptă, strânsă în bogate veşminte de văduvă, Margherita Gonzaga, Doamna de Ferrara, cea care se oferise în urmă cu şapte ani ca logodnică lui Carlo Emanuele şi care fusese atât de net

respinsă. Se înţelege că dacă ducii erau emoţionaţi, deci binevoitori, ea nu avea de ce să fie; astfel că la sosirea tinerei soţii, când aceasta a îngenuncheat cerând binecuvântarea soacrei, iar ochii Leonorei s-au umplut de lacrimi, Doamna îşi ascuţi privirea ei inteligentă într-un examen rece. Faptul că cele două Margherite nu aveau să se placă era de prevăzut, şi antipatia, care se va transforma mai târziu în duşmănie, şi mai apoi războiul dintre ele care a sfârşit cu înfrângerea celei tinere şi cu o crudă victorie a celei vârstnice, poate că a început chiar atunci, adică de la prima lor întâlnire. Margherita de Savoia îşi va pierde trufia, forţa şi nemărginita încredere în ea însăşi şi în cei de acelaşi sânge cu ea; desigur că a contribuit mult şi faptul că atât ea cât şi fraţii ei, Vittorio Amedeo şi Emanuele Filiberto, înainte de a pleca din Torino, primiseră o lecţie de la tatăl lor care le insuflase atâta orgoliu de-i lăsase aproape înnebuniţi. Rezultatul s-a văzut imediat: cei doi prinţi din casa Savoia, de cum ajunseră la palatulte, şi-au dezvăluit intenţiile: doreau ca ei să fie mereu primii la serbări, înaintea tuturor principilor, înaintea cardinalului şi chiar a ducelui însuşi.

Dar cum aşa? înaintea ducelui, acolo stăpân? înaintea ducelui mai vârstnic decât ei cu 20 de ani? Chiar aşa este şi aşa trebuie să fie, spuneau cei doi savoiarzi, ferecându-se în intransigenta lor trufie; iar Vincenzo, pentru a nu-şi otrăvi zilele, a trebuit să renunţe să mai participe la cortegiul nupţial, întorcându-se la palat într-o caleaşca închisă, cu soţia şi sora lui.

Intrarea miresei s-a desfăşurat cu solemnitate: Margherita, pe cal, îmbrăcată în fastuos veşmânt alb acoperit de perle şi pietre scumpe, cu părul lăsat în voie, cu coroana pe cap, cu mantila ducală şi vălul căzând simetric, de o parte şi de alta a chipului ei mic, încremenit într-o atitudine maiestuoasă, atât de convingătoare de a impresionat poporul, încredinţată că totul i se cuvine: statui, arcuri de triumf, inscripţii, ghirlande; urmată de soţ şi de fraţii săi, descăleca în faţa Domului, unde primi binecuvântarea episcopului; se sui din nou pe cal, punând

în fiecare gest cât mai multă demnitate, intră în Prato di Castello şi nici nu tresări la zgomotul neaşteptat al salvelor de artilerie care o salutau. Traversă curtea festiv împodobită, sosi sub arcul care dă spre castel, descăleca; se afla în faţa scării maiestuoase a palatului, unde o aşteptau Leonora, Doamna de Ferrara şi cardinalul, cumnatul ei, cu suitele lor. Se reînnoiră saluturile, şi apoi mireasa o porni, însoţită de ducesă, pe scara acoperită cu covoare, între două şiruri de doamne împodobite cu minunate bijuterii şi care i se plecau adânc: şi iată că-i ieşi în întâmpinare socrul, înseninat acum, care, răbdător, luase hotărârea de a suporta totul. El, Vincenzo, o conduse cu eleganţă pe tânăra soţie spre apartamentele ei de curând ornate cu stucaturi aurite, tapiţerii şi picturi. O lăsă în seama doamnelor de onoare; şi în timp ce se întorcea în apartamentele sale, dulceaţa gravă a zilei de mâine îi pulsa în inirnă.

Deoarece, pentru ziua următoare, Rusaliile, Vincenzo îşi pregătise o bucurie deosebită, ce avea să se desfăşoare pe un motiv nu numai admirabil, ci şi venerabil. În acea zi de 25 mai se înfiinţa în mod solemn un ordin cavaleresc închinat Mântuitorului, în care urmau să fie primiţi gentilomi dedicaţi luptei împotriva otomanilor, cu rolul de a pregăti o armată aleasă pentru noile cruciade. Rugat cu insistenţă, papa permise până la urmă crearea ordinului, fără a le acorda totuşi cavalerilor beneficiul de 10.000 de scuzi anual, pe care ducele îl ceruse pentru ei, din fondurile bisericii. Cu o minte departe de a fi înclinată spre abstracţie, deşi uşuratic din fire, Vincenzo căuta să concretizeze şi să transforme în avantaje ordinul său cavaleresc. Se afla în tratative cu Genova pentru a i se ceda un mic port pe ţărm: îi vedea parcă de pe acum, înveşmântaţi în mantale de un roşu aprins, pe cavalerii ordinului Mântuitorului, apărând la orizontul Liguriei pe navele sale cu pânzele sus, îndreptându-se spre a lupta cu necredincioşii.

Care nave? Cu ce bani? Şi cine va plăti taxele portului? Cine va plăti armamentul, şi soldaţii? se întrebau

îngrijoraţi genovezii care împrumutaseră Mantovei peste opt sute de mii de ducaţi – garantaţi din fericire cu veniturile moşiilor. La fel se întreba şi ambasadorul veneţian, vorbind de aceste proiecte; şi toţi erau neîncrezători. Şi totuşi, ceea ce ar fi putut părea o decorativă mascaradă atât de frivol finisată până în toate amănuntele veşmântului de aur şi argint, ale amplei mantii de purpură dublate cu alb, ale ciorapilor şi încălţărilor roşii, ale pălăriilor cu egretă şi ale colanului în groase verigi cromate, susţinând solemnul *motto, Probasti Domine,* înscris în medalionul cu reprezentare a trei picături din sângele lui Hristos, nu trezea o senzaţie îngrijorătoare, ci o melancolie gravă şi calmă.

Deoarece crearea Ordinului Mântuitorului aparţinea mai curând patrimoniului jalnic al înfrângerilor omeneşti decât celui al bunelor intenţii (şi acesta atât de precumpănitor în faţa mizericordiei divine). Era drept deci ca toţi spectatorii să fi fost emoţionaţi, după cum afirmă un martor sobru, când ducele, după ce a primit veşmântul ordinului de la primul demnitar al crucii Sfântului Andrei, investi la rândul lui optsprezece cavaleri; dinspre nava bisericii construite de Leon Battista Alberti venea parcă o secretă sonoritate care-i întărea în credinţă pe cei îngenuncheaţi. Poporul vedea de pe acum victoria plină de trofee, iatagane, stindarde verzi, lănci şi semiluni, îşi închipuia bătălii pe uscat şi pe mare: cum să nu romanţăm cruciadele, noi care cunoaştem pe de rost octavele lui Tasso?…

Dar a doua zi, avea să sosească din Modena infanta Isabella de Savoia, sora Margheritei, cu soţul ei, principele moştenitor al Casei d’Este. Urma să vină în timpul nopţii, deci oraşul trebuia să strălucească în lumina torţelor şi a lumânărilor de nuntă. Dar până la sosire, să ne distrăm privind procesiunea populară a breslelor care aduceau ofrande la relicvariul închinat Mântuitorului; cea mai reuşită dintre toate reprezentările ce apăreau în procesiune era aceea a pescarilor; o barcă plină de apostoli veseli, în tunici albe şi cu aureole aurii, aruncând

mulţimii peşti vii din coşurile lor; apoi scoteau plasele şi le aruncau, glumind, peste capetele trecătorilor; barca se răsturnă şi farsa deveni şi mai veselă; însăşi Margherita ar fi aplaudat, dacă n-ar fi fost o atât de înaltă doamnă.

După-amiază, toată lumea se plimba, o forfotă mare de oameni care se studiază în timp ce se salută; şi, anunţată de multe discuţii, soseşte seara pl imului spectacol măreţ. Vincenzo însuşi întâmpină în faţa uşii noului său teatru pe cele şase mii de persoane, invitate la unica reprezentaţie pentru care s-a muncit timp de opt luni şi s-au cheltuit peste două milioane de monede de aur: *Arianna* de Claudio Monteverdi.

„Soarta Ariannei mă umple de jale”, va afirma mai târziu cremonezul, în stilul său concis şi sobru; şi face aluzie la celebrul „Lăsaţi-mă să mor”, la ascultarea căruia şi azi simţim cum se desprinde de noi truda vieţii, ca o povară abandonată, şi cum sufletul zboară, descătuşat şi pur. Bărbaţii şi-au exprimat emoţia cu discreţie virilă; femeile au plâns cu măsură, plânsul fiind aici un privilegiu, în timp ce Florinda, pe stânca ei, îşi modula melodios jalea, iar Florentina Caccini o înta cu însufleţire partea zeiţei Venus; în spatele scenei, Claudio asculta, bătând tactul în sinea sa, copleşit de o armonioasă melancolie. După încheierea spectacolului, când se risipi foşnetul impresionant al celor şase mii de veşminte de mătase, se stinseră luminile, fiind ora de plecare acasă; începuse să plouă: era o ploaie de primăvară, când agitată, când mângâietoare, Ce-ţi purta gândul la trandafirii care o sorbeau, închişi în bobocii lor tari, pentru a o preface în sevă roşie.

Ziua de joi a fost apoteoza lacului; după o zi plină de soare, în înserarea răcoroasă, cu stele strălucitoare, s-au aprins de-a lungul malurilor, la distanţe egale, grămezi mari de lemne, pentru a crea un fundal luminos celor trei mii de felinare, iluminaţii cu făclii care transfigurau contururile turnurilor, făcându-le să oscileze, geometria cedând în faţa capriciilor vântului şi luminii. Printre oamenii răspândiţi pe malurile ierboase şi pe podul San

Giorgio, ca şi printre invitaţii din boschetele grădinilor ducale, ieşiţi în balcoanele curţii nesfârşite, rustice, se răspândea acea senzaţie de trepidaţie pe care o trezeşte spectacolul cu focuri de artificii: ca şi cum în fiecare dintre privitori ele ar fi însoţite de o emoţie intimă; şi un sentiment de festivitate ne stimulează să strângem mâna necunoscutului de lângă noi. Periculoase seri: ce plăcut e să spui că în curând va suna ora vrăjită când se anunţă carul triumfal tras de şase cai care fac să ţâşnească flăcări la fiecare pas; sirene înalte, ţinând în mâini făclii aprinse înconjoară o frumoasă femeie înarmată, aşezată în vârful carului; în clipa în care ajunge în faţa prinţilor, aceasta se ridică şi declamă versuri despre cristalinul Mincio şi vesela Dora. Carul trece şi apoi se luminează un castel de basm, cu bastioanele alcătuite din stâncă şi turnurile împodobite cu stindarde; o fortăreaţă turcească pe care flota creştină se pregăteşte s-o cucerească: ce alegorie mai potrivită putea fi găsită pentru Vincenzo? încep canonadele, creştinii pornesc la atac, salve după salve, detunături sacadate şi apoteoza roşie a focurilor bengale aduc o consolare pentru zilele întunecate de la Canissa; totul pare că arde, apoi incendiul se domoleşte, fortăreaţa apare luminată şi intactă, visul este reînchegat şi lăsat în voia viitorului.

Din acest moment devine dificil pentru noi să urmărim serbările din Mantova cu ritmul lor exagerat şi cu complicatele ceremonii de vizite de curtoazie făcute miresei, cu comentariile ambasadorilor care o acuză în cor de rigiditate spaniolă pe Margherita, asupra căreia atât Leonora cât şi Francesco vor trebui să acţioneze, pentru ca să reuşească să fie iubită de curte şi de popor. Dar, fie că erau vanitoşi sau afabili, mari seniori sau mici curteni, dorinţa de a se distra îi cuprinsese pe toţi, în primul rând pe femei: *Idropica* lui Guarini dura şapte ore, cu interludiile sale fastuoase în care puteau fi văzuţi Ceres, Amor, Europa, Faima, Junona, stoluri de nimfe, cai înaripaţi, întreaga mitologie în cadrul ei de arcuri cereşti, rezidenţe de demoni, păduri întunecate, mări translucide.

În seara aceea se opri la Mantova cardinalul Millini cu scrisori de salut şi de urări din partea papei, întrerupându-şi călătoria de misiune în Germania, unde împăratul Rudolf începea să simtă că i se clatină tronul sub presiunea fratelui său, arhiducele Mathias. Felul în care decurgeau neînţelegerile imperiale trezise interesul lui Vincenzo, şi mai mult pe cel al lui Chieppio, acum când în cancelarie se ţeseau multe acţiuni secrete în vederea unei lovituri cu adevărat mari: ocuparea tronului imperial de către ducele Mantovei. Nu ştim dacă s-a discutat politică cu acest în

cardinal şi dacă el cunoştea ceva despre coroana pe care şi-o promitea Vincenzo; dar pesemne că a trecut şi el printr-un moment de nedumerire când, la turneul nocturn desfăşurat la Corte Vecchia, în prezenţa a 16.000 de invitaţi, Vincenzo a fost văzut într-o imagine neaşteptată. Dintr-un templu sacru închinat lui Eros, mai mare între zei, ieşea Triumful Dragostei, aşa cum îl imaginase Petrarca, cu sclavii şi eroii săi în jur; şi la picioarele zeului înaripat putea fi văzut nu cel care ar fi fost la locul lui, adică tânărul Francesco, soţul Margheritei, ci tatăl său, îmbrăcat în aur, înarmat, zâmbind, campion al dragostei la 46 de ani, cu părul care din blond devenise cărunt. Cei mai frumoşi gentilomi din Mantova şi din Monferrato, din Liguria şi Piemont au luat parte la turnir, sosind pe care fantastice sau apărând pe neaşteptate din peşteri sau din stâncile făurite *ad-hoc.* Şi cum rolurile erau schimbate, pe virtuosul car al onoarei apăru Francesco, care-şi crease cortegiul inspirându-se de la un alt model ilustru, *Triumful* lui Mantegna; au defilat elefanţi, cămile, rinoceri, în timp ce zeci de amoraşi săreau prin teatru aruncând flori înmiresmate. Dintr-un nor luminos coborî Venus, cântând; dintr-un alt nor, un scorpion care ducea în spate pe Marte înarmat, primit pe pământ de un grup de amazoane. Iată carul lui Palas Atena, urmat de cel de-al treilea fiu al ducelui, don Vincenzo, în vârstă de 15 ani, împreună cu fratele său natural, don Silvio, fiul marchizei de Grana. (Iar

ea, Agnese, fără îndoială prezentă la spectacol, pesemne că se bucura în secret văzându-şi astfel frumosul copil îmbrăcat în argint, zvelt, serios şi drăgălaş, sub creasta cea mare a coifului cu penaje, aflat alături de fiul legitim al ducelui). Între timp, sosi şi Apolo, cu cele patru anotimpuri; urmară apoi Iris, Zorile, Noaptea cu carul tras de fantasme; veni şi Bellona, fiica lui Marte, înarmată, pe un car pe care se strânseseră piemontezii cu Vittorio Amedeo şi Emmanuele Filiberto în frunte, strălucitori în pelerinele şi hainele bătute în pietre preţioase.

Începu turnirul şi încă mai continua când prima ivire a zorilor lumină cerul. Apăru soarele; luptători şi spectatori se aflau tot pe locurile lor, mulţi rămânând acolo până la sfârşitul dimineţii.

Să mergem la vânătoare, să mergem în oraş la micile şi marile ospeţe: sau la *Dansul ingratelor* unde, în fruntea dansatorilor, îl vom găsi pe însuşi Vincenzo, împreună cu fiul său, cu şase cavaleri şi opt doamne, alese printre cele mai graţioase. Florinda a cântat cântecul ei de rămas bun de la lume, în care Claudio Monteverdi părea să dea glas ultimului salut adresat vieţii de către iubita sa soţie; frumoasele mantovane au fost îndemnate ca pe acest pământ să nu se arate crude faţă de cei ce le iubesc, altminteri vor fi pedepsite cu pătimiri eterne. Poporul a fost chemat după aceea la turnirul public; s-a prezentat comedia lui Striggi şi aceea „licenţioasă” a lui Guarini; s-au dat mari ospeţe, în timpul cărora Vincenzo şi-a etalat vasele de aur şi argint, şi serviciile de cristal cu încrustaţii scumpe. La Te şi Belfiore s-au dat ospeţe câmpeneşti, cu mascaţi şi pitici, care ofereau daruri cântând.

Când s-au sfârşit toate, după ce ambasadorii au plecat, iar principii piemontezi au dat ultima dovadă a trufiei lor, neîntorcând vizitele decât ambasadorului veneţian, în curte se ridicară, ca o fumegare, nori de praf. Acum Chieppio aranja cu sânge rece listele de cheltuieli, iar oamenii erau vlăguiţi şi de atâta veghe şi trudă. Nici nu i-a trecut prin gând lui Vincenzo că se exagerase; el care nu era niciodată satisfăcut, şi simţea că chinul lui rezistă

până şi în faţa oboselii. Cavaler al ordinului Mântuitorului, campion al dragostei, rege al unor serbări pe care niciun monarh nu le-ar fi imaginat cu o mai multă bogăţie magică, toate acestea fuseseră şterse în mintea lui de o agitaţie anxioasă. Din instinct, îşi pregătise un alibi cu acea cură la Spă, presimţind, dincolo de zilele de sărbătoare, groaza unei perioade serbede: şi cum, atât pentru el cât şi pentru întreaga curte, minunatele haine pregătite pentru nuntă, costumele de dans, gătelile pline de fantezie, penajele, dantelele şi lanţurile de aur erau încă utilizabile, se putea pleca.

La Trento, la Innsbruck, la München, în Germania unde Vincenzo căută zadarnic să-i convingă pe unii principi germani, încăpăţânaţi luterani, să se reîntoarcă sub aripa Bisei icii Catolice, la Nancy, la trandafiria sa fiică, Margherita, care când l-a văzut a plâns de bucurie, apoi la Spă pentru cură; la Anvers, Malines, unde călugăriţele nu mai conteneau brodându-i colerete ornate cu dantele şi cămăşi dantelate, la Bruxelles unde a fost magnific primit de arhiducele Albert şi de Isabella de Spania şi unde s-a distrat atât de pătimaş cu jocuri de noroc încât a trebuit să lase zălog o spadă bătută în pietre scumpe şi o cutie lucrată în briliante; în sfârşit, mergând pe urma celor povestite de Leonora, Vincenzo sosi la Paris. El şi cu Henric al IV-lea s-au înţeles imediat, cei doi veterani credincioşi amorului; amintim că în perioada aceea, Henric al IV-lea se îndrăgostise de Charlotte de Montmorency, în vârstă de 15 ani, care în 1609 avea să se căsătorească cu principele de Condé, şi era atât de mistuit de această pasiune, încât aproape că nu se mai putea gândi la altceva. Mai tânăr cu câţiva ani decât regele Franţei, Vincenzo se putea simţi ca un adevărat novice în ale amorului; şi se înţelege că escapadele lui la Paris, patronate de un asemenea cumnat, au fost de natură să servească drept subiect multor povestiri galante. Cu regina Maria de’ Medici, din ce în ce mai voluminoasă în revărsarea-i de cărnuri rozalii, discuţia se învârtea în jurul subiectelor de familie sau se oprea asupra trupelor de

comedianţi mantovani, atât de jinduiţi în Franţa, încât însăşi regina şi însuşi regele nu pregetau să-i scrie lui Tristano Martinelli, interpretul rolului lui Arlechin, invitându-l la Paris în termeni aproape amicali.

Dar cu tot desfrâul său, Vincenzo care nu-şi uita niciodată calitatea de şef de stat, voia să discute politică, în această privinţă, Henric al IV-lea îşi arăta adevărata natură, învăluindu-se în faldurile unei înţelepte prudenţe şi detaşări, deşi îşi păstra afabilitatea. Dăruit cu totul marelui său plan de a reteza polipul habsburgic, care înghiţea Europa, el pornea bucuros pe orice urmă care să-l conducă spre o bună lovitură împotriva celor din Spania şi Austria; încă de câteva luni aprobase, deşi nu credea prea mult în el, un proiect care într-un moment de exaltare i se păruse lui Vincenzo drept reprofilarea unei minunate constelaţii: el, ducele de Mantova, să fie încoronat ca rege al Romanilor, profitând de neînţelegerea intervenită între Rudolf al II-lea şi fratele său, Mathias.

Pactul secret de familie, încheiat atât de misterios între arhiducii fraţi şi nepoţi din familia de Habsburg, în care împăratul Rudolf era declarat incapabil să guverneze din cauza minţii sale bolnave, dând astfel ocazie protestanţilor din Germania să spere într-un război fratricid care să pună capăt catolicismului habsburgic, data din 1606. Ne putem închipui că Henric al IV-lea, care alimenta cu promptitudine discordia din sânul casei imperiale, era atent la asalturile arhiducelui Mathias care se declara pretendent la coroană şi-şi făcea prozeliţi chiar printre protestanţi, cât şi la reacţiile lui Rudolf şi la acţiunile Vaticanului.

Ideea de a-l aşeza pe Vincenzo pe tronul ce constituia obiectul conflictului dintre cei doi fraţi nu-i displăcea deşi găsea că nu are o bază solidă; desigur că, având încuviinţarea lui Carlo Gonzaga de Nevers, se duse la Roma, la Paul al V-lea pentru a vedea ce gândeşte ponteficele. Cum nimeni nu avea dubii asupra catolicismului romantic al lui Vincenzo, Paul al V-lea trebuie să fi primit favorabil ideea, căci la întoarcerea lui

Nevers de la Roma începură imediat manevrele diplomatice necesare. Într-un – mod nu tocmai măgulitor, proiectul francez arăta clar că această candidatură a lui Vincenzo convenea intereselor lui Henric al IV-lea, deoarece imperiul ar fi fost trecut astfel unui principe „nu atât de mare şi de formidabil" asupra căruia influenţa Franţei s-ar fi putut exercita cu uşurinţă; dar pentru o coroană, cea care fusese a lui Carol Quintul, merita să se treacă chiar peste mai mult decât peste câteva cuvinte. Şi cancelaria din Mantova forfotea în urma intensei activităţi desfăşurate de neobositul Chieppio: plecau soli, soseau lungi şi clare relatări secrete, care-şi ocupă locul în arhive, unde le regăsim noi şi ne impresionează, vise traduse în cuvinte sigure, trăite cu pasiune.

Constelaţia imperială dispăru în ianuarie 1609, când sosi ştirea alegerii ca rege a arhiducelui Mathias, de către unguri, cu acordul silit al fratelui său; şi ultimul care a mai văzut constelaţia pe cerul familiei Gonzaga a fost chiar Carlo de Nevers, care, în iulie 1609, a mai trimis emisari electorilor din Saxonia şi Brandenburg, pentru a păstra viu un plan înmormântat. Între timp, o misiune a regelui Persiei, patronată de iezuitul Acosta, îi trezi din nou lui Vincenzo gustul pentru Orient şi-l făcu să comande pentru toţi pajii săi turbane în dungi. Tot un iz oriental, dar al unui orient mai apropiat, îl aduse trecerea pe furiş a unor albanezi trimişi de conducătorii şi principii ţării lor, care, văzându-şi ţara pe punctul de a fi cotropită de expansiunea turcilor, îi expediară în Italia pentru a obţine ajutoare.

S-au oprit la Mantova, au discutat cu Chieppio, prin aluzii şi subînţelesuri, şi cu Iberti, apoi au dispărut. Îi vom regăsi la Torino, la Carlo Emanuele I, căruia îi oferiră, în schimbul ajutorului militar, acea Albanie pe care ducele de Savoia ar fi inclus-o bucuros în catalogul său de proiecte de cuceriri, în care mai figurau Cipru, insula Rodos şi Macedonia. Proiectul părea atât de ireal şi de fantastic, încât veneţienii spuneau că-l consideră mai degrabă conceput ca un exerciţiu mintal decât ca un plan concret, şi poate că aveau dreptate; dar era de aşteptat ca un om

de talia lui Carlo Emanuele I să găsească în asemenea exerciţii mintale un stimulent care, mai curând sau mai târziu, avea să se traducă în fapte. Şi poate că a neglijat acţiunea din Levant numai fiindcă, absorbit de evenimente europene mai urgente, pe care le putea domina, ca şi de războiul pe care Henric al IV-lea era pe punctul de a-l porni împotriva casei de Habsburg, Carlo Emanuele înţelese că avea să găsească un real filon în alianţa cu Franţa împotriva Spaniei. Respinşi, albanezii veniră din nou la Mantova, uneltind dibaci şi prevăzător, şi strecurând în mintea lui Vincenzo ideea unei a treia coroane.

Totul, totul putea Vincenzo să conceapă în afară de renunţare; aceasta e terna dramatică a concepţiei de viaţă a lui Vincenzo, în timp ce se învârtea prin reşedinţa sa splendidă, care stârnea admiraţia mută a tuturor italienilor şi străinilor. Una din încercările care împart vieţile oamenilor în perioade distincte i-a fost dat s-o cunoască acum, în iulie 1609, când s-a născut prima fiică a fiului său, mica Maria, o fetiţă foarte frumoasă, ce prevestea de pe acum frumuseţea viitoarei Maria Gonzaga. Vincenzo consideră că e o bucurie să fii bunic şi caută să dea acestui fapt o semnificaţie vie, într-o paternitate exaltată; se poartă atât de familiar şi de cald cu nora lui, încât aceasta, în egoismul ei rapace, a considerat că poate reprezenta viitorul la curte: şi a îndrăznit să intre în consiliul ducal fără să îi fost invitată; intervenea în discuţii, încerca să-şi impună voinţa, după cum voia să-şi impună şi gusturile sale specific spaniole, să-şi domine soţul, soacra şi chiar pe duce.

În explozia celor 20 de ani ai săi, în rapacea ei tinereţe, se manifesta un fel de candoare. Dar curtea nu vedea decât insuportabila aroganţă a urmaşilor lui Carlo Emanuele I. Oare nu este un lucru ştiut că sora Margheritei, infanta Isabella, soţia lui Alfonso d’Este, a pretins ca ambasadorii veniţi la Modena s-o viziteze pe ea înaintea soţului? Şi apoi Margherita, cu atitudinea ei filospaniolă, nu înţelegea nimic din politica de echilibru a

Mantovei, dând naştere la incidente şi primind mesageri suspecţi; nu se supunea modului de viaţă lombard, aşa cum se sperase. Ea ar fi vrut să poruncească spiritului adormit al soţului ei, şi acesta se lăsa uneori târât de cutezanţa soţiei, astfel că unii curteni începură să observe la principe influenţa soţiei; dar atenţie, Margherita! Dacă Francesco e slab, vai de cel ce se arată mai puternic decât el; acesta va fi modul de a provoca o reacţie, care s-ar putea traduce mai târziu printr-o altă reacţie precisă şi anume, excluderea soţiei din orice acţiune care ar avea legătură cu conducerea. Şi, atenţie la Doamna de Ferrara, care din mănăstirea din Sant' Orsola urmăreşte viaţa de la curte, îşi înseamnă una câte una toate manifestările de lipsă de respect ale tinerei soţii, interpretându-i mişcările, legându-le de viitor printr-un inteligent şir de previziuni. Cine ştie, poate că Doamna a fost cea care a sugerat fratelui ei să-şi trimită fiul şi nora la conducerea guvernului din Monferrato; ca să fie îndepărtată de la Curte această prezenţă care-i tulbură pe toţi cei din palat, creează grupuri ce-ar putea deveni funeste (numai să nu aibă dreptate astrologul din Monferrato care făcuse prevestiri atât de negre în legătură cu căsătoria dintre Mantova şi Torino); să rămână mica principesă Maria la Mantova, împreună cu iubitoarea ei bunică şi tânăra mătuşă Leonora care, abia la zece ani împliniţi, este fermecată de nepoţica ei în faşă, minunată jucărie vie.

După plecarea Margheritei şi a lui Francesco la Monferrato, se poate respira în voie. Leonora îşi reia înţeleaptă guvernare, fără a mai fi pândită de invidia pătimaşă, deşi stăpânită, a nurorii sale. Vinccnzo se lasă în voia propriilor impulsuri, de nimic stânjenit. Iată-l zăbovind în celebra sa cămăruţă, plină de portrete de femei frumoase, recunoscând în imaginile acelea fantezia lui consumată dar nu complet stinsă. Consumată e cuvântul tainic care-i provoacă melancolie în unele zile, când trece printr-o chinuitoare şi languroasă redeşteptare; nu, alchimiştii ascunşi late, care caută secretul aurului şi au făgăduit să transforme mercurul în argint, nu ştiu să

facă însă un lucru: să-i obţină un elixir al tinereţii, bun pentru dragoste.

Mai bun decât un elixir, garanţia unei tinereţi săgetătoare îi era făgăduită ducelui de un personaj necunoscut nouă, care-i indică o cură cu o minunată insectă, pe care călătorii spanioli o importaseră din Perú. Numele ei este *gusano* şi trăieşte în Anzi… Trebuie s-o avem, hotărăşte Vincenzo, şi îl vom trimite pe un om de încredere al nostru, spiţerul Evangelista Marcobruno, foarte priceput în arta sa, astfel încât nici evenimentele şi nici oamenii nu-l vor putea îngenunchea”. Să plece imediat, alipindu-se delegaţiei marchizului Guerrieri, care tocmai se îndrepta spre Spania, ca să aranjeze, dacă va fi posibil, eterna problemă a obţinerii Sabionettei, precum şi alte probleme minore. Supus, Evangelista plecă.

Cu câtă plăcere îl privim pe acest cetăţean fără titluri şi fără armuri, un călător fără escortă şi penaje, părăsind Mantova cu o veselie stăpânită; un spirit care se ascute în libertatea observaţiilor ştiinţifice, o pasiune de aventură, exprimată în cuvinte simple, fără înfloriturі. I s-au părut o mie de ani până să ajungă în Perú, scrie el. Un adevărat fiu al. secolului al XVII-lea, naturalist, om de ştiinţă, acest obscur spiţer mantovan, pe care povestirile de călătorie şi pasiunea de cercetare, în floare în acel secol, îl îndemnau la descoperiri în tânăra lume de peste ocean; sărac, deci fără speranţa de a fi putut călători vreodată pe cont propriu, se cramponase de capriciul ducelui, fiindcă îi permitea să-şi trăiască propria-i aventură: el nu înţelegea accentul patetic, aproape agonizant, al misiunii, dar se ocupa de el cu grijă, îl amplifica, îl alimenta. Şi ajungând repede la Segovia, se informă din discuţiile cu oamenii veniţi din Indiile Occidentale, striase veşti, putu descrie Valea Anzilor uncie trăia acea *gusano* regeneratoare, indică oraşele în care se face comerţ cu această insectă (remarcaţi cum în denumirile lor răzbeşte sugestia unui basm exotic): Chiucago şi Potosa. Păcat că povestirea miracolelor pe care le face cura cu *gusano* nu poate fi redată, fiind cristalizată într-un limbaj unde cuvântul e

mult prea strâns legat de faptă; dar e foarte sigur că, în urma curei, un om rămâne toată viaţa ca la 20 de ani, iar peruvienii se laudă cu ea, încât prea puţini au folosit acolo îndemnurile la abstinenţă ale unui călugăr franciscan. Nu numai atât; dar dracii de indigeni priceputi posedă şi antidotul, un fel de calmant care atenuează efectele întăritorului după părerea lui Marcobruno meritul curei peruviene constă în faptul că poate fi folosită şi dozată după propria dorinţă. Dar ambasadorul mantovan la Madrid clătină din cap; o călătorie atât de lungă, o cheltuială enormă, şi pentru ce? în capriciul acesta se vede o doză de prostie care trebuie vindecată, îşi spuse Cellerio Bonatti, un om de bun simţ, dintr-o bucată. Scrise la Mantova, dădu asigurări că acelaşi rezultat putea fi obţinut fără atâta oboseală, trimise unele insecte strânse ici colo de călători care i le prezentau ca fiind cele indicate scopului propus. „Gândaci de pivniţă”, comenta în surdină Marcobruno, sigur pe părerea lui, neliniştit şi exultând numai când află că insectele ambasadorului nu avuseseră niciun efect. Între o propunere şi un răspuns treceau luni de zile. Între timp, spiţerul îl îmblânzise pe ambasador; îi revelă adevărata sa fire aventuroasă, îi vorbi de plantele care ar trebui culese şi studiate pentru a li se verifica efectele, îi arătă pasiunea sa vădită pentru cercetare şi, în sfârşit, îi făcu o propunere practică: să i se dea banii de drum jumătate în aur şi jumătate în mărfuri; nu numai că avea să-şi scoată cheltuielile prin vânzarea mărfurilor, dar avea să aducă şi lucruri exotice, aşa încât expediţia să nu dăuneze vistieriei ducale. Asta înseamnă să ştii să vorbeşti, spune Bonatti, care de acum încolo nu se va mai opune insistenţelor ducelui şi ale spiţerului, ba chiar îl va îndruma pe Evangelista la cumpărarea mărfurilor şi va supraveghea ca acestea să fie bine ambalate pentru călătorie. „Galioanele vor pleca de Crăciun” este vestea plăcută, ca un sunet cristalin de clopot, pe care Marcobruno o trimite ducelui în primele zile ale lui decembrie, adăugând că este gata să-şi rişte şi viaţa în serviciul seniorului său şi să se întoarcă imediat, şi în zbor.

Scrisoarea soseşte la Mantova, îl găseşte pe Vincenzo bolnav la pat; vestea îi parvine ca o! agăduială de tinereţe.

Să navigheze pe galioanele spaniole plecate din Sevilla „bunul nostru spiţer", cum îl numeşte acum ambasadorul cucerit, ca şi noi, de entuziasmul modest dar tenace al lui Marcobruno; să ajungă în Perú şi să strâng a o cutie plină cu *gusano* (ne imaginăm că era un fel de cantaridă); să se întoarcă în Europa încărcat cu papagali, plante exotice, seminţe, pietre rare, arome şi obiecte ciudate. În portul Marsilia spiţerul va fi însă făcut prizonier de corsari, târât în sclavie în Alger şi eliberat mult mai târziu. Vincenzo nu va avea niciodată acea *gusano;* dar îi de-ajuns să se gândească la ea, pentru ca speranţa să-i învioreze zilele, când sănătatea lui se şubrezeşte rău; iar Leonora, găsindu-l deseori acasă, a ajuns să-i cunoască aerul acela de Samson cu şuviţa de păr tăiată, aer pe care-l au bărbaţii viguroşi când îi ajunge slăbiciunea; e mai apropiat de ea, în pauzele în care îi este redat ca un om bătrân, poate mai bătrân decât ar trebui să fie la vârsta lui.

Atunci Leonora poate lega cu soţul ei o discuţie despre sănătate, cură şi medicamente, poate proiecta o călătorie la Mademo – vila de lângă lac, vilă pe care Vincenzo o construise pentru cele mai aprinse plăceri ale lui; proiect al unor soţi bătrâni, puţin maniaci, care cer să fie urmaţi acolo de medicul curant, să fie îngrijiţi printr-o atentă cură şi prin tot felul de diete. Dar, în melancolia stimulată şi tonică a lacului Garda, în vila înţesată de lămâi, portocali şi trandafiri, amintirea atâtor istoviri voluptuoase îl chinuie pe Vincenzo; cum prinde vigoare frumosul său trup, abia, abia moleşit, dar „mirosind a lapte", încep tentaţiile şi neliniştea care-l cheamă înapoi la dulcele culcuş din Mantova. Reîntors, îşi găseşte curtea pustie de femei, actriţele şi cântăreţele nu îi ajung, doreşte ceva nou şi deosebit, cere o câniăreaţă, de exemplu pe neastâmpărata Cecchina Caccini din Florenţa, interpretă, compozitoare, creatoare, fiica acelei Giulia care-i" fusese dată ca parteneră în scandaloasa „probă" de la Veneţia, în 1584; dar Cecchina, poate la amintirea umilirii suferită de

mama sa, refuză. Iar Vincenzo însărcinează pe cineva, care se pricepe la asemenea capricii, pe cantorul capelei papale, Paolo Facconi, cel care i-o adusese şi pe neuitata Caterinuccia din Roma, să-i aducă la Mantova un exemplar demn de colecţia sa: pe cine alta dacă nu pe celebra cântăreaţă a Italiei, frumoasa Adriana Basile din Neapole?

Adriana trăia la Neapole, oraş sub influenţă spaniolă, unde amprenta apăsată şi complicată a secolului al XVII-lea părea să se suprapună fluxului pasional, clocotului filosofic şi revărsării melodramatice a spiritelor; reuşise să obţină un rang înalt, să-şi formeze o curte în care domnea; primea în eleganta ei casă din Posillipo pe cei mai de vază gentilomi din Neapole; nu era serbare mai ilustră care să nu-fie onorată de prezenţa ei; până şi viceregele o invita la palat sau la vila lui, înclinându-se în faţa ei ca în faţa unei mari nobile. Deoarece i-a fost greu să ajungă prin forţe proprii la o asemenea privilegiată poziţie (deşi Adriana pretindea că e nobilă prin naştere, ba chiar o descendentă a regilor din Creta, adevărata noblеţe a familiei ei era talentul, după cum o dovedea ea şi cum o vor dovedi fiicele şi surorile ei, şi aşa cum o arată mai ales fratele ei, ciudatul Giambattista, inspiratul autor al foarte popularei *Cunto de îi cunti*), se înţelege că această poziţie şi-o apăra cu toate puterile; şi iat-o jucând rolul femeii onorabile, găsindu-şi un soţ, trăind în mijlocul unei numeroase familii compuse din surori şi cumnaţi, alegându-şi un duhovnic iezuit, procedând ca toate femeile afiliate consorţiului vicleniei, adică cerând cât mai mult fără a oferi nimic (bineînţeles cu excepţiile necesare).

Îşi oferea vocea şi, aici, şiretenia ceda în faţa generozităţii, artificiul în faţa sincerităţii, a unei demonstraţii precise a valorii sale. Tot ce era în ea pasional şi voluptuos, porniri înfrânate de voinţă şi vigilenţă, se elibera în fericite acute şi îndrăzneţe note grave, în accente suspinate, fie că ciupea coardele harfei la muzica elegiacă şi gravă, fie că ia în mină chitara spaniolă împodobită cu panglici, la un scherzo ori o canţonetă. Atunci adoratorii ei găseau mii de motive de a se pierde cu

firea, delirau, îşi manifestau în superlative înflăcărarea, imaginaţia, iar Marino cânta:

Vinta dulia dolcezza e dai piacere a gli accenţi del canto, ai rai del viso Valma vien meno, îl cor languisce e pere e dalia spoglia sua sciolto e diviso menire che spazia îl senso infra le sfere e rapito lo spirto în Paradiso.[8]

Şi totuşi Marino, cine ar crede, este discret faţă de alţi poeţi care o preamăresc pe Adriana. Când soţul ei, Muzio Baroni – un napolitan ager şi atent, care acceptă să nu vadă ce nu s-ar cuveni, dar cu condiţia de a fi inspectate convenienţele – pleca în preajma Neapolelui, trimis pe contul protectorului Adrianei, don Luigi Carafa, principe de Stigâiano, să viziteze moşii şi castele, principele însuşi lua pana şi compunea poezii în care se vorbea despre agonii voluptuoase şi suspine arzătoare şi adânci. Ca un ecou îi răspundea un altul, din famiţia Carafa, Francesco Maria, duce de Cerce, iar un altul, don Tiberio, principe de Bisignano, urmaţi de ducele de Laurenzana, de marchizul de Sotino, şi de preotul carmelit Andrea de Torres. Tommaso Stigliani, duşman al lui Marino, dar molipsit de maniera barocului literar, scria pentru Adriana unele dintre cele mai frumoase şi bogate versuri ale sale. îl imitau vreo sută de poetaştri; deasupra tuturor credea că se ridică Geronimo d'Andrea care, mânat de exaltarea sa excesivă în inventivitate amoroasă, ajungea s-o numească pe cântăreaţă „hienă ucigătoare" care „râde cântând" şi „balaur rău" care „ucide şuierând".

Hienă, balaur, meduză, nimfă, înger, sirenă şi zeiţă, foarte bine: Adriana e deprinsă cu acest limbaj, este atmosfera ei, se complace în ea cu languroasele-i poze, cu nervozităţile-i imperative, cu abandonările ei teatralizate ca pe scenă; spectacolul pe care-l oferea viaţa unei asemenea femei, cu fulgerătorul ei fel de a se oferi retrăgându-se şi ascunzând sub cuvinte şi purtări oneste o prezenţă mai mult decât frumoasă, nemaipomenit de

---

8 **învins de încântare şi plăcere în cîntec copleşit de chipu-ţi luminos Sufletul moare, iar inima se stinge şi piere Desprins de trup, plutind în alte sfere Răpit e sufletul şi dus în Paradis.**

tulburătoare, era unul dintre spectacolele la care bărbaţii se pierd şi se desfată; nu numai că nu-l pricep, dar nici nu vor să-l priceapă, prea fericiţi să suspine de dragul simbolului feminin, ca de dragul unei forţe nebuneşti a naturii care scapă logicei puteri virile; şi acceptând-o, se înţelege, îndepărtau de ei responsabilitatea înţelegerii.

Asupra acestei primadone se oprise alegerea lui Facconi, urmată de grăbita invitaţie a ducelui de Mantova; o chemare cam bruscă pentru sofisticările Adrianei Basile, care, ca toate femeile prea abile în a percepe intenţiile masculine, se simţi atinsă şi ofensată. Fără a mai ţine seamă de celebra poveste a micuţei romane, cine nu cunoştea la Neapole obiceiurile lui Vineenzo Gonzaga? Când venise la Pozzuoli, cu şapte ani în urmă, îl văzuseră cu toţii dându-şi frâu liber în asemenea bacanale, încât legenda mai circula încă: un plăcut seducător, concludeau frumoasele napolitane, care se întrecuseră apoi trimiţându-i portretele lor pentru a împodobi odăiţa din Mantova cu frumuseţi celebre, unele înfruntând chiar riscuri, după cum se întâmplase cu doamna Emilia Spinelli, care pozase pe ascuns, fără ştirea soţului foarte gelos, în timp ce o prietenă stătuse de gardă la uşă. „Ei bine, eu nu, nu vreau să fac parte din colecţie!” se încruntă cântăreaţa, bătând din picioruşul ei durduliu, aprobată de principii, ducii, marchizii săi, cu mănuşi parfumate, gulere de dantelă şi jachete de atlaz. Un asemenea personaj neputând fi refuzat, ea crezu că se va dovedi isteaţă prefăcându-se că acceptă invitaţia, dar impunând printre alte condiţii ale înţelegerii pe următoarea: ca ducesa Leonora să-i scrie o scrisoare pentru a o chema în serviciul ei, şi o altă scrisoare să fie adresată vicereginei din Neapole, ca să fie clar pentru toată lumea că nu se duce la Mantova la un semn al ducelui, ci pentru a sluji o prinţesă domnitoare.

Bineînţeles că soţia nu va fi de acord să-şi facă rău cu propria-i mână cedând dorinţei soţului, se gândea Adriana, după un criteriu destul de logic, dar nu prea subtil. Ducele acceptă toate condiţiile ei în linii mari, şi stabili momentul

plecării. Se apropia data; dar scrisorile ducesei nu sosiseră şi, când să vină clipa plecării, Adriana se încăpăţână şi, cu scuza că aerul neprielnic din Mantova nu convenea sănătăţii sale, ajunse la concluzia: „nu plec”.

Să ni-l închipuim pe Vincenzo; faptul că o visase pe această fascinantă femeie şi cântăreaţă, că o savurase cu anticipaţie şi o solicitase, îl înflăcără, îl îndârji mai mult, acum când vedea cum îi scapă. Şapte scrisori ale lui Vincenzo plecară în aceeaşi zi, 5 martie 1610, prin secretariatul mantovan; una către fiul său, cardinalul Ferdinando, care trimite imediat din Roma la Neapole un sol de încredere, Ottavio Gentile; o alta către Gentile, patru pagini pline de lămuriri şi de polemică pasionată în care se vorbeşte de dorinţa jignită şi vanitatea atinsă, atribuindu-se ratarea vizitei până şi intrigilor principesei de Stigliano (Isabella Gonzaga, moştenitoarea feudei Sabbioneta, feudă pe care Vincenzo zadarnic încerca s-o alipească ducatului său); alta, către părintele Gregorio Carbonelli, rudă cu soţul Adrianei, plină de învinuiri şi proteste pentru nerespectarea promisiunii făcute de cântăreaţă şi de soţul ei unui principe care, după cum o ştiu cu toţii „are nevoie de a fi înveselit după gravele sale preocupări” din timpul zilei; alta adresată soţului Adrianei, alta principesei de Stigliano – cu îndemnul de a-i fi favorabilă şi de a-l servi – una vicereginei din Neapole şi ultima viceregelui însăşi.

Toate acestea pentru Adriana. Iar Ottavio Gentile, plecat imediat din Roma, cum ajunge la Neapole găseşte urzeala înşelătoriei sale gata pregătită. Faptul că terenul părea liber, Muzio Baroni, soţul Adrianei, fiind plecat, era un semn că adversarul se fortifica pe poziţii secrete: iar trimisul familiei Gonzaga, înţelegând imediat semnificaţia acelei absenţe, ca şi faptul că trebuia să înceapă o mişcare de învăluire, se duse direct la principesa de Stigliano cu scrisoarea ducelui; cu oarecare amărăciune, doamna îl lăsă să înţeleagă că nu ea o proteja pe

Adriana, ci soţul ei, principele (măcar de-ar pleca dotarea ţa, căci s-ar risipi mai puţin din înflăcărarea lui în

afara casei!). Şi cu această declaraţie, trimisul s-a putut duce la vicerege şi la vicereginâ ca să-şi asigure aprobarea lor, să discute cu principele de Stigliano, care a fost constrâns să-l recheme pe Muzio Baroni şi să se declare, cel puţin prin cuvinte, un prea devotat supus al ducelui de Mantova. Soţul Adrianei soseşte pleoştit, oscilând între teama de soţie, care l-a instigat fără îndoială la rezistenţă, şi teama de bătaie, sau poate şi mai rău, pentru că n-ar fi exclus să fi primit asemenea ordine vreun tâlhar din Neapole; se apără, îşi deschide sufletul, se retrage, trece de la exprimarea devotamentului său la regrete aprige faţă de atitudinea soţiei sale. „Cât despre mine, sunt hotărî! să mă las convins", mărturiseşte el (şi-l vedem deschizând larg braţele în semn de neputinţă, ridicând obosit din umeri, cu o resemnare şarjată); dar cine o poate scoate la capăt cu mintea femeii? Înălţimea Sa nu ştie că Adriana s-a îmbolnăvit de supărare de cât a dojenit-o el şi că întreg Neapole îl acuză că vrea s-o ucidă?...

Trebuie să te masori cu ea pentru a-ţi face o idee asupra încăpăţânării absurde a femeilor; Gentile acceptă provocarea; dar când a urcat pe Posillipo, la Adriana, l-a potopit o grindină de capricii care anulau orice logică, siguranţă şi raţiune. Cu cât insista mai mult, cu atât era ea mai rezervată, admirându-se sub înfăţişarea alegorică a Pudorii care fuge de lascivitate – ce plăcut e să simţi pulsându-ţi în sânge durerea ascuţită a unei nimfe fugărite! I se păru că-şi poate permite un gest îndrăzneţ; fără ştirea soţului şi, desigur, fără ştirea lui Gentile, scrise ducesei Leonora o scrisoare, ajunsă la Mantova prin intermediul unui oarecare Badalocchio: era o scrisoare ca de la femeie la femeie, în care cântăreaţa se scuza că nu poate veni la Mantova din cauza sănătăţii ei fragile şi o implora pe principesă să n-o oblige să plece într-o situaţie care i-ar fi primejduit şi cinstea, ci s-o ajute să rămână pură acasă la ea. S-a încrezut însă prea mult în propria-i putere şi de aceea a dat greş. Parcă o vedem pe Leonora cu scrisoarea Adrianei în mină, în mijlocul persoanelor delicate care făceau parte din curte, un grup de doamne în

negru, un grup de domnişoare în atlaz roşu şi argintiu şi ea, înveşmântată tot în negru, eu broderii albe şi festoane sobă e, cu un şir de perle perfecte la gât, şi cercei lungi din perle, în formă de pară, după cum o descrie un contemporan în lunile acelea, istovită dar neînfrântă, cu chipul ei căruia îi stă bine să gândească cu subtilitate. „Această femeie, această cântăreaţă, se gândeşte Leonora, îndrăzneşte să se pună pe acelaşi plan cu o principesă domnitoare? Şi, mai ales, cum îndrăzneşte ea să reziste unuia ca ducele de Mantova, dând ocazie duşmanilor să transforme un subiect atât de neînsemnat într-o temă de intrigi?”

Leonora reflectează, prevede, conclude cu zâmbetul ei tăios, uşor melancolic şi uşor ironic. Şi când Vincenzo vine să-i ceară ajutor, de cum îi vede chipul neliniştit, Leonora se simte complicea lui, o complice mândră şi maternă în acelaşi timp, şi îi scrie un bileţel lui Gentile, asigurându-l că doreşte foarte mult sosirea Adrianei, şi un alt bilet cu acelaşi conţinut vicereginei din-Neapoie: „Tânăra aceasta care cântă” (aşa o numeşte principesa pe cântăreaţă ca şi cum ar îndepărta-o de ea cu vârful degetului înmănuşat), „dându-şi cuvântul că va veni în serviciul meu şi al acestei case, şi dorind eu din plăcerea pe care bănuiesc că mi-o va face să vină cât mai curând, mă adresez Alteţei-Voastre, apelând din inimă la bunăvoinţa…” etc!

Doamne, ce copilărie acest mod inventat de Vincenzo pentru a-i mulţumi soţiei, cu ochii plini de duioşie şi de emoţie; aproape că nu i se poate purta pică, fiindcă se înflăcărase atâta pentru o necunoscută şi fiindcă îşi poate revărsa bucuria în vioiciunea plină de dragoste a gesturilor şi în uşurinţa tinerească a pasului. Scumpa demnitate care-l făcea irezistibil în faţa femeilor poate fi recunoscută şi de noi în scrisoarea cu care Vincenzo însoţea scrisorile soţiei sale către Gentile şi vicereginâ. Spunea că niciodată nu ar fi plictisit-o pe Adriana într-atât, dacă lucrurile nu ar fi ajuns în faza în care se aflau, dar că acum ducesa nu putea fi mulţumită doar cu cuvinte; „cât despre mine, nici

nu mai vorbesc” – adăuga – „căci de când m-am născut mi-am făcut o profesiune de credinţă din a nu desconsidera dorinţele vreunei femei”, ceea ce însemna că, oricât de crudă ar fi fost o femeie, el avea să se supună oricărei cruzimi cu o blândeţe cavalerească.

Când au sosit aceste scrisori, l-au găsit pe Gentile aproape scos din minţi. Cu instinctul de a proceda în viaţă la fel ca şi pe scenă, conducând acţiunea într-un crescendo spre o înaltă catastrofă, Adriana construia scenele tari ale ultimului act, leşina, implora cu mâinile împreunate, cerea cu o voce sufocată să fie cruţată din milă. Nu este nevoie de mai mult pentru ca un bărbat să se simtă călău şi să se ruşineze; constrâns să se ruşineze, Gentile se mânia, înţelegea că a fost păcălit (ce chef ar mai avea, mărturisise unui prieten, să aducă lucrurile la proporţiile lor reale, prin două perechi de palme!); dar nu-i nimic de făcut! Marea scenă a fost interpretată la 16 aprilie; când mantovanul a avut imprudenţa de a afirma că marii seniori, ca ducele său, nu suportă să fie batjocoriţi, Adriana a avut ocazia de a se lansa într-un discurs eroic şi patetic, întrerupt de hohote şi suspine, profetizând că va deveni o infirmă, sau că va muri chiar din ordinul lui Vincenzo, dar va rămâne fermă în a-şi apăra propria-i virtute până la martiriu.

Era apoteoza melodramei. Şi deoarece efectul se produsese şi se stârniseră şi aplauzele, este logic ea scena să se încheie. Să se încheie în grabă, provocând mirarea lui Gentile însuşi, care nu-şi crezu urechilor când Adriana, uitând de plânsete, începe să surâdă şi şopteşte că, cine ştie, poate că s-a înşelat. A sosit şi un bileţel de la Leonora, scris pe un ton princiar, care a impresionat puternic snobismul actriţei noastre: a sosit la timp, când nu s-au mai găsit subiecte pentru continuarea dramei, iar Adriana începuse să se teamă că ducele n-o va mai invita. Cei care suspinau acum după ea, consternaţi de a o vedea plecând, aveau chef să bârfească Mantova; dar ea a descoperit un alt rol pe gustul ei, cel al femeii care se duce în vizuina lupului, dar se va întoarce imaculată şi triumfătoare; şi

abia aştepta să-l interpreteze. Ce o mai reţine? Napolitanii să se mulţumească să pună în versuri cuvintele de adio: toţi, chiar şi fratele Adrianei, Giambattista, susţine că ar fi descoperit raporturile misterioase dintre anumite fapte ce-şi aveau originea cu secole în 17 – Secretele familiei Gonzaga urmă: în plecarea sirenei de pe Posillipo, el denunţă răzbunarea Mantovei asupra Partenopei[9], care cu 1.500 de ani în urmă răpise râului Mincio trupul lui Virgiliu La 24 mai, Adriana, soţul ei, un fiu, sora, un cumnat doctor, un frate şi doi protejaţi de-ai lor, o mică parte din furnicarul de rude napolitane, un cortegiu de cufere şi bagaje elegante, într-un vârtej de fuste de atlaz şi pălării cu pene, au plecat, instalându-se într-o lectică şi o trăsură, devenite pe loc două colivii de mici papagali patetici. Şi astfel au părăsit ei Neapole, în mijlocul cuvintelor de rămas bun, al grimaselor de tristeţe, al saluturilor şi lacrimilor, de părea că într-adevăr primadona pleca din ţara melodramei.

Primul contact al Adrianei cu casa Gonzaga a avut loc la Roma, prin persoana micului cardinal, Ferdinando, care a venit s-o viziteze imediat după sosirea ei, a susţinut o conversaţie cu ea şi a rugat-o să-i cânte. „Abilă, o femeie careştie multe” – reflectă Ferdinando, transmiţându-i apoi tatălui său impresiile. În zilele următoare o invită cu el, şi în oraş, şi în afara oraşului, o prezentă unui public iniţiat (toţi, inclusiv cei ce o auziseră pe vestita Ippolita a cardinalului Montalto, piatră de încercare pentru orice cântăreaţă, au socotit-o perfectă); Ferdinando a căzut în extaz în faţa ei, i-a făcut curte, în felul său galant şi delicat, plin de graţii lombarde şi mângâieri spaniole, ca până la urmă să simtă o nelinişte senzuală; incit la o săptămână după ce a plecat, Adriana devenise pentru el ceea ce orice femeie devine pentru bărbatul care o iubeşte, adică prima şi ultima creatură importantă din lume.

„Cât de frumos şi de politicos e acest cardinal”,

---

9 **Partenope (mit.), sirenă care s-a sinucis din dragoste pentru Ulise şi al cărei trup a fost azvîrlit de mare pe stâncile unde s-a ridicat mai târziu oraşul** Neapole.

spunea Adriana la 5 iunie, reculegându-se în umbroasa lâncezeală din lectică, retrăind întâmplările din acea plăcută săptămână romană împreună cu Gentile, trimisul casei Gonzaga, care o însoţea la Mantova. După atâtea furtuni, cei doi deveniseră foarte buni prieteni, ba chiar confidenţi. La Bracciano, unde grupul lor a fost găzduit în castelul Orsini – picanta femeiuşcă întreba languros, în mare taină, pe prietenul ei, în ce pat dormise cardinalul Ferdinando ultima dată când fusese acolo; complicele ei o informă, iar ea ţinu să doarmă în acelaşi pat: pentru a se impregna de virtutea cardinalului, afirma ea, plecându-şi ochii în timp ce Gentile spunea că dacă la Roma femeile au inima caldă, Adriana demonstra că are o sursă de foc a cărei vâlvătaie dogorea. Avea deci dreptate părintele Gregorio Carbonelli, care, după ce primise de la Leonora sarcina secretă de a-i trimite o relatare confidenţială asupra acestei vestite Adriana, scria că o văzuse şi o studiase bine la trecerea ei prin Roma: nu o găsise inimoasă, dar nici urâtă, dar mai ales nemaipomenit de „ademenitoare, linguşitoare – o adevărată Armidă napolitană” într-un cuvânt, o mare cochetă, şi mai ales periculoasă prin faptul că juca măiestrit rolul cinstei, combinând-o cu continue şi excitante subînţelesuri… Mi-a trezit o oarecare teamă”, încheia şiretul călugăr şi, în acelaşi timp, îi indica ducesei cele două puncte slabe ale cântăreţei: o ambiţie îndărătnică de a trece drept femeie cinstită şi o deosebită lăcomie pentru darurile de preţ – deci să i se facă favoruri şi daruri.

La Florenţa, Adriana a cântat pentru Marele Duce şi a fost găzduită în casa lui Giulio Caccini, unde a participat la un concert pretenţios – au venit acolo Peri, Grillenzoni, Brandino, contele Bardi, cu formaţia sa de virtuozi, contele Fontanella, cu grupul lui de gentilomi, un adevărat tribunal: Adriana i-a fermecat pe toţi, a obţinut daruri minunate, iar rafinaţii sentimentali au refuzat să o asculte de două ori pentru a nu suferi prea mult după plecarea ei. Până şi Ottavio Gentile, cel pe care la Neapole îl mâncaseră palmele în dorinţa de a pune capăt în mod

brutal capriciilor cântăreţei, era subjugat, chiar dacă nu îndrăznea să se îndrăgostească: „cu cât o asculţi, cu atât ai vrea să o asculţi mai mult”, mărturiseşte într-una din ultimele sale scrisori, în timp ce grupul se apropia de Mantova.

Ajunseră la Mantova la 23 iunie, primiţi ca adevărate persoane de vază: în aceeaşi seară, la invitaţia ducesei, o trăsură aurită o aduse pe cântăreaţă la vila din Porto, unde Leonora locuia împreună cu curtea sa şi unde Adriana a dat primul său concert, ascultată, pe lângă doamne şi gentilomi, şi de muzicienii mantovani, dintre care cel dintâi era maestrul capelei, Claudio Monteverdi. Părerea lui Claudio a fost sobră: el recunoştea că Ippolita, cântăreaţa cardinalului Mantalto, avea un timbru mai pur; dar Adriana avea o dicţie perfectă, un minunat simţ al pauzelor, o muzicalitate desăvârşită care nu lăsa nicio notă fără expresie; chiar şi când tăcea, în acordurile instrumentului, o frumuseţe inefabilă îţi înălţa sufletul, umplându-l de armonie.

Vincenzo care se afla la Maderno, lăsă să treacă o zi, apoi se repezi la Porto, o văzu pe Adi iana în prezenţa soţiei sale, o ascultă cântând, se simţi emoţionat, îşi cultivă cu precauţie emoţia, nu-i îngădui să se risipească. Iat-o pe Adriana favorită: odată cu vacanţele şi concertele în vile şi grădini, începu viaţa ei la Mantova; ca şi la Neapole, şi în Lombardia ploua asupra ei cu poezii, madrigale şi cântece. Chiabrera scria din Liguria o gingaşă canţonetă; Antonio Constantini, Scipione Agnelli, episcopul Scipione Pasquali, Claudio Achillini, Paolo Emilio Gonzaga şi don Silvio Gonzaga, fiul marchizei de Grana, scriau şi ei, căzând de acord în a repeta un poetic loc comun şi anume că la malurile râului Mincio acostase cea mai ademenitoare dintre sirene. Astfel că, rupându-se de vremea noastră, biograful poate imagina o apariţie a lui Vincenzo Gonzaga, în palatul du cal, în pragul uşii care din sala Troici, atât de încărcată de ansamblul extravagant al picturilor lui Giulio Romano dă spre galeria *Lunilor anului,* unde proporţiile chibzuite şi uşoare ale suprafeţelor, inspirat dispuse în

lungime, se pot acorda în ritmul perfect al unei muzici de dans: şi invitaţia la dans e intonată de micii amoraşi de pe tavanul cu multe intercalări albastre, o ultimă diluată reminiscenţă a tavanului pictat de Mantegna, în *Camera mirilor.*

Priviţi această galerie a *Lunilor anului,* încadrată cu stucaturi foarte fine, cu pereţi pictaţi, ghirlande, flori, ierburi, mici animale; ca invenţie decorativă nu este cine ştie ce; dar cât de frumos transpare verdele trestiilor acvatice sub soarele dimineţii, intim, confidenţial; cât de fericit cad din înaltul tavanului ghirlandele, ca o mângâiere; ce tuşeu de penel se metamorfozează într-o

lebadă-sau o pasăre care e un salt al inimii spre înaltul cerului, unde se va armoniza într-un tril de încântare plutind în spaţiu. În fundul sălii, venind dinspre imensa şi totuşi armonioasa Galerie a Expoziţiei, înţesată de tablouri, fiecare din ele o capodoperă, cu mari ferestre de cristal, iată-l pe Vincenzo coborând scările, sprinten, cu pas uşor, înclinat uşor când pe o parte când pe alta, dintr-o obişnuinţă sportivă, cum îl vedem în preţioasa tapiţerie în punct ungar din colecţia Magnaguti; şi în timp ce traversa galeria, nu e nicio îndoială, e cuprins ele un muzical gând de dragoste.

În acest decor de înduioşătoare decorativitate se întâlneşte cu imaginea Adrianei; el o mângâie, o laudă, se roteşte în jurul ei, o simte vibrând din cap până-n picioare, pe o coardă sonoră care se arcuieşte de-a lungul curbei şoldurilor; o asemenea femeie pare că trebuie să-şi ia zborul, descătuşată, ieşind din decolteul rochiei sale complicate şi îngreunate de dantele, şi primul care se eliberează este sânul, într-o suită de note plutitoare. Oh, dar mai e şi rampa, şi într-acolo se îndreaptă Vincenzo pe uşa opusă intrării, iar pereţii îl însoţesc închinându-i-se în rotunjirea colţurilor, cu o plăcută complicitate arhitectonică; este terasa care dă spre lac, atât de limpede la anumite ore, de parcă s-ar vedea dâra lăsată de curentul fluvial, un filon de viaţă subacvatică, pe unde zburdă,

înaintând în vibraţia cozii, crapii strălucitori, închişi la culoare.

Dar prea îmbătate de vântul tăios de septembrie, gândurile şi imaginile de dragoste riscă să se vlăguiască şi să se prăbuşească, lipsite de viaţă, dintr-o neaşteptată slăbiciune a inimii. Atunci Vincenzo îşi simte pe umeri vârsta, poate chiar urmărind pe lac o barcă în care Adriana se răsfaţă alături de tânărul Ferdinando, sosit la Mantova cu două zile în urmă şi vrăjit fără leac de cântăreaţă. Vincenzo o fi fost gelos pe fiul său, el, care o iubeşte într-atât pe Adriana încât nu vrea să îngăduie nici despărţirea de câteva zile când va trebui să plece la Milano, unde guvernatorul spaniol o solicită cu atâta insistenţă în scrisori dese, invitând-o de urgenţă „cât mai e pe masă mâncare caldă”? Poate că Vincenzo nu-i gelos: cunoaşte puterea prestigiului său ducal asupra finei ambiţioase ca ea; dar poate că în acel moment, scăzându-i efervescenţa vitală, privind în jur pentru a căuta ceva care să-i desfete ochii şi să-i amăgească simţurile, se simte încolţit de indiferenţa lucrurilor, iar pulsul îi zvâcneşte iute, şi simte teama, mereu mai adâncă, a singurătăţii.

De-ar cunoaşte măcar această consolare a oamenilor, munca, prin care căutăm să învingem timpul, amăgindu-l cu cuvinte şi cifre. În schimb cea mai mare parte a treburilor publice şi, desigur, toate cele privitoare la conducerea internă, Vincenzo le lasă în grija soţiei, a cărei participare, ba chiar şi preşedinţia Consiliului de stat era invidiată de nora ei, Margherita, continuu, cu o feroce fervoare, Prudenţa şi valoarea acestei Medici sunt atât de temeinic dovedite, încât nu există ambasador să n-o recunoască, încântat; vom admira eleganţa feminină a Leonorei, observând că, fiind aproape stăpână unică a Mantovei, ea nu o afirma şi nici nu permitea altora s-o afirme, ci continua să dăruiască cu generozitate sfaturi şi sprijin, cu aerul de a o face cu discreţie; nu din timiditate, nici din dispreţ, ci dintr-un sentiment al libertăţii intime pe care a învăţat să-l folosească din ce în ce mai rafinat, ori de câte ori o măsură, o negociere, un tratat se rezolva pl

într-o concluzie logică.

Vom arăta mai jos că aparenta regenţă a Leonorei nu însemna că mintea lui Vincenzo se întunecase: dimpotrivă, ea se clarificase; dar ce folos dacă acumulările de experienţă nu mai sunt legate de siguranţa unui viitor încă în germene? Viitorul e întunecat de neliniştea atâtor deziluzii suferite; şi se înţelege că trecerea timpului face ca orice înfrângere să fie mai dureroasă, tocmai pentru că situează cauzele şi efectele într-o perspectivă mai obiectivă. Acum, hotărât să termine odată cu puterea misterioasă a casei de Austria, chiar cu riscul de a răsturna Europa, Henric al IV-lea al Franţei se ridică împotriva Habsburgilor, iar Italia e inclusă în planurile sale ca teritoriu ce trebuie eliberat de sub hegemonia spaniolă: pentru cel ce are curajul de a lua spada în mină, asta ar putea fi o ocazie unică de extindere a propriilor graniţe. Dar dacă acestea sunt simţămintele lui Carlo Emanuele de Savoia, hotărât să pornească la luptă ca să-i atace pe

spanioli în Lombardia, la un semn al regelui Franţei, Vincenzo, deşi e solicitat, nu reuşeşte să găsească în el forţa de a lua o hotărâre; ezită –, de altfel şi Chieppio al său ezită, şi până şi Veneţia, deşi e duşmana casei de Habsburg. Se ştie că la Milano, contele de Fuentes, teribilul bătrân, întărea posesiunile şi fortăreţele, înrola trupe, evita să se lase surprins nepregătit; şi, contaminate de o blestemată prudenţă, toate statele italiene nu sunt oare obişnuite de peste un secol să suporte samavolniciile unui străin? între imp, în satul Brozolo din Val di Susa, marele conetabil francez, Lesdigueies, concretiza acordurile dintre regele său şi Carlo Emanuele, printr-un dublu tratat de alianţă, defensivă şi ofensivă: în timp ce Franţa avea să atace din nord, Piemontul avea să atace Spania la graniţa milaneză; 15.000 de soldaţi francezi, comandaţi de Lesdigueres aveau să sprijine această acţiune, pornind direct spre Milano. Ducelui de Savoia nu-i venea să creadă că va putea în sfârşit să scoată strigătul său de război: *„nune pugnandum est”* – a sosit momentul luptei.

Vincenzo nu fusese chemat la Brozolo şi poate că nici n-ar fi vrut să se ducă, dar puţinele lucruri pe care şi el le transmisese probabil lui Henric al IV-lea, atât cât să nu se compromită, fuseseră auzite de cineva; şi de cine altul dacă nu de Ranuccio Farnese care, credincios firii sale insidioase, denunţa din Parma regelui Spaniei tratatul dintre Carlo Emanuele şi Franţa? Deşi nu avea împotriva lui Vincenzo probe de trădare, putea folosi ca argumente neîndoielnice simpatiile franceze ale ducelui; de asemenea înrudirea dintre Franţa şi Savoia, ca şi numele reginei. Maria, dat şi nepoatei sale nou născute. Dar se vedea clar că destinul Italiei era supus sufocantei fatalităţi a inerţiei: la abia o lună de la întâlnirea de la Brozolo, Henric cădea ucis de pumnalul lui Ravaillac. Coaliţia antispaniolă se destrăma, regina regentă a Franţei, Maria de' Medici, adversară, ca şi întreaga ei familie, casei de Savoia, începe o politică de apropiere de Spania; Carlo Emanuele rămâne descoperit în faţa ameninţărilor contelui de Fuentes, hotărât să dea o lecţie care să-i taie aripile şi lui şi tuturor italienilor care ar fi putut hrăni gândul, fie şi platonic, de independenţă. Pregătit, Carlo Emanuele de Savoia aştepta înarmat la graniţă fără a renunţa nici chiar pentru o clipă la spiritul său războinic, ba chiar lansând împotriva guvernatorului spaniol celebra satiră într-un dialect semiveneţian:

Havemo el sangue zentil et no vilan.

Credemo în Dio, e şi, semo cristiani mă sopra tntto boni italiani[10]

Apoi contele de Fuentes muri, Carlo Emanuele îşi schimbă repede obiectivul, se hotărî să ceară iertare la Madrid şi, stăpânit din nou de vechea idee a cuceririi Genevei, cere sprijinul fostei duşmane, Spania, împotriva Franţei; nereuşindu-i nici acest plan din cauza alianţei franco-spaniole încheiate în acea perioadă de Maria de' Medici, se reîntoai se la proiectul de creare a unei ligi italiene, şi începu să ducă tratative pentru căsătoria

10 **Sîntcm de sînge nobil şi nu grosolan Credem în Dumnezeu, sântem creştini Dar în primul rînd buni italieni.**

principelui moştenitor Vittorio Amedeo cu fiica Marelui Duce Ferdinando, de' Medici, găsind în fiece zi o nouă idee pentru care să lupte.

La Mantova, periculoasa luptă politică a ducelui de Savoia era urmărită, cei mai atenţi începând să se îndoiască de faptul că realizarea căsătoriei dintre Francesco şi Margherita garanta cu adevărat familiei Gonzaga stăpânirea ducatului Monferrato, în faţa poftelor turbulentului său vecin. Prima pusă în gardă începea să fie Margherita, iar Vincenzo îşi avertiza fiul, în timpul unei călătorii a soţilor la Torino, să nu se lase înşelat de socrul său, care „cu cât se arăta mai preocupat de amuzamentele carnavalului, amăgind oamenii, cu atât mai serios se pregătea şi punea la cale în capul său planuri mai mari". Încât el să sesizeze fondul şi nu aparenţa faptelor la aceşti oameni care una fac şi alta se prefac a face; şi astfel nu va fi luat niciodată, prin surprindere; iar hotărârile lui să fie prudente şi cât mai bine cugetate.

Aceste cuvinte par a reflecta aplombul unui spirit înţelept, căruia îi stă bine să-i înveţe pe alţii. Cei ce ar dori să reducă asemenea caractere la o definiţie, nu ar mai înţelege nimic din firea lui Vincenzo, văzând cât de compatibil era rolul de tată temperat cu voluptatea dezlănţuită care îl trimisese în Perú pe Evangelista Marcobruno, în căutarea leacului miraculos care să-i asigure freneticele bucurii carnale. Dar Vincenzo e un exemplu al felului în care adevăratul caracter al unui individ este compus dintr-un amestec de elemente opuse şi aparent de neîmpăcat, el rămânând cu toate acestea natural în orice manifestare, chiar şi în cele false, credincios propriilor instincte fizice şi morale. Şi tot din instinct, ca o ultimă dovadă de credinţă faţă de vechile gânduri de glorie, găseşte Vincenzo forţa de a se imagina pe un tron, tronul Albaniei/cel visat cândva de Carlo Emanuele I.

Albanezul care se prosternase la picioarele lui Vincenzo cu veneraţia cuvenită unui suveran, era uşor de recunoscut drept un abil intrigant şi linguşitor de mare

clasă; dar nici cel mai bun cunoscător nu şi-ar fi putut da seama când anume începea să vorbească fals; venea din partea patriarhului Serbiei şi a celor mai de seamă seniori albanezi – dintre care şi un mare comandant, contele Vuio, sosi la Mantova părând că întăreşte propunerile – şi a unor însemnaţi căpitani, cerând cu toţii intervenţia unui prinţ curajos care să-i ajute cu bani, arme şi trupe împotriva iminentei dominaţii turceşti. De astă dată negocierile au fost conduse nu de Chieppio, ci de Iberti, care le cântări şi porni la formularea pactelor. În octombrie 1610, Albania urma să se răscoale, Vincenzo avea să acosteze pe ţărmul răsăritean al Adriaticii cu o airnată de 10.000 de oameni, conducătorii Albaniei aveau să-l recunoască drept rege şi, sub noul monarh, urmau să se ridice împotriva turcilor în cadrul unei extinse acţiuni comune.

În teorie, lucrurile păreau că ar decurge firesc; dar inconsistenţa lor, dacă nu conţinutul iluzoriu, era atât de evidentă, încât în octombrie nu se mişcă nimeni; Vincenzo o sărbătorea pe Adriana din vilă în vilă, şi aproape că nu se mai gândea la acţiunea din Levant, când alţi albanezi sosiră la curte, solicitându-l. Tot mereu repetate, argumentele lor păreau concrete, iar Vincenzo, într-un moment de bună dispoziţie, se lăsă convins, ordonând să se cerceteze posibilităţile de a se realiza acţiunea& a plece deci doi mesageri, Ippolito Dentelli şi Lorenzo Barzo, împreună cu căpitanul Marcello Resti, pentru a parlamenta cu conducătorii albanezi; să viziteze ţara, să discute cu personajele importante şi să se întoarcă cu scrisori de angajare a acestora şi cu relatări amănunţite.

Relatările le avem (cândva autoarea le va publica în întregime) şi ele sunt surprinzătoare povestiri aventuroase. Mantovanii au plecat împreună cu Resti, la 14 noiembrie; la 19 s-au îmbarcat la Rimini, la 20 erau la Fiume şi aici, aşteptând croitorii să le croiască veşminte după moda orientală, au avut primele contacte cu şefii albanezi rebeli. Trebuie să spunem că, imediat, încă din primel e rânduri ale relatărilor lor, indiferent de ceea ce avea să se întâmple călătorilor noştri în cursul întâlnirilor

şi al discuţiilor lor, se simte falsitatea acordurilor; oamenii îşi făceau semne în spatele lor – şi vezi asta nu din priviri, ci din discretele coborâri de pleoape. Degeaba are Ippolito Dentelli o valiză mare plină cu inele, cercei de aur, pietre scumpe, pahare de argint aurit şi cizelat, şi degeaba şi-a schimbat» numele în cel de Prospero Sogari, şi se dă drept bijutier în drum spre Ierusalim, pentru afaceri: cui, şi la ce servesc aceste viclenii ingenue? Ele par tot atâtea diletantisme în comparaţie cu rafinatul profesionalism al minciunii pe care-l cultivă partenerii lor.

Nu că maniovanii nu presimţeau că au fost înşelaţi: de exemplu, pe un oarecare căpitan Giovanni Renesi, sau Resnevich, l-au judecat pentru ceea ce era, adică un impostor, iar albanezii au aprobat, fiind mult prea vicleni pentru a-l salva pe unul de-al lor care greşise lăsându-se descoperit. Dar ai noştri, oameni logici, nu înţelegeau de ce au fost invitaţi într-o călătorie din moment ce puternicul partid care trebuia să-l proclame rege pe ducele de Mantova nu există. Nici nouă, acum, chiar şi după examinarea documentelor, nu ne este clar ce doreau aceşti albanezi de la Vincenzo Gonzaga. Urmăreau ei ceva, dar ce anume? Ajutor în bani, în arme şi oameni, poate, iar coroana pe care o ofereau nu era decât un titlu fără greutate, în situaţia deplorabilă în care se aflau, risipiţi în grupări armate – mobile, improvizate şi rătăcitoare, siliţi să-şi apere viaţa cu spada în mină.

Alaun iată-ne ia Fiume, la han, împreună cu un căpitan, Marino, alungat din Ragusa, principalul intermediar dintre albanezi şi mantovani, cu căpitanul Marcello Resti, şi cu ceilalţi mantovani: asistăm la defilarea unor oameni ciudaţi: Tema Milciche, Nicola Bascovici, cărora li se dă a înţelege că ei sunt trimişi ai regelui Spaniei, prin discursuri întortocheate care, tot încercând să fie prudente, devin până la urmă vagi şi nesemnificative. Apare căpitanul Iovan Vulatconici, cu faţa invadată de barbă şi mustăţi negre, în mijlocul unui grup de *uscocchi*[11] bărboşi, înarmaţi; apoi, între patru ochi,

11 *Uscocchi:* **piraţi sîrbo-croaţi care în secolul al XVI-lea prădau coasta**

acesta se dovedeşte gata de a-l servi pe cel ce plăteşte mai bine. Pentru el, Dentelli îşi deschide valiza de bijutier şi îi oferă încă un inel preţios ca să-l dea soţiei; căpitanul primeşte, se hotărăşte să plece călare în sud, în timp ce italienii vor parcurge acelaşi drum pe mare, îndreptându-se spre episcopul de Ragusa.

Au pornit-o pe un mistral plăcut, într-o dimineaţă răcoroasă, pe o mare uşor ondulată, l-au găsit la Slano pe episcop care i-a rugat să trimită scrisori tuturor prietenilor, să strângă oameni, să treacă la acţiune; iată-i intrând în Ragusa, pe atunci o mică republică independentă, unde sosirea lor a provocat atâta tulburare, încât micul senat a decretat să fie goniţi ca suspecţi. Plecară de acolo, şi se ascunseră care încotro. Dentelli, retras în insula Curzola, împreună cu Barzo, se plictiseşte aşteptând ca între timp complicii săi să-i înlesnească noi convorbiri; şi aici se întâmplă să întâlnească pe un tânăr slav, priceput în limbile orientale, un mândru şi pitoresc personaj, bun pentru a fi condus la duce ca viitor interpret.

Entuziast, mantovanul îl angajează fără a şti că tânărul are o întreagă poveste: era un sclav fugit de la un stăpân turc, care, pentru a se despăgubi de pierderea lui, prădase o navă din Ragusa făgăduind că va înapoia prada numai după Ce-l va regăsi pe fugar; se înţelege că cei din Ragusa doreau să-l prindă, iar tânărul se ferea de ei. apărându-se la Curzola sub protecţia guvernatorului insulei. Dentelli acţionă deschis în ceea ce-l privea; dar la un moment dat, tânărul l-a suspectat că-i întinde o cursă, vrând să-l trimită la Ragusa ca să-l dea pe mina justiţiei, şi atunci, la rândul său, tânărul l-a denunţat conducerii insulei ca suspect, a făcut să fie prins şi închis, în timp ce Barzo abia a apucat să se ascundă în vegetaţia înaltă de pe plajă, unde după două zile de emoţii a fost găsit de tovarăşul său eliberat, şi condus la mal de paznicii insulei, cu condiţia de a pleca imediat.

Goniţi din Ragusa şi Curzola, înconjuraţi de spioni şi de persoane suspecte, mantovanii noştri nu se pierd totuşi

---

Adriaticei.

cu firea: discută la Slano cu contele Ştefan Vulatconici, un bărbat înalt şi uscăţiv, cu barba blondă şi ochi albaştri, care, luând scrisoarea lui Vincenzo adresată lui, o sărută şi şi-o puse pe creştet, în semn de mare veneraţie: este clipa de deschidere a valizei cu bijuterii pentru împărţirea pocalelor de argint aurit din care beau cu toţii şi închină în onoarea viitorului rege, în isonul rugăciunilor cântate pe nas de un călugăr aflat acolo; înţelegerea e întărită prin împărţirea de inele şi cercei şi, în sfârşit, încep discuţiile.

După multe complimente, contele Ştefan întreabă de ce nu a fost prezent Vincenzo în octombrie când albanezii, conform înţelegerii, s-au răsculat? Se prefăcea, vicleanul, că deplânge absenţa ducelui de Mantova, insinuând că tocmai acest fapt dusese la eşuarea răscoalei; la obiecţia justă a lui Dentelli anume că înainte de a se face o mişcare atât de importantă ei ar fi trebuit să anunţe Mantova, contele schimbă repede vorba. Ajunseră la momentul prezent: Dentelli şi Barzo plecaseră cu însărcinarea de a vizita ţara în numele suveranului lor, de a observa locurile, de a studia oraşele, de a sta de vorbă cu oamenii din popor, de a încheia acorduri cu patriarhul Serbiei şi eu alţi conducători albanezi. Dar cum a venit vorba să plece în Albania, contele Ştefan s-a opus: voiau oare să fie ucişi? Să-i fie date lui scrisorile, şi el avea să se ocupe să ajungă la destinaţie, îngrijindu-se şi de sosirea răspunsurilor.

În acelaşi fel decurgeau şi discuţiile purtate cu alt şef, contele Vuio, care fusese la Mantova şi căruia, la amintiroa frumuseţii casei, a lumii de acolo, a fericirii italienilor, îi sclipeau ochii negri şi bulbucaţi, sub coama de păr pe care-l lăsase lung până la umeri cu ocazia unui jurământ de răzbunare, după ce-i fusese omorât un frate. Valiza cu bijuterii se uşura, mantovanii nu ajunseseră la nicio concluzie, rămânerea pe coasta dalmată devenea periculoasă, nu se auzea vorbindu-se decât de turci care-i tăiau pe creştini în bucăţi, sau care erau tăiaţi în bucăţi de creştini. Fiindu-le închise graniţele Albaniei, zilele treceau între alarme şi suspiciuni, mantovanii erau mereu pe punctul de a fugi şi de a se ascunde, trebuiau să schimbe

locul de întâlnire de la un sat la altul, se deplasau într-un neliniştit convoi de figuri neîncrezătoare; şi în acea blestemată încurcătură, Ippolito Dentelli şi Lorenzo Barzo se orientau cu bun simţ, dar fideli, deşi ştiau că ar fi trebuit să urmeze curentul. Începea luna mai când, după ce s-au primit scrisori de la toţi seniorii albanezi, de la patriarhul Serbiei, de la Voievodul Gardan, s-au hotărât, cu această slabă izbândă, să se întoarcă acasă. S-au dovedit inutile truda şi cheltuielile făcute, după cum inutilă a fost şi cumpărarea din Olanda a unei corăbii mici, destinate expediţiei albaneze, sechestrată apoi în Mediterana de marina papală, care o suspectase a fi navă de corsari. Iberti, după citirea scrisorilor albaneze, după separarea conţinutului real de aparenţele formale, şi după ascultarea relatărilor, raportă ducelui. Se luă hotărârea să se mai reflecteze: şi în curând toate au trecut în rafturile ordonate ale arhivei.

În timp ce trimişii mantovani navigau în recunoaştere pe coasta dalmată pentru a pregăti un regat seniorului lor, se năştea moştenitorul dinastiei, numit Ludovico, în semn de omagiu pentru micul rege al Franţei, Ludovic al XIII-lea; descendenţa directă a familiei Gonzaga părea acum asigurată. Margherita de Savoia vedea înaintea ei o îndelungată epocă în care avea să fie principesă consoartă şi mamă şi, mai mult ca oricând, viaţa i se părea o pradă bună de înhăţat iute; primea, ca şi cum i s-ar fi: cuvenit de drept, toate atenţiile, darurile şi favorurile pe care Vincenzo era bucuros să i le facă, numai să rămână departe de Mantova; manevrată afectuos de voinţa ducelui, imediat după naşterea micului prinţ, plecă în vilegiatură la Goito, aşteptând să reia drumul spre Monferrato; între timp, lunga şi răbdătoarea cale urmată de Leonora născută în familia Medici, atinge ultimul ţărm.

Acum Leonora a ajuns la un asemenea echilibru şi pricepere în cele omeneşti (înţelepciunea ei are ceva din soliditatea geometriei, aproape exprimabilă cifric), încât pentru a se realiza în întregime nu-i mai rămânea altceva decât încercarea morţii. Încercarea bolii o trecuse biruind

două crize, cea din 1607 şi cea mai gravă, din ianuarie 1611 când, văzându-şi fiul, pe Francesco, care sosise din Casale, ea înţelesese că trebuia să se pregătească pentru momentul suprem. Dar ce uimire, o uimire aproape ironică, să constate că era gata pregătită. Leonora, de îndată ce se simte mai bine, zâmbeşte îşi reia tonul ei ironic şi subtil de florentină, îşi reia şi obiceiul florentin de a-şi arăta curiozitatea faţă de lume şi de fapte, ceea ce ascute atât de mult privirea bătrânelor doamne întâlnite în palatul de pe via Tornabuoni.

Să plece Vincenzo la Madno, pe lac, şi Adriana cu el! Când cântăreaţa se întoarce, Leonora o primeşte lângă ea cu bunăvoinţă detaşată; îi era de-ai uns s-o privească pentru a vedea la ea vechile semne binecunoscute, pentru a o descifra în adâncime, a o dezvălui. Tocmai această capacitate de a înţelege fără limite, acest mod de a nu mai găsi necunoscute în lumea sentimentelor, lume redusă la o delicată, dar cognoscibilă mecanică a cauzelor şi a efectelor, ar fi fost pedeapsa prea marii înţelepciuni a Leonorei, dacă vechea căldură a dragostei pe care soţul ei i-o trezise de la început nu ar fi salvat-o de la o resemnare inumană. Pentru Vincenzo ea poartă şi acum pe buze şi în condei, deşi sobre, fraze de dragoste: „Mantova e un deşert, iar eu sunt cu totul înstrăinată din cauza plecării Alteţei Voastrev îi scrie în 1608. Nu are certitudinea lui decât în prezenţa fizică: dar şi acesta e un mod de a crede în bărbat, pentru a rezista tentaţiei de a disocia în propria-ţi minte lumea masculină de cea feminină, tentaţie pe care orice femeie inteligentă ştie că trebuie s-o respingă, pentru a nu seca în ea izvoarele caritătţii şi cele milei, cele două surse tainice care alimentează rădăcinile vieţii umane.

Simţind aproape cu o adulmecare de câine credincios prezenţa soţului, Leonora îşi găseşte în ultima parte a vieţii echilibrul unui sentiment duios, care o compensează de atâtea dezgusturi: poate lega grija şi dragostea faţă de copii de tatăl lor; Margherita e departe şi totuşi mereu prezentă pentru mama ei; mica Leonora, cu căpşorul numai bucle, atât de drăgălaşă de-ţi vine s-o împodobeşti

cu pietre preţioase şi flori, ca în portretul făcut de Pourbus; iubitul Francesco, împrăştiatul Vincenzo şi cardinalul Ferdinando, în care mama descoperă din ce în ce mai mult o personalitate vie deşi rebelă, mult prea accesibilă exaltărilor şi supliciilor minţii speculative. Dar nici dragostea faţă de copii nu poate opri moartea unei mame: şi e bine aşa – pare că spune Leonora în ziua în care se pleacă, acceptându-şi propria-i sentinţă. Un puternic atac al bolii.
0 agravare subită şi Leonora moare în Cavriana, în noaptea de sărbătoarea Sfintei Fecioare, 3 decembrie 1611.

Şi astfel Vincenzo, după 27 de ani de căsătorie, rămâne singur: este rândul lui să pronunţe cuvântul cu iz de violetă veştedă: „văduv”. Suferă, desigur; şi nu noi, care cunoaştem pe ce căi negândite se poate întortochea şi cuibări în inimi durerea, vom fi miraţi dacă la abia o lună după moartea Leonorei, Vincenzo a plecat în vilegiatura sa preferată la Mademo, pe lacul Garda, şi a chemat-o acolo pe Adriana şi pe ai săi, binevoind să stea la masă cu tot tribul napolitan, închinând vesel în sunetele muzicii, al râsetelor şi cântecelor. Ceea ce nimeni nu ştie este că tocmai la Mademo, Vincenzo îl găzduieşte într-o cameră izolată pe confesorul său şi petrece o oră pe zi împreună cu el în discuţii şi lecturi cucernice. Acest suflet care bate la toate porţile dragostei, ale voluptăţii, ale religiei, ale artei, ale magiei (o legiune de alchimişti creşte zi de zi la Te), pare un adevărat suflet prizonier, aproape înspăimântat că i se va hotărî numai una dintre porţi, şi
1 se vor închide pentru totdeauna celelalte; iar noi simţim că zâmbetul lui Vincenzo, născut la graniţa unei singurătăţi neacceptate, este sfâşiat de disperare.

Să credem în existenţa noastră corporală, dacă tot o avem, îşi spune Vincenzo. Şi iată-l comandând balete şi comedii (Chiabrera trebuie să trimită la 17 octombrie o comedie *Eosalba),* iat-o pe Adriana ridicată la titlul de baroană, cu o moşie ca dotă nobiliară, Pianccrreto în Monferrato. Două luni mai târziu, Adriana naşte o fetiţă;

dacă s-ar numi Leonora, ca omagiu adus veneratei amintiri a ducesei? propune cântăreaţa cu accente armonios patetice. Nu re surprinde s-o aflăm pe noua baroană cu soţul şi cu nou-născuta care trebuia botezată, în apartamentul ducal, probabil, în camera *„Poate că da, poate că nu”,* sub semnul labirintului: naş îi e Vincenzo, iar naşă, marchiza de Grana; Agnese însăşi, chiar ea.

Rolul dramatic pe care-l ia acum Agnese în povestirea noastră s-a desăvârşit de-a lungul anilor. Femeie mult iubită şi favorită, apoi, mai puţin iubită, dar totuşi favorită, într-un timp îi apusese steaua: într-atât, încât în zilele ei cele mai negre. În jurul anului 1604, Lecncra încercase o mică şi perfidă răzbunare împotriva ei, trimiţând să i se ceară o Madonă de Andrea del Sarto – poate vreun dar de la Vincenzo – la care Agnese spunea că se roagă zilnic cu lacrimi şi suspine. Dar şi atunci Agnese îşi putuse permite să refuze să-i dea tabloul ducesei; aceasta a fost una din rarele dăţi când Leonora a fost văzuia cu chipul descompus de mânie, înfrântă încă o dată, tocmai când îşi credea adversară dezarmată.

Totdeauna frumoasă şi atrăgătoare printr-o graţie nobilă şi e conversaţie plină de vervă, Agnese strângea în palatul ei prieteni şi curteni dintre persoanele cele mai intime ale ducelui, cum erau marchizii Giulio Cesare Malaspina şi Vincenzo Guerrieri; continuă probabil să primească poeţi şi gentilomi literaţi datorită acelei educaţii intelectuale care o făcuseră să corespondeze cu Guarini şi Muzio Manfredi şi care-i transforma saloanele în curţi de elocinţă artistic-amoroasă. Scriau versuri de laudă pentru ea un poet din Brescia, Agaccio şi un poet din Casale, Navazzotti (Navazzotti, alegând-o ca pe o busolă pe corabia pe care naviga pierdut printre vreo sută de femei frumoase, invocă:

siami sereno clei *la fronte; îl ciglio în: gli occhi duc stelle; îl riso un sole dolce aura îl jiato e calamita îl pelto.*1

Încheindu-şi palida terţină cu accent de realism avid). Agnese e un exemplu de pitoresc feminin şi dacă mare parte din înţelepciunea ei deriva din şcoala din Colorno,

asimilată cu exuberantele: învăţăminte ale contesei de Sala, îi aparţinea în exclusivitate felul în care trecea de la plâns la râs şi din nou la plâns, cu aerul misterios al unei firi cu bogate resurse sufleteşti. Ceea ce era mai surprinzător la ea nu era capacitatea de a se ruga, de a plânge şi de a zâmbi, rămânând mereu în lumea sentimentelor adevărate, cât mai ales faptul că ştia să peroreze în rugăciunile ei, în lacrimile şi în zâmbetele ei, cu o vibraţie uneori întreruptă, alteori prelungită sau doar armonios emoţionantă, ceea ce împrumuta cuvintelor ei intensa calitate a creativităţii. Totul era creat din nou prin Agnese, sentimentele erau sincere, pasiunile în momentul lor de suculent apogeu, durerea avea rezonanţa cea mai puternică, ambiţia devenea eroism, rivalitatea emulaţie: până şi sfatul politic pe care-l putea dă ea era sclipitor.

Tocmai această magnifică fosforescenţă îi plăcuse atât de mult lui Vincenzo, păstrându-i-l fidel timp de mai mulţi ani, chiar dacă necredincios faptic faţă de dragostea Agnesei; apoi marea-i dragoste se rătăcise; dar mai târziu, dându-şi seama cât de mult îi lipsea Agnese, se întoarse la ea ca un prieten, ba chiar ca un prieten pătimaş, în stilul său cavaleresc. Astfel că atunci când n-o vedea la serbările de la curte se ducea s-o caute în palatul ei împodobit, şi-i cerea, fără multă cugetare, să-l ajute să gândească bine despre el însuşi: poate că se prezenta în faţa ei ca propria-i copie ce se nega, consumat de senzaţii.

Un cer senin să-mi fie fruntea; geana un curcubeu: ochii două stele, râsui un soare suflarea-ţi caldă şi pieptul magnet.

plin de clanuri arzătoare şi asperităţi, ştiind că acea să se întoarcă de acolo domolit, cu toate ascuţişurile netezite de binefăcătoarea miere feminină.

În ce fel a consimţit Agnese să joace rolul de prietenă şi în ce împrejurări, nu ştim; dar dacă ştim că se mulţumea cu acest rol, ba chiar se lăuda cu el, trebuie să admitem că şi pentru ea epoca de dragoste şi de suferinţe pe care i le rezervase Vincenzo era acum încheiată; prietenia ce-i rămăsese era pe placul ambiţiei ei, urmărea prestigiul,

slujea pasiunii ei materne, permiţându-i să-i amintească adesea lui Gonzaga de fiii săi, nu numai de Silvio care trăia la curte şi pentru care Vincenzo cerea un loc în consiliul cavalerilor de Rodos, dar şi de Francesco, (moştenitorul marchezatului de Grana, avansat acum la gradul de favorit. Era ceva mai mult decât atât: privind chipul bărbatului cândva mult iubit, ea putea acum să-l salute şi aproape să-l dezmierde cu un sentiment de indulgentă bunăvoinţă; astfel reţinută, imaginea trecutului pierdea orice urmă de venin, era în acelaşi timp prezenţă şi amintire; împăca o veche obişnuinţa a sentimentului cu o fervoare de amplificare, reevoca proaspătul şi îndrăzneţul curent al senzaţiilor din negura timpului îndepărtat şi servea astfel o dragoste nouă, născută acum, oferindu-i şi sugerându-i aluzii în vechi regăsiri; de altfel e adevărat că dragostea din trecut, chiar şi după ce au încetat relaţiile dintre îndrăgostiţi, continuă să existe în forul interior, făcând parte din dragostea prezentă: a afirma că am uitat-o este mai mult decât o născocire; este o neînţelegere a vieţii noastre secrete.

Fie că a trăit sau nu multe experienţe după văduvia ei şi după epocile tumultuoase ale declinului iubirii lui Vincenzo, cert este că Agnese ducea o viaţă de mare doamnă liberă, retrasă, onorabilă şi corectă: îi sunt prieteni fiii lui Vincenzio Francesco, cardinalul Ferdinando, tânărul don Vincenzo, toţi legaţi de o sinceră afecţiune faţă de fiul ei, foarte atrăgătorul don Silvio. Îi este adresată până şi prietenia austeră a înaltei Doamne de Ferrara, care o primeşte în fortăreaţa ei de la Sant’ Orsola şi-i vorbeşte cu intimitatea unei persoane din familie, isteaţă, bigotă, conştientă de cită influenţă mai are asupra lui Vineenzo vocea drăgălaşei marchize. Agnese mai roluase şi o altă prietenie, după o oarecare pauză de indiferenţă, cea cu vechea ei maestră, Barbara de Sanseverino, contesă de Sala.

Aceste două femei cu mare experienţă – Agnese care ajunsese la 40 de ani şi Barbara care se apropia de 60 – ar fi putut scrie o substanţială poveste despre tainele

femeilor: paginile cele mai îndrăzneţe ar fi fost ale Barbarei; îndrăzneţe am spune până la sminteală. De douăzeci de ani, de când Ranuccio Farnese primise coroana ducală a Parmei, pe cerul contesei de Sala se dezlănţuise furtuna. Mult iubită de două generaţii de duci, Ottavio Farnese şi Alessandro Farnese, deprinsă să stăpânească cu uşurinţă bărbaţii de autoritate, orgolioasa contesă nu înţelesese nimic, încă de la început, din firea acelui băiat închis într-o întunecată gelozie de sine, nutrind gânduri chinuitoare, şi care-şi folosea inteligenţa ca pe un element dezagregant, în complicata alchimie a creierului său.

Unui asemenea om îi era de-ajuns să se apropie un moment de o femeie nechibzuită şi savuroasă, veselă şi glumeaţă cum era Barbara, pentru ca să i se încreţească pielea de aversiune, să-i fie chiar silă. Şi pentru a pune vârf nu mai era nevoie decât ca Sanseverina să continue să se arate atât de stăruitoare în prietenia sau chiar în parţialitatea ei faţă de Vincenzo Gonzaga, cultivând această veche relaţie prin întâlniri cu tainice şi licenţioase plăceri (să ne amintim de Maderno), cărora Vincenzo făcea să le urmeze dispoziţii de felul aceleia din 1592, prin care o scutea pe draga sa contesă de orice vamă şi taxe pentru pământurile aflate în posesia ei, pe teritoriul mantovan.

1592. Era vremea provocărilor la duel, între Mantova şi Parma, după incendiul arsenalului familiei Gonzaga; vremea bănuielilor obscure, a curselor întinse reciproc, a arestărilor de ucigaşi plătiţi, a bandelor misterioasă ce călăreau pe la graniţe, creând confuzii şi presimţiri neliniştitoare. Ranuccio îşi putea imagina (pentru el imaginaţia dezlănţuită în direcţia pesimismului ţinea loc de cunoaştere) felul în care vorbeau cei doi despre casa Farnese, tonul lor liber şi satiric, îşi imagina cum râsul şi vorbele de duh înfloreau pe buzele cărnoase ale contesei, primind ecou din gura caldă a lui Gonzaga. Un foc tulbure îi păta obrajii palizi; atunci îi apărea din nou imaginea surorii sale, Margherita, vechea sacrificată, şi în minte reîncepea să se clarifice istoria încă nerezolvată a atâtor

jigniri.

Trecuseră treizeci de ani de când îl rodea povestea aceea: şi conspiraseră parcă să o înăsprească nu numai cuvintele nechibzuite de provocare şi demonstraţiile de rivalitate, supărarea şi ranchiuna, ci şi întreaga viaţă a lui Vincenzo, naşterea fiilor săi, prosperitatea –, bogăţia, luxul său, până şi înţelepciunea soţiei sale, Leonora. Se poate spune că ori de câte ori casa lui Vincenzo cunoştea o mai mare prosperitate, sau când familia lui creştea, în Ranuccio se deschidea rana usturătoare a adolescenţei sale, rană cangrenată chiar; era adevărat faptul că cele două împăcări, din 1595 şi din 1597, fuseseră numai cuvinte goale, încât în documente putem găsi an de an dovezi ce atestă continua duşmănie dintre Mantova şi Parma, revenită monotonă în cele din urmă, ca o idee fixă. S-ar fi putut crede că, diluându-se astfel, în timp, până şi duşmănia şi-ar pierde puterea şi ar slăbi; dar dacă asta ar fi putut să i se întâmple lui Vincenzo prin felul său de a fi, adică de a uita lucrurile triste păstrându-le numai pe cele vesele, mintea agitată a lui Farnese era animată de gânduri de răzbunare.

Un asemenea gând îi dădea un fior, recea şi inteligenta fericire a reptilei care descoperă punctul vulnerabil al prăzii sale. Gândindu-se la Vincenzo şi închipuindu-şi-l lângă contesa de Sala, i-a apărat probabil în minte, ca într-o viziune scenică, acel Colorno, repetată sărbătoare senzuală a lui Gonzaga şi a Barbarei: Colorno, pământul gras şi bogat al familiei Sanseverino. Văzuse bine acea mare vilă – castelul, în mijlocul elegantelor grădini aflate în central unei splendide zone de culturi agricole, nu departe de Pad. Şi iată că el se simte principe, îşi recheamă în minte idei politice: nu era oare Colorno o poartă deschisă spre vecini, spre rivalii lui Gonzaga, în coasta ducatului farnesian? Şi nu ar fi fost oare o idee inteligentă pentru un conducător de stat aceea de a strânge sub propria-i jurisdicţie pământurile de la graniţă, atât de periculoase în mina feudalilor care puteau deveni rebeli?

Trecuse o bună bucată de vreme de când casa Farnese ducea politica de a reduce puterea feudalilor din ducat prin tot felul de spolieri şi asupriri, încercând să adune într-o singură mână cât mai multe moşii. Până şi marele general Alessandro nu ezitase să ordone confiscarea bunurilor casei Pallavicini, deşi o soră naturală de-a lui, Lavinia, intrase în familia aceea. Iar Ranuccio care vedea în persecuţie singurul fel satisfăcător de a-şi petrece timpul, urmaşe exemplul părintesc, acţionând asupra principilor din Borga Val di Toro şi asupra altor seniori mai mici. Faptul că moşia Colorno trebuia să reintre în posesia familiei Farnese era hotărât cine ştie de când: şi, imediat, de îndată ce ajunse duce, în 1593, el şi începuse să desfăşoare împotriva contesei Sanseverina un asediu continuu, insinuant, şi foarte lent.

Pe neaşteptate sosi din Parma la Colorno un căpitan cu ordinul ducelui de a i se da în primire locurile fortificate; poporul urma să i se adreseze lui pentru rezolvarea problemelor juridice şi a controverselor. Şi tot pe neaşteptate, stăpâna locului este lipsită de orice drept asupra supuşilor moşiei sale, servitorii ei sunt insultaţi de trimişii ducelui, o recrutare obligatorie îi ia cu forţa pe cetăţeni din casele lor. Ne întrebăm dacă Barbara a acceptat acest lucru; primele sale proteste îl lasă pe Ranuccio mut, ţinându-şi răsuflarea. Şi aceasta fiindcă el înţelege că ea are dreptate, se pune în situaţia ei, ba, mai mult, chiar o aprobă: şi tocmai acest lucru îl costă efortul cel mai mare, acela de a-şi depăşi propria-i înţelegere prin ură, de a se pedepsi, urând şi mai puternic; şi astfel, cei ce au dreptate sunt condamnaţi fără milă de ducele de Parma.

Hărţuiala dintre Farnese şi Sanseverina durează douăzeci de ani; lui Ranuccio, niciun mijloc nu i se pare neglijabil ca să-şi lovească adversară, nici chiar cel de a-i ridica împotrivă fiul, pe Girolamo Sanvitale, pentru ca acesta să-i pretindă Colorno, bazându-se pe investitura ducelui Ottavio. Lovitură pentru lovitură: Barbara găseşte un sprijin, se căsătoreşte cu Orazio Simonetta.

Un bărbat cinstit, un adevărat gentilom, *cavallerizzo*

maggiore la Curte (găsind mijlocul – aşa cum o declară – de a i se oferi ca răsplată, atât ca femeie cât şi ca nobilă); şi Ranuccio, care nu poate împiedica această căsătorie, trebuie să-i lase adversarei sale câte o pauză de respiraţie; dar, în timp ce lucrurile par a tinde spre pace, ne dăm seama de activitatea ascunsă a lui Farnese când îl vedem pe Orazio înstrăinat de propria sa familie. Dacă Barbara îi scrie fratelui soţului ei, juristul Ferrante Simonetta, cerându-i anumite documente necesare pentru a-şi dovedi drepturile proprii asupra moşiei Colorno, cumnatul o denunţă imediat, trimiţându-i lui Ranuccio scrisorile primite.

Ranuccio o ajută într-un proces împotriva Barbară până şi pe fiica acesteia, pe Barberina, căsătorită nefericit cu un burgund libertin, contele Perrenot, şi apoi separată de el, văduvă şi recăsătorită fără aprobarea mamei; într-un cuvânt, încearcă să o izoleze ca pe o inamică de toţi ai săi, o înconjoară de spioni, aţâţă protestele ţăranilor din Colorno care o acuză pe Barbara că-i asupreşte cu dările, face să i se intenteze un proces pentru o anumită protecţie acordată de ea unor oameni fugiţi din Parma şi, în sfârşit, sfătuit de vistiernicul său, Bartolomeo Riva, un om cu sânge rece şi de o promptă viclenie, o atacă direct, negând valabilitatea investiturii pentru Colorno, făcută de ducele Ottavio, folosindu-se de chiţibuşuri juridice, agăţându-se de faptul că nu se făcuse înregistrarea actelor, aducând ca argument o veche rebeliune a familiei Sanseverino, fapt prin care aceştia deveniseră, spunea el, nedemni pe vecie de această investitură. Acum toţi cei din familia Sanvitale, chiar şi fiul disident, se unesc cu Barbara, protestează şi ridică glasul: cel ce strigă mai tare şi rosteşte cuvinte aprinse de revoltă şi de ameninţare este nepotul contesei, Gianfrancesco Sanvitale, numit tânărul marchiz de Sala, sau pur şi simplu

II Marchesino.

II Marchesino ne duce din nou la Agnese, căci el e noua dragoste secretă a marchizei de Grana, acest băiat

de abia 20 de ani care-i spune Barbarei bunică, şi care a moştenit sângele fierbinte al contesei de Sala în amestec cu temperamentul sofisticat al familiei Sanvitale. Un tânăr foarte frumos; să ne închipuim un asemenea gen de om care i-a plăcut atât de mult lui Parmigianino, cu o frumuseţe obosită şi totuşi în deplinătatea ei, un tânăr care, copt acum pentru a ceda păcatului, pliveşte înăuntrul său şi se lasă ispitit cu o privire tulburată şi în acelaşi timp uimită; adăugând la acestea toanele impulsive ale familiei Sanseverino şi nervozitatea cerebrală a familiei Pio (mama lui era Benedetta Pio), îl putem vedea aşa cum era, neliniştit, focos, ca magnetizat de toate experienţele, împins de o poftă devoratoare şi o curiozitate capricioasă de a cunoaşte lucrurile pentru a le discerne sensul şi pentru a le interpreta în felul lui: nu pătrunzător, ci mai curând greşit. Legenda care circula pe seama lui spunea că la 14 ani îşi vânduse sufletul diavolului, semnând pactul cu propriul său sânge; dar satanismele lui Gianfrancesco aveau o natură mai confuză; în rest, ca spirit practic, valora mai mult decât se spunea, lucru ştiut de cei din familia lui şi de însuşi Ranuccio, care-l folosise pentru sarcini delicate de conducere.

Cât despre aventurile sale secrete, deşi fusese căsătorit de la 16 ani cu o femeie resemnată din familia Salviati, o nepoată a principelui della Mirandola, n-a existat dragoste să nu-l chinuiască; fără rezerve şi limite, se spunea chiar că nu o dată încercase s-o ducă în ispită pe propria-i mamă. Dar zvonul nu e demn de crezare deoarece provine de la un calomniator; era însă adevărat că II Marchesino se deda desfrâului cu o poftă devoratoare, în care putem recunoaşte dorinţa de a-şi anula impulsurile, asemenea cuiva care ar dori să-şi vindece sufletul prin simţuri. Ne putem întreba chiar dacă viciul cultivat astfel, cu această totală energie, ca un incendiu care purifică până la eliberare, nu se învecinează cu castitatea; dar nu îndrăznim să ducem atât de departe analiza aceasta. Faptul că se îndrăgostise de Agnese se datora poate furiei sale distrugătoare; cine nu ştie că

pentru o femeie trecută de 40 de ani, clipa dragostei poate fi oricând ultima, deschizându-se apoi drumul bătrâneţii şi al tăcerii? A

Iubi o (... emenca femeie înseamnă a o ucide cu adevărat, a-i, fura ultima suflare, cea mai patetică şi cea mai arzătoare, adevărata sevă a sufletului ei.

Ar fi zadarnic să i se ceară lui Agnese să ştie să reziste, şi totuşi această cursă în care cad femeile mult prea sentimentale când tinereţea le părăseşte, cu momeala unui chip trandafiriu, al unei carnaţii proaspete, a unor ochi pe care o strălucire de animal tânăr îi face să pară inocenţi, a unui trup neted, cu picioare frumoase, oricând gata de drum şi de fugă, este binecunoscută în istoria femeilor; şi măcar dacă cele mai inteligente, folosind oglinda ironiei, şi-ar datora lor însele o concluzie înţeleaptă (dacă inteligenţa ar servi la ceva). Agnese cedează; şi încă o dală Barbara are ocazia de a-şi manifesta indulgenţa plină de dragoste, se bucură de patima ei, o adaptează impetuozităţii nepotului, îşi elogiază prietena: „nicicând nu s-a văzut femeie mai plăcută", spune ea pe tonul unei Sapho care vorbeşte de Anattoria.

În vara anului 1G10, Agnese sosi la Colorno şi rămase aici, petrecând cu Barbara şi cu II Marchesino al ei zece zile luminoase, întru nimic îngrădite de prezenţa fiului şi a fiicei sale, Anna. Plecă după câteva zile; II Marche –, sirio, traversând Padul, o reîntâlneşte la Viadana. Îi dădea peste cap obiceiurile ei de femeie matură, îi răsturna timpul, pretindea zile întregi de amor, o stimula cu o patimă înflăcărată care se învecina cu desfrâul. Agnese nu se mai putea măsura cu îndrăcitul heruvim, acum când începuse să cedeze; era o dragoste istovitoare, poate nici măcar frumoasă, inegală, excitantă, chinuită; trebuia epuizată până la mistuire; şi Agnese cunoştea orele care aveau să urmeze, ştia că îşi va putea reveni, domolindu-şi din nou clocotul sângelui, refăcându-şi cu demnitate propria-i imagine răvăşită, dar nu şi distrusă de mina prădalnică a tânărului. Generozitatea şi

inteligenţa Agnesei consistau în faptul că ea măsura totul şi pe toţi nu din punctul de vedere a doi tineri amanţi oarecare, ci cu măsura unuia singur, şi anume a lui II Marchesino, ca şi cum pe ea însăşi s-ar fi lăsat deoparte, eclipsându-se din viitorul lui. Şi fără a înţelege frumuseţea scump plătită a unui sacrificiu atât de dureros, tânărul se lăsa în voia mărfurisirilor: n-ar mai fi găsit niciodată – şi el intuia asta – o altă femeie care să-l poată astfel urma, oferind totul iubirii; ochi, inimă, intelect.

Se întâmpla uneori că II Marchesino să fie plecat un timp, ocupat cu treburi de familie, în eternul proces pentru Colorno sau în alte procese pe care familia Sanvitale le avea în diverse locuri; şi atunci îi trimitea Agnesei mesaje, printr-un preot foarte credincios lui, un anume don Battista Gigli, un maniac căutător de comori, având totdeauna buzunarele pline de broşuri, de formule, desene şi cifre. Preotul călărea în trap de la Parma la Mantova: nefiindu-i de-ajuns aceasta, Agnese expedia curierul cu scrisori care, sosind la Parma sau la Sala, erau deschise de mama tânărului, Benedetta Pio, exasperată din cauza acestei iubiri cu totul nepotrivită a fiului său „Mai bitrână ca mine”, spunea ea despre Agnese – „blestemata asta de vrăjitoare mi l-a fermecat”. Se ducea la biserică să se roage; se bucura dacă în scrisori marchiza de Grana se lamenta, reproşându-i iubitului că nu-i trimite veşti mai des.

Nimeni nu ştia că sosirile şi plecările lui II Marchesino erau însemnate cu grijă, la fel şi zilele petrecute de Agnese la contesa de Sala şi ale lui *11 Marchesino la Viadana; nu era mişcare a personajelor noastre pe care spionii să n-o fi înregistrat şi transmis mai departe; din ardoarea lor prea vie, din nesocotinţele şi excesele lor, cineva avea să extragă un înspăimântător filtru de moarte.

Astfel s-a ajuns la fatalul an 1611, După dispariţia din 1610 a contelui de Fuentes, guvernator al Milanului, marele protector al Barbarei – cel care, nemulţumindu-se numai cu scrisorile în sprijinul ei adresate la Parma, îi

trimisese pe Sforza Brivio la Farnese cu un mesaj poruncitor, şi anume că dacă contesa de Sala avea să mai fie persecutată, se va vedea obligat s-o apere el – Ranuccio îşi dezlănţui şi mai cumplit diabolica lui voinţă de distrugere. Vistiernicul său, Riva, adunând agrúmentele false ale ducelui pentru confiscarea moşiei Colorno, procesul s-a desfăşurat la tribunalul din Piaccnza în timp ce un alt dosar era expediat puternicului colegiu al juriştilor padovani, pentru ca aceştia să-şi dea verdictul. Biroul avocaţilor din Padova îi mai dăduse o lecţie aspră lui Farnese, în urmă cu doi ani, când lansase o hotărâre împotriva lui şi în favoarea lui Alberto Scotti din Piacenza, pe care Ranuccio îl spoiiase de bunurile sale (în zadar i se făcuse aceluia dreptate, căci pumnalul lui Farnese îl urmărise până în Statele papale, ajungându-l lângă Ronciglione); ne putem gândi la acei jurişti ca la un grup de gentilomi, însă, adresându-se lor, Ranuccio le cerea în mod tacit o satisfacţie pentru jignirea adusă în urmă cu doi ani; anumiţi trimişi de ai săi acţionaseră în amănunt, foarte isteţ, trecând de la un avocat la altul, ajungând până la faimosul Marco Antonio Pellegrini, a cărui hotărâre părea întregii Italii poleită cu aur. Acest mare avocat era faimos prin chichiţe de jurisprudenţă: „ar face orice pentru bani”, spune clar un corespondent al ducelui de Parma; faptul că avea dreptate s-a văzut în curând, fiindcă, deşi în Colegiu se manifestase o mişcare în favoarea Barbarei, corupţia învinse, şi la 5 mai 1611 sentinţa era dată în favoarea ducelui de Parma, încredinţându-i-se dreptul asupra proprietăţii Colomo, cu treizeci şi trei de voturi pentru şi şaptesprezece contra.

Ranuccio învinse, şi cei şaptesprezece oameni cinstiţi care votaseră împotriva 1 ar intrând astfel în cohorta fantomelor care-i tulburau insomniile reci, nu avură nici măcar puterea de a o consola pe Barbara, care striga că vrea să se arunce pe fereastră, prea crunt lovită de durerea de a fi pierdut, împotriva oricărei dreptăţi, Colorno al ei, pământul ei şi al strămoşilor, patrimoniul amintirilor şi al mângâierii sale. Rănită, marea contesă

sângera: văzând-o, toţi prietenii se arătau de partea ei; nu era gentilom sau feudal dintre cei mai puternici care, prin situaţia ei, să nu se simtă atins de arma tiraniei. Tiranie, nedreptate, abuz, samavolnicie, erau cuvintele pe care şi le repetau prietenii contesei. Cine, câţi sunt aceştia, se întreba Ranuccio, strâns în menghina spaimei, la gândul urii atâtor oameni. Şi-i enumera: primii, cavaleri de la curtea lui, contele Pio Torelli, contele Giambattista Masi, contele Girolamo da Correggio, contele Teodora Scotti din Piacenza, cei mai mândri, cei mai bogaţi, cei mai nobili bărbaţi de pe pământurile lui. Îi simţea sosind înarmaţi împotriva-i, îl dominau, sfidându-l cu acuzaţii; şi-l cuprindea oroarea de a îi urmărit de vocile lor, îşi evoca fiorul celor mai rele zile ale sale, când – zicându-şi că se află sub puterea malignă a unor vrăji – îşi umpluse palatul cu preoţi experţi în exorcisme şi dăduse ordin să fie cercetaţi oamenii, femei şi bărbaţi, pe care-i socotea duşmani. Pentru el nu exista decât un mod de a reacţiona, cel de a judeca la rece; dar cum logica sa pornea de la date eronate, raţiunea întărea greşeala, multiplicând-o până la un lucid delir.

Şi unele prezenţe, aparent de mai mică importanţă, tulburau atmosfera din jurul lui Ranuccio, de parcă ar mai fi fost nevoie şi de aşa ceva: oameni care pentru propriile lor interese, înţelegând firea seniorului lor, în loc să-l liniştească, îi întunecau şi mai mult mintea, dar pe care el îi considera cei mai apropiaţi, singurii capabili de a-i fi alături în negrele sale meditaţii. Numele lor erau Bartolomeo Riva, vistiernicul, şi Filippo Piozasco, un piemontez care-şi începuse cariera ca judecător al celor acuzaţi de vrăjitorie, în 1592. Felul în care aceştia cultivaseră impresiile lui Farnese şi cum bănuiala era acum cuvânt de ordine la Parma, se vedea din unele efecte chiar înspăimântătoare. Era de-ajuns ca un servitor sau orice trimis după cumpărături din casa unei familii nobile să facă semn unui prieten vânător sau vânzător de prepeliţe, pentru ca un căpitan să-l ia în primire, să-l cerceteze şi să-l supună interogatoriilor. Chiar dacă era

recunoscut nevinovat, bietul om tot suferea exilarea din Parma, ca presupus răufăcător, în timp ce căpitanul primea 30 scuzi ca răsplată. Se ajunsese deci la o asemenea situaţie anormală; ducele! asplătea pe oricine îi sugera un motiv *ne* bănuială, indiferent dacă era falsă sau eronată. „Face din ţânţar armăsar”, spune un contemporan, şi o celebră satiră în legătură cu principii din vremea aceea îl arată pe Ranuccio închis într-o cameră, încercând să-şi ucidă umbra cu pumnalul.

Prăbuşirea casei Sanvitale începuse, şi deşi procesul pentru Colorno continua la Piacenza, sprijinit de energia Barbarei, fiul ei, Girolamo, se ducea la 1 iunie la abaţia din Fontevivo, să trateze o înţelegere cu ducele prin care i-ar fi cedat Colorno cu condiţia ca el să poată locui acolo, împreună cu mama lui, până la moarte. Girolamo vorbise în cuvinte supuse, dar cerea arbitrajul cardinalului Sforza, unul dintre cei mai credincioşi oameni ai contesei, dintre cei ce-i spuneau „mama”, devotaţi strălucitului şi voluptuosului său matriarhat. Cardinalul acceptă să fie intermediar, dar apoi, cufundat cu totul în viaţa-i amoroasă, scandaloasă, neglijă să se ocupe şi tărăgănă lucrurile, poate în mod intenţionat. În acest răstimp spionii îmbogăţeau zi de zi relatările despre II Marchesino, povesteau cum acesta întrecea măsura, rostind cuvinte împotriva nedreptăţilor lui Farnese, cum ardea de dorinţa de a se răzbuna şi cum clocotea de ură; şi Ranuccio, în subconştientul său, îi dădea dreptate, încât orice adaos la aceste relatări i se părea chiar prevestire de moarte. Într-o noapte, la abaţie, sări din somn îngheţat; îl visase pe II Marchesino cu spada în mână, gata să-l străpungă: o profeţie dezvăluită lui de Madonă, îşi spuse el, apoi povesti intimilor săi visul. Se poate imagina cum aceştia, cu Riva şi Piozasco în frunte, îi ţineau isonul şi erau atenţi la orice ocazie ivită. Din nenorocire, nebunia casei Sanvitale îi ajută.

Vărul lui II Marchesino era Alfonso Sanvitale, din ramura Fontanellato, un fel de rival al lui Gianfrancesco, prin temperamentul său nesocotit şi aiurelile din capul lui:

în rest, pasionat după magie, dar nu mai mult decât contemporanii săi, chiar dacă recurgea la vrăjitorie pentru a afla cine-i furase florile din grădină şi ţinea în cameră o fiolă în care, spunea el, sta închis un spiriduş, gata să-l servească, care i-ar fi ghicit numele hoţului şi l-ar fi rostit. Alfonso era căsătorit cu o femeie cumsecade, Silvia Visdomini care, dispreţuind libertinajul soţului şi spunându-i-o deschis, a fost în schimb suspectată de Alfonso o dată că ar fi fost amanta unui gentilom din Piacenza, Teodoro Scotti. Poate că bărbatul din el nu s-a simţit prea jignit, dar soţul da. Îşi atrase soţia şi pe mama acesteia într-o cursă, le atacă cu lovituri de archebuze. Mama s-a prăbuşit moartă, fiica rănită. Alfonso a fost arestat.

Era în 7 iunie; după câteva zile, un gentilom de la curtea lui II Marchesino, Onofrio Martani din Spoleto, tip de aventurier dezlănţuit, mergând până la jaf şi pârjol, a fost descoperit împreună cu un grup de soldaţi în timp ce plănuiau să prade un convoi în trecere de la Geneva spre. Veneţia. Prins şi întemniţat, începu să fie cercetat sub torturi feroce; din trupul cetăţeanului din Spoleto, îndurerat de chinuri, ţâşnea sângele. Mult prea obişnuit cu practicile tribunalelor vremii, înţelese că se aştepta de la el o destăinuire şi se arătă gata s-o facă: dar ce anume? Ticăloşiile nu erau de-ajuns, imaginaţia nu-l servea, chinul îl sfâşia: până când, ieşindu-i din gură, în dezvăluirea intenţiilor sale, o frază privind „fapta din Lucea”, adică o ticăloşie pe care urma s-o săvârşească împotriva unui om din Lucea, Piozasco îi prinse cuvintele în cleştele interogatoriului şi, prefăcându-se că a înţeles „ducă” (duce) în loc de Lucea, începu să influenţeze dezvăluirile celui torturat, să le orienteze, să le coordoneze, să le ducă la concluzia dorită. Nenorocitul i-a înţeles intenţia.

De aici se încheagă primul nucleu al tragicei născociri, mai târziu amplificată şi ticluită cu multă grijă, în amănunt: II Marehesino, în ura lui faţă de ducele care voia să ia familiei sale Colorno, ar fi urzit o conspiraţie împotriva lui Ranuccio, cu complicitatea tuturor rudelor

sale, a multor gentilomi, dintre cei mai mari, a unor căpitani şi soldaţi. Ar fi pus-o la cale şi a sprijinit-o cu bani şi îndemnuri un „Prim Conspirator”: Vincenzo Gonzaga; care în schimb avea să primească de la conjuraţi Piacenza cu toate fortăreţele sale. Intermediară între II Marehesino şi ducele de Mantova, ar fi fost marchiza de Grana, iar complicea lor marchiza ele Sala.

Şi astfel pasiunea, prietenia, bucuria, voluptatea fură până la urmă înfrânte; lacrimile nu ar fi fost de-ajuns pentru a le plăti; era nevoie de sânge. În plasă căzuseră Barbara, rudele, prietenii ei, cei mai mari latifundiari ai ducatului, Agnese; răspunzător, promotor al conspiraţiei: Vincenzo. Pentru primii, confiscarea averilor şi moartea, pentru el, ruşinea şi dezonoarea, poate, cu timpul, şi mai rău, dacă Ranuccio denunţa Spaniei intenţiile lui Gonzaga privind Piacenza şi dacă insista asupra lor, ştiind că pentru fortăreaţa aceea monarhul Spaniei se mândrea cu drepturi proprii. În sfârşit, putea să-l înlăture pe acest vechi duşman, să-l acuze cu glas tare, putea să aibă un motiv pentru a-l numi trădător şi necinstit, să expună în acea lividă lumină întreaga viaţă a ducelui de Mantova, din îndepărtatele zile ale căsniciei cu Margherita. Margherita însăşi se înălţa acum într-o atmosferă de martiriu, care îndepărta de ea orice urmă de mortificare.

Pe baza primelor indicaţii, smulse prin acea îngrozitoare influenţare a omului din Spoleto, a fost interogat contele Alfonso Sanvitale, încarcerat pentru atentarea la viaţa soţiei şi a soacrei sale. Tânărul negă plin de uimire, până ce, supus torturilor cumplite, mărturisi pentru a pune capăt chinurilor, întărind cuvintele lui Piozasco şi adăugând de la sine doar minime născociri ce făceau lucrurile mai verosimile. Vinovatul e deci II Marchesino? întreba neînduplecat Piozasco. Da, vinovatul era II Marchesino; complici îi erau contele Orazio, soţul contesei de Sala, complici erau Barbara, Girolamo Sanvitale, soţia sa, etc. Şi totul pornise de la ducele de Mantova care trimisese bani prin intermediul marchizei de Grana? Alfonso răspundea „da-da”, dorindu-şi mai bine

moartea, decât să mai trăiască aşa, cum avea să spună mai târziu, disperat.

La 24 iunie II Marchesino a fost arestat şi odată cu el un om de încredere al familiei Sanvitale, Oliviero Olivieri: interogaţi, au negat. II Marchesino credea aproape că e vorba de o glumă şi când au fost confruntaţi cu Alfonso şi au văzut bietul său trup chinuit, membrele schingiuite şi privirea şovăitoare a celui ce nu mai crede în dreptatea umană, II Marchesino păli şi Olivieri îşi pierdu cunoştinţa. Trebuiră să admită că au plănuit o conjuraţie; înghiţiţi de temniţele întunecoase ale Rocchettei, începe pentru ei o epocă de agonie.

Nu vom urmări procesul în inexorabila sa desfăşurare: o adevărată faptă diabolică prin arestările care au urmat, cruzimea torturilor şi a interogatoriilor, corelarea şi selectarea mărturisirilor smulse prin chinuri, după ce li se sugerase acuzaţilor ceea ce trebuia să spună, fie chiar şi prin tovarăşii lor de temniţă, pregătiţi în acest scop. Este însă momentul acum să ne întrebăm dacă ticluirea conjuraţiei a fost gândită în mod conştient şi plănuită de Piozasco, sau dacă nu cumva el, obişnuit să gândească în afara logicii, adică să sondeze cu o intuiţie vrăjitorească împărăţia întunecată a incognoscibilului, a tradus în fapte rodul unei imaginaţii tulburate, singura compensaţie a celor slabi care se simt loviţi pe nedrept. Am înclina spre această ipoteză care ne-ar da cheia ascunsă a unui caracter, dacă n-ar exista documente mult prea numeroase ce dovedesc o hotărâre foarte cinică şi conştientă a judecătorului de a-i izola şi a-i pierde pe acuzaţi, folosind orice mijloace, îndepărtând sau corupând avocaţi şi martori, în înţelegere cu vistiernicul Bartolomeo Riva şi cu însuşi ducele.

Fiecare acuzat era abordat pe altă cale, după firea şi caracterul său, cu o perversă pricepere psihologică: celor slabi li se făgăduia salvarea vieţii dacă ar fi mărturisit şi i-ar fi acuzat pe ceilalţi. Foarte slabi s-au dovedit Girolamo Sanvitale şi Girolamo da Correggio, ambii mărturisind, în mod demn de dispreţ, adică fără să fi fost torturaţi, în

disperarea de a-şi salva unicul lor bun, viaţa. Oameni de onoare, cu caracter integru, oameni crescuţi în respectul de sine şi al propriilor cuvinte, erau torturaţi, schingiuiţi şi reduşi să dea mărturii false. Astfel s-a întâmplat cu contele Orazio Simonetta, soţul Barbarei, tot astfel cu prietenii ei, toţi mari latifundiari, cum erau contele Pio Torelli şi Gianbattista Masi; dar nu tot aşa s-a întâmplat cu' contele Teodoro Scotti care, supus la groaznice torturi, a avut forţa morală de a susţine numai adevărul – că nu exista nicio conjuraţie, că nimeni nu a făcut nici cea mai vagă mişcare împotriva Alteţiei Sale, repetând acelaşi lucru la fiecare smulgere a cuvintelor poruncită de Piozasco; acestuia i-a fost dat să fie înfrânt nu de schingiuitorii săi, ci de moarte: la 24 de ani, vinovat doar de temerara-i inocenţă.

Doi servitori neînsemnaţi ai lui Sanvitale au murit şi ei sub tortură, fără a face mărturisiri. Un altul, Oliviero Olivieri, mărturisi şi declară mai târziu într-o scrisoare către Ranuccio: „Blestemat să-mi fie sufletul dacă am auzit vreodată de la contele Alfonso, de la marchiz, sau de la Onofrio (Mariani) vreun cuvânt fie în discuţii sau măcar în vis împotriva Alteţei Voastre!"

S-a mai petrecut atunci şi drama de conştiinţă a doi preoţi: cel foarte apropiat de 11 Marchesino, distratul căutător de comori, don Battista Gigli şi un altul, apropiat lui Alfonso Sanvitale, clon Gabrio Campanini; arestaţi, abandonaţi de un tribunal ecleziastic, servili până la laşitate, întâi au negat că ar fi auzit vreodată vorbindu-se despre conspiraţie; apoi, duşi în camera de tortură au mărturisit: „Da, aşa este, aşa trebuie să fie, nu mai pot îndura chinul", pentru a se jelui în suspine de îndată ce au fost înfrânţi prin slăbiciunea trupului, care nu a mai rezistat chinului, târând după el spiritul, ducmdu-l la acceptarea minciunii. A mai fost şi tragedia lipsei de isteţime a unui căpitan, Roverzani, un modenez din banda lui II Marchesino, care a venit din Bologna, îndemnat să se predea justiţiei de către un sinistru spion al lui Farnese, un anume monsenior Copellini, convins că astfel va fi de folos celor închişi pe nedrept, şi că se va scoate pe el însuşi de

sub acuzaţie. Au fost şi alte tragedii mai mici, dar tot dureroase, pătate de necinste; ferice de aceia care, absenţi la judecată, au fost destul de dibaci pentru a rămâne în afara graniţelor Parmei.

Pereţii închisorii din Rocchetta parcă transpirau sânge; erau însă atât de ermetici, încât nimic sau mai nimic nu s-a aflat în restul Italiei; seara erau sechestraţi călăii şi paznicii, ba chiar şi paznicii paznicilor, şi astfel se explică faptul că cei rămaşi în afara închisorilor – arestările făcându-se în ritm lent, la o distanţă de luni de zile – nu se gândeau să fugă, convinşi că n-au nimic să-şi reproşeze şi nefiind nici atât de pesimişti încât să-şi închipuie oroarea unei curse care putea să-i pl indă pe toţi.

Contesa de Sala n-a fugit; neclintită, la Colorno, de îndată după arestarea lui II Marchesino o anunţase la Mantova pe prietena ei, Agnese; continuând apoi, cu obişnuita sa energie, cu atât mai intensă cu cât era mai lovită, procesul din Parma. Nu se mişcă din Colorno nici chiar după trei luni de la arestarea soţului ei, Orazio Simonctta, când situaţia devenise şi mai apăsătoare: desigur că unii, probabil însăşi Agnese, o sfătuiau să plece. Spun Agnese, deoarece, cei dinafară, care analizau înspăimântătoarea încurcătură din Parma, chiar dacă cunoşteau prea puţine amănunte, intuiau primejdia în care se aflau arestaţii. Şi mai spun Agnese, deoarece ştim că ei îi scria II Marchesino din închisoare scrisori lungi, având încredere într-un paznic pe care-l credea bine cumpărat pentru acest serviciu, dar care încredinţa cu punctualitate orice scrisoare lui Piozasco. Deoarece nu toate aceste scrisori au rămas printre actele procesului famesian, e de presupus că unele au fost trimise după ce au fost citite de judecător, poate tocmai pentru a provoca „prin răspunsurile Agnesei, replici şi mai compromiţătoare pentru II Marchesino. Dar aici, Piozasco dăduse greş: mărturisirile procesului sunt de fapt întemeiate pe dovezi verbale, neexistând nici măcar un document scris de mina acuzaţilor care să dovedească într-o măsură cât de mică existenţa unei înţelegeri secrete, a unei conjuraţii.

Există în schimb aceste scrisori scrise de II Marchesino din închisoare. Ele ne dovedesc că tânărul îşi inventa un rol de o îndrăzneală foarte exagerată, dar prin nimic nelogică. Prins, inculpat, confruntat cu primul său acuzator – contele Alfonso, vărul său – a mărturisit, urmând în amănunt direcţia indicată de Piozasco; şi fiind sigur de imunitatea temporară pe care i-o conferea calitatea sa de acuzat care a mărturisit, şi-a permis periculoasa revanşă de a vorbi făţiş, de a denunţa – prin acele cuvinte prea mult timp nespuse şi înghiţite, pe care un scrib le-a aşternut pe hârtie, nedreptăţile, faptele rele, falsitatea şi perfidia ducelui: a afirmat, aproape că s-a lăudat, că a făcut o conjuraţie împotriva celui ce voise să ia Colorno; şi când s-a ajuns la denunţarea complicilor, a inclus cât mai multă lume, rudele şi prietenii săi latifundiari, se înţelege şi pe Vincenzo Gonzaga, şi pe cardinalul Ferdinando, fiul acestuia, şi pe marchiza de Grana şi pe principalele personaje ale curţii din Manto va pe marchizul Vincenzo Guerrieri, şi pe marchizul Giulio Cesare Malaspina. Era adevărat că se gândiseră să-l omoare pe Ranuccio cu ocazia botezului primului său născut, la Abaţia din Fontevivo? întreba Piozasco. Foarte adevărat – răspundea II Marchesino: dar nu numai pe duce, ci şi pe noul născut, pe soţie şi pe celălalt fiu natural, Ottavio. Şi în plus să violeze fecioarele din mănăstire, să prade bisericile, şi să pună stăpânire pe fortăreaţa unde era ţinut tezaurul ducal. Totul exact. Era adevărat că primise de la Mantova 1500 de ducaţi pentru primele cheltuieli, bani care urniau să fie împărţiţi soldaţilor fortăreţei? Cum să nu! De fapt 19 – Secretele familiei Gonzaga

II Marchesino nu avea pe atunci un sfanţ în buzunar, ba chiar pierzând puţinii săi bani la joc cu Mariani şi neputându-i plăti mica datorie, aproape că fusese luat în râs de acesta pentru felul de a-şi da aere când nu se sprijinea pe nimic. Când a fost întrebat cine altcineva mai făcea parte din conspiraţie, II Marchesino păru foarte doritor de colaborare: acuză de complicitate nu numai pe

Vincenzo Gonzaga, ci şi pe principele della Mirandola şi pe ducele de Modena, oameni care ar fi luat parte la complot pentru a acapara pământuri şi castele; amplificându-şi povestirea, amestecă pe marele duce de Toscana, pe ducele de Savoia, Carlo Emanuele I, pe papă, pe 18 cardinali, inclusiv pe puternicul Montale, viceregele din Neapole.

Ceea ce părea un delir febril, făcea însă parte, şi partea cea mai îndrăzneaţă, dintr-un plan pe care însuşi II Marchesino ni-l dezvăluie. Imediat după ce-i mărturisise lui Piozasco tot ce dorise acesta, îi scrise marchizei de Grana, declarând ferm şi liniştit: „Acuzaţia pentru care mă aflu în închisoare e cât se poate de falsă”. Şi adăugând că „nici dracu’ n-ar fi născocit lucrurile atât de straşnic”, o avertiză că totul fusese conceput împotriva ducelui de Mantova, pentru care se întinseseră ciudate curse. Şi aşa-zişilor complici, le scria din închisoare: „Este necesar să se creeze un ansamblu, cel mai încurcat din câte au existat vreodată, implicându-se sute de persoane”. Astfel II Marchesino ne dă cheia planului său: să vorbească, să pălăvrăgească, să dea amploare procesului prin nume şi complicităţi neverosimile; numai astfel procesul ar fi putut cădea în ridicol, spulberându-se pe neaşteptate, redus la un imens nor de praf scenic. Acesta e motivul vervei lui II Marchesino, desfăşurată în scrisori, recunoaşteri, dialoguri cu paznicii săi; dintre care unul, sincer preocupat în candoarea sa, îi scrise o dată lui Farnese, avertizându-l că II Marchesino denunţa cam prea multă lume, şi că felul în care tot insista asupra papei, şi a cardinalilor i se părea o imprudenţă care l-ar putea compromite pe duce mai mult decât pe acuzat.

Dar II Marchesino avea de-a face cu adversari mult mai vicleni decât el: într-adevăr îl vedem pe Piozasco cu buzele strânse, alegând dintre mărturisiri numai ceea ce-i folosea; cât despre nume, se oprea numai asupra celor ce-l interesau pe Farnese. Faptul că lui Vincenzo Gonzaga îi erau atribuiţi complici ca ducele de Modena şi principele della Mirandola, se potrivea; Ranuccio îi ura; dar când se

vorbea despre complicitatea papei sau de un întreg escadron de cardinali şi, mai ales, de viceregele din Neapole – ceea ce ar fi însemnat complicitatea regelui Spaniei – aşa ceva ar fi răsturnat cu adevărat tot planul; să-i lăsăm deci pe ăştia deoparte, spunea Piozasco. Era vorba ca, înaintând cu foarte mare prudenţă, să se monteze o întreagă maşinaţie alcătuită – din piesele maşinaţiei închipuite de II Marchesino; prima regulă era ca indiciile ce urmau să fie reţinute să fie acelea pe care alţi torturaţi le-ar fi putut confirma, dându-le un aspect verosimil.

Procesul dura de şapte luni, uneori părând că stagnează; dar curând se ajunse la lovitura definitivă. La 13 februarie 1612, gărzile sosiră la Colorno ca s-o aresteze pe contesa de Sala: au luat-o de acolo, împreună cu o slujitoare, într-o caleaşcă neagră. Veştile sosite în zilele acelea din Mantova l-au făcut pe Ranuccio Farnese să acţioneze mai intens.

Nu avem documente care să vorbească despre reacţiile Agnesei, când II Marchesino a fost dus la închisoarea Rocchetta din Parma; şi aici simţim lipsa unor mărturii directe; deci e clar că acum marchiza de Grana va conduce firul povestirii noastre: ea, cu problemele ei care devin tragice şi pe care numai ea poate încerca să le rezolve. Procesul din Parma o indica drept intermediară între II Marchesino şi ducele de Mantova, o complice necesară; dacă ar fi fost dată la o parte, lanţul acuzaţiilor s-ar fi sfărâmat fiind cunoscut faptul că II Marchesino nu avea relaţii directe cu Vincenzo Gonzaga şi nici cu oamenii de la curtea mantovană, ceea ce cândva, la o posibilă reexaminare a situaţiei, nu ar fi fost greu de dovedit. Cu Agnese, însă, atât de legată de Vincenzo, relaţiile erau confirmate, strânse în timp şi spaţiu, neaşteptate, şi de nejustificat în lumina raţionalului; era foarte uşor să li se dea o semnificaţie de conspiraţie, făcându-se intenţionat abstracţie de dragostea lor.

E clipa cinci Agnese se înfioară; simte suflarea funebră care îi veştejeşte orice gând tineresc privind

trecutul, prezentul şi viitorul. Vechea iubire pentru Vincenzo a devenit nefastă pentru băiatul care o iubeşte, şi noua iubire pentru acest tânăr, e dăunătoare pentru însuşi Vincenzo, care tot din cauza Ag nesei fusese târât ca prim conspirator în amestecul confuz al calomniilor. Pentru Agnese nu mai exista scăpare: pe de o parte Sanvitale, pe de altă parte Gonzaga, şi ea la mijloc, reunindu-i într-o legătură înfiorătoare, iată rolul hărăzit ei de Ranuccio Farnese; deşi nevinovată, ce femeie târâtă în acest groaznic labirint nu s-ar îndoi de ea însăşi până la punctul de a se găsi vinovată şi pentru simplul fapt că există?

Poate că la început Agnese încă nu credea că situaţia e atât de disperată; îndurerată, îi scrie Barbarei, aşa cum cu o lună în urmă – când prin acţiunea biroului din Padova Colorno fusese adjudecat lui Farnese – îi scrisese tot ei, oferindu-i toată puterea sa şi compasiunea tuturor principilor mantovani, de la ducele Vincenzo, până la fiii săi şi la înalta Doamnă de Ferrara; ceea ce echivala cu „suntem cu toţii de partea ta”. Agnese solicita aşadar Mantovei o atitudine prietenoasă faţă de contesa de Sala şi familia Sanvitale; şi părerea de la curte asupra evenimentelor din Parma era orientată conform sugestiilor sale inteligente, încă înainte ca maşinaţia farnesiană să fi luat contururi nete prin arestările făcute.

După primele arestări şi după închiderea lui II Marchesino, când vreo scrisoare de-a lui ajungea totuşi la destinaţie, Agnese. discuta cu familia Gonzaga, în special cu Vincenzo; abilă cum era şi cunoscându-l prea bine pe vechiul ei iubit, îl aborda nu pe calea implorărilor şi a lacrimilor, care l-ar fi emoţionat doar vremelnic, ci pe calea inventivităţii. Şi-a depăşit propria-i nelinişte prin răbdarea rece a femeii deprinsă cu viaţa de la curte şi s-a orientat spre noua favorită, Adriana Basile, a flatat-o cu primiri entuziaste, a copleşit-o cu daruri, a fost de acord ca propriul ei fiu, don Silvio, să scrie versuri foarte galante pentru cântăreaţă; astfel că, după moartea ducesei Leonora, Agnese îşi are rolul ei asemănător la palat, unde o întâlnim în decembrie 1611, chiar în apartamentul lui

Vincenzo, ţimnd în braţe, la botez, pe nou-născuta Adrianei Basile, împreună cu ducele, în toiul serbărilor şi în mijlocul darurilor. Cunoscând obiceiurile de la curte din vremea aceea şi mai ales din acea perioadă, putem măsura favoarea de care se bucura Agnese, după un indiciu dat de uzanţe: deoarece pentru perechile regale şi princiare era la modă capriciul de a ţine în braţe la botez pe copiii actorilor şi cântăreţilor, ne va fi uşor să deducem că Agnese, naşă, împreună cu Vincenzo, joacă rolul de preafavorită nobilă, aproape de viceducesă. Ei i se cuvine obositorul joc de-a seconda pe un bărbat în capriciile sale, de a-l preveni şi a-l conduce; dar poate pentru că interesul pe care i-l purta lui Vincenzo nu era absolut, sau poate pentru că inima ei este atrasă de un altul, nu reuşeşte să-l supună pe Gonzaga influenţei sale, după cum nu-i reuşeşte nici să-l vindece prin prezenţa ei de suferinţa lăuntrică a văduviei sale.

Da, Vincenzo pare atins de vraja nefastă farnesiană care-l face protagonistul unei drame necunoscute de el. Se clatină în sine-i. Spiritului şi simţurilor sale îi mai slujesc încă prietenia atentă a Agnesei, cochetăria senzuală a Adrianei, celelalte femei, serbările, poezia, muzica şi marele său palat încărcat de atâtea lucruri frumoase, care cer mângâierea privirii, auzului şi mâinilor, pretexte pentru scânteieri deşi mai vii senzaţii; dar Leonora l-a părăsit, lipseşte acea prezenţă a prezenţelor, acea gândire fermă, în tenacele egoism al bărbatului faţă de femeie, Vincenzo putea să simtă lipsa soţiei ca pe o culpă a aceleia care l-a părăsit când el încă mai avea nevoie de ajutorul ei; şi astfel putem spune că, din dragoste pentru Leonora, ca atâţia alţi văduvi în situaţia lui, n-a fost în stare decât să se decidă pentru o nouă căsătorie.

„Voi evita prilejurile de a păcătui”, îi şoptea el duhovnicului său, cu o sinceritate care, tradusă în cuvinte, devenea falsă; acea sinceritate contrafăcută care-l însufleţea când susţinea că vrea să-şi schimbe viaţa; şi o spunea ieşind chiar de la vreo orgie, un concert, sau după o zi de serbări galante la Maderno, sau la Casette, unde

duhovnicul îl urma, venind răbdător în urma turbulentei cete a familiei Basile, cu Adriana în cap. „Şi cum, cum aş putea trăi fără femeie, cu sângele acesta al meu care nu suportă mortificări trupeşti?” mai spunea Vincenzo. La el, satisfacţia de a-şi etala cu ostentaţie senzualitatea era un fel de a-i mulţumi senzualităţii însăşi pentru că exista efectiv şi sigur în comunicarea sa cu viaţa. După ce gustase exaltarea stârnită de gândul unei recăsătoriri, aecst gând nu-l mai părăsi: şi, pentru al întări, se strădui să-şi caute o nouă soţie.

De exemplu, lui Vincenzo îi rătăcea mintea la principesa de Mondragone, o tânără napolitană, rudă de a lui, languroasă şi mândră: cu dota ei, care avea să fie de 400 de mii de scuzi de aur, ar fi putut cumpăra pământuri pe care să le lase viitorilor săi copii, păstrând neatinse posesiunile mantovane pentru copiii Leonorei. Cu cât se gândea mai profund, ideea unei noi soţii îi apărea lui Vincenzo ca o făgăduială pură şi arzătoare a unui viitor care să împace elanurile simţurilor cu aspiraţia de a-şi reînnoi spiritul. îl chemă pe Chieppio şi-i spuse să înceapă pregătirea actelor matrimoniale pe care să le discute după aceea împreună; şi proiectul său îi dădea o nouă vigoare, simţindu-l nu ca un ultim vis, ci ca pe o ultimă carte de nădejde a partidei vieţii sale.

Imediat se ridică însă o coaliţie familială, deoarece copiii, de cum au aflat de planul părintesc, sau şi împotrivit lui, iritaţi şi neliniştiţi, temându-se că vor avea în noua soţie şi în posibilii ei copii tot atâţia rivali care să-i sărăcească şi să ameninţe situaţia vlăstarelor Leonorei; deosebit de enervat era Francesco, primul moştenitor, instigat desigur de intoleranta Margherita de Savoia. Prea tineri pentru a înţelege drama lui Vincenzo, li se părea că acest bărbat de 50 de ani, permiţându-şi orice libertate, frustra prin aceasta drepturile altora. Îi suportau cu greu, din respect, înflăcărările capricioase. Însă faptul că voia să răpească fiilor săi privilegiul rolurilor de logodnici şi soţi, creând la curte o situaţie imposibilă cu o nouă ducesă, foarte ambiţioasă şi dornică de a conduce, şi poate stăpână

pe soţul ei, îi făcea să tresară pe Francesoo cu soţia sa, pe cardinalul Ferdinando şi chiar pe tânărul Vincenzo.

De acord cu ei era şi mătuşa lor, Doamna de Ferrara, care mai avea încă asupra fratelui ei vechea putere, şi care, redobândindu-şi după moartea cumnatei influenţa directă asupra evenimentelor de la curte şi de la conducerea ducatului, se temea de un nou astru feminin; Doamna ţesu repede o nouă plasă de apărare şi toţi preoţii trecură de partea ei, de la episcopul de Mantova până la duhovnicul lui Vincenzo; iată-i pe toţi implorându-l pe duce să renunţe la nebunia unei căsătorii. Într-o blajină îndărătnicie, cu apărarea unui abia schiţat zâmbet defensiv, Vincenzo rezista. Ştia că copiii săi îi erau acum ostili, deşi nu cunoştea cuvintele cu care Francesco ameninţase cu neclare sciziuni familiale: „În această casă se va petrece o tragedie!”, demonstrând în ce măsură blândeţea firii slabe se poate transforma într-o mânie acerbă şi în resentimente brutale. Existau însă două persoane care ar fi vrut să tragă mari avantaje din aspiraţiile matrimoniale ale lui Vincenzo. Referitor la unul din ele documentele ne oferă o dovadă certă ministrul Chieppio; în ce priveşte cealaltă persoană, documentele conţin o vagă aluzie, dar ni se pare că distingem impulsul arzător şi tainic al marchizei de Grana.

Toate acestea se petreceau între sfârşitul anului 1611 şi începutul lui 1612; în legătură cu numele candidatelor la căsătoria cu ducele iese în evidenţă unul pe care ne-am obişnuit să-l citim cu o senzaţie de milă încărcată de suferinţă: Margherita Farnese. Nu ne vom crede ochilor, citindu-l în documente, şi totuşi faptul că Vincenzo se gândeşte la ea ca la o logodnică, acum după atâţia ani, nu este o invenţie fantastică, ci un proiect real, cu temeiuri, care va fi studiat în amănunt şi înspre care se vor face paşi importanţi. Pare ceva imposibil; nu se va realiza niciodată, afirmau cei din jurul lui Vincenzo, prost impresionaţi, ca şi cei din familie şi duhovnicii, nemaiştiind ce să creadă; dar dacă Chieppio, care nu era un visător, se ocupa intens de acest proiect, îl patrona, avansa în întocmirea

preliminariilor, trebuie să credem că el răspundea unui plan bine gândit şi practic. Încotro ţintea inteligentul ministru, este un adevărat mister; şi fiindcă documentele nu ne ajută decât pe jumătate, pentru a le explica va trebui să recurgem la ipoteze.

La curtea din Mantova se cunoştea câte ceva despre rolul atribuit lui Vincenzo în inventata conjuraţie invo cată ta închisoarea Rocchetta din Parma. Drept e că însuşi Vincenzo spusese şi trimisese vorbă papei că este oricând şi oricum gata să depună mărturie în susţinerea adevărului; nu numai că nu exista niciun fel de complicitate, dar niciodată n-a ştiut ceva despre o asemenea intenţie. Aici poate că a intervenit Agnese; dar fără mărturii, cum am putea îndrăzni să avansăm ipoteza că îndrăzneaţă idee a căsătoriei dintre Vincenzo şi Margherita Farnese i-ar fi venit ei în minte, în speranţa de a-l salva pe II Marchesino de la eşafodul din Parma?

Este clar însă că dacă Vincenzo, considerat prim conspirator în conjuraţie, s-ar fi căsătorit cu Margherita, vindecind în mod miraculos vechea rană, acuzaţia adusă lui, adică baza procesului clădit de Piozasco de Riva şi de Ranucc-io Farnese, s-ar fi prăbuşit şi închisoarea s-ar fi deschis gentilomilor închişi la Parma, inclusiv lui II Marchesino. Să fi fost oare acesta raţionamentul Agnesei? Să fi avut ea genialitatea de a-l făuri şi de a-l traduce în sfat, ea, cu elocvenţa ei afectuoasă şi subtilă? Să fi îndurat ea toată cruzimea întârzierilor, mersul prea lent al orelor petrecute cu pregătirea planului său, revoltele sufocate, speranţele trunchiate, chinurile mascate prin zâmbete?

Documentele noastre nu scriu nimic despre tot acest roman posibil şi poate că nimeni nu-l va dezvălui vreodată, rămânând îngropat odată cu viaţa Agnesei: aşa că va trebui să renunţăm de a-l povesti. Cu totul altul e cazul lui Chieppio: un informator veneţian ne spune, ce-i drept, că fiii lui Vincenzo, mai ales Francesco, îl jigniseră pe primul ministru pentru încăpăţânarea lui de a fi voit să aranjeze căsătoria ducelui cu Margherita Farnese; iar el, care nu avea nicio dragoste de salvat la Parma şi nici nu era

asediat de vreun sentiment, pesemne că avea motive serioase de a insista asupra unui proiect atât de hazardat. Desigur, chiar şi pentru un om logic, pregătit la deziluzii, cele ce se întâmplau la închisoarea Rocchetta erau lucruri care să-l pună pe gânduri; şi Chieppio cunoştea prea bine mediul farnesian pentru a înţelege că acuzaţia de conspiraţie lansată contra lui Gonzaga ar fi putut să-i aducă mari daune, nu. numai lui, ci şi Mantovei.

poate chiar să determine un război, dacii regele Spaniei s-ar fi convins că Vincenzo nutrea proiecte de expansiune şi de cuceriri în Italia.

Ca toţi ceilalţi şi chiar. mai bine decât ei, abilul ministru ştia că ura lui Ranuccio faţă de casa Gonzaga pleca de la divorţul lui Vincenzo de Margherita şi, probabil, că o foarte bună hotărâre i se părea a fi aceea de a rezolva totul printr-o recăsătorire, fie chiar şi o recăsătorire ciudată ca aceasta. Mai mult, bazându-se tocmai pe ciudăţenia cazului, Chieppio avea o probă pentru buna calitate a urzelilor sale: înţelegea ostilitatea copiilor lui Vincenzo, şi poate că o socotea îndreptăţită, dar era destul de subtil pentru a calcula că roadele unei căsătorii ce se dovedise imposibilă cu mulţi ani în urmă, ar fi fost acum de neconceput; astfel încât copiii Leonorei de Medici nu ar fi avut rivali, iar evenimentele de la curte nu s-ar fi încurcat, după cum s-ar fi întâmplat prin alegerea altei soţii. Printr-un joc de întâmplări ciudate, calitatea acestei căsătorii albe, care ar fi aplanat pentru totdeauna duşmănia cu Parma, ar fi adus în vistierie marea dotă a Margheritei şi ar fi potolit veleităţile matrimoniale ale lui Vincenzo; ar fi putut deveni garanţia unei împăcări generale.

În ce fel gândea Vincenzo că-şi va salva sufletul printr-o căsătorie care ar fi rămas neconsumată, nu ştim; dar se simţi atras de această idee. Iar Chieppio, procedând cu precauţie, nu vorbea încă direct, ci prin intermediul prietenilor, în taină; mai întâi încercă pe lângă Ranuccio, la Parma, şi cum Farnese nu se arătă ostil, se adresă unei persoane care ne evocă o sumedenie de amintiri, şi anume

nepotul lui San Carlo, manzonianul cardinal Federico Borromeo. Se pare că Federico ar fi răspuns că dacă Roma era de acord, el ar fi legat ceea ce dezlegase San Carlo. Acum era necesară o intervenţie pe lângă Vatican, procedându-se în secret, faţă de delicateţea subiectului, pentru a începe apoi adevăratele tratative pe baze solide.

Puţinele documente, suficiente pentru a confirma faptele, fără amănunte, nu pomenesc de Margherita; niciunul nu ne arată cum a primit vestea fragila călugăriţă, ferecată de 30 de ani în tăcerea mănăstirii. Ranuccio ştia că poate accepta pentru sora lui această extraordinară aventură, şi pare că nu ar fi fost împotrivă; dar îi spusese el oare ceva surorii? Şi simţise ea oare că se luminează de zi, deşi atât de târziu? Şi se gândea oare la acea zi scurtă şi intensă de care trebuia să se bucure minut cu minut, cu luciditatea şi suferinţa celor lipsiţi de viitor? Sau poate că s-a speriat şi i-a fost teamă să se reîntoarcă printre oameni, acum când se obişnuise cu mănăstirea, cu viaţa pură printre celelalte femei de acolo, acum când pusese în teatralitatea ceremoniilor religioase pasiunea ei pentru reprezentaţii şi serbări? Ne-am putea întreba cum poate intra imaginea unui bărbat într-o lume constituită astfel, fără a o răni. Poate că Margherita Farnese s-a simţit profund emoţionată, dacă gândul la Vincenzo Gonzaga mai avea puterea de a o tulbura, trezindu-i din nou freamătul vechi şi crud; poate că ea a purtat, un timp, pe chipul ei alb, paloarea creaturii profanate. Am dori ca ea să nu fi ştiut nimic, să nu se fi ruşinat la gândul fiorilor nupţiali, la cei 45 de ani ai ei de feciorie. Ca măcar atunci această feciorie să-i fi fost cruţată.

Căci Vincenzo, în timp ce descoperea în ideea căsătoriei cu Margherita Farnese surpriza de a-şi regăsi tinereţea, şi se simţea înduioşat în sinea lui că puii a dezgropa din umbra memoriei, totuşi încă proaspete, vechi episoade secrete ce-l aţâţaseră, era de acord cu Chieppio când îi dădea Agnesei speranţa de a-l slava pe II Marchesino al ei, şi poate că se bucura să lege de proiectul său norocul contesei de Sala, căreia încă o dată i-ar fi fost

folositor. Nu-şi dădea seama că se apropia vremea când nu va mai putea face nimic pentru nimeni şi nimeni nu va mai putea face nimic pentru el.

Ţesătura zilelor sale se subţia cu graţia unei pânze în destrămare, pe care îndelunga folosire o face mai preţioasă. Iată că îi reveneau, purificate, calităţile sale de principe bun şi senior iubitor. Generozitatea lui, până atunci fugace şi impulsivă, se canaliza spre popor, devenea caritate cetăţenească; şi într-un anumit moment, i se păru prea puţin faptul de a fi ales un om care să se ocupe de pomeni, în secret, făcând opere de binefacere. Într-o seară – la 2 februarie 1612 – îl chemă pe acest om şi pe duhovnicul său, ceru să i se aducă registrul unde figura lista familiilor sărace din Mantova, ceru să i se povestească amănunţit cenuşiile lor poveşti; şi în albastrul ochilor lui străluceau lacrimile pentru atâtea fiinţe lipsite de bucuria hranei bune, a abundenţei şi a atâtor binefaceri.

Acestea nu erau numai lacrimile conştiente ale şefului de stat, întristat că nu poate guverna asupra unui popor de oameni fericiţi şi silit să admită ca necesar destinul celor mai nefericiţi; lacrimile îl exprimau pe omul care-şi plângea semenii, contopindu-se cu mizeria lor, suferind el însuşi în fraternitatea simţirii. „Ajutaţi-i pe toţi!” îi spuse slujitorului alfes să împartă pomenile; să-i ajute pe toţi în aşa fel încât să fie alinaţi şi să nu ştie de la cine le vine ajutorul; anula în acest fel orice vanitate proprie, eliberând oamenii de povara recunoştinţei.

Se înserase când Cei doi călugări au ieşit cu inima senină din apartamentul ducal, trecând pe sub tavanul înfăţişând Labirintul, însoţit de legănarea frazei – *Poate că da, poate că nu* – scandată în ritmul metronomului. Şi în timpul nopţii, febra mare care l-a cuprins pe Vincenzo îi dădu un sentiment de aprinsă mulţumire, ştearsă şi plătită de lumina zorilor când, văzând în jurul lui lumea tulburată, ceru să fie chemată sora lui Margherita.

Din observatorul ei fixat la Sanf Orsola, înalta Doamnă de Ferrara sosi în grabă, aducând la căpătâiul

bolnavului Vasta ei umbră pedantă dar încurajatoare, şi timp de cincisprezece zile, neclintită la căpătâiul lui, o vedem cum dirijează micul grup de asistenţi, împreună cu Carlo de Rossi, printre preoţii şi călugării ce roiau în jurul patului în care Vincenzo căuta încă să-şi regăsească personalitatea. Febra îi dispărea şi-i revenea: în momentele de linişte, cerea să i se vorbească despre subiecte religioase şi consolatoare, luate din Evanghelie, şi asculta cu o însetată voinţă de consimţire. Şi-a făcut testamentul, l-a revăzut, s-a spovedit şi s-a rugat. Nu era de-ajuns? Nu, nu era, şi el o ştia bine. Şi tot atât de bine ştia că discretul călugăr care-l îndemna la căinţă aştepta de la el dovada adevăratei sale pocăinţe; cu un oftat, îl întrebă în cele din urmă ce avea de făcut.

Călugărul se cutremură; şi simţind că singur nu poate îndeplini această misiune, se duse să se sfătuiască cu episcopul de Mantova, Timp de o noapte şi o zi întreagă cei doi au stat să analizeze şi să cântărească păcatele lui

Vincenzo şi căile de mântuire, până când reduseră acest proces la patru mari păcate, necunoscute nouă, fiind tainele spovedaniei; ştim doar că Vincenzo le-a ascultat, spunând că le acceptă. Dar apoi, pe măsură ce se pocăia, începea să cârtească în sinea sa, considerând spovedania prea aspră; încerca să evite câte ceva care-l rănea; desigur că voia să se tragă o linie netă între trecut şi prezent, să îndepărteze subiectele legale de anumiţe femei. De Adriana, poate, şi de Agnese; iar Vincenzo se înduioşa la amintirea plăcerilor sale, se înclina asupra lor cu atâta afecţiune, încât nu se putea hotărî să le renege. Le trecea în revistă, le simţea dulceaţa şi chiar şi acum, doborât, încât le mai iubea.

Sosi şi ziua când i s-a părut că reuşise să se depăşească pe sine însuşi şi când, cu mâinile împreunate în rugăciune, se ruga Domnului să-l însănătoşească, făgăduind că dacă se va vindeca va face tot atât de mult bine pe cât rău făcuse până atunci. Apoi, meditaţiile şi rugăciunile se opriră la un ordin: să i se aducă repede, imediat, casetele cu bijuterii. I-au fost aduse; Vincenzo

pipăia obiectele unul câte unul, simţea vibraţia materiei şi formelor, dezmierdând îndrăgostit nobilul contur al unei medalii, desfăcând încolăcirea caldă a unor şiraguri de perle înşirate în acelaşi colier, aşezând o bijuterie în podul palmei, cu degetele deschise în rază. Ce altceva, dacă nu mişcarea aceea a manilor, evocarea pornind din vârful degetelor şi creând parcă o legătură tactică între esenţa secretă a obiectului şi sensibilitatea umană, ne dezvăluie de ce anume se ancora încă Vincenzo şi cum numai în simţiri se mai încredea după atâtea confesiuni, rugăciuni şi încercări de eliberare trupească?

Ah, nimeni nu-l ajută, iar religia prea puţin, deşi el se agaţă cu disperare de acest cârlig de îndurare! Fie: lipsindu-i până în ultima clipă absolvirea reală a păcatelor, el o aşteaptă; un pact mai greu, mai umil şi întru totul uman între viaţă şi moarte. S-a abandonat duhovnicului, face din nou apel la el, şi încredinţându-i sufletul, simte că nu-i mai aparţine; iar el rămâne cu totul solitar în trupul vlăguit, urmărind cu un calm duios anularea vitalităţii sale.

Februarie se îndepărtează, luna climatului trist, cândva înveselit la Mantova de ghirlande, de măşti, de mătăsuri, de dantele, de aurul şi argintul carnavalului, într-o vibrantă primăvară artificială. Vincenzo nu va mai cunoaşte elanul care în momentul intrării în salonul serbării pentru dans, concert sau reprezentaţie teatrală, după o zi întreagă de exerciţii fizice intense – vânătoare, turnir, înot, călărie – să-i destindă încheieturile membrelor, să-i lumineze păienjenişul nervilor, să-i flexibilizeze jocul muşchilor, să-i transforme sângele din vene într-un pârâiaş vesel şi arzător. Felul cum se apleacă o pană peste catifea, graţia ei mlădioasă şi luxoasă, felul cum un breloc din colan se clatină pe cutia de rezonanţă a unui piept bărbătesc iradiind sclipiri orbitoare; sau felul cum o corolă de dantelă se încheie în jurul unui chip de femei, izolând-o de propriul corp, încât pasul ei se încrede numai într-un misterios acord între talie şi călcâi; felul cum poezia, pictura şi muzica ajută şi pregătesc momentul suprem ce aureolează nopţile virile, toate acestea sunt pierdute

pentru Vincenzo şi el începe să afle abia acum că nu i se mai făgăduiesc stimulatoarele planuri, infinitele aventuri.

Adio, Margherita, întâlnire nupţială amânată pentru un timp în afara acestei lumi. Porţile mănăstirii, odată închise în urma ei, nu-i mai rămâne decât să-şi aştepte moartea (încă alţi lenţi 30 de ani). Vincenzo zace la pat de zece zile. Vestea bolii sale se răspândise; ajunsese la Ranuccio Farnese care o cloceşte cu ură, gustând confirmările ulterioare ale condamnării duşmanului. Ideea căsătoriei tardive a lui Gonzaga cu sora lui ar fi putut dezarma pentru un i imp ranchiunele sale şi poate că-l nedumerise, datorită faptului că trebuia să schimbe datele propriilor lui ecuaţii spirituale; dar acum, moartea promisă peste scurt timp, îl făcea să se regăsească pe sine, odată cu satisfacţiile sale negre, cu planurile sale îndelung rumegate. El singur se simţea străbătut de un curent de vitalitate, aspirând parcă) a ultima suflare a duşmanului, când acesta se prăbuşeşte, pregătindu-se parcă să-l acuze, să-l înjosească, să-l oprime, să-l sfâşie şi în amintire. Acest mod de răzbunare pe care Ranuccio îl aştepta de atâţia ani se potriveşte cu stilul său de necrofil diabolic, îl îmbată; şi astfel II

Marchesi.no e pierdut, Agnese nu va putea face nimic altceva pentru el decât să deplângă odată cu moartea lui Vincenzo toate iubirile sale şi să îmbătrânească, chinuită de remuşcarea de a fi ajutat inconştient la atragerea pedepsei capitale asupra capului unui băiat necugetat.

Pierdută e şi contesa de Sala; nu-i va mai folosi decât la agravarea inevitabilei condamnări faptul că a întrunit în proporţii aproape eroice curajul bărbătesc şi cel femeiesc. Are de plătit şi va plăti pentru orice îndrăzneală, pentru orice act independent, pentru orice capacitate de a crea bucurie şi de a o cultiva: nu este o întâmplare faptul că abia acum, când se ştie cu certitudine că ducele de Mantova va muri, ea a fost ridicată din Colorno şi adusă la interogatoriile lui Piozasco, pe parcursul cărora Vincenzo va fi înfăţişat drept marele vinovat, instigatorul tuturor delictelor, purtând responsabilitatea conjuraţiei. Sub

grindina întrebărilor infame ale judecătorului piemontez, Barbara va fi determinată să-l blesteme şi să-l renege pe Gonzaga („Mai bine murea cu zece ani în urmă”, va spune ea, prinsă într-un vârtej de disperare, când i se va prezenta vinovăţia ducelui de Mantova ca mai mult decât certă şi dovedită). Dar nici această renegare a prietenului din tinereţe şi maturitate, dragul ei elev, voluptuosul ei „fiu” nu îi va folosi Barbarei: şi nu va folosi nimănui.

Sunt despărţiţi acum vechii sectari porniţi pe drumul singurătăţii sfârşitului. Vincenzo nu va şti că Barbara va ajunge la eşafod, în piaţa mare din Parma, într-o plăcută zi de mai: nu va auzi relatarea îngrozitoarei execuţii, care a avut loc pe o platformă înaltă, spre a nu fi văzuţi condamnaţii decât din depărtare, deveniţi fantomatici; nici nu va şti cum a căzut capul contesei şi nici gestul atroce în obscenitatea lui, făcut de călăul care n-a rezistat tentaţiei de a ridica veşmântul de pe corpul decapitat, ca să se vadă cât de frumoase mai erau încă bietele ei picioare ce fuseseră atât de preţuite. Vor cădea cu toţii în urma ei: cinstitul soţ, Orazio Simonetta, fiul, Girolamo Sanvitale, nepotul, II Marchesino, buimăcit şi nevenindu-i să creadă într-o farsă atât de tragică; au fost decapitaţi prietenii: contele Pio Torelli, contele Giambattista Mas! (mai târziu va muri otrăvit în temniţă Girolamo Correggio); vor fi spânzuraţi în furci cei doi preoţi intimi ai casei Sanvitale, şi Onofrio Mariani şi Oliviero Olivieri. Căpitanul Roverzani a avut parte de cea mai rea soartă: rebel până în ultima clipă şi încăpăţânat în a-şi striga nevinovăţia până şi sub spânzurătoare, rezistenţa sa îl va obliga pe Piozasco să dea o explicaţie: inspirat de demonul lui, el va povesti că acest căpitan protestase împotriva sentinţei care-l condamna la spânzurătoare, şi că ceruse şi pentru el securea destinată nobililor; astfel va reduce disperarea unui nevinovat la ridicolul unei încăpăţânări.

De atâta sânge cât a curs, Vincenzo nu va afla; şi nici de faptul că un iezuit se ridicase, înalt şi negru pe estradă, printre capetele cu ochii holbaţi ai celor executaţi, pentru a-i îndemna pe spectatorii cutremuraţi, acum după ce

văzuseră pedepsirea rebelilor, să aibă încredere în clemenţa ducelui, foarte grijuliu faţă de poporul său: acel popor care, paralizat de oroare, va fi afectat în conştiinţa lui de atentatul tiraniei şi al liberului arbitru, şi nu numai că nu va îndrăzni, ani în şir, să vorbească despre conspiraţie şi să rostească numele conspiratorilor, ci se va înjosi până la a cere, după cum ceruseră şi locuitorii din Piacenza, să-i ridice o statuie lui Farnese în piaţă, *ex vot o* cetăţenesc, ca mulţumire că ducele scăpase din asemenea pericol.

Să îndepărtăm de Vincenzo până şi presentimentul torentului de sânge vărsat în numele lui: nu s-ar odihni în pace. În ziua aceea de 13 februarie, în timp ce trăsura neagră o transporta pe contesa de Sala în ultima ei călătorie de la Colorno la Parma, scăderea febrei îl lăsase pe Vinoenzo vlăguit şi melancolic, cu o suavitate amară ca mireasma de leandri. El înţelese la timp că trebuie să-şi cheme copiii, să-şi ia rămas bun de la el, lăsând în grija tinereţii moştenitorilor tot ceea ce se poate lăsa celorlalţi din mesajul nostru uman; le ceru să vină la patul său, îi privi cu un aer gânditor, şi apoi zâmbi: mai întâi lui Francesco.

Eliberat pentru moment de îndemnul aprig al soţiei rămasă să conducă Monferrato, lui Francesco i se accentuase poate expresia de nedumerire şi încordare descrisă de contemporanii săi şi pe care Rubens ne-a transmis-o într-un mic portret, unde tânărul Gonzaga pare că întâmpină viaţa că pe o chemare care-l surprinde nepregătit.

Nepregătit, iată adjectivul cel mai potrivit pentru Francesco Gonzaga, pentru scurtul timp care-i mai rămâne de supravieţuit tatălui său: zece luni şterse, în care unicul său act viguros va fi acela de a-l ameninţa pe Ranuccio Farnese cu un atac armat asupra Parmei, dacă el nu-şi va retrage acuzaţia de conspiraţie adusă în mod public lui Vincenzo Gonzaga; îl va solicita simţul său de onoare, dar poate şi mai mult vocea socrului, Carlo Emanuele I, absorbit cu totul de găsirea unui nou, indiferent care,

pretext de război şi visând cu plăcere la acte galante (caracterizarea îi aparţine), cum ar fi atacurile prin surprindere la Piacenza şi San Donnino.

Ranuccio îşi va retrage până în cele din urmă acuzaţiile împotriva lui Vincenzo şi o va face fidel stilului său ambiguu, cu rezerve şi afirmaţii încâlcite; dar se pare că vitalitatea lui Francesco se va topi după moartea tatălui. Mai înainte de încheierea anului 1612 între septembrie şi decembrie, Francesco va vedea murind în juru-i pe ultima-i fiică şi, îndată după aceasta, pe iubitul său frate vitreg, don Silvio Gonzaga, fiul marchizei de Grana; după aceea pe micul moştenitor al dinastiei, atât de alintatul Ludovico şi, în cele din urmă, se va stinge şi el, bolnav de variolă la 26 ani, lăsând-o pe Margherita de Savoia tulburată şi revoltată împotriva propriului ei destin, alături de fiica ei, Maria.

Va veni acum rândul cardinalului Ferdinando. Pe tânărul cardinal, cu faţa prelungă, delicată şi senzuală nu l-am văzut apărând la căpătâiul tatălui său; şi desigur că acestuia îi plăcea să şi-l închipuie acolo unde se afla, nepot favorit la curtea Mariei de Medici, regina Franţei. De la Marele Duce Ferdinando de' Medici, unchiul său, Ferdinando Gonzaga a moştenit odată cu numele şi cu o oarecare asemănare fizică şi destinul de a fi fost nevoit să părăsească mantia cardinalescă; o va transmite fratelui său, Vincenzo, pentru ca el să preia puterea; dar de la tatăl său a primit ca grea moştenire sângele înfierbântat pe care îl mai atenuează voit prin speculaţii intelectuale şi sentimente sofisticate. Pentru el ar fi fost binevenită căsătoria cu cumnata lui; şi acest gând e intuit de Margherita de Savoia care, de îndată ce va rămâne văduvă, va încerca să-l cucerească pe Fedinando, pentru a rămâne ducesă domnitoare; şi nu a fost departe de reuşită, punând în joc toată ardoarea ei intensă; dar după aceea, atacată şi urmărită pas cu pas de implacabilul război declarat de mătuşa ei, Doamna de Ferrara, conducătoarea unei secte de călugăriţe şi călugări, a fost nevoită să se întoarcă în Piemont, lăsând pe singura ei fiică rămasă în

viaţă să fie educată la Sant' Orsola, pe lângă bătrâna ei rivală, la timp, pentru a nu vedea cum dragostea lui Ferdinando se îndrepta spre o tânără de 15 ani de la curtea lui. În timp ce Carlo Emanuele, prefăcându-se că apără interesele fiicei sale, invadează în cele din urmă Monferrato, purtând sângerosul război pe care mai întâi Chieppio, şi apoi nu mai puţin priceputul ministru Alessandro Friggi îl vor stăvili pe căi diplomatice şi cu mare iscusinţă, fiind când de partea Spaniei când de partea Franţei. La acest joc de uzură, Ferdinando va participa inteligent şi atent la ceea ce se profila favorabil, folosindu-se de înrudiri, de dreptul său şi de sfaturi; şi va reuşi să obţină înapoi Monferrato, deşi sfâşiat. Dar el e primul din dinastia sa care renunţă – intuind şi acceptându-şi propria-i slăbiciune – la orice extindere teritorială, prins între bătrâna stâncă a monarhiei spaniole şi robusta putere mereu crescândă a monarhiei franceze. îl putem considera prea precaut pentru a prelua ideile de mărire ale tatălui său, dar trebuie să-l judecăm mult mai puţin generos; chiar instinctele sale sunt mai şovăitoare; şi dacă el se mulţumeşte cu activitatea desfăşurată de miniştrii săi, care-l lasă să se bucure pe scurta durată a vieţii de poezie, muzică, spectacole şi dragoste, în el nu arde focul care colora în roşu aprins zilele trăite de Vincenzo Gonzaga.

Îi place să pună în concordanţă raţiunea cu inima şi chiar cu voluptatea. Dacă inima îl îmbie orbeşte, el o urmează, plăcându-i să se simtă ameţit; dar la el există şi o trăsătură de sânge rece, moştenită de la casa Medici, curiozitatea lucidă care îi frânează şi-i blochează orice avânt de aventură. A iubit-o pe frumoasa Adriana Basile şi a părăsit-o. „Ah, câte zadarnice sacrificii pentru aceşti Gonzaga! ** va ofta cu amărăciune cântăreaţa, când Ferdinando va lăsa fără răspuns scrisorile sale şi se va îndrăgosti de o domnişoară de la curtea Margheritei de Savoia, Camillia Fa A, din Monferrato; se vor căsători în taină, va avea un fiu de la ea, fierbinte tăinuire ce-l va încânta; dar copleşit de mânia furtunoasă şi dinastică a

mătuşii, DAamna de Ferrara, va fi silit să se înfrâneze, să lase ca iubita să-i fie închisă într-o mănăstire, fără ajutoare şi speranţe, consimţind să-şi nege căsătoria ca pe o ficţiune. Amintindu-şi de înţeleaptă lui mamă, se va căsători apoi cu o Medici, rudă de-a sa, Caterina, cu totul alt gen decât Leonora, o femeie plină de energie şi veşnic nemulţumită, poruncitoare, susceptibilă şi stearpă. Ferdinando va muri la vârsta de abia 40 de ani, mâhnit de evenimentele politice (dezastrul de la Monferrato, asediul puterilor străine), ros de remuşcare pentru Camilla, de tristeţea unei case fără moştenitori, de presimţirea sfârşitului dinastiei, de conştiinţa echivocei, moralităţi a fratelui Vincenzo.

Vincenzo, cel mai mic dintre băieţii Leonorei, se află la căpătâiul tatălui său. Văzându-l cu graţia celor 18 ani ai săi, cu buclele sale încântătoare şi cu ochii albaştri strălucitori ai familiei de Habsburg, nu puteai să nu-i acorzi creditul pe care i l-a acordat şi experimentatul ambasador veneţian Morosini, luând bravadele băiatului drept tot atâtea dovezi de înflăcărare. Cum să se poată prevedea că, primind mantia cardinalescă avea s-o părăsească fără demnitate (şi avea dreptate papa când s-a mâniat foarte rău, interzicând de atunci ca pălăria de cardinal să mai fie vreodată încredinţată vreunuia din casa Gonzaga), fără argumente care ar fi putut justifica în mod decent scandalul stârnit de căsătoria lui cu b văduvă, o nobilă foarte frumoasă, Isabella di Novellara, mama mai multor copii, cu 18 ani mai în vârstă decât el? Cum să se poată prevedea că el va încerca mai târziu să desfacă această căsătorie, acuzându-şi soţia că-i făcuse farmece şi, în acelaşi timp, va curta pe o tânără nepoată, Maria Gonzaga? Din echivoc, în echivoc, viaţa lui Vincenzo cel tânăr va fi un şir de zile întunecate; nu are nimic din entuziasmul tatălui său şi nici din melancoliile literare ale fratelui Ferdinando, niciun fel de pasiune politică şi nici măcar o cât de vagă conştiinţă a înfrângerilor şi a decadenţei; sleit de boli, moleşit de o senzualitate fără strălucire şi de vicii ale spiritului, ca indolenţa şi

indiferenţa, subjugat de mania papagalilor şi a maimuţelor, a podoabelor şi a luxului extravagant, va cădea iute victima unei morţi precoce. Mâna lui va fi cea care va semna actul de cedare a glorioasei pinacoteci a familiei Gonzaga lui Carol I al Angliei, în schimbul unei sume derizorii, sortind exilului toate tablourile pictate de Mantegna, Rafael, Tiţian, Tintoretto, Rubens, pentru Francesco, Isabella, Federico şi Vincenzo I, tablouri pentru – care se făcuseră datorii, se plătiseră întreţineri, se donaseră moşii şi se creaseră apartamente şi galerii.

Şi iat-o printre fraţii săi, la 13 ani, pe Leonora, ultima fiică a lui Vincenzo, care-l umple de tandreţe pe tatăl său, căruia îi pare atât de mică şi de dezarmată. Şi aşa va fi, ca orice altă femeie ce-i drept; şi dacă destinată coroanei imperiale se va căsători, aducând o zestre fastuoasă, cu Ferdinand al IV! ca de Habsburg, strălucirea titlului nu va fi suficientă pentru a o cruţa de o viaţă de tulburare şi dezolare. Singura supravieţuitoare dintre copiii lui Vincenzo, ea va ajunge să vadă căsătoria micuţei nepoate Maria cu Carlo Gonzaga de Rethel, din ramura Gonzaga din Franţa, descinsă din Ludovico de Nevers, fratele şi rivalul lui Guglielmo cel cocoşat; singură va cunoaşte mânia Hab. zburgilor din Spania şi Austria în urma acestei căsătorii, care aduce influenţa franceză – a Franţei lui Richelieu – pătrunsă atât de adânc în evenimentele Italiei; şi va vedea războiul de succesiune, noua invadare a oraşului Monferrato de către trupele dezlănţuite ale lui Carlo Emanuele I, intrarea armatelor imperiale venite din Germania, războiul dus împotriva Mantovei, sleită de ciumă şi foamete. Singură va cunoaşte cuvânt cu cuvânt îngrozitoarea relatare a cuceririi şi a prădării Mantovei de către lăncierii mercenari ai lui Aldringen, când în acele mâini neruşinate va fi căzut minunatul palat cu vasele sale de aur, cu argintăriile sale, cu bijuteriile, statuile, tablourile sale, miniaturile de fildeş, cu extraordinarele cristale, onixuri, lapislazuli, malachite, dantele, baldachine de mătase, cu veşmintele atât de delicatelor şi nobilelor prinţese, şi fastuoaselor cântăreţe şi actriţe ale teatrului

de la curte. Şi va trebui să mai cunoască povestiri înfiorătoare despre cetăţenii chinuiţi şi torturaţi, despre bisericile jefuite, casele incendiate, despre jafuri şi asasinate; să îndure totul, rugându-se zadarnic în genunchi de soţul ei, împăratul, să îndepărteze distrugerea de patria familiei Gonzaga.

Atunci, la abia 18 ani după moartea lui Vincenzo, va suna începutul sfârşitului, deoarece ramura franceză a familiei Gonzaga, legată prin Maria Gonzaga de ramura mantovană şi ridicată iarăşi pe ruinele anului 1630. se va mai menţine la Mantova timp de aproape 100 de ani şi se va stinge prin vlăguire, odată cu Ferdinando Carlo, în 1708, jucând în istorie un rol neînsemnat; perioadă de preocupări personale şi superficiale ale unor oameni care caută mai degrabă să obţină un rang decât să guverneze, în fărâmiţarea evident produsă de o descompunere fizică şi morală.

Odată cu Vincenzo se prăbuşeşte orice idee de extindere şi de glorie a familiei Gonzaga. Este adevărat că şi el s-a rătăcit într-un labirint de erori, răspunzând într-o continuă divagare, la prea diverse solicitări din afară. Este reală nesiguranţa politicii sale, lipsa de corespondenţă între năzuinţele şi mijloacele sale, şi e adevărat că prin risipa fără noimă el e iniţiatorul dezagregării economice a familiei sale. Dar să-i lăsăm meritul avânturilor generoase care, cu o sută de ani în urmă, într-o epocă mai descătuşată, i-ar fi asigurat gloria; şi să-i lăsăm, i se cuvine, gloria limitată dar solidă a unei guvernări binefăcătoare, deşi uneori dezordonate. Poporul l-a îndrăgit pe acest prinţ. Poate că faptul că mantovanii s-au simţit mai curând cetăţeni decât supuşi şi că mulţi au trăit, sub conducerea lui, cu conştiinţa libertăţii şi în pace, salvaţi de teama inchiziţiei, e mai important decât s-ar crede; şi poate că acest respect faţă de ceilalţi l-a ajutat să atingă un real respect.de sine şi un simţ al libertăţii umane.

Şi-a lăsat copiii să plece de lângă el după ce i-a binecuvântat: sfidând nevoia de sprijin uman, el nu-l neagă

totuşi; dar, încet, încet, se îndepărtează de Carlo de Rossi, vechiul său tovarăş de luptă din Ungaria, şi de înalta doamnă de Ferrara, a cărei prezenţă în juru-i pai e o navă îndoliată pe o maree potolită de clipocitul rugăciunilor. Acum oboseala lui înclină spre melancolia pură a strămoşilor săi, a marchizului Ludovico, a Elizabetei de Urbino, a Ceciliei, perfecta elevă a lui Ludovico da Feltre. Din amintirea subconştientă a acestora, care au fost atât de siguri pe ei până în ultima clipă, siguri pe raţiunea riguroasei lor vieţi interioare, Vincenzo va dobândi şi el forţa de a întreba, în seara de 18 februarie 1612, cât îi mai rămâne de trăit, şi la cuvintele duhovnicului său că dacă Dumnezeu nu va face vreo minune noaptea aceea va fi ultima pentru el, îşi coboară pleoapele cu resemnare.

Nu luptă, cum a făcut cândva tatăl său „pentru a accepta moartea, fiindcă înainte de a judeca dacă-l surprinde în momentul potrivit, el o şi simte în membrele îngheţate care-l părăsesc şi i se par tot mai străine, în închegarea lentă a sângelui. „Simt rigiditatea morţii” a rostit el încet, ascultându-şi cuvintele. Ceru să fie din nou spovedit, mai simţi odată cu iertarea păcatelor sale căldura şi gustul vieţii, şi se bucură de speranţa de a mai dăinui pe alte tărâmuri, în alt timp, unde va trebui să primim un răspuns la toate nedumeritele noastre întrebări.

ISABELLA ÎN FAMILIA GONZAGA (1474 – 1539)

S

emnul caracteristic al Isabellei d’Este la Mantova este un semn în mişcare; şi acest semn lansat ca o săgeată în spaţiu, şi nu glasul sau figura ei pare a fi recunoscut de cel ce ar porni în recunoaştere prin palatul ducal, unde această celebră femeie şi-a depănat cei 45 de ani de mardiizat. Iar explicaţia că dăinuieşte încă nu constă atât în forţa ei de ascensiune cât mai ales într-o forţă de propulsie ce rezistă secolelor; îi simţim impulsul în timp ce străbatem pe urmele ei atmosfera rarefiată de exalările umede ale lacurilor mantovane şi înţelegem că secretul acelei existenţe, scăpând de obicei cercetătorilor absorbiţi ai ornamentaţiilor şi tapiseriilor ce o celebrează, e mai

adânc decât ne-au spus-o ele vreodată: este secretul unei inteligenţe strecurate într-un trup femeiesc şi rămasă incandescentă; destinând femeia unor înfrângeri insolite, întocmai cum ar fi dorit Isabella, numele ei e memorabil pentru noi, dar din motive cu totul altele decât cele dorite de ea: dacă nu chiar opuse. S-o spunem făţiş: ne interesează virtuţile ei, nenumăratele acte de bravură, rafinatele ei aroganţe, multelegantele ei poze, numai pentru că ne e dat să recunoaştem, într-un asemenea joc superlativ, bătălia zilnică a unui suflet a cărui independenţă n-a fost niciodată alterată nici de sentimentalisme şi nici de sentimente. Aceste cuvinte par grave şi oricum greu de – admis şi poate că ar fi uşor de admis

!

pentru orice altă femeie, care n-ar fi avut calităţile marchizei de Mantova.

Faptul că s-a născut în familia d'Este va însemna totdeauna pentru Isabella un motiv de a rămâne cu scrupulozitate credincioasă sieşi; descendenţa din acea trufaşă dinastie (şi din partea mamei din familia Aragón a regilor din Neapole) îi întăreşte credinţa în propria-i personalitate puternică şi în drepturile ei; drepturi ce se cer respectate. Intrând prin urmare în casa Gonzaga, al cărei grad de nobleţe era considerat întrucâtva inferior casei d'Este, stăpânind un stat mai puţin bogat şi mai puţin vast decât cel ferrarez, ea aduce cu sine un aer de supremaţie, atribuindu-l la început numai naşterii sale şi, abia mai târziu propriilor calităţi moştenite din trunchiul familial; cu alte cuvinte ca femeie se situează imediat pe o poziţie expusă greşelilor.

Nu înseamnă nimic pentru bilanţul final al unui acord; cei din familia Gonzaga au fost binevoitori cu ea, oferindu-i acea sensibilitate uneori poate chiar prea receptivă şi afabilă care constituie una din principalele caracteristici ale acestei Seniorii, ce-a întrunit şi calităţi

burgheze (burghez în sensul de cetăţenesc, civic) în istoria sa politică şi militară. Primul care a iubit-o a fost marchizul Federico: o ceruse de soţie pentru fiul său cel mai mare, Francesco, şi a lăudat-o cu o afecţiune părintească pe „copila delicată", pe mica logodnică de şase ani care reuşise să-şi joace rolul sub ochii uimiţi ai trimişilor mantovani. Ajunşi la castelul din Ferrara, în 1480, aceştia s-au pomenit nu în faţa unei fiinţe neformate, ci în faţa unei minunate copile, înţelepte, vorbind cu miez, instinctiv conştientă de ceea ce poate pretinde de la alţii.

„Întârzie prea mult aceşti domni ambasadori", observă ea cu o mişcare de dezaprobare, în timp ce-i aştepta gravă sub baldachinul de brocart; şi n-au decât să râdă cei de faţă; va râde şi ea, gata să urmeze curentul de bună dispoziţie lombardă. Dar nu fără a ne fi dat prin acest gest plin de graţie o primă măsură a felului ei de a fi: net, fără sinuozităţi, simţindu-se exact în limitele sale, de la caz la caz. Şi e o minune felul cum Isabella, ca fetiţă, ştie să îmbine cu succes o elocvenţă înnăscută şi acel grăunte de aroganţă, amestecând unele particularităţi regionale, încât pune în mişcare atmosfera greoaie a castelului din Ferrara unde trăieşte împreună cu ducele şi ducesa d'Este: tatăl, Ercole, un spirit închis, aristocratic, mereu înclinat să cadă în neurastenie; mama, Leonora de Aragón, fiica regelui Ferrante al Neapolelui, femeie chibzuită, perseverând în practicarea unei virtuţi răbdătoare şi mândre.

Cea dintâi născută printre fraţi – faptul că fiind fată a pierdut dreptul la coroana ducală va fi totdeauna pentru Isabella un nemeritat defect pe care un surplus de valoare trebuie să i-l răscumpere – cu darul de a se descurca bine printre cei din familie, dar al copiilor isteţi, e lesne de închipuit cum înţeleaptă elocventă va şti să-şi valorifice darurile naturale: chiar prea bine; atât de bine, încât familiei Gonzaga, care din Mantova cerea un portret al fetiţei, i-a fost trimis un mic tablou care o reprezenta, însoţit de această apostilă scrisă de mina ambasadorului: „Dar mai mult (decât frumuseţea), inteligenţa ei este admirabilă". Acest elogiu pe care femeile inteligente îl

primesc numai în epoca maturităţii lor venea să o afirme la vârsta ei fragedă: un adevăr care ar fi rănit-o dacă l-ar fi cunoscut, după cum mai târziu au rănit-o păreri asemănătoare. Acel portret s-a pierdut; dar într-altul, anterior chiar, putem surprinde modul ei înnăscut de a exprima o autoritate pe care o simţi fără anunţuri sau gradaţii: este vorba de o miniatură dintr-un codice al familiei d'Este unde, copilă abia de cel mult doi ani, înfofolită, cu scufiţă şi rochie de prunci ce lasă să se vadă înduioşătoarea stângăcie a micului trup, o vedem ţinând mânuţa de copil ce-şi mai suge degetele, într-un gest caracteristic ei şi la tinereţe şi la bătrâneţe.

Pentru socrii din Mantova care vedeau în această minunată fetiţă o viitoare noră în mugure era o plăcere, o mândrie şi o distracţie: o invitau la Mantova şi vorbeau despre ea, trimiţându-i tot felul de scrisori şi daruri; aducea în viaţa lor un motiv de mulţumire care le colora cu o vagă speranţă zilele încărcate şi neliniştite ale marchizului Federico şi cele calme ale marchizei Margherita, Din tânărul care crescuse cu atâta farmec şi gentileţe peste nenorocul de a fi cocoşat, Federico devenise un bărbat înţelept eu o burtă respectabilă („incit să întreacă şi o femeie gravidă", glumea sora lui, Barberina) cu o sănătate şubredă, laborios şi melancolic. Iar soţia sa, Margherita de Baviera, supranumită „piatra preţioasă", era acum o femeie liniştită, care învăţase să-şi lumineze puţin faţetele mai sumbre ale caracterului ei şi să-şi învingă oroarea faţă de fenomenele fizice, ca naşterea pruncilor: se simţise ca o naufragiată la naşterea primului său fiu, Francesco.

Născuse şase copii, trei băieţi şi trei fete; desigur că dacă marchizul Federico a avut vreodată un motiv să-şi iubească propria-i soartă, a fost acela de a vedea cum, graţie sacrificiului matern, trupesc şi sufletesc, pedeapsa cocoaşei care se abătuse atât de mult asupra precedentei generaţii din Gonzaga dispăruse. Pentru niciuna dintre cele trei fiice, Chiara, Maddalena, Elizabetta, mănăstirea nu mai avea să fie singura soluţie a unei vieţi negate; ele

vor fi primite ca soţii regine de soţi iluştri şi nu scrutate de priviri crude aţintite asupra infirmităţii lor. Chiara se va căsători în Franţa cu Gilberto din Montpensier şi va fi mama celebrului conetabil de Bourbon, destinat să comande bombardele castelului Sant' Angelo din Roma, fie că au fost sau nu manevrate de Benvenuto Cellini. Destinul ingrat al frumoasei Maddalena, care va muri foarte tânără la naştere, soţia lui Giovanni Sforza, conte de Pesaro, este demn de compătimire, dar nu de a fi trecut sub tăcere din cauza umilinţei. Elizabetta, soţia lui Guidohaldo de Montefeltro, duce de Urbino, va intra în istorie ca una din nobilele cele mai demne de admiraţie din Renaşterea italiană, spirituala inspiratoare a *„Curteanului"* (II Corteggiano) de Baldasarc Castiglione. Băieţii, viitorul cardinal Sigismondo, şi Giovanni, om de acţiune şi de arme, se prezintă în faţa vieţii fără defecte iniţiale care să poată aduce pe chipul lor umbra unui spate curb; fizicul lor normal, lipsit de vreun semn caracteristic, place tatălui lor, aproape că-l încurajează, cu atât mai mult cu cât toate speranţele. şi semnele de valoare ale familiei par a fi în siguranţă în persoana primului născut.

Frâneesco Gonzaga n-a fost frumos nici măcar la 15 ani, dar printr-o fericită alchimie a naturii, forma trupului său părea creată ca o asigurare de agilitate şi îndrăzneală fizică. Să promită mult mai mult decât poate să facă şi să promită cu o largheţe plină de afecţiune e darul său şi nu contează dacă în curând acesta avea să se dovedească un dar blestemat, o adevărată trădare a vieţii sale: când era tânăr, până şi nasul, ireductibilul nas al bunicii de Brandenburg, lat şi turtit, reuşeşte să provoace simpatie. A-l privi în timp ce călăreşte, scuturându-şi chica bogată, animat de un avânt în care ceea ce a moştenit din furia germanică se destinde şi se înfrumuseţează în modelarea educaţiei italiene, armonice, sau în timp ce viteaz luptător în turniruri, mânuie lancea şi spada; a-l asculta când puterea glasului acela, care foloseşte amplele sonorităţi lombarde pentru a da accente înflăcărate şi convingătoare felului său tineresc de a vorbi, pare că ar capta secretul

viitorului şi al gloriei, însemna pentru marchizul Federico o compensaţie pentru propria-i viaţă, transformată în valoare pozitivă numai prin forţarea calculată a destinului său melancolic de prinţ cocoşat.

De acord cu tatăl său, Francesco Gonzaga, la vârsta de 15 ani, aprobă alegerea logodnicei din familia d'Este, care descinde dinspre mamă dintr-un neam de regi şi care, cu mult mai tânără ca el, reuşeşte să-l emoţioneze profund în firea lui romantică şi senzuală, indulgentă faţă de fragilitatea feminină. Se întâmplă însă şi trebuie să se întâmple ca la 15 ani, în situaţia de bărbat cu o logodnică abia copilă, rolul lui Francesco să nu fie prea uşor şi uneori să-l facă stângaci; şi se întâmplă ca atunci când soseşte la Ferrara, atracţia lui de a o vizita pe Isabella să egaleze plăcerea de a merge la vânătoare în parcurile împădurite. Nu trece multă vreme şi ea, micuţa, găseşte calea unei corespondenţe dacă nu mai intime, cel puţin ceva mai directe; se descoperă şi se dovedeşte o bună tovarăşă de distracţii, creatoare de fantezii care pot deveni e joacă. Viaţa ca reprezentaţie nu e secret pentru ea, care ştie să se desprindă de viziunea faptelor pentru a le domina; şi cu anii, cu cât spiritul ei se dezvoltă, cu atât mai multe motive găseşte pentru invenţiile ei, folosindu-se de orice mijloc, dintre care nu ultimul e cultura umanistă, pe care o primeşte de la preceptorii ei, urmărită cu aviditate înflăcărată de sora sa, Beatrice, şi de entuziasmul ferrarezilor.

Toată gramatica de la curte este bineînţeles deţinută în vârfurile degetelor ei fine şi pricepute; mult mai bine, sintaxa de la curte, arta de a face ca dintr-o ocazie neînsemnată, prin abordări şi referiri inedite sau prin modulări rare şi neaşteptate, să se nască în ceilalţi plăcerea nebănuită de a se descoperi prezenţi cu adevărat în viaţă, atunci când credeau a fi doar o prezenţă convenţională. Astfel, ospeţe, baluri, vânători pot lăsa o amintire care nu valorează cât cea a unei partide de cărţi, jucată pe cuvertura de atlaz de pe pat, într-o zi oarecare din luna martie, Isabella fiind atinsă de o uşoară febră care

o îmbujora mai mult; astfel că Francesco Gonzaga, crezându-se îngăduitor, din propria-i voinţă, faţă de capriciile unei fetiţe, cade în prea îmbietoarea ei plasă, se lasă prins, va fi dominat cu totul. Şi e firesc ca discuţia cea mai în vervă dintre cei doi logodnici, propusă şi acceptată când de unul, când de altul, să fie cea despre Mantova, reluată cu o fervoare din ce în ce mai mare de Francesco care-şi iubeşte pământul natal şi poporul, şi aproape demontată, fragment cu fragment, de atenţia Isabellei, care o reia prompt şi ordonat în mintea ei, de câte ori doreşte să se imagineze într-o viziune viitoare a ei însăşi.

Mai puţin visat decât văzut în perspectiva unei imaginaţii vii din naştere, castelul din Mantova însemna pentru Isabella forma unui corp solid, greoi şi geometric, care închidea în calculul secţiunilor şi segmentelor sale un secret promis şi ameţitor: al unei vieţi a ei, care nu avea să semene cu nicio alta.

Înălţat de Bertolino da Novara la sfârşitul lui Trecento, castelul din Mantova este o variantă a acelui din Ferrara (a aceluiaşi arhitect) uşor de recunoscut prin motivele arhitectonice, şi deci prin logica sa intimă, în special de fiinţa născută în castelul ferrarez. Dar poate că din supunere faţă de natura peisajului, sau deşi mai misterioasa natură a familiei care trebuia să încredinţeze acelor ziduri generaţiile sale, Bertolino este mai puţin riguros la Mantova decât la Ferrara. Poate că şi jocul apei va uşura mina artistului; dar e adevărat că masivele ziduri ridicate pe un teren mlăştinos, câştigând fermitatea uscatului prin laborioasa acţiune de consolidare prin palafite, permit la turnuri şi bastioane acea plină de animaţie dantelare a pietrei, ca într-o întrecere de forme – pe care nu aş vrea s-o numesc ondulantă – dantelare expresivă, care la camerele unghiulare cu faţa spre lac şi la cele două ferestre, se amplifică într-o deschidere aerată, creând o atmosferă războinic-cavalerească ce aşteaptă parcă trâmbiţarea unui turnir.

La jumătatea Quattrocento-ului multe dintre ferestre, fie pentru o mai bună adăpostire împotriva frigului sau ca

apărare strategică, sau datorită modei noi de unghiuri drepte, au fost închise şi transformate în ferestre simple, înguste, dreptunghiulare, care lasă şi azi să treacă lumina în *„Camera mirilor” (Camera degli Sposi),* decorată de Mantegna – reducând fericitele spaţii libere mai ales la bastioanele dinspre nord; dar în curte, opuse laturii cu galerii lente şi masive a lui Bertolino, fuseseră construite după schiţa lui Mantegna, (unii pretind că a lui Luciano Laurana) cele două ai ipi ale galeriei prin care aerul ce pătrunde în castel pare a se ridica din nou spre înălţimi într-o ritmică largă respiraţie. Şi tocmai în castelul din Mantova intră în februarie 1490 Isabella d’Este, ca soţie, după zece ani de logodnă, aducând neclintita gingăşie a vârstei de 16 ani, pe carul triumfal, desenat de măiestria marelui ferrarez, Ercole de Roberti; tot de Ercole erau făcute şi cele paisprezece lăzi de zestre pictate cu diverse imagini, care o urmau; o mai urmau şi tatăl ei, mama, sora, fraţii şi frăţiorii, toate rudele familiei d’Este, în strigătele entuziaste, sărbătoreşti ale poporului şi ale celor 17.000 de oaspeţi străini. Dar pentru a-şi primi nora, nu erau de faţă amabilii ei socri care o chemaseră la Mantova: muriseră la 30 şi respectiv la 40 de ani, la o distanţă relativ mică unul de altul, încheind în tăcere două intense şi palide vieţi. Câţi membri ai familiei d’Este au venit atunci la Mantova, au fost cu toţii, chiar şi cei mai dificili, cuprinşi de euforia acelei curţi plină de tinereţe. Soţul de 25 ani, fraţii lui de 21 şi de 16: dintre surori, toate căsătorite în depărtări, venise doar Elizabetta, ducesă de Urbino, cu cei 10 ani ai săi păliţi, aşa cum îşi pierd culoarea florile sensibile în candoarea zăpezii. Suportase cu greutate ardoarea din ziua nunţii, deşi tandreţea fratelui, natura ei veselă şi afabilă, specifică familiei Gonzaga, precum şi felul ei reţinut şi aproape mulţumit de sine de a se ţine la o parte, au ajutat-o să închidă în ea taina, descoperită abia după 12 ani; aceea unei virginităţi necorupte, dar ispitită şi încercată în braţele soţului, la care dragostea şi umilirea se îmbinau într-o epuizare pătimaşă, vecină cu disperarea.

Cu totul altfel a fost întâlnirea dintre Isabella şi Francesco. Era februarie, vremea naturii despuiate de frunziş, când pe cenuşiul vatos al oraşului ziua se lungeşte, sprijinindu-se pe dureroasa despărţire crepusculară; dar pentru Isabella era vremea instinctului de acumulare, confirmat de un şir de noi posesiuni, venite să se adauge inventarului de obiecte din jurul ei; şi cea mai importantă nouă posesiune: soţul. Primind imediat, fără ucenicia de noră, puterea şi titlul de stăpână, dobândirea acestora a însemnat pentru ea un fapt prevăzut. Şi imediat s-a aflat în largul ei în acest rol asumat cu acea scânteiere a ochilor şi cu uşurinţa rapidă a mişcării cu care cei 16 ani ai său zburau chemaţi spre înălţimi, pe spirala scării care duce spre apartamentele de la primul etaj. Camera nupţială era poate aceea numită camera siglelor, pe care o găsim în aripa nord-vestică, cu zidurile pictate în reprezentări florale, bogat inspirate din triumful agricol: luminoasă, pătrată, armonioasă; dar dezvăluindu-şi şi azi secretul, celui ce intră, într-atât pare a fi o reclamă pentru escale de dragoste, exprimată de monogramele Isabellei şi ale lui Francesco, care fuzionate nervos într-un mic desen cabrat, coboară dinspre boltă învârtindu-se împreună într-o progresie nupţială.

Şi totuşi, căsătoria nu are pentru Isabella gustul marii aventuri. Alianţa dintre dinastii se traduce la ea printr-o înţelegere conjugală care înseamnă ajutor prietenesc, ba chiar conjuraţia soţilor împotriva întregii lumi; dar nu o corespondenţă obligatorie (în niciun caz „dependenţă”) de sânge şi inimă. Ea nu crede în asemenea lucruri şi îşi preţuieşte prea mult inteligenţa pentru a le accepta cu orice preţ, cu credinţa ei sau chiar cu reaua credinţă a altor femei. Anotimpuri irosite, goluri sufleteşti ce trebuie umplute cu gânduri de dragoste nu cunoaşte Isabella şi nici nu va cunoaşte vreodată. Dar dacă dintr-un instinct valorificat de o educaţie scrupuloasă, dintr-o sărăcie a sentimentelor şi din cauza unei senzualităţi reduse e o femeie virtuoasă, totuşi omagiul impetuos al lui Francesco îi place, face parte din ceea ce trebuie să fie: şi

din felul în care va povesti apoi curtenilor – numai celor foarte intimi – episoadele primei nopţi matrimoniale, se înţelege că ea urmăreşte avântul amoros al soţului cu simpatia celui ce înţelege şi participă – calitatea caldă a unei îndatoriri consimţite – dar nu se lasă nici târâtă şi nici transformată. Trăieşte aventurile sale conjugale – e adevărat – dar ele sunt epuizate cu anticipaţie în tot ceea ce priveşte emoţia şi extazul, sunt reduse doar la schematismul gesturilor. Robusta ei lună de miere străluceşte pe fundalul unui cer lipsit de dulcegării.

Energia fizică descoperită prin căsătorie dă pinteni unei tinereţi care explodează la momentul potrivit: cavalcadele ei năvalnice, marile festinuri – savurarea păstrăvilor înotând în mujdei de usturoi la Lago di Garda, şi în grădina parohului din Toscolano – sprintenul du-te-vino prin vilele familiei Gonzaga indică o căutare ce se traduce printr-un avid neastâmpăr. De la început se simte legată de Ferrara unde, în afara sincerelor afecţiuni familiale, a lăsat un stil de comportament de curte, încă respectat de cei din grupul ei, ale căror scrisori denotă un manierism oarecum forţat. Când Isabella pleacă la Ferrara, mult sărbătorită de ai săi, bucurându-se să le apară în deplinătatea noii sale autorităţi, totul în comportarea ei pare şi este inocent, dar marchizul are motive să presimtă nedesluşit în aceste călătorii o aluzie, ca într-o fugă muzicală, un preludiu pentru ceva ce mai curând sau mai târziu îi va fi potrivnic. Nu are încredere, deşi nu ştie cu precizie în cine şi în ce, nevenindu-i în minte ideea unei izolări instinctive menită să apere o independenţă în creştere, prea departe de gândirea lipsită de subtilităţi a unui bărbat. Nici nu poate bănui că tânăra soţie îi ia mâna fiindcă simte fără niciun echivoc cât de credincioasă îi este şi cu câtă sinceritate neîntinată i se dăruie.

Supunerea ei e de altă natură. Supunerea Isabeliei e o acceptare a ordinelor soţului întrucât ele vin de la o autoritate căreia ea i s-a dat, recunoscând-o ca atare: această aplecare a capului i-o datorează. Trebuie însă ca Francesco să se hotărască să comande, adică să parcurgă

întreaga gamă a nemulţumirilor conjugale pentru a ajunge până la grimasa încruntată a tiraniei şi, în plus, să nu cadă în ridicol, ceea ce nu este totdeauna uşor. Caută să joace subtil, agăţându-se de cuvintele soţiei, artă cât se poate de periculoasă: de exemplu, dacă ea îi scrie cu un sentimentalism formal că viaţa departe de soţ îi este grea, Francesco îi va răspunde cu cărţile pe faţă că are dreptate, că aşa trebuie să fie, deci să se întoarcă imediat. Deloc îmbufnată, iat-o pe Isabella înapoi, fericită să etaleze perfecţiunea purtării sale de soţie respectuoasă, astfel ca laudele să-i revină fără rezerve; gata însă, se înţelege, să plece din nou, sub o altă scuză, mai bine ticluită decât prima.

Foarte mici semne prevestitoare. Dar pe o femeie ca Isabella nu va reuşi să o maturizeze un bărbat, fie el oricât de puternic; lecţiile ei, de altă natură, şi le va alege singură şi prima o va primi la Milano, de la sora ei Beatrice.

Chiar ea, Beatrice, obtuza; ea care prin comparaţie cu capacitatea de a asimila cultura a surorii mai mari, dovedise o duritate recalcitrantă (dominată şi supusă de focul unei voinţe de care putea dispune oricând); ea care era aproape stângace la călărit, aproape urâtă, cu pielea palidă a celor din familia Aragón, şi cu chipul ale cărui trăsături se îngroşau, anunţând obrajii colţuroşi şi lăsaţi pe care-i vedem în portretele bunicului Ferrante, regele Neapolelui; acceptată ca logodnică, în lipsa alteia mai atrăgătoare, de Ludovico îl Moro, care ar fi dorit-o şi o ceruse pe Isabella; mereu protejată de sora mai mare, mai blondă şi mai dăruită în comparaţie cu opacitatea intensă a celei mai mici; tocmai ea se schimbase radical de îndată ce se căsătorise cu Ludovico îl Moro. Devenind nu frumoasă, dar strălucitoare, descoperi secretul de a-şi fascina soţul capricios, şi începu să facă pe marea principesă, să se ia la întrecere cu sora şi cu mama ei, vrând parcă să răzbune umilinţele care-i torturaseră copilăria şi adolescenţa. Pentru aviditatea ei, orice pradă pare minoră; şi fiindcă titlul şi senioria Milanului nu i se cuvin, fiind în viaţă

moştenitorul direct al ducatului, Gian Galeazzo Sforza, nepotul lui Moro şi soţul Isabeilei de Aragón, ea porni să exercite asupra soţului ei o influenţă politică nefastă. Dorea să domnească asupra Milanului, să înlăture aşadar obstacolul cel mai mare, protecţia regelui Neapolelui asupra moştenitorilor ducatului; să se prăbuşească casa de Aragón, Neapole să fie dat regelui Franţei, care-l pretindea ca moştenire a lui Carol de Anjou, să se întoarcă deci pe dos întreaga Italie! Fără o umbră de scrupul sau remuşcare, orgolioasa Bsatrice acţiona împotriva bunicului, regele Ferrante, care o răsfăţase ca pe o nepoată preferată, împotriva mamei din familia Aragón, împotriva verişoarei, ducesa de Milano; şi în acelaşi timp, strivea prin diabolicul ei lux răsunător, prin serbările şi aroganta ei fericire pe orice prinţesă italiană, inclusiv pe Isabella.

Da început aceasta nu are nicio bănuială, mândrindu-se parcă cu strălucirea surorii ei ca de un merit al familiei; apoi, pricepând ceea ce era jignitor într-o asemenea lecţie, şi-o însuşeşte, o aprofundează în sine, îşi pregăteşte o ripostă subtilă: menţinând raporturile amabile cu Beatrice ca de la soră la soră, adoptă un nou stil în felul ei de a fi şi în relaţiile ei, împotriva căruia asaltul aurului şi al voinţei nu-şi găseşte victoria. A fi proclamată mult mai frumoasă decât Beatrice e prea puţin pentru ea care posedă un rafinament aplicat înainte de toate lucrurilor, veşmintelor sale, camerelor sale, propriei sale curţi, oricărui obiect ce trebuie să-i cadă în mână sau sub ochi: de aici provine mania simbolistica, înţeleasă nu ca un semn de alianţă secretă între lumea dinafară şi cecă ce simţim în noi (sau alături de noi), acel element creator de prezenţe obscure, ci ca o cheie pentru un limbaj între iniţiaţi, care îi îmbogăţeşte cu semnificaţii rare. De aici, înaintând în căutarea unor plăceri alese, ajunge din nou pe drumul culturii. Anunţă că vrea să reia „studiile” îi cere sfatul lui Guarino din Ferrara, din partea căruia pare neverosimil să-i răspundă că „nimic nu-i va putea aduce o onoare mai mare decât învăţătura care la sexul feminin a fost

întotdeauna rară şi azi e ca pasărea Phoenix". Ca urmare a acestei păreri, Isabella cere preceptori, îi experimentează, îi concediază, îi reprimeşte, nu vrea să mai ştie de nimic altceva: desigur, drumul spre cultură e lung; Mario Equicola n-a ajuns încă s-o copleşească cu elegantele sale cuvinte de curte napolitană. Dar între timp ceva a survenit totuşi.

Este anul 1495. Marchizul Francesco pleacă pe câmpul de luptă, în funcţia de căpitan general al veneţienilor intraţi în război împotriva lui Carol al VIII-lea, regele Franţei, chemat în Italia spre a cuceri Neapole, din ambiţia neprevăzătoare a lui Moro; pleacă lăsând soţiei, după obiceiul respectat şi în alte-dăţi, grija conducerii. Dar, locul sentimentului de autoritate satisfăcută îl ia acum, la Isabela maturizată, o pasiune vie şi rece, pasiunea familiei d'Este pentru buna conducere a treburilor publice. Cu o vigoare care-şi extrage forţa din ea însăşi, tânăra marchiză descoperă ce înseamnă a fi în fruntea unui stat, a concentra puterea şi răspunderea hotărârilor, a simţi aproape în mină vibraţia fizică a vieţii şi viitorului unui întreg popor şi a asculta, unul câte unul, pe consilierii soţiflui – are nevoie nu de aprobarea, ci de şcoala lor, pentru a învăţa mijloacele tehnice ale conducerii – şi din instinct atinge acea înaltă calitate atât de rară la o femeie, care constă în a renunţa la orice capriciu şi la orice reacţie subiectivă pentru a vorbi în numele poporului. Din aceste zile datează un anunţ care circulă la Mantova: orice cetăţean va putea să se prezinte la palat, la orice oră din zi sau din noapte pentru a cere e audienţă la marchiză; şi în această libertate, în acest mod de a se dărui intereselor supuşilor, dincolo de orice limită, recunoaştem prima dovadă a adevăratei naturi a Isabellei d'Este.

Pe puntea de trecere dintre anii 1400 şi 1500, în vremea aceea de curente tulburi care au dus Italia la drama dominaţiei străine, Isabella are ocazia de a domni în climatul unei perioade schimbătoare la fiece cotitură a anului, a anotimpului, a zilei. Pentru marchizatul familiei

Gonzaga, poziţia geografică, între Lombardia, Veneto şi graniţa ferrareză, odinioară motiv de prosperitate.

21 – Secretele familiei Gonzaga devine acum motiv de pericol; indiferenţa e imposibila, după cum aproape imposibilă e şi neutralitatea, prinsă cum e în mijlocul mişcărilor propagate din nord spre sudul Italiei; apărarea militară împotriva vreunui amestec străin în aceste largi frontiere, deschise spre câmpia lină şi pacifică, ar fi fost o acţiune disperată.

Curentele franceze, succesiv stârnite de Carol al VIII-lea. Ludovic al XII-lea şi de Francisc I, curente veneţiene. cele germane ale lui Maximilian şi cele spaniole ale lui Ferdinand Catolicul şi apoi cele imperiale ale lui Carol. Quintul; curentele papale şi celelalte mai mici, florentine, ale familiei Sforza, ca şi cele napolitane, toate năvălesc asupra Manto vei; era nevoie de o sensibilitate de seismograf pentru a înregistra până şi cele mai mici oscilaţii ale unei situaţii care se transformă într-o mişcare implacabilă, pentru ca în acea dureroasă plămădire a sorţii Italiei să nu se prăbuşească independenţa şi destinul pământului mantovan.

Un stat atât de mic. tras cu forţa în ciocnirile marilor naţiuni şi neştiind care dintre combatanţi va fi mai tare, nu putea să joace pe o singură carte: trebuia să se descurce cu abilitate, să urmărească cu răbdare, echilibrându-şi adeziunile elastice, jocul celor mari, fără a-şi permite vreodată iniţiative imposibile de susţinut cu slabele sale forţe militare şi politice. O atitudine lipsită de eroism pentru un principe: pur şi simplu, exercitarea unui contrapunct diplomatic dar care solicita calităţile cele mai preţioase: un echilibru priceput, o prevedere exactă, un ochi de vulpe şi o vitalitate trează şi susţinută, care să nu se irosească prin emoţii şi surprize.

Dar marchizul Franc esc o Gonzaga s-ar fi putut, adapta la orice altceva numai la acest joc periculos nu. Şi nu că i-ar fi lipsit pregătirea necesară conducerii: bunele reguli, care de pe vremea lui Lorenzo Magnificul erau cele ale echilibrului dintre statele italiene, le-a învăţat de la

tatăl şi bunicul său. prea înţeleptul marchiz Ludovico; şi le respectă întocmai; dar faptul că acestea necesitau o aplicare mai flexibilă pentru a avea valoare în noua situaţie a intereselor şi problemelor, nu va reuşi să-l înţeleagă Francesco Gonzaga, mai puţin din nepricepere, cât mai ales din cauza temperamentului său şi dinţi <m fel de rezistenţă împotriva situaţiilor în schimbare. Daţi-i forţe concrete, chemaţi-l la luptă şi, forţând elanul unuia dintre caii săi turceşti, el va conduce o armată la asalt. Şi îi va sta foarte bine în sângeroasa bătălie de la Fornuvo, de lângă râul Taro, când va săruta pe gură capul unui duşman decapitat, oferit lui, cu un gest de călău, de un mercenar; deoarece acest elan, de o cruzime atât de cumplită la un bărbat caic n-a fost niciodată crud, arată prin ce consum interior se putea el elibera de sedimentele obscure acumulate din numeroasele şi diversele moşteniri şi ascendenţe din care se alcătuia complexitatea naturii lui. Foarte bun soldat (şi comandant mediocru), singura fericire prin care s-ar fi putut simţi pe deplin realizat era mânuirea liberă a armelor. A avut parte de ea o singură dată: la Fornovo; şi totuşi tocmai Fornovo avea să-i poarte nenoroc.

În timp ce Isabella, mândră de acea izbândă care fusese sărbătorită ca marea victorie a Italiei asupra invadatorului străin, îşi disputa cu sora ei, Beatrice, cortul împodobit în broderii cu crinul de aur al regelui Franţei, pradă a învingătorilor. Francesco colinda Italia, urmând impulsurile cele mai fanteziste ale firii lui ciudate şi expansive (el, care-i pusese pe fugă pe francezi, făcea demonstraţii de prietenie faţă de Monpensier, rudă de-a lui ce-i drept, dar înainte de toate duşmanul său), devenind astfel suspect finilor veneţieni care: convinşi că adulmecă o nouă trădare, l-au eliberat, fără prea multe menajamente, din funcţia de căpitan-general. A fost o lovitură care l-a rănit adânc; dar nedreptatea condamnării veneţiene se explica prin lipsa de abilitate a lui Gonzaga, care, fără a fi un trădător, era poate mai rău decât atât: de o nechibzuinţă atât de mare şi de vădită şi asculta atât de

orbeşte de propriile-i impulsuri iraţionale, încât nu te puteai bizui pe el în niciun chip. Şi e clar că aceste calităţi care făceau din el o fiinţă plăcută, un om cald, foarte iubit de femei, îi erau cât se poate de defavorabile, când printre comandanţi aveau loc discuţii dure.

La Mantova, Francesco era iubit, după cum fuseseră iubiţi toţi cei din familia Gonzaga prin tradiţie şi pentru calităţile sale naturale de inimă-largă şi popularitate. Dar.

21*

În timpul absenţei sale, consilierii lămurindu-se asupra competenţei tinerei marchize în treburile ţării, socoteau că faptul de a i se adresa ei echivala cu înfăţişarea problemelor în faţa unui tribunal legal: cu alte cuvinte, însemna să se descarce de o povară, să o rezeme de o coloană solidă.

Dar încă de la început Isabella greşeşte; şi trebuie să spunem că ne face aproape plăcere s-o vedem greşind măcar o dată ca femeie, din prea multă imaginaţie. Lecţia de la Milano are o mare influenţă asupra ei, şi-o va însuşi în întregime, deoarece a crezut în puterea fastă a familiei Sforza şi crede şi mai mult în ea de când îl Moro, dându-şi seama că prin chemarea lui Carol al VIII-lea al Franţei a adus primejdioasa ameninţare pe care o reprezintă un aliat mai puternic ca el, s-a întors împotriva francezilor intrând în liga papală şi a regelui Neapolelui; deci de partea Mantovei. Interesul faţă de statul milanez nu scade la Isabella niciodată cu moartea surorii Beatrice, în 14.97. După ce varsă lacrimile cuvenite (nu prea multe) urmărind zi de zi povestea neîmblânzitei şi spectaculoasei dureri a lui Moro, iat-o intrând în legătură cu cumnatul ei. incit ajunge chiar să stârnească unele bârfeli pe la alte curţi, lucruri pe care. bineînţeles, marchizul le-a aflat şi le-a discutat cu socrul său, atrăgându-şi din partea acestuia o dispreţuitoare şi meritată chemare ta, ordine. Foarte drept: căci Isabella putea simţi pentru Moro, cu spiritul lui labil, supeitiţios şi fantezist, atracţia pe care femeile puternice, tari în disponibilitatea instinctului lor de protecţie, îl simt faţă de bărbaţii slabi: nu dragoste; cât

despre influenţele politice, chiar dacă ar fi reuşit să-şi infiltreze ideile ei în treburile milaneze, ar fi făcut-o fără a uita interesele propriului’s. lat, ba chiar urmărindu-le. În 1500. la anunţarea venirii lui Ludovic al XII-lea, ajunge să ofere sprijinul ei familiei Sforza, primind în schimb mulţumiri destul de reci şi asigurarea că mult mai bine ar fi fost apreciate sprijinul şi armata marchizului de Mantova.

Francesco Gonzaga refuză, căci nu voia să împingă lucrurile atât de departe, presimţind cu stângăcie, ca bun soldat ce era. slaba capacitate militară a lui Sforza; şi cinci francezii lui Ludovic al XII-lea au., ocupat Milano, iar Lubella a simţit „o lovitură de moarte” fiindcă se compromisese atât de făţiş prin simpatiile sale faţă de Sforza, cel mai înţelept a apărut, cu adevărat, soţul ei. Dar şi ea şi-a revenit iutelecţia milaneză, asimilată ca un îndemn de a se feri de entuziasma, o întăreşte şi o înăspreşte, două condiţii optime pentru o bună maturizare politică. Renunţând în grabă la planurile urzite cu Sforza, ţese o nouă urzeală şi mai subjugantă pentru a neutraliza, dacă ar putea, extrema susceptibilitate a francezilor aflaţi în alarmă. Şi toate manevrele sale diplomatice încep să dea roade acum între francezii apăruţi la nord, şi Cesare Borgia ameninţând dinspre sud, printre imixtiunile papale şi imperiale, şi acra ostilitate a veneţienilor.

Manevrele Isabellei: s-ar putea scrie pagini şi pagini, urmărind-o în jongleria ei rece şi abilă, într-o perioadă de destrămare şi fărâmiţare, în acele timpuri ale deciziilor imediate, care anulau calculul minutului. Şi ce bine o serveşte totul şi ce favorabil îi e totul în ceea ce întreprinde. Ca să-şi dea aere de femeie-bărbat nici prin gând nu-i trece (în afară unor rare momente când ar vrea să se arate „suflet de roman”); şi marele dezavantaj de a fi femeie, îl fărâmă în avantaje mărunte, aşa cum un priceput bijutier scoate dintr-un diamant mare şi crăpat pietre mici şi perfecte. Ştie să poarte cu rafinament plăcerea prieteniei, posedând gustul unei bune tovărăşii, calitate cordială atât de lombardă, dar care pentru a fi valoros

aplicată cere maleabilitatea fanteziei, libertatea naturală şi atentă a cuvântului, un umor rafinat, constant şi prompt, iar ea se serveşte de toate acestea pentru a strânge lume în jurul ei. Nicio principesă, nici chiar Margherita de Navara n-a avut vreodată atâţia prieteni câţi a avut Isabella d'Este; şi cu ajutorul lor ea reuşeşte să-şi asigure la toate curţile, mici şi mari, câte un informator atent, gata s-o avertizeze la cele mai neînsemnate schimbări de atmosferă. Trimiţând tablouri, obiecte de artă, borcănaşe cu unguente, mănuşi, parfumuri, vorbe de duh şi sonete, nu lasă nicicând impresia de frivolitate. E condusă doar de spiritul ei, care urmăreşte scopuri precise; şi dacă în instrucţiunile date trimişilor săi amestecă raţiunile de stat cu raţiunea ei. de femeie, o face cu o artă calculată, ca de exemplu atunci când Cesare Borgia, care în vederea tratativelor unei viitoare căsătorii între fiica sa şi primul născut al Casei Gonzaga cerea, după obicei, o garanţie din dotă (drept chezăşie a cuvântului dat, sumă ce urma a fi restituită în ziua nunţii). Isabella puse să i se răspundă că nu are în vistierie bani lichizi pentru o asemenea garanţie; are bijuteriile ei, da, dar cum ar putea gândi un gentilom să i le ia, acum când e tânără şi poate profita de ele, pentru a i le restitui peste 15 ani, cu prilejul căsătoriei fiului, când ea va fi bătrână?

Era clar în mintea ei că Borgia nu va reuşi nimic împotrivă-i; într-adevăr îl duce cu vorba, cu prefăcătoriile unui duclant de mare clasă. De la castelul din Mantova pornesc felicitări şi omagii pentru cuceririle militare ale lui Borgia, pleacă vesele daruri, măşti pentru carnaval; şi pleacă şi scrisori ca vestita scrisoare a Isabellei către soţul ei, vorbind despre cei din Faenza, care la ordinele lui Astorre Manfredi îşi apărau pământurile de atacurile lui Borgia: „Îmi place că cei din Faenza sunt atât de credincioşi şi de constanţi în apărarea seniorului lor, încât fac onoare tuturor italienilor". Dar să nu se creadă că onoarea italienilor era pentru Isabella o expresie concretă care s-o facă să presimtă sau să intuiască măcar vremuri de uniune conştientă. Cuvântul Italia e mai curând o

evocare, derivând din conceptul umanist de Roma, o noţiune abstractă, culturală, poetică şi nu un concept de naţiune. Isabellei îi place apărarea celor din Faenza, după cum îi plac frumoasele gesturi cavalereşti. Şi mai ales – aici se află cheia entuziasmului ei – vederea unui popor atât de supus voinţei seniorului său, încât să fie gata să moară pentru el, după separarea napolitanilor de regii din casa de Aragón şi a milanezilor de ducii casei Sforza, era un fapt care venea să-i dea dreptate, suprapunându-se punct cu punct pe ideea ei precisă asupra politicii interne: principele trebuie să merite ca poporul să-şi însuşească cauza lui, însuşindu-şi şi el cauza poporului.

Este ideea tradiţională a familiei d'Este despre o bună conducere, care, îmbinată cu caracteristicile firii feminine, adică cu o natură care vrea să traducă fizic până şi metafizica, se manifestă prin fapte sensibile şi cu continuitate logică. Faptul că poporul din Mantova recunoaşte avantajele acestei guvernări s-a văzut în timpul regenţei Isabellei în 1509, pe vremea Ligii de la Cambrai prin care s-a realizat o strânsă alianţă europeană, împotriva marii puteri a veneţienilor, printre alte state fiind şi Scaunul papal, Franţa. Mantova şi Ferrara. Angajându-se nechibzuit în teritoriul inamic, cu puţini soldaţi, fără a se fi lăsat precedat de antenele avangărzilor, Francesco Gonzaga aproape că-i provoacă pe veneţieni să-l ia prizonier. L-au şi luat de altfel, noaptea, îmbrăcat doar într-o jachetă, dezarmat, abia trezit dintr-un somn prea lin şi fără griji pentru un căpitan şi soldat.

Marchizul e în mâinile duşmane şi nimeni, prieten sau vrăjmaş, nu se mai încrede în constanţa afirmaţiilor sale, iar soţia are parte de umilinţa de a trebui să se abţină să propună un schimb de prizonieri (ar fi vrut ca în schimbul soţului să-l ofere pe Bartolomeo Alviano, luat prizonier de francezi), căci Ludovic al XII-lea al Franţei declarase că nu l-ar da nici pe cel mai neînsemnat dintre prizonierii veneţieni pentru răscumpărarea lui Gonzaga. Foarte amară aventură; ce e mai greu de suportat de o femeie inteligentă şi orgolioasă, este să vadă dezvăluită şi

divulgată public slăbiciunea soţului, după ce zi de zi îndepărtase de propria-i conştiinţă o analiză minuţioasă a acestuia, care ar fi dus-o la concluzia, vai, presimţită. Adevărul fiind prea evident pentru a se preface că nu-l recunoaşte, trebuia acum înfruntat şi, privindu-l în faţă, Isabella aproape că se autosugestionează să vadă clar, cu scopul de a interveni chiar ea acolo unde se cerea o compensaţie; dar tocmai prin ceea ce-şi propunea se află în deficit; căci nu forţa inimii o îndeamnă să-l ajute, ci numai raţiunea, lamă ascuţită care taie şi limitează net perspectivele peisajului ei afectiv. Mila adevăratei înţelegeri, sentimentul de a te dărui pentru, a răscumpăra omul, conştiinţa de a-ţi oferi sacrificiul, subordonând propriile-ţi calităţi intelectuale îndurării tainice a suferinţei, capacitatea de a te bucura că eşti indulgent, sunt sentimente care îi lipsesc şi-i vor lipsi întotdeauna. Şi este normal să i se întâmple să-şi ascundă părerea judicioasă tocmai când inteligenţa ei ar străluci mai mult.

Isabella intuise de mult faptul că trebuie să-şi ascundă gândurile; ne-o dovedesc anumite manifestări ale sale asupra cărora nu ne putem înşela, aşa cum e de pildă o scrisoare trimisă soţului ei, care în perioada marii puteri a lui Valentino se compromitea prin afirmaţii, potrivnice unor membri ai familiei Borgia, cu mult mai puternici decât el. Isabella îi recomandă prudenţă, şi o face exagerându-şi rolul de soţie îngrijorată; se umilea, ca, atât de cutezătoare, căci ştia că sfatul îi va fi pe deplin îngăduit – şi ceea ce era şi mai important va fi urmat – numai dacă va avea aerul de implorare de la inferior la superior. împotriva simpatiei soţului ei faţă de cumnata sa, Lucrezia Borgia. venită cu apanajul ei de ducesă de Ferrara, ea se răzbună pe ocolite, dar hotărâtor, legând cu propriul ei frate, ducele Alfonso d’Este, o prietenie bazată pe alianţa de sânge, interese, afinităţi spirituale şi morale, doborând astfel orice posibilă influenţă a cumnatei în treburile familiei d’Este. Această lume aspră în care Isabella o devansa pe Lucrezia Borgia, pierdută de altfel în – rătăcirile ei lunatice, nu era singura asupra căreia dorea

să domnească, dar era prima dintre ele; şi domnea bătând din picioruşul ei mic, cu o vibrantă autoritate. Francesco Gonzaga îi face curte cumnatei sale, Isabella dispreţuieşte şi această dragoste – e o umbră de suferinţă, de gelozie, dar care poate să fie depăşită, apărând chiar excitantă – un obiectiv atât de fără sens în cadrul intereselor lor familiale şi politice. Nu poate împiedica, totuşi, ca reacţiile ei de o calitate mult prea lipsită de sevă să o facă mai abstractă ca femeie, opacă, până la a-i sugera, pe timpul prizonieratului soţului ci la Veneţia, în 1509, un ordin ca acesta: chiar dacă veiieţienii ar veni în faţa vreuneia dintre fortăreţele familiei Gonzaga, cu marchizul între că, şi l-ar ucide sub ochii soldaţilor mantovani, porţile trebuie să rămână în mod implacabil ferecate.

Isabella se bucura că aceste cuvinte, în stilul de biograf al lui Plutarh, circulau de la o curte la alta, dovedind curajul şi afirmarea personalităţii sale. De altfel, Francesco răspundea şi el în acelaşi spirit când oferea ca zălog al credinţei sale pe soţia lui, spunând că putea fi dusă în Franţa, Veneţia, la pol, oriunde. Rolul de ostatic i-a revenit însă, după cum se ştie, celui mai mare fiu al familiei Gonzaga. Federico, care a fost trimis la Roma, în mina sigură a lui Giulio al II-lea; dar pentru a se ajunge la acest rău minor. Înlăturând pericolul unui adevărat prizonierat al copilului printre veneţieni, sau mai rău, printre francezi, Isabella acţionase mereu trează, punând în mişcare, cu mina ei cu gropiţe, un joc atât de bine calculat incit să treacă peste pateticul iubirii materne. Jucând cu – toţi pionii în mişcare pe tabla de şah a relaţiilor externe, ea ar vrea să ne facă să credem că o trec sudori reci de nelinişte, dar nu e adevărat. Nici pentru o clipă măcar sufletul ei nu palpită pe punctul de a naufragia; dimpotrivă, mărindu-se pericolul, simţim, dincolo de documente, că forţa ei se maturiza într-o cadenţă viguroasă, încordată până la a deveni o obsedantă acrobaţie.

Adevărul este că, pentru Isabella, a domni înseamnă a trăi mereu în prezent, cu un fel de senzualitate

cerebrală. Şi, desigur, dacă cei ce nu înţeleg complexitatea jocului ei o acuză că vrea să dea sfaturi fraţilor ei din, Ferrara sau chiar francezilor, ea le poate răspunde cu râsul ei ironic: „Nu sunt atât de lipsită de minte”, dar dacă o acuză că tărăgănează tratativele pentru a-şi satisface cât mai mult cu putinţă voinţa de a comanda, nu-i va fi uşor să replice printr-un adevăr tot atât de evident. Logica ci îi spune că are dreptate; în situaţia înspăimântătoare când se afla între duşmani înrăiţi şi prieteni bănuitori, ea a reuşit miracolul de a păstra neatinse graniţele mantovane, nu numai în faţa invaziilor străine, dar şi a oricărei aşa-zise protecţii aliate. Pământul fiind liber, justiţia respectată, cetăţenii neapăsaţi de impozite nici în momentele de criză (căci atunci Isabella îşi oferea bijuteriile ca garanţie şi-şi amaneta veniturile personale), ea era iubită de popor, care-i răspundea într-un glas încredinţându-i puterea, hotărârile, averea şi viaţa şi tot: când a mai avut autoritatea o fermitate mai accentuată? Când a trezit mai multă încredere?

Fiindcă a domnit prea bine şi a predat soţului statul intact la întoarcerea lui din prizonieratul veneţian, fiindcă

y

a continuat apoi să-l conducă, pe el, mortificat şi doborâfe cum era, în timpul luptei lui Giulio al II-lea împotriva Ferrarei (şi Isabella vedea clar când se situa ele partea fraţilor ei, căci distragerea Ferrarei ar fi însemnat o slăbire sigură şi a vecinei acesteia, a Mantovei şi vedea foarte clar când recunoştea în fratele ei, Alfonso d’Este, o forţă care avea să se afirme şi să se întărească odată cu trecerea anilor), pentru toate acestea, în răstimpul iluzoriu de pace pe care părea să-l aducă italienilor alegerea papei Leon al X-lea, Isabella pierde dragostea soţului şi, în mod conştient, se depărtează şi dragostea ei faţă de soţ.

În vremea asta, cu câteva zile înainte de alegerea papei din familia Medici, Francesco declară: „Ne este ruşine că soarta ne-a dat o soţie care vrea să facă totul numai după capul ei”, nişinea plină de indignare a bărbaţilor care-şi simt soţia rebelă din superioritatea

inteligenţei. Şi Isabella. dinspre partea ei, îi declară ea însăşi într-o scrisoare care e un act de şuierătoare trufie: „Senioria Voastră îmi este atât de obligată cum n-a fost vreodată mai obligat vreun soţ faţă de soţia lui, şi să nu creadă Senioria Voastră că de m-ar iubi şi onora vreodată cum nu se poate mai mult, ar putea plăti credinţa mea”.

Nu încape îndoială: constrânsă la o alegere între a deveni un bun de oferit sau o persoană ce poate pretinde oferta altuia, Isabella alege a doua situaţie şi domină cu orgoliul familiei d’Este şi cu o conştiinţă atât de sinceră a propriei valori, încât pentru a o comenta, trebuie să ne abţinem să folosim cuvântul vanitate. Dar dacă, după ruperea legăturilor cu soţul ei, încearcă să-şi salveze propria-i independenţă, manifestările de revoltă sunt totuşi foarte precaute, nimeni neştiind mai bine ca ea că o principesă compătimită ar însemna şi o principesă umilită. Nu permite nici ca alţii să facă aluzie la neînţelegerile sale conjugale, decât arareori; după cum nimeni nu trebuie să se creadă atât de însemnat incit să aibă în comun cu ea un secret; nimeni nu va trebui să simtă că din familia marchizilor răzbeşte discordia, pentru a nu stârni poporul şi a-l ispiti să se dezbine în partide. Astfel că, în ziua când gloria unei supremaţii exercitată magnific asupra aspectelor elegante, princiare şi mondene nu-i va mai ajunge şi ea se va simţi în gol de autoritate, decăzuta, va găsi o cale de a protesta, specifică ei; va pleca să rătăcească de la Milano la Roma, fie chiar şi fără a mere permisiunea soţului: el îşi va pleca urechea cu plăcere la spusele unor consilieri ai săi, dintre cei mai mari duşmani ai marchizei, care vor susţine că ea e nesupusă şi refractară, dar va fi silit s-o aprobe – şi să-i mulţumească în momentul când – manevrând cu tenacitatea ei de fier, dar suplă – Isabeila va urzi la Vatican, pe lângă scaunul papal al lui Leon al X-lea, multiple intrigi în favoarea Mantovei şi a familiei Gonzaga. Cu conştiinţa unui adevărat cap de stat şi bun cetăţean, Isabeila simte că personifică, imediat ce iese din frontierele ţării sale, autoritatea şi prestigiul Mantovei. Poate fi o fugară roasă de umilinţă, asta însă o

priveşte; dar la Roma. În măreaţa companie a papei şi a cardinalilor săi, care admiră la ea şi la curtea ei elegantul rafinament pe de o parie, şi libertatea de spirit şi subtilităţile culturale şi mondene pe de alta, ea vrea să fie o principesă oaspete, care are raţiunile sale bine înrădăcinate în ţara ei, şi vrea să depindă numai de ele. Învăluită într-un continuu ropot de aclamaţii, nu-şi permite niciodată să simtă lipsa de armonie dintre mulţimea omagiilor înflorite şi reala ei singurătate rătăcitoare, susţinută în această aridă oboseală doar de spiritul ei de experimentatoare, întotdeauna gata să adune imagini, să surprindă ridicolul la oameni şi obiceiuri, să ţeasă o urzeală în stilul ei specific. Dar dacă se întunecă vreodată la chip, este o indicaţie demnă de reţinut; şi o vom reţine noi, la Roma, în timpul unei curse de cai la care ia parte un mânz din faimoasele grajduri ale familiei Gonzaga *Lo Şcolărino* (Micul şcolar). S-a întâmplat ca din cauza unei porniri greşite, Lo Şcolărino să-şi piardă ritmul susţinut şi cursa, lăsând să învingă caii din grajdurile cardinalului Petrucci din Siena; îmbufnarea îndelungă a marchizei, pe care toţi au remarcat-o în ziua aceea, nu e numai o neplăcere de moment; este o lovitură uşoară, dar care o atinge într-o zonă sensibilă, unde deziluziile sunt încă dureroase şi vii, acolo unde se adună ranchiuna ascunsă pentru ocaziile ratate la Mantova şi cea pentru steaua în declin a lui Francesco Gonzaga: şi, cine ştie, poate a întregii familii Gonzaga.

Nu chiar a tuturor celor din familia Gonzaga, fiindcă aceşti Gonzaga sunt fiii plămădiţi de ea, din sângele ei, singura garanţie în care i se pare că poate avea încredere. Şase la număr: trei băieţi şi trei fete (plus alte două fetiţe care au murit foarte mici, prea puţin plânse de mama lor, care n-a avut timp pentru ele); iar prima născută, Leonora, venită pe lume în 1494, este o pată în viaţa morală a Isabellei. Trebuie s-o spunem, ca mamă nu a reuşit niciodată să găsească în inima ei o cât de mică sursă de duioşie pentru această fetiţă, o adevărată întruchipare a trăsăturilor Gonzaga, întrunind toate înclinaţiile spre

melancolie ale celor din neamul ei destinaţi nefericirii; fetiţa a crescut blinda şi reculeasă. aproape chircită în ea însăşi, am spune, cum sunt copiii striviţi de personalitatea prea puternică a mamei, în inima Isabellei, Leonora purta vina de a se fi născut fată, când ea aştepta un moştenitor pe care să-l contrapună moştenitorului ducatului Milano, fiul surorii ei, Beatrice şi. fapt mai grav, fata era de o frumuseţe sclipitoare şi nobilă, care a înflorit la cei 15 ani ai săi, când Isabella avea doar câţiva ani peste 30 şi era încă foarte departe de orice renunţare.

În contrast cu duioasa pasiune a tatălui care-i scrie Leonorei bileţele afectuoase, îi trimite daruri vânătoreşti pentru masa ei personală, se duce s-o contemple când doarme; o doreşte tovarăşă la cină, mama scrie şi vorbeşte rar despre această fiică, şi poate nu e întâmplător faptul că Isabella reuşeşte să fie departe de Mantova când i se prezintă copilei logodnicul ales pentru ea, Francesco Maria della Rovere, fiul adoptiv al lui Guidobaldo de Montefeltro şi al Elizabettei Gonzaga, viitorul duce de Urbino.

Leonora are parte de o nuntă foarte grăbită, în 1509, în timpul războiului împotriva Veneţiei, când tatăl ei a căzut prizonier în mina duşmanilor; căsătoria pornea din necesitatea politică de a lega relaţii strânse cu papa Iuliu al II-lea della Rovere, prin nepotul său; iar plânsul îndelung şi neconsolat al micii soţii care nu se putea împăca să ia parte la serbări în timp ce tatăl ei era departe, în lanţuri, ne vorbeşte clar de capacitatea ei de a suferi. Nespus de înduioşătoare copilă înlăcrimată, nu-i vom putea schimba contururile imaginii, nici după ce vom auzi lamentările nervoase ale Isabellei, când vorbeşte de cheltuielile exorbitante făcute pentru trusoul fetei ei, şi când încheie cu o izbucnire tăioasă, declarând că experienţa i-a demonstrat că e mult mai bine când tratezi cu străinii decât cu propriile-ţi rude. Nu ne putem închipui ce pretenţii a putut înălţa Leonora, la 15 ani, obişnuită cum era să se simtă anulată de dominaţia şi deciziile materne; poate că secretarii casei Montefeltro vor fi

pretins un trusou mai luxos.

Francisc I al Franţei înrăise lucrurile căci, înfăţişând la curtea sa aspecte din Italia, vorbise despre Isabella ca despre cea mai virtuoasă doamnă din peninsulă „încă frumoasă pentru vârsta ei", *iov* de Leonora ca despre cea mai frumoasă fată dintre toate, italience sau franţuzoaice; o lăudă într-atât, încât regina Claudia ceru cu insistenţă portretul copilei, făcând-o pe Isabella să i-l refuze sec, sub pretextul că fiica ei nu era atât de frumoasă incit să corespundă faimei pe care i-o făcuse regele francez (dar frumoasă au considerat-o toţi: de la Bembo până la cei mai modest corespondent şi până la glasul poporului care o numea „frumoasa ducesă", omagiu ce nu-i fusese adus niciodată mamei ei, deşi atât de adulată). Isabellei nu-i scapă această înjosii e feminină; e geloasă pe propria-i fiică; îi repugnă s-o simtă atât de evident de altă – factură, cu totul opusă ei; mintea ei raţională este contrariată de ideea că n-o înţelege; în plus n-o stimează, fiindcă nu ştie să-şi pună în valoare propriile-i calităţi, dimpotrivă, îşi desface braţele în gest de sacrificiu, în acceptarea pierderii cu anticipaţie a oricărui patrimoniu personal. Dacă vreodată mama va găsi pentru fiică un accent asemănător compătimirii, va fi când Leonora, ofilită, extenuată, cu ceva de sălbăticiune famelică pe frumosu-i chip de odinioară, aşa cum ne apare în portretul pictat de Tiţian, va fi într-adevăr prea umilită pentru ca cel ce simţea compasiune faţă de ea să nu încerce satisfacţia egoistă de a se afla de cealaltă parte a unei distrugeri atât de rapide.

Şi soţul fetei va fi ingrat faţă de Isabella, dar în acest conflict are dreptate ea: Francesco Maria della

Rovere era un fanfaron, gata oricând să scoată spada pen

tiu orice ceartă sau răzbunare, de mai multe ori asasin la 18 ani, un tânăr care a mers în declin de la samavolnicie la josnicie. Ducatul de Urbino i-a fost luat de către Medici, fără să fi dovedit destul curaj ca să-l

recucerească; l-a redobândit ceva mai târziu, dar o ruşinoasă laşitate l-a dus la trădare, cum bine a simţit-o Guicciardini, pe care l-a costat sânge josnicia ducelui de Urbino, cu totul inapt căpitan al Bisericii pe vremea jafului dezlănţuit la Roma în 1527. Pe lângă tot ce a îndurat biata Leonora, soţul a adăugat şi libertinajul lui precum şi tarele de om atins de boli mizerabile pe care i le-a transmis; se înţelege de ce ea şi-a găsit mângâiere în misticism, încât, Vittoria Colonna a recunoscut-o printre membrele cercului ei. Această făptură s-a consumat într-o viaţă care a distilat durerea în solitudine (şi fiece picătură s-a scurs lent, desprinzându-se greu, greutatea fiecăreia fiind chiar sucul rădăcinii umane); traumatizată din copilărie prin răceala şi neglijenţa maternă, prea rar consolată de cineva din neamul ei, cu excepţia mătuşii şi mamei ei adoptive, Elizabetta Gonzaga.

Ducesă văduvă de Urbino, când Leonora a sosit ca tânără ducesă, Elizabetta Gonzaga purta în văduvia ei candoarea binefăcătoare a unui suflet cu nimic întinat, dimpotrivă, piMficat de o rafinată şlefuire. Elizabetta a fost singura femeie pe care Isabella ci Este a stimat-o cu adevărat, ceea ce era pentru ea prima şi poate singura raţiune de a iubi: o simţea superioară şi capabilă de a se stăpâni. Şi, bineînţeles, răcind o comparaţie între cele două cumnate, structura spirituală a Elizabettei Gonzaga apare mai fină faţă de strălucirea Isabellei d'Este şi la fel de concentrată de o voinţă care se manifesta fără ostentaţie, filtrându-se în firul unui zâmbet abia schiţat. Elizabetta a iubit-o şi a protejat-o pe Leonora, împărţind cu ea pericole, nelinişti şi temeri; şi cu mina ei castă, a reuşit să o conducă pe o cale ce a stârnit un oarecare interes al Isabellei. Martor este un document: testamentul marchizei, în care citim că mama lasă fiicei o moştenire numai pentru că Elizabetta a iubit-o cu duioşie. Stimând-o mult pe cumnată, Isabella se simte justificată în logica ei, acordând o binefacere celei pe care Elizabetta a iubit-o.

Deşi raportul sentimental între mamă şi fiică poate să ne pară ciudat de contorsionat, îi datorăm Isabellei cel

puţin acest lucru: că nici în pragul morţii nu s-a arătat fălsă, ei. dimpotrivă ni s-a dezvăluit, fără reticenţe, cu totul inumană.

De tot atât de puţină dragoste au avut parte şi celelalte două fiice, Ippolita şi Livia, trimise la mănăstire cu toate că erau făcute pentru viaţa laică, mai ales Ippolita, înfăţişată de cardinalul Riario în lamentaţia sa despre frumoasa fată smulsă bucuriilor lumii, în felul acesta scapi de grija ginerilor, afirmase Isabella. adăugând cu o libertate vecină cp batjocura că scăpau şi fetele de plictiseala soţilor. Isabella n-a plâns când le-a ferecat în mănăstire, ci a plâns tatăl lor; ea nefiind deloc tulburată la ideea de a le fi sacrificat. Ba a stăpânit prin ele şi lumea şuşotitoare a maicilor, până la a se face adorată în ziua când obţine canonizarea mantovanei Osanna Andreasi. Pe – semne că Isabella nu ajungea să şi-o spună, dai pentru ea, naşterea fetelor era valabilă numai în măsura în care lăsa să se spere naşterea unor viitori bărbaţi; încercări ratate şi totodată făgăduieli deschise, exerciţiu de răbdare şi curaj, pentru mama care avea să fie dăruită şi eu fericirea naşterii unui moştenitor.

Acesta a fost Federieo; şi i-a sosit în 1500, ca un dar absolut ca de sărbătoare de „nou-secol”, după 10 ani de căsătorie, după naşterea a doua fete, după îndoiala îndelungată şi umilitoare de a se fi considerat procreatoare numai de femei. Semănând mamei, dar cu caracterul îndulcit de sângele tatălui, ceva mai potolit, copilul răsfăţat devine adolescent dezinvolt, cu o mare promptitudine în replici, care nu era, pare-se, inteligenţă, ci numai isteţimea elegantă a pajului, specifică copiilor crescuţi la curţile femeilor libere şi rafinate. Şi prin Federieo, un Gonzaga, Isabella ar fi vrut să-şi pregătească ei însăşi triumful asupra casei Gonzaga; în acest scop îşi educă fiul, influenţându-i spiritul cu propria-i convingere, şi simţind cum natura maleabilă a băiatului cedează sub modelarea ei fermă cu atâta consimţire tacită, încât s-ar putea vorbi de o comuniune de caractere prin legături naturale, apărute înaintea legăturilor de ordin spiritual. Cu

aripile bine întinse asupra acestei vieţi, îşi amplifică energia pen

tru a avea grijă şi de soarta celorlalţi doi în ai ei, veniţi pe lume mai târziu, Ercole şi Ferrante, care păreau destinaţi să sporească puterea celui care va domni; pentru Ercole a ales viaţa ecleziastică: să devină episcop şi cardinal, dacă e posibil chiar papă; pentru Ferrante, armele: să aibă braţul puternic, ca să susţină destinul princiar al fratelui mai mare.

Preceptori buni pentru toţi, cei mai buni maeştri de arme; nicio constrângere, doar o supraveghere susţinută, sfaturi repetate pe un ton de pedanterie afectuoasă, bucuroasă că se poate exercita în mod legitim, fără restricţii. Dar slăbiciune, slăbiciune nu avea decât pentru Federico, numai lui îi arată că nu poate trăi departe de el: dacă-l fac să vină din Mantova, când e plecat în campanie, din însetata pasiune de a-l vedea, îi scrie: „Federico, sufletul meu”; regăseşte în expresiile amoroase stilul înflorit care îi plăcuse în adolescenţă şi demonstrează în sfârşit capacitatea de a iubi. În anumite scrisorele care descriu primii paşi ai copilului, primele sale cuvinte, modul său de a-şi apropia lumea. Soţul îi ia puţin câte puţin orice autoritate de a comanda, până ajunge s-o despoaie cu totul, reducând-o la rolul umilitor de soţie decorativă; îndepărtându-se de ei, pasul Isabellei este ferm tocmai pentru că ea ştie că are un viitor şi în viitor plănuieşte propria-i răzbunare. Astfel că, în 1519, când Francesco Gonzaga moare, ros de boli, izbăvit prin dorinţa sa dureroasă de pace, lăsând în urma lui un mesaj patern, dacă Isabella ar fi încercat să privească în forul ci interior, căutând umbrele şi estompările durerii, nu ar fi reuşit să găsească decât o lume lustruită până la strălucire. Această lucidă damnaţie a inteligenţei, căreia unii oameni îi sacrifică totul – o împiedică să plângă moartea soţului, fie chiar în amintirea tinereţii. În curând, ochii ei sunt uscaţi; şi cum fiul ei. Federico, e departe, pe pământul Franţei, pentru Isabella apare urgentă, posibilă şi la îndemână

necesitatea de a domni.

1517. Isabella are 43 de ani, e tânără în maturitatea ei, nutrită de toate forţele care s-au acumulat în natura ei, folosite numai pentru a se disciplina, a se stăpâni. A atinge 40 de ani a însemnat pentru ea un eveniment fără crize, achiziţia solidă a unei autorităţi devenită, din mijloc, scop detaşat al cotidianului ei de femeie. Şi cum (din fericire poate) bărbaţilor le e prea greu să înţeleagă la o femeie o asemenea seacă pasiune de a comanda, iată colindând zvonul că setea avidă de domnie a marchizei de Mantova ascunde de fapt o pasiune amoroasă pentru generalul francez Lautrec, căruia ea i-ar fi dăruit bucuroasă trupul şi ţara. Nicio ficţiune nu putea fi mai şubredă, chiar dacă era adevărat că Lautrec o admira (dar de departe); Isabella nu e dintre femeile care să suspine după un jug iubit. În sfârşit, eliberată, primeşte această bucurie cu un gest de răzbunare, doborându-i pe miniştrii soţului, urmărindu-i cu o perseverenţă încordată. -până la a-i aduce sub mantia papală; dar mai presus de orice, domneşte. „Nu are încredere în nimeni şi ţine să cunoască raţiunea oricărui lucru” – scriu mantovanii cărora nu le displace niciodată puterea exercitată de o femeie, cu acea tentă de nobil matriarhat. Intervine o ridicare a preţului griului; şi ea, promptă, dă ordin să se deschidă propriile-i hambare şi vinde Ta un preţ redus, obligându-i s-o urmeze nu numai pe negustorii din Mantova, ci şi pe cei din Ferrara vecină. Şi când scrie: „Toiul trece prin mâinile mele”, nu-i om să nu simtă în acest tăcut strigăt accentul orgolios al victoriei.

Din punctul lui de vedere. Federico este deprimat că nu a avut posibilitatea de a se clarifica în sinea lui şi di a dovedi o voinţă proprie, altfel decât prin scurte răzvrătiri de mânz, imediat potolite. Dar începe să simtă că între el şi exercitarea puterii stă mama; când cineva trebuie să decidă, e clar că decide ea cu acel fel al oi dea ţese fire bine legate într-o urzeală tare. Intuiţia ei în legătură cu prevalenţa lui Carol Quintul asupra situaţiei din Italia e certă şi nu se va obosi să-i ţină această predică fiului şi s-o

repete fratelui. E mereu în legătură strânsă cu Alfonso d: Este, deşi Leon al X-lea ameninţă Ferrara; şi când, pentru a desprinde Mantova de cauza familiei d'Este, Leon al X-lea, cu fineţea unor anumiţi florentini şireţi, va oferi căpitănia generală a Bisericii lui Federico, la – 1 de ani – Isa bella îi va dejuca planul; este prima care acceptă, îl pune pe băiat să îmbrace armura, îi trimite cu armata ki Parma ocupată de francezi; dar nu îl va părăsi pe fratele ei. dimpotrivă, va strânge şi mai mult legătura cu Ferrara. Sunt anii victoriilor papale şi imperiale împotriva lui Franc isc l al Franţei pe care pasiunea cuceririlor în Italia îl vor costa un şir de sacrificii. Şi de la primele încercări. Federico se trădează imediat: după cucerirea Parmei, ce-i drept, e auzit lăudându-se că va ataca şi cuceri Milanul şi întreaga Lombardie. ba mai mult, că va invada Franţa dincolo de Alpi. Aproape că s-ar crede că avea-s-o pornească într-o pretinsă cucerire a lumii, ceea ce stârneşte râsul vechilor oameni de arme din toate taberele. I sabe Mei îi revine sarcina, de a-l rechema şi preveni; începuse de pe acum să recunoască asemănările cu tatăl său, în excesul de vorbărie.

Încă nu sosise pentru ea momentul de a-l bănui: şi-şi simte astfel în mină viitorul, totul îi pare cu putinţă, chiar şi în 1521 şi 1523 – la conclavele papei Adrian al VI-lea şi ale lui Clement al VII-lea – crede că şi cumnatul Sigismundo Gonzaga ar putea deveni papă. Fără a-şi pierde capul. Îi oferă mijloacele pentru a ajunge mai uşor la tiara papală, banii, bijuteriile, posesiunile sale şi autoritatea ei însăşi, cu tot angrenajul de influenţe care ar fi putut să determine împlinirea aspiraţiilor lui; dar cardinalul Gonzaga, chiar dacă nu era un „nătărău mantovan" cum spune Pasquino, era într-adevăr un om prea mediocru (până şi în senzualitatea care se reducea la epuizarea timpului fără vreo pasiune) pentru a ajunge la titlul de papă sau la altă mare demnitate în Vatican. Dacă avea să se laude mai târziu că papa Clement al VII-lea era o creaţie a ei, nu era adevărat: adevărat era doar că, în acel conclav, gestul cel mai îndrăzneţ al lui Sigismundo a

fost de a-şi rade barba, gest care l-a făcut foarte nefericit, pentru că înşişi curtenii lui se simţiseră descumpăniţi văzându-l apărând mai flasc şi mai inert ca oricând, cu aerul stupid al unei tinereţi veştejite. Deşi susţinea cu tărie că-l iubeşte ca pe un frate, Isabeila se ciocnise de mai multe ori de moliciunea aceea care degenera uneori în îndărătnicie: răbdătoare, îl tolerase, dar la al doilea eşec, nu s-a putut abţine să nu-i facă să simtă duritatea propriului ei dispreţ; se răzbuna nu atât pentru faptul că fusese decepţionată, cât pentru că îi dăruise o stimă atât de dezamăgită până la urmă.

Trădările familiei Gonzagă… îi făcea plăcere să spere că va fi ultima; crede acest lucru, neprevăzând semne rele pentru destinul ei. Dar Federico îi saapă din mină, când, din motive obscure, din ordinul lui e asasinat Rozone, preceptorul său, iar mama trebuie să-l dojenească îndemnându-l la o viaţă exemplară: „Marchize, îi înşeli pe oameni, dar nu-l poţi înşela pe Dumnezeu”; îi spunea, de fapt, că ei i este aceea care nu vrea să fie înşelată. Apoi, Federico refuză să-şi respecte obligaţiile faţă de acel crin roz care era Maria Paleologa, fiica marchizului de Monferrato, legată de el printr-un contract matrimonial. Cu abilitatea vicleană a tinerilor care cunosc slăbiciunile părinţilor şi prevalându-se de această slăbiciune cu o condamnabilă candoare, Federico o adulează pe maică-sa, vorbindu-i de descendenţa din casa de Aragón, mărturisindu-i că ar vrea să se însoare cu o fiică de rege, de ce nu? a regelui Poloniei. Şi este un moment fatal pentru mamă, fiind o problemă subtilă. E necesar să aprofundeze, să analizeze şi reanalizeze ideea acestei alianţe cu Polonia, studiind-o pe toate feţele, căutând în Iei şi chip s-o manevreze ea. De – fapt însă realitatea era cu totul alta.

Ca fiul ei să o trădeze din cauza femeilor, Isabelia nu se aştepta: şi mai puţin se aştepta să fie nevoită să-şi atribuie prima răspundere a falimentului său. Crescut printre atâtea răsfăţuri ale unor rafinate tinere de la curie, care-l învăţaseră toată gama argoului amoros mai înainte

de a fi fost vorba de înarmarea pentru bătălii, şi toate acestea cu consimţământul mamei, care era încântată ca orele cele mai plăcut colorate ale fiului ei să fie cele petrecute în apartamentele sale, tratat ca un sultan şi ca un supus la o curte unde domnea atât de imperativ o inteligenţă feminină, întărâtat şi totodată dominat, Federico întâmpina pericolul pe care l-a întâmpinat: acela de a nu reuşi să fie îndeajuns de bărbat incit să-şi înfrângă pasiunile carnale.

Isabella nu comite greşeala atât de comună mamelor obsedate de băieţii lor, anume de arl face pe fiul ei să dispreţuiască femeile, dimpotrivă, îl învaţă că „a servi" femeile este cel mai bun exerciţiu în care bărbatul îşi poate dovedi propria valoare. Greşeala ei e cu totul alta, pe un plan elevat. Nu că nu ar avea conştiinţa realistă a lucrurilor: ochii ei sunt atât de deschişi, încât deşi aprobă cât Federico, în absenţa ei, să se desfete printre fetele de la curte rămase la Mantova, îi interzice să-şi ia cu el prietenii –, mintoşii tăi" – cum îi ironizează ea, inspirată genial. Dar în ce-l priveşte, ea îl idealizează, am zice, heraldic şi fără îndoieli, ca să nu spun chiar cu respect. Aşteaptă să-şi treacă proba tinereţii, convinsă că fiul ei va şti să iasă triumfător, şi că după ce-şi va fi vărsat tot veninul pasional, o să vină lângă ea pe o cale bine aşternută şi fără umbre: şi tocmai aici înţelepciunea îi trădează intenţiile, bizuindu-se pe argumente, din punct de vedere uman, prea slabe. Da, ca cunoaşte chemările vârstei ia douăzeci de ani. dar numai în teorie, fără a fi fost niciodată antrenată de acele valuri oarbe, fără să fi cunoscut bine izvoarele, cursul apei şi tumultul ei; fiindcă nu ştie să se coboare în experienţa altuia, şi nu ştie să-şi propună cu umilinţă să-i înţeleagă pe alţii, Isabella va ajunge să piardă o partidă pe care, de altfel, n-ar fi putut s-o câştige.

O adevărată prăvălire Sufletească, un întortocheat ferment al simţurilor, al inimii, al vanităţii bărbăteşti şi ai trufiei princiare fac ca Federico să înceapă să descopere că viaţa lui este împărţită în două aspecte: acela pe care-l

prezintă mamei lui, şi cel real, care ¡1 exprimă pe el însuşi. E firesc ca acesta din urmă să-i pară cel adevărat, cel bun, şi să vrea să-l salveze, mai întâi cuprecauţie, şi apoi, aţâţat de împunsătura multor ghimpi; un ghimpe supărător era acea zicală, care circula frecvent prin Roma, că Mantova e condusă de „o femeie şi un prunc”. Şi totuşi, obişnuit cum este să-şi extragă horoscopul din sateliţii feminini, rătăcitori pe cerul lui, aceste sugestii nu generează o atitudine măcar fermă, dacă nu chiar de absoluţism; dar el şi le clarifică în sinea lui, una câte una, ca să răspundă reacţiilor unei femei pe care o iubeşte, o Isabellă din casa Boschetti, soţia lui Francesco Gonzaga, conte de Calvisano. Poate că ea n-a fost nici măcar abilă, dar a acţionat cu instinctul care-i serveşte pe amanţi, acţionând asupra inimii tânărului marchiz, însufleţindu-i cu iluminaţiile celor cinci simţuri, ideea unei valori a lui, independente. Desigur că, în braţele ei, Federico începu să se simtă sigur pe el, tutela mamei lui nu-l mai apăsa ca o povară necesară; şi iată-l concentrând în jurul iubitei sale onorurile de la curte, strălucirea şi aerul sărbătoresc de la curte, gentilomii, artiştii, literaţii. şi astfel, Isabelleimamă îi revine pe neaşteptate rolul de bătrână: i se mai cere încă sfatul, i se dau de desfăcut nodurile cele mai răsucite ale mizerabilelor fire din ţesăturile diplomatice ale fiului ei, dar orice participare directă la guvernare i se sustrage puţin câte puţin, rămânând însă în picioare (şi aici Federico a arătat că-şi aminteşte de lecţiile mamei) armătura de respect şi de supunere filială. Anumite lucruri ştia că nu trebuie să le mai spună niciodată răspicat, dar Isabella îşi va reprimi şi apelurile respinse de fruntea încăpăţânată a lui Federico.

Nebănuită solitudine în marile apartamente noi de la Corte Vecchia, unde ea se instalase, pregătindu-şi teatrul fericitei sale regenţe, după ce abandonase apartamentele castelului în care trăise treizeci de ani. Marchetari, lucrători în marmură, cizelatori, decoratori, pictori, grădinari, la ce să mai lucreze? Şi totuşi să se lucreze! Isabella nu şi-a schimbat niciunul din planurile ei, nu din

arida pasiune de a-şi decora casa, care ajută pe atâtea femei în declin să trăiască; dimpotrivă, din voinţa de a nu încetini participarea ei la viaţă nici măcar cu un pas. Casa şi-o aranjează în jurul ei ca pe un decor de scenă, atât cât să fie îndeajuns pentru a-şi declara propria regalitate printr-un limbaj imediat şi tangibil. Niciodată n-a fost folosită cu mai puţină legătură expresia desuetă „cuib intim" decât în cazul apartamentelor noi ale Isabellei. Reprezentativă cât se putea mai mult, viaţa ei exclude romanul de intimitate feminină, se desfăşoară, dacă nu chiar făţiş, fără îndoială pe o scenă, în centrul unor lumini ce converg spre persoana ci (şi ea nu se sustrage acelei expuneri la lumină, dimpotrivă, e gata să recheme asupra ei oscilaţia reflexelor luminoase, cu gestul sigur al mâinii încărcate de pietre scumpe). Îşi orânduieşte, camerele, grădind savant relaţiile cu cei ce o vizitează, cu cei ce pot veni, destinându-le primirea fie în salonul cel mare, fie în celelalte saloane, ori în intimele camere mai mari sau mai mici, după rangul vizitatorului care nu e marcat prin eticheta de curte ci printr-o clasificare cu totul personală a marchizei. În vechiul apartament din castel, unde o întâmpinaseră zidurile înalte, Isabella trebuise să-şi adapteze strategia, pe măsură ce-şi clarificase conştiinţa de sine, salvată de inconstantele primei tinereţi. Dar, oricât pe fi recurs la iscusite modificări, ridicând pereţi despărţitori, corectând ambianţa, dând frâu liber fanteziei sale, nu se recunoscuse aici decât vag; şi cu inima uşoară a negat, ba chiar a renegat cei treizeci de ani de viaţă, de îndată ce, murindu-i soţul, a rămas liberă să-şi aleagă reşedinţa.

Era clar şi pentru ea: fusese o înşelătorie şi o eroare toată acea extindere sofisticată a încăperilor din castel (azi cu greu urmărită după puţinele urme rămase) de jos şi de sus, în etajări reale sau numai sugerate de efecte arhitecturale, prin coridoare şi scăriţe. Maxima ei era: „Cine nu ştie să accepte ceea ce-i oferă viaţa trece prin ea cu multă pătimire şi puţină laudă". Şi apartamentele din castel nu răspundeau şi nici nu răspunseseră vreodată

acestei compartimentări atât de riguroase a timpului, care e viaţa umană.

În 1497, Mantegna agăţase primul său tablou în *Siuăiolo* (Camera de studiu); au venit după aceea cealaltă pânză a lui Mantegna, apoi altele de Perugino şi Costa. *Grotta* a fost pavată cu majolică din Pesaro, pe un fond de culori potolite, încadrate în geometria unui ritm clar şi precis. Statui, busturi, bronzuri, antichităţi au început să sosească din toată Italia, solicitate de pasiunea de colecţionară a marchizei. Erau lucruri temeinice, valori confirmate: în ele a crezut; şi a respins dimpotrivă tot ce-i părea echivoc, de exemplu acel balcon către lac de unde, privind numai, Isabella simţea probabil obligaţia de a-şi opune fermitatea ei clarificatoare fantasmelor fluctuante cu care te ispiteşte apa şi cerul.

Se spunea că mai zace încă pe fundul lacului, prinsă în mrejele algelor, statuia lui Virgiliu, înecată aici cu aproape un secol înainte de Carlo Malatesta, pentru a-i salva pe mantovani de idolatria virgiltana; şi i s-a putut întâmpla chiar şi uneia ca Isabella ca într-o dimineaţă de lâncezeală, în vegetala şoaptă a primei înverziri, zăbovind pe malurile umede ale lacului, să vadă sub apa limpezită ochii statuii, privind-o cu înţelepciunea suverană a morţilor împietriţi; în fond numai ea ştie în ce fel a respins ideea oricărei vrăji, reducând viziunea la o raţiune practică, în acest caz o idee care a stârnit laude la adresa ei, anume aceea de a fi înălţat la Mantova un monument lui Virgiliu. (De la Neapole, Pontano intoiia un imn de glorie Isabellei.) Dar nu era suficient pentru a se salva. Alt lucru derutant, lectura în mica bibliotecă, de recunoscut poate într-una din acele cămăruţe cu decoraţii murale în aur pe fondul de culoare deschisă, cu arabescuri înnodate şi înlănţuite, unde scaunele cu spătar înalt din golul ferestrelor se armonizează cu dulapurile înguste îngropate în nişele lor. Aci era se pare biblioteca personală. Aici. pierdută în cutele adânci ale rochiilor ample, ce redau atenuat mişcarea, cu mâinile împreunate în gestul de a ţine o carte, risca pericolul de a întâmpina o dublă tentaţie,

legănată în parcurgerea paginilor deschise: de o parte culoarea şanţului interior dintre cele două turnuri de colţ, perspectivă întunecată, într-un verde de email vechi, ca o chemare blândă dar irezistibilă la pieire, o chemare de a te lăsa să cazi acolo înăuntru; iar dinspre fereastra din faţa unei mici uşi, venea o luminoasă chemare, exaltată de reflexele lacului, îndemnând la o aventură iară condiţii, dincolo de prezent, trecut şi viitor. Prinsă în lanţurile acestea, până şi ea, marea maestră, va fi oscilat, rătăcind puţin cu gândul, cum rătăceau până în străfunduri doamnele din jurul ei; şi ca să revină pe pământ. după ce-şi trecea în revistă cărţile preferate, pe latini – Iulius Cezar, Virgiliu, Justinian, şi romanele cavalereşti *Fierobraccio, Merlin* sau *Falconetto* nimic nu o atrăgea mai mult ca faptul de a se agăţa de cârligul criticii; de exemplu, după ce asculta preţioasele pedanterii ale vreunui umanist de curte asupra calităţii ediţiilor ieşite atunci din tipografia veneţiană a lui Manuelo: „incorecte”, decreta ea cu un aer de suficienţă – şi aşa îşi regăsea sprijinul, manifeştindu-şi autoritatea.

Din toată dantelăria spirituală a capriciilor şi fanteziilor senzitive ale familie Gonzaga, în contrast cu natura unei descendente a familiei d’Este, se apărase bine; dar efortul se transforma acum în repulsie şi apăsa asupra ei ca o oboseală a mădularelor, pentru care invitaţia pe scenă nu mai înseamnă o spirală de bucurie, ci d constantă admonestare. Isabella a acceptat această admonestare. Şi acum apăreau, nou nouţ, construite după planul ei, apartamentele; dincolo de zidurile castelului, ba chiar cât mai departe posibil de masivul Bertolino; imens, în aripa cea mai înaltă şi mai veche a construcţiilor Gonzaga, în Corte Vecchia; totul la parter, uşor accesibil prin diferitele şi comodele intrări, ales în locul cel mai salubru şi uscat al oraşului, înălţat cu câţiva metri deasupra nivelului lacului, unde frumoasa curte însorită, numită „a celor patru platani” părea, să promită timpuri asigurate. În jur, curţi şi grădini. Închis de zidurile colorate şi calde ale vechilor case, vegheat de la distanţă de cordiala construcţie roşie a

noii clădiri *Nova domus* a slujitorilor, noile apartamente ale Isabellei se desfăşurau în unghi drept şi pe două laturi ale curţii, încheindu-se în grădiniţa secretă, cu nişe şi jumătăţi de coloane, mai bogată în arhitectură şi în statui decât în plante şi flori; şi unele şi altele cu ramuri uşoare, replică la formele pietrelor.

Nu porticul greoi, apăsător, de azi, flanca pe atunci încăperile, ci un mic portic lombard, cu stâlpi lungi, decorat cu reprezentări ale oraşelor faimoase: „Logia oraşelor”; şi, într-adevăr, aceste apartamente, în viguroasa lor desfăşurare. exprimau în cel ce le concepuse un calm nutrit, o împlinire de sine, extrem de conştientă, ba chiar viciată de prea buna cunoaştere a propriilor mijloace de expresie. Calitatea acestui „mai mult” al Isabellei, al acestui manierism propriu’ei, ne este indicată în cele două încăperi, cele mai faimoase, *Grotta* şi *Studiolo,* în care graţia tavanelor, a candelabrelor şi a ornamentaţiilor de lemn încrustat şi aurit tinde să se fărâmiţeze cu o minuţiozitate de orfèvrerie, valorificată prin eleganţa rară şi subtilă a lucrăturii. Preţiozităţi; cele mai bune dovezi ale gustului Isabellei vor fi altele, de exemplu, poarta l-ai Tullio Lombardo dintre *Groiia* şi *Studiolo,* cu desenul ei de o rigoare netă, ritmată de medalioane rol unde, sculptate în alb, sau cu intarsii colorate, care cad ca să marcheze în pauză întâlniri exacte de linii pure.

La apartamentele din Corte Vecchio s-a lucrat începând din 1521; transportând Win castel câteva piese de decor, dar mai ales procedându-se la noi invenţii. Şi marchiza prefera vieţii de la ox-aş atmosfera de ţară, pretext care-i justifica depărtarea, încât să nu pară că a fugit, sau şi mai rău. că ar fi fost exilată; în timp ce Federico, în castel, întorcea pe dos vechile camere ale marnei, îmbinând luxul ei cald şi raţional cu gustul pentru construcţii mai grandioase.

Nevoită să poarte din nou mască, Isabella îmbrăcă din nou haina răbdării pe care o perfecţionase în timpul vieţii soţului său: puteau să îndure orice, nu conta, numai să-i servească să se ascundă, atât cât să i se dezvăluie

slăbiciunea (o slăbiciune era, trebuia să fie) poziţiile deţinute de duşmana ei. Boschetta. Nu va lăsa să-i scape niciun gest de ciudă. Stătea departe, fiindu-i pe plac ca invitaţii şi curtenii să circule între curte şi reşedinţa ei, încărcaţi mereu de scrisori oficiale şi de instrucţiuni, bine clarificate şi comentate. De-ar cântări greu necesitatea sfatului ei extraordinar: dar Federico avea o asemenea fire încât până şi sfatul matern îi cădea rău, alterat parcă de condiţia sa umană.

Comandant general al armatei pontificale la 21 de ani, sub Leon al X-lea, Federico subscrisese cu papa o convenţie la care se adăugase un pact destinat să rămână secret între cei doi contractanţi: dacă va fi nevoie, tânărul marchiz ar fi mers înarmat, sub flamura papală, chiar şi împotriva împăratului. Acordul cu împăratul constituia de multă vreme baza politicii familiei Gonzaga, care avea mai multe filoane de sânge germanic, iar Carol Quiniul era suficient de puternic ca să poată fărâmiţa şi un stat mai mare, nu numai neînsemnata Mantovă. Accentuându-se disensiunea dintre papă şi împărat, şi conturându-se evenimentele care aveau să-i conducă pe mercenarii germani la Roma, în 1527, însemna să-ţi piară liniştea la gândul acelei obligaţii foarte imprudente. Să sustragă documentul din arhiva papală, să corupă pe un secretar al lui Clement al VII-lea, Pietro Ardinghello (prin intermediul lui Baldesar Castiglione, care punea în pregătirea furtului aceeaşi scrupulozitate şi energie neclintită de care se servea în orice împrejurare), şi să reuşească să şi-l ia înapoi a fost o idee caracteristică Isabellei, care, după ce a avut în mină fatalul document a vrut să-l distrugă ea însăşi, într-atât o treceau fiorii când simţea hârtia între degete.

Întreaga Italie urmărea şi comenta în diferite chipuri, fără indignare, episoadele acestui mod de a se salva; Isabella o fi avut pesemne motive politice când a sugerat a «est furt, o raţiune morală, însă, nu a avut; şi mai puţin ca orice o raţiune umană pentru că acel gest care se referea la o persoană ca fiul ei, prea slab chiar şi pentru a înfrunta

proba de a fi laş, l-a definit cu o rigoare definitorie. De aici pare, ce-i drept, că au început să se depene anii goi ai tânărului marchiz, orientaţi spre o continuă neutralitate politică şi morală, în afara oricărei îndatoriri de familie şi de spirit, sintetizaţi într-o judecată rapidă a lui Guicciardini: „Marchizul de Mantova nu-i un om de mare valoare1. Giovanni delle Bande Nere traducea în felul său această remarcă în timp ce se năpustea asupra lui Federico cu violenţa sa ticăloasă, cu injurii ca de la bărbat la bărbat, de care celălalt se tânguia prin epistole pline de văicăreli, lipsite de vigoare, adresate ambasadorilor şi papei. Giovanni de' Medici cunoştea în profunzime natura indolentă, şiretenia fără har şi, mai presus de orice, dezinteresul pentru orice cauză care nu era strâns legată de propria persoană a tânărului marchiz; prevedea că numitul comandant general al Bisericii, nu numai că ar fi refuzat să se îndrepte împotriva armatei duşmane, blocat între o vale şi alta, în cel mai bun loc strategic pentru cine ar fi vrut s-o asalteze, dar ar fi fost un obstacol pentru orice alte iniţiative şi ar fi ajuns să permită soldaţilor imperiali să treacă pe pământurile lui. prefăcându-se că fusese surprins.

Prin trădarea lui Federico Gonzaga se va deschide drumul mercenarilor germani spre Roma; mai mult decât atât, o impertinenţă care frizează limitele cinismului îl face să solicite, hotărât cum era să nu lupte, solda pentru. slujba de comandant general, slujbă pe care tocmai o trăda: reală ticăloşie, la care Isabella, deşi se lăsa cu greu atinsă de scrupule în chestiuni politice, se cutremură, avertizându-l pe fiul ei să nu exagereze.

De la Roma. După ce a constatat zi de zi trădările şi laşităţile – curtenilor şi după ce şi-a văzut curtea redusă doar la câteva femei deprimate şi la câţiva bătrâni, Isabella a refuzat să rămână să se lamenteze într-unul din palatele ei de la ţară, sau în splendida solitudine a apartamentelor de la Corte Vecchia. În loc de o cedare care ar părea justă, umană şi demnă de milă (şi am simţi în inimă durerea înfrângerii unei amazoane atât de bine înarmate), ea ne

oferă un gest riguros până la asprime Fermă pe picioarele ei aristocratice, ne demonstrează cum o femeie îşi poate proba nu numai cei patruzeci de ani, ba chiar şi cei cincizeci, oferind privirilor un curaj dur dar răbdător, ba chiar permiţându-şi recreerea unei vieţi uşoare şi plină de bucurii. A-şi comanda rochii noi era un lucru obişnuit, dar a rezista ispitei catifelelor şi atlazurilor pe o carnaţie veştejită şi a găsi modul de a se pune în valoare cu o ţinută forţată, voit acceptată; a alege bijuterii, uleiuri şi parfumuri, a aduna pentru propria-i curte femei şi fete care să conteze ca feminitate, frumuseţe, vivacitate, senzualitate exprimată în arcuirea unei guri, într-o mişcare voluptuoasă, în – ironia unui surâs, sau în vibraţia unei voci limpezi şi insinuante, toate acestea fără a simţi iritaţie, gelozie sau plictiseală, ci numai interes şi o satisfacţie cerebrală de regizor care simte exprimându-se în alegerile sale un acord între lumea exterioară şi propriile-i intuiţ-ii, iată dovada unei maturităţi valoroase care a evoluat din tinereţe, nu cum evoluează femeile prin reacţii bruşte sau izbucniri şi crize, ci printr-o reală dezinvoltură şi o cerebralitate, foarte bine coordonate.

Mult mai puţin decât o fugă, şi numai în parte un protest, e prin urmare călătoria din 1525, când Isabella pleacă la Roma, ajungând să prindă ultimele acte ale acelui temperat păgânism creştin care avea să se descompună, izbit de luteranii lui Frundsberg şi ai Burbonului. Ca şi în prima ei şedere la Roma, pe vremea lui Leon al X-lea, şi acum, sub Clement al VII-lea, oraşul o incintă şi se lasă încântat de ea, în languroasa împlinire a peisajului şi a climei. Mai detaşată, deşi credinţa ei, prinsă în rădăcinile mantovane, rămâne neclintită, de astă dată Isabella foloseşte pentru manevrele ei o tactică mai liberă, mai pătrunzătoare, mişcările ei fiind mai fireşti, fără reţineri sau stridenţe. Stăpână pe o tehnică admirabilă pentru ea este un joc aproape prea uşor ca să adune în saloane cardinali influenţi, prelaţi, oameni de la curte şi de la Vatican, ambasadori, umanişti, principi curioşi, să-i instruiască şi să-i cucerească pe toţi prin conversaţia sa.

Nici chiar ambasadorul lui Carol Quintul, ducele de Saxa, nu reuşeşte s-o domine şi trebuie să-şi abandoneze propriul mod de a aborda discuţiile, direct, arogant, strident, pentru a coborî. la tonuri moderate şi la subînţelesuri. Dacă la o reuniune întrunind oameni foarte diverşi ca apartenenţă politică, Isabeila îi asigură pe cardinali că fiubei va lupta, conform obligaţiilor lui, în favoarea papei, ea va face asemenea afirmaţie punând în tonul oficial atât cât să invite minţile perspicace la o înţelegere. Nici în discuţia particulară cu acelaşi duce de Saxa nu s-a pretat la subînţelesuri grosolane: cu o ţinută controlată, l-a lăsat chiar să-şi verse mânia împotriva Mantovei, aruncând asupra lui fulgerul ironic ai privirii ei extrem de ascuţite şi declarând, fără prea mare convingere, fidelitatea casei Gonzaga faţă de împărat. Conversaţia ei era un iscusit mozaic – o aluzie întâmplătoare, o pauză în locul unui cuvânt, o întrebare care e ele fapt un răspuns – puneau în lumină atât cât să sugereze taina intenţiilor ei savant expuse.

Federico n-avea decât s-o ţină în continuare în suspensie, şi să nu-i trimită veştile politice, stricându-i jocul; acţiona după capul lui, suportând ca pe o povară activitatea bine intenţionată a mamei; ea se va dedica nu numai lui, ci şi celorlalţi doi fii cu o generozitate şi o prevedere din care nu transpare nicio umbră de nervozitate sau polemică, ci numai siguranţă şi putere de afirmare. Urmărea cardinalatul lui Ercole Gonzaga, şi de ce nu? Trebuia să-i revină, deşi papa era reticent din cauza prea fragedei lui vârste, şi cu toate că a suspendat activitatea administrativă a Vaticanului, zdruncinat de cumplita situaţie politică pe care caută s-o frâneze prin strategeme improvizate, spre neliniştea celor din jur, de la apostolicul Giberti până la Guicciardini. Isabella va obţine, pentru fiul ei, pălăria roşie de cardinal, abia cu câteva luni înainte de pârjolul Romei. Şi între timp, a obţinut ca al treilea fiu, don Ferrante, să se poată înrola sub steagul lui Carol Quintul, procurându-şi chiar şi surprinzătoarea aprobare a papei care nu şi-a pus întrebarea ce

semnificaţie avea faptul că fratele comandantului său general lupta în tabăra adversă într-un moment ca acela. Mai rău, la moartea lui Giovanni dalie Bande Nere, Clement al VII-lea nu şi-a dat seama că-i murise singurul apărător; aproape că nu l-a plâns, întru totul încrezător în al său Gonzaga, în al său della Rovere şi, mai presus de orice, în rezolvarea firească a situaţiei. Fără a bănui că sfârşitul unei epoci avea să i se prăbuşească pe umeri; şi se înţelege că, închis în Castelul din Sant' Angelo, în timp ce mercenarii vor jefui casele şi Roma va fi trecută prin foc şi sabie, Clement al VII-lea nu va trece dincolo de o sleită înfricoşare.

Pârjolul îi va oferi Isabellei o mare ocazie: revanşa faţă de fiul ei, o primă satisfacţie personală pentru ea, etalarea unei măreţii sufleteşti, în sfârşit fără nicio impuritate. Şi între timp, apropiindu-se mercenarii, Federico, care văzuse de aproape cum se comportă aceste hoarde necivilizate, fanatice, nelegiuite, duşmane pământului, climei şi civilizaţiei italiene, o roagă pe mama sa să se întoarcă, şi revine cu rugăminţi, temându-se pentru ea şi temându-se pentru el de blamul poporului care-l va face răspunzător de primejdia în care fusese lăsată o asemenea femeie. Implorările fiului sunt pentru ea un stimulent electric; şi iat-o cum îi răspunde, vibrând de însufleţire şi împroşcându-l cu ironii: îl asigură că ea nu ape o inimă de scutier care să-şi găsească o desfătare în lupte şi dacă ar şti că se află în apropierea unor fapte de arme, fără îndoială că s-ar retrage; dar nu se teme, e bine informată, ştie că nu se vor dezlănţui mari furtuni şi, în orice caz, hotărârea ei e luată: nu se va mişca din Roma. Prin răspunsul ei negativ îşi simte intens strălucirea; fie că într-adevăr crede ca şi Clement al VII-lea într-o înţelegere de ultim moment cu împăratul: le că se crede în siguranţă la casa Colonna printre aceşti partizani ai imperiului germanic, şi printre comandanţii lui Carol Quintul avându-l pe fiul ei, don Ferrante, şi pe nepotul ei, Carlo, conestabil de Burbon, cert e că înfruntă spaima unei aventuri fantastice, uriaşe, târâtă mai presus de voinţa ei de o

afirmare a propriei personalităţi pe care i-o impune şi fiul ei, evidenţiind-o sublim, deasupra derizoriei forţe a legăturii amoroase cu Boschetta. Şi iată teribilul (j mai al anului 1527, urletul mercenarilor în faţa porţilor neapărate, moartea Burbonului, năpustirea trupelor sălbăticite pe străzile oraşului, jaful, ororile, torturile, zilele ce li se părură romanilor un adevărat Apocalips. Ferecată în palatul Colonna, Isabella n-a şovăit să adune în jurul ei atâtea nobile doamne – peste o mie – câte au alergat să-i ceară ajutor, precum şi principi, ambasadori, preoţi şi călugări fugiţi de acasă, cei mai mulţi cu legăturica de bijuterii şi de ducaţi la piept, sau sub haine.

Hrănindu-se cu pâinea şi usturoiul săracului, înghesuiţi în camere, gemând de teamă şi oroare la auzul urletelor, nici măcar prea îndepărtate, ale celor martirizaţi zac toţi laolaltă în crize de lacrimi şi de nervi, simţind cum se subţiază şi se clatină până şi providenţială apărare a zidurilor palatului Colonna. Câteva lacrimi şi câteva gemete şi le-a îngăduit atunci şi Isabella, dar mai mult pentru a fi în tonul climatului general, decât din teamă adâncă. Drept e că de îndată ce au ajuns la palat, ca s-o protejeze, fiul ei, don Ferrante (intrând în Roma în fruntea regimentelor sale imperiale) împreună cu vărul său Alessandro di Novellara şi cu spaniolul Alfonso di Cardona. ea îşi oferă propria ei cameră pentru refugiaţi, participând personal la discuţiile în legătură cu sumele de răscumpărare pe care oaspeţii ei, fiind consideraţi prizonieri de război, vor fi obligaţi să le plătească comandanţilor armatei invadatoare. De aici i se vor trage apoi, din jumătate din Italia, acuzaţii de a-şi fi oferit casa drept refugiu din interes, pentru a îmbogăţi prada de război a fiului ei şi a nepotului; acuzaţii false ce denaturează nu numai intenţiile, ci şi firea şi purtările marchizei.

Acţiunea de a proteja făcea parte din structura ei princiară, mai mult decât din mila sau din generozitatea sufletească; şi poate că acesta va fi momentul în care să remarcăm cum activa participarea la viaţa altora,

trăsătură autentică a Isabellei, care se exprimă printr-o intensă asistenţă, ajutor, prevedere, nu are nimic comun cu bunătatea în general, înţeleasă ca simpatie a sufletului, instinctivă şi caldă. Isabella e înclinată spre interesele altora, nu spre sentimentele altora şi aceasta e o trăsătură nativă a ei. specifică familiei d'Este, trăsătură de sursă politică: este interesul stăpânului faţă de supusul lui. acordat cu preţul oricărui sacrificiu, îndatoritor, vigilent, şi care cere în schimb recunoaşterea calităţii sale senioriale. Chiar acolo unde ea pretinde că e forţată de propria-i „fire miloasă", n-o credem (şi apoi. un om cu adevărat milos n-ar simţi oare pudoarea milei sale, această sfâşiere lăculă a inimii?). dar credem în schimb într-o Virtute neobişnuită, generozitatea seniorială, susţinută de acea graţie vivace care dă parcă o scânteiere deosebită celui mai neînsemnat gest al ei.

Mai curând logică, decât atentă la intuiţii de delicată sensibilitate, nu-i trece prin minte că acest trafic de obligaţii şi contracte de răscumpărare încheiate sub ochii ei, poate într-un fel oarecare să-i atingă prestigiul. Legea războiului permite învingătorilor să ceară celor învinşi răscumpărarea: că învingătorii sunt persoane din familia ei i se pare un fapt întâmplător, care doar mai târziu, la primele împunsături acuzatoare, îi va da de gândit; va recurge atunci la remedieri, va insista asiduu pe lângă fiul şi nepotul ei pentru ca multe dintre obligaţiile băneşti să fie anulate şi datoriile amânate, creându-se astfel un curent de opinii care să ateste încă o dată generozitatea sa. Deocamdată, la Roma, cere ca oaspeţii, după ce au plătit sau s-au angajat să plătească, să fie puşi în siguranţă înaintea ei, şi în primul rând nobilele doamne: şi după ce au plecat toţi, numai atunci va pleca şi ea din acea Romă sfâşiată, pornind-o din nou spre Mantova, fără a se grăbi prea mult, binevoind să reapară acolo ca să potolească neliniştile fiului, cu pasul solemn şi grav al unei Junone care nu mai e mâniată, dar care încă n-a uitat. Fiul nu, dar prietenii „marchizei, cărora le făcea ecou poporul exaltat de atâtea demonstraţii de vitejie, murmurau că Boschetta

ar fi trebuit să-i iasă în întâmpinare, ba chiar să-i cadă în genunchi pe., malul ierbos al râului Mincio: şi să predea armele nenorocite.

Nu a îngenuncheat. Şi nici puterea ci asupra lui Federico Gonzag a nu a cunoscut vreo flexiune, deşi şi ea trebuia acum să păşească pragul limitărilor ce-şi au sursa în acele zile fără de limită, când amanţii ce s-au ales în duetul lor desăvârşit evocă la fiecare pas zborul şi căderea, şi viaţa lor, desprinsă de legătura cu lumea, se deapănă paralel eu aceasta, cu un grad mai sus sau mai jos, şi depinde de ritmul valului care-i poartă.

Reîntoarcerea Isabellei d'Este la Mantova este pentru Boschetta o chemare la ordine exterioară, dar pregnantă; şi ea răspunde în felul ei. ca în şoaptă, deoarece dintre toate veşmintele destinate unei favorite, l-a ales pe cel mai secret: discreţia. Timp de aproape zece ani, de la prima ei întâlnire cu Federico, şi-a trăit povestea de dragoste foarte izolată, lăsându-ne să ajungem la figura ei doar ca la o fantomă a ei însăşi, anunţându-se şi în acelaşi timp estompându-se, odată cu silabele propriului său nume. Şi dacă în jurul anului 1528 simţim cum prezenţa ei prinde un relief mai bine conturat, raţiunea ei nu mai e cea a unei amante, ci a unei mame. Pentru fiul pe care-l va avea de la marchiz – acel Alessandro, care va ajunge mai târziu un stimat căpitan şi un scump şi afectuos Gonzaga, foarte iubit la curte – Isabella Boschetti nu rezistă ispitei de a legăna visuri măreţe. Nu că ar fi atât de îndrăzneaţă (cel puţin nu pare a fi) incit să-şi propună să devină soţie a principelui, nici chiar când va rămâne văduvă; dar se gândeşte să se folosească de împrejurări, să le provoace, şi să le întoarcă spre avantajul ei cu o înţelepciune atât de bine susţinută de şi-i etenie (se simte sinuozitatea femeii-amaqte) incit, trebuie s-o spunem, Isabella d'Este descoperă în adversară ei o elevă.

Isabella e prima care înţelege faptul că urgenta căsătorie a lui Federico e o afacere de stat. Chiar şi papa de la Roma avea grijă să-l îndemne pe marchiz la căsătoria cu mireasa de mult pregătită, credincioasa Maria

Paleologa, care număra anii de aşteptare, urmărind de la ferestrele castelului din Casale Monferrato curgerea Padului coborând spre Padoya. Dar Paleologa, atât de firească, apăsa asupra celor doi amanţi: apăsa asupra Boschettei, deoarece ei, Mariei, îi revenise un rol prea frumos pentru ca o femeie să i-l poată ierta vreodată rivalei: rolul iubirii inocente şi sacrificate; şi apăsa asupra lui Federico, pentru că-l legase de ea şi pentru că pretindea, fie şi prin spusele altora, ca legătura să fie oficializată. Mama Mariei, tenacea Anna d'Alençon, avea un fel elegant de a trimite să se ceară iar şi iar hotărârea asupra datei cununiei. În 1528, a trebuit să sufere răspunsul „Nu sunt împrejurări de nuntă, vremurile fiind prea tulburi"; răspuns ce şchiopăta, aluneca din princiar la meschin; dar aceasta nu-i nimic, în comparaţie cu ceea ce avea să mai audă după un timp.

Isabella se reîntorsese la palat doar de câteva luni, şi îşi dăduse seama cu amărăciune că fiul ei îi dejucase planurile; după aparentul triumf, se afla într-o condiţie de mamă respectată, chiar adorată dacă vreţi, dar nu în rplul de regină-mamă. Făcând bilanţul, îşi dădea seama că despărţirea de fiu, călătoria la Roma, voluntarul exil nu folosiseră la nimic şi că acum totul era pierdut în ce priveşte colaborarea la conducere între ea şi Federico, miraj constant al întregii sale vieţi. Deşi obişnuită să accepte cu curaj înfrângerile morale, nu se putea abţine de a o judeca pe Boschetta ca pe o piază rea fiului ei, prin urmare a aparatului statal şi a Mantovei: făcând aluzie, bineînţeles, la cele mai vizibile şi imediate efecte, ca de exemplu ratarea căsătoriei cu Paleologa.

Sugestiile marchizei, care se ridicau intense şi asidue din apartamentele de la Corte Vecchia, au contribuit ca Boschetta să simtă plutind primejdia în atmosferă, într-adevăr urzită în anticamerele de la curte: o conspiraţie împotriva persoanei favoritei – adevărată conspiraţie de curte din Cinquecento, în culoarea violet şi auriu a melodramei condusă de contele de Calvisano, soţul Boschettei (care-şi amintea destul de târziu de onoarea lui

călcată în picioare) – a fost bănuită, descoperită şi prevenită. Frumoasa femeie a scăpat cu sticluţa de otravă ce-i era destinată, şi soţul ei, fugit la Modena, a fost ajuns din urmă de pumnalul unui ucigaş plătit de marchiz, în timp ce conspiratorii care reuşiseră să se risipească la timp – printre – alţii şi cei doi gentilomi, fraţii Agnelli – se refugiau şi 23 – Secretele familiei Gonzaga

mai departe, la Roma, sub protecţia cardinalului Cibo. Şi pe neaşteptate, în urma unor sugestii şovăitoare ale Boschettei, sau a cine ştie căror destăinuiri din partea celor întemniţaţi, pe alte căi care ne rămân misterioase, Federico Gonzaga le-a acuzat de pregătirea atentatului pe marchiza de Monferrato, Anna, şi fiica ei Maria: soacra şi mireasa. În baza acestei acuzaţii cerea Romei desfacerea contractului matrimonial.

Causa veneni, causa veneni[12], zicea tânărul marchiz „bucurându-se parcă să le defăimeze pe inocente şi să o încununeze ca victimă pe favorita domnitoare din palatulte. Clement al VII-lea, de obicei şovăitor, chiar dacă recunoscuse vinovăţia celor două Paleologe, acordă în cele din urmă unui ecleziast dreptul de a desface căsătoria, în numele lui, pentru mobilul invocat: capitulă, în slaba-i voinţă, atât de iute, încât Federico, în decembrie 1528, putea trimite o solie la Monferrato, declarând că „păstrându-se prietenia, contractul matrimonial se considera deşfăcut”. Şi pe plânsul Mariei, murmur atât de îndepărtat încât nici măcar nu stânjenea pe alţii, începu dansul mafcabru al părerilor, discutându-se cu cea mai mare răceală această importantă afacere de stat. Fiica ducelui de Bavaria, sora regelui de Navarra, fiica ducelui de Clèves, nepoata papei, Caterina de Medici, toate treceau prin examenul sever al cancelariei mantovane. Iar Boschetta şi Isabella, tăcute fiecare în felul ei, aşteptau; nici Federico nu-şi dădea seama că-i era lăsată libertatea de a se mişca doar în anumite limite calculate de cele două părţi: la momentul decisiv, aveau să-l facă să simtă

12 **Aprox. : Din venin, venin iese (lat.).**

strânsoarea frâului.

Instalată în locuinţa ei celebră acum în toată Italia, ca lăcaş al generozităţilor delicate, în dulcea sărbătoare plină de fantezie a stucaturilor şi ornamentelor simbolice, printre grădinile în armonie cu un gust rafinat, pastoral şi totodată literaturizat (smochinul, merii, iasomia) Isabella se înălţa la treapta perfectă a obositoarei sale maturizări… în legătura cu tentativa de otrăvire a Boschettei şi cu acuzaţiile aduse prietenelor ei Paleologe nici nu deschidea gura; şi tăcerile-i atât de înţelepte ne dovedesc strălucirea ei, fără a ne lăsa măcar posibilitatea unei ipoteze.

Nu ştim nimic şi nici nu ne putem îngădui decât supoziţia, că acea sticluţă de otravă îi păruse pesemne bine destinată. Şi din punctul ei de vedere, trecând chiar şi peste această perioadă de criză, deşi se simte, şi ne-o spune ea însăşi, într-o calmă şi nobilă scrisoare, *„extramuros”*[13], găseşte modul de a se păstra integră în faţa celui mai crud dintre asalturile omeneşti, nemilos pentru o femeie, acela al bătrâneţii.

Deocamdată este exclus orice regret al trecutului. O slăbire a forţelor care ar fi însemnat o insuportabilă secătuire într-o fiinţă ce n-ar fi păstrat asemenea ei, intactă, ca o adevărată lombardă, vesela sevă a celui ce iubeşte viaţa chiar şi în realismul episoadelor cotidiene; cheamă în jurul ei literaţi, curteni, gentilomi, artişti, *o* lume care găseşte în Isabella nu a» mai o mare doamnă în saloanele ei, ci o femeie cu idei de încredinţat nu inimii, ci memoriei oamenilor. Domnia ei de acum este toată o invenţie magistrală, maturitatea ei, o operă de artă abstractă, care nu răspunde nici unei puteri reale, dar care există numai prin forţa substanţei sale creatoare. Nu se poate spune că, deşi ruptă de afacerile guvernării, ea încetează totuşi să se ocupe de conducere pe propriul ei cont, cu iniţiative care coincid totdeauna cu binele statului.

În 1529, Carol Quintul venea în Bologna la întâlnirea cu Clement al VII-lea, fiindcă trebuia să dea satisfacţie papei şi întregii creştinătăţi, după insulta adusă prin jaful

13 **In afară (lat.).**

dezlănţuit asupra Romei. Federico Gonzaga care se arătase de partea împăratului până la a-şi trăda gradul de comandant-general al papei, se aştepta să i se dea drept recompensă, nici mai mult nici mai puţin, decât ducatul de Milano, luat definitiv francezilor, după înfrângerea şi prizonieratul lui Francisc I. Un premiu mai mare decât putea ţine în mâini, şi totuşi nu părea imposibil: şi pentru Isabella ar fi însemnat nu numai ridicarea casei Gonzaga la acea înălţime, ci, după atâta timp, realizarea viselor sale din tinereţe, când faptul de a domni în Milano i se părea un drept al ei, furat de circumstanţe. Cu toată curtea ei armată, cu un grup de fete dintre cele mai zvelte şi vioaie pe care le-a putut găsi, iat-o pe marchiză la

Bologna unde intrarea ei, aranjată cu o ordine şi o fantezie elegante şi minuţioase, a părut celor rafinaţi o adevărată recreare a spiritului, care avea să rămână, o asigurau ei, printre „amintirile nespus de plăcute”.

Dar era foarte greu, Isabella şi-a dat imediat seama „să-l poată prinde în mreje pe Carol Quintul, din cauza felului său de a judeca lucrurile reduse la substanţa lor politică cea mai seacă, şi din cauza pesimisului său nativ şi a rafinamentului inteligenţei sale. El avea să acorde numai ceea ce stabilise să acorde şi ceea ce nu avea să-i deruteze planurile şi interesele prezente şi viitoare. De pe acum marile speranţe ale familiei Gonzaga se spulberaseră şi Federico se întorsese prost dispus îndărăt la consolarea Eoschettei sale, şi la marile construcţii pe care Giulio Romano le proiecta neobosit, când Isabella, care rămăsese Ja Bologna, se trezi în faţa unei trădări pe care nicicând n-ar fi reuşit s-o prevadă: aleasă prea raţional, arma folosită de ea a dat greş: curtea de femei frumoase cu care venise ca să-i atragă pe bărbaţi şi să-i distreze, până când dezarmaţi în euforia lor senzuală (nici Circe n-a fost altceva decât o femeie inteligentă) aveau să se lase conduşi de ea spre ţelul dorit.

Se pare că datorită curţii marchizei de Mantova, întreaga Bologna luase foc. Bărbaţii dezlănţuiţi se băteau pentru una sau alta dintre iscusitele în amor, se înfuriau

„stârniţi de gelozie, trăgeau spadele şi, într-o noapte, mai mulţi spanioli căzură ucişi. Pentru a se pune la adăpost de scandal, nu era alt mijloc decât fuga; şi Isabella, închizându-şi lăzile de fier şi adunându-şi în grabă fetele, se întoarse rapid acasă; era lucru cert, de altfel, că ducatul de Milano nu avea să aparţină niciodată familiei Gonzaga, pentru că împăratul i-l restituise lui Francesco Sforza, ultimul descendent al Beatricei d'Este şi al lui Ludovic îl Moro. Nimic, nici măcar Asolo, Peschiera şi Lonato, nici măcar aceste mici teritorii de atâta vreme ţintite, nu au fost acordate familiei Gonzaga: membrilor ei, le-a acordat în schimb, titlul de duci, şi Carol Quintul veni în 1530 la Mantova unde fu primit cu acea pompă elegantă şi fastuoasă, pregătită de fantezia coregrafică a lui Giulio Romano, care infiltră un dram de bucurie chiar şi în sufletul acela înăsprit.

Isabella primi vizite şi complimente imperiale, şi omagiul îndreptat direct ei, nu pentru a o recunoaşte, ci pentru a o consacra ca principesă. Sigură de judecata lui Carol Quintul, ea se întâlni cu Federico în ideea de a rezolva de la înălţime orice problemă matrimonială, cerând marelui stăpân al casei Gonzaga desemnarea aceleia care avea să fie prima ducesă de Mantova. Nu şi-a închipuit că geniul feminin al Boschettei avea să sugereze împăratului pe cea mai puţin indicată rolului, în persoana Giuliei d'Aragon, de viţă foarte nobilă, fiica ultimului rege al Neapolelui şi ruda lui Carol Quintul, dar urâtă, atingând 40 de ani, cu faimă mai mult defavorabilă şi atât de bolnavă, încât devenea foarte incertă eventualitatea unui moştenitor. Isabella a tăcut când Federico, purtat de valul veseliei care o făcea sclipitoare pe femeia iubită, a acceptat: a mai tăcut şi când, la două zile după semnarea actului matrimonial, Federico a cerut şi a obţinut să poată alege ca succesor un fiu natural, în cazul când i-ar fi lipsit descendentul legitim. Dar n-a mai tăcut, ci s-a ridicat lansând cele mai ascuţite săgeţi, când Boschetta, crezând că-i sosise momentul oportun, a sugerat lui Gonzaga să ceară recunoaşterea imperială la succesiunea fiului lor,

micuţul Alessandro. Isabella a chemat în grabă în ajutor pe fratele ei, Alfonso d'Este, duce de Ferrara, poate singurul principe italian pe care Carol Quintul îl stima într-adevăr; fiind atât de insistent solicitat de Isabella, împăratul s-a văzut nevoit să declare limpede că, oricum, fiului Boschettei nu avea să i se recunoască niciodată dreptul de moştenitor.

Căsătoria lui Federico a însemnat pentru Isabella sămânţa unor încurcături pline de surprize, care vor fructifica pentru el în achiziţia nefericită a fertilului Monferrato, de unde se va dezlănţui mai târziu ruina Mantovei; iar pentru mamă în achiziţia cu mult mai rară şi subtilă a unei stăpâniri de sine, eliberată de orice încătuşare, ba chiar, observăm bine, de orice relaţie, cu ceea ce n-o privea direct.

Federico abia semnase actul matrimonial cu Giulia d'Aragon, când îi sosi ştirea morţii subite a lui Bonifacio Paleologul, tânărul marchiz de Monferrato; nemaifiind alţi descendenţi în linie bărbătească decât unchiul acestuia, Gian Giorgio, foarte bolnav şi aproape de sfârşitul vieţii, marchezatul urma să revină femeilor, M-aria Paleologa şi surorii ei, Margherita. Imediat, tânărul duce de Mantova şi mama sa cad de acord că acel ţinut bogat în castele şi venituri, foarte important ca poziţie militară, trebuie să revină casei Gonzaga: şi Boschetta îşi manifestă acum latura generoasă a firii sale, acceptând şi ea, ba chiar prevenind cu iuţeala unei intuiţii foarte agere această hotărâre. De Maria ca femeie nu se mai teme. Susţinută de certitudinea caldă a propriei prezenţe în lume, favoare a femeilor ce se ştiu susţinute de bărbatul care le iubeşte, totul i se pare uşor, chiar şi sacrificiul, mai ales acest sacrificiu. Şi lăsând deoparte până şi speranţa de a fi acceptată ca mamă a unui viitor principe domnitor, speranţă care pentru moment i se păruse că exprimă gloria unei femei, a abdicat din proprie iniţiativă, cu o raţională şi înţeleaptă promptitudine, ce-şi găsi neîntârziat răsplata.

Se întoarse la viaţa ei particulară; şi, pe neaşteptate, această viaţă, în loc să se restrângă într-o panoramă

modestă, se amplifică şi se deschise, vast peisaj amoros cu umbrele şi văpăile sale, cu generoasele sale oferte, ajunse la ea – se pare – prin aceleaşi sugestii voluptuoase care transfigurează într-o magnifică saturnală a Renaşterii (deşi trecând prin multiple hiperbole retorice) frescele nunţii Psicheei concepute de Giulio Romano pentru palatulte. Nu ştim dacă într-adevăr Psiche din aceste reprezentări este portretul Isabellei Boschetti după cum s-a spus: poate că nu; dar desigur că ritmul acelei concepţii generoase şi abundente, acea chemare menită să adune creaturile miturilor exaltate – Cupidon, Bachus, Silenus, amoraşi, satire, nimfe, printre aluzii orientale (arabi, negri, cămile, pantere, elefanţi, maimuţe), care sporesc într-un climat exotic senzualitatea şi fantasticul naraţiunii picturale – ne arată parcă intensitatea înflăcărării în care s-au depănat anii Boschettei până la moartea stăpânului ei.

Ei bine, de îndată ce tânăra femeie a renunţat la pretenţiile de succesiune pentru fiul ei, Isabella d'Este începe să-i acorde toate acestea. Între favorită şi mamă, rivalitatea cedează, din acest moment, nu unui pact tacit, ci înţelegerii reci şi dezinteresate dintre două fiinţe care se recunosc atât de diferite, încât să nu aibă în comun nici măcar mobilul discordiei. Isabella nu se va arăta tulburată de rolul Boschettei, scăldată în iubire. Altele o interesează pe ea şi, înainte de orice, ca marchiza de Monferrato, atât de jignită de insultătoarea desfacere a căsătoriei între Federico şi Maria, să accepte reluarea relaţiilor de prietenie de la care s-ar putea ajunge din nou la tratative matrimoniale. Anna d'Alençon va fi într-adevăr îndărătnică, dar fiica ei, chiar dacă de curând cerută în căsătorie de Francesco Sforza, şi gata să devină ducesă de Milano, de îndată ce are flerul reapropierii lui Gonzaga (o reîntoarcere, după părerea ei, e reîntoarcerea unui om căit, provocându-ţi plăcerea de a-l primi cu largheţea iertării) îşi face simţită voinţa: „Sau ducesă de Mantova, sau călugăriţă", declară ea, demonstrând, şi într-o alegere şi în cealaltă, forţa unei vocaţii.

Fără a lăsa să se întrevadă nimic care să semene cu

un şoc emotiv, Gonzaga ia din această frază numai substanţa practică a consimţirii. Încătuşat de actul matrimonial cu Giulia d'Aragon, menţinut valabil de voinţa imperială, acceptă sfatul mamei de a provoca o demonstraţie a poporului mantovan, care s-o ceară cu glas tare ca soţie a seniorului pe Maria Paleologa. Născută în vremuri libere, Isabella îşi menţine conştiinţa de veche tradiţie nobiliară a celui ce, principe fiind, se simte legat de supuşii săi printr-un pact atât de strâns, încât poate să accepte drept ordin voinţa poporului: şi niciun omagiu nu s-ar părea mai cuvenit lui Carol Quintul, decât această credinţă a ei că împăratul s-ar fi lăsat imediat convins de dreptul poporului, simţind în el puterea, aidoma unei legi. Dar marchiza, de astă dată întinsese prea mult coarda. Libertatea statelor italiene era atât de umilită, încât voinţa popoarelor nu mai însemna un drept al lor; şi era de aşteptat că împăratul nu s-ar fi lăsat cu nimic clintit de revendicările mantovane şi că, în chip jalnic, ideea Isabellei avea să se soluţioneze cu un total eşec; aşadar, trimiţându-şi solii la curtea cezarului, Federico a fost constrâns să caute, nu o scuză politică ci una psihologică şi să devină protagonistul unei drame spirituale care i-ar fi dat de gândit împăratului.

Ducele, aveau să spună trimişii lui, fusese aspru dojenit, în timpul confesiunii, de către părintele său spiritual pentru că se făgăduise Giuliei, fiind în vigoare contractul matrimonial cu Maria (sofisticate, aceste motive ale desfacerii căsătoriei); austerul frate chiar l-a şi amenințat pe pocăit cu excomunicarea dacă nu-şi va menţine prima sa obligaţie faţă de Paleologa, şi clericul părea să nu se clintească de la această hotărâre atât de fermă. împăratul trebuia să înţeleagă cât de profundă era tulburarea care pusese stăpânire pe Gonzaga şi cât de grabnic ajutor cerea situaţia, ducele fiind atins în cel mai delicat punct al conştiinţei sale religioase. Dar împăratul şovăia dacă era în avantajul său să se arate înţelegător sau nu. Şi în timp ce reflecta asupra acestui lucru, la 15 septembrie, sosi vestea că, la cei douăzeci de ani ai ei,

Maria se stinsese subit, se sfârşise, s-ar putea spune, din cauza zilelor de suferinţă pe care i le oferise Federico Gonzaga în locul zilelor de dragoste: el, fără s-o plângă niciun minut, se înţelese în grabă cu Anna d'Alençon ca să-i fie dată ca soţie cea de a doua Paleologa, Margherita, acum unica moştenitoare a ducatului de Monferrato.

Margherita fusese promisă contelui Palatino de către Carol Quintul în persoană: era dorită de regele Franţei pentru cel de al doilea fiu al său, care se căsători mai târziu cu Caterina de' Medici; era dorită şi cerută în căsătorie de marchizul de Saluzzo, de ducele de Milano şi de o mulţime de alţi pretendenţi cu nume de mai mic răsunet. Nu prea frumoasă, de o frumuseţe lipsită de strălucire, hărăzită parcă numai unui destin de fecioară, forţa bărbaţilor părea a se abate asupra ei cu o violenţă atât de nemeritată – aproape ca o insultă – încât Margherita se îmbujora cu castitate când mama ei, după ce-i înşira numele şi calitatea pretendenţilor, îi cerea să se pronunţe: Margherita răspundea, conform regulilor, că se încredinţează întru totul voinţei materne; dar acum solicitată din nou să-şi aleagă logodnicul, îşi înclină capul şi rosti numele fatal pentru fetele Paleologe, numele lui Federico Gonzaga.

Se înmulţeau însă complicaţiile cu Carol Quintul, care, după moartea Mariei, considerând rezolvat cazul religios, cerea oficializarea obligaţiilor contractate faţă de Giulia d'Aragon. Da, obiectau şireţii mesageri manfovani, dar rămânea deschis cazul uman şi dinastic. Giulia, oricât de ilustră şi nobilă principesă, nu putea satisface un principe atât de frumos, înflăcărat, viguros; şi, mai presus de orice, prin sănătatea ei şubredă, avea să răstoarne toate legitimele speranţe de descendenţă a casei.

Oarecum iritat de vicleana argumentare, şi prea inteligent ca să nu înţeleagă că Giulia nu era dorită de casa Gonzaga şi, pe de altă parte, convins că trebuie să păstreze cu orice preţ prietenia casei Gonzaga în Italia, în cele din urmă, împăratul trimise cazul spre rezolvare la Roma.

Şi Roma hotărî: valabilă căsătoria cu Maria; anulat contractul cu Giulia; dispensă pentru piedica înrudirii dintre Federico şi Margherita (fiindcă prin căsătoria precedentă deveniseră cumnaţi); liberă cununia.

„Dumnezeu mi-e martor că n-aş dori doamnei Isabella (Boschetti) niciun rău", spunea, împreunându-şi mâinile gotice, marchiza de Monferrato. Dar de ce nu se mărită şi ea „onorabil şi după cum merită, scumpa doamnă?" Prea multă durere, adăuga, scăzându-şi tonul monden şi izbucnind într-un viu accent matern, prea multă durere ar fi fost pentru ea ca Margherita, acum unica ei bucurie, să ajungă să pătimească! Şi la acest limbaj politicos, elegant, dar care conţinea limpede sugestia ca Boschetta să se îndepărteze, aceasta îi răspundea cu generozitatea insolentă a femeilor iubite că ea a fost cea care l-a sfătuit pe Federico să se căsătorească mai întâi cu Maria şi acum cu Margherita, chiar ea; şi că voia să se ştie că ea va fi umila slugă a aceleia care avea să-i fie stăpână. Să se mărite, nu, nu simţea nevoia; mai degrabă s-ar fi dus la mănăstire, dar nu mai înainte de a-şi vedea copiii la casa lor. Şi, în timp ce distila mierea dubioasă a acestei solii, Boschetta primea vorbele duioase de rămas bun ale lui Federico şi darurile lui de dragoste, pământuri, privilegii, imunitate, tot felul de beneficii, dintre care cele mai mari îi reveneau prin actele înregistrate la 13 septembrie 1531; după douăzeci de zile, Federico se căsători cu Margherita, la Casale, şi la 16 noiembrie îşi conduse soţia la Mantova, instalând-o în vila care a fost denumită după aceea, „a Paleologăi", construită de Giulio Romano, lângă lacul unde verdele grădinilor se intensifica într-o amplă

senzualitate vegetală. De la castel se ajungea la vilă printr-un pasaj ţinând de micul balcon al bibliotecii.

Când în 1531, Margherita Paleologa intră în casa Gonzaga, ca soţie a tânărului duce, Federico nu ştia că aduce soacrei-mari, care-şi primi nora cu o afecţiune surâzătoare şi dezinvoltă, cheia de aur a unei aventuri

hotărâtoare. Povara pe care Isabella d'Este şi-a scuturat-o de pe umeri „încredinţând-o nurorii perfecte, pe care o îmbrăţişează, nu era cea a vârstei şi a trudei (şi mai puţin ca oricând cea a autorităţii, acest semn distinctiv al vieţii sale), ci neliniştea acelei probleme a succesiunii care, dacă putuse stimula iuţeala manevrelor ei, îi stingherea totuşi şi-i tulbura viaţa interioară. De necesitatea unei descendenţe legitime a fiului, Isabella îşi simţea legată propria-i răspundere, orgoliul ei era angajat: avea o promisiune de menţinut, ea, din familia d'Este, faţă de generaţiile viitoare ale familiei Gonzaga.

După ce făcuse atât de mult (şi încercase şi mai mult), pentru mărirea teritoriului, pentru siguranţa şi buna guvernare şi pentru prestigiul Mantovei, putea să accepte acum chiar să fie deposedată de orice rol de conducere prin sentinţa fiului: nu mai înainte însă de a fi dat familiei acest ultim semn al prezenţei sale, printr-o noră înţeleaptă şi cu o zestre mare: ducatul de Monferrato.

Fără îndoială că situaţia râvnitului Monferrato încă de atunci nu era prea limpede: cetăţenii săi declarau că nu vor să ştie de stăpânirea casei Gonzaga: duşmăniile statelor înconjurătoare, îndeosebi gelozia mereu în alarmă a ducilor de Savoia, ar fi dat naştere la fierberi care într-o zi s-ar fi transformat în rebeliuni: şi atunci vor veni trupele imperiale sub comanda lui Antonio de Leva ca să jefuiască Casale în numele lui Carol Quintul. Şi pacea din 1536, urmată de recunoaşterea imperială a tuturor drepturilor de stăpânire a ducatului de Monferrato, recunoscute Margheritei Paleologa şi deci casei Gonzaga, ar fi fost o cârpeală, un provizorat.

Toate acestea Isabella le va privi cu detaşare, nu chiar în mod dezinteresat – pasiunea politică era prea vie în ea – dar intervenind cu sfatul numai atunci când i se cerea şi însumând experienţa de azi cu cea de ieri, pentru a-şi alcătui o robustă concepţie de viaţă ideală, la care

să participe doar ea însăşi. Este pentru prima dată etr. d Isabella se dovedeşte femeie, prin acel mod de a se aşeza în centrul lucrurilor ce converg într-o înclinaţie

complice, magnetizate de chemarea ei, încât să-i permită vitalizarea şi amplificarea unei taine: taina şi-o găseşte intactă, o floare măreaţă, solitară, crescută de-a lungul atâtor ani, adevărat premiu al curajului ei, al bravurii şi al răbdării sale. Să lăsăm copiilor viaţa lor. Lui Federico o guvernare opacă, dependentă, în orice ar întreprinde important, de influenţa imperială a lui Carol Quintul. I s-a născut moştenitorul. Francesco, i se vor naşte şi alţi copii. În rolul ei de soţie, Margherita Paleologa e reuşită, cu dragostea ei fermă în consolări conjugale; descoperind în ea o judecată solidă, oarecum rigidă, dar benignă, s-a arătat atât de credincioasă raţiunii, încât şi-a impus să ignore faptul că Isabella Boschetti a rămas totdeauna preaiubita soţului, cea căreia, până în ultimii ani ai vieţii, pictorii lui Federico Gonzaga îi vor face portretul pentru ca el să se regăsească supus supravegherii ei tonice, care-l reînsufleţea după inerţia anumitor ore apăsătoare.

Pentru că deşi Federico Gonzaga construieşte, împodobeşte, strânge opere de artă, ţine o curte unde aprinsul roşu princiar apare în intervale ca o exclamaţie, petrece sau se ceartă cu Pietro Aretino al său, discută creator cu al său Giulio Romano, totuşi el nu reuşeşte să *se* ridice pe un plan înalt şi nici să îndrepte judecata lui Guicciardini în legătură luândoielnica sa valoare de om politic şi ele soldat. Nu i-a folosit la nimic actul său de independenţă, care l-a dus doar la o singurătate brutală şi la afirmarea unei personalităţi căreia singurătatea nu-i prieşte. Şi tocmai pentru că nu-i este util. el insistă în dreptul său de stăpân absolut, limitând-o pentru totdeauna pe Isabella la un rol lipsit de strălucire.

Fiindu-i parcă încercată măreţia sufletească, mama îi răspunde printr-un gest generos până la dispreţ: şi o vom vedea în afara Consiliului Ducal (nu-i rămâne nici măcar extremul orgoliu de a simţi în fiul ei o inteligenţă care să o depăşească pe a ei), treeind peste sine, şi oferindu-i lui Federico complicitatea, împotriva ei însăşi. Îl va ajuta într-adevăr să-şi ascundă propria umilinţă, ca nimeni să nu poată bănui la el, principele, ceva condamrtabil; şi el nu va

înţelege fineţea tăioasă a acestei critici tăcute, critică pe care numai în prezenţa fratelui ei, Alfonso d'Este, şi-n exprimă Isabella, în cuvinte sobre, atribuind faptele vremurilor tulburi şi descărcându-le de orice povară: „Sunt lucruri care nu contează; numai să nu atragă daune, sau blamări în afară", spune ea. Şi resemnarea ei e atât de fermă, încât nici măcar nu suspină.

În ce-i priveşte pe ceilalţi copii, inutil să vorbim despre cele trei fiice (îndepărtate atât de fantastic încât Isabella nu-şi mai amintea nici măcar că le-a avut doar când se pomenea de ele în vreo conversaţie banală); în ce priveşte fiii a avut grijă de viaţa lor: dar asemănările de caracter sau le-a respins, sau i-au fost negate de împrejurări. Ferrante, fiul mai mic, seamănă cu Federico, prin aparentul său spirit militar care ascunde o fire mai degrabă încăpăţânată, decât perseverentă. Impulsuri şi elanuri, dar nicio complexitate, o practică instinctivă în afaceri şi în achiziţii de calitate, clar fără pasiune. Ferrante va fi supus unei vieţi care se desfăşoară activ, îl onorează, în mijlocul campaniilor militare şi al evenimentelor politice obositoare, cum pot fi obositoare vieţile oamenilor de afaceri, prinşi între o obligaţie şi alta, într-un vârtej mecanic şi steril. Dar se salvează din sterilitate, fiindcă vocaţia lui e cea de militar şi păstrează strălucirea crudă a aventurii războinice de unde îi vor veni viceregatul de Sicilia, comanda flotei imperiale împotriva turcilor şi, în sfârşit (dar Isabella nu va asista la acest triumf), panaşul de guvernator al oraşului Milano, în numele lui Carol Quintul. Maturizându-se, va deveni unul din acei oameni duri, închişi prin practica vieţii, într-un fel de ermetism uman care-i aşază dincolo de posibilitatea unei evaluări. Şi dacă dă greş în vreun punct, aceasta nu se întâmplă din cauza hotărârii ambiţioase care-l va face să ajungă, folosindu-se de spadă – cum se spune – la căsătoria bogată cu Isabella di Capua, principesă de Molfetta, sau din cauza uşurinţei cu care contribuie la delictul politic de mare răsunet, asasinarea lui Pier Luigi Farnese, fiul papei Paul al III-lea; şi nici măcar pentru incertitudinea în comandă,

căreia Andrea Doria îi atribuie înfrângerea forţelor imperiale în lupta împotriva turcilor, la Prevesa, incertitudine care-l va face să piardă, mai târziu, pregătitul atac prin surprindere al Parmei şi al Piaeenţei împotriva casei Farnese; ci mai degrabă din cauza unei acre şi înnegurate nelinişti care stăvileşte drumul acţiunilor sale spre o împlinire armonioasă şi care-i dezvoltă lateral, dintr-un înnăscut gust de risipă gonzaghescă, o manie a achiziţiilor, care va ajunge o supărătoare avariţie la bătrâneţe. Ferrante are pentru Isabella o afecţiune admirativă, e încântat să depindă de sfatul ei (cum va depinde mai târziu de sfatul fratelui cardinal), mulţumit să-şi vadă proclamată mama drept prima doamnă a lumii, rămânând totuşi străin de subtilităţile ei. Şi Isabella se complace să-l vadă în apartamentele ei, între o campanie de război şi alta. gata să fugărească fetele şi să râdă cu ele cu mişcarea vioaie a frumosului său cap buclat, dar atât de puţin priceput în conversaţie şi în literatură – după cum mărturiseşte el singur; şi mărturisirea şi-o va confirma practic, când dintre toţi copiii lui. pe unul singur îl va sorti studiului literelor şi pe ceilalţi cinci îi va dori soldaţi – încât să nu poată exista între el şi mamă altă legătură decât cea de sânge; un om cu totul diferit de fratele său. Ercole, cardinalul.

Pentru casa Gonzaga existenţa cardinalului Ercole este şi va fi un fapt important. Şi mai important, deoarece măreţia lui se naşte şi se afirmă într-un destin de subordonare, nepotrivit cu structura sa augustă şi nobilă. Un Gonzaga, dar mult mai asemănător familiei d'Este, moştenind de la mamă judecata ei precisă şi ascuţită, capacitatea de coordonare a diferitelor aspecte ale propriei vieţi într-un fel foarte legat, şi rezistenţa robustă, pliabilă, în faţa lucrurilor şi a asalturilor lumii; elev al lui Pomponazzi, „maestrul Perreto", al studiilor lui bolognese crescut cu pasiunea literaturii care-l face să spună, şarjând puţin, în maniera modernă şi umanistă: „nu-i iubesc, ci-i ador pe literaţi!" – cardinalul Ercole va arăta apoi că talentul său este mai mult de structură politică decât

artistică, iar personalitatea lui de om de elită şi de om de cler, care după ce făcuse din timp experienţa de a domina şi de a se domina, se serveşte de ea ca de o achiziţie precisă, valabilă nu pentru a-şi masca viaţa, ci pentru a şi-o proteja.

Isabellei i-ar fi uşor să prezică acestui fiu un mare destin şi chiar şi tiara papală (şi. ce-i drept, Ercole ar fi dobândit-o dacă n-ar fi fost combătut implacabil timp de atâţia ani de casa Farnese), dar ea şi cardinalul, în relaţii optime de stimă reciprocă, sunt prea tari pentru a se putea cobori la concesiile confidenţei. Când îşi scriu, mama nu uită niciodată să-şi avertizeze fiul că ea se bucură de triumfurile lui ca o adevărată „mamă iubitoare" cum şi simte că este: iar el răspunde cu amabilitate ca un „prea respectuos fiu" cum şi este, fără a-şi da seama niciunul nici celălalt că tocmai prin această reamintire a propriilor poziţii se defineşte şi se cristalizează înstrăinarea lor.

Cât despre Ercole, nu era un teren pe care să-ţi înalţi stindardul; iar Isabella îşi dăduse seama de acest lucru încă la Roma, când cu câtva timp înainte de pârjolul din 1527, proiectase să se aşeze în umbra Vaticanului, prezidând o curte de cardinali pe care ar fi rânduit-o ea bine în jurul fiului ei ce împlinise abia douăzeci de ani. Acest plan care i-ar fi oferit ei titlul original de doamnă a unei curţi de prelaţi făcuse parte din riposta împotriva lui Federico; dar curând nu se mai vorbi despre aceasta; nu atât pentru că după ororile pârjolului din Roma se terminase cu traiul larg şi aurit al curţilor romane de cardinali, în care se prelungiseră chiar prea mult vremurile plăcute ale lui Leon al X-lea, cât pentru că lui Ercole Gonzaga nu i-ar fi convenit o curte prezidată de o femeie, fie ea chiar şi mama sa. Ca om religios, cardinalul va răspunde noilor vremuri, resimţind totuşi educaţia lui Pomponazzi, în deplină fermitate a conştiinţei sale morale, şi se va dedica (dar fără a depăşi niciodată limitele) represiunii ereziilor luterane şi calviniste, studiului şi protecţiei operelor artistice sacre (va achiziţiona celebrele tapiserii realizate după modelele ieşite din penelul lui

Rafael) ilustrând momente din Noul Testament, şi va cere artiştilor să lucreze pentru mănăstiri şi biserici, până în momentul când, imediat după moartea fratelui său Federico, la abia patruzeci de ani, va fi chemat el să conducă statul mantovan în numele nepoţilor.

Minunată regenţă ce ar putea fi numită domnie de descătuşare, demonstrând forţa morală a bunului principe care era Ereole, eu grijă pentru supuşii săi. atent la reasanarea oraşului, la educaţia nepoţilor, la administrarea înţeleaptă a banilor, grăbindu-se să schimbe i-olul lui Giulio Romano devenit din arhitect şi pictor de ornamentaţii desfătătoare, prefect al apelor şi construcţiilor publice, foarte perspicace faţă de orice chestiune economică a ducatului. Şi totuşi, cu viguroasa-i siguranţă spirituală, cu conştiinţa-i scrupuloasă şi serioasă a muncii – într-atât incit, fiind numit să prezideze Conciliul din Trento, se stinse din viaţă, distrus de uriaşul efort ce-şi asumase – cardinalul trecu şi el prin încercarea unei taine, pe care nimeni n-ar fi bănuit-o, o taină pasională.

De unde în tinereţe şi la maturitate fusese un mare iubitor de femei (avea cunoştinţă de cel puţin doi copii ai săi din tinereţe) se spune că devenise mai târziu un auster ce-şi domina sever propriile impulsuri. Nefiindu-ne clar tot cursul vieţii sale intime, fiindcă nu făcea nimănui mărturisiri, şi fiind nevoiţi să deducem doar din faptele înregistrate, ar trebui să ajungem la concluzia că devenise doar un om foarte rezervat. Ţinând seama de aceasta nu ne vom minuna când va izbucni – chiar în anii lui de măreţie princiară, pe punctul de a deveni preşedinte al Conciliului din Trento şi după cincizeci de ani împliniţi – dragostea faţă de o femeie, Isabella Petrozzani (şi cine va crede în semne va putea observa că, urmând parcă un destin, toate femeile care contează în viaţa celor trei fraţi au purtat acelaşi nume: Isabella – Boschetta a lui Federico, Petrozzani a lui Ereole şi principesa di Capua a lui Ferrante) de la care a avut doi fii, o fată şi un băiat, Giulio Cesare.

Descoperim astfel, comentându-i viaţa tainică, fiorul

curentului de voluptate moştenit în familia Gonzaga; dar în ciuda acestei abateri pe care n-a ştiut s-o depăşească, cardinalul Ereole nu suferă fisuri de caracter, nici destrămări în ţesătura compactă a operei sale; niciodată. Dimpotrivă, se pare că supus atâtor neîmblânzite şi discordante impulsuri, vigoarea lui se nutreşte printr-un tainic joc de compensaţii în echilibru. Astfel, între mamă şi fiu, care s-au stimat dar nu s-au înţeles, din prea mare asemănare de caracter, subzistă şi această afinitate de destin:

un secret care, avansând în timp, armonizează raţiunile lor intime cu raţiunile existenţei.

Numai că, secretul Isabellei nu avea nicio legătură cu intensa senzualitate a familiei Gonzaga. Mai intelectual, dar nu mai puţin vibrant, secretul ultim al marchizei de Mantova, care a însoţit-o în ultimele ei zile, dându-le ritmul căruia îi simţim şi azi mişcarea robustă, poartă numele unui ţinut, un petec de pământ, un limitat domeniu agricol din Romagna: Solarolo.

Se prea poate că, într-o zi, Isabella trecând pe sub 1 ¡gia pictată, să fi lăsat să i se perinde pe dinaintea ochilor una câte una vederi din Grasele celebre din Europa, reprezentate în arcade: şi-i apăreau acele oraşe nu ca locuri străine care să-i stârnească interesul de cunoscătoare şi de călătoare, ci ca locuri în care să domnească, proiectând în jurul ei iradiaţiile unui guvern exemplar. Ce-i drept, toate prilejurile de afirmare puteau să-i pară refuzate la ora aceea de lentă istovire a vieţii sale de femeie vârstnică; rămăsese neexprimat spiritul ei, sacrificată forţa prin care simţea că domină priveliştile picturale pierdute într-o perspectivă metafizică de spaţiu şi timp. Şi pentru asemenea femeie nu existau consolări decât în ea însăşi; nici nu le putea regăsi pe umbroasele găi ale resemnării creştine, deoarece, după cum ne mărturiseşte ea însăşi, Isabella n-a cunoscut aceste căi şi religia a fost totdeauna o decorativitate elegantă, mereu în afara sufletului ei.

Răbdarea şi voinţa ei ciocnindu-se şcum sub –

impulsul uman de a se exprima, au scăpărat ideea urmată de un ordin şi un gest: achiziţia ţinutului Solarolo.

Un petec de pământ, şi-a spus; dar al ei. Deşi reduse, hârtiile de secretariat care tratează despre Solarolo enumeră ierarhiile din ţinut, înşiră numele comunelor suburbane, mici şi mari, afirmă în cifre rentele familiilor şi ale comunelor. Atât îi e de ajuns Isabellei; bazându-se pe aceste date pozitive îşi primeşte propriii secretari ca pe adevăraţi miniştri, conduce, impune, administrează, fără să ne dea nicio clipă măcar impresia unei scăderi de energie, într-atât rolul ei de adevărată conducătoare este real şi fructuos. Îşi va urmări supuşii individual, va voi să le cunoască interesele, starea familiară, reacţiile de caracter şi, trebuind să înfrunte aceşti romagnoli recalcitranţi, încăpăţânaţi în felul lor de viaţă, îi va aduce la propriile ei principii cu o uşurinţă aproape afectuoasă, într-atât se împlineşte în mod legitim adevărata ei natură, ce-şi satisface, în fine, pasiunea de a guverna, care ar fi putut face din ea o mărinimoasă regină.

A se impune în inima viitorului prin propria-i operă, iată ce înseamnă pentru Isabella a guverna; şi Solarolo este o demonstraţie a puterii ei, oferită ei înşişi, o demonstraţie atât de dezinteresată, încât nu se leagă de gândul nemuririi, şi nici măcar al faimei. Reluând în mină aceste frâne, ea ştie să-şi cumpănească forţa, acceptând umilinţa de a stăpâni un atât de mic regat, marea umilinţă a vieţii sale, am putea spune, dacă nu am vedea în ea orgoliul familiei d'Este de a putea îndura singură o grea încercare, îndepărtând chiar şi onorurile victoriei. Şi iat-o salvată, depăşind drama sciziunii dintre ea şi familia care o primise la şaisprezece ani, dându-i în schimbul marii ei trude şi însufleţiri, darul de pedeapsă al experienţei, duse până la ultima, dureroasa încercare a eşecului ca mamă. Dacă s-ar fi plâns când Federico s-a înstrăinat de ea, dacă ar fi umplut casa de suspine, am fi văzut-o ajungând încet-încet la o umană comunicabilitate; dar ea a dispreţuit caldele impulsuri ale inimii şi, ascultând rapoartele secretarilor săi, cu documentele privind Solarolo în mină,

printre picturile, marmurile, bronzurile şi preţioasele piese vechi, cristalele, alabastrele şi prea numeroasele ceasuri de acolo, regăseşte, într-o armonie desăvârşită, cel mai potrivit decor de exaltare – a propriei personalităţi. Acesta e secretul Isabellei la care rezistă diferitele imagini pe care le-am realiza în legătură cu ea, fie că o regăsim în documente, jovială, veselă excesiv de grasă, pornind în excursie pe lacul Garda, printre amuzanţii săi pitici copleşiţi de ghirlande de trandafiri, gata cu toţii să umple caleştile de râs şi cântec; fie că la Solai olo, chiar în locul ultimei sale experienţe, cultivă cu o intimă ironie rolul ei de guvernatoare, permiţându-şi glume familiare, adunându-şi, de exemplu, în fortăreaţă, domnişoarele de companie, în ciuda îndrăgostiţilor lăsaţi să se lamenteze afară; fie că ni se arată licenţiosul portret făcut de Aretino: fardată şi pudrată excesiv, eu dinţi falşi şi cu totul degradată fizic; fie că, preferabil, ne încredinţăm – pentru a ajunge la adevărata-i înfăţişare – portretului pictat de Tiţian, care a ajuns la noi doar în copii, cea executată chiar de mâna lui Rubens – de la muzeul din Viena, în care amplificarea formelor apare ca un exerciţiu pictural – sau celeilalte copii aflată acum la Paris, desigur mai fidelă originalului. În acesta, menţinându-şi bine rangul, puţin adusă de spate, dar nu cocârjată, Isabella apare ca o femeie care are dreptate să nu se predea. Nu se comportă nebuneşte, ca o tinerică, nu, această matroană, care îşi etalează pieptănătura cu diademă, lunga ei rochie purpurie, cu adânci falduri căzând heraldic, gulerul de dantelă încărcat de pietre scumpe (care lasă să se întrevadă frumosul sân al femeilor din familia d’Este, încă un motiv de mândrie), deschis amplu pe pielea fardată, deir fără să se accentueze neplăcuta buhăire a vârstei înaintate. Cunoaştem specificul unui astfel de chip. Şi ne dăm seama că pictorul, concentrând prin penelul său aceste caracteristici şi chiar comentându-le cu discreţie şi simpatie, a vrut să reprezinte înfăţişarea acelui tip de femeie care, mult şi abil ajutată de cosmetică, ne apare retuşată până la şlefuire, aproape insuportabil de

abstractizată şi îndepărtată.

Trebuie să fii Isabella d'Este pentru ca energia interioară să învingă orice patină a machiajului şi să silească trăsăturile să redea propria expresie. Aici şarja a reuşit: sub apăsătoarea coafă dintr-o ţesătură încreţită, trasată cu fire de aur, fixată sus pe frunte printr-o mare bijuterie ce parcă se lichefiază în enorma picătură lăptoasă a unei perle în formă de pară. această privire între lumină şi umbră este privirea celui ce se pricepe să ia o înfăţişare străină, impunând propria structură intelectuală; adevărată privire critică, prezentă şi obiectivă, pe care o expresie de bunăvoinţă princiară caută s-o îmblânzească: dacă Isabella ar fi avut grijă să estompeze nuanţa de ironie ce trece de la colţul ochilor la colţurile gurii, grimasă surprinsă în zâmbet. A spune că marchiza are talia groasă, şoldurile prea cărnoase, braţele prea scurte şi groase, nu însemnă nimic (ea se cunoaşte: şi priviţi cu câtă naturaleţe îşi lasă spre spate şiragul de perle, trecut larg în jurul gâtului, lăsându-i liber gâtul ei prea îngroşat pentru a suporta acum fie şi uşoara îngrădire a bijuteriei). Mai bine observăm cum, din aceste forme de femeie răscoaptă, emană o vitalitate magnifică şi subtilă, cum splendorii felului de a-şi aranja bijuteriile îi corespunde splendoarea autentică a unei autorităţi, care ne face să înţelegem ardenta admiraţie a celor ce o preţuiesc de-a lungul secolelor.

O foarte rară pasăre Phoenix, o numesc umaniştii, folosind o imagine veştejită, care reînverzeşte pentru ea; dar, mai mult decât atât, o femeie de o foarte rară calitate. Pentru a se regăsi, porneşte în larg, pe o rută dificilă; atribuindu-şi, fără arşi da seama, şi rolul de comandant al caritătii feminine. Pe o navă mult prea temerară ar risca să se piardă în nemiloasa pustietate a oceanelor, dacă, avertizată de busola ei, nu ar reveni pe căi vechi la malurile continentului uman. Nu mai poate fi vorba la ea de dragoste şi maternitate: ca un miracol, spoliată de orice complicaţii sentimentale, purificată, în afara clarobscururilor simţurilor şi simţămintelor, reuşeşte să

supravieţuiască în mintea urmaşilor numai prin conştiinţa de sine, ca individualitate netă, elaborată, exteriorizată, cu forţa şi convingerea unui stil.

Acest stil al intelectului, această consecinţă în idei, mai mult decât în fapte, este ceea ce ne dezvăluie portretul, arătându-ne-o pe Isabella bătrână de şaizeci de ani; se prea poate ca ea să fii şi ieşit în felul în care a ţinut să gândim despre ea; dar a înţeles necesitatea de a trăi într-un sistem interior care să vibreze în continuă reacţie faţă de lumea dinafară, pentru a învinge inerţia lucrurilor, eroarea faptelor, acerbitatea circumstanţelor. Din tot ceea ce presează asupra noastră, prezenţe, evenimente, destine, a ştiut că trebuie să aleagă partea ei proprie şi s-o depăşească (alţii vor spune „s-o pătimească”); iar valoarea timpului s-o înţeleagă în afara calculului anilor, în pura lui durată.

PORTRET DE FAMILIE (1474)

Ţ ntrând pe neaşteptate în *Camera mirilor (Camera degli sposi)* din castelul Gonzaga de la Mantova, ne cuprinde o chemare străbună pe care o simţim prinzând puteri pe măsură ce ne pătrunde mai adânc în suflet; una din acele chemări fără scăpare, care, pretinzând de la atenţia noastră efortul de a răspunde bine, ne pune la încercare faţă de noi înşine şi ne strecoară teama de a ne descoperi încă o dată prea inerţi. Incit, privind în jurul nostru, şi căutând printre figurile reprezentate, care din ele ne-ar fi putut chema, ajungem să descoperim, pictată deasupra unei uşi o inscripţie pe cornişă oferită şi înghirlandată de cele mai mitice figuri. Inscripţia spune (în latină): *Ilustrului Ludovic al II-lea, marchiz de Mantova, excelent principe, de o credinţă nestrămutată, şi ilustrei Barbara, soţia sa, gloria fără seamăn a femeilor. Andrea Mantegna, devotatul lor padovan, termină această mică operă în onoarea lor, în anul 1474.* Am înţeles, deci: ne vorbeşte Mantegna, cuvintele îi aparţin.

În aceste ziduri care mărginesc o încăpere pătrată, nu prea vastă pentru un loc de reprezentanţă marchizală, nici prea luminoasă, se simte masivitatea unei construcţii

de apărare; şi închipuindu-ni-le nedecorate, ai zice că resping mina unui artist, nicidecum că i-ar insufla o inspiraţie fericită. Dar Mantegna nu avea nevoie de locuri pregătite anume de arhitect pentru ca fantezia lui să se desfăşoare cu pricepere şi armonie. Obligat la acel mediu surd, constrângerea a devenit o provocare: să deschidă în tavan un cer foarte vag definit, cu suflul uşor al norilor, delimitat rotund de o balustradă la care apar feţe cu o expresie de curiozitate, fie femei cu trupul ca zăpada, fie negrese, păuni, arbuşti în rod şi o avalanşă de prunci vibrând nerăbdător de la buricele degetelor până la răsfăţul carnaţiei tari; să încastreze în boitele mari medalioanele Cezarilor monocromate, în reliefuri puternice pe fondul unor încadrări aurite; delimitate de o bogată festonare cu desfăşurări şi înfăşurări de panglici, pe alocuri înnodate, cu mitice genii în chip de prunci ce întind mâinile, şi puternic reliefatele cornişe ne redau mai mult decât însufleţită, reinventată graţia şi forţa clasică; în micile bolţi să picteze figuraţii mici dar foarte precise, legendele lui Hercule şi Orfeu să fie reprezentate, în lunetele înalte ale pereţilor, scene de bravură şi steme ale familiei Gonzaga, care ating din loc în loc limita deschiderilor metafizico-picturale ale peisajelor de sub ele; şi tdată această mare lucrare de decor să-i folosească la punerea în valoare a unei cornişe, am zice să fie o introducere la un discurs, la panegiricul viguros până la violenţă spirituală, a lui Ludovico Gonzaga, marchiz de Mantova.

A reveni la Ludovico Gonzaga înseamnă în timp uman o călătorie în ape temperate şi melancolice. Şi a reveni la el după caracterizarea făcută de Mantegna, înseamnă a găsi modul de a pătrunde în miezul acelei cumpătări şi a acelei virile melancolii. Două portrete: şi din faţă, în fresca mare de deasupra căminului, şi din profil, în fresca ce dă spre lac, Ludovico este un bărbat care se sprijină pe cei de şaizeci de ani ai săi ca pe o cucerire semnificativă. A ajuns cu preţul sângelui la această cucerire, aprofundând, în tăcerea lui atât de sensibilă, decepţii, pătimiri şi anxietăţi

de bărbat, de principe, de soldat. Privirea lui uşor opacă nu e numai o privire fizic obosită de frecventa folosire a ochelarilor ieşiţi din mâinile celui mai iscusit călugăr din San Benedetto în Polirone, ci şi privirea celui care, dăruit cu o voinţă fermă şi operativă, ştie că a ajuns ia acea tărie de caracter prin experienţa atâtor zile în care s-a luptat cu el însuşi, şi nicidecum la marginea vieţii. Depăşită dar nu epuizată acum, îi e încă prezentă prima din experienţele din tinereţe, când el, primul născut al marchizului Gianirancesco şi al Paulei Malatesta, primind lecţiile împreună cu fraţii săi Carlo, Alessandro şi Gianlucido de la luminatul dascăl Vittorino da Feltre, simţise cum acest om nutrea o admiraţie deosebită şi justificată pentru fratele său mai mic, Carlo; preferinţă care, izvorând şi din asemănarea fizică, se manifesta şi la tatăl lor. Fiindcă, într-adevăr, Carlo Gonzaga fusese unul dintre acei tineri pentru care părinţii cad în păcatul orgoliului; şi trebuia să fii o femeie prea pioasă, ca Paola Malatesta, pentru a reuşi să te sustragi efuziunilor de dragoste şi admiraţie pentru tânărul frumos şi isteţ, în care o inteligenţă suplă se armoniza cu o maleabilitate a firii chiar prea amabilă. Să mai adăugăm şi o voce plăcută şi un simţ muzical, fineţea literară şi aptitudinile sale în orice exerciţiu de spadasin şi luptător în turnire; iar faţă de toate aceste haruri de care se bucura şi îi erau unanim recunoscute, Ludovico, născut foarte plăpând, cu greu ţinea piept eforturilor cerute de dascălul său, şi cu greu îşi domina sănătatea şubredă moştenită de la mamă; era sleit de puteri. Încet, încet, tânărul simţise primejdia de a se considera el însuşi un prim născut din eroare, în dauna strălucitoarelor calităţi ale fratelui mai mic. Tatăl, invocând debilitatea moştenitorului, nu-l mai invita la călărie pe străzile oraşului; cei mai îndrăzneţi tineri îl priveau, când trecea călare, cu răceala nemiloasă cu care poporul e gata să-i privească pe cei puternici prin rang şi neputincioşi ca oameni; şi atunci, luă o hotărâre: pentru a scăpa din mreaja acelor umilinţe să-şi rişte blestematele drepturi de prim născut, eventual, chiar şi viaţa.

Iată-l prin urmare trecând hotarul şi prezentându-se ducelui de Milano, Filippo Maria Visconti, mânuind armele cu el şi apoi cu celălalt dezlănţuit, Niccolò Piccinino. Lăsă să-i crească barba, ca o dovadă de aspră bărbăţie, împinse demonstraţia sa de capacităţi războinice până la a-şi câştiga porecla de *11 Turco (Turcul)* oscilând, în această primă etapă a reacţiei sale, între voinţa de afirmare şi prăbuşire. Se ştia repudiat, îl apăsa blestemul patern, şi acuzarea de trădare (cei din familia Gonzaga erau în relaţii foarte bune cu Veneţia, iar Veneţia se afla în discordie cu Milano), ba chiar ameninţarea cu moartea; înţelegea că prin fuga lui îi dăduse tatălui prilejul să-l dezmoştenească, să treacă succesiunea fiului său preferat. Durerea inexorabilelor nedreptăţi familiale ar fi putut să-i clatine mintea; calităţile lui spirituale riscau să se altereze: totuşi, Ludovicb şi-a rezistat lui însuşi; şi a rezistat până când iertarea în zadar cerută mamei i-a fost acordată chiar de marchizul Gianfrancesco, în urma îndemnurilor înţelepte ale bunului său dascăl Vittorino da Feltre.

Iertarea şi repunerea sa în drepturi îi sosiseră la timp lui. Ludovico pentru ca rezultatul să fie, dacă nu încrederea în viaţă, măcar speranţa în posibilitatea de a realiza o viaţă mai dreaptă. Şi luând în mâinile sale frânele puterii a aplicat împotriva fratelui – care din dorinţa de a domni se înrăise până la ură – o justiţie atât de fermă, menită să reducă sentimentul în sine la un element de echilibru. Răzvrătitului trebuia să-i fie interzise gustul şi ocazia de a comanda; răzvrătirea nu trebuia să-şi aibă centrul într-un loc configurat, al cărui nume să devină simbol şi program; şi Ludovico îi retrăgea fratelui orice posesiune de pământuri şi de castele. Dar pentru ceea ce luase, plătise şi plătea un preţ mare. Faptul că pedepsitul Carlo Gonzaga, limitat la o viaţă de simplu particular, care-l făcea să se stingă zi de zi, muri din pricina aceasta, făcea parte dintre lucrurile ce trebuiau îndurate. Mila, se poate să-şi fi spus Ludovico, constă şi în a permite celorlalţi să moară fiecare în felul lui, liber. Ne priveşte dacă o asemenea moarte ne jigneşte ca o nedreptate: ne incumbă

nouă să rezistăm şi acestei ofense. Când Carlo Gonzaga nu a mai fost, Ludovico s-a îngrijit de familia lui; a chemat la curtea sa pe copiii fratelui şi i-a crescut cu dragoste, preferând pe unul din băieţi, Evangelista, şi pe una din copile, pe mica Gentilia; aşa ajunse să se simtă şi el iubit.

Prin această primă maturizare s-a format caracterul lui Ludovico, dezvoltându-se pe cu totul alt făgaş decât cel al dispreţuirii puterii şi a bunurilor mondene – făgaş urmat până la moartea sa, de filosof creştin, de un alt frate al lui, dezamăgitul, aproape leopardianul Alessandro; iar Ludovico îşi poartă acum demnitatea cu acea ponderată siguranţă cu care îl vedem pozând în ampla haină de marchiz, brodată cu blană cu fir scurt. Simte că trebuie să promoveze dragostea supuşilor săi dar nu plăindu-se dorinţelor poporului, ci urmând propriile convingeri. Astfel că nu şovăie să le ia mantovanilor ultimele drepturi ale liberelor instituţii comunale, aceea a Marelui primariat, cu judecătorii şi vicarii săi, sau administraţia celei mai mari case de binefacere, spitalul oraşului – Ospedale Maggiore; şi vor avea dreptate să se întristeze cei mai înflăcăraţi susţinători ai sistemului comunal; totuşi, nimeni nu se va răzvrăti împotriva bunului conducător care donează terenuri cu pământ bun cultivatorilor; mai întâi în jurul oraşului, şi anume călugărilor augustini, care le vor fructifica prin înverzite livezi şi grădini de zarzavat; apoi, între Poleto şi Serravalle, numărându-se şi azi printre cele mai roditoare pământuri ale Italiei. Caută să stăpânească impetuozitatea râurilor, dând ordin să se studieze şi să se modifice albia Padului, prin ecluza de la Covernolo şi prin digurile fluviului; pe de altă parte, caută să înfrâneze lăcomia de câştiguri, instituind prin numirea unui „magistru al proviziilor” mercurialul grânelor.

Cere să se paveze oraşul; să se construiască Palatul Pieţii Mercurialului şi porticurile Palatului Regional, asigurând confortul cerut de discuţiile administrative şi judiciare mai lungi; apoi, construieşte un nou pod între poarta Pusterla şi Cerese; ridică noi biserici, după schiţele lui Leon Battista Alberti, Sant’ Andrea şi San Sebastiáno, şi

celebrul turn cu orologiu realizat după calculul matematicianului Bartolomeo Manfredi; date ca un indiciu, acestea sunt câteva dintre iniţiativele dictate de funcţia lui, înţeleasă ca o mare responsabilitate paternă; şi cum ne-a scăpat din condei acest cuvânt, putem să adăugăm că asocierea sa cu noţiunea de funcţie nu putea fi mai la locul ei ca în cazul lui Ludovico Gonzaga.

Însoţindu-l mai departe de-a lungul anilor, urmărind atent cifrul secretelor sale, am putea chiar să ne întrebăm dacă o asemenea paternitate nu ajunge să-l diminueze în proeminenţa sa istorică prin atitudinea diferită pe care-o comportă, şi prin doza de precauţie care neagă posibilitatea unei independenţe lucide şi reci, necesară în momentele când un spirit anticipator trebuie să acţioneze singur. Şi întrebându-ne, vom ajunge să înţelegem că atunci când Mantegna a imprimat chipului marchizului acea siguranţă de sine, acea lentă şi cumpănită gravitate, a vrut poate să declare că autoritatea l-a costat pe acest om sacrificiul vederilor sale celor mai libere; şi prin urmare cuvintele, fără îndoială elocvente – şi ponderate pe care i le spune secretarului său, Marsilio Andreasi, obişnuit să-l înţeleagă, vor fi fructul unui îndelung exerciţiu de răbdare, care a fost toată viaţa lui.

În orice caz nu o răbdare descurajată. Dacă figura mare şi bine marcată, sub bereta înaltă, ne dezvăluie omul de gândire, pasionatul iubitor al lui Virgiliu, cititorul asiduu, căruia îi erau dragi lecturile din Sant' Agostino, şi Quinto Curzio, şi acelea ale legendelor lui Lancelot, prietenul artiştilor şi al umaniştilor-oameni ca Platina, Filelfo, Ognibene din Lonigo, Poggio Bracciolini, sau ca Mantegna, Donatello, Leon Battista Alberti, Luca Fancelli; ne e dea uns să ne mutăm privirea asupra frescei secundare, unde marchizul, lăsându-şi haina de senior, e îmbrăcat mai simplu, în chip de cavaler, pentru a reevoca, de îndată ce îi vedem pasul şi picioarele rigide la încheieturi, omul înăsprit de platoşa îndelung purtată, şi deci povestea lui de condotier şi de soldat.

Unul dintre cei mai de frunte din Italia, pe vremea

unui Colleoni şi a unui Francesco Sforza, asupra lui Ludovico militar nu există dubii; îşi cunoştea meseria şi o făcea bine, atent la faptele de arme şi la grija faţă de trupele sale; bătrân, va fi totdeauna prompt în strădaniile cerute de funcţia sa, chiar şi când e dus în lectica, în momentele unei crize de gută, care îl împiedică să călărească: până într-atât se va împotrivi înfrângerii, el recalcitrantul. Pe de altă parte, e adevărat că milita nu numai din datorie faţă de împrejurări, ci şi pentru a da vigoare, printr-o atitudine bine gândită, casei de bani private şi casei de bani publice, mereu prea sărace din cauza largheţe! familiei Gonzaga: cheltuieli mari la naşteri, serbări, logodne şi căsătorii, vizite frecvente de prinţi străini (în 1459 faimoasa Dietă pentru cruciadă, ratată apoi, a lui Pius al II-lea), subvenţii acordate supuşilor, dai un şi lefuri literaţilor şi artiştilor; ducaţii nu zăceau niciodată în casele de bani ale lui Ludovico; şi astfel, venea pentru marchiz momentul când să se vadă nevoit să-i scrie lui Mantegna, care-i cerea o anumită sumă de bani, cerându-i să aibă răbdare deocamdată şi tximiţându-i doar câţiva ducaţi, fiind timpuri de sărăcie, rentele de marchiz fiind angajate, şi da, chiar bijuteriile familiei date „în gaj”. Ludovico Gonzaga nu se umilea mărturisind asemenea nobilă şi sobră confidenţă... A fi sărac era pentru el o situaţie adversă, de dominat, ca oricare alta; şi în situaţia asta ca şi în situaţiile de natură mult mai dureroasă, el îşi îndrepta gândul la o aliată care-i răspundea fidel ca un ecou, şi pe care ştia că putea să se sprijine: soţia lui, Barbara de Brandenburg.

Priviţi-o în pictură; într-o rochie de brocart auriu, închisă până sus, cu mănuşi şi coafă sobră, marchiza e un monument. Albă şi blândă, cu un aspect venerabil, cu ochi negri şi o mare gravitate în atitudinea ei; Mantegna o vede asemănător descripţiei lui Sabadino degli Arienii, în plus cu o anume carură germanică şi o obosită asprime a trăsăturilor, ce permit pictorului padovan să le dea un relief pronunţat până la cruzime. Privirea marchizei, fixată asupra soţului, are o expresie de atenţie dominată şi

aprobatoare, pe care Mantegna o exprimă prin efectele tratării musculaturii, făcând să apară până şi amănuntele muşchilor de sub ochi. Reiese clar din felul în care priveşte atent că Barbara îşi iubeşte soţul, că se recunoaşte în el, renăscută cu ce-a avut mai de preţ în ea, cu cunoaşterea lumii şi a lucrurilor, în ziua când a venit la Mantova, copilă de zece ani, din casa Hohenzollern, rudă a împăratului Sigismund, fiică a acelui Faust de mai mică faimă, care a fost Giovanni Alchimistul.

Luminată de strălucitoarea educaţie umanistă a lui Vittorino da Feltre, devenise italiancă – şi mantovană, într-atât încât scria în dialectul lombard – folosit la Mantova; s-a înclinat iubirii faţă de litere şi arte fără a-şi modifica sau a-şi trăda natura, fericită de a găsi – ea, cea obişnuită cu greaua pondere a lumii din nord – tot o grea pondere, dar temperată de o blândeţe şi o sobrietate nelipsită de seva specifică latinilor. Femeie practică, în stare să guverneze de câte ori soţul ei era pe câmpul de luptă, Barbara e tovarăşa lui Ludovico, cea care ştie totul despre el, în stare să încheie în numele lui şi cele mai aride şi complicate pacte militare. Ca principesă, meritul ei cel mai mare poate că este următorul: dându-i-se toate posibilităţile şi având capacitatea corespunzătoare, ea nu abuza niciodată de puterea încredinţată ei; nu se va impune niciodată, cum va face mai târziu Isabella d'Este, afirmându-şi inteligenţa de a guverna, ci îşi va alege greaua disciplină de a fi soţie şi, în limitele acestui rol, va păstra totuşi propria-i ţinută.

Într-o interpretare puţin cam seacă, dar impecabilă, ea traduce şi completează iniţiativele soţului ei, administrează banii şi este atentă la diversele funcţii de stat, călătoreşte; deşi se recunoaşte drept o mantovană. nu-şi va uita niciodată originea, va menţine cu Germania schimburi de idei politice, de artişti, de opere, de vizite princiare: şi pe fiicele ei, cel puţin pe ultimele două, va voi să le mărite cu germani, nu atât ca să contrabalanseze venirea ci în sud cu plecarea lor în nord, cât pentru a le călăuzi spre o bună soartă, reîntorcându-se la propriile-i rădăcini, condusă de impulsul cel mai adânc al pasiunii

materne; fiindcă marchiza Barbara, aşa cum ne apare aici, de neclintit în convingerile ei, sigură pe sine într-o lentă vigoare, a fost o adevărată Niobe, lovită în copiii ei. Acesta e secretul ei şi al lui Ludovico, care, rănindu-i pe amândoi, i-a legat şi mai puternic.

Oglindă a unei cunoaşteri adânci, adevărat model de generozitate în confruntare, viaţa conjugală nu ne apare niciodată atât de bine pecetluită între doi soţi ca atunci când în povestea vieţii lor există zile chinuite de grele gânduri; şi care să fie împărtăşite de amândoi. Acel sens de egoism satisfăcut care însoţeşte atât de des o căsătorie reuşită, dând naştere unei sectare îndârjii-i familiale, se răscumpără atunci din surse regăsite în adânc, punând în mişcare sentimentele şi spiritul; şi astfel, în anumite familii foarte încercate, se încheagă într-un climat zi de zi salvat, vegheat, inventat, un fel de fericire creată prin voinţă, prin deprinderea cu durerea şi speranţa.

Ludovico şi Barbara au început devreme să urmeze căi dureroase: de când, foarte tinerii soţi, vedeau că primului lor fiu, Federico, născut în 1441, pe măsură ce creştea, i se curba şira spinării, reluând nefericita ereditate a cocoţaţilor din familia Gonzaga, care venise odată cu Paolo Malatesta şi acum era trist reîntărită prin amestecul cu sângele casei Hohenzollern; şi din vremea aceea, aceeaşi întrebare, nerepetată decât în răstimpul de la culcare la trezire, primise prea des un răspuns nemilos. Dacă nu toţi, parte din ei, copiii Gonzaga, care se năşteau normali, fără acea proeminenţă, erau ajunşi, odată cu trecerea timpului, de suflare vrăjită care-i vlăguia, deformându-i; şi când nenorocirea nu se întâmpla, comparaţia între copiii sănătoşi şi cei atinşi de vechea tară dădea victoriei un gust amar, consolarea devenea acută suferinţă.

În perioada portretului făcut de Mantegna, Barbara are cincizeci de ani puşi în lumină fără reticenţe, viguros resemnaţi. Două din fiicele ei nefericit dezvoltate erau acum închise la mănăstire: la Santa-Chiara murise Cecilia, micuţa cocoşată cu mintea luminată, care administrase

singură yMarele Spital din Mantova. La Santa Paola, Susanna, cocoşată şi ea, îşi câştigase prin virtuţile-i umane şi actele de pietate o faimă din ce în ce mai recunoscută şi nu numai în lumea mănăstirească. Şi înflăcăratul franciscanism al Susannei inspira părinţilor o egală, diversă şi pământească lumină de iubire, aceea care a strălucit în a doua fiică, Dorotea, moartă la Qptsprezece ani, frumoasă şi totuşi umilită.

Părea o pedeapsă a planului lor celui mai ambiţios; deşi legitim, bine calculat. Fiindcă marchizul a fost clarvăzător în 1450, când intuise în condotierul Francesco Sforza un viitor conducător şi se aliase cu el, ajutându-l la cucerirea Milanului şi continuând să-l susţină până când Sforza şi-a fondat şi consolidat una din cele mai strălucitoare seniorii din Italia. În aşternerea pactelor de alianţă între Milano şi Mantova, Gonzaga fusese abil şi, în acelaşi timp, loial, stabilind că familia lui avea să participe în viitor la fastul casei Sforza prin alianţe matrimoniale, şi destinându-i drept soţie primului născut al ducelui Francesco, pe una din fiicele sale; era vorba de Susanna, pe care odată cu apariţia acelei infirmităţi, însuşi tatăl ei a considerat-o inaptă de căsătorie, înlo*m* cuind-o în noi acte prematrimoniale cu surioara ei mai mică, Dorotea, frumoasă şi dreaptă, pe care Galeazzo Maria Sforza, moştenitor al ducatului milanez, învaţă s-o cunoască, părând s-o iubească pe copilă.

Dar fiecare prevedere, fiecare dibăcie eşuase; dragostea lui Galeazzo Maria se dovedi lipsită de duh şi consistenţă, fără căldură, iar loialitatea ducelui Francesco, a cărui putere crescuse peste măsură, a fost ispitită de proiectul unei căsătorii prea ilustre (i se oferea ca noră cumnata regelui Franţei), ca să nu fie încălcată până la urmă. La Milano s-a ales atunci modul cel mai cu cruzime subtil pentru a aluneca din angrenajul obligaţiilor pactelor: s-a declarat, prin urmare, că din anumite indicii eră de bănuit că Dorotea avea să capete aceeaşi diformitate ca şi sora ei, Susanna; de aici cereri de vizite medicale, specificaţii umilitoare, explicaţii sfâşietor de dureroase;

lupta fusese dusă cu arme inegale, dar până în pânzele albe, de către Barbara şi Ludovico Gonzaga, care, pe lângă că doreau să salveze interesele şi onoarea familiei, sufereau în sinea lor şi durerea fetei îndrăgostite de logodnicul ei de rea credinţă, şi încăpăţânată în ideea de a sufeft de dragul lui. Până când, după patru ani de alternative, totul s-a prăbuşit brusc prin moartea Doroteei, în aprilie 1467.

O moarte atât de nemeritată. Dar ancorându-se în viaţă prin obligaţiile lor de principi şi prin existenţa lor proprie, ajutându-se cu reciproca ofrandă de respect şi pietate, marchizii de Mantova aveau dreptate acum să fie cât mai strâns legaţi de copiii lor. Aşadar, Mantegna are dreptate să interpreteze primirea în cardinalat a lui Francesco Gonzaga, al doilea fiu al lui Ludovico, nu numai ca o onoare a casei marchizului, ci şi ca un fast uman, redându-ne totuşi figurile fără umbră de adulaţie ba chiar conturate şi înăsprite de implacabilitatea energicului său penel.

Fie că subiectul i-a fost sugerat, fie că el singur şi l-a propus, Mantegna ştie – şi o intuieşte cu un al şaselea simţ care sălăşluieşte în el ca în oricare alt mare artist – că prin gloria unuia din fiii lor, marchizii se simt recompensaţi de toate neliniştile, mâhnirile şi umilinţele pe care le-au pătimit şi le vor pătimi încă. Aceasta e ziua bună care le dă pe drept cuvânt curajul unor speranţe măreţe (un principe al Bisericii, şi de ce nu un viitor pontefice?) şi Mantegna, ridicând în scena reprezentată draperia de brocart într-o mişcare atât de neconvenţională, redă cu penelul său grupul adunat ca de la sine în preajma unei grădini quattrocenteşti, pe un fond de marmuri natural scobite şi de pomi fructiferi; şi aproape firesc, are inspiraţia să-l plaseze într-un dreptunghi ce cade vertical pe latura stângă, de-a lungul liniei venind direct deasupra scaunului de marchiz, pe Ludovico întors în profil, ca să poată prezida ceremonioasa adunare, şi s-o domine în acel raport constant de planuri geometrice.

Fresca mare de deasupra şemineului, echilibrată în

două scene, de un pilaştru, se ştie că a fost dedicată celebrării zilei fericite care a văzut sosind de la Roma scrisorile ce anunţau numirea de cardinal al lui – Francesco Gonzaga. Era 27 decembrie 1461. Faptele care s-au petrecut nu sunt repetate cu precizie aici. *Camera mirilor* a fost pictată câţiva ani mai târziu, când vârsta personajelor se schimbase, Mantegna uitând câteodată să-i întinerească. Şi astfel, identificările au fostei sunt şi acum pentru istorici, nu totdeauna sigure: dar cel puţin pe fiii marchizului Ludovico suntem convinşi că-i avem dinaintea ochilor.

Stând marchizul pe locul de onoare, ţinând în mână scrisoarea abia sosită prin solul Vaticanului, pe Federico, moştenitorul marchizatului, va trebui să-l recunoaştem în cel ce are primul rol activ în ceremonial, adică delegatul ce primeşte solii veniţi de la Roma; apoi, moştenitorul e pe cale să încalece şi imediat va părăsi palatul şi va porni în goană, cu o mulţime de gentilomi, până la Pavia – răsună copitele cailor pe drumurile îngheţate – ca să-şi îmbrăţişeze fratele de optsprezece ani, acum primul cardinal al casei Gonzaga. În continuare: în timp ce grupul familiei ocupă planuri echilibrate în jurul celor doi marchizi – a căror expresie oglindeşte intens gândurile – Federico pleacă, şi Mantegna, imprimând mişcare picioarelor înalte şi robuste, armonizează paşii curtenilor cu pasul lui Federico, într-un contrapunct de mişcări, aproape într-un dans alegoric plin de farmec, reluat şi comentat de jocul pictural al tocelor înalte roşii, caracteristică de curte şi de seniorie. Federico e întinerit aici, dar lesne de recunoscut, confruntându-i chipul cu cel de pe medalie şi cu celălalt portret al său, din Camera mirilor, frescă secundară de lângă uşă unde, la vârsta de treizeci de ani, ne apare cu capul întors, cu un chip mult mai energic şi mai grav decât cel potrivit vârstei sale.

„Federico al tău e o natură melancolică, şi cât de subtil este intelectul melancolicilor, după cum ne învaţă Aristot”: – scria cu hotărâre Filelfo marchizului, recomandându-i studiul literaturii pentru primul născut.

Dar Federico nu se prea nutrea cu literatura, înclinat cum era spre arme, negustorie şi industrie. Respectuos şi iubitor de arte da, şi cum să nu fie în acel superprogres al strălucitorului spirit din Quattrocento; dar dintre toate artele el prefera arhitectura, plăcându-i să vadă cum răsar şantierele şi cum se ridică ziduri şi palate: cât despre litere, a avut parte de o întâlnire fericită cu arta tiparului, recent ivită în Italia. Apărând în vremea aceea trei tipografii la Mantova, două germane şi una italiană, lui Federico i-a fost posibil să comande cărţi editate, care să-i încurajeze plăcerea prin interesul faţă de tehnica noii invenţii.

Şi totuşi, acestui om practic, acestui principe cu spirit tehnic, melancolia denunţată de Filelfo i se citeşte în fiecare cută a feţei. „Cocoşat, amabil şi plăcut" – îl defineşte cronicarul mantovan Schivenogâia (Mantegna a fost clement numai în această privinţă: a estompat fiilor lui Ludovico semnul cocoaşei gonzagheşti) şi foarte iubit de popor. Dar de ce oare atât de nerăbdător şi de nesatisfăcuţ? De ce fel de fantezii nutrit şir dezamăgit? Şi e adevărată, ba ne-ar putea dacheia caracterului său, povestea unei fugi de acasă din dragoste pentru o femeie din popor, fugă care şi-a avut punctul de sosire la Neapole, unde Federico, sărac, bolnav, prizonierul lui însuşi, a trăit rtiva timp izolat într-o cameră mizerabilă dintr-un şi n-ai mizerabil cartier, până când tatăl său l-a iertat. După; e s-a întors, s-a căsătorit „înţelept. cu Margherita de Wittelsbach, logodnica ce-i fusese destinată, care, cu – hipul ei lătăreţ de bavareză blondă şi scundă „a plăcut uturor, chiar şi lui. Un om la locul său, prin urmare. Dar e adevărat că viaţa lui Federico Gortzaga nu are o însemnătate aparte; şi poate că melancolia lui provine din presentimentul că totul îi va aluneca printre degete ca şi dragostea şi revolta lui: ocaziile militare şi politice, sănătatea fizică şi, în sfârşit, puterea seniorială pe care o va deţine numai timp de şase ani, dintre cei mai zbuciumaţi şi mai cenuşii ai senioriei Gonzaga.

Eecunoscându-i-se lui Federico dreptul de a exercita

un rol independent, ceilalţi fraţi stau uniţi în grup de familie, în ordinea cuvenită. În spatele tatălui lor, aidoma unui pilastra unghiular, masivul trup şi faţa lată a lui Gianfrancesco, mare amator de artă şi de astrologie, gras până la diformitate, dar deloc leneş; dimpotrivă, valoros în întreceri de arme, gata oricând să sară în şa şi să pornească în goană. Barbara va iubi la acest fiu aerul prosper, deşi atât de pronunţat, şi autoritatea, am zice sonoră, pe care o au unii graşi cu fire dornică de activitate; şi această dragoste va sfârşi apoi rău, devenind cauza diviziunii şi slăbirii statului, deoarece marchiza îl va convinge pe soţul ei să împartă pământurile între fiii lor, pentru a evita discordiile fraterne, ştiind prea bine cât de dureros sensibil era Ludovico în legătură cu acest subiect. Tatăl îi va lăsa lui Gianfrancesco Viadana, Sabbioneta, Rivarolo, Bozzolo, San Martino, Gazzuolo, Dosolo şi Insula Dovarese: o seniorie; şi posibilitatea de a deveni capul unei nobile familii, a undi ramuri care să câştige şi rangul ducal şi apoi princiar, şi cu care ramura primului născut va avea mereu de refăcut pacte şi convenţii.

O seniorie îi va reveni în acel partaj şi lui Rodolfo, al patrulea fiu din casă, cuprinzând Ostiano, Canneto, Castelgoffredo, Castiglione delle Stiviere şi Solferino. Străbunic al lui San Luigi Gonzaga, Rodolfo abia avea douăzeci de ani – aşa cum ne apare pictat, în picioare, în spatele mamei lui, cu figura rotundă, pe cape se opreşte mângâierea unei priviri obosite parcă, cu capul înclinat într-o senzuală şi confuză descurajare parcă. Rodolfo îşi va alege în viaţă rolul ele soldat, şi va fi o bună alegere; dar ca să devină o figură importantă îl va împiedica firea lui capricioasă, trecând de la calm la izbucniri impetuoase şi cumplite furii cărora lo ceda fără niciun control al raţiunii. Vor fi trecut abia zece ani de când Mantegna i-a pictat portretul aici, cu favorizanta condescendenţă a artistului faţă de un model frumos; şi Kodolfo va da ascultare şoaptelor unui evreu favorit la curte, care-l va face s-o creadă adulteră pe tânăra lui soţie Antonia Malatesta, fiica strălucitului Sigismondo. Crăciunul anului 1433 este

martorul mânioasei cavalcade a tânărului Gonzaga de la Mantova la castelul său din Luzzara, unde o va găsi pe Antonia, care va fi târâtă să moară de spadă în grădinile încărcate de zăpadă ale castelului. Şi poate pentru a confirma un adevăr proverbial, şi Rodolfo îşi va găsi moartea prin spadă, dar onorabilă, în bătălia de la Taro împotriva lui Carol al VIII-lea, în 1495, căzând cu fruntea despicată în două, ca un erou al lui Homer.

Nicio spadă în schimb pentru Ludovico, ultimul dintre fii, căruia tatăl i-a dat prenumele lui şi, văzându-l atât de debil – cartea de rugăciuni. Chipul său prelung cu obrajii parcă fără pic de sânge, tip de rahitic, se profilează pe fondul siluetei imense a lui Gianfrancesco; acesta, sprijinindu-şi mâinile grăsune pe firavul lui spate, parcă se împăunează cu fraterna satisfacţie de a proteja o fiinţă atât deslabă. Prim secretar al curţii papale, preot ajutor al episcopului de Mantova la şase ani, mai târziu episcop, Ludovico, poate cel mai inteligent dintre fiii marchizului, va simţi înfiripându-i-se gustul subtil şi specific faţă de poezia şi teatrul clasicilor. Va deveni, ce-i drept, ceea ce se numeşte un prelat al Renaşterii, cu un mod de a fi oarecum concesiv, dar se va salva, datorită calităţilor lui umane şi intelectuale şi a unui spirit ascuţit şi şăgalnic care-l caracteriza şi care, odată cu ivirea deziluziilor, se va maturiza în bunăvoinţa amară a ironiei. Familia lui; Virgiliu al lui; Plaut al lui; şi femeile; şi vinul; printre aceste iubiri va căuta Ludovico să-şi echilibreze adânca lui mâhnire umană de a fi venit pe lume bolnav şi de a fi trăit tot bolnav. Ne-au rămas multe scrisori de ale lui pline de viaţă, mereu atent să adune obiecte de artă pentru colecţiile sale, mai curând cu pasiune decât din snobism umanist, şi mereu în căutarea pieselor de teatru antice pe care să le audă recitate în plăcuta curte modestă de la Gazzuolo; întâlnim şi alte scrisori cu comenzi ciudate: de exemplu, o cupă de vin cu capacitatea a cel puţin trei cupe obişnuite de masă; sau o fustă dintr-o catifea de calitate, pentru a face un dar unei femei, deoarece, specifica el cu maliţie, „deşi ne aflăm în zilele sfinte (săptămâna Paştilor), totuşi

dragostea puternică pentru femei ni se strecoară în inimă".

Ludovico are aproape zece ani în frescei din faţa ferestrei unde, desenându-l deschis, Mantegna ni-l arată în toată urâţenia lui maladivă şi spiritualizată, cu pieptul convex, mâinile şi braţele cu încheieturile prea fragile în angulâritatea lor, colţurile gurii marcate de o cută de umor, prevestirea acelui zâmbet irezistibil, harul natural al unora dintre urâţii inteligenţi, ca Te ilumina în palat ceaţa norilor trecători; incit toţi îl adorau, mama, tatăl, îl aţi i şi surioarele.

Unde sunt cele cinci fete din casa Gonzaga? în grupul lui Mantegna numai una, Paolina, este de recunoscut prin comparaţia cu o medalie apărută însă mult mai târziu. În Paolina. ultima născută, în anul 1464, tatăl va sădi trăsătura cea mai duioasă a firii sale, acea dragoste mai puţin nutrită de înţelepciune, care emană sentimentul patetic al despărţirii de tinereţe, sfâşietoare ofrandă a taţilor către fetele mai mici; dar Mantegna nu-i acordă circumstanţe atenuante fetiţei între şapte şi nouă ani. care ţine în mână un măr şi se spri ţină de genunchii mamei. Îi interzice până şi graţia inocentă a copiilor; fiindcă inspiră milă ideea de a-i acoperi spetele cu o mantilă cu revere tivite cu aur. prea grea pentru umerii ei, menită probabil să ascundă imperfecţiunea spinării, poate că vizibilă, ce ne-a fost apoi indicată de cronicarii contemporani.

De îndată ce o vezi, intuieşti că Paolina va avea un destin plin de nenoroc; dificilă şi bolnăvicioasă, nu va accepta totuşi mănăstirea, şi cu greu familia ei o va putea căsători cu Leonardo, conte de Gorizia, un om pus pe veselie, destul de grosolan, cu totul nepotrivit unei firi atât de delicate ca a ei. Ea va pleca la el, pornind spre Innsbruck la vârsta de paisprezece ani, avându-l alături de ea, ca s-o încurajeze cu umorul lui plăcut, pe Ludovico, fratele ei; şi prima ei durere violentă va fi dedicată tatălui, deoarece plecând ca mireasă în anul morţii marchizului, îmbrăcată în mare doliu, se va trezi că i se smulge vălul negru de pe cap; zadarnic va implora să i se îngăduie să-l repună a doua zi după nuntă; nunta aceea, care va fi

pentru ea revelarea unei brutalităţi atât de violente, încât o va îmbolnăvi, o va face. să plângă şi să leşine în braţele – fratelui ei, ca cea mai rănită sufleteşte dintre eroinele romantice. Castelul de la Linz îi părea o casă de barbari. Nu va putea şi nici nu va voi să adapteze acelui mediu pe Virgiliu al ei, pe Petrarca şi întreaga ei bibliotecă de principesă umanistă, simţind că şi pentru ei ar fi o atmosferă de exil; de asemeni exilate picturile lui Mantegna, care ornau lăzile ei de zestre cu istoria lui Traian, şi sipefele cu *Triumfurile* lui Petrarca. Fiind o creatură firavă, ea se va apăra, negându-şi vreun compromis sau vreo speranţă; va muri tânără, suspinând în inima ei rebelă după cerul elegiac din Mantova.

Cea care şi-a recunoscut propriile conflicte şi s-a priceput să le aplaneze a fost Barberina, singura dintre fetele lui Ludovieo care a reuşit să găsească tonul potrivit viitorului ei. Şi ne-ar face plăcere s-o putem recunoaşte în tânăra blondă cu panglici în păr, cu vesta de brocart, gâtul alb şi robust, întorcând capul spre fundalul scenei de familie, după cum ne-ar face plăcere să amintim, în treacăt, în legătură cu povestea vieţii ei de femeie înţeleaptă, că a moştenit logica şi răbdarea tatălui ei şi că, devenind soţia lui Everard von Württemberg, un drac de om, mic şi cu barbă, brun şi foarte îndrăgostit de ea, a păstrat totuşi continuu corespondenţe cu Mantova, cerând cărţi şi codice, obiecte de artă şi toate noutăţile culturale; dar cum vom putea acorda figura din frescă cu descrierea lui Schivenoglia care, într-o explozie de entuziasm, o numeşte pe Barberina, la optsprezece ani, „frumoasă şi foarte impunătoare”? Poate că cronicarul a vrut să laude prin augmentativul folosit înfăţişarea înfloritoare a tinerei, sau poate că Barberina s-a îngrăşat între şaisprezece ani (deoarece asta-i vârsta ce pare să aibă în tablou) şi optsprezece; în acest caz, ar trebui ca în tânăra blondă să vedem o domnişoară de la curte, poate chiar pe fiica născută postum a lui Carlo Gonzaga, pe acea Gentilia, crescută odată cu Barberina, şi care a murit din pasiunea prieteniei – caz unic în istoria omenirii – în braţele

prietenei ei în ziua în care aceasta a plecat în Germania cu soţul ei. Am mai putea pune şi alte întrebări asupra personajelor de curte, de exemplu asupra nobilului bătrân în haine închise, de preceptor sau de cărturar, bănuit a fi, fără alte dovezi decât unele aluzii. Barfolomeo Manfredi, matematicianul constructor al orologiului din piaţă, dar pe care, din aceleaşi aluzii, l-am putea identifica cu Francesco Prenclilacqua, elevul lui Vittorino da Feltre, stimat şi iubit de cei din familia Gonzaga şi preceptor al fiilor lui Ludovico, din 1463: om de mare eleganţă, persoană modestă şi foarte înţeleaptă. Nu vom isosi cuvinte, în schimb, pentru pitica ce stă înfiptă printre cutele rochiei de curte a marchizei, deoarece despre că ne spune totul Mantegna, redându-ne-o cu puterea-i de reliefare atât de puternică, încât astăzi mai că-i sperie pe cei slabi de înger. Severul cardinal Corraro n-ar mai putea scrie Ceeiliei Gonzaga, cum scria cu 40 de ani în urmă, lăudând curtea din Mantova unde nu existau caraghioslâcuri cu bufoni şi demonstraţii de saltimbanci; fără îndoială că se pregăteşte marea epocă a bufonilor gonzagheşti, care va atinge maturitatea ei în vremea Lsabellei d'Este, şi va trece dincolo de orice închipuire în nebunia apartamentului piticilor, aparţinând ducelui Guglielmo, şi în multe alte nebunii ale lui Vincenzo I; semne că s-a pierdut măsura, semne de alterare.

Dar personajul numărul unu, pretextul elementelor decorative şi al picturii celui care a fost numit „altarul artei italiene", cardinalul Francesco, lipseşte din cronica noastră, şi-l vom descoperi în fresca ce-i este dedicată în întregime pe peretele care dă spre lac. Aici cardinalul stă în prim plan, privind dincolo de scenă, cu o faţă puţin împovărată, cu obrajii cărnoşi şi o figură prosperă după cum reiese din portretul făcut de Mantegna, aflat în Galeria din Neapole, trădând o descompunere fizică ce avea să-i provoace o apoplexie care i-a trunchiat viaţa la numai 39 de ani.

În august 1472 primeşte titulatura de Sant' Andrea, sosind de la Roma, după cum arată peisajul care aliniază

pe o colină pură albe fantome clasice de statui, turnuri, clădiri, obeliscuri, şiruri de coloane.

În mijlocul a o sumedenie de câini ţinuţi de paji, marchizul Ludovico, coborât de pe calul lui trufaş, de paradă, vine. să-l întâmpine pe fiul său. pentru a-i ura bun-venit în cuvintele solemne transmise apoi de istorici prin care îl declara fiu preasupus: şi cardinalul pare ¡pierdut într-o abstracţie aproape ireverenţioasă, dacă n-ar fi acel gest cu care-l ţine de mină pe frăţiorul lui, Ludovico, prim cancelar al curţii papale, care, la rândul lui, îşi lasă strânse degetele de nepoţelul său de patru ani, Sigismondo, destinat şi el bisericii. Un lanţ: iar declaraţia şi voinţa de a fi prima verigă a lanţului ar fi de-ajuns ca să ne vorbească despre sentimentul de familie al cardinalului Gonzaga. (La moartea lui, pălăria roşu-cardinal va trece nu lui Ludovico, ci micului Sigismondo, cu sprijinul fratelui, pe vremea aceea duce, marchizul Francesco; şi e şi el de faţă aici, viitorul învingător de la Fornovo, soţul Isabellei d'Este, iubitul Lucreziei Borgia, foarte uşor de recunoscut în copilaşul cu ciorăpei de culori diferite, pe care şi-i poartă cu atâta graţie şi seriozitate, în demnitatea lui de mic cavaler, consacrat de mina împăratului.)

Cardinalul Francesco este un bărbat inteligent, care poartă cu mama şi cu tatăl lui o inteligentă corespondenţă, din care s-a putut descoperi şi chiar reconstitui azi istoria păpatului din vremea aceea. Abil, pe lângă alte calităţi, deşi la Roma nu era considerat un om de prim plan de către curtea papală. „Cardinal tânăr" – şi nu va avea destul timp ca să schimbe denumirea ce i s-a dat – catalogat printre mondenii despre care papa Pius al II-lea va spune pe un ton de dezolare: „Trăim în mijlocul plăcerilor, ne plimbăm prin oraş cu obrajii graşi sub pălăria roşie, zvârlim bani pentru comedianţi şi paraziţi, dar nu facem nimic pentru apărarea credinţei".

Foarte prieten cu Rodrigo Borgia, ceea ce este un fapt semnificativ, senzualitatea cardinalului Gonzaga este totuşi mai puţin violentă, mai puţin barbară, temperată de o dragoste pentru literatură şi artă, care depăşeşte moda

secolului. La Roma, îl va elibera pe Platina din Castelul Sant-Angelo unde rebelul umanist ispăşea insultele proferate împotriva papei Paul al II-lea; de la Bologna îi va scrie tatălui său să i-l trimită pe Mantegna ca să-i vadă colecţia de camee şi să discute împreună; şi în ace, an 1472, în călătorie spre Mantova, îşi luă cu el. trecând pe la Florenţa, pe Leon Baltista Alberti şi pe Polizianc – în vârstă de optsprezece ani, care avea să compună pentru el. În trei zile, *Orfan.* Un portret al lui Poliziano, pictat de Mantegna, ar fi într-adevăr o descoperire care să ne bucure, şi istoricii au făcut tot ce-au putut ca să-l găsească într-una din figurile fundalului; fără rezultat favorabil, totuşi; alte identificări sunt dibuite: Platina şi I.eon Battista Alberti. În schimb, în grupul din dreapta, între portretul lui Federico Gonzaga şi cel al unui bărbat de la curte, într-o haină foarte împodobită, un gentilom de-al casei Mirandola (sau, poate, după părerea m. a. prin fizionomia lui tipică celor din familia Gonzaga, unul din familia lor, dacă nu chiar F.vangelista, fiul rebelului Carl o, îndrăgit de marchiz şi care trăia la curte), găsim, în încheierea întregii fresce, autoportretul lui Mantegna, padovanul: iscălitura şi punctul.

Acest mare om nu ne îngăduie nicio intimitate. Ochii foarte limpezi care îşi întorc privirea atentă, puţin piezişă, sub bereta roşie-cafenie, buzele dispreţuitoare, nasul viguros, expresia hotărâtă, aproape agresivă, confirmă documentele care ne reprezintă un Mantegna impulsiv, spre disperarea vecinilor săi de casă şi din oraş, cu care nu era chip să nu se certe, capabil să scrie scrisori de denunţ şi protest pentru un furt de 500 de gutui „al cât de frumoase pe ramuri", de toată splendoarea", dar un om de o corectitudine neumbrită de nicio suspiciune, atât de legat de marchizii de Mantova incit şi când se lamentează că este prea puţin recompensat, fiind solicitat şi admirat de întreaga Italie, el nu părăseşte niciodată Mantova. decât pentru scurtele perioade ce i-au fost îngăduite de familia Gonzaga. Ca să se picteze alături de seniorii lui, în colocviu. de la egal la egal, ca să prezinte posterităţii

imaginea lui în acel loc de prim plan, cu bereta bine pusă pe cap, cu umerii drepţi, privirea severă, înseamnă certitudinea lui de a avea dreptul la acel loc, ba chiar mai mult, certitudinea de a fi recunoscut în acest drept de către principii săi. Între seniori şi artist, în cele două lumi diferite ale lor. domneşte un pact. tacit dar activ de cinste şi libertate spirituală: şi dacă s-a spus spre lauda lui Mantegna că în Camera mirilor el nu şi-a adulat principii, acesta poate fi considerat şi un elogiu adus principilor pentru că deşi puteau impune adulaţia, ei n-au provocat-o şi nu le-a fost teamă (nici măcar femeilor, spre deosebire de Isabella d'Este, care va cere să fie distrus un portret pe care i-L făcuse Mantegna) să fie redaţi în nuditatea cea mai evidentă a realităţii lor. Astfel, în această mare şi liberă pictura care ne dezvăluie şi ne confirmă cauzele pătimirii la care au fost supuşi marchizul Ludovico şi soţia sa, nu găsim urmă de pesimism sau de tristeţe, ba dimpotrivă, descoperim povestirea viguroasă a unei istorii omeneşti şi concluzia ei, care se îndreaptă spre cer. Ludovico Gonzaga, prinţ sărac, condotier dependent de aliaţi totdeauna mai puternici decât el, tată încercat în copiii săi, şi totuşi un constructor, şi domnia lui, perioadă de înălţare. Ajuns în culmea celor şaizeci de ani, el nu-şi face iluzii asupra nici unui lucru; foarte lucid, nu simte nici măcar teamă sau plictiseală de viaţă, şi nu refuză greutatea rolului său, deşi o simte. Şi desigur că Mantegna a cunoscut şi a împărţit cu el un secret: fiecare la locul său, a ştiut din ce moment anume şi prin ce prefaceri spirituale, ceea ce înseamnă durere, umilinţă şi oboseală se poate transforma în mângâiere, seninătate, repaus, ducând astfel la curajul raţional al unui crez.

Cuprins ducele în labirint... 5
(1562 – 1612)
ISABELLA ÎN FAMILIA GONZAGA 310
(1474 – 1539)
portret de familie 372
(1474)

Lector: ANTOANETA RALIAN

Tehnoredactor: NICOLAE ŞERBĂNESCU

Bun de tipar: 20.02.1979. Tiraj 25 129 exemplare. Coli tipar 21, 5.

E

Comanda nr. 80 522

Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii". Piaţa Scânteii nr. 1, Bucureşti. Republica Socialistă România